الدار العربية، للعلوم ناشرون Arab Scientific Publishers, Inc.

به دوم ریکاوه کوشین

قوتابخانهکانی رۆژنامهوانیی کوردی و سهردهمی قهلهم و موراجعات

نەوشىروان مستەفا ئەمىن

کتینبی دوهم بهرگی دوهم

بهدهم ریّگاوه گولّچنین؛ قوتابخانهکانی روّژنامهوانیی کوردی و سهردهمی قهلّهم و موراجعات

کتیّبی دوهم- بهرگی دوهم

بهدهم ریّگاوه گولّچنین؛ قوتابخانهکانی روّژنامهوانیی کوردی و سهردهمی قهلّهم و موراجعات

کتیبی دوهم – بهرگی دوهم

2013 زايني

ISBN: 978-614-01-1020-5

به بی پرسی نوسه له چاپدانهوه و کوپیکردن و له بهرگرتنهوهی قهده غهیه

الدار العربية للعلوم - ناشرون

بناية الريم، شارع ساقية الجنزير، عين التينة، ص ب 5574-13 بيروت-لبنان

تەلەفون: 786138-786233-785107-660138-786233

فاكس: 786230 (+9611)

يۆستى ئەلەكترۆنى: asp@asp.com.lb

نوسەر: نەوشىروان مستەفا ئەمىن

ديزاينهر: Houssein Atwe

بەرگ: Ali Kahwaji

ناوەرۆك

بهشی یهکهم: ژیان: به تهمهنترین روّژنامهی کوردی

1 1	روزنامهی زیان
11	1. قۆناغەكانى دەرچونى
	2. نوسەرەكانى
	3. بلاوكردنهوهي
18	4. سەرچاۋەي ئارايى
	5. هونەرى رۆژنامەوانى
23	6. نرخی میزوی ی
25	ژیان و ههوالهکانی شیخ مهحمود
	1. شەرى ھەمەلايەنەى ئىنگلىز درى شىخ مەحمود
	2. گفتوْگۆى شىخ مەحمود و ئىنگلىز
42	3. كەنارەگىرى
45	4. ھەڵسەنگاندنى جوڵنەوەكە
46	5. تێههڵچونهوه و وازهێناني يهکجاري
50	ژیان و مەبعوسەكانى كورد
	1. مەجلىسى تەئسىسى و مەجلىسى نواب
	مەجلىسى تەئسىسى
50	ً 1. دامەزراندنى دەوللەتى عيراق
52	2. مەجلىسى تەئسىسى
54	3. مەجلىسى ئوممە
56	مەجلىسى نواب (دەورەي يەكەم)
56	1. دەورەي ئىنتىخابىي يەكەم
	2. ھەوالەكانى
70	3. بابەتى پيۆەندىدار بە كاروبارى كوردەوە
76	4. ھەڵسەنگاندنى كارى مەبعوسەكانى كورد
80	2. ژیان و مهجلیسی نواب (دهورهی دوهم)
80	1. وتارهكاني ژيان
83	2. پێ٦هێنانی مهجلیس 3. چاوډروانیهکانی ژیان

88	4. داواکاری مەبعوسەکان							
98	5. ھەڵوەشاندنەوەي مەجلىس							
102	3. ژیان و مهجلیسی نواب (دهورهی ئینتیخابیی سیّیهم)							
104	4. ژیان و مهجلیسی نواب (دهورهی ئینتیخابیی چوارهم)							
106	ژیان و ىاكۆكى لە ئافرەت							
	1. ژيان و ژن							
113	2. ﻣﻪﮐﺘﻪﺑﻰ ﮐﭽﺎﻥ ﻟﻪ ﺳﻠێﻤﺎﻧﻰ							
121	3. ھەوالىي ئافرەتانى ىنيا							
123	4. ھەوالّى ئافرەتانى كورىستان							
124	ژیان و بزوتنهوهی روهنبیری							
133	2. يانهي سهركهوتن							
134	3. بایهخدان به زمان و ئەدەبى كوردى							
136	4. بايەخدان بە ئەدەبى كوردى							
137	5. بایهخدان به میّژوی کورد							
139	6. بلاوكراوه كورىيهكان							
146	7. تەمسىل							
147	8. پرسه ی ئەدىبان							
148	9. ھەوالىي رۆژنامە عەرەبىيەكانى عيراق و بېگانە							
151	ژیان و ئیعلانهکانی							
151								
153	2. ریّکخستنی شار ی سلیّمانی							
158	3. هۆشى ژينگەيى							
160	4. وهرگرتنی خوینندکار							
161	5. باهاتی حکومهت							
164	6. ئىعلانەكانى جەيش							
167	7. ئىعلانەكانى پۆلىس							
167	8. ئىعلانى جۆراوجۆر							
170	9. ئىعلانى ئەھلى							
بەشى دوەم:								
	سەردەمى قەلەم و موراجەعات							
179	1. كورد و پارلهمانى عيراق							
179	1. 1. مەجلىسەكان							
	 2. هەولى ئائىيەكانى كورد							

184	1. 3. كوردو ئىنگلىز
186	1. 4. بەلگەكانى: كورد و پارلەمانى عيراق
201	2. كورىو پەيماننامەى 1930
	2. 1. وهزارهتی نوری سعید
	2. 2. ھەيئەتى ۋەطەنيە
208	2. 3. ھەڵبۋارىنى 1930
210	2. 4. بەلگەكانى: كورد و پەيماننامەي 1930
259	3. تێههڵڃونهوهي شێخ مهحمود
259	 3. أ. هەولدانى ئىنگلىزى-عىراقى بۆ بىلايەن كردنى
	3. 2. چالاكىيەكانى
	3. 3. لهٔشکرکیّشیی عیراق
262	3. 4. گەلەكۆمەكىيى سىي قۆلى
	3. 5. خۆبەدەستەوەدانى شىخ مەحمود: كۆتايى قۆناغىك
263	 3. بەلگەكانى: تىھەلچونەوەى شىخ مەحمود
277	4. كوردو مەلىك فەيسەل
277	4. 1. فەيسەل و كېشەي كورد
	4. 2. قانون اللغات الـمحلية
	4. 3. جەيشى عيراق
	4. 4. فەيسەڭ، مەلىكى سلێمانى
	4. 5. نه ئەو بەھارە و نە ئەو ھەوارە
281	4. 6. بەلگەكانى: كورد و مەلىك فەيسەل
301	5. كورد و كۆمەلەي گەلان
	5. 1. راسپێرىيەكانى كۆمەڵەي گەلان دەربارەي كورد
	5. 2. هیوای کورد به کۆمەلەی گەلان
304	5. 3. راپۆرتەكانى ھێزى مانداتۆر
	5. 4. رەتكرىنەوەى خواستەكانى كورد
311	 5. 5. بەلگەكانى: كورد و كۆمەلەى گەلان
• •	بەشى س <u>ى</u> پەم
· · · · · · · · · · · · · · · · · · ·	
	بابەتى رۆژنام
347	1. ھەندىخ وشەي رۆژنامەوانى
353	2. كێشەى ىارايىيى رۆژنامەوانىي كورىي
	2. 1. پێشكەوتن
354	2. 2. ىيارى، كورىستان
355	2. 3. ژبان

358	2. 4. روناكى
358	2. 5. گەلاويىز
360	2. 6. هەتاو
361	 در ززنامهی راختر) ی ئهستهمولی و ههوالی کورد
361	
365	3. 2. دەربارەي رۆژنامەي أختر
367	3. 3. دەورى اختر لە خەملاندنى ھۆشى سياسى ئيرانىدا
367	3. 4. هەوالى كورد لە رۆژنامەي اختر دا
375	4. رۆژنامەي (الزوراء) ي بەغدادى و ھەوالى خىللەكانى كورد
375	
385	5. راگهیاندنی بیستراو به کوردی (1939– 1958)
387	 5. 1. بهشی کوردی رادیزی بهغداد (بهغداد 1939)
	5. 2. راديۆي كورىستان لە يافا (1942 - 1944)
	5. 3. راديۆى كورىستان لە مەھاباد (1946)
392	5. 4. بەشى كوردىي راديۆي قاھىرە (1957– 1960)
393	 رۆژنامەوانى، كوردى و شۆړشى 14 ى تەموزى 1958
393	
394	 شۆرشى تەموز و رۆژنامەوانى كوردى لە عيراقدا
400	 شۆرشى تەموز و رۆژنامەوانى كوردى لە ئيراندا
405	6. 4. شۆرشى تەموز و گىچەل بە كاتنامە كورىييەكان
407	6. 5. ھاتنی بەعس و پاوانکرىنى مافى رۆژنامەوانى
413	7. قوتابخانه کانی رۆژنامه وانی کوردی
413	7. 1. شام: قوتابخانەي رۆژنامەوانىي بەدرخانىيەكان
416	7. 2. جەنگى جيھانىيى دوەم و رۆژنامەوانىيى كوردى
419	7. 3. سیماکانی قوتابخانهی رۆژنامهوانیی بهىرخان
420	7. 4. عيراق: قوتابخانەي رۆژنامەوانىي گەلاويد (1939–1949).
421	7. 5. ئێران: قوتابخانەي رۆژنامەوانىي موكريان
429	8. گەلاويىژ: لىكۆلىنەورەي تاييەت
429	8. 1. ھەلومەرجى دەرچونى
431	8. 2. دەرچونى
431	8. 3. ناخرانی
	8. 4. نوسەرەكانى
	8. 5. سەرچاۋەى دەرامەتى
	8. 6. بلاوبونەوھى
432	8. 7. بابەتەكانى

بەشى يەكەم*

ژیان:

به تەمەنترىن رۆژنامەي كوردى

1938 - 1926

ئەم بەشەى ئەم كتيبە پيشتر، سالى (2002) بەم ناونىشانە: (ژيان: بە تەمەنترين رۆژنامەى كوردى 1926 - 1938) بە كتيبىكى سەربەخى چاپ و بلاو كراوەتەوە.

رۆژنامەي ژيان

ژ 1 ى (ژيانەوە) كە لە 18 ى ئاغستۆس (ئــاب)ى 1924 ىا لــه ســلێمانى دەرچــوە، لــه ژێــر ناوەكــەىدا بەمجۆرە خۆى بە ناسين ىاوە: "ئەم غەزەتەيە غەزەتەيەكى حكومەتيە ھەقتەى جارێك دەردەچــێ"، بــەلام لــه ژ 20 بە دواوە گۆرپوپێتى بە: "ئەم غەزەتەيە غەزەتەيەكى سياسى، ئەدەبى، ئيجتيماعىيە، ھەقتەي جارێك دەردەچێ"

ژ 1 ی (ژیان) که له 21 ی کانونی دوممی 1926 یا له سلیّمانی، راستهوخوّ دوای راگرتنی (ژیانهوه) و وهکو دریژهکیشانی ئهو، دهرچوه، به ههمان پیّناسهی ژیانهوه خوّی به ناسین داوه: "ئهم غهزمتهیه غهزمتهیه کی سیاسی، ئهدمبی، ئیجتیماعییه، ههفتهی جاریّک دهردهچیّ" به لام له ژ 63 ی سالی 2 به دواوه گورپویّتی بهمه: "ههمو شتیّک ئهنوسیّ، ههفتهی جاریّک دهرئهچیّ، غهزمتهیهکی کوردیه"

له ههمو ژمارهکانی ىا رۆژی بلاوبونهوهی يهکهم ژمارهی ىوباره کرىۆتهوه: (تـاريخی ئينتيشـار 21 ی کانونی سانی 1926 سايمانی)

1. قۆناغەكانى دەرچونى

ژیان له 21 ی کانونی سانی 1926 یا له سلیّمانی بهم سهروتاره دهستی به دهرچون کردوه:

"معالومه که لیوای سلیّمانی مهعروزی به و ئینقیلابه بو که دیمان و له حهقیقهت دا مهحکومی مهحو بو. غهزهته مهحبوبهکهشمان ههروهها توشی به و تهنسیراته هات، روناکی نهما بو، تاریک مابوهوه، نیهایه شهفههٔ می موعه فرهم به دوایی هینانی نه و فهلاکهته، بیّمهی ژیاندهوه و نوری غهزهته کهمان ههلگیرسایهوه، بق نهوهی به حاله تهسویر بکا ناوی نرا (ژیانهوه). (ژیانهوه) ههتا مودهتیکی موناسیب فهلاکهتی رابوردوی به ناوازیکی حهزین و به نادابی که دل بتوینیتهوه، نهی دا به گوی و نهیخسته به جاوی خویندهواران، به و نهوعه دهرسیکی عیبرهتی نه دا.

"دیسان ههر لهبهر نهوهی موقهدهرات و ئیستیقبالمان ساغ نهبوبوهوه، دهورهی ژیانهوهش بق ئیمه نهبو به بهرزهخیکی ژین و مردنی وهها، غهزهتهکهمان که میسالیکی ئهم وهتهنهه، یاخو سینهمایهکه که موقهدهرات و مهوجودیهتمان پهرده پهرده نیشان ئهدا، سورهتی حهقیقیهی پی دهرنهئهخرا و حهقیقهت مهغدور بو".

[3.3]

حیفه ۱ ونه

ه ر . تبل*ه ع*ابرات بنا**وی** ه وه اکری

. ۲ نات

علايد بلدرانه ومسيريت

قاسع اختشار ۷ کانان تان ۱۹۲۹ سلیار خبستهی به آندیک

1.16

ام فنزته به غزته یکی سیاسی ، ادبی ، اجتماعی پد هفتهٔ خار یك درداچی

بو درموه جل ابرنه حو روپيه و نيوه نسخنۍ په آهيکه

به ۲ مارت روپیه و نیویک به شش مازک ۳ روپیه

يه ساليکي شش رويه په

له مع مانك كر اسنه قيد ناكرى

زماره ١

(پينجشنبه) • رجب ١٣٤٤

۱۹۲۱ کانون الل ۱۹۲۹

ااوی تازمی غزنه کان

ریسان مراد راود مقدرات واریتهالمان ساغ مروروه دورهٔ زیادوش بو ایمه ابو به برزخیکی ژبن و مردن رها غزه کمان که مثالیک ام وطندیه باخو سسبنایک که مقدرات و موجودیتمان برده برده نیشان ادا صورت حقیقهٔ بی درنه اخر ا وحقیقت مفدور بو .

پیاام خبر که دردهٔ مانه و قوطنه خوشه و یسته کیان کیاند روحیکی تازهٔ دا هر مسماد تمیکی ابدی پخشمه ی بومان . بو ماسته وه هزایهٔ قریانه وهش کوته هوره یکی کیازه و کشاره دری رونه و تریانهان تقیل و از شاد لکا

ناوی ترا ه ژبان به تها له ناوی پیشوی به لا بردن دو (ه) و (د) یك دواچه و م انجا اطید دورمان هیه که لمهدوا ام خرزه خوشه ویسته مان نائل معاونت همو لایک بمی و مقالات قاده دار که مناسبه ی به ژباغای و به پیشکوتن و سعادتجان بر ام غززته به بنرو بست

ایتر خوای تمالی ه ژبان » مان مباوك و مـــــود بغرمویت .

بو خذمت خویده وار و نی کیشتو و برادران وطن ای برایینه : همونان نه بان له باش فلاکت و دیتن مصببت زور که وره کوره کیشت وینه کهم ده و و یه که وا به بعر جاوه و نشانهٔ صادت و اقبالی ای در که و تره - خوالیان مبارك بفره یت .

دو سال لو پیشبان زور چاك له بر جاوه كه شسهو ووژ استراحت مادی ومعنوی نمایو ام عالمه كونیوه حال و دوره به یی بواوه كه دست له حیات و ثروت برابو ، شسورا بو مهمیش هر سسیبی هنی بدیین ، بدخواه ملك و ملت بو نهایت كه قدیو ملت تجاره سربیکی خوی بكا > و هول بدا بو ساد پر برین خوی . فرک دست کرخهای شفق این ایرانیک که رود و كو "پهیامی ئهخیر، که مرژدهی مانهوهی وهتهنه خوّشهویستهکهمانی گهیاند. روّحیکی تازهی با و سهعادهتیکی ئهبهدی بهخشی بوّمان. به و موناسهبهتهوه غهزهتهی (ژیانهوه)ش کهوته دهورهیه کی تازه و گهشاوه و. بوّ ئهوهی بون و ژیانمان تهمسیل و ئیرشاد بکا ناوی نرا (ژیان) تهنها له ناوی پیشوی به لابردنی بو (ه) و (و) یکی بواییهوه، ئینجا ئومیدی گهورهمان ههیه که لهمهوبوا ئهم غهزهته خوّشهویستهمان نائیلی معاوهنهتی ههمو لایهک ببیّ و، مهقالاتی فائیدهدار، که موناسهبهتی ببیّ به ژیانمان و به پیشکهوتن و سهعادهتمان، بوّ نهم غهزهتهیه بنیّرریّت.

"ئيتر خواي ته عالا (ژيان)مان موبارهک و مهسعود بفهرمويّت."

خویندنه وهی ئهم سهروتاره ریبازی رهسمی روزنامه که رون ئهکاته وه.

سەرەتا ئیشارەت بەوە ئەدا كە بە ھۆى دامەزرانى حكومەتى كوردىستان و شۆرشى شيخ مەحمودەوە ئـەم ولاتە خەرىك بوه لەناو بچى، تا (حامى موعەزەم) كە مەبەستى بریتانیايە فریاى كەوتوە و رزگارى كردوه.

ئینجا ئیشارهت به وه ئه با که به هوّی کیشه ی ولایه تی موسله وه چاره نوسی ناوچه که بیار نهبوه ئاخوّ ئه خریته سهر تورکیا، یان ئهبری به عیراق، بوّیه روّژنامه که ناو ناوه (ژیانه وه)، به لام دوای ئهوه ی ئهم کیشه یه به لادا کهوتوه و، موسل به یه کجاری خراوه ته سهر عیراق، ئیتر وه کو نیشانه ی قوناغی نوی ی ژیانی سیاسی ناوچه که ناوی روّژنامه کهیش له (ژیانه وه) کراوه به (ژیان).

1. 1. سەردەمى محەمەد ئەدىب

سەرەتا كە ژيان دەرچوە كى سەرنوسەر يا بەرپوەبەرى بوە نەنوسراوە و ديار نيه. ج. ص (جـەميل صائيب) سەروتار و چەند وتاريكى سياسى لە چەند ژمارەيەكى سەرەتادا نوسيوە، خوينەر وا ئەزانى ئەو بوه سەرنوسـەرى رۆژنامەكـە. بـهلام پـاش چەنـد ژمارەيـەك دەنگـى نـەماوە. بەشـدارىيەكـەى لـە نوسـينەكانى رۆژنامەكەدا، وەكو بەرچاو ئەكەوى، ھەر بە دريـر پر پيدانى بلاوكردنـەومى چيرۆكـى (لـه خـەوما) يـە، كـە لـە سەردەمى ژيانەوە وە دەستى يى كرد بو.

له ژ 1 ی 21 ی 1 ی 1926 – ژ 81 ی 1 ی 9 ی 1927 وا باوه که محهمه د نهدیب عهزیز (م. أ) و (م. أد) بوه.

به بۆنەى تىپەربونى سالىدى بە سەر دەرچونىدا، ژيان نوسيويتى:

"دوهم سالّی ژیان

"رژیان) پیّی نایه بههاری دوهم سالّی عومری. ئهم لاپهرانه که ههمو وهختیّ مودافه عهی حهقی کردوه و الله حهقیقت جیا نهبوّته و . که یهگانه ئامالی له ریّگای سهربهرزی و پیشکهوتنی کورد و ئهم لیوایه دا سهرفی مهساعی بوه، ئهمروّ به واسیتهی هیمهت و چاودیّری سهعاده تمه ناب جه نابی موته سهریف، که به ههمو نهوعیّ بوّ بهرزبونه وهمان تی نهکوشی، به گولّده سته یه کی عیلم و نه دهب ناوبردنی لایقه. (ژیان) بوّ نه شری ئه فکاری موفیده سه حیفه یه کی حور و سهرئازاده . له بهر ئهمه ره غبهت پیّ دان و به خیّو کردنی له سهر ههمو کوردیّ ک پیّویسته . "رژیان، ژ 51، 27 ی کانونی سانی 927)

1. 2. سەردەمى عەلى عيرفان

له ژ 82 ی 20 ی 9 ی 1927 دا، عهلی عیرفان به ناونیشانی (تهشهکورات و رجا) نوسیویتی:

چونکه جهنابی ئەدىب ئەفەندى مودىرى مەتبەعەى ژيان تەعىن كراوە بە كاتبى ماليەى سىلىمانى، لەبـەر مەشغوليەتى عەلاۋەى نەيئەتوانى ئەم وەزىيفەيەيش ئىفا بكات، ئىستىعفاى كرد. "لهسهر تهنسیب و ئهمری موتهسه پیفی مه عالی هیمه م به نده بق نیفا کردنی ئه م وهزیفه به تهنسیب و ته عین فه درموراوم. چونکه مهتبه عه واسیته ی ته دره قی وه ته نه و غهزه ته پیش زبانی حسیات و ته رجومانی ئامالی میله ته مه مه و نیفه به م و ه زیفه به م قبول و ده رعوهده کرد.

"بق خاتری غهزهتهکهمان روّژ به روّژ تهرهقیهک پیشان بـدا و بـق سـاحهی مهدهنیـهت هـهنگاو بهاویّ ئیستیرحام له ههمو منهوهران و ئهدیبان ئهکهم له نارینی مهقاله و شیعر غهزهتهکهمان بیّ بهش نههیّڵنهوه." ژیان لهم سهریهمهدا ههولی داوه زیاتر پیش بکهویّ، له ژ 134 دا نوسبوییّی:

"بۆ زانىنى ھەمو قارىئىنى كىرام

"مهعلومی ههمو قاریئین و مشتهریه کیرامهکانمانه که له کوردستانی جنوبیدا، سلیمانی که عاده ته نومکو مهرکهزیکی عمومیه تی، تهنها نهم غهزه تهیهی تیا نینتیشار نهکات و، چونکه نهسباب و نهدهواتی مهتبه عهکهمان نوقسان بو له ههفتهی دهفعه یه زیاتر قابیل نهبو غهزه ته کهمان نینتیشار بکات، لهبهر نهوه مومکین نهبو همو حهوادیسیک و مهعلوماتیک له وهقتی خوّیا دهرج بکریّ.

ئەمە دوەمىن جار بولە سىلىنمانى رۆژنامەيەك بىتوانى خەنتەى دو جار دەربچى، جارى يەكەم پىشكەوتن بو. جارى دوەم ژيان. ئەمەيش دەرى ئەخا كە ئەگەر رۆژنامەوانى كوردى دۆخىكى لە بارى بۆ برەخسايە، شان بە شانى رۆژنامەكانى بەغداد و ولاتانى دراوسى پىش ئەكەوت و ئەبو بە رۆژانە. بەلام ھەمو جارى قۆرتى سىياسى رۆژنامەوانى كوردى بردۆتەوە بۆ دواوە.

له ژ 82 ی 20 ی 9 ی 1927 ژ 259 ی 4 ی 9 ی 1930 که عهلی عیرفان سهرنوسهری بوه، ژیان لهو رۆژانها دهوریّکی کاریگهری ههبوه له داکـوّکی مافی نهتـهوهیی کـورد و، نواندنـهوهی جموجـولّی سیاسی چالاکهکانی کورد و، هاندانی خهلّک بق داوای مافی نهتهوهیییان، لهبهر ئـهوه دوای روداوهکانی 6 ی رهشی ئهیلولی 1930 که له سلیّمانی زوّر شت گوّراوه، پی ئهچی عهلی عیرفان یـش گیرابـیّ و لـه ژیـان دور خرابیتهوه.

1. 3. سەردەمى حسين نازم

له ژ 260- ژ 320 حسین نازم سهرنوسهر بوه. لهو ماوهیه ا دیاره ژیان ئهو نهخته ئازادیهی ههیبوه، نهیماوه. پیرهمیرد له ژ 313 با نوسیویتی:

"رژیان) مان ههندی له ری لای دابو لالوت بوین، لامان باوی نهما بو ئهمجاره ههمو بۆی تی دهکوشین کهمی و لاسهنگی بو دادهیوشین"

1. 4. سەردەمى پىرەمىرد

له ژ 321 ى 9 ى 5 ى 1932 ەوە پىرەمىرد بۆتە بەرپوەبەرى.

له ژ 322 ی 19 ی 5 ی 1932 یا به بۆنهی مرینی حسیّن نازمهوه، پیرهمیّرد به ناونیشانی (رازی برادهری) نوسیویّتی:

"زوّر دلّشکستم به کوّچکردنی هامدهردیکی وهک حسین نازم بهگ. گهرچی منیش ریبوارم و نزیک به بوارم به لام هیشتا هیوادارم. (ژیان) مان نزیک بو به نهمان چونکو ئیتر بههدیه هیچی پی خهرج نهدهکرا. ناچار له گوّشهنشینی هاتمه دهری و. دهستم دایه داوینی (ژیان) چاک چاکی له دهست نادهم. ئیستا به سهرپهرشتی ژیان و چاپخانهکهم وهک خوّم بی بهها و به هیوای بیته بهها گرتوّته نهستو، نهزانم باوه پی دهکهن که تی دهکوشم پهنا به ئیزادهی پاک دهیهینه سهر، نهمهنده ههیه ههمو کالآیه به خریدار دیته برهو، من به خریدار دیته برهو، من به خریدارهکان دهنازم و پشتیوانی ش خوا دهخوازم."

له ژ 321- ژ 406 ئىتر پىرەمىرد سەرپەرشتى كردوه. بەلام رۆژنامەكـه ھـەر بـه نـاوى شـارەوانى سىنمانىيەوە بوه.

لـــه ژ 407 ی 16 ی 8 ی 1934 – 553 ی 10 ی 3 ی 1938 پیرهمێـــرد چاپخانهکـــهی له شارهوانی سلێمانی به کرێ گرتوه. ئیمتیازی رۆژنامهکهیشـی به رهسـمی به ناوی خوٚیـهوه توٚمار کردوه.

له ژ 553 به دواوه مهجید یه عقوبی، موته سه پیفی ئه و سای سلیمانی که تورکومانی کی کوردنه ویست بوه، روز ژنامه کهی داخستوه.

(ژیان) ی سەردەمی پیرەمیرد پیویستی به لیکولینهوهیهکی سهربهخو ههیه.

سه رنوسه ره کانی ژیان له بواری روّژنامه وانی ا پیاوی کارامه و ، له بواری نوسین ا به توانا و له روّشنبیری گشتی ا شاره زا بون به لام دوای نه وهی وه زیفه که یان گویّز راوه ته و مهی دانیکی تر ، ئیتر دهستیان له روّژنامه وانی و نوسین هه لگرتوه . له ناویان ا هه ر پیره میّرد هه تا سه رروّژنامه وانی کردوّته (پیشه)ی خوّی .

2. نوسەرەكانى

ژیان رۆژنامهی شارهوانی سلیمانی بوه.

پیناچی سهرنوسه و دهستهی نوسهرانی دیاریکراو و ههمیشهیی ههبوبی. ئهوهی بوته مودیری مهتبهعهکهی شارهوانی، له ههمان کاتدا بوته بهریوهبه و سهرنوسه ری روّژنامهکهیش. نهوانه یش وتاریان بو نوسیوه خوّبهخش بون. ههر کهسهیان، جیاواز له دنیای روّژنامهوانی، ئیشوکاری تاییهتی خوّی ههوه.

چاوگیّرانی به سهد ژمارهی دو سالّی یهکهمی ژیاندا، کۆمهلّی ناو و ناونیشان بهرچاو ئهکهون، بـهلّام زوّریان له پاش ماوهیهک ون بون و له دنیای نوسین و روّژنامهوانی کوردیها دهنگیان نهماوه.

ژمارهکانی سهرهتا 1 و 2 و 8 چهند وتاریکی به قهنهمی ج. ص (جهمیل صائیب) تینا بلاوکراوهتهوه. وهکو خاوهنی روژنامهکه ئهدوی و ئهنوسی. بهلام دوای چهند ژمارهیهک دهنگی نوسینی نهماوه. تهنیا (له خهوما)کهی به ئهلقه بلاو کردوتهوه.

ئەحمەدى عەزیز ئاغا، لە ژ 2 و 5 و 44 و 48 ىا چەند وتــارێكى سیاســى و پــەروەردەيى نوســيوە. پاش چەند ژمارەيەک ئەويش دەنگى نەماوە. کوردی (مستهفا سائیب)، که نوسهریکی روشنبیر و توانا بوه، له ژ 9 و 10 با به 2 ئه لقه (بق مهبعوسه موحته رهمهکان) و، له ژ 35 و 36 و 40 و 41 با به 4 ئه لقه (کورد بوچی پیش ناکهوی؟) و، له ژ 52 با (تهربیه له ئهقوامی ئهنغلق – ساکسون با) چهند وتاریکی نوسیوه.

م. نوری (شیخ نوری شیخ سالح) که یه کی له نوسه ره به برشته کانی نه و زهمانه بوه، جگه له وه ی له ژ 20 هوه زنجیرهیه ک وتاری له سه ر زنه دهبیاتی کوردی) بلاو کریزته وه، له ژ 26 و 27 با له سه ر کوربایه تی که رکوک (جواب بق غهزه تهی نجمه) ی نوسیوه، هه روه ها له ژ 4 و 9 و 45 چه ند شیعر یکی بلاو کرد ق ته له وانه، شیعر یکی له ژ 49 با به بقنه ی تیپه رینی سالی شومی 1926 هوه.

رهشید نهجیب، که یه کی له نویک مرهوه کانی شیعری کوردی یه له ژ 54 و 91 و 94 با چهند شیعریکی نوی ی بلاو کردوته وه. ههروه ها نوسه ریکی توانای ئاگاباری روداوه کانی دنیای نوی بوه، له ژ 137 و 138 و 149 با چهندین و تاری کومه لایه تی به ییزی نوسیوه.

ع. عهزیز (عهبدولا عهزیز) که ماملستایه کی رلاشنبیر و کوردپهروه ری ههولیّری بوه، له ژ 29 و 51 و 145 و 145 و 148 ما چهندین وتاری لهسهر زمانی کوردی و پهروه رده و تهرجومه ی کوردی کتیبه کانی مهکته ب نوسیوه.

ع. واحید مهجید که دواتر به ئیمزای (ع. و. نوری) کتیب و وتارهکانی بلاو کردوتهوه، له ژ 30 و 31 دا (تاریخی: ئه لمانیا، ئیتالیا له پیش وریابونهوهی ئهوروپا و له دوایی با) له ژ 34 و 36 با (نیزامی مهاریس له ئینگلتهره، ئهلمانیا، ولایاتی موته حیدهی ئهمهریقا و فهرانسه چونه؟) ی نوسیوه.

م مهعروف (میرزا مارف) له ژ 38 و 99 و 41 و 63 و چەند ژمارەیەکی تریکا به ناوی (حەقائیقی وهجیـزه) هەنـدی قسـهی نەسـتەقی، بـه زمـانیکی خەسـت، لـه رسـتهی چروپـردا، لـه شـیّوهیهکی فەلسـهفیدا دارشتۆتەوھ.

حهسهن کوردستانی که ئهبی نازناوی یهکی له رقشنبیرهکانی ئه و سهردهمه بی، له ژ 3 با وتاریک و، له ژ 16 و 17 با وتاریکی تیقری لهسهر (وهتهن – میلهت، وهتهنی – میلیهت) نوسیوه.

مسته فا شهوقی و عهونی (عهونی حاجی گورون) له ژ 6 با، رهمزی له ژ 7 با، زهکی سائیب (مسته فا سائیب) له ژ 61 با، فه تحولاً ئهسعه د له ژ 53 با، شاکیر فه تاح له ژ 52 با، محهمه د زهکی له ژ 55 و 56 با، ئهمان و چه ند که سیکی تر هه ریه که یه ک و تاریان زیاتریان بلاوکر د قته و ه.

محهمه ئهىيب عهزيز كه ئهبى موديرى مهتبهعه و سهرنوسهرى غهزهتهكه بوبى، تا ژ 61 هيچ وتاريكى به ناوى خۆيهوه بلاو نهكردۆتهوه، بهلام لـه ژ 61 بـه دواوه بـه ئيمـزاى (م. أ.) و (م. أد.) زۆرى سـهروتاره گرنگهكانى ژيانى نوسيوه.

پیرهمیّرد که له و ماوهیه ا وهکو ژ 6 له ژیر سهرناوی (هاتنه وه) ا نوسیویّتی: "پیّریّ له موعه به رانی و لات جه نابی حاجی توّفیق به گ ته شریفی هینایه وه سلیّمانی. عه رزی به خیّر هاتنی نه که ین. " ئیتر به یه کجاری سلیّمانی کردوّته مهلّبه ندی ژیانی خوّی. له ژ 9 هوه به شیعریّک که به شیّوهی کوّن (به نه شهٔ که نوته کهی مهندوبی سامی)یه وه بایناوه و به ئیمزای (کوردی) هوه بلّاوی کردوّته وه، ده ستی کردوه به بلّوکردنه وهی به رهه مهکانی. دوای نه وه شیعره کانی تری له ژ 13 و 36 و 37 و 40 و 45 با به شیّوهی تازه هوّنیوه ته وی میروه کانی شیعری کوردی بوه.

فایهق بیکهس له ژ 10 و 80 و 87 و 101 دا و. قانع له ژ 42 دا. که رهنگه ئهوه یهکهمین شیعری چاپکراوی بی و. حهمدی له ژ 60 دا و. عهلی کهمال باپیر له ژ 75 دا و. فایه ق زیدوهر له ژ 14 و 46 دا شیعریان بلاو کردوّته وه.

رژیان) له سهردهمی عهلی عیرفانها به دهگمهن شیعری تیدایه، به دهگمهن نوسینی نوسهرانی تری بـلّاو کردوّته وه. پی ئهچی ههمو بابه تهکانی روّژنامه که خوّیان ئامادهیان کردبیّ.

3. **بلاوكردنەوەي**

رۆژنامە بەوەندە تەواو نابى نوسىنى بۆ ئامادە بكرى و چاپ بكرى، بەلكو گرنگترىن قۆناغى، جۆرى بلاوكرىنەوھيەتى.

له کوردستان دامهزراویکی تایبهتی بو با بر کردنه و و پهخشی چاپکراو نهبوه. ژیان خویشی نهی توانیوه دهزگایه کی پهخش دامهزراویکی تایبهتی به توانیوه دهزگایه کی پهخش دامهزرینی. له زوری شاره کانی کوردستان دا کتیبفروشی و ناوه ندی تایبهتی به فروشتنی کتیب و روزنامه نهبوه. تا ماوه یه کی دریژ یش دهزگایه کی ریکوپیکی پوست نهبوه. ریگاو بان کهم و خراپ و، ئوتوموبیدل زور کهم، به اکو دهگمهن بوه. بو ههندی له قهزا و ناحیه کان ریگهی ئوتوموبیدل هه دهبوه، به و از خهاتوچوی بو کراوه. سهره داوی ئهمانه ههمو، به هوی شورشه کهی شیخ مهموده وه ریگاو بانه سازی با نائاسایی بون. به زوری به قافله و له گهال زریلی جهنگی هاتوچو کراوه.

ئەمانە ھەمو كاريان لە بلاوكردنەوەي رۆژنامەكە كردوه.

ژیان چهندی لی چاپ کراوه، چهندی لی ساغ بوّتهوه و گهیشتوّته دهس خویندهواران و، گهیشتوّته چهند شار و شویّن و چهندی ماوهتهوه؟ لهبهر ئهوهی لیست و ئهدرهس و دهفتهرهکانی ئهو زهمانه لهبهر دهس دانین، به وردی نازانریّ.

به مەزەندە، بە پىى تواناى ھونەرى چاپخانەكە و بە پىىى تواناى مادى رۆژنامەكە، نابى لە ھەزار دانە تى پەرى بى كە بۆ ئەو رۆژگارە ژمارەيەكى گونجاو بوه.

ههر به هۆی ژیان خۆیهوه ئهزانری که ژیان: جگه له سلیمانی و دهوروبهری، گهیشتوته بهغداد. کهرکوک، چهمچهمال، ههولیر، کویه، شهقلاوه، رهواندز..

له ژ 97 دا ئەم (تكا) يەي بلاو كردۆتەوە:

"له موهزهفینی بائیرهی مهتبه عه تهیب ئهفهندی بق کقکرینه وهی به به به نابونه ی ژیان نیررا بق لیوای که رکوک، هه ولیر، قه زای چه مچه مالّ. تکا له مشته ریه کانمان ئه که ین به به لاته که ی به ته واوی ته سلیم و معاوه نه تک له حهق ئیجرا بفه رمون."

له ژ 184 دا ئەم ئاگاداريەي بلاو كردۆتەوە:

"... له موەزەفىنى مەتبەعە شىخ تەيب ئەفەندى بۆ كۆكرىنەوەى بەدەلاتى غەزەتەكە نىررا بى كەركوك. ھەولىر، رەواندز، كۆيە، شەقلاوە، ئىستىرحام ئەكەين معاوەنەتى بغەرمون و بەدەلاتەكـەى بە تـەواوى تەسـلىم ىكەن."

له ژ 220 يش دا ئەم ئاگاداريەي بلاو كردۆتەوە:

"تكايەكى تايبەتى

"ئیدارهی غەزەتەكەمان. بۆ كۆكرىنەورەی بەدەلاتی ئابونە، ئەوی لە خزمەت ئەو زەواتە كیرامانەیە كە لـه بەغداىن، جەنابی شاكیر موجریم ئەفەندی كردوه بە وەكیل، دەفتەریكی موسەدەقی بۆ نـاردوه، ئیسـتیرحام لـه مشتەریەكانی بەغداىمان ئەكەین ئەو میقداره پارەیەی كە لە خزمەتیانایە و كە لای شاكیر ئەفەندی مەعلومە بـه تەواوی تەسلىمی بفەرمون.

"ئومیّدی قهویمان به کریاره موحتهرهمهکانمان ههیه که بـق یاریهانی غهزهتهکهمان ههمو نهوعه معاوهنهتیّک دریّغ نهفهرمون و تیکراری ئیستیرحام ئهکهین بهدهلاتهکهی به تهواوی تهسلیم بفهرمون. ژیان"

له دو مهسهلهی گرنگدا که ژیان لهسهری نوسیون، له رهواندزهوه بق هاودهنگی تهاگراف و نامهی پی گهیشتوه. جاری یهکهم که بهرپهرچی قسهکانی داود حهیدهری داوهتهوه له مهجلیسی مهبعوسان دا سهبارهت به خویّندنی زمانی کوردی. جاری دوهم که پشتیوانی له ئیسهاعیل بهگی رهواندزی کردوه سهبارهت به دژیهتی تهجنیدی ئیجباری.

ژیان چەند جاری میعادی دەرچونی گۆرپوه، بۆ ئەوەی له گەڵ رۆژانی هینان و بردنی پۆسـتەدا ریـّک بکەوی، له ژ 77 دا نوسیویتی:

"گۆرىنى مىعادى دەرچونى غەزەتەكەمان

"لهبهر ئهمهی له ههفتهیهک دا جاریک پوسته هاتوچو ئهکات و ئهو جارهیش بهر روّژی سیشهه پیش ددرچونی غهزهتهکهمان ئهکهوی، بو ئهمهی غهزهتهی کریارهکانی دهرهوهمان زوّر دوا نهکهوی، میعادی دهرچونی غهزهتهکهمان گوری و وهکو پیشو کردمانهوه به روّژی پینجشهمه. لهمهودوا ههمو جاری لهو روّژهدا دهر نهجی."

4. سەرچاوەي دارايى

سەرچاوەى دارايى ژيان بريتى بوه له: پارەى ئابونەكانى و، دەرامەتى لە ئىعلان.

له لاجانگی چهپی ناوچهوانی ژماره 1 با نوسراوه:

"بەدەلى ئابونە بە 3 مانگ روپيەونيويكى، بە 6 مانگ 3 روپيەيـە. لـە 3 مانـگ كـەمتر ئابونــە قەيــد ناكرى. بۆ دەرەۋە بەدەلى ئابونە حەق روپيەق نيوە. نوسخەى بە ئانەيەكە."

له لاجانگی راستی ناوچهوانی ا نوسراوه:

"بق ههمو شتیک موخابهرات به ناوی ئیدارهخانهوه ئهکری. ئیعلانات به دیریک 6 ئانه دهسینریت."

له ژ 134 هوه، له باتی جاریک، ههفتهی دو جار دهرچوه، لهبهر ئهوه ئابونهکهی زیادی کردوه، به لام نرخی بلاوکردنهوهی ئیعلان وهکو خوّی ماوهتهوه. له لاجانگی چهپی ناوچهوانی یهکهم لاپه په های نوسیویتی: "کریار "کریار

"به شهش مانگ پیننج به سالیّک ده روپیه دهدا. بق دهرهوه ئوجرهتی پوّستهی عهلاوه ئـهکرێ. شـهش مانگ کهمتر ئابونه قهید ناکرێ.

"ئيعلانات

"ديريك 6 ئانه دەسينريت.

"يەكى بە ئانەيەكە."

ئەو سەردەمە عیراق هیشتا لە ژیر دەستى ئینگلیزدا بوه. دراوى تایبەتى خۆى نەبوه، بە دراوى هیندى سەودا كراوه. لەبەر ئەوە نرخى ئابونە و ئیعلان بە روپیەى هیندى دیارى كراوه.

دوای ئهوهی دراوی عیراقی گۆراوه، له باتی روپیه و ئانه و پای هیندی، دینار و فلسی عیراقی خستوّته بازارهوه، (ژیان) یش راگهیاندنهکهی بهم جوّره لیّ کردوه وهکو له ژ 322 یا نوسیویّتی:

"کریار

"به شەش مانگ 225 بە ساڵێک 450 فلس دەنا. بۆ دەرەۋە ئوجرەتى پۆستەي غەلاۋە ئەكرىّ.

"ئيعلانات

له دیریّکهوه ههتا شهش مهقتوعهن 225 و له شهش زیاتر جگه له 225 فلسهکه بوّ دیّره زیادهکانیش دیّری 28 فلس ئهسیّنریّ.

"نوسخهي به پينج فلسه"

4. 1. ئابونە

ئابونهکانی به زوّری بریتی بون لـه فهرمانبـهرانی داوودهزگاکـانی حکومـهت، چ لـه نــاو شــار و چ لـه درهوهی، ههروهها ههندی له بازرگان و سهرانی عهشائیر و موختار و کویّخای گوندهکان.

پارهى ئابونه، وهكو لهم ئاگاداريهدا نوسراوه، ئهبو به ناوى سندوقى بهلهديهوه بنيردرى:

"بۆ زانىنى مشتەريە كىراميەكانمان

ئىدارەخانەكەمان چونكە مەئمورەكانى موكەفەل (رەنگە ئەمە ھەللەي چاپ بى و مەبەستى موكەلەف بـێ) نىن و، زاتەن مەربوتى بەلەديەيشە، ئىستىرحام ئەكەين ھەر پارەيەك ئـەنىٚرن بـێ ئـﻪم ئىدارەيـﻪ رەئسـﻪن بـﻪ ناوى سندوقى بەلەديەوھ ئىرسالى بكەن. (ژ)"

ژیان له سالّی یهکهمی ا داوای پارهی له ئابونهکانی نهکردوه. به لاّم له سالّی دوهمیهوه چهندین جار و به چهند چهشنی جیاواز. داوای لیّ کردون:

له رُ 55 و 56 و 59 و 61 و 64 و 69 و 74... دا ئهم داوايه ي دوباره كردۆتهوه:

ژیان

"ئەتانەوى ئەم قەزاتەيە بەرپوم بچى و بژى حەقى كريارىيەكەى دوا مەخەن و زو بينيرن."

له ژ 58 يا نوسيويتي:

"تكا له كړياره موحتهرهمهكانمان

"له کپیارهکانی دهرهوهمان خاسهتهن تکا ئهکهین که بق ئهمه*ی* به ریّکوپیّکی غهزهتهکانیان پیّ بگات و. مهیدانی گلهیی نهمیّنیّ، لهمهودوا لوتفهن له گوپینی ناوونیشانیان زو خهبهردارمان بفهرمون.

وه دیسان تکا ئهکهین ئهوانهی که قهرزداری ژیانن و بهدهلاتی ئیشتیراکیان پر نهکردوّتهوه به بی "دواخستن به ناوی ئیدارهخانهوه به ناردنی هیمهت بفهرمون."

له ژ 79 ىا نوسيويتى:

تکا له کړیارهکانی دهرهوهمان

"تا ئیستا بر ناردنی بهدهلاتی ئابونه که له بهقایادا ماوهتهوه گهای جار عهرزمان کرد. کریاره موحتهرهمهکانی دهرهوهمان له گهل ئهمهی که ئهمری مودهیکه غهزهتهمان دهرئهچی هیشتا ئهعزهمیان بهدهلاتی ئیشتیراکیان نهداوه، ئهمه ئهبیته مانیعی بهریوهچونی (ژیان) مان، بو ههمو لایه کخسوسی میقداری مهتلوباتمان عهرز کردوه، رجا ئهکهین به بی دواخستن ههرکهسه حسابی خوی پر بکاتهوه و دیسان تکا ئهکهین بو نهمهی مونتهزهمهن غهزهتهکانیان پی بگات و مهیدانی گلهیی نهمینی لهمهودوا لوتفهن له گورینی ناوونیشانیان زو خهبهردارمان بفهرمون."

له ژ 89 يا نوسيويتي:

"بۆ كرپارە موحتەرەمەكانمان

"تهبیعی ههمو ئهیزانن ئیدارهکهمان مهساریفاتی زوّره. بن تهبعی غهزهتهیهک پارهیهکی زوّر لازمه. موقابیل به ههمو سهرفیاتی واریداتی پیّویسته. رجا له کریارهکانمان ئهکهین و ئهم مهسئههیه حهوالهی ویجدانیان ئهکهین، ئهوانهی که حهقی دو سال سیّ سالیان له سهره و له ئیبتیدای نهشری ئهم غهزهتهوه هیّشتا هیچیان نهداوه یا به جاری وه یاخود به قیست پارهی ئابونهکهیان بنیّرن. ژیان"

له ژ 133 يا به ههرهشهوه نوسيويتي:

"ئاخر رح

"هـهتاکو ئیسـتا بـق تـهراکومی بـهدهلاتی ئابونـهی غهزهتهکـهمان موتهعهدیـد دهفعـه رجامـان لـه مشتهریهکانمان کرد لهوانهی که هیشتا حهقی 3 و 4 سالیان لایه، رجا ئهکهین بومان بنیرن وهئیلا وهکـو غهزهتهکهیان بو نانیرین مهجبور ئهبین به موراجهعهتی قانونی و لـه غهزهتهیشـا ناویـان دهرج ئهکـهین. ژیان"

پێ ئەچێ ھەمو ئەم رجا و تكا و ھەرەشەيە كەڵكى نەبوبێ، لەبەر ئەۋە يەكێ لـە فەرمانبەرەكانى چاپخانەيان ناردوە بۆ كۆكرىنەۋەى. لە ژ 184 ىا نوسيويتى:

"تكايەكى تايبەتى

"هەمو ئەيزانىن لە موحىتى كورىستانا ھەر ئەم غەزەتە كورىيە ھەيە و، ئەمەيش چونكى مشـتەريەكانى معاوەنەتى ناكەن و حەقەكەى لە مىعادى خۆىدا تەسلىم ناكەن نەك قابىل نيە ئىنتىزامىككى پىێ بـدرێ بـﻪڵكو ئەگەر ھەر وا بمىنىتەوە ناژى. سالانەى غەزەتەكە ئەوەندە نيە كە ئەھميەتى بىێ، حـەقى چـوار سـاڵى موقابىل حەقى سالىككى غەزەتەيەكى ترە. لە سەر ھەمو حەميەتمەندىك و وەتەنپەروەرىكك پىۆيسىتە بە جدى معاوەنـەتى بكات و بىژىنىخى.

"ئینجا بق ئەوەى غەزەتەكەمان بژى و بتوانین ئینتیزامیّكى پى بدەین رجا لە مشتەریەكانى خاریج و داخل ئەكەین وە بیلخاسە لە قیسمى مەئمورین و ئەوانەى كە ھیتشتا حەقى چوار سالیان لا ماوە و مەبلەغیّكى زۆر قەرزدارن، ئیتر مەیدانى نوسین و بەعزى معامەلە نەدەن و، بە ئەوەل واسیتەدا بە ناوى سندوقى بەلەدیەى سلیمانیەوە چەند قەرزدارن بقرمان بنیرن و رجاكەمان تەرویج بفەرمون.

"زاتهن له موهزهفینی مهتبه عه شیخ تهیب ئهفه ندی بق کوکردنه وهی بهده لاتی غهزه ته که نیررا بق کهرکوک، ههولیّر، رهواندز، کوّیه، شهقلاوه، ئیستیر حام ئهکهین معاوه نهتی بفهرمون و بهده لاتهکهی به تهواوی تهسلیم بکهن."

شیخ تهیب ئەفەندى بە سەركەوتوپى لە كارەكەي گەراوەتەۋە. لە ژ 186 دا سپاسنامەيەكى نوسيوە: "تەشەكور و بەيانى مەمنونيەت

"هەروەكو لە نوسخەكانى پێشودا بەيان كرابو، لەسەر تەنسىبى رياسەتى بەلەديە و تەسدىقى سەءادەتى موتەسەرىفى ئەفخەمى بۆ كۆكردنەوەى بەدەلاتى موتەراكىمەى ژيان كە لە لىواى كەركوك و هـەولێـر و قـەزاى رەواندزدا هەى بو بۆ دەرەوە چوبوم.

"لهم جیکایانه اله تهعریف به دهر یارمهتی و تهسهیلاتم بو نوینرا. له قهزای رهواندزدا ئهو معاوهنه ته که له تهرهف قائیمقام جهنابی که ریم بهگهوه ئیبراز فهرموراوه شایانی تیزکاره، بیلخاسه معاونی مودیری پولیس جهنابی حهمزه بهگ بینا به سائیقه یه کی مهجهبه تکه دهرجه ق به ئههای ولاتهکهمان و مه تبوعات هههه تی، جگه له و ههمو ته ههیلاته ی که له ریخی گردکردنه وهی به ده لات کردی و خوشی حهقی سالیکی پیشینه نا، به رامبه ربه شهخسی خوشم به دهره جهیه ککه مهجوبی لوتف و ئینسانیه تی بوم خزمه ت و معامه لهی میهماننه وازی دهرجه قم کردوه. له بهر نهمه به لازمم زانی که به ناوی ژیان و خومه وه عهاهنه عهرزی تهشه کورات و به یانی مهمنونیه تابیه."

4. 2. **ئىعلانات**

پارهی بلاوکرىنەوهى ئىعلان بۆ ھەمو رۆژنامەكانى جيهان سەرچاوھيەكى گرنگى دەرامەتە. بـۆ (ژيـان) يش ھەروا بوھ. ئىعلانات ئەگونجى دو سەرچاۋەى ھەبىي: يەكىكىان دامەزراۋە ئەھلىيەكان ۋ، ئەۋى تريان دامەزراۋە كومەتى يەكان.

له کوردستانی ئه و روّژگاره بازار زوّر تهسک و بازرگانی زوّر کهم و دواکهوتو بوه. کوّمپانیا و دامهزراوی بازرگانی خاوهن سهرمایهی ناونجی و گهوره نهبوه. لههر ئهوه (ئیعلانات)ی ئههلی نـهبوه. ئهگـهر بوییّت یش زوّر کهم و بیّ بایه خبوه، هیچ کهلهبهریّکی دارایی بوّ ژیان پر نهکردوّتهوه.

ئىعلاناتى حكومەتى چەند جۆرى بون. لەوانە ھى: دادگاكان، دائىرەى ئىجرا، دائىرەى تاپۆ، مەقامى موتەسەرىفيەت، رياسەتى بەلەديە، كەرتەكانى پۆلىس و جەيش...

هەندى لەم ئىعلاناتە سەرچاوميەكى گرنگ بون بۆ دەرامەتى ژيان و. ھەندىكى تريان رەنگـە بـێ پـارە بلاو كرابنەوە.

لتكوّلينه وهيه كي سهربه خوّله سهر ژيان و ئيعلانه كاني لهم كتيبه نا نوسراوه.

5. هونەرى رۆژنامەوانى

5. 1. لايەنى رۆژنامەنوسى

ئەگەر رۆژنامە بە ناوچەيى (Local) و، نیشتمانى يا نەتەرەيى (National) و، ناودەوللەتانى يان وەكىو ئەلىن نىرنەتھورەيى (International) دابەش بكىرى، ئەوا ژيان ئەچىتە خانەي رۆژنامەي ناوچەيىيەرە.

ژیان له باری رۆژنامەنوسییەوه، له چاو هەلومەرجی ئەو زەمانەی سلیّمانیدا بگره هی عیـراقدا، بـه رۆژنامەیەكى سەركەوتو دائەنرى. زۆرى بابەتەكانى رۆژنامەي ھاوچەرخى تىدا بلاو كراوەتەوە:

ھەواڭ:

ههوالی ناوخوی سلیمانی و دهوروبهری

هەوالى بەغداد و حكومەت و پارلەمانى عيراقى

هەوالى دەولەتانى دراوسى و گەشەكرىنى يۆوەندىيان لە گەل حكومەتى عيراق

هەوالى خەباتى گەلان لە پىناوى سەربەخۇيىدا وەكو مىسر، سوريا، ھىندستان...

هەوالى جەنگ وەكو مەنچوريا

هەندى لە ئىعلانەكانىشى بە ھەوال و، لە چاو ئەو سەردەمەدا بە ھەوالى گرنگ دائەنرىن، وەكو ئىعلانى وەرگرتنى خويندكار لە خويندنگەى عەسكەرىي عىراق.

ريپۆرتاج:

ژیان چەندین ریپۆرتاجی گرنگی نوسیوه، زۆریان نرخی میژویی گەورەیان ھەیـه، لەوانـه: ریپۆرتـاج دەربـارەی ســەردانی ســەروەزیرانی عیــراق و و وەزیرەكان. ریپۆرتـاج دەربـارەی ســەردانی ســەروەزیرانی عیــراق و

وتار:

ژیان به سهدان وتاری سیاسی. پهروهردهیی، کۆمهلایهتی، ئهدهبی، ئابوری، رۆشنبیری... تیدایه.

ليدوان:

هەندى جار دواى گيرانەوەى روداويك، ژيان رەئى خۆى به ليدوانى لە پەراويزى ھەوالەكەدا نوسيوە.

سەروتار:

زور ژمارهی، سهروتاری تیدایه. بابهتهکانی جوراوجورن: سیاسی و پهروهردهیی و کومهلایهتی و ئابوری... و ههندیکیشیان باس له خهمی روژانهی ژیانی خهلک ئهکهن و داواکارییه له حکومهت.

زمانی نوسین:

"هەروەكو له خويندەوارە موحتەرەمەكانمانەوە مەعلوم بوه ئەمرۆ بۆ ريكخستنى زبانەكەمان و. لـه كەلىماتى غەيرە رزگار كرىنى لە ھەمو لايەكەوە ھەول ئەدرى و تى ئەكۆشرى، چونكە بـه تـەواوى زانـرا كـه يەكى لە وەسائىتى سەركەوتن، پىشكەوتنى مىلەت رىكخستن و سەربەخۆيى زبانەكەيەتى، جـا لەبـەر ئەمـە بـە تايبەتى لەو تىگەيشتوە بىرروناكانەى كە بۆ خزمەتى ھاوولاتيەكانيان لە پەرى ژيـان ىا مەقالـە ئەنوسـن، تكـا ئەكەين بۆ ئەمەى ھەمو كەسى بە بى گرانى تى بگا، زۆر ھەول بدەن و ھەتا ئەتوانن كەلىمـەى كـوردى پـەتى رون و شېرين بە كەلكى بهېنن، كە مەقسەد لەو نوسىنانەش قازانحى ھەمو.."

ژیان خوّی لهم قوّناغه ا به هیچ جوّری گویّی نه اوه ته پاکی و پاراوی زمانی نوسینه کانی. ژماره یه کی زوّر وشه ی عهرهبی به کارهیناوه، که نهیتوانی له باتی یان وشهی کوردی باو به کار بهیّنی. هه روهها هه ندی وشه ی له زمانه نهوروپایی یه کانه و هرگرتوه به لام به فوّنه تیکی تورک نوسیونی و، کافه کانی کردوه به قاف.

رينوسهكهى:

رینوسهکهیشی به گشتی ههمان رینوسی زمانی فارسی و عهرهبی بوه. سالّی 1930 که توفیق وههبی بوته موتهسه پیفی سایّمانی، ماوهی چهند ههفتهیهک، ژیان پیرهوی رینوسیکی نـویّی کـردوه، نهگـهرچی لـه بروینهکانیدا له هی ئهم سهردهمهوه نزیک بوه به لاّم زیاد له پیویست (موبالهغه) له به کار هینانیدا کـراوه. وشه و رسته عهرهبیهکانیشی بهو رینوسه تازهیه نوسیوه، بهلاّم دواتر وازی لیّ هیناوه.

5. 2. لايەنى رۆژنامەگەرى

سلیمانی ههر ئه و چاپخانه کونه ی لی بوه که 1920 میجهرسون هینا بوی. ماکینه و دهزگاکانی ههر کونه کان بون و، به هوی پهشیوانی ههلومه رجی سیاسی سلیمانیه و جاروبار په کی که و توه. وهستاکانی سلیمانی، له ئاسنگهر و چهخماخساز، چاکیان کردوته وه، ئهم (عهو خواهی) یه تا رادهیه کی باش، که می توانای چاپخانه که و روژنامه که یان ئاشکرا ئه کان "له به رنه خوشی یه کی له موهزه فه کانمان دو هه فته غهزه ته که مان مومکین نه بو ده رچی ئیستیر حامی عهو له قاریئینی کیرام نه کهین. ژیان "ژ (ژ 132).

رۆشنبیرانی سلیّمانی دو جار هەولّی کرینی دەزگای نـوێی چاپیـان داوه. بـۆ ئـەو مەبەسـتە لـەنـاو خەلّکىدا پیتاکیان کۆکردۆتەوە: جاری یەکەم، لە سـەردەمی حـوکمړانی شـیّخ مـەحمودا. جـاری دومم، کۆمـەلّی زانستی کوردان. ھەردو جار بە ھۆی تیٚکچونی بارودۆخی سیاسی سلیّمانیەوە سـەری نـەگرتوه. جـار ناجـار پەنایان بردۆتەوە بەر دەزگای چاپە کۆنەکەی ملّکی شارەوانی. ژیان، به ههمان چاپخانه و به ههمان قهواره و شیّوهی روّژنامهکانی پیّش خـوّی دهرچـوه کـه لـه چـاو هونهری چاپ و روّژنامهوانی سهردهمی خوّیدا، زوّر له دوا بوه.

کلیشهی ناوهکهی له ژ 1- 11 ئهوه بوه که به جوّریکی ساده له سلیّمانی لهسـهر تهختـه ههلکـهنراوه. بهلام له ژ 12 به دواوه کلیّشهکهیان گورپیوه به یهکیّکی که که حوزنی و یومنی دروستیان کـردوه. لـه ژ 12 دا بهم بوّنهیهوه نوسیویّتی:

"عەلەنەن تەشەكور

"زۆر زۆر سهربهرز و خۆشخال بوین بهمهی که غهزهتهکهمان خوی بردوته دللی برا کورده موحتهرهههکانمانهوه و له ههمو لایهکهوه بو یاریهدان و پیشکهوتنی غهزهتهکه ههول ئهدری هه ربه فکره بهرز و بلنده ئهمجاره له بهغداوه له لایهنی حهکاکی به ناو جهنابان: حوزنی و یومنی ئهفهندی یهوه سهرلهوحهیهک بو غهزهتهکهمان بهو نهخش و نیگاره، بهو نوسینه جوان و شیرینهی خویان که دللی ههمو کهسی بردوه، به دیاری بومان نیرراوه. له سایهی ئهم هیمهته گهورهوه (ژیان) جهژنی بو به دو.

"له بهر ئهمه به ههمو هیز و قوهتی دل تهشهکوراتی خالیسانهمان پیشکهش و به دل و گیان تهقدیری ئهم خزمهت و هیمهته گهورهیهیان ئهکهین و، له جیاتی ئهم دیاریه به قیمهته (ژیان) ناوی موحتهرهمی (حوزنی و یومنی) له سهر سهری ههتا بژی ئهنوسی و تهقدیسی ئهکات."

حوزنی له و کاته ما هیشتا روّژنامه وانی نهکردبو به پیشه له به غداد دوکانی حهکاکی ههبوه.

ههمو ژمارهکانی 4 لاپه پهی 32 به 20 سم بوه (جگه له چهند بۆنهیه کی کهم که به هـۆی روداوی گرنگهوه کراوه به 6 لاپه په یان پاشکویه کی له گهل چاپ کـراوه) و، هـهر لاپه پهیهکیشـی 2 سـتونی تـیدا نوسراوه.

مانشیتی نەبوه. خەتاتی تینا بە كار نەھاتوه. حەرفی سەردیپی وتار و مەتنەكەی يەك جۆر و يـەك قەوارە بون. چەند حالەتیكی زۆر دەگمەن نەبی كە ھەندی سەردیپ بە حەرفیكی كـەمی ئەسـتورتر نوسـراون. ئەوانی تری ھەموی وەكو يەكە.

له هیچ ژمارهیه کی ا وینه و کاریکاتیر نیه.

6. نرخی میژوی ی

ژیان بۆ مێژوی نوێی کورد، سەرچاوەيەکی دەوڵەمەنی جێ باوەڕە.

6. 1. بۆ مېژوى سياسى

روداوهکانی کوردستانی عیراق، ههوالهکانی شوّپشی شیخ مهحمود و، پیّوهندی له گهل ئینگلیز و عیراق، مهبعوسهکانی کورد و پارلهمانی عیراقی، پیّوهندی عیراق له گهلّ تورکیا و ئیّران و، رهنگدانهوهی له جولانهوهی کوردستانی کوردستانی کوردستانی عیراق و جولانهوهی کدوردا، روداوهکانی کوردستانی عیراق و بریتانیا، کورد و دراوسیّکانی، پیّوهندی عیراق و ئینگلیز، گفتوگوی ئهشرافی سلیّمانی و نویّنهرانی عیراق و بریتانیا، کورد و پیماننامهی 1930 ی عیراقی – ئینگلیزی…

6. 2. بۆ مېژوى رۆشنبيرى

کۆمەڵی زانسىتى كـوردان، كۆمـەڵى بـژارى زمـانى كـوردى، يانـەى سـەركەوتنى كـوردان لـه بەغـداد، بلاوكراوەي كوردى، ھەوالى رۆژنامەكانى عيراق، تەمسىل، وەرزش...

6. 3. بۆ مېژوى ئەدەبى

لتکوّلینه و می نه ده بی نویکر دنه و می شیعری کوردی، بانگه واز بن زیندوکردنه و و چایکردنی به رهه می شاعىرەكان...

6. 4. بۆ مێژوي خوێندن و پەروەردە

كرىنەوھى مەكتەپ، سىستەمى يەروھردە، يرۆگرامەكانى خويندن...

6. 5. بۆ مېژوى كۆمەلايەتى

ىاكۆكى له ژن، ىاكۆكى له جوتياران، چاك كرىنى ژيانى ىانىشتوانى لادى...

حەند تىسنى يەك:

ماموّستایان رهفیق سالّح و سدیق سالّح خهریکی ئامادهکردن و لیّکوّلینهوهی ههمو ژمارهکانی (ژیان)ن .1 له چەند بەرگىك دا. بەرگى يەكەميان بلاوكردۆتەوە.

رۆژنامەي ژيان ژمارە 1– 81، ئامادەكرىنى: رەڧيق سالح، ليكۆلينەوەي سىدىق سالح، يەكەم بەرگ، دەزگاى چاپ و يەخشى سەردەم، سليمانى، 2002.

کاک سدیق سالْح ل 5 – 99 ی ئەم بەرگەی تەرخان كردوه بـۆ لیْكۆلْینەوەیـەكى وردى ناوەرۆک و يپرستى بابهت و ژيننامه و وينهى نوسهرهكانى ئهم 81 ژمارهيه.

ژمارهکانی ژیان به یاکی و حوانی چاپ کراونه ته وه. رهنجی نهم دو حوامیره بو ژیاندنه وهی سامانی رۆژنامەوانىي كوردى شايانى ريزلينان و پشتيوانىي كۆر و كۆمەلە رۆشنبيرىيەكانى كوردە.

- له كاتى ئامادهكرينى ئهم باسهدا ئهو بهرگهى ژيان كه له بهردهستى منها بو ئهم ژمارانهى ناتهواو بو: .2 /176 /175 /171 /169 /162 /159 /147 /144 /143 /141 /127 /100 /85 /81 /221 /219-215 /214 /212 /210 /205 /203 /202 /201 /198 /193 /183 /182 /321 /320 /296 /293-290 /282-280 /278-269 /265 /253 /252 /236 رەنگە لە ھەندى لەو ژمارانەدا باس و بايەت و ھەوالى گرنگ ھەين. يەلام مىن ئىەمتوانى كىەلكيان لىخ
- وهربگرم.
- لهم بهشه با ههندي بابهتي گرنگ و بايه خدار شايهني بلاوكرينه وه بون، به لام چونكه له بهشي دوهم: (كوردستاني عيراق 1928- 1931: سەردەمى قەلەم و موراجەعات) ىا ھەن، بـە يۆويسـتم نـەزانى. خوينهر ئهگهر ويستى ئهتوانى ئهو بابهتانه لهو كتيبها بخوينيتهوه.

ژیان و ههوالهکانی شیخ مهحمود

1. شەرى ھەمەلايەنەي ئىنگلىز دژى شىخ مەحمود

1. 1. جائيزه بۆ كوشتنى

له ئابی 1924 با جهعفهر عهسکهری وازی له وهزارهت هینا. مهلیک فهیسه لل یاسین هاشمی تهکلیف کرد وهزارهت پیک بهینی. عهبدولموحسین سهعدون له وهزارهتهکهی یاسین هاشمی با بو به وهزیری کاروباری ناوخق له حوزهیرانی 1925 با که یاسین هاشمی ئیستیقالهی کرد، مهلیک فهیسه لل سهرلهنوی عهبدولموحسین سهعدونی تهکلیف کرد وهزارهت پیک بهینی، ئهوه سییهمین وهزارهتی سهعدون بو. رهشید عالی گهیلانی لهم وهزارهته با وهزیری باخلیه بو. جولانهوهکهی شیخ مهجمود هاوزهمان بو له گهل ئهم ئالوگوره وهزارییانه با

عەبدولموحسین سەعدون کە ھاوزەمانی شۆرشەکانی شیخ مەحمود، 2 جار ببو بە وەزیـری کاروبـاری ناوخق و، 3 جار ببو بە سەرۆکی ئەنجومەنی وەزیرانی عیراق، بق ئەوەی ئاسایش بگەرپتەوە بق کوردسـتان. کوردسـتان بە بى بەرەنگاری ببەستری بە دەزگای بەرپوەبەرایـەتی عیراقـەوە، لایـەنگری لـه نـاوبردنی شـیخ مەحمود بو. سەعدون ئەم رایەی خقی بە ئاشکرا دەربری بو.

عەبدولموحسین سەعدون، سەروەزیرانی ئەوسای عیراق دوای گەپانەودی له سەردانی سایتمانی، لهو کۆبونەومهیەدا که له 4 ی 6 ی 923 دا له کۆشکی شاھانەدا له بهغداد، به ئامادمبونی فهیسه ل (مهلیکی عیراق)، هینری دوبس (مەندوبی سامی بریتانی له عیراق)، سیّر جوّن سالموّن (فەرماندهی گشتی هیّزهکانی بریتانیا) و چەند کاربەدەستی ئینگلیزی و عیراقی تر، که بوّ لیّدوانی هەلومەرجی سلیّمانی کردیان. سەعدون به راشکاوی وتی: "هەمو خهلک، جگه له هەندی سەروک عهشیرهت، به هەمو هیّزیانهوه ئهیانهوی بخرینه سهر عیراق. شیّخ مهحمود لهبهر چاوی خهلک کهوتوه. ههمویان رقیان لیّی ئهبیّتهوه، که لیّی ئهپونگینهوه چونکه له دمستدریژویهکانی ئهترسن. لایهنگرانی شیّخ مهحمود زوّر کهمن." سهعدون بوّ ئهومی ئینگلیزهکان له شیخ مهحمود تیژ بکا ئینجا وتی: "حکومهتی بریتانی دریّخی له یارمهتیدانی شیّخ مهحمود نهکرد و چاکهیهکی مهحمود تیژ بکا ئینجا وتی: "حکومهتی بریتانی دریّخی له یارمهتیدانی شیّخ مهحمود نهکرد و چاکهیهکی زوّری له گهلّ کرد، کهچی سودی نهبو. شیخ مهحمود کابرایهکی (شریر)ه دوای تهجروبهکانی رابوردو نابیّ پشتی پیّ ببهستریّ. ئهگهر بتوانرایه له ناو ببریّ، ئهوسا ریّککهوتن له گهلّ کورد ئاسان ئهبو."

ئەگەرچى لە مانگى حوزەيرانى 1925 دا عيراق بە تەنگوچەلەمەيەكى وەزارىدا تى ئەپەرى، ياسىن ھاشمى ئىستىقالەى ئەكرد و وەزارەتەكەى ئەروخا و، وەزارەتىكى تازە لە سەر تەكلىفى مەلىك فەيسەل، بە سەرۆكايەتى عەبدولموحسىن سەعدون تەشكىل ئەكرا، بەلام ديارە ئەم روداوانە كاريان لەو بريارە نەكردوە كە ئەنجومەنى وەزىران لەسەر داواى مەندوبى سامى بە دەستيەوە بوه.

"بریاری چوارهمی ئەنجومەنی وەزیران لە ىانیشتنی 13 ی حوزەیرانی 1925 ىا:

"نوسراوی (ژماره بی. ئۆ/ 122 ی 8 ی حوزهیرانی 1925) ی موسته شاری فه خامه تی مه ندوبی سامی عیراقی خوینده وه سه باره ت به ته رخان کردنی 100 هه زار روپیه پاداشت (جائیزه) بۆ گرتن وه یا کوشتنی شیخ مه حمود و که ریمی فه تاح به گ و سابیری کوری له وه 60 هه زار روپیه ی بۆ کوشتن وه یا گرتنی شیخ مه حمود و . 20 هه زار روپیهی ش بۆ هه ریه کی له که ریمی فه تاح به گ و سابیری که ریم به گ . به و مه رجه ی به و پارهیه ی کوشتنی یه کی له و سییانه نه دری چواریه کی نه و پارهیه بی که بو گرتنیان ئه دری . نه نخومه نی وه زیران بریاری با نه م پیشنیاره قبول بکا ."

"برپاری دوهمی ئەنجومەنی وەزیرانی لە دانیشتنی رۆژی 30 ی حوزەیرانی 1925 دا:

"نوسىراوى (بى، ئىۆ/ 151 ى 19 ى حوزەيرانى 1925) ى فەخامىەتى مەنىدوبى سىامى خوينىدەوە، سەبارەت بە راسپارىنى موفەتىشى ئىدارى سلىمانى بى دانى جائىزە بىق ئىەو مەبەسىتەى لە بىرىيارى چوارەمى دانىشىتنى 13 ى حوزەيرانى 1925 دا باس كراوە، بى كەسانىك جگە لە ئەفرادى ھىزى ئاسىورى. ئەنجومەنى وەزىران بىريارى دا دەسەلات بدا بە موفەتىشى ئىدارى سلىمانى كە بى ھەندى كەسى ھەلبرىرراوى رون بكاتەوە كە ئەگەر ئەنجامى ويستراو بە ھۆى ئەرائەوە بو جائىزەكەيان ئەدرىتى بەو مەرجەى لە سنورى ئەو مەبلەغەدا بىي كە ئەنجومەن لە دانىشىتنى 13 ى حوزەيرانى 1925 دا موافەقەتى لە سەر كىردوە."

تەرخانكرىنى 60 ھەزار روپيە بۆ گرتن وە يا كوشتنى شيخ مەحمود، لەبەر ئەوە بوە كە شيخ مەحمود سەركرىدى جولانەوەكە بوە. لايان وا بوە بە لەناو برىنى ئەو جولانەوەكە يىش تەواو ئەبى. ھى كەريمى فەتاح بەگ و سابيرى كورى يشى لەبەر ئەوە بوە تاوانبار بون بە كوشىتنى كاپتان بۆنىد و ماكانىت كە دو ئەسەرى ئېنگلېزى بون.

لهو کاته ا سیّر هیّنری دوبس مهندوبی سامی بوه له عیراق، کاپتن لاین موفهتیشی ئیـداری سـلیّمانی بوه. پیّ ئهچیّ نهیانویست بیّ تهرخان کردنی ئهم جائیزهیه لهناو خهلکدا بلّاو بکهنهوه، بهلّکو ویستویانه له ریّگهی چهند کهسیّکی ههلّبژیّردراوهوه کارهکه ئهنجام بدهن. بهلّام سهرهرای تهرخان کردنی ئهم پـاره زوّره، نهیانتوانیوه کهسانیّک پهیدا بکهن شیّخ مهحمودیان بوّ بکوژیّ.

1. 2. شيواندني ناوبانگي

دهسه لاتدارانی ئینگلیز بو شیّواندنی ناوبانگی شیّخ مهحمود و زراندنی ناوی خوّی و لایهنگرهکانی، هیّرشیّکی پروّپاگاندهی فراوانیان دهس پیّ کردوه، له لایهکهوه ژیان کهوتوّته نوسینی وتار و لیّدوان و، لـه لایهکی ترهوه به توّمهتی بهفیروّدانی پارهی شارهوانی ناویانهته نادگا.

1. 2. 1. وتارى رۆژنامە

"قەت گورگ ئەبى بە شوانى مەر؟

"مودەتێکی زوّر ئەم وەتەنە مەعسومە بە دەست بـەعزێ خائینـانی خوّیـەوە ئەینالانـد. ھـەر روّژێ بـﻪ نەوعێ، ھەر سەعاتێ بە بەھانەيەک، ئەم مىلەتە مەزلّومەيان ئىغفـال ئـەكرد. ئـەم خائىنانـﻪ گـاە بـﻪ مەسـئەلەي موصل و هاتنهوهی تورکهوه میلهتیان ئهتوقاند، گاه به وهعدهی ئیستیقلالیهتی کوردهوه سهریان لهم خهلقه ئهشیواند. تا له نهتیجه با بون به سهبهبی ئهم فهلاکهته عهزیمه که بیمان.

"له روی ئهم به دخواهانه وه ئه وی له مه وپیش زانی بومان، ئه وی که چهند ساڵ له مه وبه ربیست بومان، له بیرمان چوه وه. له ته در مه می حازر مه حرومیان کردین، ئیستراحه تیان لی سه لب کردین، له تیگه یشتن و پیشکه و تنی په نجا ساڵ دوایان خستین. وه لحاسڵ ئه وی مه تله بیان بو له خرایه به سه رمانا ئیجرایان کرد.

"فهقهت مهسئهلهی مهشهوره: (چرای دز ناگاته بهیانی) شوکر ئیستا میلهت به تهواوی له فکری ئهمانه گهیشت، مهنفهعهتیهرستی ئهم خائینانهی کهشف کرد.

"ئیتر تی گهیشتن که مهقسه دی نهمانه ته نها مهنفه عه تپه رستی، ته نها ئینتیقام جویی، ته نها ته ره فداری جههاله ت و شهقاوه ت بو. هه و ل و ته قه لایان هه ر بق ئه شقیا حیمایه کردن، هه ر بق میله ت تالان کردن و خق دوله مه ند کردن بو.

"ئيتر شوكر هيچ كەس بە قسەى ئەم خائينانە باوەر ناكات.

چاوی رهشیان کاڵ بوهوه، هیچ گورگ نابی به شوانی مهر، هیچ زهمانیک پشیله نابی به ئیشکچی گوشت.

"حقوقی میلهت کهی به جهردهیی و دزی و درۆزنی سهنراوه؟ تالان کردنی دیهات. روتاننه وهی میلهت، روتکردنه وهی کاروان، کوشتنی ریبوار، تو خوا کهی ئیستیقبالی قهومی تهئمین و روناک ئهکات؟

"ئیدیعای حقوق بر به دهست خستنی حقوق ئهکری، بر غهسبی حقوق ناکری. فیداکاری بر محافه زهی شهرهف و ناموس، بی تهئمینی ئیستراحه و تیجاره ته بی تهره قی عیلم و مه عاریف لازمه، نهک بی نههیشتنی شهرهف، نهک بر سهایی ئیستراحه ت، نهک بی ههانگرتنی عیلم و مه عاریف.

"ئەم مىلەتە كەي ئەيويست واي بۆ بكرى، تا واي لى بكرى؟

"ئیتر ئەی خائینانی وەتەن! ئەمین بن دایکی وەتەن ئیتر ئیوە بە ئەولادی خۆی قبول ناکا، چونکه وەجاختان کویر کردوه، چونکه نمهک به حەرامیتان له گەل کرد.

"ئەى دوشمنانى مىلەت! موحەقەق بزانن مىلەتى كورد ئىتر ئۆوەى لـە قەيـدى كوردىـەت و لـە زومـرەى بەشەريەت دەرھاويشتوه.

"ئەى گومراھانى تەرىقى سەلامەت! لئتان مەعلوم بى مىلەت رىكاى نەجاتى خۆى دۆزيوەتەوە، عەنقەرىب سەعادەتى ئەبەدى خۆى دەست ئەكـەوى و ئىنوەش وەكـو فاسـقى مـەحروم لـە دورەوە مـەئيوس و مـەحروم ئەمىننەوە.

"ئەى بەدخواھان، وەى مەنفەعەتپەرستان! ئيتر ئەمين بن ئەو ناوە ناشيرينە، ئەو لەكە چركنە، تا ئەبـەد بۆ ئيوە باقيە، وەكو خالىكى رەش لە ناوچاوانتان ناسرريتەوە.

"ئيتر هەر لە ئيستاوە كفن بۆ خۆتان بېړن لە ھەمو شتيك چاكترە، تا ئيدوە خراپيى بكەن نەفرەتى مىلەت زياد ئەكا و ئەمىن بن جەزاى خۆتان بە چاوى خۆتان لە دەست مىلەتى خۆتانى ئەبىنن!"رژيان، ژ 3. 4 ى شوباتى 926)

"دەنگى دەھۆل لە دور خۆشە!

"هەرچەند ئەم غەزەتەيە ھەمو وەختى مەسلەكىكى ئىعتىدالكارانە تەعقىب و زبانىكى مولايمانە محافەزە ئەكات. بەلام ھىچ وەختىكىش چاكە و خراپەى لە بىر ناچى. بىر ئەوانەى كە چاكەيان بىر مىلەت پىشان داوە و ئىستراحەتى مىلەتيان تەئمىن كىردوە، دائىمەن خىۋى بە مەدىيونى شىوكرانيان ئەزانى و عەلەنەن عەرزى تەشەكوراتيان ئەكات. وە بىر ئەوانەش كە خراپەى بە مىلەت گەياندوە و خيانەتيان لە گەل مىلەت كىردوە، لە تهشهیر و تهنفیرکردنیان قسور ناکات. له بهر ئهمه ههتا ئیستا ئهم غهزهتهیه چهند جاریک به لیسانی حال و قال به سورهتیکی ئینتیباهی خیانهتی و خراپهی شیخ مهحمودی خستوته بهر نهزهری دیقهت، داخل و خاریج و، به ناو خهلقا ئیعلانی کردوه.

"به لام ئه لیّن: (نمنگی نمهوّل له نور خوّشه) ئهترستم ههنگی کهس ئهم حهقایقه ئینکار بکا و به نهوعیّکی تر حهملی بکا، وهکو عهبدولکه ریم ریفی و شیّخ سنوسی، ئهمیش به ساحیبی قونرهت و غایهیهک بژمیّرن. له بهر ئهمه مهجبور بوین ئهوی نمرحهق بهم شهخسه نیبیّتمان و بیستبیّتمان بهیانی بکهین.

"ئەم شەخسە بینجگە لەوھى كە ھەمو میلەتى روتاندەوە و خەزیندەى مالیدى تالان كرد و، بق ئامالى غەیرە مەشروغەى خۆى پەخشانى كرد، میقدارى پارەش كە لە تەرەف خەمیەتمەندانى كوردەوە بق ھینانى ماكینەیەكى چاپ كۆ كرابوەوە قوتى نا و، بیسانەوە بەمەش چاوى تیر نەبو پارەیدەكى زۆرى بەلەدیە كە لە سندوقى بەلەدیەنا مەوجود بو، وە سیرف عائیدى بەلەدیە بو، وە خەقى حكومەتى بە سەرەوە نەبو، وە ئیجابى ئەكرد تەنها سەرفى عیمران و نەواقیسى مەملەكەت بكرى، بەم سورەتە كە لەمدەلا بەرە بەرە دەرج و ئیعلان ئەكرى سەرفى كردوە و، ئەم سەرفیاتە لە یەومیەى ئەو مودەتەى بەلەدیدا موقەیدد و مەوجودە. ئینجا ھەر تەماشاى بكرى و غیبرەت وەرگیرى!"(ژیان، ژ 7، 4 ى مارتى 926)

له ژمارهکانی 8- 11 و 14 دا لیستهی ئه وخهرجی یانهی بلاو کردورتهوه.

شیخ مهحمود نفوزیکی گهوره و ریزیکی زوری له ناو کوردا. به تایبهتی له ناو خه لکی ناوچهکانی سلیمانی و کهرکوک و گهرمیان با ههبوه، نهم بابهتانه و چهندین بابهتی تر که ژیان بلاوی کردونه هوه، بو زراندنی ناوی شیخ مهحمود و، پوچهل کردنی ناوهروکی سیاسی و نه تهوه یی شورشه کهی بوه. به شیک بوه له هیرشه فره لایه نهی کراوه ته سهری. به لام نهم شالاوه بهرفراوانهی جهنگی پروپاگانده دژی شیخ مهحمود کاریکی نهوتوی له بیروبوچون و هه لویستی زور له نیشتمانپه روه رانی کورد نه کردوه. هه را له و روژانه دار که کورت نه کردوه، نامه و نوینه ریان ناردوته لای شیخ مهحمود. تکایان لی کردوه بینته سهروکی (جهمعیه ت)هکهیان، له گهل حکومه ت پیک نهیه تو دریژه به تیکوشان بدا.

بروانه: د. كهمال مهزههر: چهند لاپهرهيهك له ميزوى گهلى كورد، بهرگى دومم، ههولير.

1. 2. 2. داني به دادگا

بهشیکی تری جهنگی پر و پاگانده دژی شیخ مهحمود. بریتی بوه لهو شکاتهی شارهوانی سلینمانی لی ی کردوه سهبارهت به خهرج کردنی ئه و پارهیهی له لایهن خه لکهوه کو کرابوهوه بو کرینی دهزگای چاپ.

"ئىعلان

"بینا له سهر دهعوای دائرهی بهلهدیهی سلیّمانی لهسهر مودهعی عهلهیهی حهفیدزاده شیخ مهحمودی کوری شیخ سهعید، مهحکهمهی بیدایه تی سلیّمانی به پیّی مادهی 1462 و 1606 له مهجهله و مادهی 97 و 100 له ئوسولی محاکهماتی حقوقیه غیابه ن حوکمی دا به سهر موده عی عهلهیهی شیخ مهحمود به تهئدیه ی ده ههزار وشهصت و چوار روپیه و نیو و سی و ههشت لیرهی عهینی عوسمانی، ئه و مهبله غهی که له و هختی خوی دا له تهره ف نههالی سلیّمانیه و هم کرینی ماکینه ی ته به به پوع کرا بو، و ه موده عی عهلهیهی غهسبی کرد بو. له گهل فائیزی نیزامی صهدی نق اله تاریخی تهله که موسادیفی 30 ی کانونی سانی 926 و ه

ههتا حینی تهئدیه و تهحمیلی مهساریفی محاکهمه پینج سهد و سی و پینج روپیه ئوجرهتی محامی بو سی جهاسه و، صهد و پهنجا روپیه ئوجرهتی مومهیزین و جهاسه و، صهد و پهنجا روپیه ئوجرهتی مومهیزین و ئیعلان له سهری. وه له بهر ئهمه که موده عی عهاهیهی شیخ مهحمود محهلی ئیقامهتی مهجهوله به سورهتی ئیعلان لهم غهزه تهدا نهم حوکمه تهبلیغی ئهکری که له تاریخی نهشریهوه ههتا پانزده روّژ حهقی ئیعتیراز و له پاش ئهوه ههتا سی روّژ حهقی ئیستینافی ههیه. ئهگهر له زهرفی ئهم موده تهدا به ئهم توروقی قانونیه یه تهوهسول نهکا ئهم حوکمه که سبی قه تعیهت دهکا."

3 ى شوباتى 926 مەحكەمەى بىدايەتى سلىنمانى"رژيان، ژ 3، 4 ى شوباتى 926) "ئ.ملا:

"حەفىدزادە شىخ مەحمود كورى شىخ سەعىد بە پىى ئەو ئىعلامە كە بە تارىخى 3 ى شوباتى 926 و عەدەد 7 لە مەحكەمەى بىدايەتى سايمانى سادر بوه و لە تەرەف بائىرەى بەلەدىيەوە تەنفىزى حوكمى تەلەب كراوە، بە تەئدىيەى دە ھەزار و شەستوچوار روپىيە و نىيو و حەوت ئانە و، سىى و ھەشت لىرەى عەينى عوسمانى لە بەر ئەمەى مەحكوم عەلەيهى ئەمرىق محەلى ئىقامەتى مەجھولە ئەوا بە ئىعلان ئىخبار دەكىرى كە لە تارىخى نەشرەوە ھەتا مانگىك خىرى وە يا وەكىلىكى لە بائىرەى سايمانى ئىسىپاتى وجود وە ئەم مەبلەغە تەئدىدە نەكات، حوكمى ئەو ئىعلامە بە سورەتى حىجز و فرىقتنى ئەموالى مەنقولە و غەيرەمەنقولەى تەنفىز دەكىرى".

10 شوباتي 926 رەئىسى ئىجراي سلىمانى "رژيان، ژ 4، 11 ي شوباتى 926).

1. 3. وشک کردنی سهرچاوهکانی دهرامهتی

شیخ مهحمود ئهرکیکی دارایی گهورهی لهسهر شان بوه. بهرپرسی دابینکردنی پیّویستییهکانی ژیانی خیّزانهکهی خوّی و ههمو چهکدارهکانی بوه. نه هیچ دهولّهتیک ههبوه یارمهتی دارایی بدا و، نهخویشی دهزگایهکی دارایی ههبوه ئهم کاره ئهنجام بدا. سهرچاوهی دهرامهتی بریتی بوه له ملّکانهی زهوی و زاری گوندهکانی خوّی و، لهو باجهی له دانیشتوانی دیّهات و خیّله رهوهندهکانی کوّ کردوّتهوه.

وهزارهته کهی سه عدون بن بنبرگردنی بزوتنه وه که، ریوشوینی و شک کردنی سه رچاوه ی دهرامه ت و دارایی شیخ مه حمودی دانا. له لایه که وه به زهوت کردن و ده س به سه را گرتنی هه مو مولّکه کانی خوّی و کوره کانی و هاو سه رهکانی و خوشکه کهی و ، له لایه کی ترهوه به ریّگرتن له کوّکردنه و هی باج و سزادانی ئه و هی باجی ئه دا:

"ئاگادارى

"بق زانینی ههمو، سورهتیکی قهراری مهجلیسی وزهرا که له خسوس موسادهرهی ئهملاکی شیخ مهحمود و ژنهکانیهوه دهرچوه، ایره نیشانی قارئینی کیرامی ئهدهین:

"وەزارەتى داخليە**ى** عيراق

رِّماره 1165 تاريخ 6 **ي** مايسي 1926

"ئەمرى وەزارى

به موجیبی قهراری مهجلیسی وزهرا که له تاریخی 2 ی مارتی 926 دهرچوه و بینا له سهر ئهو سهلاحیه موجیبی مادهی 27 ی قانونی مونازه عاتی جهزائیه و مهدهنیهی عهشائیر به من دراوه ئهمرمان کرد که جهمیعی نهملاکی شیخ مهحمود کوری شیخ سه عیدی به رزنجی و، ژنهکانی: عایشه خان و

بههیه خانم، به ناوی حکومه ته وه موساده ره بکری و بفروشری به شهرتی قیمه ته کانیان به موجیبی ئه وامیریک که له ئاخرییا سادر ئه بیّت سه رف بکریت." (ژیان، ژ 18، 27 ی مایسی 1926).

"بێ زانينی ههموو

"باخلی قهزای شارباژیّ له دیّی کهنارویّها یانزده پارچه زهوی بهراو که ناویان: زهمینی کوّتهره وشکهلّ که به بیّبهری حهمه شوله و زهمینی خوارمالّ که به بیّبهری برایمی فهقی عهلی و زهمینی بهرباغ که به بیّبهری قابری فهقی عهلی و دو زهمینی بهرباغ که به بیّبهری قابری فهقی عهلی و دو زهمینی تر که ههربوکیان نیّبهری قابری فهقی عهلی و دو زهمینی تر که ههربوکیان ناوریّیان پی نهلیّن و به بیّبهری حهمه شوله مهشهورن و سیّ پارچهی تر که ههرسیّکیان به زهوی بهرمالانی میری و مالان و سهرئهستیل که ههربوکیان به بیّبهری مهلا محهمه و ئهجمه موسا مهشهورن و، به ناوی شیخ مهجموده وی نهم زهوییانه موقابیل به تهلهبی بههبیه خرانه مهوقیعی موزایهده وه بینائه ن عهلههها بیهی له بیعتیباری نهشری ئهم نیعلانه و هوراجه عه ت به بیعتیباری نهشری نهم نیعلانه و هوراجه عه ت به بائیرهی نیجرای سایّمانی بکات."

26 ى ئەيلولى 926 رەئىسى ئىجراي ليواي سلىمانى"رژيان، ژ 35، 30 ى ئەيلولى 926)

"ئىعلان

"نهزهر به موندهرهجاتی ئیعلامیک که له تهرهف بهلهدیهی سلیمانیهوه بق تهنفیز بهم دائیرهیه تهودیع کرا بو شیخ مهحمودی حهفید مهحکومی تهندیهی ده ههزار و شهست و چوار روپیه و نیو و سبی و ههشت لیرهی عوسمانی بوه بق بهلهدیه وه له بهر ئهوهی مهحکوم عهلهیهی به رهزای خقی له تهندیهی مهبلهغی مهحکوم بهی ئیمتیناعی کرد، له سهر تهلهبی مهحکوم لههو ئهم دائیرهیه حیجزی سیانزه دوکان له شاری سلیمانی و پهنجا پارچه زهوی بهراو که له دی کهنارو و کانی سپیکه و که لهکن و داریکهای واقیعن قهراری داوه، بینائهن عهلهیهی له تاریخی ئهم ئیعلانهوه ههتا سی روّژ ئهگهر مهحکوم عهلهیهی تهندیهی مهبلهغی مهحکوم بیهی له گه نوسول به تالیبی دهرقشریت و له قیمه تهکهی مهبلهغی مهحکوم بیهی ئیستیفا دهکری. له بهر نهمه ئیعلان کرا."

رەئىسى ئىجراي ليواى سلىمانى. "رژيان، ژ 16، 13 ي مايسى 926)

سزاداني جاف

"چهند سالّیکه بهعزی له عهشائیری جاف ئیسـتیفادهیان لـه وهزعـی مهملهکـهت کـرد و لـه راووروت و جهردهیی و ئهزیهتی فهقیر و فوقهرا قسوریان نهکرد بو. وه بوبون به باعیسی زوّر موشکیلات لـه ئیشـوکاری حکومهت دا و ئهمنیهت و ئاسایشی لیوایان ئیخلال کرد بو.

"ئهمجاره جهنابی موفهتیشی ئیداری غهیور، به ئۆردویهکهوه تهشریفی له شارهزوردا دهوریهیان فهرمو، وه بهو موناسهبهتهوه ههم ههمو شارهزوریان له تهعهروزات و تهجاوزاتی جاف محافهزه و حقوقی زۆر مهغدوریان جینهجی کرد و، دیسان لهم دو تائیفه شهراره، له روغزادی ههزار و له تهرخانی پینجسهد سهر حهیوانی به جهزا لی سهندن. فهقهت له ههمو شتیک چاکتر 9 کهس له ناودارانی روغزادی و تهرخانییان دردهست و، مهحفوزهن سهوقی مهرکهزی لیوا فهرمون. ئهو 9 کهسه ناویان له خوارهوه نوسراوه، ئهائان له دائیرهی پولیس مهحبوسن و له مهقامی موتهسه پیفیهوه بو حوسنی سلوک و حیفزی نیزام، داوای تهعههود و زمانیان لی کراوه و، سهنهدی نهوه بدهن دائیمهن موتیعی نهمری حکومهت بن.

"بهم موناسهبهتهوه تهبریکی هیمهتی جهنابی موفهتیشی ئیداری ئهکهین که حهقیقهتهن ئهم هیمهت و فهعالیهتهی شایانی تهقدیر و سهنایه و، واسیته بو بق چاوشکاندنی ئهشقیا و ئهشرار.

قادری وەيسى، رۆغزادى. رەشىد باوەجان، رۆغزادى. ئەحمەد شاسىوار، رۆغزادى. رۆسىتەمى حەملەى مەحمود، رۆغزادى. فارس عەزىز، رۆغزادى. عەبدولكەرىم رۆبىتەن، رۆغزادى. فەتاح كامەران، رۆغزادى. حەملە حەسەن مەحمود، تەرخانى. حەملەي شاسوار، تەرخانى" (ژيان، ژ 41، 11 ى تشرينى سانى 926)

"قادرى وەيسى

"له روئهسای روّغزادی قادری وهیسی که مودهتیکه له گهل بهعزی له روئهسای تـری روّغـزادی و تهرخانیدا گیرا بو، له سهر تهنسیبی مهقامی موتهسهریفیهت بهرامبهر به 5 ههزار روپیه تـهئمینات که داویه بهرهلا کرا، به شهرتی که لهمهودوا له ههمو خسوسیّکهوه ملکهچی حکومهت بی و، لهم مـودهتی دو سالها که بویان داناوه به هیچ کلوّجی بزوتنهوهیهک که ببیّته باعیسی تیّکدانی نهمن و ناسایش لیّی رو نهدا. ههروهکو زانراوه دهرحهق به رهفیقهکانی تریشی تـهتبیقی ئـهم کهیفیهتـه نیـهت کـراوه." (ژیـان، ژ 58، 17 ی مـارتی 927)

"تەعويزات

"ئهو ههزار و پینجسهد سهرمه پوی که به جهزا له روغزادی و تهرخانی سهندرا و که فروقشرا تهقریبه ن بایی چوارده ههزار روپیه بو. ئهمجاره له سهر تهنسیبی حکومهت وا قهرار درا به سهر ئهوان کهسانه ا که لهمهوپیش له لایهنی ئهم دو عهشیره ته وهی زهره و زیان بون دابه ش بکری. له عهداله ت و مهرحه مهتی حکومه ت و له عالیجه نابی موته سه پیف، که بی شوبهه بو ئهم خسوسه هیمه تیان روی داوه، به زیاد بی." (ژیان، ژ 56، 3 ی مارتی 927)

1. 4. راوناني هيزه کاني

شیخ مهحمود، ئهگهرچی چهندین ئهفسهری دهرچوی ئاکادیمی جهنگی ئهستهمول و چهندین روشنبیری شارهزای له گهل بوه، به لام ستراتیجیکی جهنگی دیاریکراوی نهبوه که ئامانج و تاکتیک و جوزی شهرهکانی و، مهیدانهکانی کار و چالاکیهکانی و، شیّوهی ریّکخستنی هیّزهکانی، دیاری بکا.

شیخ مهحمود و هیزهکانی به زوری خویان له شه پلاداوه. هه لویستی (دیفاعی سه ابی) یان گرتوه. هه میشه چاوه پی بون دوژمن هیرشیان بهینیته سه به سه کردایه تی جه نگی و سیاسی بریتانی له عیراق دا به همیشه به همو تهجروبه یه وه که له بواری جوراوجوری جه نگدا ههی بوه. به هیزی ناسمانی و زهمینی ههمیشه له راونانی شیخ مهحمود که له تاقمی خیله کی ناریکوپیک، بگره بی سه و به بود به هیزی ناریکوپیک، بگره بی سه و به را بون، توانای په لاماردان و به رگری هیزی بریتانی و عیراقی یان نه بو، به تایه تی چونکه ماوه ی چهند سالیکی خایاند. له به رئه وه ههمیشه له که مبونه و هه لوه رین دا بون. لی یان ئه گیرا، لی یان ئه کورژرا و لی یان ته سلیم نه بوه وه.

ئەگەرچى لەو ماوەيەدا ژمارەيەكى زۆر شەر و پيكادان لـه ناوچـەى جيـاوازى دور لـه يـەك دا روى داوە، ھىزى شاھانەى ئاسمانى ئىنگلىز بە چالاكى بەشدارى ھىرشەكانىيان كردوە و، دەيان گونىديان ويـران و، سـەدان باخ و خەرمانيان ئاگر تى بەرداوە و، دەيان چەكدارى شۆرش و ھاولاتى مـەدەنىيان كوشـتوە، بـەلام ژيـان زۆر كەم ئەو روداوانەى تۆمار كردوە. يەكى لەو روداوانە ھەوالى (كوشتنى كەرىم بەگ) د كە بەمجۆرە نوسيويتى: "کهریم بهگ که مودهتیکه به خهباسهت و شهقاوهتی بی نینسافانه و بی دینانه عالیهمی لیوایهکی رهنجیده و دلّخون کرد بو، وه له دهنائهت و جهردهیی ئانیّک فاریغ نه نیهبو. له گهل ئهمهیش دا هیهمو وهختی له ترسی قیوای حکومهتی کوناوکون خوّی ئهشاردهوه، نهوا نهمجاره له شهریّک دا که له گهل دیّی قهرهتامور دا کردویهتی، که دی یهکه له دینهاتی دهوری چهمچهمال و یبونس ناغای مهجمود ناغا گهورهیانه، کوژراوه. دائیر به کوشتنی نهم پیاوه، راست و درق، گهلی تهواتورات ههیه، سهجیحهکهی نهمهیه که نیّمه له مهنبه عیکی مهوسوقهوه وهرمان گرتوه:

"مەرقوم كەرىم بەگ خۆى و تاقمىك لە ھەمپاكانى چەند رۆژى لە پىش كوشىتنىا لەو دىھاتى دەوروپشتى چەمچەماللەدا ئەسلورائەوە و ھەر شەوە مىواندارىيان بە دى يەك ئەكرد. نۆرە دىتە سەر قەرەتامور. يونس ئاغا لە ھاتن مومانەعەتيان ئەكات و، خەبەرى لى ئەگىرىتەوە كە تۆ لە حكومەت عاسىت و پياويكى جەردەى، لەبەر ئەمە مەسئوليەت ناھىنمە سەر خۆم. ئەويش كە پەردەى مەغروريەت چاوى داپۆشى بو گوى ناداتى. لە سەر ئەمە لىيان ئەبى بە شەر. لەو شەرەدا پياويكى كەرىم بەگ و كويخاكەى قەرەتامور ئەكۈرى، كەرىم بەگىش بريندار ئەبى بە شەر. لەو شەرەدا بىدەرى ئەدىم بەگ و كويخاكەى قەرەتامور ئەكۈرى، كەرىم بەگىش بريندار ئەبى و بلاوەى لى ئەكرى. ھەر لە تەئسىرى ئەو برينە لە پاش يەك دو سەءات خاتىمە بە حەياتى شەقاۋەتى كەرىم بەگ دىت. لە غەزەتەكانى بەغدادا كە نوسراۋە لە شەرىك دا لە كەلى جەيش كردويەتى كورراۋە بى ئەسلە، راستيەكەى ئەمە بو كە عەرزمان كىرىن." رژيان، ۋ 24، 15 ى تەمۇرى 926).

کەریم بەگی فەتاح بەگ لە سەرانی تیرەی بەگزادەی ھەمەوەند بوە. ھەر لەو کاتەوە کە شیخ مەحمود بو بە حوکمداری کوردستان کەریم بەگ بە دلسۆزی دایە پال شیخ مەحمود، تا کوژرا لیّی جیانەبوەوە.

دوای گیرانی شیخ مهحمود له حوزهیرانی 1919 دا و، دورخستنه وهی بـ ق هیندستان، کهریم بهگ خوّی به دهسته وه نه دا و به یاخیّتی له ئینگلیز مایه وه. هیزیّکی له ههمه وهند ساز دا، شان به شانی دهیان کهسی که له جهباری و جاف و پشده ری، به رگری داگیرکه رانی ئینگلیزی و، داوای گه رانه وهی شیخ مهحمودی ئهکرد.

له حوزهیرانی 922 با له گوندیکی دهوری چهمچهمال کاپتن بوند و کاپتن ماکانت، دو ئهفسهری ئینگلیزی کوشت. کاپتن بوند حاکمی سیاسی چهمچهمال بو. بهمهیش بو به دوژمنی ژماره یهکی ئینگلیز. ئهو کاته 10 ههزار روپیه (پایاشت) یان تهرخان کرد بو له ناو بردنی.

کاتی هیزی تورک گهیشته رهواندز، کهریم بهگ چوه لایان و، له شهری دهربهندی رانیه دا له 23 ی ئابی 922 دا که هیزی ئینگلیز زور به خراپی شکا، به شداریه کی کاریگه ری کرد. ئهم شهره و، چهند شهریکی تر و زیادبونی جموجولی دوژمنانی ئینگلیز کاربه دهستانی ئینگلیزی ناچار کرد. بیر له چولکردنی سلیمانی و هینانه وهی شیخ مه حمود بکاته وه.

کاربهدهستانی ئینگلیز له ئهیلولی 922 دا سلیّمانییان چوّل کرد. له کاتیّکدا پیاوماقولانی سلیّمانی خهریکی ریّکخستنی کاروباری سلیّمانی بون، کهریم بهگ به هیّزیکهوه گهیشته ناو شار. مستها پاشای یاملّکی گرت که یهکیّ بو له دوژمنه سهرسهختهکانی کهمالیهکان. به تهما بو به گیراوی بینیّری بو ئوزدهمیری فهرماندهی مهفرهزهکهی تورک له رهواندز، به لام خهلک مستها پاشایان بهره لا کرد و ریّگهیان به کهریم بهگ نهرا نهم کاره ناپهسنده بکا.

کاتی شیخ مهحمود گهرایهوه، کهریم بهگ دیسانهوه دایهوه پاڵ شیخ مهحمود. به لام له بهر ئهوهی له لایهن ئینگلیزهوه به تاوانباریکی خواستراو دانرا بو، سهرهتا شیخ مهحمود له خوی نزیک نهخستهوه تا نیوانی به ئاشکرا له گهڵ ئینگلیز تیک چو.

که شیخ مهحمود سلیّمانی به جیّ هیّشت و روی کـرده ئهشـکهوتی جاسـهنه، کـهریم بـهگ لـه دهوری سلیّمانی مایهوه. کاتیّ ئینگلیز بق جاری دوهم سلیّمانی چوّل کردهوه، پیّشردوی هیزهکانی شـیّخ مـهحمود کـه چونهوه ناو شاری سلیّمانی، کهریم بهگ بو.

کهریم بهگ بهشداری دهیان شهری کردبو دژی ئینگلیز و شارهزاییهکی زوّری پهیدا کردبو له شهری پارتیزانیدا. ههر بوّیه ئینگلیز نهی توانی زهفهری پیّ بهریّ، دوای کوشتنی ئهم، ئهگهرچی سابیری کوری و چهندین کهس له پیاوه ناسراوهکانی ههمهوهند له ریزی شوّرشدا مابون، به لاّم شیّخ مهحمود به کوشتنی کهریم بهگ یهکیّ له باشترین فهرمانده دلسوّزهکانی له دهس دا.

"موەفەقيەتىكى گەورە

"ئەمجارە حكومەت پى زانى كە 5 كەس لە ئەشقىاكان دوبارە ھاتونە سەر ئەھالىيە ھەۋارەكە و دەستىان كردوە بە ھاتوچۆ كردن و خۆ بە خى كردن و زك لەومرانن. فەورەن قوەتىكى موناسىيبى رىك خست و ناردى. ئەم قوەتە شوينى ئەم جەردە بى ئىنسافانە ھەلىئەگرن تا ئەيانكەن بە دى سىتەك دا. بە تەبىيرىكى باش ھەر چوار ئەترافى دى يەكى ئەگرن، بى ئەمەى كە مەجالى موسادەمە و مودافەعەيان بهىلارىت ئەيان گرن. ئىستا لە سلىمانى حەپسىن و، ناويان ئەمانەيە كە لە خوارەوە نوسراوە. ھەركەسى كە لە تەرەف ئەمانەوە تەجاوز وە يا غەدرىكى لى كراوە ئەتوانى موراجەعەت بە حكومەت بكات.

"شیخ تەھا کوری سەید ئەحمەدە پچکۆلە. کویخا عەزیزی خەمزە. ئیسـماعیل شـەریف. عـەزیز فـەتاح. خەلیل ئیسماعیل." (ژیان، ژ 43. 25 ی تشرینی سانی 926)

2. گفتوگۆي شێخ مەحمود و ئينگليز

له تهموزی 926 دا یه کی له و فرق کانه ی که بقردومانی کوردستانی ئه کرد، له به رئه وه ی تیکچونیکی ته کنیکی تی دا بو مهردوکیان به دیل ته کنیکی تی دا بو مهردوکیان به دیل گیران و برانه لای شیخ مه حمود الله لای خقی له گوندی و آله ژیر گلی دانه وه . شیخ مه حمود ویستی ئهمه بکات به هتری ده سپیکردنی گفتوگی له گه آل نینگلیز . چه ند جاری نامه و نیر دراو له نیوانیان دا هاتوچو . سه ره نجام وا ری که و تن مهندوبی سامی بق بینینی شیخ مه حمود بیته خور ما آل . مه به ستی سه ره کی مهندوبی سامی به بینینی شیخ مه حمود بیته خور ما آل . مه به ستی سه ره کی مهندوبی سامی بو بینینی شیخ مه حمود بیته خور ما آل . مه به ستی سه ره کی دو بین به در بین به می به بینینی شیخ مه حمود بینه خور ما آل . مه به ستی سه ره کی دو بین به بینینی شیخ مهندوبی سیاسی .

2. 1. گفتوگو له خورمال

مەندوبى سامى، سێر هێنرى دوبس، لە بەر نەخۆشى يان خۆ نەخۆش خستن نەچو. لە باتى ئەو كۆرنواليس، كە ئەودەم موستەشارى وەزارەتى داخليەى عيىراق بو، رۆژى 9 ى 10 ى 926 چو بۆ نزيك خورماڵ بۆ بينينى شێخ مەحمود. شێخ مەحمود لە گەڵ خۆى ھەردو ديلى هێنا بو بە سەلامەتى تەسليمى كۆرنواليسى كردن. ماوەى چەند سەعاتى گفتوگۆيان كرد. خواستەكانى شێخ مەحمود دو جۆر بون: ھەندىكىان تايبەتى بو، پێوەندى بە گێړانەوەى ماڵ و ملكەكانى خۆيەوە و بە چۆلكردنى پێنجوينەوە ھەبو، بۆ ئەوەى لىى دابنىشى. ھەندىكىشيان گشتى بون، پێوەندىيان بە ماڧى نەتەوەيى كوردەوە ھەبو، بۆ ئەوەى لىى دابنىشى. ھەندىكىشيان گشتى بون، پێوەندىيان بە ماڧى نەتەوەيى كوردەوە ھەبو. شێخ مەحمود داواى ئەكرد حكومەتىكى كوردى سەربەخۆ لە ژێر ئينتيدابى بريتانىدا دروست بكرى.

کۆرنوالیس به راشکاوی به شیخ مهحمودی راگهیاند که مهسههی حکومهتی کوردی بابهتی باس نیه. بۆ ئەوەی واز له خۆی بهینن و ملّک و مالهکانی بۆ بگیرنهوه، ئەبیّ دەس نهخاته کاروباری سیاسیهوه و لـه شاریّکی خواروی عیراق یا له گوندیّکی ئیّران دور له سنوری عیراق دابنیشــێ و، دهس وهرنهداتـه کاروبـاری حکومهتی عدراقهوه.

ژیان ههوالی هاتن و گهرانهوهی کۆرنوالیسی بو سلیمانی نوسیوه. ههروهها ههوالی بهره لاکردنی فرقه این به دولاکردنی فر فروّکه وانه کان یشی بلاو کردوّته وه. به لام باسی یه کتربینین و گفتوگوّکانی شیخ مه حمود و کوّرنوالیسی به ئهنقه ست پشت گوی خستوه. هه واله کهی به مجوّره بلاو کردوّته وه:

"هەوالىي ناوشار

"تەشرىف ھينان

"7 ی مانگی جاری، روّژی پینجشهمه، وهکالهتهن له بری فهخامهتی مهندوبی سامی، مهعالی موستهشاری وهزارهتی ناخلیه جهنابی میستهر کوّرنوالیس، له گهل سکرتیّری خاسی فهخامهتی موعتهمیدی سامی جهنابی کهپتان هؤلت، یهومی مهزکور سهعات 8 و نیوی غروبی به ئوّتوّموّبیّل تهشریفیان هیّناوهته سلیّمانی. به سورهتی که لایهق به شان و شهرهفیان بی ئیستیقبالیّکی موحتهشهمیان بو کرا. له مهقامی عالی موتهسه پیفیه به سورهتی مهخسوسه ئهشراف، تیجار، روئهسای دهوائیر و، مهئمورین له گهل قوتابیانی ههرنو مهکته، دهوهت کرابونه جیّگای تهیاره. سهعانهتمهئاب جهنابی موتهسه پیف و موفهتیشی ئیداری به ئوتوّموّبیّل تا ئهو لای قلیاسان به پیریانهوه چوبون، موتهباقی ههیئهتی موستهقبیلین ههمو له جیّگای نیشتنهوهی تهیاره چاوه پواونی هاتنیان ئهکرد. تهقریبهن له سهعات 8 بهولاوه ئوّتوّموّبیّلهکان دهستیان کرد به هاتن له میانهنا ئوتوّموّبیّلیک که مهعالی جهنابی موستهشاری تیا بو روی کرده خهلقهکه. له تهرهف تهلهبهکانی مهکتهبهوه تهرفیقهن به سهنای ئاههنگناری موّزیقهوه گوّرانی به خیّر هاتن تهغهنی کرا. وه له تهلهبهکانی مهکتهبهوه تهرفیقهن به سهنای ئاههنگناری موّزیقهوه گوّرانی به خیّر هاتن تهغهنی کرا. وه له تهرموف فائیقهوه (شهش سالهیه) له مهقامی به خیّر هاتن نا ئهم نو مهسرههی ژیرهوه خوّرهود گورانی به خیّر هاتن تهغهنی کرا. وه له تهرموف فائیقهوه (شهش سالهیه) له مهقامی به خیّر هاتن نا ئهم نو مهسرهههی ژیرهوه خوّیندرایهوه.

"مەغرىب كە بو بە مەشرىق و رۆژى لەسەر ھەلات

پایز بههاره ئهودهمی تهشریفی ئیوه هات

ئهم هاتنه نیشانهی هات و سهعادهته

مهکتهب عمومی عهرزی به خیر هاتنت دهکات

جەنابى موستەشار زۆر پىخۆشحال بو.

"له پاشا له تهرهف جهنابی موتهسه ریفه وه به پیریه وه چو بو وه له خزمه تیا گه رابوه وه بیلعموم موسته قبیلین به جیا جیا تهقیم کران. ئیلتیفاتی به ههمو لایه ک ئیبراز فهرمو. له دوای تهواوبونی مه راسیم تهشریفیان هاته ناو شار و له دائیره ی عالی موته ویفی دا دابه زی له سه عات 9 دا نه شراف، تیجار، روئه سای ده وائیر، دهسته دهسته بق عهرزی خوشئامه دی له جی و مهقامی جهنابی موفه تیشی ئیداری دا به مولاقاتی موشار ئیله یهی موشه رهف بون.

"یهک دو روّژ تهشریفی لیّره مایهوه، له پاش بینینی ئیشوکاری مهودوعهی خوّیان بهیانی دوشهمه به ئوّتوّموّبیّل گهرانهوه. له گهل به خیّر هاتن خوا حافیزی ان لیّ ئهکهین." (ژیان، ژ 37، 15 ی تشرینی ئهولی 926)

تێیینــی: فـائیق، کـه ئــهو کاتــه شــهش ســاڵه و، ئــهم شــیعرهی خویٚندوٚتــهوه فایــهق هوشـیار بــوه و شیعرهکهیش هی پیرهمی*ز*دی باپیریّتی.

"بەرەلابون

"ئەو دو تەيارەچيەى كە لە تەرەف شيخ مەحمودەوە گيرا بون و مودەتيكە لەوى مابونـەوە ئـەمجارە لـە سايەى ھيمەت و وەساتەتى مـەعالى جـەنابى موستەشارەوە نـەجات درا. وە رۆژى يەكشـەمەى رابـوردو بـە ئۆتۈمۆبىل رۆيشتنەوە بەغداد." (ژيان، ژ 37، 15 ى تشرينى ئەوەلى 926)

به لام ژیان له بۆنەیه کی تردا یه کتربینینی شیخ مه حمود و کۆرنوالیسی ئاشکرا کردوه. کۆرنوالیس له 18 ی 10 ی 928 دا سهردانی سلیمانی کردوه. به و بۆنهیه وه ژیان له ژ 132 دا ریپورتاجیکی بلاو کردوته وه و له سهروتاری ژ 133 دا له ژیر سهردیری (چاکه له فکر ناچیته وه) نوسیویتی:

"دیسان مهعلوممانه و هیشتا له فکرمان نهچوّته وه که له وهقتیکا عمومی میلهتهکانی دراوسینمان له رمحه تی و ئیستراحه تا بون. که چی ئیمه به واسیتهی بهعزی ئهسبابه وه له ناو وهرته یه کی فهلاکه ت و ئینقیلابا گیژمان ئهخوارد و، ئهم فهلاکه ته موده تیکی چه ند سالی دهوامی کرد و حه تا که حکومه تیش ته شریفی هینایه وه دیسانه وه به ته واوی ئهمنیه ت و ئاسایشیک ته نمین نه کرا هه تا دهره جه یه کی هات. که سه روه تی مهمله که ته کهمان زایع و دهرگای تیجاره تمان به سترا، میله تی بی قوت ده سته و نه راین نانیشت و که حکومه تی فه خیمه زانی ئیتر به به ریه وه و میله ته که موته نه بوه و، ئه و معامه له خرایانه ی له فکری خوی ده رهیناوه و په شیمان بوتوه و، ئیتر به جدی بو رهفعی نه محاله قهراری قه تعی نا.

"مه عالی کورنوالیس و هکو گهلی مه سائیلی موهیمتری عیراقی حهل فهرموه، بو حهلی ئهم مه سئه له یه ش به جدی سه عی فهرمو و، ته شریفی هینایه سلیمانی و لیر هیشه وه خوره خورمال و، له وی له گهل شیخ مه حمود ئه فه ندی دا مولاقاتی فه رمو و، له داخلی به عزی شه رائیت موما ئیله یهی عه فو فه رمو و، نه تیجه ئه م ئینقیلاب و فه لاکه ته ی به به دی ره فه رمو."

2. 2. گفتوگۆ له بهغداد

بق ىرىزە پى دانى گفتوگۇ. شىخ مەحمود بە نوينەرايەتى خۆى سەيد ئەحمەدى بەرزنجى ناردۇت بەغدا. سەيد ئەحمەد رۆژى 21 ى 20 كى قەيشتۇتە سايىمانى و لەويوە چۆتە بەغداد. گفتوگۇكانى لە بەغداد لە گەل سەيد ئەحمەد كراوە وەكو ئەوە وا بون كۆرنوالىس لە خورمال لە گەل شىخ مەحمودى كىردون. مەرجەكانى بىق شىخ مەحمود كىردون دانادە تەرمال لە گەل شىخ مەحمود قەرىس بون. ئىنگلىز تەنانەت ئامادە نەبوە (لىدورىنى گشتى) بىق شىخ مەحمود و ھاوكارەكانى دەربكا. بەرنوسى ئەو بەلگەيەى كە بە ناو رىككەوتنە لە نىدوان شىخ مەحمود و حكومەتدا و، لە راستى ئادەرىنى بە دەقەكەيەتى:

"بۆ دەفعى مەراقى خويندەوارانى ژيان و تەعدىلى فكرى بەعزى ئىفراتپەروەران بۆ نەشىرى شەرائىتى ئىنقىياد و ئىتاعەتى شىخ مەحمود ئەفەندى لە حكومەت موساعەدەمان وەرگرت. ئەوا سورەتىكى ئەو شەرائىتە كە لە مەقامى عالى موتەسەرىفيەوە دەستمان كەوتوە، عەينەن دەرجى ستونى ژيانى ئەكەين:

"وەزارەتى ئاخليە "ژمارە 225

"تاریخ 19 ی کانونی سانی 927

"بۆ رەوانەكراو جەنابى سەيد ئەحمەد ئەفەندى

له بهر ئهومی که له بهینمان با دهرههق به ئیشوکاری شیخ مهحمود ئیتیفاق پهیدا بو، له شکلی کاغهزیک با نوسینی بهشیکی نهتائیجی گفتوگرکهمان موناسیب ئهبینم، که ئهمانهیش له مهوادی ژیرهوه عیبارهته:

- 1. شیخ مهحمود ته عههود ئه کات که هه تاکو حکومه تی عیراق له حوسنی نیه ت و ئیخلاسیه تی به ته واوی که سبی ئه منیه ته کات، خونی و کوره کانی: شیخ ره ئوف و شیخ له تیف و، ژنه کانی: عایشه و به هیه خانم، له گه آن فاتمه خانی خوشکی، له دی می و آله ژیر که له ئه رازی ئیران دایه ئیقامه ت بکه ن.
- شیخ مهحمود تهعههود ئهکات نه خوّی و نه ئهوانهی که له مادهی یهکهم با ناویان براوه، به بی
 نیزنی حکومهتی عیراقیه باخل به ئهرازی عیراق نهبن.
- 3. شیخ مهحمود تهعههود ئهکات نه خوّی و نه ئهوانهی له مادهی یهکهم دا ناویان براوه، به هیچ سورهتی و له هیچ جیّگایهک، دهست نهخهنه ئیدارهی حکومهتی عیراقیهوه و، بوّ نهمه پیاوهکانی تریشیان تهشویق نهکهن، له گهل نهمهیش دا خوّی و نهوانی تر له تهداخول به نوموری سیاسیهی عیراق نهبی خوّیان بیاریّزن.
- 4. شیخ مهحمود تهعههود ئهکات شیخ باباعهلی کوری له مهکتهبیک دا که حکومهت قبولّی بکات بق خویددن رهوانهی بهغدای بکات، جگه لهمهیش ئهم کورهی به بی ئیزنی حکومهت بهغدا به جی نهینیی. نههینی.
- 5. شیخ مەحمود لە روى ئەو كردەوانەوە كە ئیرتیكابى كردوە بـۆ ئیجـراى هـەمو قـەراریک كـه لـه مەحاكیمى مەدەنیەوە دەرئەچى لە نەتیجەى ئەو دەعاویەى كە لە لایەنى ئـەفرادى میلەتـەوە لـه عەلـەیهى ئیقامـه كراوە مەسئولیەت قبول ئەكات.
- 6. به شهرتی ئهم ته عههودانه به جی بهینری، حکومه تی عیراق به پی ی فه قه اتی ژیره وه به دانه وه ی نه و ملکانه که موساده ره کراون و، حه قی مولکیه تی عائید به شیخ مه حمود و کوره کانی شیخ ره نوف و شیخ باباعه لی و شیخ له تیف و ژنه کانی عایشه و به هیه خانم له گه ل فاتمه خانی خوشکیه، موافه قه ت ئه کات.
- ا. شیخ مهحمود له بری ساحیب مولکهکان بق ئیدارهی ئهو مولکانه وهکیلی وه یا چهند وهکیلی ک که حکومهت به باشی بزانی ته عین ئهکات.
- ب. ئەم وەكىلە وە يا وەكىلەكان لە موداخەلەي ئومورى ئىدارى و سياسىي حكومـەتى مـەنع ئـەكريّن و ھەچ وەكىلى بى ئىتاغەتى ئەم ئەوامىرە، وە يا لە تەئديەي رسومى موعتادەي حكومەتى ئىزھـارى عىجـز بكـات حەقى حكومەتە دەستبەجى غەزلى بكا و، لە جىي ئەو بۆ تەعىن و دانانى يەكىكى تر لـە گـەڵ شـىخ مـەحمودا تەرتىبات ئىحرا ئەكرى.
- د. له سالّی 1921 بهم لاوه ههر نهملاکی له تـهرهف شیخ مـهحمودهوه وه یـا لـه تـهرهف یـهکی لـهو زاتانهی که ناویان له مادهی یهکهم دا نوسراوه ئیستیملاک کرابی، حـهقی حکومهتـه بیداتـهوه بـه سـاحیبی پیشویان، به شهرتی ساحیبی مولّکهکان ئهو پارهیهی که موقابیل بهو مولّکانه وهریان گرتوه به شیّخ مهحمـود وه یا بهو زاتانهی که ناویان له مادهی یهکهم دا بهیان کراوه ئیعاده بکهنهوه.
- 7. ئەگەر شىخ مەحمود وە يا يەكى لەو زاتانەى كە ناويان لـە مـادەى يەكـەم دا سـيېقەتى كـردوە ھـەر وەختى لە تەنفىزى يەكى لەو شەرتانەى كە لە سەرەوە نوسراوە عىجز بنوينى حكومەتى عيراق لە ھەمو نەوعـە مەسئوليەتى تەخەلى ئەكات و بۆ ئىتىخازى تەدابىرى زەروريە سەربەست ئەمىنى.
- 8. تەرتىباتى مەزكور ھەر كە خرايە مەوقىعى تەنفىزەوە حكومەت بەرامبەر بە ئـەتباعى شـيخ مـەحمـود
 سياسەتيكى مولايم وەرئەگرى و لەمانە چەند كەسيك نەبى ئيستيسنا ئەكرىن ئـەوانى تـر عمومـەن لـە پـاش
 وەرگرتنى تەعەھودى حوسنى سلوك بۆ ديھات و جيكاى خۆيان بە گەرانەوەيان موساعەدە ئەكرىن.

ئەو كەسانەي ئىستىسنا ئەكرىن وەختى خۆى لىستەيەكى بە شىخ مەحمود ئەدرى.

9. ههچ واریداتی به ناوی حکومه ته وه قهید کرابی له ئهملاکی شیخ مهحمود وه یا له ئهملاکی ئهوانهی که ناویان له مادهی یهکهم دا نوسراوه موافه قهت پهیدا بو که نهیاندریته وه.

10. بنینه سهر مهسائیلی عمومیهی کوردایهتی: مهعلومی عالهمه که بن تهتبیقی نه و سیاسهتهی دهر حه ق به کوردهکانی عیراق له تهرمه عیسبهتول نومهمه وه دانراوه حکومه تی بریتانیا و عیراق بهرامبه و به عیسبهتول نومهم له ژیر ته هودیکی موقه ده سازان وه له به را نهمه ی لهم خسوسه وه نهم دو حکومه ته مهسئولن نهم مهسئه یه ناخریته مهوادی موزاکه ره کهمانه وه.

11. موافهقهتی تهحریریهتان لهم خسوسهوه به زویهکی زو ناربنی ئارهزو ئهکهم. به گهیشتنی ئهم کاغهزه بق لای شنخ گهرانهوهتان و له نهتایجی موزاکهره بق ئاگابارکربنی مانعیک نابینم. موافهقهت و ئیسپاتی عهمهلی حوسنی نیهتی شیخ مهحمود به چونه ولهژیر، وه به ناربنی شیخ باباعهلی کوریان بق بهغدا دیاری ئهنا. ئهوا حکومهت بق ئیجرای ئهو قیسمهی که بهری ئهکهوی حازر و ئامادهیه.

موسته شارى وهزارهتى داخليه" رژيان، ژ 70، 21 ى حوزهيرانى 927)

2. 3. گوشاري زۆرتر

شیخ مەحمود قبولکردنی ئەو مەرجانەی پی قورس بو، سەرەتا دەستى دەستى پـێ كـردن، ئەيويسـت كاربەدەستانى ئىنگلىز قانىع بكا، پیننجوینی بۆ چۆڵ بكەن لیٚی دابنیشیّ. ئىنگلىزەكان یش نوقتە لاوازەكـانی شیخ مەحمودیان دۆزی بوەوە، ئەیانویست بی ئەوەی ھیچ ئیمتیازیکی بدەنیّ، بە زویی ملی پی كەچ بكەن.

ئالوگۆرى موتەسەرىفەكان

ئەنجومەنى وەزىرانى عىراقى ئالوگۆرىكى لـه موتەسـەرىفەكانى لىـوا كورىنشـىنەكاندا كـرد. ئەحمـەد بەگى تۆفىق بەگ كە دواى گرتنەوەى سلىمانى و نوساندنى يەكجارەكى بە حكومـەتى عىراقـەوە، كـرا بـو بـﻪ موتەسەرىفى سلىمانى، ئىسـتىقالەى كـرد. ئىسـتىقالەكەى قبـولْ كـرا. لـە جىكـەى ئـەو ئەحمـەد عوسـمان كـﻪ كەسايەتيەكى ھەولىرى بو، گويزرايـەوە بـۆ كەسايەتيەكى ھەولىرى بو، گويزرايـەوە بـۆ سلىمانى.

"قەرارى مەجلىسى وزەرا: مەجلىسى وزەرا بە تەعىنى نائىبى رەئىسى مەحاكىمى مەدەنيەى لىـواى دىالـە عومەر نەزمى بەگ بۆ موتەسەرىفيەتى كەركوك و. بە تەحوىلى موتەسەرىفى كەركوك عەبدولمەجىد بـەگ بـۆ موتەسەرىفىدى ئەربىل ئەحمـەد بـﻪگ بـۆ موتەسـەرىفىدى لىواى ئـەربىل ئەحمـەد بـﻪگ بـۆ موتەسـەرىفىەتى لىواى سلىمانى و. بە قبول كردنى ئىستىعفاى موتەسەرىفى ئىرە ئەحمـەد بـﻪگ قـەرارى داوه." (ژيـان، ژ 61) لىواى سلىمانى 927.

 وایه به ناوی موفهتیشی ئیداریهوه بق ئیستیقبال هات بو، عهرزی به خیرهاتنی کرا و، له تهرهف رهئیسی بههدیهوه ههیئهتی موستهقبیلین یهکه یهکه تهقدیم کرا. موشار ئیلهیهی گهای ئیلتیفاتی ئیبراز فهرمو وه موسافه حهی له گهل ههموا کرد. له دوای خیتامی خوشنامهدی رو به شار سواری نوتوموبینه کهی بوهوه و، بهم سورهته مهراسیمی ئیستیقبال دوایی هات.

"حوسنی ئیداره و مهزیاتی عالیهی جهنابی موتهسه پیف وارهستهی ئیزاحه. به هیواین ئهو ته نهسورهی که له قبولی ئیستیعفای موتهسه پیفی پیشومانه وه پهیدا بوه به خهدماتی نافیعه بو و لاته کهمان ته لافی بکات. بهم موناسه به تهوه له و مزیفه ی تازمیان با موه فه قیه و سه عادمتی تهمه نا ئه که ین. " (ژیان، ژ 62، 21 ی نسانی 927).

هيرش بق سهر پينجوين

"دەنگوباس:

"19 ی مانگی حالی که روّژی تهشریف هینانی سه عاده تمه ناب موته سه پیف بو، به گهیشتنی موشار ئیله یهی، هه ر نه و روّژه میقداریکی زوّر عهسکه ر له جهیشی عیراق و لیوی به توّپ و موهیماتیکی زوّره وه، له گهلّ مهفره زهیه کی پرّلیسی سواره، رو به پینجوین حه ره که تیان کرد بو، له ریّگا توشی تاقمی له چه ته کان ئهبن. له شه پیّک دا که له به ینی ته رهفه ین دا روی داوه چه ته کان 5 مه قتول و چه ند برینداریکیان به جی هیشتوه و، به رامبه ر به سه توه تی قیوای حکومه تی مقاوه مه و موقابه له یا نخی بینجوین بون. تاقم له تاقه نه نه که روز راوه. له 23 ی نیسان دا قوه ته به بی موقابه له داخلی پینجوین بون.

"ئیتر ئەمجارە حکومەت بە تەواوى و قەتعى لە پینجوین ئەمینیتەوە و ئیىدارە تەشىكىل ئەكات. ھەچ تەواتوریک لەم خسوسەوە بە نەوعیکى تر بگیرپیتەوە بى ئەسلە. حەقیقەتى حال ئەمەيە كە بەيانمان كرد.

"لەو رۆژەوە كە عەسكەر بۆ پێنجوین حەرەكەتى كرىوە ئەو تاقمە چەتە خویزپیانە كە لە دیھاتەكانى دەورى شار بە شەو بە دزیەوە ئەچونە سەر لادىخىيىەكان و ئەبونە باعیسى تیكىدانى ئیسىتراحەتیان ھەمو بەرتەردەف كراون. وە لە سايەى ھىمەت و حوسنى تەدبىرى جەنابى موتەسەرپىفەوە لەو ناوەدا ئاسايش و ئەمنيەتىكى تەواو دامەزراوە." (ژیان، ژ 63، 28 ى نیسانى 927).

"بۆ زانىنى ھەمو:

ئەوا لە تارىخى ئەمرۆوە ئەمرىكى كە بە ژمارە 555 رۆژى 927/2/23 تەعمىم و ئىسدار كرابو لەغو كرايەوە. يەعنى لەمەولا سەوقى ئەموال بۆ پىنجوين و ئىخراجى ئەموال بۆ مەريوان و ھەورامان و سائىرى سەفەحاتى ئىران لە پاش كەمالى معامەلەى قانونيە لە گومرگى سلىمانى و لاى مودىرى پىنجوين مەمنوع نيە و، ھەركەسى ئەتوانى ئەوھلەن موراجەعەت بە دائىدرەى گومرگى سلىمانى بكا و موافيقى قەوانىن و ئەنزىمە معامەلاتى لازمە جىيەجى بكات و ئەمجا ئەموال سەوق بكات. فەقەت لازمە ئەو ئەموالە ئەرەلەن بچىتە پىنجوين و مودىرى پىنجوين خەبەردار بى و معامەلەى لازمەى ئىجرا بكات ئىنجا مەئزون بى ھەر لايەك مەتلوب سەوق بكرى و، موحتاج بە وەرگرتنى كەفالەت نىھ، موتەسەرىفى سايمانى (ژيان، ژ 83، 28 ى نىسانى سەوق.

له گەڵ ئەو لەشكركێشيەدا ىيارە دانيشتوانى پێنجوين شارەكەيان چـۆڵ كـردوە بۆيـە موتەسـەرپفى سلێمانى ئەم رئيعلان) مى بۆ بلاو كردونەتەرە:

"حکومهت ئهمجاره که به قوهتی عهسکهریهوه هاتوته پینجوین بهم فکره هاتوه که دائیمی له پێنجـوین دابنیشێ و محافهزهی ناحیهی پێنجوین و ئههالی موتیعه تهمامهن بکات، ئێوه که ئههالی ناحیهی پێنجوینن به نامی حکومهت ئیخبارتان ئهکهم ئهمجاره حکومهت به بائیمی لهوی بائهنیشی و تهشکیلاتی حکومهتی تهمامهن ئیجرا نهکات. ئهو کهسهی که لهم سهفهرهدا مقاوهمهتی حکومهتی نهکردبی حکومهت قهتعیه نه علاقهی ناکا. لازمه کهس نهترسی و ئههالی ههرکهس بیته سهر ملّک و ئاوهدانی خوّی و به کاسبی خوّی مهشفول بی. حکومهت به حهق محافهزهی ئههالی موتیعه دهکات. موتهسه پیفی سلیّمانی" (ژیان، ژ 64، 5 ی مایسی 927) "دهنگهدای، ت

"له سهر رێي پێنجوين

"رۆژى 1 ى مانگ مەفرەزەيەكى عەسكەرى و قاقلەيەك كە شەش صەد بار ئەرزاقى پى بو رو بە پىنجوين حەرەكەت ئەكەن. بۆ دوەم رۆژ لە نزىكى بادانە توشى تاقمىكى ئەشقىا دەبىن كە بى تەعەپوزى عەسكەر خۆيان لە ناو دار و درەخت دا شاردبوەوه، بەدبەختانە نازانن كە سىلاحشۆپ و پىلانگىزىكى وەكىو كاپتن لاينيان لە گەل دايە، كە حەياتى خۆى لە مەيدانى حەرب و جىدال دا رابواردوه، لە ھەمو لايەكەوە بە جارىكى قوەتەكە ئەدەنە بەر دەستېرىخ. عەسكەرەكان ھىچ ئەھميەت نادەن بەم تەقانە. دەستېمچى لە سەر ئەمر و تەرتىبى جەنابى موفەتىش بۆ دەفعيان 20 نەفەرىك لە عەسكەرى لىوى ئاسورى جوى ئەبىتەوە و بە بىي ئەمەى ئەھميەت بدەنە گوللەي تفەنگى ئەشقىا ھجوم ئەكەنە سەريان، نوقاتى حاكمەيان لىى ئەگرن و ئەياندەنە بەر تەنىگى. لە نەتىجەدا ئەشقىاكان تارومار بون و 4 كەسى موناسىييان لى كوژراۋە كە عىبارەتن لە: شىخ بەر دەشىدى باغ، شىخ نورى قزلەر و 2 كابراى چنگنيانى. لە عەسكەر قەتعيەن تەلەفيات نەبوە. لە پاش دەفىع و تەنكىلى ئەم نەختە مانعەيە دىسان ئەكەونەۋە رى و ئەچنە پىنجوين.

"حكومەت ھەر لە سلێمانيەوھ ھەتا پێنجوین لە مەواقیعی موھیمەدا دەستی كردوه بە دروستكردنی نوقتـهی پۆلیس، ئەم نوقتانە بۆ تەئمینی ئاسایش و محافەزەی حقوقی ئەھالی و سەربەسـتی تیجـارەت و ئامەدوشـود بـۆ پێنجوین پرە لە پۆلیس. ئومێد ئەكەین كە حكومەت لەمەودوا بەربەسـتی شـەقاوەت و راووروتـی جـەردەكان بكـا تاوەكو میلەت لە ژیر سێبەری ئەمنیەت و ئاسایش دا بحەویتەوه." (ژیان، ژ 65. 12 ی مایسی 927)

"راپۆرتى پۆلىس

"نزیکی 10– 15 نەفەریک له چەتەکان له گەرمیان ئەبن و له چونی قیوای حکومـهتی بـ ق پینجـوین و حـهرهکاتی عەسكەریه خهبهر وهرئهگرن، بق ئەمهی خقیان رزگار كەن و دەقیقه یه زوتر ئیلتیحاق به رەفیقهکانی تریان بكهن، لـه 22 ی مانگی رابوردودا بق ئەودىو ئەگەرپنەوه، له رئ توشی كابرایهکی ئابلاخی دینن، لـه ئەندیشـهی ئـەوه كـه نـهک خهبـهری حكومهتیان لی بدا، بق تەخویف تەقهی لی ئەكەن. له ئەسـهری تەسـادوف و بەدبـهختی كـابرا، بـهر گوللـهیهک ئەكـهوی و ئەكورزری.

"له 18 ی نیسانه وه تا 2 ی مایس له داخل و خاریجی لیوادا، شایانی قهید، هیچ وقوعاتیّکی تـر روی نهداوه." رژیان، ژ 64، 5 ی مایسی 927).

"خولهی دهولهتیار، که مودهتیکه دیهاتی ئهم قهراغ شارهی به راووروت ته عجیز کرد بو و. له ئه شقیایی و جهردهیی اگهیشت بوه دهره جهی نیهایه تبیا له سهر ته علیمات و ئه وامیریک که له مهقامی موته سه ریفیه وه ته بلیغ کرا بو، وهکیلی مودیری قه ره داغ. له گهل باشچاوه شی پۆلیسی ئهوی، بهیانی 2 ی مانگی حال ئه ده ن به سهر ئاوایی خیوه ته ی بازیان و له ناو ئاغاسوری دا له گهل کویخادی و زرکوریکی دا ئهیگرن.

"موکافاتهن له بری ئهم خزمهت و فهعالیهته، له لایهنی سهعادهتمهئاب جهنابی موتهسه پیفهوه، عهبایه کی نایاب به وهکیلی مودیری قهرهاغ رهشید ئهفهندی و سهعاتیکی باش له گه ل قور دونیک به باشچاوهشی پۆلیسی ئهوی بابهشیخ و، ههر یهکه سهرو ئهسییکیان پی بهخشراوه." (ژیان، ژ 65، 12 ی مایسی 927).

"شەوى 15 ى مانگ تاقمىك لە چەتەكان، لە ژىر مەعيەتى سابىرى كەرىم بەگ و ئەمىنى حەمەى ئىمام
ىا، لە تاو ھىرشى برسىتى چونەتە قەرەتۇغان و. لە پاش خۆ تىر كردن لە ئولوبەوە تى ئەپەرن. لەوى توشى
ولاخەكانى رەشىدى حاجى فەتاح و سائىرە دىن، كە لە چايرىا بون، لەم فرسەتە بىلئىستىفادە ولاخەكان ئەدەنە
پىش خۆيان و ئەچنە ھەزارمىرد. حكومەت ھەر كە بەمەى زانى و لە حال ئاگاھىدار بو، دەستبەجى لە سەر
ئەمرى عالى موتەسەرىفى مەفرەزەيەكى پۆلىس لىرەوە، قوەتىكى تىرىش لە مەركەزى ناحىلى سەرچنار (لە)
باوەگىلادىيەوە سەوق ئەكەنىە سەريان. ئەم دو مەفرەزەيلە پاش و پىشىيان لىي ئەگرن و ئەياندەنىه بەر
دەسترىژى تفەنگ. لە نەتىجەى موسادەمەدا قىسمىكى لە ولاخەكان ئىستىرداد ئەكەنەوە و دوانى ناوداريان لىي
ئەكوژن، لە پۆلىسەكانىش يەكى كوژراوە. چەتەكان كە ئەبىنى تەنگىان پى ھەلچىزاۋە ئىتىر مقاوەمەتىيان پىي
ئەكوژن، لە پۆلىسەكانىش يەكى كوژراوە. چەتەكان كە ئەبىنى تەنگىان پى ھەلچىزاۋە ئىتىر مقاوەمەتىيان پىي
موحاسەرە و، لىرەود دىسان مىقدارى كافى عەسكەر و پۆلىس رەوانە كراۋە، ئومىدى قەوى وايە كە تاقيان لىي
دەرنەچى وھەمويان بگىرىي و، خاتىمە بە حەياتى شەقاوەت وجەردەييان بەيدىن. «ۋىيان، « 66. ۋ 17 ي
مايسى 927ى.

"ئەو تاقمە چەتەيەى كە نوسى بومان لە خوار ئولوبەوە ولاخيان فړاندوە و، لە نەتىجەى شەرپكى دا لە ھەزارمىرد لە گەل مەفرەزەى پىۆلىس دا بويانى ئىسىتىرداد كراوەتەوە و. لە دەورى خىوەت خراونەت موحاسەرەوە شەوئ لە فرسەت.. خۆيان گوم كردوە و بە فيىرار موەفەق بون و مەعلوم نيە بىق چ لايەك رۆيشتون. فەقەت ھەروەكو قسەى لى ئەكەن بى ئەودىو گەراونەتەوە. حكومەت بى مەنعى ئەم نەوعە تەجاوزاتە بە كەمالى جديەت تەدابىرى لازمەى وەرگرتوە و لەو رۆژەوە ئەسەرى چەتە لەو ناوەدا نەماوە و ئومىد ئەكرى لە سايەى ئەم تەدابىرەوە لەمەودوا مەيدانى رودانى ئەم نەوعە شىتانە بىگىدىن. ئىتىر موەفەقىيەتى حكومەت ئەخوازىن." (ژيان، ژ 76، 24 ى مايسى 927).

"ئەو قوەتە تەعقىييەيە كە لە ليواوە تەرتىب كراوە و لە ناحيەى بازيان دا تەعقىبات ئەكەن، يەك دو رۆژ لەمەوپىش لە پشت ھەنجىرەوە توشى دو سوار دەبن، لە تەرەف رەئىسى قوەتەكەوە بى تەحقىقى ھەويـەتيان ئەمر بە راوەستانيان ئەدەن، لە گەل ئەمەى ئىتاعەت و ئىمتىسالى ئەمرەكە ناكەن، موقابەلەيان ئەكەن. لە سـەر ئەمـە لـە تـەرەف مەفرەزەكـەوە ئەدرىنە بـەر تەقـە. لـە نەتىجـەدا ھـەردو سـوارەكە ئـەكوژرىن. وەختـى كـە جەنازەكانيان ھىنايە شار، تەحەقوقى كرد كە يەكىكىان لە چەتە مەشھورەكانى ھەمەوەند كەرىم ئەحمەد سـەلىمە و ئەوى تريشيان خەلقى سلىمانى عەبدولا كورى قادرە." رژيان، ژ 68، 31 ى مايسى 927).

2. 4. مەندوبى سامى لە پينجوين

ژ 66 ی 17 ی مایسی 927 ریپورتاجیکی دریدژی له ژیر سهردیزی (مهراسیمی ئیستیقبال) دا سهبارهت به سهردانی مهندوبی سامی بو سلیمانی نوسیوه. له سهرهتاکه یها ئه آنی: "خهبهری تهشریف هینانی فهخامه تمه نام مهندوبی سامی عالهمی ئیرهی غهرقی سرور و خوشی کرد. ئهم زاته بلند و به قیمه ته و . ئهم داهی سیاسه و مهقده ره ته سهری سیهمین جاره سلیمانی به وجودی خویان موشه رهف ئه کا، که هه رهاتنیکی بو ته ته نمینی ره فاه و سهعاده تی قهومی نه جیبی کورد، هه و تهشریف هینانیکی.. حه و کردنه وهی گری یه کی سیاسی و ئیداری وه تهنی موعهزه زی خوشه ویستی ئیمه بوه، جگه له مانه له سایه ی عهزمی.. و تهشوبوساتی لایه تهزه از می موشار ئیله یه یه وی که حکومه تی عیراق نائیلی ئیستیقلالیه تیکی تام و ئیمه یش مهزهه ری کوردیه ته و .. میللی خومان بوین و له مهجلیسی عیسبه تول ئومه م دا بومان.. قه رار کراوه، ئه خدمه ته شایسته یه و نهم سه عیه مهشکوره له سهر هه مو عیراقیه کی بیلخاسه له سهر هه مو کوردیکی عیراقی پیویسته تیزکار و ته نیدی بکات."

رۆژى 14 ى مايسى 927 مەندوبى سامى بە ئۆتۈمۆبىل گەيشتۇتە سايىمانى. بى پارىزگارى كاروانەكەي و پىشاندانى دەبدەبە و دەسەلاتى ئىنگلىز، دو فرۆكە بە سەر ئۆتۈمۆبىلەكەيەوە فريىوە. بى پىشوازى لى كرىنى "ھەيئەتىكى گەورە لە روئەساى دەوائىر و مەنمورىن، عولەما، ئەشراف، روئەساى عەشائىر، تىجار، تەلەبەكانى مەكتەب و قىتعەيەكى عەسكەرى گەورەى لىوى ئاسورى لەمبەرى جادەي مشيرئاواوە و جەمعىكى غەفىر لە سائىرى ئەسناف و تەبەقاتى ئەھالى لەوبەرى جادەي مەزكور گرد بورىدە..."

مهندوبی سامی دوای سهردانی خورماڵ و پینجوین گهراوهتهوه سلیّمانی و بهیانی روّژی 17 ی مایس به ئوّتوّموّبیّل روّیشتوّتهوه. سهردانی مهندوبی سامی له پینجوین و خورماڵ، که دو مهلّبهندی نفوزی شیخ مهحمود و تازه داگیر کرا بون، بیّگومان بوّ جیّگیرکردنی هیّزهکانی حکومهت و دلّنیاکردنیان بوه.

2. 5. هه ڵوهريني هێزهكان

هیزهکانی شیخ مهحمود، به هوی ناههمواری باری ژیان و راونانی ئاسسمانی و زهمینیی بهردهوام و نائومیّدی له دواروّژی سیاسی کهوت بونه ههلّوهرین. ههندیّ له چاکترین شهرکهرهکانی خوّیان به دهستهوه ئهدا. ژیان ههندیّ لهم روداوانهی توّمار کردوه و، ههندیّکیشی نهنوسیوه. لهوانهی توّماری کردون:

"هاتن

قائیمقامی ئەلەبجە جەنابی حامید بهگ تەشریفی ھاتوه، له ئەشقیای مەشھورە خەلیفه یونس كـه مودەتێكـه موتەوالیەن عەرزی دەخالەت بە حكومەت ئەكا، ئـەمجارە ھاتـه سـلێمانی و لـه مەركـەزی لیـوانا عـهرزی ئینقیـاد و نەنامەتى كرد لەسەر كەفالەت تەئمین و ئینجا تەرخیس كرا." رژیان، ژ 38، 21 ی تشرینی ئەوھلی 926).

"كورى شيخ قادرى شيخ سەلام، جەنابى عەبدولا عادل ئەفەندى كە لە لاى شيخ مەحمود يوزباشى بو و، مودەتيكە ئينفيكاكى كردوه بۆ تەئيدى ئەم جويبونەوەيە ھاتۆتە سليمانى و، بە حوسنى نيـەت تەعـەھودى بـە حكومەت داوه." (ژيان، ژ 68، 31 ى مايسى 927).

"شیخ سهعیدی باغ

"شیخ سه عیدی باغ که چهند روّژی لهمه وپیش کورپیکی کوژرا و، خوّشی ئامه دوشودی حکومه تی نه نه کورد هاته سلیمانی و به موجیبی ماده 43 ی قانونی عه شایه رکه فاله تی سه نراوه. له گه ل ئه مهیش دا ته عهودی کردوه سواره کانی تری که له ودیو ماونه ته وه بو ده خاله ت بیانه پینیت." رژیان. ژ 68، 31 ی مایسی 927).

"شيخ عەبدولعەزيزى شيخ عەلى

شیخ عەبدولعەزیز کورى شیخ عەلى دەرەمیانە کە مەشھورە و مودەیەکە ئیتاعـەتى ئـەوامیرى حکومـەتى ناکا لە سەر تەلەبى سەعادەتمەئاب جـەنابى موتەسـەرىف ھاتۆتـە سـلیمانى و بـه پــىى مادە 43 ى قانونى عەشايەرى كەفالەتى لى سەندراوە.

"له حەرەكاتى پينجوين و هاتنى جەنابى موتەسەرىفى تازەرە تا ئىسىتا لـه چەتـه و موتەھەمـەكان 21 كەس عەرزى دەخالەت و ئىنقياديان بـه حكومـەت كـردوه و رەبتـى كەفالـەت كـراون." (ژيـان. ژ 68، 31 ى مايسى 927).

3. كەنارەگىرى

3. 1. ناردني بابهعهلي بۆ بهغداد

شیخ مەحمود (مەرجنامە)كەی ئینگلیزی قبول كرد. كەوتە جیبەجی كردنی بەلیننەكانی. بە پیی مادەی 4 می ئەو بەلیننامەيە بابەعەلی كوری نارد بۆ ئەوەی بچی لە بەغداد بخوینی.

"دەنگوباس

"هاتن

"رۆژى ىوشەمە ىوينى كە موصاىيفى 6 ى حوزەيرانى 927 بو، شيخ باباعەلى ئەفەنىدى كورى شىيخ مەحمود ئەفەندى لە گەل جەنابى ماجيد ئەفەندى با بەو شەرائىتى حكومەتيەوە كە لە تەرەف جەنابى شىيخ مەحمود ئەفەندى لە قبول و ئىمىزا كراۋە، تەشىرىفيان ھاتە سىلىمانى و لە مىالى سەعادەتمەئاب جەنابى موتەسەرىف دا مىوان بون. ھەروەكو خەبەرمان وەرگرتوە جەنابى شىخ باباعەلى ئەفەنىدى تەشىرىفيان بىق بەغدا ئەچى و جەنابى ماجىد ئەفەندىش بى ئەو دىو ئەگەرىتەوە، لە بەر ئەۋەى ئەم ھاتنە ئىسىتىراحەت و مەنافىعى مىلەتى تىا مەسەۋىرە بە خىر ھاتنىان ئەكەرىت. (ژيان، ژ 69، 7 ى حوزەيرانى 927).

"شيخ بابا عهلي

"جەنابى شىخ باباعەلى ئەفەندى كە تەشرىفيان ھىنابوھ ئىرە رۆژى 9 ى حوزەيران بۆ كەركوك و. لـە پـاش ئـەوەى چەنـد رۆژى لـە كـەركوك ماوەتـەوە، بـۆ بەغـدا حەرەكـەتيان فـەرموه." (ژيـان، ژ 70، 21 ى حوزەيرانى 927).

حکومهت ئهم ههنگاوهی شیخ مهحمودی به نیشانهی کوتایی هاتن به چالاکی چهکدار داناوه بوّیه ئهم ههوالهی بلّو کردوّتهوه:

"له بهر ئهمهی وهزعیهت چاک بو و. ریخگاوبان به تهواوی کهسبی ئهمنیهتی کـرد. هـهروهکو خـهبـهرمان وهرگرتوه له مهقامی عالی موتهسه پیفیهوه بق لابردنی مومانهعـهتی سـهیر و سـهفهری ئۆتۆمۆبیـل. ئـههالی بـه تهنها و بق ئهمهی به کهمالی سهربهستی و به ئارهزوی خقیان به بی زرههلـی هـاتوچق بکـهن. تـهلغرافیک بـق موتهسه پیفی کهرکوک لی دراوه. ئیتر لهمهودوا ههمو کهسی به ئارهزوی خقی ئهتوانی هاتوچق بکات." (ژیان. ژ 69، 7 ی حوزهیرانی 927).

3. 2. سەروەزىران لە سلىمانى

"فەخامەتى رەئيسەل وزەرا

رۆژى سێشەمە كە موساىيفى 28 ى مانگ بو، سەر لە بەيانى لە سەعات 11 ى عـەرەبىدا، فەخامـەتى رەئىسەل وزەرا جەنابى جەعفەر پاشاى عەسكەرى بە تەيارە تەشرىفيان ھێنايە ئێرە. لـە جێگـاى نيشـتنەودى تەيارە لە تەرەف ئومەرا و زابيتانى جەيشەوە بە ئىحتىرام ئىستىقبال كران. لەوێوە بە ئۆتۆمۆبێل تەشـرىفيان هینایه مالّی سهعادهتی جهنابی موتهسه پیف. له پاش نهختی ئیستراحه و چا خواردنه وه به پی هاتنه دائیرهی حکومه تی، له به ر دائیرهی موتهسه پیفی دا له تهره ف عوله ما، نه شراف، روئه سای دهوائیر و مه نمورین و له گهل قوتابیه کانی مهکته به وه به سوره تی که لایه ق به شان و شهره فی فه خامه تیان بی راسیمه ی سه لام و ئیستیقبالیان بی به جی هینا. له پاش قه دهریک له مهقامی موته سه پیفی دا عمومی موسته قبیلینی قبول و دهر حه ق به همه مویان به که لیماتی ناز کانه ئیبرازی ئیلتیفات و مه حه به تی فه رمو. نزیکی یه ک دو سه عات لیره مانه و دیسان به ته یاره ته شریفیان رویشت. وا به هیواین که ئه مته شریفه بینته واسیته ی رمفاه و سهعاده تی ملک و میله تی موناسه به ته موناسه به موزه به خیر هاتن و خوا حافیزی نه که ین.

"وهختی که فهخامهتی رهئیسهل وزهرا تهشریفی هینا غهزهتهکهمان له تهواو بونا بو به لام بو ئهمهی بهم هاتنه بیرازینینهوه دوامان خست." رژیان، ژ 71، 28 ی حوزهیرانی 927)

عبدالرزاق الحسني كه پياويكى ئاگادارى روداوهكانى ئەو سەردەمه و نوسـەرى (ميــروى وهزارهتـهكانى عيراق) ه له (ص 48، ج 3، گ 6، تــاريخ العـراق السياســي الحـديث) دا نوســيويتى: لـه 28 ى حــوزهيرانى 1927 دا جەعفەر عەسكەرى به فرۆكه چو بۆ سليمانى و. له گەل شيخ مەحمود كۆ بوهوه و، ئيقنـاعى كـرد سەردانى بهغداد بكا. بهلام لهم ريپورتاجهدا هيچ ئيشارهتيكى بۆ ئهو باسه تى دا نيـه و، هــيچ نيشـانهيهكيش نيه بۆ ئهوهى لهو روزه دا شيخ مهحمود له سليمانى بوبى.

لەو ماوەيەدا ئەوە چەنىدەمىن جار بو خەلكى سىلىمانى كىش بكىرىن بىق ئەو جىقىرە پىشوازيە رەسمىيانە.

3. 3. چونى شيخ مەحمود بۆ بەغداد

شیخ مهحمودیش خوّی ئاماده کردوه بوّ سهردانی بهغداد، پیش ئهوهی ئهم سهردانه بکات موتهسه پیفی سلیّمانی چوّته وه پینجوین. یه کی له و کارانهی ئهنجامی داوه، به لادا خستنی کیشه هاوکارهکانی شیخ مهحمود بوه به پیّی ماده ی 8 می به لیّننامه که. دهسه لاتی بریتانی ئاماده نهبوه (لیّبوردنی گشتی) بو بهشدارانی شوّرشه کهی شیخ مهحمود دهر بکا، به لکو له گهل ههریه کی به جیا رهفتاری کردوه. ههندیکی بهخشیوه (ته عههودی حوسنی سلوک)ی لی وهرگرتون و (وهسیقه ی ته نمین)ی داونه تی، له ههندیکیش خوّش نهوه.

"دەنگوباس- تەشرىف بردن

مەعلومى ھەمومانە كە سەعادەتمەئاب جەنابى موتەسەرىف لەو رۆژەوە تەشرىفيان ھىناوەت ئىرە ھەر خەرىكى دامەزراندنى ئەمنىەت و ئاسايش و تەئمىنى مەنافىعى مىلەت بوه. بى ئىسىتراخەتى عموم راخەتى خۆى سەلب كردوە و لە ئۆغرى ئەم مەقسەدەدا ھەر مانىعە و مەحزورىكى ھاتبىتە سەر رى بە عەقلى سەلىم و فكرى ئىسابەتكارانەى خۆيان بە لابردنى موھەق بوه. برينەوە و رەڧعى ئىختىلافى بەينى شىخ مەحمود و حكومەت بى ئەمە دەلىلى كافيە، ئەمجارە بە عەينى مەقسەد بى دەور و تەفتىشى قەزاى ئەلەبجە و ناحيىەى پىنجوين و ئەو ناوە لە 15 ى حوزەيران دا بە ئۆتۆمۆبىل تەشرىفيان بردۆتە موان. لەوى لە تەرەف قايمقامى ئەلەبجە خەمىد بەگەوە ئىسىتىقبال كىراۋە. رۆژى 16 گەيشىتۆتە پىنجوين، لەوىش لە تەرەف مەئمورىنى مەلەبجە خەمىد بەگەوە ئىسىتىقبال كىراۋە. رۆژى 16 گەيشىتۆتە پىنجوين، لەوىش لە تەرەف مەئمورىنى مەلەبچە خەمىد بەگەرە ئىستىقبالىكى موختەشەم لە گەل جەنابى شىخ مەحمود ئەفەندىدى مولاقاتى كىردوە. جەنابى موتەسەرىف لەم سەفەرەيان دا بى دەخالەت بى كىرىن بە بەگزادەى ھەورامى تەدابىر و تەرتىباتى قەويلەي ئىتىخاز فەرموھ. بى ئەم سەفەرە بە كولفەتە كە لە رىخى رەڧاھ و سەغادەتى ملىك و مىلەت دا ئىختىلىر كىراۋە مودەقىيەتى ئەخەسى ئامالمانە." رۇيان، تى 70، 21 ى حوزەيرانى 927.

"دەنگوباس- ھاتنەوە:

"له نوسخهی رابوردومان دا بق ههلّهبجه و پینجوین تهشریف بردنی جهنابی موتهسه پیفمان نوسی بو، وه نوسی بودانی بویشمان له گهلّ جهنابی شیخ مهجمود ئهفهندی دا مولاقاتی فهرموه، جهنابی شیخ مهجمود ئهفهندی روزیک که پینجوین تهشریفیان ماوهتهوه، له پاش روزهودوا بق ولّهژیر عهودهتیان فهرموه،

"جهنابی موتهسه پیف له زهرفی 3 روزنا که له پینجوین ماونه ته و میکنستنی نوموری نیداری نهوی نیشتیفالی فهرموه. له بهگزاده کانی ههورامی: جهعفه ربه گی، حهمه شهریف به گی، ناغا به گی، حهمه رهشید به گ و فهره ج به گی، له سهر ته دابیری که له ته رهف جهنابی موته سه پیفه وه نیتیخاز فه رموراوه به حوسنی سلوک و ته نمینی ریگای بهینی هه له بچه و پینجوین ته عهودیان داوه.

"له زابیتان: یونس ئەفەندی، رەمزی ئەفەندی، حیکمەت ئەفەندی، سەبری ئەفەندی، رەشید ئەفەندی، رەشدید ئەفەندی، حەسەن ئاغا. له عەشائیر: ئەحمەدی کەریم بەگی ھەمەورەند، ھەر 3 برای ئەمینی حەمەی ئیمام، سەیدەی شیخ عەلی کانی کەوه، شیخ عالی ساورکار و کورەکانی، ئەمانە بە خۆی و پیاوەکانیانەوه. تاقمی سۆفیوەند، غەوارەی جاف، شیخ عارفی بانی بنۆک، له گەل قیسمیک له ئەھالی شار و جیگایانی سائیره، نزیکی 120 کەسی له چەتەکان چونەتە پینجوین و، لە خزمەت جەنابی موتەسەریف دا، تەمەھودی حوسنی سلوکیان داوه و وەسیقەیان وەرگرتوه.

"له دوای تهواوبونی ئهم ئیشانه روّژی 19 ی مانگ جهنابی موتهسه پیف به کهمالی ئیحتیرام تهشیع کراوه و، له ریّ خورمال، بیاره، تهویله وه تهشریفیان هاتوته وه هدهبجه. له ههلهبجهیش 3 روّژ ماونه تهوه، عمومی دهوائیری حکومه تی تهفتیش، مهکته بی زیاره ت، وه بو ئهمه ی له ریّ ی به عزی ئیمتیاجاتی تهله به کان دا سهرف بکری 80 روپیه ی به مهکته بته به پوده و فهرمو. روّژی 14 ی مانگ به سواری تا سهراو و به ئوتوموبیل بو سلیمانی عهوده تیان فهرموته وه، به خیر بینه وه." (ژیان، ژ 71، 28 ی حوزه یرانی 727).

"دەنگوباس

"هاتنهوهی جهنابی شیخ مهحمود ئهفهندی بو سلیّمانی و بو بهغدا رویشتنی

"له پاش مقاوممهت و سهباتیکی 3 سالی، جهنابی شیخ مهحمود ئهفهندی تی گهیشت و لیری مهعلوم بو که بهرامبهر به قومت و عهزمی لایهتهزهلزهلی حکومهتی له سهر ئهو نهوعه ئهحوالله دهوام و ئیسرار کردن نه بر خوّی و نه برق میلهته که خیریک نابه خشی و فائیده یه کی تیا نیه، به پیری ئه و شهرائیته که له نوسخهی رابوردوبا نهشرمان کرد، له گهل حکومهت با تهئلیفی بهینی کرد و ریّک کهوت. برق تهئیدی ئهم خسوسه روّژی شهمه که موسادیفی 9 ی مانگ بو، تهشریفیان هاته ئیره، ماجید ئهفهندی و گهلی له پیاوهکانی تری خوّی له خزمهتا بو. یه که دو روّژ لیره مانهوه و له پاش با به ئوّتوّموبیل بو بهغنا تهشریفیان روّیشت. ئیمه به کهمالی مهمنونیه تهو به خیّر هاتن و خواحافیزی یان ئهکهین، چونکه مهنافیعی ولات، سهرکهوتن و تهرهی میلهت، و هکو ئیستا به ژینیکی بی غائیله و، به ئهمنیهت و ئاسایشیکی تهواوهوه بهستراوه." (ژیان، ژ 72، 5 میلهت، و هکو ئیستا به ژینیکی بی غائیله و، به ئهمنیهت و ئاسایشیکی تهواوهوه بهستراوه." (ژیان، ژ 72، 5 میلهت، و مکو ئیستا به ژینیکی بی غائیله و، به ئهمنیهت و ئاسایشیکی تهواوهوه بهستراوه." (ژیان، ژ 72، 5 میلهت، و مکو ئیستا به ژینیکی بی غائیله و، به ئهمنیه تو تاسایشیکی تهواوهوه به ستراوه." رویان، ژیان و ته تهمنوی ته تهموری 927)

شیخ مهحمود چهند روّژی له بهغداد ماوه ته وه مهندوبی سامی و مه ایک فهیسه لمی بینوه دوای گه پانه وه به گوشه گیری گه پانه و می کوندی پیران بی نهوه ی دهس و هر بداته کاروباری سیاسیه و ه به گوشه گیری له وی دانیشت.

4. ھەڭسەنگاندنى جوڭانەوەكە

ژيان له ژ 76 ي دا نوسيويتي:

"مەسئەلە و خەبەرى ئىتاعەتى جەنابى شىخ مەحمود ئەفەندى بە حكومەتى عىراقىــە، لــه گــەلىٰ غەزەتــەدا بىلخاسە لە غەزەتەكانى سورىيە و مىصر و سائىرەدا، بە كەمالى ئىھتىمامەوە نەشر و قەيد كراوە و، بەم سورەتە ناوى شىخ مەحمود و كوردستان بۆتە سەرمايەى خەبەراتى غەزەتەكانى دەرەوە."

ژیان سەروتاری ژ 69 ی 7 ی حوزەیرانی 927 ی بۆ ھەڵسەنگاندنی شیخ مەحمود و شۆرشـەكەی تەرخان كردوه. لە وتاریكىدا بە قەڵەمى م. ا. لە ژیر سەردیری (مەسەلەی شیخ مەحمود) دا نوسیویتی:

"ئەمرۆ مودەتىكى زۆرە لە ناو خاس و عام دا، لە دەر و ژور دا، ناوى شىخ مەحمود بە سەر زبانەوھىــە و مەوزوعى بەحسە. بەعزىكى تەقدىر، بەعزىكى تەنقىد و، حەتا بەعزى كەسىش زۆر بە خراپ ناويان ئــەبرد و ئەھننا.

"ئهگەرچى شيخ مەحمود لەم مودەتە ىريژەىا بە لاى خۆيانەوە گۆيا خزمەتى مىلەتى كورد و مەفكورەى كورىايەتى ئەكات، فەقەت لە حەقىقەتى حال نا بو بە واسىتەى گەلى خراپە و مانىعى تەرەقى و دواكەوتنى مىلەت و زەربەيەكى گەورەى لە مەفكورەى كورىايەتى نا، لە بەر ئەمە كە خىلافى وەعد و بەلىننى خۆى ھەلئەستا و، ھەمو وەختى تەرىقى نىزاع و ئىختىلافى ئىختىلار ئەكرد و، رىكى نەئەكەوت، دوچارى غەزەبى حكومەت بوبو. ئەويش كە يەئسى حاسل كرىبو، بە فكرى نوانىنى ئىقتىدار و قوەتى خۆى و، دواخستنى ئومورى ئىدارەى حكومەتى، لە ھەمو لايەكەوە تەعجىزاتى ئەكرد و، بىق ئىستىحسالى ئەم مەقسەدە لە ھىچ شىتىك تەرەدودى نەئەكرد.

"تاقمیک له ئهشرار و جهرده بی ئینسافه کان لهم وه زعه بیلئیستیفاده لی ی گرد بونه وه و ، به بی خهبه ر و ره زامه ندی ئه و ، هه روزه به نهوی در اوو روت، تالآن و کوشتاریان، له ئههالی و له دیهاته کانیان ئهکری دی تیجاره ت ، مهیدانی فه لاحه ت و زه راعه ت . خولاسه ههمو کار و کاسبی میله ته که میان ته حدید کرد بو و ، خست بوه ژیر ته هدیده وه . بی مه مه نع و نه هیشتنی ئهم ئه حواله حکومه تیان پی نه نه کوشی و هه ولی ئه ناما . به لام ئه مانه له به رئه مه ی موقابه له ی عه زم و قوه تی حکومه تیان پی نه نه کرا، به دزیه و هه رسه ت بیلئیستیفاده ، ئه مکارانه یان ئه کرد . هه ول و ته قه لای حکومه تا عه قیم نه مایه و ها موجیبی غروریان . له م ناخریه با گرتنی پینجوین و ، پینجوین و ، بوبوه موجیبی غروریان . له م ناخریه با گرتنی پینجوین و ، له وی دا ته نسیسی ئیداره ی حکومه تی ، خاتیمه ی به می که شمه که شه هینا .

"ئەمجا جەنابى شيخ مەحمود ئەفەندى كە زانى لەمە زياتر بە دەميەوە نەماوە و بەرامبەر سەتوەت و قوەتى حكومەتى نەتىجەى مقاوەمەت، زەرەرى خۆى و ميلەتە، عەرزى ئىنقياد و موتاوەعەتى بە حكومەت كىرد. ھەروەكو لە مولحەقى ئەردە 68 ى ژيان دا نوسيومانە، لە سايەى خلوسى نيەت و حوسنى تەدبيرى سەعادەتمەئاب جەنابى موتەسەپيف و موفەتيشى ئىداريەوە، كە بۆ تەئمىنى ئىستراحەتى مىلەت و كرىنەوەى رىگاى كار و كاسبى ھەول ئەدەن، بە برينەوەى ئەم ئىختىلال و ئىختىشاشە، مومفەقيەت پەيدا بو. ئىتىر ھەمو كەسى ئەتوانى بە حورىيەت و سەربەستيەكى تەواۋەۋە، لە ژير ئىدارەى حكومەتىدا، بۆ ئىشوكارى خۆى بە ھەمو لايەك دا بيت و بىروا. ئىتىر بۆ تەرەقى و پيش خستنى ولاتەكەمان مانىعى تىكۆشىن ھىچ شتىكى نەما. بىنائەن عەلەيهى، لە سەر ھەمومان پىرىستە بە جدى بۆ مەناڧىعى مىلەت و ئىسلاحى ولاتەكەمان ھەول بىدەين. لە كىردەۋە و حەرەكەتى كە بىيتە باعىسى تىكدانى ئەم ۋەزع و رابىتەيە خۆپاراستن موجىيى سەعادەت و ئىستىراحەتى مىلەتە، عەكسى حال ئەمىن بىز ۋەكو بىيشو فەلاكەت و سەرگەردانيە." (ژيان، ژ 69، 7 ى حوزەيرانى 927)

ئهم وتاره، ئهگهرچی به ئیمزای م. ۱. واته محهمهد ئهدیبی به پیّوهبهری روّژنامهکه بلّاو کراوهته وه، به لاّم بیر و بوّچون و ههلویستی رهسمی دهسه لاتدارانی ئینگلیز و عیراق دهرئه بری بهرامبه ر شیخ مه حمود و جولانه و هکهی. ئیستا دوای تیّ پهر بونی ئه و ههمو ساله به سهر ناوهروّکی ئهم وتاره یا و دوای ئهوهی به شیکی گرنگی (دوّکومیتنه کانی) حکومه تی بریتانی و به شیکی (وثائق) ی حکومه تی عیراقی، بو خویندنه و و تاووتوی کردن، له به ردهستی لیکوّله و هرهدایه هه لسه نگاندنی حوکمه سیاسیه کانی ناو ئه م وتاره کاریکی دروار نیه.

5. تێههڵچونهوه و وازهێناني يهكجاري

بۆ دەربرینی نارەزایی لەسەر ئەوەی مافی نەتەوەیی كورد لـه پەیماننامـەی عیراقی- بریتـانیا بـاس نەكرابو، خەلكی سلیمانی بریاریان دا كە بەشداری لە ھەلبۋاردنی دەورەی سییەمی مەجلیسی نـوابدا نەكـەن. ئەو مەجلیسەی ئەبو پەیماننامەكە تەسىیق بكا. بەلام كاربەدەستانی بریتانی و عیراقی ئەیانویست، ھەرچۆنی بى ئەگەر بە روالەت و روكەشیش بى، ھەلبۋاردن لە سلیمانی بكرى.

رۆژى 6 ى ئىمىلولى 1930 كىه ئىمبو ھەيئىەتى تەفتىشىيە لىه سىمراى سىلىمانى دا كىق بېيىت مەوە بىق سەرپەرشتى ھەلابۋاردنى مەبعوسەكانى سلىمانى، شارى سلىمانى خرۆشا، دوكان و بازار داخىرا و، خەلكى لىه بەر دەركى سەراى سلىمانى كەوتنە خۆپىشاندان دىرى ھەلابۋاردن. لە ئەنجامدا بو بە تەقە، جەيشى عيراقى بىق دامركاندنەودى خۆپىشاندانەكە تىكەلاوى روداوەكە بو. دەيان كەس كورران و، دەيان كەس برينىدار بون و، دەيان كەس برينىدار بون و، دەيان كەسايەتى ناسراوى سلىمانى گىران. ئەم روداوە شىخ مىحمودى بزوانىد و لە گۆشەگىرى دەرچىو. 3 ئەفسەرى كورد: مەحمود جەودەت، حەمىد جەودەت، كامىل حەسەن، رىزى جەيشى عيراقىيان بە جى ھىست و دايانە يال شىخ مەحمود.

شیخ مه حمود چهند نامه یه کی بو موفه تیشی ئیداری سلیمانی، مه ندوبی سامی بریتانی له عیراق، کومه له که کومه له کومه له کومه له که کومه له که کومه له که که کومه له که کان نوسی. داوای لی کردن که حکومه تی عیراق له زاختوه هه تا خانه قین چول بکات و، ده وله تیکی کوردی سه ربه خو له ژیر ئینتیدابی بریتانیا یا هه ریه کی له دموله ته گهوره کان دروست بکری، کاربه دمستانی بریتانی زور به توندی چونه و به گژ نهم داوایانه و به گژ شیخ مه حمودا. له زنجیره یه ک شهر و پیکادان دا که دوایینیان له گوندی ئاوباریک بو، به شکان و خوبه دمسته و مدانی شیخ مه حمود کوتایی هات.

ژیان ههندی لهو به لگانهی تومار کردوه، لهوانه:

"صورهتی ئهو کاغهزانهیه که له تهرهف فهخامهتمهئابان مهندوبی سامی و وهزیری داخلیهوه بـق شـیّخ مهحمود نیرراوه:

وهزارهتى داخليه

ژماره: س/2537

رۆژ: 1930/10/20

بۆ شىخ مەحمود ئەفەندى

به پئى ئەو مقاوملەيەى كە لە سالى 1927 ىا ئىمزاتان كرىوە بىر مەوادى خوارەوە تەعەھوىتان كرىوە:

 که خۆت و کورهکانت و ژنهکانت و فاتمه خانی خوشکت له دیّیهک بانیشن که خاریجی حـدودی عیراق بیّت.

 که خوّت و ئه و کهسانه ی له فهقه ره ی یه که م دا ناویان زیکر کراوه به بی ئیزن و موساعه ده ی حکومه ت داخلی مه مله که تی عیراق نه بن. 3. که نه خوّت و نه هیچ کهس لهو شهخسانهی له سهرهوه زیکر کراون به هیچ نهوعی نه له لیوای سلیّمانی و نه له جیّگایهکی تربا له عیراق دا موباخههی ئیدارهی حکومهتی عیراق نهکهن و بوّ نهم مهقسهده خهلقی تر تهشویق نهکهن و چ خوّت و چ نهوان له ههمو مهسائیلیّکی سیاسیه که عهلاقهی به عیراقهوه بین له موباخهلهکردنی نیجتیناب بکهن.

كەزالىكە موافەقەت كرا كە ئەگەر خۆت وە يا ھەر كام لەو شەخسانەى كە بەحسيان كرا لە ھەر وەقتىك ىا يەكى لەم شەرتانەيان بە جى نەھىنا حكومەتى عيىراق ھىچ مەسئوليەتىكى بە سەرەوە نەمىنى و ھەر ئىجرائاتى بە لازمى بزانى بۆ ئىتىخازكرىنى سەربەست بى.

ئەگەرچى لە 10 ى ئەيلول ىا لە تەرەف فەخامەتمەئابان موعتەمىد ئەلسامى و وەزيـرى ىاخليـەوە ئـەو تەعەھوىانەى كە ىاوتانە بە حكومەتى عيراق ھينرايەوە بيرتان و ئەگەرچى تەوسيە كران لە كـەمالى سـكونەت يا لە يىخى پيران يا بىيننەوە، ئيوە گوىختان نەيايە ئەو ئيختارانە و بى ئيزن ياخلى خاكى عيراق بون.

دیسانه و ه و هکیلی موته سه پیفی سلیمانی له کاغه زی 18 ی ئهیلول دا ئیخباری کردن که نیوه موغایری ئاره زوی فه خامه تمه نابان مهندوبی سامی و و ه زیری داخلیه حه رهکه ته نهکه ن و شهرائیتی ئه و ئیتیفاقنامه یه که ئیمزاتان کردوه شکاندوتانه و برقی نوسین که برق ئه و دی یه که خاریجی حدودی عیراقه فه و رهن عهوده ته بکه نه و ه و نابیته کورده که له جهیشی عیراق رایان کردوه و زانرا بو که له لای ئیدوهن ته سلیمیان بکه نه و ه .

ئەم ئەوامىرەى كە وەرتان گرت دىسانەوە خستتانەوە گۆشەى نسيانەوە و لەو وەختەوە بەو غايەيە كە شۆرش بەرپا بكەن لە مەناتىقى ليواى سايمانى ا ئەسورىنەوە.

له 2 ی تشرینی ئهوهل دا تهکلیفی موفهتیشی ئیداری سلیّمانیتان کردوه که له شارباژیّردا مولاقاتتان بکات و موفهتیشی موما ئیلهیهی جوابی دانهوه که له بهر ئهوهی به بی ئیزنی حکومهت داخلی خاکی عیراق بون و له بهر ئهوهی ئیتاعهتی ئهو ئیختارات و ئهوامیرهتان نهکردوه که تهوجیهتان کراوه، مومکین نابی که مولاقاتان بکات و دیسانهوه تهبلیغتان کرا که بیلا تهنخیر بر پیران بگهرینهوه.

وا ئیستا عهینی ئهوامیرتان بق تیکرار ئهکهمهوه که بق پیران عهودهت بکهنهوه و ئیختارتان ئهکهم به گهیشتنی ئهم کاغهزه ئهگهر دهستبهجیّ ئیتاعهتی ئهوامیری سالیفهل زیکر نهکهن له حـهق خقّتان و ئـهتباعتان ئیجرائات ئیتیخاز ئهکریّ و ههر ئهملاکیّکتان لهم مهملهکهتهدا ببیّ موستهحهقی موسادهره ئهبیّ.

وهزيرى داخليه"

• • • •

"ئیدارهی موعتهمیدی سامی له عیراق تاریخ: 20 ی تشرینی ئهوهلی 1930 بر شیخ مهحمود ئهفهندی

سهلهفی من چهند کاغهزیکم له ئیوهوه وهرگرتوه به لام ههتا له خاکی عیراق نهچنه دهرهوه و ئهو تهعهوداتهی که کردوانه و له ئیتیفاقنامهی سالّی 1927 دا ئیمزاتان کردوه به جی نههینن پیم ناکری موخابهرهتان له گهل بکهم.

دیاره دهر خاتری ئه کهن که یه کی له شهرائیتی ئیتیفاقنامهی مهزکور ئه وه بو که بی ئیزنی حکومهت ماخلی عیراق نه بیچ کلوجی دهخلتان به سهر ئیداره وه نهبی که حکومهی عیراق له لیوای سلیّمانی وه یا له جیّگایه کی تری عیراق ته عقیبی ئه کات و بو مه قسه دیّکی وه ها که سی تر ته شویق نه که ن و له مه سائیلی سیاسیه ی عیراق خوّتان دور بگرن.

ئیوه به و ئیختاراته که ته وجیهتان کراوه ئیتاعهتان نهکردوه و. گویتان نهداوهته ئه و نهسیحه تانه که له تهره ف فه خامه تمه نابان وهکیلی مهندوبی سامی و وه زیری باخلیه وه له کاغه زی روزی 10 ی ئه یلولی 930 بوتان نوسراوه و. بیسان موخاله فه تی ئه وامیری وهکیلی موته سه پیفی سلیمانی یشتان کردوه که به تاریخی 18 ی ئه یلولی 930 بوتی ناردون و اله و کاغه زه با ئه مری پی کرد بون که ئه بی دهرحال له ئه رازی عیراق بچنه دهره وه و فیتر واد به ته ده وه وه ودیری باخلیه وه به ئیوه براوه ، بو ئه وهی که فه وره ن له خاکی عیراق بچنه ده ده وه و ئیتر واز له موباخه له کردنی ئوم وری حکومه تی عیراق بهینن و ، به م واسیته یه وه ئیختارتان نه که مهده م ئیتاعه ته م نه مرانه نه بیته موجیبی عاقیده تیکی و مخیمه بو خوتان و ته ره فدارانتان.

مەندوبى سامى عيراق."

"بەياننامە بۆ كوردەكانى ليواى سليمانى

"به پی ئیتیفاقنامه یه که له سالی 1927 نا ئیمزای کردوه شیخ مهحمود ته عههودی کرد بو که له دی یه ک ساله خاریجی حدودی عیراق ئیقامه تبکا و به بی ئیزنی حکومه تا نا له خاریجی حدودی عیراق ئیقامه تبکا و به بی ئیزنی حکومه تا نیداره ی حکومه تی عیراق نه کا. له لیوای سلیمانی و نه له هیچ حیکایه کی تری عیراق نا موباخه ای ئیداره ی حکومه تی عیراق نه کا.

"شیخ مهحمود ئهم شهرتانهی ههمو شکاندوه و ههرچهند ئهمری پی کراوه که خاکی عیراق به جین بهیلّی ئیتاعهتی ئهو ئهمرانهی نهکردوه که دراویتی و لهم چهند ههفتهی رابوردودا له مهناتیقی لیوای سلیمانی ا دهستی کردوه به سورانهوه و لهویّا تهشهبوسی کردوه که له زدی حکومهت شقرش بهریا بکا.

له بهر ئەوە ئەمرى پى كراوە فەورەن خاكى عيراق بە جى بەيلى و ئەگەر ئىتاعەتى ئەم ئەمرە نەكا لـە حەقى خۆى و ئەتباعى ئىجرائاتى لازمە ئىتىخاز ئەكرى.

"بینائهن عهلهیهی وا ئیختارتان ئهکهین که ههرکهس پهنا بدا به شیخ مهحمود و ئهتباعی وه یا معاوهنهتیان بکا خوّی توشی جهزای شهدید ئهکا.

1930/10/20." (ژيان، ژ 262، 6 ي تشريني دوممي 1930).

"داخلی

"له زابیتانی جهیش، رهئیس ئهوهل مهحمود جهودهت و مولازمی ئهوهل حهمید جهودهت، که مودهتیک لهمهوپیش له جهیشی عیراقی فیراریان کرد بو ئهمشهوی رابوردو له سلیمانی تهسلیمی نهفسیان به حکومهت کرد." رژیان، ژ 266، 1 ی کانونی سانی به ههله 1930 نوسراوه، راستهکهی 1931 ه).

"تەبلىغى رەسمى

"ئهو ئالای سواری له گهل قوهتی پولیس که له ژیر قوماندهی عهقید (قائیمقام) ئیستماعیل نامیق بهگ ابو له تاریخی 5 ی نیسانی 931 رویان کرد بوه ئیستیقامهتی دیخی ئاوباریک که ئیستیخبارات کرا بو که شیخ مهحمود خوی و نهتباعی لهوین و قوهتی مهزکوره دیخی ناوباریک ئیجاته نهکهن و له تهرهف تهیارهشهوه موتهمادیهن ئهشقیاکان و دهوروپشتی دیخی مهزکور بومباردومان ئهکهن. وه له پاش نیوهرووه ههتا تاریکهشهو به شیدهت موسادهمه دهوام نهکات. قوهتی جهیش به دهرهجهیه کی که شایانی ئیفتیخار بینت ئیبرازی شهجاعهت و بهسالهت نهکهن و لهم موسادهمه یه که عهسکهر و 1 زابیت شههید و 14 عهسکهر و 1 زابیت شههید و 14 عهسکهر و را زابیت شههید و 14 عهسکهر و را در در ندار نهییت.

"تەلەفيات و خەسارەتى شيخ مەحمود جدەن زۆر و بە دەرەجەيەک ئەبيت كە تەنھا لـە دى ئاوباريـك لە ئەشقىاكان 10 كوژراو و مەيتى دو كەس لە روئەسا كە يەكىكىان شىخ عەلى كورى رەحىم كە خزمـى شىخ مەحمودە لە بەينى ئەم كوژراوانەدا دىنراوە.

وه لهو ریّگای که ئهشقیاکان فیراریان لی کردوه خوینیّکی زوّر دیار بوه که دهلالهت له سهر ئهمه نهکات که شیخ مهحمود تهلهفیاتیکی زوّری داوه و برینداریّکی زوّری له گهل خوّی نهقل کردوه.

"ئەو عەشائىردى كە معاودنەتى شيخ مەحموديان ئەكرد ھەمو بلاو بونەود. ئيستاكە شيخ مەحمود تەنھا لە نەجات دانى رۆحى خۆى زياتر شتيكى تر تەفەكور ناكات.

"ئەمرۆ مەوسوقەن زانيومانە كە شيخ مەحمود تەنھا لە گەڵ 5 و 10 سوارى اله شاخى قەرەتاغ تىي پەر بوه.

"قوەتى جەيش و پۆلىس بى قىمەخوكرىنى شىخ مەخمود و ئىهتباعى بى شىدەت لىە تىمىقىب دايىه و مەخوكرىنيان قەويەن مەئمولە." (ژيان، ژ 279، 16 ى نيسانى 1931).

چەند تىيىنىيەك:

- 1. 1. ل 574 دەربارەى ئەق جائىزەيەى كە بۆ كوشىتنى شىخخ مەحمود دانىراۋە، ئەلىّ: 20 ھەزار روپيە بوھ، لەۋەدا پشتى بە يادداشتەكانى شىخ رەئىوفى شىخ مەحمود بەسىتوھ، بەلام شىخ رەئىوف باسىي نەكردوھ كە پشتى بە چ سەرچاۋەيەك بەستوھ. راستەكەى 60 ھەزار روپيە بوھ نەك 20 ھەزار.
 - 2. بق بريارهكانى ئەنجومەنى وەزيران بروانە:
- 1.2. الدكتور غسان العطية: (العراق، نشأة الدولة 1908- 1921)، ترجمهة عطا عبدالوهاب و تقديم حسين جميل، دارالسلام، لندن 1988. ص 18.
 - 2.2. السيد عبدالرزاق الحسني: تاريخ العراق الساسي، ج 3، ط 6. ص 309.
- 1. 2. ل 703– 704 دەربـارەى رۆژى چـونى شـێخ مـەحمود لـه سـلێمانيەوە بـۆ بەغـداد زانيـارى جياوازى لە سەرچاوەى جياوازەوە راگوێزاوە. ئاگادارىيەكانى ژيان لەو بارەيەوە، كە سەرچاوەيەكى ئاگادارى دەستى يەكەمى كاتى روداوەكەيە، رەنگە لە ھەمويان زياتر جێگاى باوەپ بـێ.
 - 3. دەربارەي ھەلويستى سەعدون لە شيخ مەحمود بروانه:

الدكتور لطفي جعفر فرج عبدالله: عبدالمحسن السعدون و دوره في تــاريخ العـراق السياســي المعاصــر، مغداد 1988. ص 107.

ژیان و

مەبعوسەكانى كورد

1. مەجلىسى تەئسىسى و مەجلىسى نواب

مەجلىسى تەئسىسى

1924/8/2 -1924/3/27

1. دامەزراندنى دەولەتى عيراق

1. 1. حكومەتى خۆجىيى

کاتی یهکهمین جهنگی جیهانی برایهوه، هیزهکانی بریتانیا ولایهته عوسمانییهکانی بهسرا و بهغدادی داگیر کردو، لهبهر دهروازهی ولایهتی موسل دا راوهستا بو. پاش چهند روّژی ئهوی یشی داگیر کرد.

له رۆژگاری جەنگىدا بریتانیا و فەرەنسا و روسیا بە نهینی لە ناو خۆیاندا پیک هات بون لەسەر دابەشكرىنی میراتیەکانی دەوللەتى عوسىمانی، لەوانىه ئەم 3 ولايەتە، بە ھۆی ھەلگیرسانی شۆرشی ئۆکتۆبەری 1917ەو، روسىیا لەو سەودایە دەرچو بو. دوای جەنگ دەوللەت براوەکان چەنىدىن كۆبونەومیان كرد بۆ بریارىان لە چارەنوسى ناوچە داگیركراوەكان. لە كۆنفرەنسى سان ریمىقدا، بابەتیكی تازەیان بە ناوی (ئینتیداب) ەوە لە باتی (داگیركردن) داھینا، مەبەست لە ئینتیداب ئەوە بو ئەو ولاتانەی كە ھیشتا نەگەیشتونەتە پلەیەكی ئەوتقى پیشكەوتن، بتوانن خۆیان بەرپوە ببەن، دەوللەتیكی پیشكەوتو بەرپوەی ببات و یارمەتی بدات، تا ئەویش ئەگاتە پلەیەک بتوانی خوی بەرپوه بەری، بریاریاندا ھەر 3 ولایەت كە دواتر دەوللەتی عیراقیان لى دروست كرا، بخریته ژیر ئینتیدابی بریتانیەوە.

دەنگدانەوەى بريارى ئىنتىداب نىشتمانپەروەرانى عىراقى وروژاند. سائى 1920 شۆرشىتكى فىراوان و توندوتىژ دژى داگىركەرانى ئىنگلىز لە عىراق دەستى پى كرد. ئەم شۆرشە كە چەنىد مانگىتكى خايانىد لە مىتروى عىراقدا بە (سەورەى عشرىن) ناسراوە. كوژاندنەوەى لە لايەن ئىنگلىزەوە خەرجىتكى زۆرى گىانى و مادى تى چو. دەسەلاتى داگىركەرى ئىنگلىز بۆى دەركەوت حىوكمى راستەوخۆى عىىراق گىران ئەكەوى لەسەرى. بۆ خاوكردنەوەى ھەلومەرجى ئالۆزى عىراق،سىر پىرسى كۆكسى نارد، ئەويش بۆ يارىدەدانى خىزى

بۆ بەرپۆوەبردنى كاروبارى عيراق، بريارى دا حكومەتىكى خۆجىيى لە چەند كەسايەتيەكى عيراقى پىك بهينى. كۆكس داواى لە سەيد ئەورەحمانى گەيلانى نەقىبى ئەشرافى بەغداد كىرد كـە پىاوىكى دىنىـى بـە سالاچوى دۆستى ئىنگلىز بو، سەرۆكايەتى ئەو حكومەتە بكا.

2. وەزارەتەكانى نەقىب

يەكەمىن وەزارەتى

ئەورەحمان نەقىب دواى راويژ و پرسورا، بە موافەقەتى كۆكس، يەكەمين وەزارەتى لە 25 ى تشـرينى يەكەمى 1920 دا يېكى ھىنا. ئەم وەزارەتە كە پېكى ھات بو لە 9 وەزىرى خاوەن وەزارەت و لە 12 وەزىرى بى وەزارەت ھىچ كوردىكى تىنا نەبو. لەو كاتە يىشدا ھىنىتا چارەنوسى سىاسىي كوردىستان بە لايـەك دا نەكەوت بو.

ههمو وهزارهتیک (موسته شار) یکی ئینگلیزی بق دانرا بو، دوا بریار به دهس ئهو بو.

ئەركى سەرەكى وەزارەتەكەى نەقىب، ھىنىكرىنەوەى ھەلومەرجى عیراق و خۇشكرىنى زەمىنەى بەيعەت بو بە فەیسەل. جەعفەر عەسكەرى وەزیرى جەنگ و، ساسۆن حسقیل وەزیرى بارایى لـەم حكومەتـەنا، لـه گەل كۆكس مەندوبى سامى، لە مارتى 921 نا چون بۆ بەشدارى كۆنفرەنسى قاھىرە، كە بريارى نا عەرشى عیراق بە فەیسەلى كورى شەریف حسین بسییرى.

له 29 ى حوزهيرانى 921 دا فهيسه لله حيجازهوه گهيشته بهغداد.

له 11 ی تەموزی 921 دا، وەزارەتەكەی نەقیب فەيسەلی بـه مـەلیكی عیـراق راگەیانـد بـهو مەرجـهی حكومەتەكەی: (دەستوریی، نوینەرایەتی، دیمۆكراتی و گریدراوی قانون بی)

له 23 ى ئابى 921 دا ئاھەنگى تاجگوزارى مەلىك فەيسىەلّى يەكەم لە ساھەى برج الساعة لە بەغىداد. بە ئامادەبونى مەندوبى سامى بريتانى و، ئەندامانى وەزارەتەكەى نەقىب، بەرپا كرا.

بەمـەیش ئیتـر ئیشـی وەزارەت تـەواو بـو، هـەمان رۆژی تـاجگوزاری ئیسـتیقالەی دا بـه مـەلیک فەیسەڵ، بۆ ئەوەی ئیتر ئەو بە پێی دەسەڵاتەکانی خۆی، كەسێ بۆ سـەرۆكايەتی وەزارەت و پێكهێنـانی هەڵبژێرێ.

دوهمين وهزارهتي

له 10 ى ئەيلولى 921 ىا مەلىك فەيسلەل، سەرلەنوى ئەورەحمان ئەقىبى تەكلىف كىرد وەزارەت تەشكىل بكات.

له 12 ی ئەيلولى 921 دا ئەورەحمان نەقىب دوەمىن وەزارەتى خۆی له 9 وەزىر تەشكىل كرد. لە ناو ئەوانەدا موسولمانى سونى و شىعە و، جو و مەسىحى تىنا بـو. لـەم وەزارەتـە يـشىدا وەكـو ئـەوەى پىشـو، كەسى كوردى تىندا نەبو.

ئەركى سەرەكى وەزارەت ئامادە كرىنى پەيماننامەيەك بو لە نێوان عيراق و بريتانيادا، كـه ئينتيـدابى بريتانى لە عيراق دا جێگير بكا.

لەو ماوەيەدا فەيسەل بۆ نەشتەركارى ريخۆلە كويرە لە نەخۆشخانە كەوت. كۆكس خۆى راستەوخۆ سەرپەرشتى كاروبارى وەزارەتى ئەكرد. بەوپەرى تونديەوە لە گەل نەيارەكانى بەستنى پەيمانەكە جولايـەوە. ھەنـدى لـە وەزيرەكان وازيـان ھىنا و، نارەزايى لـە ناو خـەلكـدا زۆر بـو. دواى دەرچـونى فەيسـەل لـە نەخۆشخانە، نەقىب لە 19 ى ئابى 922 دا ئىستىقالەى دا و قبول كرا.

سێيەمين وەزارەتى

به هۆی ئەو نارەزاييە زۆرەوە كە لە نەقىب ھەبو، فەيسەڵ ئەيويست لە باتى ئەو يەكێكى كـە تـەكليف بكا وەزارەت پێك بهێنێ. بەلام لە ژێـر گوشـارى كـۆكس دا سـەرەنجام لـە 28 ى ئـەيلولى 922 دا ديسـان ئەورەحمان نەقىبى تەكلىف كرد بۆ جارى سێيەم وەزارەت پێک بهێنێ.

ئەركى سەرەكى وەزارەت ئيمزا كرىنى پەيمانى عيراقى— بريتانى و، ھەڵبژارىنى ئەندامانى (مەجليسىى تەئسىيسى) بو، كە يەكى لە ئەركە سەرەكيەكانى ئەبو تەسىيق كرىنى پەيمانى گۆرىن بىّ.

له 10 ی تشرینی یهکهمی 922 با نهنجومهنی وهزیران پهیمانهکهی ئیمزا کرد. به لام به هـقی نارهزایی و (موقاتههه) ی خه لکهوه، به تایبهتی عولهمای شیعه، نهیتوانی هه لبژاردنی مهجلیسی ته نسیسی، که فهیسه ل (ئیرادهی مهلهکی) بق بامهزراندنی دهرکردبو، ئه نجام بدا.

نهقیب له 15 ی تشرینی دوهمی 922 دا ئیستیقالهی کرد.

2. مەجلىسى تەئسىسى

2. 1. **يٽكهٽناني**

مەلیک فەیسەڵ، عەبدولموحسین ئەلسەعدون کە لە وەزارەتەکەی نەقیب دا وەزیری ناوخق و، لایــەنگری ئەوە بو بە زۆر یش بى ھەڵبۋاردنی مەجلیسی تەئسیسی ئەنجام بدرى، تەکلیف کرد وەزارەت پیک بهیننی.

له 20 ی تشرینی دوهمی 922 دا سهعدون یهکهمین وهزارهتی خوّی و، چوارهمین وهزارهتی له میّژوی دهوله تشرینی دوهارهتی له میّژوی دهولهتی تازه دامهزراوی عیراق ته تهکیل کرد. له پیّشها ناجی ئهلسویدی به وهزیری ناوخوّ دانرا بو، بهلام بوّ ئهوهی سهعدون دهستی ئاواله بیّ بوّ ئهنجامدانی ههلّبژاردنی ئهندامانی مهجلیسی تهئسیسی، سویدییان له وهزارهتی ناد و، سهعدون خوّی کاروباری وهزارهتی ناوخوّی گرته دهس.

عالمهکانی شیعه که فتوای موقاته عهی هه لبژار دنیان دابو، سه عدون دوریخستنه وه بق ده ره وه ی عیاق و که و ته نواندنی زهبروزه نگ . بی نه وهی له هیچ بپونگیته وه و، گوی له ره خنه ی که س بگری، وه کو الحسنیی ئه لیخ: "له جه ویکی پر له زور و توقاندن!" هه لبژار دنی ئه نجام دا.

ژ 19 ی ئومیّدی ئیستیقلال، زمانی حکومهتی کوردستان، هـهواڵی بهشـێ لـه ههڵبژاردنـهکانی لـه ژیّـر ناوی (مهجلیسی مهبعوسانی عیراق) دا بهمجوّره بلاو کردوّتهوه:

"سامهره، کازمیه، بهغداد، بهعقوبه، ئەربیل و کۆیه، بۆ مەجلیسی مەبعوسانی عیراق ئەعزایان ئینتیخاب کردوه." رۆژنامەکە ناوی مەجلیسەکەی بە ھەڵـه لـه بـاتی (مەجلیسـی تەئسیسـی) بـه (مەجلیسـی مەبعوسـان) نوسیوه.

ناوچهی سلیمانی به هوی شوپشی شیخ مهحمودهوه نائارام بو. شاری سلیمانی له ژیر دهسه لاتی حکومهتی کوردستان دا بو، له بهر ئهوه کاربهدهستانی ئینگلیز و عیراق نهیانئه توانی وهکو لیواکانی تر هه لبژاردنی تی دا ئه نجام بدهن. ئهیشیانویست نوینه رانی سلیمانی هه رچونی بی لهم مهجلیسه با به شدار بن. له بهر ئهوه ریگهیان دا له کهرکوک کو ببنه وه و 5 که سیان به نوینه ری سلیمانی بو مهجلیس هه لبژارد. ئه م کاره ناپه زایی حکومه تی کوردستانی وروژاندوه. بویه ئومیدی ئیستیقلالی زمانی حکومه تی کوردستان، مهزبه ته یه کردوه به تویه که ژماره یه کی زور له: "ئه شرافی مهمله که ت، عوله مای کیرام، توجاری مهمله که ت، بازرگان، ساداتی کیرام، موسه وی مهمله که ت، که و شدروی مهمله که ت، به قالی مهمله که ت، ئاسنگه ری مهمله که ت، ئیران کوردوه. تی با نوسیویانه:

"وهکو له جهرائیدی العراق و سائیری بهغداد دا خویندراوه ته وه گؤیا بق لیوای سلیمانی: عیزهت به گی عوسمان پاشا و، ئه حمه د به گی تقفیق به گ و، میرزا فهره ج و، محهمه د به گی فه تاح به گی جاف، بیلا ئینتیخاب به مهبعوس ته عین کراون.

"ئەمە تەصادوفى غەرببە. بە قەوانىنى ئەساسيە مەبعوس بە ئىنتىخاب تەعىن كىرىن حقىوقى مىللىيەيـە. فەقەت نازانىن چۆن ئەم زەواتە بە بى مەعلوماتى مىللەت بە مەبعوس ناسىراون. وا بىزانىن ئەمانـە بـە تـەعىن مەئمورىيەتى مەبعوسىيان تەوجيە كراوە....

"ئیمه ئهگهر مهبعوس ئینتیخاب بکهین بق تهئمینی حقوقی میالیه و ئیکمالی نهواقیصی باخلیمان له ناو خوّمان با له خوّمان با له خوّمان به ئوصولی ئینتیخاب نهو کهسانه که شهرائیتی قانونیهیان تیا مهوجود بی ئینتیخاب ئهکهین. ئهمرق ئهم وهزیفهیه ههتا ئینکیشافی حهقیقه و تهسلیمی حقوق و مهوجودییهتمان، تهودیعی مهطیسی میللیهان کردوه.

"وهكو وتمان چونكه ئهم مـهبعوسـانه بـه ئينتيخـابى ئيمـه نـهكراوه ئيعتيماىيشـمان پێيـان نيـه. لـه موقهرهرات و تهعههوىاتيشيان عهلاقهار نين." (ئوميدى ئيستيقلال، ژ 22، 10 ى نيسانى 1923)

شیخ قادری برای شیخ مهحمود یش. یه کی بوه له وانهی به نوینه ری سلیمانی دانراوه. به لام لیّره دا به هه له یان به نهنوست ناوی نه نوسراوه. به لام له ژ 23 دا به مجوّره هه له که یان راست کردوته وه:

"ئیعتیزار: له نوسخهی ههفتهی رابوردوی ئومیدی ئیستیقلال دا که به تاریخی 10 ی نیسان و ژماره 22 له خصوص مهبعوسانی سلیمانی که به حس کرا بو لهو میانه دا حهفیدزاده شیخ قادر ئهفهندی له به حاله تی رهمهزان سههوهن داخل نه کرا بو."

وهزارهته کهی سه عدون توشی ته نگوچه له مهی دارایی بو، له 16 ی تشرینی دوهمی 923 دا ئیستیقاله ی کرد.

2. 2. كۆكردنەوەي

له 22 ى تشرينى دوممى 923 دا جەعفەر عەسكەرى يەكەمين وەزارەتى خۆى كە پينجەمين وەزارەتى عيراق بو، يكك هينا.

ئەركى ئەم وەزارەتە ئەوە بو: مەجلىسى تەئسىيسى، كە ئەندامـەكانى ھـەلْبژێررابون، كـۆ بكاتـەوە، بـۆ ئەوەى تەسدىقى پەيماننامەى عىراقى— بريتانى و، رێككەوتننامەى مالى و عەسكەرى و عەدلى بكا و، دەستورى عىراق و، قانونى ھەلبژاردنى مەجلىسى ئوممە پەسند بكا.

ئەگەرچى ھەندى لە سياسيەكانى عيراق، لە باسكرىنى پىرۆژەى ئەم بەلگە گرنگانـەىا كە پەيكـەرەى دەوللەتى تازە دامەزراوى عيراقيان ىروست ئـەكرد، بەشـدارىيان كـرد بـو، بـەلام ھـەمو پرۆژەكـان لـە لايـەن شارەزايانى بريتانيەوە ئامادە كرا بون و، دوا قىسە بۆ ئەوان بو.

2. 3. ئەركەكانى

27 ى ئازارى 1924 مەجلىسى تەئسىسى دەستى بە كۆبۈنەۋە كرد. (خىتابى غەرش) خوينىرايەۋە. لـەم خىتابەنا ئەركەكانى مەجلىس ىيارى كرابون. دەقى موغاھەدەى غىراقى – برىتـانى و مولحەقـەكانى، بـە 4 زمـان: ئىنگلىزى، غەرەبى، توركى، كوردى، چاپ كرا بو، بۆ خوينىنەۋەى بە سەر ئەندامانى مەجلىسا، ئابەش كرا.

11 ی حوزهیرانی 1924 مهجلیس، موعاههدهی بریتانی- عیراقی تهسدیق کرد.

11 ى تەموزى 1924 يرۆژەي دەستورى يەسند كرد.

2 ى ئابى 1924 قانونى ھەلبرارىنى مەجلىسى ئوممە (مەجلىسى نواب و مەجلىسى ئەعيان) ى ىانا.

لە سەردەمى وەزارەتەكەي غەسكەرىدا مەجلىسى تەئسىسى لە 49 جەلسىھ دا كىه 4 مانىگ و 7 رۆژى خاياند ئەركە ديارىكراوەكانى خۆى بە حى گەياند.

بەمجۆرە ھەر 3 ئەركى بە جى ھىنا و، ئىتر ھىچ ھۆيەك بۆ مانەومى نەما. بەوھ يىش ھـەم وەزارەت و ههم مهجلیس ئیشیان تهواو بو.

2. 4. ھەڭوەشاندنەوەي

ژیانهوه بهمجوره ههوالهکهی راگهیاندوه:

"مەخلىسى تەئسىسىي عيراق

"وەكو لە جەرائىدى بەغداندا خوينندراوەتەۋە نەۋرەي ئەمسالى مەخلىسىي تەئسىسىي غىراق نىھاپـەتى هات و ئەعزاكانى ھەركەسە گەراوەتەوە بۆ شوينى خۆى." رژيان، ژ 1. 18 ى ئاغستۆسى 1924)

لـه 2 ى ئـابى 924 يا جەعفـەر غەسـكەرى، يـاش ئـەومى ئەركـەكانى وەزارەتەكـەي بـە جـێ ھێنـا، ئیستیقالهی له و مزارهت دا. ههر له و ژمارهیه دا (ژیانه وه) هه والّی (گورانی قابینه) ی له روز ژنامه ی (المفید) موه بهمحۆرە وەرگرتوه:

"وهزارهتی جهعفهر ئهل عهسکهری یاشا ئیستیعفایان کردوه. ئیرادهی ملوکانه سادر بوه که وهزارهتی فه خامهتی یاسین ئهل هاشمی بهم رهنگه که له ژیرهوه نوسراوه تهشهکول بکات:

> عەبدولموحسين سەعدون وهزيري داخليه ساسۆن حسقىل وهزيري ماليه ئيبراهيم ئەل حەيدەرى وهزيرى ئەوقاف رەشىد عالى ئەل گەيلانى وهزيرى عهدليه موزاحيم ئەل ئەمىن ئەل ياچەچى وەزىرى ئەشغال شيخ محهمهد رهزا ئهل شبيبي وهزيري مهعاريف

وهكيليي وهزيري ديفاع رەئىس ئەل وزەرا

ياسين ئەل ھاشمى

ئەم ھەيئەتە تازەيە رۆژى 3 ى ئاغستۆسى 924 دەسـتيان كـردوە بـە ئـيش. (ژيانـەوە. ژ 1، 18 ى ئاغستۆسى 1924)

3. مەجلىسى ئوممە

مەجلىسى ئوممە ئەبو لە 2 مەجلىس يۆك بى: مەجلىسى نواب و مەجلىسى ئەعيان، كـە يەكـەميان بـە هه لبژاردن و دوهمیان به تهعیین دائه نران.

3. 1. **مەجلىسى نواب**

به دو قوّناغ. له لایهن مونتهخیبی ئهوملی و مونتهخیبی سانی یهوه، بوّ ههر 20 هـهزار پیاو 1 نائیـب، بۆ دەورەيەكى ئىنتىخابى كە ئەبو 4 ساڵ بى، ھەڭئەبژىرىرا. ھـەمو دەورەيـەكى ئىنتىخـابى ئـەبو 4 دەورەي ئیجتیماعی ئیعتیادی سالانهی ههبی که له 1 ی تشرینی دوهم دا دهستی پی ئهکرد. له کاتی پیویست دا مهلیک ئەيتوانى بانگيان بكا بۆ ئىجتىماعى نائىعتيادى.

ژمارهی ئەندامانی مەجلىسى نواب تا 1935 بريتى بو لە 88 ئەندام و دوای ئـەوە لـە بـەر زۆربـونى ژمارهی دانیشتوانی عیراق کرا به 118 نائیب.

3. 2. مەجلىسى ئەعيان

هەمويان لە لايەن مەلىكەوە تەعيىن ئەكران. ئەبو ژمارەيان لە چواريەكى ژمارەى مەجلىسى نواب زياتر نەبى. لەو كاتەنا بە ھەمويان 20 عەين بون. بۆ 8 سال تەعين ئەكران، بەلام ئەبو ھەر 4 سال جاريك نيوەيان بكۆرىرى.

ههردو مهجلیس له یهک کاتدا کو ئهبونهوه و کوبونهوهکانیشیان پیکهوه تهئجیل و تهعتیل ئهکرا.

پرۆژەى قانون لە لايەن مەجلىسىى نوابەوە ئامادە ئەكرا و ئەنۆرىرا بىۆ مەجلىسىى ئەعيان. ئەگەر پەسندى بكرىايە ئەرۆيشت بۆ جێبەجى كرىن. ئەگەر ئىعتىرازى لىّ بگرتايە، لە كۆبونەوەى ھاوبەشى ھەردو مەجلىس ىا بۆ ئەوەى پەسند بكرىّ ئەبو زۆرايەتى دوسىيەك بە دەس بهێنىّ.

شاعیری به ناوبانگی عیراق مهعروف رهسافی که خوّی یهکیّ له سیاسیه ئاگادارهکانی عیراق بوه و له ناو روداوهکان دا ژیاوه، دهربارهی (مهجلیسی ئوممه) له شیعریّکی ا وتویهتی:

علم ودستور ومجلس امة

كل عن المعنى الصحيح محرف

واته: بهیداخ و، دهستور و، مهجلیسی ئوممه

ههمویان له مهعنای راستهقینهیان لادراون

چەند ت<u>ىبى</u>نىيەك:

1. دەربارەي مەلىك فەيسەل بروانە:

علاء جاسم محمد: الملك فيصل الاول حياته و دوره السياسي في الثورة العربية و سـورية والعـراق. 1883—1933، مغداد، 1990.

2. دەربارەي مەجلىسى تەئسىسى بروانە:

1.2. محمد مظفر الادهمى: المجلس التأسيسي العراقي، وزارة الاعلام، بغداد، 1976.

2.2. السيد عبدالرزاق الحسنى: تاريخ العراق السياسى، ج 3، ط 6، بيروت، 1983.

3. دەربارەي عەبدولموحسين سەعدون بروانه:

الدكتور لطفي جعفر فرج عبدالله: عبدالمحسن السعدون و دوره في تـاريخ العراق السياسـي المعاصـر، مغداد، 1979.

4. دەربارەي جەعفەر عەسكەرى بروانە:

علاء جاسم محمد: جعفر العسكري و دوره السياسي و العسكري في تاريخ العراق حتى عـام 1936. مغداد، 1987.

5. دەربارەي ياسىن ھاشمى بروانە:

سامي عبدالحافظ القيسي: ياسين الهاشمي ودوره في السياسـه العراقيـة بـين عـامي 1922 – 1936. الجزء الاول البصره 1975. الجز الثاني بغداد 1975.

6. دەربارەي نورى سەعىد بروانە:

عبدالرزاق احمد النصيري: نوري السعيد و دوره في السياسة العراقية حتى عام 1932، بغداد، 1987.

مەجلىسى نواب (دەورەي يەكەم)

1928/1/19 - 1925/7/16

1. دەورەي ئىنتىخابىي يەكەم

له 2 ى ئابى 924 ىا ياسين هاشمى يەكەمين وەزارەتى خۆى و شەشەمين وەزارەتى لە عيراق ىا پيك هينا. ئيبراهيم حەيدەرى، لەم وەزارەتەيا وەزيرى ئەوقاف بو.

ئيبراهيم حەيدەرى، كورىپكى ھەولىرى و، كەسايەتيەكى ناسراو بو. بە مەلايـەتى چوبـوە ئەسـتەمول و لـە دواسالەكانى دەولەتى عوسمانى كەيشت بوە پلەى شىخ ئەل ئىسلام. تا لە ئەستەمول بو لە گەل كۆپ و كۆمەلـە و گۆقارە كورىيەكانىا ھاوكارى ئەكرد. دواى گەړانەوەى بۆ عيراق لـە وەزارەتەكـەى ياسـين ھاشـمى دا (924-925) بو بە وەزىرى ئەوقاف و، دواتر مەلىك فەيسەل تەعىنى كرد بە (عەين) لە مەجلىسى ئەعيان دا.

له 19 ى تەموزى 924 دا سليمانى داگيركرايەۋە و بەيەكجارى خرايە سەر عيراق.

له 15 ی تشرینی دوهمی 924 دا ئیرادهی مهلهکی دهرچو بو هه لبراردنی مهجلیسی نواب. و هزاره ته که ی یاسین هاشیمی ئیستیقالهی کرد. مهلیک فهیسه ل دیسیانه و ه سه عدونی تهکلیف کرد

وهزارهت پیک بهیننی (ژیانهوه) ههوالهکهی، بهمجوره به لیدوانیکی خویهوه، بلاو کردوتهوه:

"گۆرانى ھەيئەتى وزەرا

"به پیٔی خهبهری که تازه له بهغداوه هاتوه ههیئـهتی وزهرای عیـراق گـۆړاوه و ههیئـهتی تـازه وهکـو نوسراوه دانراون:

> رهئیس ئهل وزهرا و وهزیری خاریجیه وهزیری ناخلیه وهزیری مالیه

عەبدولموحسین بەک رەشید عالی گەیلانی رەئوف بەگی جادرچی ناجی سویدی وهزیری عهدلیه سهبیح نهشئهت وهزیری دیفاع عهدبدولحسهین چهلهبی وهزیری ئهشغال حیکمهت سلیّمان وهزیری مهعاریف حهمدی بهگ یاچهچی وهزیری ئهوقاف

"خوابکهم پی و قدومی ههمو لایهکیان بو میلهتی عیراق به خیر و سهعادهت بی و عهرزی تـهبریکات و تهمهنای موهفهقیهتیان ئهکهین. له ناو ئهم زاته موحتهرهمانها، سهبیح نهشئهت بـهگ، کـه یـهکی لـه ئـهعازیمی کورده و مهبعوسی ئهربیله، له دلّی ههمو کوردیک دا جیّگایهکی زوّر بهرز و به قیمهتی ههیه. ئهمسال له گهل ههیئهتی عیسبهتول ئومهم دا که بو تهحدیدی حدودی شیمالی موسل تهشریفیان هات بـو جـهنابی سـهبیح نهشئهت بهگیش له...(کوییهکهی نهخوینرایهوه.نم)" (ژیانهوه، ژ 29، 1 ی تهموزی 1925)

سهبیح نهشئهت که وهکو ژیانهوه نوسیویتی له ئهعازیمی کورد بوه، ئهبی پیاویکی هه لکهوتو له ههمان کات دا جینگهی بروای ئینگلیز و مهلیک فهیسه ل بوبی چونکه چهندین پله و پایهی بهرزی له حکومهتی عیراق دا پی سپیردراوه. چهند جاری بوته وهزیر و، دوای ئیمزاکردنی ریککهوتنی تورکیا و عیراق دانراوه به وهزیری مفهوهزی عیراق له تورکیا تا لهوی مردوه. ژیان به بونهی مردنیهوه نوسیویتی:

"زياعێکي گهوره

"ئەنقەرە، وەزىرى مفەوەزى عىراق لە توركىا مەعالى سەبىح نەشئەت بەگ رۆژى 19ى ئەم مانگە لە ئىستانبول بەر رەحمەتى خوا كەوت. خوداى تەبارەك و تەعالا سەبر و تەسەلا بە عائىللەي كەدەرىيىدەى ئىحسان بفەرموي." (ژيان، ژ 188، 25 ى تەموزى 1929)

1. 1. پێکهێناني مهجليس

له کاتی هـ ه لبزاردنی دهورهی ئینتیخابی یهکهم دا ، له ساینمانی روّژنامهی (ژیانهوه) و له بهغداد (دیاری کوردستان) دهرئهچون. ههردوکیان ههندی له ههوالهکانی ئهم ههلبزاردنهیان بلاو کردوّتهوه.

(ىيارى، كورىستان) كه له بهغداد به كوردى و عهرهبى و توركى، دهرچوه، ئهنجامى هه لبژارىنـهكانى ههمو عيراقى نوسيوه. له ژ 7 ى دا له ژير سهرديرى (ئينتيخابى مهبعوسان) دا نوسيويتى:

"9 ی حوزهیرانی 1925– 1341 رۆژی دوشهمو له بهغدا و له دهرهوه نوابی عیراق ئینتیخاب کرا. لهم نزیکانه کۆ دهبنهوه و دهست ئهکهن به ئیش. ئیسته ههر ناویان عهرز دهکهین. ئینشائهلاّلا بـهره بـهره رهسمی ههمویان نیشان ئهدهین. خوا موهفهقیان بکا."

ئینجا به ریز ناوی نائیبهکانی بهغداد، دیاله، دلیّم، حلله، کهربهلا، کوت ئهل ئیماره، دیوانیه، بهسرا، عهماره، موسل، کهرکوک و ئهربیلی بلّاو کردوّتهوه. نهوانهی دوایی بهمجوّره بون:

"نوابی موصل: ئەرشەد ئەل عومەری، زیا بەگ ئال شەریف بەگ، عـەلی ئـەل ئیمـام، ئیبـراهیم كـەمال، سەعید چەلەبی حاجی سابیت، سابیت عەبدەلنور، حازم بەگ ئال شەمدین ئاغـا، شـیٚخ نـوری ئـەل بریفکـانی، ھەیبەتولا ئەفەندی موفتی عەقرە، ئەلخوری یوسف خەیات، رەئوف شەماس ئالوس، ئیسـحاق ئەفرایم.

"نوابی کهرکوک: نهشئهت بهگ، شیخ حهبیب ئهفهندی تالهبانی، رهفیق ئهفهندی خانیم سوجاده، سهعید ئهفهندی صهلاحیه.

"نوابی ئەربیل: صەبیح نەشئەت بەگ، داود بەگ ئەل حەیدەری، یوسف ئیبـراهیم ئەفەنـدی، ئیسـماعیل بەگ، عەبدولا موخلیص بەگ." له داوینی ئهم لیستهیه دا وتاریکی به ناونیشانی (نائیب- مهبعوس: نارراو) نوسیوه، ئهلی:

"له بهر ئەمەى كە دىارى كوردستان سياسى نيه، له حەق نەتىجەى ئىنتىخابات موتالەعات و ئىجتىھادات نانوينىن. فەقەت بە ناوى ھەيئەتى ئىجتىماعيەوە ئەتوانىن نەختى بەحس لە حقوقى ئىجتىماعى و ئەدەبى خۆمان بكەين."

به هۆی هەلومەرجى تايبەتى سليمانيەوە ھەلبۋارىن لەوى دوا كەوتوە. ىيارى، كورىستان لـه ۋ 8 ى ىا ناوى (نوابى سليمانى) يشى بلاو كردۆتەوە:

"رۆژى 24 ى حوزەيرانى 925 له سلێمانىش مەبعوسان ئىنتىخاب كرا. جەنابى محەمـەد سـاڵح بـەگ محەمـەد سـاڵح بـەگ محەمەد عەلى بهگ بە 145 مىرزا فەرەج حاجى شـەرىف بـه 137، محەمـەد ئـەمىن بـهگ بىگباشـى ئـەركان حەرب به 125، ئەحمەد موختار بەگ عوسمان پاشـا بـه 110 رەئـى، بـون بـه مەبعوسـى سـلێمانى عـەرزى تەبرىكات دەكەين، لە سەر خێر و نەفعى مەملەكەت و مىللەت مودفەق بن."

رژیانهوه) یش که له سلیّمانی دهرچوه له ژیّر سهرناوی: (ئینتیخابی مهبعوس) دا، بی ئهوهی باسی وردهکاری رهوتی ههلّبژاردن و قوّناغهکانی بکا، ههوالّی ههلّبژاردنی مهبعوسهکانی سلیّمانی بهمجوّره بلّاو کردوّتهوه:

"رۆژى چوارشەمە 24 ى مانگ ئىنتىخابى مەبعوس تەواو بو لە نەتىجەدا:

"محەمەد سالاح بەگى محەمەد عەلى بەگ بە 145 رەئى، ميرزا فەرەجى حاجى شەرىف بـ 137 رەئى و، ئەمىن زەكى بەگى بىگباشى ئەركانى حەرب بە 125 رەئى، ئەحمەد بەگى عوسمان پاشا بە 110 رەئى. بۆ مەبعوسى ليواي سليمانى ئىنتىخاب كران و دانران.

"ئهم زهواته موحتهرهمانه، کهوا بق مهبعوسی لیواکهمان ههل بژیرراون، بهناوی ههمو میللهتهوه عهرزی تهبریکیان ئهکهین و، بهدل و بهگیان دقهای موهفهقیهتیان تهقدیم ئهکهین. ئومیدمان وایه که ئینشائه للا ئهم ولاته به واسیتهی هیمهت و سهعی ئهم زهواته موحتهرهمهوه زور شتی باش و چاکی بق ببی و بچیته ریزی ولاتانهوه. زاتهن ئهمهل و ئومیدی زور زلی ئهم ولاته بهستراوه به نهتیجهی سهعی و هیمهتی ئهمانهوه. ساخوا تهوفیقیان بدا نامین." (ژیانهوه، ژ 28، 26 ی حوزمیرانی 1925)

وازهینانی ئهحمهد موختار جاف

ئيعلان

"به پیّی تەلغرافیّکی بیّتهل که له وهزارهتی جهلیلهی داخلیهوه بق مهقامی موتهسه پیفی هاتوه ئه حمه د موختار به گ له مهبعوسی ئیستیعفای کردوه و ئوصولهن له جیاتی مومائیلهیهی مهبعوسی کی تر ئینتیخاب بکریّ. بینائهن عهلهیهی ههرکه سیّ تالیبه بق مهبعوسی له تاریخی ئینتیشاری ئهم ئیعلانه وه له غهزه تهی ژیان دا تا دو ههفته نامزه دیی خقی ئیعلان بکا.

ىائىرەي بەلەىيەي سلىمانى" (ژيان، ژ 3. 4 ي شوباتى 1926)

نامزه دكردنى مستهفا پاشا

له جیّی نه حمه د موختار چهند که سایه تی ناسراوی سلیّمانی که بیّگومان خاوه ن نفوز و لایه نگر بون، حاجی مسته فا پاشای یاملّکییان بن نویّنه رایه تی سلیّمانی، له ژ 5 ی ژیان دا به م نامه یه ناودیّر کردوه:

"بۆ مودىرى موحتەرەمى غەزەتەي ۋيان

"ئیمه که له ئهشراف و تیجار و منهوهرانی سلیمانیین، لهبهر ئهوه که حاجی مستهفا پاشا به زاتیکی موقته دیر و به لیاقهت ئهزانین وه بق ئهوهی که سلیمانی له مهجلیسی نواب دا تهمسیل بکات له گهل صهد کهس رهفیقمان نامزه دیی موشار ئیلهیهی ئیعلان دهکهین و له مونته خیبی سانیه کانمان ئومید ئهکهین که بق مهبوسی ئینتیخابی بفهرمون.

فهتاح بهگ زاده: ئەحمەد. عەبدورەحمان ئاغا زاده: محەمەد ناجى. حاجى ئيبراهيم خـەفاف. حەسـەن ئاغا زاده: حاجى. محامى رەفيق. تۆفيق قەزاز. رەشىد مەستى. مەعروف بەگ زادە: فائيق. حـاجى شـەريف زادە: فەتاح. حاجى فەتاح زادە: رەمزى."

پێ ناچێ ئينگليز راى له حاجي مستهفا پاشا بوبێ له بهر ئهوه ههڵ نهبژێرراوه.

1. 2. چاوەروانيەكانى خەڭك لە مەبعوسەكان

له عیراقی تازه دامهزراودا، ئهوه جاری یه کهم بوه هه آبر اردن بو دانانی نوینه رانی خه آلک بکری. کوردستان به تایه تی ناوچه ی ساینمانی، له 1919 هوه تا نهو کاته له ههلومه رجیّکی نائاسایی با ژیاوه، ئارام و ناسایش، بازا و بازرگانی، کاروان و هاتوچو، خویندن و پهروه رده، ده وام و دائیره کانی حکومه ته هموی تیک چو بو. دامه زرانی 3 جار حوکم پانی کوردی و روخانی و، ئازاد بونی ساینمانی و بوردومانکردنی و چو آلکردنی چهند جاره ی و داگیر کردنه وه ی، خه آلکی توشی بیزاری و داهیزران کردبو، به هیوا بون ده رویه کی رهمه تیان لی بکریته وه.

له 19 ی تهموزی 924 با سلیمانی له لایهنی هیزی زهمینی عیراقی و بریتانی یهوه، به پشتیوانی هیزی شاهانهی بریتانی باگیر کرا و شیخ مهجمود و هیزهکانی کشانهوه بز شاخهکان. سلیمانی به یه کجاری و هکو لیوایه ک خرایه سهر عیراق. دهزگای به پیوهبهرایه تی عیراقی تی با بامهزرا. له و هه برارا نه یش با که بی مهجلیسی نواب کرا، بانیشتوانی سلیمانی به خواهیشت بی یان به زور، بهشدار بون.

تهجروبهی پارلهمانی له عیراق دا، تهجروبهیهکی تازه بو. ئهوهنده چاووراوی باشی بو کرا بو، خه لک پیان وابو گیروگرفتهکانیان چارهسهر و، ههمو پیویستیهکانیان بو دابین و، ههمو ناتهواویهکانیان بو پر نهکاتهوه. خه لک هیشتا شارهزای فروفیالی ئینگلیز و گهمهی پارلهمان و ته لهکهبازی سیاسیه پیشهیهکان نهبوبون. به نیهتیکی پاک و به دلیکی سافهوه، له (مهجلیسی مهبعوسان) چاوهروانی زور شتی باش بون.

ههر لهم روانگهیهوه (ژیانهوه) له ژیر سهردیری (چیمان ئهوی له مهبعوسهکانمان؟) نوسیویتی:

"به ناشوکری نهبی ئهوهنده ئیحتیاجمان زوّره، هینده کهموکوریهان ههیه، ههر نازانین داوای چی بکهین، چونکه ههرچی بلّیین کهمه. ولاتهکهمان له مهعاریف، له صهنایع، له تیجارهت، له زهراعهت، خولاصه له ههرچی ئاساری ئاوهدانی و گهورهیی و بهرزی بی بهشه. به ههر لایهکدا ئهروانی ویّرانی ئهبینی. خوّ جاریّ له پیّش ههمو شتیکمانهوه ئهوی بوّ ئیّمه پیّویسته ئاسایش و ئهمنیه که بوّ ئهو خصوصه ئهوهلهن له حکومهت دوهمین له مهبعوسهکانمان ئهپاریّینهوه که مهرحهمت بفهرمون و ههولّمان بوّ بدهن بوّ دامهزراندنی ولاتهکهمان. ئهمجار له پاش ئهوه ئهوهی بناغه بیّ بوّ گهورهیی و سهربهرزیمان مهعاریفه و مهکتهب، مهکتهبه و مهعاریف، مهعاریف...

چونکه دیاره که مهعاریف بو ورده ورده، بهره بهره، ئهخلاقمان باش ئهبی، تیجارهتمان سهر ئهکهوی، زهراعهتمان زور ئهبی

"ئەمرۆ كە حكومەت حكومەتى خۆمانە و حاكميەتى مىليەمان ھەيە، كەچى لە ھەمو ليواى سلىمانيا تـەنيا مەكتەبىتكى ئىبتىدائى ھەيە، كە ئەويش لە بەر ناعىلاجى نەبى پىي نابىترىي مەكتەب. سەيرى كەركوك كەن بــە بن دەستمانەوە، نامە خواى لى بى، مەدرەسەى عىلمىيەى، لە ھەمو گەرەكى مەكتەبىكى ئىبتىدائى، مەكتەبى مەدائىيە، مەكتەبى حەدنائىيە، مەكتەبى خرىسىتيان و موسەوى، بگىرە و بەردەى مەعارىفى، ھەرا و زەناى كەشافەى، تاقمى تەداروكى مەكتەبەكانى، شەوق و زەوقى قوتابيەكانى، ئىنسان حەيرانى ئەبىي. لاى ئىمەش ھەر راووروت و كەرفراندن و دل داخورپاندنە.

"ئىمە ئەوەلەن بە پەلەپەل ئىستىرحامى ئەوە ئەكەين كە مەبعوسەكانمان بە ھەمو ھىز و قـوەتى خۆيـان ھەولىمان بۆ بدەن كە تەئمىنى ئەمنىيەت و سەربەستىمان بۆ بكەن، ئەمجار مەكتەب و مەعارىفمان بى بگەيەننـە دەرەجەيەكى باش و لائىق. ئىمەيش لە بـەرەوە ئىحتىاجاتى ترمان عـەرز ئەكـەين." (ژيانـەوە، ژ 34، 6 ى ئاغستۆسى 1925).

ژیان، که راستهخوّ دوای ژیانهوه دهرچوه، به ئیمزای (کوردی) ئهویش به دو ئهلّقه نامهیه کی کراوهی (بوّ مهبعوسه موحتهرهمهکان) ناردوه. له ئهلّقهی 1 دا نوسیویّتی:

"له پیش ههمو شتیکا به دل تکا ئهکهم، بی زهحمهتی ئهم مهعروزاته قبول بفهرمون و به ئههمیهت بیخویننهوه، چونکه ئهم هاواره هی شهخصی نیه، هی دوان نیه، بق قهومیکه، بق میلهتیکی ههژار و بهجیماوه، عائید به ژین و مردنی قهومیکی بی کهسه.

وهکو روّژ لای جهنابتان مهعلومه که ئیمروّ، ئهم زهمانه، هیچ میلهتیّ بیّ عیلم و عیرفان، بـیّ عیرفـان و لـه هـهمو شـتیکا عیلم، ناژی و حهقی ژیانی نیه. ههچ میلهتی بیهویّ له صنعهت، لـه تیجـارهت، لـه زهراعـهت و لـه هـهمو شـتیکا پیّشکهویّ، له پیّش ههموا ئهبیّ کردن و پیّکهیّنانی ئهمانه بزانیّ، که ئهمانهش به عیلم و عیرفانهوه ئهبیّ.

"به لّى، ئیستا تیجاره کانمان تیجارهتی خوّیان ئه کهن، به لاّم بی زهحمه تی بروانن چوّن تیجاره تیکه؟ کتیبی تیجاره تیان مهلامیه و مولو کتیبه کهی مه لا کتیبی تیجاره تیان موقابیل به (دهفته ری نوصولی تیجاره ت، حساباتی مالیه) ی عاله مه و کو کتیبه کهی مه لا یونس تیکه ل و پیکه له هه زار چه شنه یه سالی له روی نه زانین و نه خویندنه و چه ند هه زار روپیه زهره و زیان نهکه ن.

"به لّی، ئیستا جوتیارهکانمان جوت ئهکهن، به لام به رهحمیّکی دهرونیهوه بروانن بزانن تا گای له و بی فه پهیدا ئهکهن و خهرمان هه ل ئهگرن، چهند جار ئهزیهت و ناخوّشی ئهبینن؟ خوّ صنعهت لای ئیمه هه ر.. نا باسی بکریّ.

"ئینجا تا میلهتهکهتان ئهمه سهویه و عیرفانی بیّ، ئهمه بههره و زانستی بیّ، لهم عهصری پیشکهوتن و ژیانه ا قابیل نیه.. دهوام بکا.

"بۆ چاک کردنی ئەمانه، بۆ پیشکهوتنی.. زەراعەت و ھەموشىتیکمان لە پیش ھەمو شىتیکا عیلم و عیرفان پیویسته، بۆ ژین و ژیان عیرفان و عیلم لازمه، ئەمیش به سایهی مەکتەب و مەدرەسەوە ئەبیخ. میلهتانی تر ھەر یەکە میقداریک پیشکەوتون وا به چوار پەل خەریکی مەعاریفن، ئیمە کە دواکەوتوی ھەمو قەومیکین، ئەبىخ برفین مەعریفەت پەیدا بکەین و برفین و نەوەستین.

"ئەفەرمون مەقصەد لەمانە چيە؟ ئەوە چيە مەكتەب و مەداريس، ئەوە چيە عيلم و مەعاريف ھەمانە، بەلام بى زەحمەتى تۆزى برواننە ولاتەكەمان، ئەو ولاتە عەزيزە ئيوە ئيمرۆ وەكيلى ئەو قەومەن كـە تيايــە، بــروانن سەويە و عيرفانى ئەو ميلەتە مەزلومە كە ئيوەى ناردوە بۆ پيكهينانى ئامالى، كە ئيوە ليسان حالى ئەو ميلەتــە بەسەزمانەن.

ههر له سنجارهوه تا شارهزور بـروانن دو مهکتـهب. دو صـنعهتخانه، دو مهکینـهی تیـا نیـه کـه پــێی ببێژرێ واسیتهی پێشکهوتن و مایهی هونهر، بۆچی له بهر چی؟ بهڵێ ئهفهرمون سـلێمانی تـا ئێسـتا لـه بـهر شۆرش و هەرا هیچی بۆ نەکراوه بەلام ئەی كۆیە، رەوانىدز، هولىر، ئاكرى و بادىنان، دهۇک و زاخى و سنجار، ئەمانە چی و بۆچی وا ویرانەن. بۆچی كوردستان ھەر سلیمانیه؟ بە ھەمو مەكتەبەكانی كوردستان دو موعەلیمی چاک، دو كتیبی تیا نیه و نیه.. كوانی موعەلیمه كوردەكان، ئەوانەی وەختی خۆی لە مەكاتىبی عیلمیه و، ئیسته لە دارەل موعەلمینی دەرچون لە كوین و چییان لی ھات؟

"ئەى مەبعوسانى كىرامى كورد!

"ئیوه که وهکیلی میلهتی کوردن، ئیوه که تیمسالی روّحی قهومی کوردن، به دلّ تکاتان لیّ نهکهم ئیتر به رهحمهوه به چاویکی پر دیقهتهوه برواننه حالّمان، حالّی ئیقتیصادی، عیلمی و ئیجیماعیهمان، بزانن له چ سهفالهت و سهرگهردانیهکاین، بزانن چهند جاهیل و پاشکهوتوین؟ ئهمانه وهزیفهی مهودوعهی ئیوهیه... ئهوه کویه، ههولیّر، ئاکریّ و زاخوّ، دو ماموّستای وای تیا نیه که به کهلّک بیّ و کوردی بزانن و منالهکانمان تی بگهیهنن، کهچی ئهوه عهماره، مهجهر، دیوانیه، بهصره، عانه، ههریهکه یهکدو موعهلیمی کوردی لیّه، بقول بهوانه له ولاتان دهربهدهر بن و ولاتهکهی خوّمان له بهر بی موعهلیمی داماو و پهککهتو بیّ. نهمه چوّن پیشکهوتنیکه؟" رژیان، ژ 9. 18 ی مارتی 926).

له ئەلقەي 2 ھەمىدا نوسيويتى:

"ئەمجارە مەسئەلەيكى زۆر موھىم و نازك ھەيە كە عائيد بــە رۆحــى پێشــكەوتنى مىلەتەكەيــە ئەمــەوێ عەرزتان بكەم.

"ئیمپۆ هەمو میلەتی بۆ پیشکەوتنی عیرفانی خۆی ئوسولی پرۆغرامیکی ریوپیک تەعقیب ئەکا کە لە سەر ئەوه برۆن. هیچ قەومی نیه بی پرۆغرام بژی، هیچ جەمعیەتیک نیه بی پرۆغرام ئیش بکا، بەو چەشنه مەعاریفیش له سەر پرۆغرامیک ئەبی بروا. عیراقیش وا خەریکه پرۆغرامیکی تازه بۆ مەعاریف ریدک ئەخا. لیرەدا وەزیفهیهکی زۆر گەورە و نازک ئەکەویتە سەر ئیوه که عائید به ئیستیقبالی میلەتەكەتانه، عائید به ژین و مردنی قەومەكەتانه.

"خۆیشـتان ئـەزانن هـیچ قـەومێ رۆحـی میلـەتێکی تـری نیـه. هـهچ میلەتـه بـه عەنعـهنات و عـادات و قاعیدهیهک که موافیقی تەبع و رۆحی خۆی بێ بەرێوه ئەچێ و تابیع بـه عـادات و قـەوانینی میلـهتێکی تـر نابێ.

اله بهر ئهوه به دل ئیستیرحام ئهکهین و ئهپاریینهوه و تهلهبی دوشتی گهوره، پیّویست و نازک ئهکهین: (پروٚغرامیّک بو مهعاریفی کورد، دارولموعهلیمینیّکی کوردی) ههردوکیان بو قهومی کورد ئیم روّ زوّر زوّر زوّر روّد بهعاریف بی ئوسول و پروٚغرام نابیّ، مهداریس بیّ ماموّستا نابیّ.

"تەلەبەى كورد ناتوانى بە فەصاحەتى عەرەبى عىلم و فەن فىر بى و تەحصىل بكا. ھەمو تەلەبەيەكى كورد ئىستىعدادى فىربونى ئەم عەرەبيە قورسەى نيە. ئەگەر دارولموعەلىمىنى نەكرىتەوە بە كوردى، سبەينى موعەلىممان نامىنى، پەكمان ئەكەوى لە بەر بى موعەلىمى. ئىنجا ئەو وەختە يا موعەلىمى بىگانە و زمان نەزانمان بى ئەنىرن يا مەكتەبەكان ئەبى داخرى. كە بە ھەردولادا، بە ھەردو چەشن، مردنى مىلەتى لە دوايە، تارىكى ژىنى ئەولادى وەتەنى تىايە، كە ھىوامان ھەيە ئىوەيش حەز بە ھىچيان نەكەن و نەتانەوى.

اله بهر ئهوه زوّر به زویی و به عهجهله دارولموعهلیمینیکمان ئهویّ. دارولموعهلیمینیکمان ئـهویّ و زوّر زو ئهمانهویّ. وهکو مهداریس بیّ موعهلیم نابیّ، تهحصیل و تهعلیمیش بیّ پروّغرام و ئوصول نابیّ. پروّغرامی که بهغدا تهرتیبی بکا حهتا جوزئیکیشی موافیقی روّحی میلهتی ئیّمه نیه و بـوّ ئیّمه ناشـیّ. ئیّمه لـه سـهر پروّغرامیّ که موافیقی روّحی قهومی عهرهب بـی نـاتوانین بـوریّن بـهریّوه و نـاژین. نهتیجـهی تـهتییقی ئـهو

پرۆغرامه زیان و دواکهوتنه. پرۆغرامیّکمان ئـهوێ کـه مـوافیقی رۆحـی میللیمان بـێ، کـه ئاسـاری رۆحـی قهومیمانی تیا بێ. له بهر ئهوه پرۆغرامیّکی خصوصیمان ئهوێ بۆ مهعاریفی کورد و، زۆر پیویستمانه.

"ئەمانە كە عەرزى جەنابتانم كىرىوە ھەمو ئەساسى سەركەوتن و پۆشكەوتنمانە. بىي ئەمانە، بىي يۆكھۆنانى ئەمانە پۆشكەوتن و بەرزى نابى، نيە. ىاواكرىنى ئەمانە حەقمانە، حقوقۆكە عالەمى مەدەنيەت و قەوانىن پىي بەخشىوين و ئىمرۆ ئۆمە مالىكى ئەم حقوقەين، ىاواكرىنى عەيب و ناحەق نيە. ياوا نەكرىنى و بەجى نەھۆنانى عەيب و عارە. يىسان بە ناوى ژين و ژيانى قەومۆكەوە ئەپارۆمەۋە و ھاوار ئەكەم بە ئەھميەت برواننە ئەم مەعروزاتە، ئەم ھاوار و ياوايە و بۆمان بكەن، بۆمان ئىجرا بغەرمون.

"میلهت بی عیلم و عیرفان ناژی، عیلم و مهعریفهت بی مهکتهب نابی، مهکته و مهدرهسه بی موعه ایم نابی و مهعاریفی هیچ میله تی له سهر پر قرغرامی میله تیکی تر ناروا و پر قرغرامیکی خصوصی ئهوی، ئه گینا نه پیشکه و تنمان ئهبی و نه ژیان. ئینجا ئیمرویه روزی خزمه و هیمه ت، روزی لوتف و مهرحهمت. "رژیان، ژ 10، 25 ی مارتی 1926).

له و سهردهمه ما عیراق تازه خهریکی دانانی سیسته می پهروهرده و پروّگرامهکانی خویندنی سهرهتایی و ناوهندی و دوا ناوهندی بو. بو به مهبهسته (ساطع الحصري) که پهروهردهکاریکی نهتهوهپهرستی عهرهب بو. هینرا بو بو عیراق و کرا بو به بهریّوهبهری گشتی پهروهردهی ههمو عیراق. کاروباری پهروهردهی کوردستان بهشی بو له هی ههمو عیراق. حوسهری یهکیکه له تیوریسیهنهکانی بیری نهتهوهیی عهرهب. ههر بهو گیانه یش ئهیویست سیستهمی پهروهردهی عیراق و پروّگرامهکانی خویندن بو قوتابیانی مهکتهبهکان دابنی. زوّر له ههولهکانی مهبوهسهکانی کورد و ماموستا شارهزاکانی بواری پهروهردهی کوردی، له لایهن ئهموه تهگهرهی لی نهدرا و، نهیئههیشت حیّهحی بکریّن.

هه آبژاردهی کورد ئهگهر لهوهوپیش داوایان ئهکرد زمانی خویندن له قوتابخانهکاندا کوردی بی، لهم نامهیه دا رکوردی له وه تی پهریوه و داوای دو بابهتی زور گرنگی کردوه:

یهکهمیان، دانانی پروّگرامیّکی خویّندن و پهروهردهی تایبهت به کورد که جیاواز بیّ له هی عـهرهب و، له گهڵ گیانی نهتهوهیی کوردا بگونجیّ.

دوهمیان، کردنهوهی دامهزراویکی تایبهتی بو ییگهیاندنی ماموستای کورد.

داوای یهکهمیان، به بیانوی ئهوهی که پهروهرده و پیّگهیاندنی نهوهی تازه پیّگهیشتوی عیراق، به عهرهب و کوردهوه ئهبی بهشی بیّ له سیاسهتی ناوهندی دهولهت، نه له سهردهمی پاشایهتی ا و نه له سهردهمی جمهوری دا، سهرهای جولانهوهی نهتهوهیی کورد و له ههمو خولهکانی گفتوگوی نوینهرانی شورشی کورد و حکومهتی عیراق با خراوهته به رباس و مشتومر، بهلام ههرگیز جینهجی نهکرا.

داوای دوهمیان، دهیان سال ههولّی سهرومری ویست تا له حهفتاکانی سهدهی بیستهم دا پهیمانگای یکهیاندنی ماموّستایان له ههندی له شارهکانی کوردستاندا کرایهوه.

1. 3. ئىجتىماعەكانى مەجلىس

دەورەى ئىنتىخابى مەجلىسى نواب ئەبو 4 ساڵ درىزۋە بكىشى. ھەمو ساڵىك يەك ئىجتىماعى ئىعتىادى ھەبى لە 1 ى تشرىنى دوەم دا دەستى پى بكا. ئەگەر ھەلبۋاردن پىش ئەم كاتە بكرايە و مەلىك بە ئىرادەى مەلەكى داواى كۆبونەودى لى بكردنايە، ياخود ئىجتىماعى ئىعتيادى لە كاتى دىارىكراوى خۆيما كارەكانى تەواو نەكردايە و، مەلىك ئىرادەى تەمدىدى بكردايە، بەم كۆبونەوانە ئەوترا ئىجتىماعى غەير ئىعتيادى.

دەورەي يەكەم ھەردو جۆر ئىجتىماعى كردوه.

(ژیانهوه) ههوالی یهکهم کوبونهوهی بهمجوره راگهیاندوه:

"كردنەوەى مەجلىسى مىلى

به پئی خەبەری كە لە بەغدادەرە هاتوه رۆژی پینجشامە 16 ی تاموزی 925 موصادیفی 24 ی زیلحیجەی 1343 بە ئیرادەی ملوكانە مەجلیسی میلی عیراق گوشاد ئەكری.

"ئەم رۆژە رۆژىكە بناغەى سەعادەتى مىلەتى عىراق دائەمەزرىنى و رىگەى فەلاح و صەلاح نىشان ئەدا. دلل فەرەح ئەكاتەوە، چاو رون ئەبىتەوە، غونچەى ئومىد ئەگەش يىنىتەوە، خودا بە گەورەيى خىزى ئەم رۆژە موبارەكەمان بى بە خىر بىگىرى و خۆشى و سەعادەتى زۆر بە سەرمانا داببارىنى ئامىن." (ژيانەوە، ۋ 31. 16. مەمۇرى 1925)

ئەم كۆبونەوميە، كە رەشيد عالى گەيلانى بە (رەئيسى مەجليسى نواب) و يوسف سويدى بە (رەئيسى مەجليسى ئەعيان) ھەلبۋارد، سەرەتاى كارى مەجليس بو. لە بەر ئەودى نەكەوت بوھ بـەر 1 ى تشرينى دومم بە ئىجتىماعى غەير ئىعتىادى (كۆبونەودى نائاسايى) دائەنرا. لە 16 ى تەموزدود تا 29 ى تشرينى يەكـەمى 925 ى خاياند، 47 جەلەسەي تىدا كراود.

ئيستيقالەي سەعدون

ئیجتیماعی ئیعتیادی (کۆبونەومی ناسایی) سالانهی مهجلیس، به پی پی قانون، ئهبو له 1 ی تشرینی دومها دهست پے بکا. سهعدون سهرومزیرانی عیاراق، حیکمه سایمان که ومزیاری ناوخو بو له ومزارمتهکهی دا، ناوزمد کرد بو سهروکایه تی مهجلیس. به لام مهجلیس رمشید عالی گهیلانی به رمئیسی خوی هه لبزارد. سهعدون ئهمهی به تیشکان بو خوی ژمارد. داوای له مهلیک کرد یان مهجلیس حهل بکا یان ئیستیقاله لهم قبول بکا. له بهر ئهومی مهجلیس تازم هه لبزیررا بو، مهلیک به چاکی نهزانی مهجلیس حهل بکا. ئیستیقاله که سهعدون قبول کرد و، دیسان جهعفه معسکه ری تهکلیف کرد ومزاره ته پیک بهینی. لهم بارهیه وه ژیان نوسیویتی:

"خەبەراتى بەغدا:

"قابینهی تازه: بینا له تهلغرافی که له وهزارهتی جهلیلهی داخلیهوه بن سهعادهتمهئاب موتهسه پیف هاتوه قابینهی تازهی عیراق بهم نهوعه تهشهکولی کردوه:

رەئىسەل وزەرا و وەزىرى خارحيە حەعفەر ياشا ئەلعەسكەرى وهزيرى داخليه رەشىد عالى بەگ ئەلگەيلانى ياسين ياشا ئەلھاشمى وهزيرى ماليه رەئوف بەگ جادرچى وهزيرى عهدليه وهزيرى ديفاع نورى سەعىد ياشا وهزيرى ئەشغال و مواسەلات ئەمىن زەكى بەگ وهزيرى مهعاريف سەيد عەبدولمەھدى وەزىرى ئەوقاف" ئەمىن عالى بەگ باش ئەعيان (ژیان، ژ 43، 25 ی تشرینی سانی 926)

یهکهم ئیجتیماعی ئیعتیادی یمهجلیس که له 1 ی تشرینی سانی 925 تا 15 ی حـوزهیرانی 926 ی خایاند، 54 جهلهسه بوه. "ىوەمىن دەفعە بۆ مانگێكى تر جەلەساتى مەجلىسىي مەبعوسان تەمدىــد كـرا." (ژيــان، ژ 18، 27 ي مايسى 926)

"ھەواڭى بەغداد

"رەئىسى تازەي مەجلىسى مەبعوسان

"له پاش قبولّی ئیستیعفای رهئیسی پیشو فهخامهتی رهشید عالی بهگ به ئهکسهریهتی ئارا وهزیری داخلیه مهعالی حیکمهت بهگ سلیمان بو ریاسهتی مهجلیسی مهبعوسان قبول و ئینتیخاب کرا. ئیشوکاری وهزارهتی داخلیه به وهکالهت موهقهتهن رهئیسهل وزهرا فهخامهتی عهبدولموحسین بهگ ئهیبینی." (ژیان، ژ

ىرەمىن ئىجتىماعى ئىعتىادى

"میزانیهی عمومی

ههمو وهزارهتهکان خهریکی ئیحزار کردنی میزانیهی عمومی تازهن. له بهر ئهمهی له ئهوهل مانگی ئیجتیماع با تهقییمی پارلهمان ئهکری موحتهمهه له ئهواخیری مانگی جاری با فسولی میزانیهکه تهواو بکری." (ژیان، ژ 39، 28 ی تشرینی ئهوهلی 926)

"گوشادی دهورهی دوهمی مهجلیسی میلی

"ئیرادهی مەلەکی صادر بوه بۆ گوشادی دەورەی دوەمی مەجلیسنی میلی عیاراق لـه ئــهوهلی تشارینی سانیدا." رژیان، ژ 41، 11 ی تشرینی سانی 926)

له ىارشتنى ئەم ھەواللەدا دو ھەللەى تىندا كراوە: يەكلەم، لله باتى (دەورەى دوەسى ملەجلىس) ئلەبو بىنوسىيايە (ئىجتىماعى دوەمى مەجلىس) چونكە وشەى دەورە بۆ كۆبونەوە بە كار نەھىنداوە، بەلكو بۆ ھلەمو ماوەى مەجلىس بوە، كە ئەبو 4 سال بىن. دوەم، مەجلىسەكە ناوى (مەجلىسى نواب) يان وەكو ژيان پىيى وتوە (مەجلىسى مەبعوسان) بوە نەك (مەجلىسى مىلى).

"رەئىسى تازەي مەجلىسى مەبعوسان

"بینا له سهر ئینحیلالی ریاسهتی مهجلیسی مهبعوسان به ئهکسهریهتی ئارا فهخامهتی عهبدولموحسین بهگ سهعدون به رمئیسی مهجلیس هه لبژیرراوه. له ریخی ئامالی میلهت دا موهفهقیهت و عهرزی تهبریکات ئهکهین." رژیان، ژ 46، 16 ی کانونی ئهوهلی 926)

ىدەمىن كۆبونەورەي ئاسايى كە لە 1 ى تشرينى دوەمى 926 يا دەستى پى كرد و تا 30 ى نيسانى 927 ىرىڭۋەي ھەيوە 54 حەلسە بوە.

له بهر ئەوەى ئەنجومەن بەرنامەى كارەكانى تەواو نەبوە ژيان ھەوالى داوە:

"ھەوالى بەغداد

"دەنگ وا بلاوە كە مەجلىسى مەبعوسان لە پاش تەواو بـونى ئـەم دەورەيـەى، كـە لـە ئـەواخىرى ئـەم مانگەدا دوايى دئت، بۆ باس كردن لە بەعزى ئوموراتى موھىمەى حكومـەت كـە پىێيـان ئەسـپێررى، بـۆ گـرد بونەوەيەكى فەوقەلعادە قەرار بدەن." (ژيان، ژ 61، 14 ى نيسانى 927)

"ھەوالىي بەغدا

"لە غەزەتەكانيەوە

اله پاش تەواق بونى مودەى ئىجتىماعى مەجلىسى مەبغوسان بۆ تەصدىق و ئىبرامى مىزانىيەى سالى تازە ق بەعزى لەۋائىچى قانۇنيەى تر حكومەت بۆ گرىبونەۋەيەكى فەۋقەلغادە مەجلىس دەعوەت ئەكات." (ژيان، ژ 64، 5 ى مايسى 927)

كۆبونەومى نائاسايى كە 3 ى ئايار تا 8 ى حوزەيرانى 927 ى خاياند 24 جەلسە بو.

"ئيراده

"ئیرادهی مهلهکی صادر بوه که له 1 ی تشرینی سانی دا مهجلیسی مهبعوسان ئیجتیماع و دهست بکات به ئیش." ژیان. ژ 88، 1ی تشرینی سانی 927)

له ژ 89 تا چهند ههوالیکی مهجلیس و وهزارهتی به جیا جیا و به دوای یهکدا بلاو کردوتهوه که ههمویان پیوهندی با به یهکهوه ههیه، ئهیتوانی و ئهبو تیکهلاویان بکا و بیان کا به یهک یا دو ههوال ههوالیکیان دهربارهی ئیفتیتاحی مهجلیس و ههالبژاردنی رهئیسهکانی و تهئجیل کردنی و، ئهوی تریان دهربارهی ئیستیقالهی وهزارهت بوایه، بهمه یش ئهیتوانی له به کارهینانی وشه و ناگیر کردنی جیگای ناو روزنامهکها پاشهکهوت بکا و، باشتر سهرنجی خویندهوار بو ههوالهکه رابکیشی.

"ھەوالىي داخلى

"رەسمى ئىفتىتاحى مەجلىسى مەبعوسان و ئەعيان

"رۆژى 1 ى تشرینی دوهم رەسمى ئیفتیتاحی مەجلیسی مەبعوسان و ئەعیان ئیجرا كراوه و دەسـتیان كردوه به ئیش." (ژیان، ژ 89، 8 ى تشرینی سانی 927)

"ئيجتيماعي مهجليسي مهبعوسان و ئهعيان

"له 1 ى مانگا مەجلىسى مەبعوسان و ئەعيان ئىجتىماعيان كىردوە لە نەتىجەى ئىنتىخاباتا بە ئەكسەريەت فەخامەتى عەبدولموحسىن بەگ ئەلسەعدون ئىنتىخاب فەرموراوە بە رەئىسى مەجلىسى مەبعوسان و لە نەتىجەى ئىنتىخاباتى مەجلىسى ئەعيانا يوسىف ئەفەنىدى سىويدى ئىنتىخاب فەرموراوە بە رەئىسى مەجلىسى ئەعيان." رژيان، ژ 89، 8 ى تشرينى سانى 927)

"تەئجىلى مەجلىسى مەبعوسان و ئەعيان

له سەر ئىرادەى مەلەكيە مەجلىسى مەبعوسان و ئەعيان چل و پێنج رۆژ تەئجىل كراوە." (ژيان، ژ 89. 8 ى تشرينى سانى 927)

1. 4. ھەڭوەشاندنەوەي مەجلىس

"ئىستىعفاى ياسىن پاشا ئەلھاشمى

"وەكىلى رەئىسەل وزەرا و وەزىرى خارىجيە مەعالى ياسىين پاشا لـه وەكالـەتى هـەردولا ئىسـتىعفاى كردوه و ئىستىعفاكەى قبول كراوه و هەتا عەودەتى فەخامەتى جەعفەر پاشا ئەم وەكالەتە بـا ئىـرادە تـەودىعى مەعالى رەشىد عالى بەگ ئەلگەيلانى فەرموراوە." (ژيان. ژ 89، 8 ى تشرينى سانى 927)

جەعفەر عەسكەرى ئىستىقالەى كرد. مەلىك جارىكى كە سەعدونى تەكلىف كرد وەزارەت تەشكىل بكا. سەعدون بۆ ئەومى ئەم تەكلىفە قبول بكا مەرجە كۆنەكـەى خـۆى، لەمـەر ھەلوەشـانەومى مـەجلىس ىانايـەوە. مەلىك ئەم جارە قبولى كرد. سەعدون (سىيەمىن وەزارەتى خۆى) لە 14 ى كانونى سانى 928 ىا پىك ھىنا. ژيان ھەوالەكەى ىاوە:

"سقوت و تەشكىلى قابىنە

"له بهر ئهوهی فهخامهتی رهئیسهل وزهرا جهعفهر پاشا له ریاسهتی قابینه ئیستیعفای کرد و ئیستیعفاکهیشی له تهرهف جهلالهتی مهلیکهوه قبول فهرمورا، ئیرادهی ملوکانه صادر بو که فهخامهتی سیر عهبدولموحسین بهگ ئهلسهعدون رهئیسهل وزهرایهتی دهرعوهده و قابینه تهشکیل بفهرموید. له تهرهف فهخامهتیهوه قابینه لهم زاتانه که له خوارهوه ئیسمیان دهرج کراوه تهشکیل و کورسی وهزارهتیان ئیشغال فهرمه ه:

"رەئىسەل وزەرا و وەزىرى خارىجيە و وەكىلى وەزىرى دىفاعسىير عەبدولموحسىين بىگ ئەلسەعدون

وهزیری ناخلیه عهبدولعهزیز بهگ ئهلقهساب وهزیری عهبلیه حیکمهت سلیمان بهگ وهزیری مالیه یوسف غنیمه وهزیری مهعاریف توفیق بهگ ئهلسویدی وهزیری زهراعهت و رهی سلیمان ئهلهراک وهزیری ئهشغال عهبدولموحسین ئهلشهلال وهزیری ئهشغال عهبدولموحسین ئهلشهلال

(ژیان، ژ 98، 17 ی کانونی سانی 1928).

ئەگەرچى ھێشتا مەجلىس ماوەى قانونى خۆى تەواو نەكرد بو، لە كاتێک دا ئەمـە يەكـەمىن مەجلىسـى نىابى، واتە يەككەمىن دەسەلاتى دانانى قانون و لێيێچانەوەى وەزارەت بو لە عیراق دا. لە سەر داواى سـەعدون، سەرۆكى دەسەلاتى جێبەجێ كردن، ئیرادەى مەلەكى بۆ ھەلوەشاندنەوەى ئەم و ھەلبۋارىنى مەجلىسـێكى نـوێ دەرچو. ئەمە بو بە پێشىنەيەكى خراپ لە ژیانى پارلەمانى عیراقىدا. دەسەلاتى قانون دانان (مـﻪجلیس) لـﻪ بـەردەم دەسـﻪلاتى جێبـﻪجێكردن (وەزارەت) دا لاواز بـو. مـﻪجلیس ئەگـەر ویسـتەكانى وەزارەتى جێبـﻪجێ نەكردايە ھەمبشە ترسى ھەلوەشاندنەودى ھەبو.

وەزارەتى ناوخۆ ھەوالى ھەلوەشاندنەوھى مەجلىسى بەمجۆرە دابەش كرد:

"فەسخى مەجلىس

"سورەتى موتەرجەمەى تـەلغراڧى ژمـارە 1067 و رۆژى 19 ى 1 ى 28 ى وەزارەتـى ىاخليــه: "بــۆ موتەسەرىڧى سليمانى

"له بهر ئهوهی که ئهساسی مهشروتیهت ئیجاب به موازهنهتیکی قهوی ئهکات له بهینی قیـوای ئیجرائیـه و قیوای تهشریعیها و. ئهم موازهنههیش مهنوته به مهوجودیهتی شوعباتی پارلهمیّنتو که سـاحیبی مهقاسـیدی موعهیهنه و غایهی مهعلومه بن، وه له بهر ئهوهی که ئهوزاع ئیسپاتی کردوه مهجلیسـی ئوممـهت لـه وهزعیـهتی حازریها ئهو فیرقانهی تیا نیه تهئمینی مهوجودیهتی ئهم موازهنهته بکا و له بهر ئـهوهی حکومـهت مهسـائیلی زور موهیمی بـه دهسـتهوهیه کـه مـهنافیعی ئههـهمی میلـهتی تیایـه، وهکـو: موعاهـهدهی ئینگلیـز و عیـراق و. ئیتیافانی در موهیمی مالی و عهسکهری و. مهسئهلهی دیفاعی وهتهنی. که ئیجاب ئـهکات لـه هـهمویان میلـهت خهـبـهردار

بکریّت که حسیاتی خوّیان نیشان بدهن و فرسهتیان بدریّتی که لهم خسوساتهوه به واسیتهی مومهسیلیانهوه خواهیشی خوّیان بکهن، بو فهسخی مهجلیسی ئوممهت و موباشهرهت به ئینتیخابات بوّ مهجلیسی تازه، موافیقی مادهی 26 ی قانونی ئهساسی، ئیرادهی مهله کی صادر بو. ئهمروّ مهجلیس فهسخ بوهوه. بوّ مهعلومات بوّ ئهوهی فهورهن موافیقی قانون دهست به ئینتیخابات بکریّ نیّررا." (ژیان، ژ 99، کی کانونی سانی 928)

2. هەواڭەكانى

ژیان پهیامنیریکی تایبهتی نهبوه تا ههوالّی گفتوگوکانی ناو مهجلیس و ئهنجومهنی وهزیرانی و ملاننی تاقم و دهسته جیاوازهکانی بو بنوسی وهکو به روّژنامهکها دهرئهکهوی، سهرچاوهی وهرگرتنی ههوالهکانی: یهکهم، موتهسهریفیهتی سلیّهانی و دوهم، روّژنامهکانی بهغداد بوه.

له مهجلیسی نوابدا بابهتی جۆراوجۆر باس کراوه. گهلی جار کیشه و مشتوم و دهمهقالی له نیوان نائیبهکاندا قهوماوه. بابهتی زوری سیاسی به تایبهتی دهربارهی پیوهندی عیراقی و بریتانی و پهیمانه کانی نیّوان ههردولا باس کراوه. روزنامه عهرهبیهکانی بهغداد زور جار گفتوگوکانی ناو مهجلیسیان گیراوهتهوه. به چاک یان به خراپ له سهریان نوسیوه، پشتیوانییان لیّ کردوه یا له دژی وهستاون. به لام ژیان خوّی له گیرانه وهی ئه و مشتوم رانه بواردوه و دور و نزیک توخنیان نهکهوتوه. به تایبهتی چونکه نائیبه کوردهکان کهم وا بوه له گفتوگویهکدا ههلیان داییتی و، بیروبوچونی تایبهتی خوّیان له بهردهم مهجلیسدا دهربری بیّ. له کاتی دهنگ داندا یان خوّیان دزیوه تهو یان به قازانجی بریتانیا دهنگیان داوه. نهوهتا ژیان له وتاریکی دا تیری توانج له مهبعوسهکانی کورد نهگری و رو به داود حهیده ری، یه کی له مهبعوسهکانی کورد نهگری و رو به داود حهیده ری، یه کی له مهبعوسهکانی نیّمه نیختیاری سکوت و جهلی زهره ر و روخاندنی نهساساتی میلیه ی خوّمان بیّ، وهکو مهبعوسهکانی نیّمه نیختیاری سکوت و نیعلانی بی تهره فی کردن، به لامهوه گهلی چاکتر و موسیبتره."

ههوالهٔکانی ژیان دهربارهی گفتوگرکانی ناو مهجلیس و برپیارهکانی و چالاکی ئهندامهکانی بلاوی کردونه تهوه، مجلا کی بابه تی که پیرهندی یان به کاروباری کورده وه ههوه، نهوانی تر بابه تی نهوهنده گرنگ نهبون جیکه ی بایه خ پی بانی خوینده واری کورد بن لهوانه:

2. 1. هەواڭى مەجلىس

جگه له ههوالی ئینتیخاب، گوشادی مهجلیس، ئیجتیماع، تـهعتیل و تـهئجیل، فهسـخ و حـهلی مـهجلیس، ههندی له دهنگوباسهکانی ناو مهجلیسی بلاوکردوّتهوه، وهکو:

"موزاكەراتى مەجلىسى نيابى

"بق مەحوكرىنەومى تۆوى كوللە و ئىتىخازى تەنابىرى لازمە لە پىيش حلولى ومختى ژيانـەومىدا لـه تەرەف مەبعوسەكانى موصلەوم موتەفيقەن تەقرىرىيك تەقدىمى مەجلىس و موزاكەرمى لە سەر كـراوم." (ژيـان، ۋ 72. 23 ى كانونى ئەوملى 926)

"موقەرەراتى مەجلىسى مەبعوسان

"له پاش موناقەشە و ریّکخستنی لایحەی فەرشکرىنی جادەکانی بەغدا موافەقەتی لــه ســەر نــویّنراوە." (ژیان، ژ 48، 30 ی کانونی ئەوەلی 926)

"وهزارهتی زهراعهت له مهجلیسی مهبعوسان دا

"ئەو لائىچە قانونيەيە كە بۆ ىامەزرانىنى وەزارەتى زەراغەت بە مەجلىسى مەبغوسان درا بو قبول كرا. موىيريەتى زەراغەت و، ئەملاكى ئەمىريە و، بەيتەرە، خراونەتە ژير تابيعيەتى ئەم وەزارەتەوە." (ژيان، ژ 61). 14 ى نيسانى 927)

"ميزانيەي سالى 928

"بهغداد، مهجلیسی مهبعوسان میزانیهی سالّی 928 ی تهسدیق کردوه که واریداتهکهی عیبارهت بو له 70.681.070 و مهساریفاتهکهیشی 69.780.644 روپیه و لهمها واریدات و مهساریفاتی شهههنهفهری عیراق و ئیدارهی ئهسکهلهکانی تیادایه." (ژیان، ژ 131، 4 ی تشرینی ئهوهلی 1928)

2. 2. سەردانەوەي مەبعوسەكان لە سليىمانى

پیّوهندی بهردهوامی نیّوان هه لبرژیرهر و هه لبرژیرراو شتیکی زوّر گرنگه بوّ ئهوهی هه لبرژیرراو ههمیشه ئاگای له ههمو لایه نه کانی ههلومه رجی ژیانی سیاسی، ئابوری، کوّمه لایه تی، روّشنبیری، پهروهردهیی.. دانیشتوانی ناوچهی هه لبرژاردنه که ی بی و، بهردهوام له گفتوگو و دانوسهندن دا بیّ له گهل یان، بو ئهوهی ههمیشه جیّگهی باوهر و متمانهی هه لبرژیره ره کانی بیّ.

مەبعوسەكانى سليمانى:

میرزا فەرەجى حاجى شەریف، يەكى لە دەولەمەنەكانى سلیمانى بوه. بەلام كار و كاسـبى و سـەرمايەى لە بەغدا و، خۆیشى نیشتەجىّى ھەمىشەيى بەغداد بوه.

ئەمىن زەكى بەگ ماوەيەكى زۆر ئەفسەر بوە لە ئۆردوى عوسمانىدا و، دواى گەرانەوەى بۆ عيـراق لـە بەغداد نىشتەجى بوە، جاروبار بۆ ئىشوكار ھاتۆتەوە بۆ سلىمانى.

له ناو ئەوانەدا تەنيا محەمەد سالاح بەگ مالى لە سلىمانى بوه و، لە پشـوەكانى مـەجلىسدا گەراوەتــەوە سلىمانى. ھەمو جار ژيان بە خىر ھاتنەوەي كردوه.

'هاتنەوە

"به موناسهبهتی تهواو بون و تهعتیلی جهاهساتی مهجلیسی مهبعوسان ههفتهی رابوردو له بهغدادهوه مهبعوسی موحتهرهم محهمد سالّح بهگ تهشریفی هیناوهتهوه سلیّمانی. به ناوی عمومهوه عهرزی به خیّر هاتنی ئهم نائیبه به هیمهتهمان ئهکهین." (ژیان، ژ 23، 8 ی تهموزی 926)

"رۆيشتن

"مەبعوسى موحتەرەم جەنابى محەمەد سالاح بەگ بـه موناســەبەتى گوشــادى مەجلىســى مەبعوســان بــه قافلەى ئۆتۆمۆبىلى رابوردو تەشرىفى بۆ بەغداد رۆيشتوه. تەمەناى موەفەقيەت و خوا حافيزى ئەكەين."رژيان، ژ 40. 4 ى تشرینى سانى 926)

"هاتنەوە

"مەبعوسى موحتەرەم جەنابى محەمەد ساڵح بەگ بە موناسەبەتى تەواو بونى دەورەى مەجلىسى مىلى تەشرىفيان ھێناوەتەوە. بە خێر بێنەوە." (ژيان، ژ 70، 21 ى حوزەيرانى 927)

هەوالى دوەم دو سەرنج ھەلئەگرى:

یهکهمیان، له ناو مهبعوسهکانی سلیّمانی ۱، تهنیا محهمه سالّح بهگ مالّی له سلیّمانی بوه، بوّیه له ژیان ا به زوّری ههوالّی (هاتن و روّیشتن) ی نهو له پشوهکانی نهنجومه نا نوسراوه.

دوهمیان، به هزی شوّرشی شیّخ مهحمودهوه ریّگاوبانهکان نائهمین بون، له بهر ئهوه به (قافله) هاتوچوّیان کردوه.

2. 3. زماني هەوالەكان

ژیان له گیّرانهومی ههوالهکانی مهجلیسهکانی عیراق ا دمقاودمق ههمان وشهگهلی قانونهکانی عیراقی لـه باتی وشهی کوردی به کار هیّناوه ومکو:

ئىنتىخاب: ھەڵبژاردن.

ئىرادەي مەلەكى: ويستى شاھانە.

ئيستيعفا: وازهينان.

ئىستىدعا: بانگ كردن.

ئىجتىماع: كۆبونەوە.

تەصدىق: يەسند كردن.

تەصوپت: دەنگدان

تەرشىح: يالاوتن.

تەمسىل: نواندن.

تەودىع: پى سپاردن.

تەعتىل: راگرتن.

تەئجىل: دواخستن.

تەشكىل: پىكھىنان.

جەلەسە، جەلەسات: دانىشتن.

حەل: ھەڵوەشاندنەوە.

دەورەى ئىنتىخابى: خولى ھەڭبژارن.

دەفتەرى تەسجىل: دەفتەرى تۆماركردن.

رەئىس: سەرۆك.

رياسەت: سەرۆكايەتى.

سقوت: كەوتن، روخان.

عزو، ئەعزا، ئەعزايەتى: ئەندام، ئەندامان، ئەندامەتى.

عەين، ئەعيان: يىر، يىران، لە باتى سىناتۆر.

فەسخ: ھەڭوەشاندنەوە

فيرقه: حيزب، پارتى.

قەرار، قەرارات: بريار.

قوای ئیجرائیه: دەسەلاتی جیبهجی کردن.

قواى تەشرىعيە: دەسەلاتى قانون دانان.

لايحه: يرۆژه، گەلاله.

مەجلىسى مەبغوسان، مەجلىسى نواب، مەجلىسى نيابى، مەجلىسى ئوممـەت، مەجلىسـى مىللـى: لـە بــاتى ئەنحومەنى گەل.

مەنتىقەى ئىنتىخاب: ناوچەى ھەلبراردن.

مەبعوس. مەندوب.

مومەسىل: نوينەر.

موزاكهره، موزاكهرات، موناقهشه: گفتوگۆ، وتوويژ.

مونەتەخىب، مونەتەخىبى ئەوەل، مونەتەخىبى سانى: ھەلبژىرەر، ھەلبژىرەرى يەكەم، ھەلبژىرەرى دوەم. .

مەشروتيەت: دەستورى

موقەرەرات: بريار.

مەزبەتە: مەزبەتە.

معامهلهی تهحلیفیه: سوینددان.

نائيب: نوينهر.

نەتىجەى ئىنتىخاب: ئەنجامى ھەڭبۋاردن.

نەزارەت: چاودىرى.

نوتقى ئىفتىتاحى: وتارى كردنهوهى ئەنجومەن.

وهكيل: نوينهر.

هەيئەتى تەفتىشيە: دەستەي پشكنين. ھەيئەتى موختاريە.

هەندى وشەي فارسى، وەكو:

نامزهد: يالاوتن.

گوشاد: کردنهوه.

هەندى وشەي ئەوروپايى بە توركى كراوى وەكو:

قابينه. يارلەمينتق. يارتى. يرۆغرام.

3. بابهتی پیوهندیدار به کاروباری کوردهوه

3. 1. ئىمزا كردنى يەيماننامەي عيراقى- بريتانى

"تەسدىقى موعاھەدەي تازە

"بینا له تهلغرافیکی رهسمی که به تهلغرافی بیتهل بن جهنابی موتهسه پیف هاتوه مهجلیسی مهبعوسان موعاهه دهی تازهی بریتانیا و عیراقی بن 25 سال قبول کردوه." رژیان، ژ 1، 21 ی کانونی سانی 926)

ژیان له ژ 4 یها دهقی پهیماننامه کهی بلاو کردوّته وه. تهسییق کردن و ته عدیل کردنی ماده کانی پهیماننامه ی عیراقی بریتانی، بوبو به یه کی له کیشه سهره کیه کانی هه مو و هزاره ت و مهجلیسه کان و، بهرده وام کیشه یه هه لی نه دایه وه.

ئهم پهیمانه که پیوهندی ههمهلایهنهی نیوان عیراق و بریتانیای ریک ئهخست و، ههرچهند سالی جاری (تهمدیل) ی تیما ئهکرا، ئهبو باسی بابینکربنی پاشهروّژی سیاسی کوردیشی تیما بی. مهبعوسهکانی کورد، ئهگهرچی دهنگیان بو پهسندکربنی باوه، بهلام له بارهی ناو نه هینانی مافی کوردهوه بی دهنگ بون. ههر ئهم مهسهلهیهش بو که له کاتی ههلبراردنهکانی دهورهی سییهمی ئینتیخابیی مهجلیسها له 6 ی ئهیلولی 1930 یا له سلیمانی تهقیهوه و . بو به هوی روباوهکانی شهشی رهشی ئهیلول.

3. 2. ئىمزاكردنى پەيماننامەي توركى- بريتانى- عيراقى

یهکیکی تر له کارهکانی مهجلیس، تهسدیقی ریکهوتننامهی تورکی- بریتانی - عیراقی بـوه "سـورهتی موتهرجهمهی تعلفرافی بیتهل ژماره 8058 و روّژی 14 ی حوزهیرانی 1926 ی وهزارهتی جهلیلـهی داخلیـه بو موتهسهریفی لیوای سلیّمانی:

"مهجلیسی مهبعوسان ئهم بهیانیه موعاههدهی تورکی تهسدیق کرد، نوقاتی ئهساسیه عیبارهته لهوه که حکومهتی تورکیا ئیعتیرافی به ئیستیقلالیهتی عیراق کرد و، ولایهتی موسل که موافیقی خهتی بروّکسل ته عین کراوه به جوزئیکی موتهمیمی عیراقی ناسیوه. نوسخهی موعاههدهکه به پوّسته با نیّرراوه. ئهم نوقته مهسعوده که لهمه با تهنسیسی موناسه باتی دوّستانه له گهل حکومهتیکی براوسیّمانا کراوه و که به واسیتهی ئهوهوه تاجی زهفه ر له سهر جههد و تهشه بوساتی ئیّمه بانراوه، لازمه حهفلهی بوّ ئیجرا بکریّت. " (ژیبان، ژ 21، 17 ی حوزهیرانی 926)

له ژ 22 و 23 دا تیکستی ریکهوتننامهکهی بلاو کردوتهوه.

زۆرى مادەكانى ئەم رێككەوتنە پێوەندىيان بە سەركوتكرىنى بزوتنەوەى نەتەوەيى كورىدەوە ھەبوە لە ھەردو ىيوى سنوردا. مەبعوسەكانى كورد لە مەجلىسدا، نەك ھىچ قسەيەكيان لە سەر نەكردوە، بەڵكو ھەمويان دەنگيان بۆ پەسند كرىنى داوە. ئەگەرچى ژيان ھىچ لێدوانێكى تايبەتى خۆى نەنوسىيوە، بەلام وتارێكى تەرجومە كراوى بلاو كردۆتەوە مەبەستى راستەقىنەى رێككەوتنەكەى رون كردۆتەوە.

3. 3. خويندن به زماني كوردي

داود حەيدەرى لە كاتى گفتوگۆكانى ناو مەجلىسدا، ىژى كردنى خويندن بە زمانى كوردى لە ليواكانى سەروى عيراقدا دواوه، م. ا (محەمەد ئەدىب) لە ژير سەرىيرى (بـۆ مەبعوسـيكى حـەق لـە ژير پـێ نـەر) دا بەرپەرچى داوەتەوە و، داكۆكى كردوە لە مافى فيركردن بە زمانى كوردى و نوسيويتى:

"له ژماره 2149 ی غهزهتهی العراق دا دیمان که مهجلیسی نیابی له ئهسنای موزاکهره و موناقهشهی میزانیهی مهعاریف دا نوابی موحتهرهمهی کهرکوک و ئهربیل، جهنابان: نهشئهت ئیبراهیم و یوسف ئیبراهیم و ئیسماعیل بهگی رهواندزی، ناتهواوی مهعاریفی ئهلویهی شیمالیه و عهدهم عینایهتی حکومهتیان تهنقید و، له نهلویهی مهزکوردا به کوردی تهعمیمی تهدریساتیان داوا کردوه، له گهل ئهمانهیش دا کردنهوهی مهکتهبیکی سانهوی له ئهربیل و ئیکمالی سانهوی کهرکوکیان تهلهب و بهیان کردوه و، جهنابی ئهمین زهکی بهگ تهئیدی فهرموه.

"موقابیل بهم ئیدیعا حهقانه یه کی له رهفیقه کانیان جه نابی داود حهیده ری به گ، که نه ویش بق ته نمینی مه نافیع و مهقاسیدی مه شروعه ی میله تره وانه کراوی نه ربیله و تویه تی: (له ئیدیعای لزومی ته دریسات به زبانی کوردی، مه عاریف به هه مو کوردی مو خالیفی رهفیقه کانم و، له سهر موسامه حه کردنی ته دریسات به زبانی کوردی، مه عاریف به هه مو هیزی خوم ته نقید نه که م، له نهلویه ی سه رودا مه عاریف زوّر ناته واوه، قوتابیه کانی نه و ناوه نه به کوردی و عه ره بی و نه به تورکی ئه توانن قسه بکه ن) له به رئه مه ی نهم قسانه له زبانی مهبعوس یکی کورده وه له مه جلیسی میله تا به یان کراوه و بق عاله می کوردایه تی ته جاوزیکه، مه جبور بوین که بلّیین نه م به یاناته لیسان حالی هیچ فه ردیکی میله تنیه، نیلا جه نابی مهبعوس خوّی نه بی.

"ئەوەلەن، سەرفى نەزەر لەمەى كە كوردى حەقى مەشروع و ليسانى مىللىمانە و، لە نەتىجەى فەلاكـەت و مسىبەتى گەورە گەورەدا نائىلى بوين و، بە قەرارى لايەتەزەلزەلى جەمعيەتىكى وەكو عيسـبەتول ئومـەم پىــمـان بەخشراوە، ئەمرۆ ھەمو مىلەتى موقەدىمەى خويندن و تەحسىليان بە لىسانى مادەرزادى خۆيـان دائەمـەزرىنن.

حهتا بق تهئمینی ئهم مهقسهده حکومهتی مهتبوعهی عادلهی عیراقیش له کهرکوک دا به تورکی موساعهدهی تهدریساتی لوتف کردوه، زیرا له لایهنی ههمو ئهسحابی عهقلی سهلیم و شارهزایانی ئوسولی فهنی تهعلیم و تهدریس موسهدهقه، که تهحسیلی ئیبتیدائی به لیسانی میالی ئه تهلین به کری چاکتر و شایانی ئیستیفادهتره، لهمهی که به زبانی بیگانه بکری.

"سانیهن، له ئەلویهی شیمالیهدا، له سهر به کوردی تهدریسات، موجیبی تهنقید مه عاریف نیه، له پیش ههمو شبتیک دا دانیشتوانی ئەلویهی شیمالیه به ئەکسهریهت کورده و، ئەمهیش له دوای تهدقیقات و وردبونه و هیمکی ئاشکرایی دا غهیر قابیلی ئینکار سابیت بوه، له بهر ئهمه شایانی تهنقید مه عاریف نیه به کورد خولقاو بونمانه و، ئهو کهسهیه که ئهم حهقهی پی به خشین.

"سالیسهن، قوتابیهکانمان زوّر چاک ئهتوانن به کوردی قسه بکهن. ئهگهر نهیکهن ئهبی چوّن کوردیک بن؟ وه له بهر ئهمهی یهکی له مهوادی پروّغرامی تهدریسات زبانی عهرهبیه هیچ شوبههی نیه عهرهبیش ئهزانن. بینائهن عهاهیهی جهنابی داود حهیدهری بهگ ههروهکو موخالیفی رهفیقهکانی بو، بهیانهتهکهیشی خیلافی حهقیقهت و واقیع بو.

"جدهن جای ته نهسوفه مهبعوسیکک که بق ته نمین و نامال و مهقاسیدی کومه لیک رهوانه کرابی و له و مهقاسیدی کومه لیک رهوانه کرابی و له و مهقوی به سایه ی نهوانه وه دهست که و بیله که چی بیله کست ره ربه له بناغهی نهمه ای میله ت بدا و بیه وی بیروخینی و ، له حهقیک که به ههزار کویره و ره لاکه تدهستره سی بوین، مه حرومان بکات. نه که را به مهجلیس دا مهقسه د له موعاره ره و موناقه شه، جهلبی زهر هر و روخاندنی نه ساساتی میلیه ی خقرمان بی و هکو مهبعوسه کانی نیمه نیختیاری سکوت و نیعلانی بی ته ره فی کردن، به لامه وه گهلی چاکتر و موسیبتره." (ژیان، ژ 86. 31 ی مایسی 1927).

له ژمارهی دواتری ا دیسان ژیان هاتوّته وه سهر باسی ئهم مهسههیه و نوسیویّتی: "دائیر به قسـه کانی داود حهیده ری بهگ

"موقابیل به قسـهکانی مهبعوسـی هـهولیّر جـهنابی داود حهیـدهری بـهگ کـه لـه مهجلیسـی نـواب لـه مودوعهی خوّی موناقهشهی میزانیهی مهعاریف دا له عهلهیهی تهعلیمی کوردی دهرمیانی کرد بو ژیان وهزیفهی مهودوعهی خوّی به جیّ هیّنا. له گهل ئهمهیش دا سورهتی تهلغرافیّ که به ئیمزای چهند زاتیّک له رهواندزهوه بوّمان هـاتوه و له ئهساس دا یهکسهر بوّ موما ئیلهیهی داود حهیدهری بهگ لیّ دراوه، له پاش خستنه سـهر کـوردی تـهلغرافی مهزکور به کهمالی ئیفتیخاردوه دهرج و نهشر ئهکهین:

"له مهجلیسی نواب دا بۆ داود حهیدهری

"له ئەسناى موزاكەرەى مىزانيەى مەعارىف دا لە عەلەيهى تەعلىمى كـوردى موناقەشـەكەتان لـە غەزەتـەدا خويندرايەوە، حيرەتمان كرد، ئيوە كە ئاگادارى ئىحتياجاتى مەملەكەت و ئارەزوى مىلەت نين. رجا ئەكەين بەم نەوعە جەسارەت مەنوينن.

رەئىسى بەلەديە، محەمەد عەلى. رەئىسى دەرگەلە، محەمەد ئەمىن. رەئىسى بالەک، شێخ محەمەد. ئەعزاى ئىدارە، مستەفا محەمەد سالْح ئەفەندى. رەئىسى زرارى، ئەسعەد." دريان، رْ 69. 7 ى حوزەيرانى 1927)

ىاود حەيدەرى كورى ئيبراھيم حەيدەرى بوه، لە ئەستەموڵ حقوقى خوێند بو، لە وەزارەتەكـەى تۆڧيـق سويدى ىا (1929) بو بە وەزيرى ىاد.

3. 4. تەجنىدى ئىجبارى

دوای تهواوبونی جهنگ، گهلی بریتانی داوای گیّرانهوهی کورهکانی و داوای کهمکردنهوهی باری گرانی باجی سهردهمی جهنگی ئهکرد. مهسرهفی هیّزهکانی بریتانیا له عیراق دا که له پارهی باجدهری بریتانی ئهدرا، بهمحوّره بو:

32.000.000 ليرەي ئىستەرلىنى	1921 –1920
23.355.950 ليرهى ئيستەرلينى	1922 –1921
7.807.384 ليرە ي ئىستەرلىنى	1923 –1922
5.740.358 لىرە ى ئىستەرلىنى	1924 –1923
4.479.754 لىرە ى ئىستەرلىنى	1925 –1924
4.118.400 ليرهى ئيستەرلىنى	1926 –1925

بروانه: (عبدالله فهد النفيسي: دور الشيعة في تطور العراق السياسي الحديث، دار النهار للنشـر، بيـروت، 1973. ص 172)

یه کی اه و مهسه لانه ی له کونفرهنسی قاهیره با باس کرا، که مکربنه وه ی خورجی بریتانیا بو له عیراق. بق نه وه ی خودی خورجی که بکاته وه، بی نه وه ی ناوچه که که بکاته وه، بی نه وه ی ناوچه که ی نه ده سریچی، نه بو هیزیکی خوجیی له باتی یان پیک بهینی. له کونفرهنسی قاهیره با که جه عف و عهسکه ی و هزیری جهنگی حکومه تی تازه بامزراوی عیراق ناماده ی بو، بریار برا جهیشی عیراقی بروست بکری بو نه و هی و خودی هیزه کانی بریتانیا بگریته و می براستنی عیراقی باراستنی ناسایشی ناوخوی.

نەتەوەپەرستەكانى عەرەب ئەم ھەوالەيان بە خۆشىيەكى بى ئەنىدازەوە وەرگىرت و، دواى گەپانەوەى جەعفەر عەسكەرى لە قاھىرە بۆ بەغداد، كەوتنە دانانى ريۆشوينى دامەزرانىدىي جەيشى عىراقى. ژمارەيـەك لە ئەفسەرانى دەرچـوى ئاكادىميـە جەنگىيـەكانى توركيايـان كۆكردەوە. لە ناو ئەوانـەدا چەنـد ئەفسـەريكى كوردىشيان تىنا بو. يەكەم يەكەى جەنگىيان بە ناوى (فەوجى ئىمام موسـاى كازم) ھوھ دروسـت كىرد و، يەكەم رەمەلياتى عەسكەرى) يشيان پەلاماردانى سايمانى بو.

ههر له سهرهتاوه مشتوم دهربارهی جوری دروستکردنی جهیشی عیراقی، له نیوان دو بوچونی جیاوازدا دهستی پی کرد. بوچونیکیان که بیری نهته ههه رسته کانی عهرهبی نه نوانده وه داوای دروستکردنی جهیشیان ئه کرد له سهر بنچینه یی (ته جنیدی ئیجباری) و، بوچونیکی تر که به زوری بیری سهرانی خیله کانی ئه نوانده وه دری ته جنیدی ئیجباری و لایه نگری پیکهینانی جهیش بون له سهر بنچینه یی (ته ته و ع) کاربه ده سام بریتانی پشتیوانی یان له بوچونی دوم ئه کرد. ئهم کیشه په چوه ناو مه جلیسه وه. زور جار پروژه ی قانونه کهی ئه هینرایه مه جلیسه وه یان دوا ئه خرا، یان دهنگی ته واوی و هرنه ئه گرت. تا سهره نجام ته جنیدی ئیجباری له عیراق با بو به قانون.

مەبعوسەكانى كورد، ھەمىشە دەنگيان بۆ ئەو بۆچونانە داوە كە ئىنگلىزى لە پشت بوە، لە بەر ئەوە لەو قۆناغەدا، چ بە دەنگدان لە مەجلىسدا و چ بە نوسىن لە رۆژنامەدا، دژى تەجنىدى ئىجبارى راوەستاون. (ژيان) يش داكۆكى لە ھەمان ھەلويسىت كردوە، لە سەروتارىكىدا بە ناونىشانى (تەجنىدى ئىجبارى و مەندوبى ھەولىدى) نوسيويتى:

"لهم چەندانەدا له رۆژنامەى (بەغىداد تايمس) دا مەقالەيـەک لـه خســوس تەجنيـدى ئيجبارىيــەوە بـه ئيمزاى مەبعوسيّكى موقتەدىرى كورد نوسرا بو خويّندمانەوە و، له عەينى زەمانا بەعزىّ رەدىيەى پر ھەيەجانى غەزەتەى العراق و العالم العربىيشمان دى. "لهبهر ئهوه مهسنهلهی تهجنیدی ئیجباری عادهتهن قهزیهیه کی حهیاتیهیه بو عهناسیری موته حیدهی عیراق وبیلخاسه لهم وهقته که له مخسوسهوه له لهندهن مفاوه زه جهرهیان ئهکات. به لازممان زانی ئیمهیش لهم جیههته وه فکری خومان بهیان بکهین. موحه پرپی العراق له ردیه کهی با ئه نی مهبعوسیک ناتوانی فکریکی رائی خوی به غایه یه کی میلی نیشان بدا، فهقهت موحه پرپر ئهگه ر نهختی زیاتر مهعنای که لیمه ی (نائیب و مومه سیل) ی لیک بدایه وه، تی ئهگهیشت که ههر قسه یه که له دهمی مهندوبیک بیته ده رهوه عهکسی سه بای خیتابی 20 همزار شهخسه که موقه ده رات و موقه ره راتی حال و ئیستیقبالی خویانیان ته سلیم کردوه. جدهن شایانی ئیستیغرابه که مهبعوسیک بتوانی به ناوی وه کالهتی میلیه وه له مهجلیسا ره فز وه یا تهسدیقی ههمو نهو عه وانین و نیزاماتی بکا، فهقه تنه نه نهریکی خوّی که خوّلاسهی ئه فکاری عمومیهی موه کیله کانیتی، به غه زهته نه شری بکا.

"له حالیکا مهبعوسیک له مهسئهلهیهکی وا موهیم دا سهلاحیهتداری بهیانی رهئی میلهتهکهی نهبی، عهجهبا غهزهتهیهک بی نهشری ئهفکاری زاتی خیری چ سهلاحیهتیک ئهبینی و، عهکسی ئهم فکری مهندوبهی له چیهوه دهرک کرد و حوکمی پی ئهکات. ساحیبی ئهم رهدیهیانه لازمه بزانی که مهبعوسییک شارهزا و تیگهیشتو و زینفوزی وهک رهواندزی تاکو به تهواوی مهزهرهت وه یا مهنفهعهتی تهتبیقی تهجنیدی ئیجباری محاکهمه و لهم خسوسهوه ئهفکار و ئارا و قابیلیهتی میلهتهکهی خوّی تهحلیل نهکردبی سهربهخو قسهی وا ناکات. وهک له سهرهوه وتمان فکری رهواندزی خوّلاسهی فکری ئارای عمومیهی میلهتی کورده.

"وه ئەم فكر و قەرارى مىلەتى كوردە و ئەم نائىبەمان ھەر بۆ ئەمە نيە كە بى لىككانەوە فكرىك وە يا رىگايـەكى موخالەفـەت بگـرى و زىايەتىـەك تـەعقىب بكـات، بـەلكو ئـەزانى كـە لـە تـەتبىقى ئەمـەدا وەكـو مەنفەءەتىكى نابى، بىلعەكس زەرەرىكى زۆرى ئەبى بو مىلەت و وەتەنەكە.

"ئهگەر بە تەواوى ئەم مەسەلەيە محاكەمە بكەين وابزانم كەس نيە حالى حازر تەتبىقى ئەم قانونە موھىمە بە چاك بزانى. چونكە تەببىعى واسىتەى تەتبىقى تەجنىدى ئىجبارى بىق ئەوھىيە كە مىلەتەكە فىدى خەدەمات و وەزائىفى عەسكەريە بكات، كە لە حالىكى تەعەروز و ھجوما وەتەنەكەى لە ئىسىتىلاى ئەجانىب و دوشمن محافەزە بكات و بپارىزى، فەقەت محافەزەى وەتەن بە خۆشەويستنەوە ئەبى، وەتەن خۆشەويسىتنىش بە نىسبەت مىلەتەكەوە لە گەل عەقل و عىلما مەبسوتەن موتەناسىيە.

"میلهتیک ههتا عهقل و سهویهی به دهرهجهیهک نهگهیشتبی که پیی ببیّژریّ تهکامولی کردوه نهم فکره عالیهی نابیّ.

"هەرچەند ناتوانم بلّیم میلەتی عیراق هەموی جاهیل و ئەم فکره عالیهی نیـه، فەقـەت ئـەتوانم بلّیم بـه ئەکسەریەت و حەتا قیسمیکی زۆری هیشتا کۆچەرە، بۆنی مەدەنیەتی نەکردوه، عادەتەن له وەزعیەتی دنیا بـێ خەبەره و هیشتا چونکه هیچ مەکتەبیکی نەدیوه له عیلم و مەعریفەت بی بەهره ماوەتەوه، حاسلی وەحشیه. لـه بەر ئەمە لەمانە هیچ ئومید ناکری که ئەم فکره عالیهیان هەبی و وەتەنەکەیان خۆش بوی. "عەجەبا هـیچ ئومید ئەکری که معیدیهک وه یا شارەزوریهک بۆ محافەزەی وەتەنەکەی رۆحی فیدا بکـات و موقابیـل بـه گوللـه و بۆمبا رابوەستی؟

"له بهر ئهوه ههتا ئهم عهشائیرانهمان و جاهیلهکانمان له نوری مهعاریف بههرهمهند ئهبن و حسی عالی محافهزهی وهتهن پهیدا ئهکهن و به واجیبی ئهزانن و تهعهپوزی وهتهنهکهیان به تهعهپوزی ناموسیان ئـهزانن، باش نیه ئهم قانونه تهتبیق بکری و ئهم فکره بهیّنریّته حهیزی فیعلهوه، چونکه وهکو وتمان غـهیری ئهمـه ئیستیفادهی لی ناکری و ئهبی به واسیتهی رهنجیدهی دلی ئـهم نهوعه ئینسانانهمان و ئهشبی بـه سـهبهبی

ئیختیلافاتی ئههالی، ئیستا بو ئیمه لازمه له پیش ئهمه اسه عی بکهین که ته ریجه ن به قه دهر قوه و ئیقتیداری حکومه ته که مان عمومی میله ته که مان ئینتیسابی مه عاریف بکات، جاهیلی نه مینینته وه، غهیری ئه مهیش هه ول بدهین بو ئیکمالی ئه و هه مو نه واقیسانه مان که له ئیقتیسادیات، تیجاره ت، زه راعه ت و مه عاریف د الله هه مانه .

"ئەوساكە مىلەتەكەمان پىش كەوت و حسى محافەزەى وەتەنى پەيدا كرد و تەعەشوقى بە وەتەنەكەيەوە كرد تەتبىقى ئەم قانونە لازمە و بەلكە واچىيە.

"حەتا ئەمەیش دەلیلە حکومەتی ئیرانی دراوسیمان کە ھەمو ئەیزانین حکومـەتیکی چەنـد کۆنـه و بـه تـەواوی موسـتەقیلە فەقـەت چونکـه هیشـتا میلەتەكـەی ئەکسـەریەتی جاھیلـه لـه دوای ئـەوەیش كـه قـانونی موكەلەفیەتی عەسكەریەی لە مەجلیسی مەبعوسانیا تەسدىق كرا هیشتا ناتوانی تەتبیقی بکات.

"كەواتە لە جیاتی تەجنیدی ئیجباری ئەگەر تەتبیقی قانونی تەدریساتی ئیجباری، هیچ نەبی قیستمی ئیبتیدائی بکری باشتره و نەفعی زیاتر ئەبینن." (ژیان. ژ 92 کی تشرینی سانی 927).

دهربارهی پیکهینانی جهیشی عیراقی و مشتومری تهجنیدی ئیجباری بروانه:

الدكتورة رجاء حسين حسني الخطاب: تأسيس الجيش العراقي وتطور دوره السياسي من 1921- 1941. ط 2. بغداد. 1982.

جاريكى تريش ئەم كىشەيە ھاتۆتەۋە كايە (ۋ128).

3. 5. وەزارەتى تازە كوردى تىدا نيە

وهزارهتهکهی سهعدون، هیچ وهزیریکی کوردی تیدا نهبوه. ژیان له سهر نهوه به دهنگ هاتوه، لـه ژیـّـر سهردیّری (وهزارهتی تازه) دا نوسیویتی:

"ئهمساڵ به نهزهری تاریخی سیاسی عیراقه و ساڵیکی موسته سنا و موهیم بو، له لایهکه وه نه عزای وهزاره تی ساییقه به کهمالی گهرمی و جدیه خهریکی مفاوه زه بون له لهندهن، لهم لایشه وه به عهینی گهرمی و حهراره ت روّحی موعاره زه له زیاد بونا بو. له سهریکه وه فه عالیه و موجاهه داتی وه فدی عیراقی ته قدیر نهکرا، له تهره فی که وه به شیده ته ته ته و موناخه زه نهکرا، خولاسه لهم بو حرانه دا روئه سای سیاسه ت ریّگای خوّیان ون کرد، سیاسه تی داخلیه یان کامیله ن وه یا ته قریبه ن له بیر چوه وه، نیهایه ت له هه وایه کی وا پر فهرته نه اقرینه کی تازه ته شه کولی کرد.

"ئەمىنم ھەروەكو مىن، ھەمو فەردىكى كورد، كە خەبەرى زانى جەنابى فەخامەتمەئاب حەزرەتى عەبدولموحسىن بەگ ئەلسەعدون تەشكىلى وەزارەت ئەكات. زۆر كەيفخۆش بو، چونكە ئەوەل باخلكەرى وەزىرى كورد بە قابىنەى عىراق حەزرەتى عەبدولموحسىن بەگ بو. لە بەر ئەوە ئىنە لە ھەمو خسوسىىك و حقوقىكەوە ئەمەلى گەورەمان بەو زاتە موحتەرەمە ھەيە. غەيرى ئەمەيش ھەمو كەس ئەيزانى كە فەخامەتى لە ھەمو كەسى زياتر لە سەرامەدانى ئەشرافى عىراقە و ئەنجەبى نوجەباى مىلەتى نەجىيىەى عەرەبە. تەبىعى زاتىكى وا نەجىيب و داھى، ھەمو وەقتىك كەرەم و سەخاى ئەبى و، حەقىقەتەن جوزئى تەئەمولىك لە لىستەى وەزارەتى تازە بكرى، مەعلوم ئەبى كە ئەقەلياتى عىراق ھەر يەكە لە صورەتى شەخسىي وە يا دو شەخسا تەجەسومى كردوە و بە كەمالى ھەيبەت و ويقار لە سەر كورسى وەزارەت دانىشتوە، كەچى قەومى بەدبەختى كورد بە نەزەر ئەم ئەقەلياتەوە ئەكسەريەتىكى عەزىمە تەشكىل ئەكەن و، ئەگەر موافىقى عەدل و مساوات و بە كىي نفوسى مەوجودەي حەرەكەت بكرايە، حەقى ئىشىغالى 3 كورسىيان ئەبو. مەعەلئەسەف سەماحەتى پىرى نفوسى مەوجودەي حەرەكەت بكرايە، حەقى ئىشىغالى 3 كورسىيان ئەبو. مەعەلئەسەف سەماحەتى بېرىيى خۇرسىيەكىشمان لە گەل نەكرا.

"ئیمه قهومی کورد، هیچ وهقتیک نهمانویستوه و نامانهوی حهرهکهتیک که زهره بونی تهفرهقه و (جیایهتی) تیا بی بیکهین، فهقهت ئهبینین ئیمه موقابیل به خلوس و ئیعتیمادمان له تهنها کورسیهکی وهزارهت مهحروم ئهبین.

" له گهڵ ئەمەيش ىا كە ئەم مەحروميەتە و ئەم تەجاوزى حەقە، بە ئىنتىـزار و عەىالەتـەوە موقابەلـە ئەكەين، كەچى يەكى لە غەزەتەكانى بەغىاد بە سورەتى ئىسـتيهزا ئەنوسـىى كـە كورسـيەكى وەزارەت بـۆ بـرا كوردەكانمان ھەڵگىراوە فەقەت فەخامەتى عەبدولموحسىن بەگ تەشەئومى لە ئايەتى (تسعة رهط يفسدون فـي الارخى) كردوه و نايەوى وەزارەتى نۆيەم بدا بە كەس وە يا بە تەعبىرە ئەسـەحەكەى بىـدا بـە كـورد. نـەكو ئىفسادى ئەرزى عىراق بكەن.

"سوبحانه لاً! ئەوەلەن، زاتىكى نەجىب و قەدرىان و تىگەيشتوى وەكو فەخامەتى موحسىن بەگ ھىچ وەقتىك فكرىكى واى نەكرىوە و نايكات. سانيەن، تىفلى مەشروتيەتى عىراق ھەتا ئىسىتا 5 باوك و يا 5 وەزارەتى دى، لەمانە تەنها دوانى ئەخىر كورسيەكى كوردى تىنا بو. نازانم كام يەك لەم پىنجە بە سەمىميەت و جديەتىكى وەتەنپەروەران بىق مەنافىغى مولىك و مىلەت تىن ھەلچون و چ خدمەتىكى موھىميان بىق ئومەتەكەيان و، چ ئەسەرىكى تەرەقى سىاسى، ئىجتىماغى، ئىقتىسادىيان پىشان يا و موفسىدى نۆھەم لىيى تىك يان؟ ياخود ئەبى رەشىيى شەخسىرىكى بەرامبەر بە رەشىيى و ناقدومى ھەشت كەس چ تەئسىرىكى بىي كە ئىقسادى عىراق بكات؟

"ئیمه به ناوی سهلامهتی وهتهنهوه ئارهزومان وابو که ههمو عهناسیری موختهلیفهی عیراق دهست بدهنه یهک و موتهفیق بن و ریّگای نهشر و دهرکهوتنی بهعزی قسه و نوسین نهری، که ببی به سهبهبی تهفرهه و برودهتی بهینی کورد و عهرهب.

وه دیسان به ناوی عامل و مساواتهوه ئارهزومان ئامکرد که رهئیس وزهرای تازه له تهشکیلی قابینه کهیا قابینه کهیا قابینه کهیا و میدونیه و به سهخا و کهرهمیکی سامعدونیه و میشویش وهکو ئامیش به به نائیلی دو وه یا کورسیهک بکردایه. " رژیان، ژ 102. 10گی شوباتی 1928)

4. هەڭسەنگاندنى كارى مەبعوسەكانى كورد

"به موناسەبەتى حلولى ئيجتيماعى ميليەوە بۆ مەندوبە موحتەرەمەكانمان

"نائيب و واجيباتي

"ئوصولی نیابهت ئوصولیّکی دیموّقراسیه. ئهمروّ دهرهجهی ئههمیهت و لزومی وهک (موتاعهرهفه) یـهکی لیّ هاتوه و لیّدوانی زائیده. ئهساسی مهوزوعی ئیّمه تهدقیق و تهحقیقی ئهم ئوصولی موهیمـهی حهیاتیـه نیـه، چونکه تهقریبهن له ئهواخیری عهسری ههژدهمهوه ههتا ئیّستا، عولهما، تیگهیشتوانی غهرب و شـهرق خـهریکی تهشریحی ئهم مهسئهلهیهن. باوهر ناکهم کهس مابیّ ئینکاری چاکی ئهم ئوصولی ئیدارهی حکومهته بکات.

"ئەوى ئىمە كردومانە بە سەر لەوجەى مەقال: وەزىفە و واجىباتى وكەلاى ئومەت. لاعەلەلتەعىن ھەر ئوصولىكى وەلەو حائىزى ھەمو نەوعە ئەوصافىكى نافىع بى، بە شەرتى خوسنى ئىدارە و ئىستىعمال نەكرى، فائىدەيەكى مەتلوبەى لى ئستىحصال ناكرى. بىنائەن عەلەيهى ئەم ئوصولى نىابەتەيش ئەگەر لە تەرەف ساحىب لىاقەت و ئىقتىدارەوە تەتبىق نەكرى، لە جىگەى نەفع زەرەر ئەبەخشى.

 عیراق و فەردەن فەردەن ھەر ئەعزایەكیشى تەمسیلى میلەتەكەى خۆى ئەكات، كولى مەندوبیک لـه تـەرەف 25 ھەزار كەسەوە تەوكیل كراوە، ئەو كورسیەى كـه لـه مەزار كەسە تەوبیعى ئۆبالى ئەو كراوە، ئەو كورسیەى كـه لـه مەجلیسا ئیشغالى ئەكەن شەرەفیكى 25 ھەزار كەسى ھەیە و ئەبى بزانن كە بائیمەن ھەر یەكیك لە ئیوە 50 ھەزار چاوەروانى خزمەت و فەعالیەتى لى ئەكات.

"ئەمە 3 دەورەى ئىجتىماعيەى موھىمى نىابيەتان تى پەپان كەچى ھىشتا مىلەت لە ئىدوە بە تەواوى سەھيەك و فەعاليەتىكى نەدى. تەبىعى لە ھەزەراتى ئىرە بەعزىكتان چاوتان پى كەوتوە وە يا بىستوتانە كە ئەلويەكانى جنوب ئەمپر ق لە خسوس ھەمو شتىكەوە تەكامولى كردوە ھەمو مالەزەمەيەكى بى ئىدىزار و ھەمو ئىدىتاجاتىكى دەفع كراوە، تەبىعى لىوائەكانى خۆيشتان دىوە. لازمە موقايەسەى بكەن. عەجەبا ئەسبابى ئەم ھەمو نوقسانيەتە و دواكەوتنەمان نازانن، تەبىعى ئەيزانن كە مەندوبەكانى ئەوان لە داخلى ھەدو و سەلاحيەتى خۆيانا ھەمو نەوعە تەشەبوساتىكيان كردوە. واجىباتى مەودوعەى خۆيان بە جىي ھىناوە و بىق مىلاتەكەيان تى كۆشاون. ھەتا بەم نەوعە مىلەتەكەيان مەمنون و خۆشيان لاى ئەوان خۆشەورىست كردوە.

"ئەبىنن كە ئەكسەر لە نوابەكانى جنوب بۆ فەحس و تەنقىقى ئىحتىاجاتى ئىقتىسادى، عىلمى، سىيحى ئەسورپنەوە و حەتا خارىجى مەنتىقەى ئىنتىخابىەيان ئەگەرپن، لە زەرورەت و لەوازىماتى مىلەت تى ئەگەن، بۆ پىكەپنانى ئەمانە ئىرشاد و تەوصىيەى حكومەت ئەكەن و، بەو نەوغە واجىباتى موقەدەسەى خۆيان ئىفا ئەكەن. كەچى ھىنتتا زۆر لە ئىوە ئەمەندە مەراقى نەكردوە كە لە داخلى مەنتىقەى ئىنتىخابىەكەى خۆيا گەشتوگوزارى بىلات، ئىحتىاجاتى زەرورەتى مىلەتەكە تەنقىق و بۆ ئىكمالى نەواقىسى تەشەبوسىكى بكات.

"وەقتى بى لىكدانەوھ كە دەستى تەسوپتيان بى قانونى (رەسمى فەواكيھە و ئەسىمار) ھەلبرى ئەبوايـە بتانزانيايە كە فەرمانى ئىفلاسى و مەحوبونەوەى ميلەتىك ئىمزا ئەكەن.

"لازم ئهکات حهزهراتی ئیوهش، عمومی مهندوبهکانی کورد: له زهمانی عوتله با گهشتوگوزاری عمومی نهرازی لیوا، قهزا، ناحیه، حهتا دیهاتهکانی مهنتیقه کهتان و مهنتیقهی یهکتری بفهرمون و، له روّحی ئیحتیاجاتی میلهته که تی بگهن و هموتان بائیمه ن موته فیق عهینی وهکو روّحیکی جیسمیک حهرهکه تبکه ن، ئهم نهواقیساتانه و ئیحتیاجاتی میلهته که ئهیبین ئیرشاد و تهوسیه ی حکومه تی بکه ن و ئهگهر وا به و نهوعه ئیتیفاق و شارهزای مهناتیقی یهکتری بین ئهتوانن بائیمه ن له مهجیلسا کیتله و پارتیه کی موهیم و به قوه تهشکیل و ئیحتیاجاتی میله ته که به ئهکسه ریه تبه حکومه تی ئیکمال بکهن وه میله تهکه له زهره و زیان محافه زه و ویایت به فهرمون، ئه وسا میله به به کهمالی جدیه ته و هخرتان پیّوه ئهکات و به موقه دهستان ئهزانی،

"ئیتر رجا ئەكەین كاریکی وا بكەن كە بۆ ئینتیخاباتیکی كە بە شەرەڧەوە ئومیدی تەوكیل كرىنتان لـه میلەتەكە بكەن. ئیتر ئینتیزاری ڧەعالیەت و مەساعی مەشكورەتان ئەكـەین." (ژیـان، ژ 87، 25 ی تشـرینی ئەوەلی 1927).

پێ ئەچێ ئەم وتارە نائىبە كوردەكانى توڕە كرىبێ بۆيە لە ژ 96 ىا لە ژێر سەرناوى (تەلەبى عەفو) ىا وتارىكى ترى نوسيوە. وتارەكە گۆيا داواى لێ بورىن لە نائىبەكان ئەكا، بەلام وەكو لـە نـاوەرۆكى وتارەكـەدا دەرئەكەوێ. تەنيا باسى ئەمىن زەكىى بە چاكە كرىوە و داواى لێبورىنى بە تەنيا لـەو كـردوە، بـە چەشـنێكى ناراستەوخۆ رەخنە و گلەييەكانى خۆى لە نائىبەكانى تر دوبارە كردۆتەوە. نوسيوپێتى:

"له غهزهتهی ژماره 87 و 25 ی تشرینی ئهوهلی 927 یا به موناسه بهتی کۆبونه وهی مهجلیسی مهبعوسانه وه که و ماره که و مهجلیسی مهبعوسانه وه که خسوس نائییه موحته رهمه کانمانه وه مهقاله یه کمان نوسی بو، وه کو زانیومانه ئهم مهقاله یه بوه به سه به بی د لگیری قیسمیک له مهندو به کانمان.

"ئیمه ههمو وهقتیک نهم زاتانه موقهدهس و، عادهتهن چونکه وهکیلمانن به گهورهی خوّمان و، به موحتهرهم و عالی ههمو قهومهکهمانی نهزانین.

"مهعلومی ههمو شهخسیکه ئهمرق میلهتی کورد له ههمو قهومیک باخسوس له دراوسیکانمان زیاتر دواکهوتوه و ئهمرقش عهسری تهرهقی و ههولانان و پیشکهوتنه. میلهتیکی دواکهوتو تهبیعی ناژی و ئهگهر ههروا بمینیتهوه حهقی ژیان و حهتا نان خواردنی نابی و به بهشهر ناناسری له بهر ئهوه ئیمهش مهجبور بوین بق خاتری تهلافی مافات بکهین و ههر بهم نهوعه نهمینینهوه وهکیله موحتهرهمهکانمان تهشویق بکهین که له خهاقی که زیاتر سهعیمان بق بفهرمون، که خیراتر بق ساحهی مهدهنیهت ههنگاو بهاوین.

"ئیمه قهت ئینکاری سهعی و فیداکاری ئهم زاتانه ناکهین و مهندوب و وهزیریکی وهکو مه عالی ئه مین زهکی به گ که عیلم و عیرفان و فهزیله تی نهمرز فه وقی هه مو که سیکه و به ئومیدی خدمه تی وه ته ن و میله ته کهی به دیاریکی دوره وه تهیی مه سافه ی کرد له حالیکی وا موهیم دا که میله ت زور لزومی به زات و شه خسی وا فه عال بو ته شریفی هینایه وه و، له وسایشه وه هه مو ئانیک به هه مو قوه تیه و بو ته رهقی و پیکهینانی هه مو ماله زهمه یه و نوقسانیه تی میله ته که هه ول و ته قه لای دا و، ئه مروّک هه مو ئه یبینین زوّر نوقسانیه تی هه مو میله ته به یک به فکر ناچیته وه. عه جه با چوّن ئه بی له عمله بین در سائیمه ته تالی و شه خسی وا موقه ده سائیمه ته تاکه بین داده ماتی و شه خسی وا موقه ده س دائیمه ته ته دیر و ته ته دیر و نوت به سازه تی و ته شه کوری خه ده ماتی مه شکوره ی نه که ین.

"ئیستیرحام ئەكەین كە بە نەزەریکی خراپ تەماشای مەقالەكە نەفەرمون، چونکـه لـه غـهیری ئـەوه كـه زیاتر بق ھەولّدانی ئیكمالی نوقسانیەتی میلەتەكە نەبى تەشویقیان بكەین ھیچی تر نالّیین و، ھیچ حـەقیّكمان نیه بیلّیین و، بائیما تەمەنای مومەقھتیەتیان ئەكەین. ھەر بژین."

2. **ژیان و مهجلیسی نواب (دەورەی دوەم)** (19 ی ئاباری 1928 – 1 ی تەموزی 1930)

دەورەي ئىنتىخابىي دوەم 1. وتارەكانى ژىان

"قسەى حەق وەلەو رەقىش بى نابى كەس پىى ناخۇش بى

"وهکو تهماشا ئهکهم و ئهبینم، له سلیّمانی و لـه خـاریج، زوّر کـهس و ئـهنواعی ئینسـان خـوّی حـازر کردوه و تهشهبوسات ئهکهن بو ئهوه که بین به مهبعوس.

"ئهم زهواتانهش قیسمیّکیان به بیّ مهسئولیهت موقابیل به میلهت خوا کردونی به مهبعوس و به قهد مهبعوسی که بق میلهتی خوی سهرفی حهمیهت و غیرهتی کرد بیّ، حورمهت و شهرهف و ئهملاک و سهروهتیان ههیه و، له نهزهر عموم دا زوّر به ئیعتیبار و نفوزن، لاکین مهعهائهسهف چونکی لهمهوپیّش تهحسیلی مهکته بهم مهحیته ا موهیم و مهتلهب نهبوه، باخسوس بو پیاویّک که ساحیبی سهروهت و ئهمهلاک بوبیّ، دلّی نههاتوه نهولاد له خوّی دور بخاتهوه و بینیریته مهکتهب و زیاتر مهغرور به سهروهت و نهملاک و ئیعتیباری ئهولادی له تهحسیلی مهکتهب و معکاتیبی عالی مهحروم کردوه و به سایهی شهرهف و ئهملاکیانهوه به حورمهت ژیاون و. ئیستایش له نهزهر ئههالی ائه شهرهف و حورمهته باقیه، فهقه ت چونکه له مهکاتیبی عالی دا تهحسیلیان نیه ئهم وهزیفه موهیمهیان پی ناکری، ههر تیا مهحجوب ئهبن، چونکه ئهمو و وهزیفه نیه که له وهزیفهی تر نیه ههر موقابیل به شهخسیک مهحجوب بیّ. مهحجوبی له وهزیفهی مهبعوسی موهیمتر بیّ وهکو وهزیفهی تر نیه ههر موقابیل به شهخسیک مهحجوب بیّ. مهحجوبی مهبعوسی موقابیل به میلهتیک مهمور و ناوهدان نهکات. خوانهکرده عهکسی ئهمه بیّ، میلهتیک دوا نهخات و و لاتیک بهرز ئهکاتهوه و و لاتیک مهعمور و ناوهدان نهکات. خوانهکرده عهکسی ئهمه بیّ، میلهتیک دوا نهخات و و لاتیک و رزان زان و و لاتیک و بهرز نهکات و خوشی رهزیل و بی حورمهت نهبیّ.

"کهوابو یهکی له ههمو خسوسیکهوه خوّی لایق نهبینی و نهزانی لهم وهزیفهیه ا مهحجوب نابی، نابی و حهیفه تهشهبوس بهم وهزیفهیه بکات و نوبالی میلهتیک بخاته نهستوی خوّی و ئیعتیباری خوّی لای میلهته که مهحو بکاتهوه. بهعزیکی تر ههن که خوّیشیان ئهیزانن ئهم وهزیفهیهیان پیّ ئیفا ناکریّ و ناشبن به

"ئەمجا كەوا بو حەيفە گوھەردۆراندن. رجا ئەكەم لە سەر ئيوە فەرزە بـەم نفـوز و حورمەتـەوە سـەعى بكەن و تەنويرى ئىمەمانان بكەن تا بە عموم پياوى لايەق، تەجرەبەدىدە و ئەربابى خۆى بدۆزىنـەوە كـە ئـەم بارە گرانە بدەين بە سەريانا. ئەم قسانەم بە بى ئەدەبى عەد مەكەن وەلا كەسم نيە چاوى لە مەبعوسـى بـى و خۆيشم لە ئيوە نالايەقتر! حەقبىزى قسەرەق" (ژيان، ژ 101، 9 ى شوباتى 1928)

"خیتابیکه موقابیل به ههمو میلهتی کورد

"ئیوه ههمو ئهیزانن به پئی قهراری عیسبهتول ئومهم ئهمرو ئیمه له گهل حکومهتی عیراقا ئهژین و ههمو موقهدهراتیکمان له گهل ئهوانایه. له ههمو شتیک زیاتر سهبهب و ئالهتی تهرهقی و تهعالی میلهتیک قهوانین و نیزاماتی حکومهتهکهیه، یهعنی تهرهقی میلهتیک له گهل قهوانینی حکومهتهکهیا مهبسوتهن موتهناسیبه، باش بی ئهبی به واسیتهی تهرهقی میلهتهکه، خراپ بی میلهتهکه دوا ئهخات و مهحوی ئهکاتهوه. و ههمویش ئهیزانین ئهم قهوانین و نیزاماته ههموی بو تهدقیق و ئیسلاح و تهسیوی تهوریعی مهجلیسی مهبعوسان ئهکری تهبیعی ئهوسا ههمو مهبعوسیک له گهل قابیلیهتی میلیهی و ویسعهتی ئهرازی لیواکهها موقایهسهی ئهکات، ئهگهر بو تهرهقی و پیشکهوتنی لیواکه موفید بو تهسیق وهئیللا به ئیعتیرازیکی مهعقول ههتا ئهبی به سهبهبی تهرهقی لیواکهی بو ئیسلاحی ههول ئهدا، ئینجا کهوابو بو ئهم جیگایه پیاوی فهعال، موقتهدیر، وهتهنیهروهر و میلهت خوشهویست به عهمل دی.

"ئەمرۆ لیواکانی کورد دواکەوتوی ھەمو عیراقە. ئەمیش به واسیتهی مەبعوسەکانمانەوە بو. چونکه ئەو مەبعوسانەی کە لە ئەوەل دەورەدا ئینتیخابمان کىردن ھەموی نا فەقەت بە ئەکسەریەت ھىچ ئەوسافیکی مەبعوسیان تیا نەبو. پیاوی ئەو مەجلیسە نەبون. ھەر یەکەیان بى مەنفەعـەتی خسوسـی خۆیـان مەنفەعـەتی عمومی میلەتەکەیان واز لى ھینا بو. بى خاتری خۆیان گەورە ببن ھەر یەکە ئینتیسابی كىرد بـو بـه یـەكى لـه وەزیرەكان و پیاوە بە دەستەكانی ترەوە. عادەتەن وەكو مادونیکی ئەوان تابیعی ھەمو ئـەفكار و ئـەوامیریان بون. ھەتا نەتیجە وا دوایان خستین و لە ھەمو ئەسبابیکی تەرەقى مەحرومیان كردین.

"ئينجا ميلەت خۆ ئەمانەمان زانى لەوانـەوە تەجرەبەيـەكى باشـمان دى. لازمـه عـەقلمان بيتـەوە سـەر. ھەموئەھالى ليوايەك بە جدى تىخ بكۆشين كە بۆ ئەم جيڭايە پيـاوى بـاش، فـەعال، موقتـەدير، ميلەتپـەروەر و وەتەن خۆشەويست ئينتيخاب بكەين. چونكە ئەمە بۆ حەيات و ئيستيقباليّكى چـوار سـاليه. خوبانەخواسـته ئيتر ئەگەر لەم حالّەيش زياتر دوا بكەوين، جەبرى مافاتى قابيل نابى و پەشيمانى فائيدە ناكات. ئيتر خۆتان و غيرەتتان (حب الوطن من الايمان) ئەبىخ بە ىل و بە گيان بۆ وەتەنەكەمان هـەول بـدەين." (ژيـان، ژ 103، 23 ى شوباتى 1928)

"به موناسهبهتی ئینتیخاباتی تازهی مهبعوسانهوه چهند قسهیه کی رهق ئهمما خوش

"خۆزگە حكومەت ئەم خزمەتى وەتەنەى مەجانەن تەكلىف بكرىايە و معاشى مەبعوسى بكرىايە بە صەد روپيە، ئەو حەلە فيداكار، وەتنپەروەر بوار دەرى ئەخست. بە ئيعتىبارى عموم نالام، فەقەت بە ئەكسەريەت كە زاھىرەن بە زمان ئەم وەعدانە بە ئىرە ئەدەن، ئەم فىداكاريەى كە پى نىشانى ئەدەن، كەچى لە دللىا لە گەل شتىكى كە خەريكن. ئەوان پلانى خۆيان دەمىكە رىكى خسىتوە: لەم ئەدوارى ئىجتىماعەدا چەنىد معاش وەرئەگرن؟ چەندى سەرف ئەكەن؟ چەندى پاشەكەوت ئەكەن؟ ھەمويان حساب كردوه. لە سەر چ جادەيـەك، كەلاومى چ قوربەسەرىكى بە ھەرزان ئەكىن و لەو كەلاومىيەدا چ نەوعە بىنايـەكى دروست ئەكەن؟ وە يا چ دىزيەك ئەكىن ھەموى بەرىكوپىكى پرۆغرامەكەى كە بە خەيال تەرتىبيان كىردوە لە گىرفانيانايـە. (مزگـەوت روخاوھ، مىحرابى ماوھ).

"ئەى مىلەت! موحەقەق بزانە ئەبى خۆت بەزەپىت بە خۆتا بىتەوە.

"فهقهت ها ئهم قسانهم بق نهوه نیه که ئیوه مهئیوس بن، زاتهن له سهرهوه وتـم ئـهم قسـهیهم بـه ئیعتیباری عمومی نیه، له ناو خوتانا ئینسانی فیـداکار، وهتهنیهورهر، موسـتهعید ههیه. زوّر چاک چاو بگیّره، زهریف ورد بهرهوه، له روا دامهمیّنه، خزم و ئاشنا تهماشا مهکه، ئـهوی بـه کـهلّکت دیّـت، ئـهوی دهرمانی دهردت ئهکا، ئهوی ئیعتیمادت به عیلم و سهویهی ههیه، ئهوی قیمهتی لای تق مهعلوم و موجهرهبه، حاسلی ئهوی حهیات و مهماتی ئهویّی، سهعادهت و فهلاکهتی له گهل تقردا موشتهرهکه، ئـهوه هـهلّبژیره، پروغرامی داوا لیّ بکه، پشت به یهکیّک ببهسته (مهبهسته، نم) که ئاگرت تیّ بهر بـدا و خـوّی لـه دورهوه سهیرت بکات ئیتر:

من انچه شرط بلاغ است با تو میگویم

تو خواهی از سخنم یند گیر و خواهی ملال" رژیان، ژ 104، 1 ی مارتی 1928).

2. پێڰهێناني مهجليس

2. 1. نامزهدیی

"ئـهمجاره بــق ئــهوهى لـه تــهرهف ئــههالى ليــواى ســليّمانيهوه ئينتيخــاب بكــريّن و بـبن بــه مهنــدوب مـوافيقى ئيستيدعايهک که تەقدىميان کردوه جەنابان: ناميق بــهگ کــوړى عــهلى پاشــا کـه دانيشــتوى موســلّه و، ئهحمـهد نــورى ئەفەندى موديرى پۆسته و تەلغرافى كەركوک نامزەدىى خۆيان ئيعلان كردوه." (ژيان، ژ 102، 16 ى شوباتى 928).

"بۆ زانىنى ھەمو

"ساكینی قەزای ھەلەبجە جەنابی ئەحمەد بەگ زادە عەلی بەگ بۆ ئەوەی لە تەرەف ئەھالی ئەم لیوایەوە ئینتیخاب بكری و بېی بە مەبعوس بە ئیستیدعای رەسمی نامزەدی خۆی وەزع كردوه.

"جەنابى سەبرى ئەفەندى حاجى عەلى ئاغا بۆ ئەوەى لە ليواى سلێمانىدا ئينتيخاب بكىرى و ببىي بـە مەبعوس ئەمجارە لە تەرەف دو سەد شەخسى ئەم ليوايەوە بە مەزبەتە تەرشىح و نامزەدىيان وەزع كىردوە." (ژيان، ژ 105، 8 ى مارتى 928).

"نامزەدىي

له ئەشرافى سليمانى موتەقاعىد مىرليواى ئەركانى حەرب موحتەرەم حاجى مستەفا پاشا بۆ مەبعوسى ليواى سليمانى نامزەدىي خۆي وەزع و ئىعلان فەرموه.

"له بهگزادهی جاف جهنابان ئهحمه د موختار بهگ و جهمال بهگی کوری جهمیل بهگ له هه لهبجه وه و، له خه لقی سلیمانی و دانیشتوی بیدروت سابیق بیکباشی ئهرکان حه رب جهنابی ئه حمه د زه کسی بهگ له بیروته وه بق نهوه ی له ته دهف ئه هالی ئه م لیوایه وه ئینتیخاب بکرین و ببن به مه بعوس نامزه دیی خقیان وه زع کردوه." (ژیان، ژ 108، 5 ی نیسانی 1928).

"بۆ زانينى ھەمو

"موحتهرهم جهنابی سهیفولا بهگ کوری عیزهت بهگ بو ئهوهی ئینتیخاب بکری و ببی به مهبعوسی ئهم لیوایه له تهرهف ئههالیهوه به مهزبهتهیهکی دوصهد ئیمزایی نامزهدییان تهلهب و وهزع کردوه.

"جەنابى ماجىد ئەفەندى كورى مستەفا ئەفەندى قازى بۆ ئەوھى ئىنتىخاب بكىرى بـ مەبعوسـى ئـ م ليوايە لە تەرەف ئەھاليەوە بە مەزبەتەيەكى دوصەدوپەنجا ئىمزايى نامزەدىيان تەلەب و وەزع كردوه." (ژيان، ژ 110. 19 ى نيسانى 1928).

"بۆ زانىنى ھەمو

"له خهلقی سلیّمانی دانیشتوی بهغداد حاجی مهلا سهعید ئهفهندی کهرکوکلی زاده بق ئهوهی له تـهرهف ئههالی لیوای سلیّمانیهوه ئینتیخاب بکـریّ بـه مـهبعوس لـه سـهر پروٚغرامیّکـی کـه لـه ژیـرهوه دهرج کـراوه نامزهدیی خوّی وهزع کردوه:

- موعاههده له گهڵ ئوممهت ئهكهم كه به قهدهر تاقهت سهعى بكهم بـ ق ئيسـتيقلالى تــام كـه هـيچ گرێيهكى تيا نهبێ.
- غایهی ئهمهلم ئهمهته میلهتی عیراق و بریتانیای عوزما دائیمهن له حالی دۆستی و مهسالیحی ئینگلیز
 له عیراقا مهحفوز ببینم.
- سهعی و تهشویقی سولتاتی محهلیه ئهکهم بق تهعدیلی بهعزی قهوانین و ئهشکالی مهوزوعهی حازره وهک ئوسولی جیبایهت (ضریبه) به سورهتیک موافیقی مهسلهحهتی زوراع و موکهلهفین بی.
- 4. موافهقهت له سهر هیچ قهراریک ناکهم له مهجلیس دهرچی که حقوقی میلهت پایهماڵ بکات وه یا موخیلی ئیستیقلال بی." (ژیان، ژ 111. 26 ی نیسان 1928).

"بۆ زانىنى ھەمو

"مه عالی ئهمین زمکی به گ بو ئه وه ی له ته رهف ئه هالی ئه م لیوایه وه ئینتیخاب بکری به مهبعوس به ته نفراف نامزدییی و مزع فه رموه.

"تەلغرافىك كە لە ئەحمەد نورى ئەفەندىەوە ھاتوە

"بۆ حەميەتمەندانى ژيان

"وهكو له وهقتى خۆيا له گهڵ سهعادهتى موتهسه پيف و زهواتى موحته رهمهوه قسـه كـرا بـو ديسـان تهرشيحم به واسيتهى حكومهتى مهركه زيهوه تهمهنا ئهكهم. فائيده له ئيمه مهئمولـه. كـهركوک ئهحمـهد نـورى" (ژيان. ژ 113. 10 ى مايسـى 1928).

2. 2. دياري كردني مونتهخيبي ئهوهلي

"ئيعلان دەرگاى مزگەوتى شێخ محەمەدى ئالەكى گۆيژە يۆشخ دەمەدى ئالەكى مەڭكەندى پێش چايخانەى حەمەئاغاى ئەورەحمان ئاغا دەرگەزێن دەرگاى خانەقاى مەولانا دەرگاى مزگەوتى گەورە سەرشەقام دەرگاى مزگەوتى مەلا حاميد چوارباغ دەرگاى خانەقاى مەشوى حولەكان كەنشتەى قەرەداغى

دەفتەرى مونتەخىبى ئەوەلى محەلەكانى شارى سلىمانى، كە لـه ھەيئـەتى موختارىــەوە وەرگىـراوە، بـەو جىڭگايانەى كە لە سەرەوە نوسراوە لە رۆژى 20 ى شوباتى 928 دا تەعلىق كراوە، ئەوانەى كە ئىسىميان لـەو دەفتەرانەدا تەسـجىل نەكراوە وە يا ئەوانەى كە حەقى رەئىيان نىه و لەو دەفتەرەدا تەسـجىل كـراون، حاسـلى ئەو شەخسانەى كە ئىعتىرازىكىان ھەيە لە تارىخى تەعلىقەوە ھەتا حەوت رۆژ ئەتوانى موراجەعـەت بكـەن بـە ھەيئەتى تەفتىشيە و ئىعتىرازەكەيان دەرميان بكەن لە دواى ئەم مودەتە ئىعتىراز قبـول نـاكرى، بـۆ ئاگـادارى ئىعلان كرا. ھەيئەتى تەفتىشيە" رژيان، ژ 103، 23 ى شوباتى 1928).

2. 3. هەڭبژاردنى مونتەخىبى سانەوي

"ھەوالىي داخلى

"ئىنتىخايات

"به موناسهبهتی تهواوبونی دهفتهری مونتهخیبه ئهوهاهکان ههیئهتی شـوعبهی ئینتیخابیـهی سـلیّمانی و میعادی قانونیهوه، دهست کرا به ئینتیخابی مونتهخیبه سانیهکانی ناوشار.

"له گەرەكى مەلكەندى، جەنابان: حەمە ئاغاى عەبدورەحمان ئاغا و، مەحمود ئەفەندى رەئىسى بەلەىيـە و، مىرزا ئەحمەدى حاجى قادر و،

"له گەرەكى گۆيژه، جەنابان: حاجى مستەفا پاشا و، حاجى ئيبراھيم ئاغا و، ميرزا تۆفيق قەزاز و،

"له گەرەكى دەرگەزين، جەنابان: حاجى مەلا محيدين ئەفەندى و، غالب ئاغا و، مەجيد ئەفەندى و،

"له گەرەكى كانى ئاسكان، جەنابان: مەجىد ئەفەندى حاجى رەسـول ئاغـا و، شـێخ محەمـەد ئەفەنـدى گولانى و، كەرىم بەگى محەمەد فوئاد بەگ و،

"له سهرشهقام، جهنابان: حاجى مهلا خاليد و، مستهفا ئاغا و،

اله چوارباغ، جەنابى: مەلا خالىد ئەفەندى كورى مەحوى ئەفەندى و،

"له جوله کان، جهنابی: سالْح بنهشی.

"له نهتیجهی ئینتیخاباتا به مونتهخیبی سانیهتی ئینتیخاب کراون.

"وه دەست كراوه به ئىنتىخابى ناحيەكانى مەربوتى لىوايش لـه نەتىجـەدا ئـەوانىش عـەرز ئـەكرىّ." (ژيان. ژ 109، 12 ى نيسانى 1928).

"ئينتيخابات

"له دوای تـهواوبونی ئینتیخاباتی مونتهخیبه سانیهکانی ناوشار لـه نـهزارهتی ئـهعزایانی ههیئـهتی تهفتیشیها دهست کرا بـه ئینتیخاباتی مونتـهخیبی سانی ناحیـهکانی مـهربوتی سلیّمانی. وه لـه نهتیجـهی ئینتیخاباتا:

"له ناحیهی تانجهروّدا، جهنابان: مودیر رهشید ئهفهندی غهفور، مهئمورمال قادر ئهفهندی، تهحسیلدار فایهق ئهفهندی، عهبدولا ناجی ئهفهندی، رهشید مهستی ئهفهندی، حاجی حهمهئاغا، حهمه رهشید ئهفهندی حاجی ئیبراهیم ئاغا، شیخ قادری عهتار، ئهحمهد بازیانی و،

"له ناحیهی سهرچناردا، جهنابان: مودیر محهمه فوئاد بهگ، ئهحمهد بهگ سهعید بهگ، عیـزهت بـهگ عوسمان پاشا، غهفور ئهحمهد و.

"له ناحیهی قهرهداغ دا. جهنابان: سهعید ناغای جهعفهران، شیخ سهعیدی تیمار، کویخا نهجم زوّراب، روّستهم عهبدولقادر، فهخری واسیف بهگ، شیخ نوری ئهفهندی شیّخ بابا عهلی و،

له سورىاشى جنوبى، جەنابان: مودىر شيخ يوسف ئەفەندى، حاجى ئەمين كاكەحەمە، جەلال سائيب ئەفەندى، تۆفىق فايەق..، محەمەد بەگى حاجى رەسول بەگ، عەبدولا ئەفەندى كاتب... حاجى ئەحمەد و،

له سورداشی شیمالیدا، جهنابان: حاجی محهمهد ئهفهندی حاجی کهریم، محهمهد سالّح بهگ، حهکیم حاجی فهرهج، عهزیز کویّخا ئهحمهد و،

"له ناحیهی سروچک دا، جهنابان: عهزمی بهگی بابان، شیخ رهزای شیخ محهمهد، شیخ حسین سهید ئهحمهد، شیخ عهدی شیخ عهلی، شیخ مهحمودی شیخ عهلی و،

"له ناحیهی بازیان دا، جهنابان: مودیر فهقی محهمهد ناغا، میرزا مارف و، قادر ئهفهندی موههندیس. "له تهرهف نهالیه وی "له تهرهف ئههالیهوه به مونتهخیبی سانی ئینتیخاب کراون." (ژیان، ژ 113. 10 ی مایسی 1928). حکومهت بق ئهوهی ئهنجامی هه لبرارین مسقگهر بکات و، ئهو نائیبانه دهربچیننی که خوی دیاری کردون، ههمیشه ههولی داوه مونتهخیبی سانهوی لهوانه هه لببر نیردین که گویرایه لی ئامقر گاریه کانی حکومهت بون. وهکو لهم ناوانه دا دهرئه کهوی ژمارهیه کی زقری مونته خیبه سانه و یه کانی قهزا و ناحیه کانی سلیمانی، له دانیشتوانی ناوچه که نین، به لکو موجه خقره کانی حکومه تن.

2. 4. ھەڭبۋاردنى مەبعوسەكان

"ئينتيخاب

"له دوای تهواوبونی ئینتیخابی مونتهخیبه سانیهکانی لیوای سلیّمانی روّژی 9 ی 5 ی 28 لـه نهفسـی شار و له ههمو مهرکهزی قهزای مولحهقه الدهست کرا به ئینتیخابی مهبعوسان. نهتیجه جهنابان: مهعالی ئهمین زهکی بهگ و، سهیفولا بهگ و، سهبری بهگی حاجی عهلی ئاغا و، محهمه سالّح بهگ، نهکسـهریهتیان ئیحـراز کرد و بون به مهبعوس. خوا لی یان موبارهک کا تهمهنای موهفهقیه و خدمهتیان ئهکهین.

له نهتیجهی نینتیخاباتی لیوای کهرکوک دا. جهنابان: مستهفا ئهفهندی یـهعقوبی زاده و، سـهعید ئهفهنـدی نههلی کفری و، حاجی عهلی قیردار و، محهمهد بهگی فهتاح بهگ، ئهکسهریهتیان نیحراز کرد و بون به مهبعوس.

"له نهتیجهی ئینتیخاباتی لیوای ههولیّرنا، جهنابان: جهمال بهگی بابان، ئیسـماعیل بهگی رهوانـندی، مهعروف عهلی ئهسفهر ئهفهندی، ناود بهگی حهیـدهری، عهبـدولّا ئهفهنـدی مـوفتی، بـه ئهکسـهریهت بـون بـه مهبعوس.

"وه لەم خسوسەوە لە ھەقتەي ئاتىدا موفەسەلەن موتالەعەى خۆمان عـەرزى قـارئينى كيـرام ئەكـەين." (ژيان، ژ 114، 17 ى مايسى 1928).

2. 5. ئىجتىماعى مەجلىس

"ھەوالىي داخلى

"رۆژى شەمەى 28/5/19 بە راسىمەيەكى موتەنتەن مەجلىسى مەبغوسان ئىجتىماعى كىردوە، لە دواى خويندىنەومى نوتقى ئىفتىتاحيەى جەلالەتى مەلىكى موعەزەم، يەك يەك معامەلـەى تەخلىفىـە مەبغوسـەكان ئىفا كراوە و لە پاشا دەست كراوە بە ئىنتىخابات بۆ رەئىس تەعىن كردن نەتىجە بە ئەكسـەريەتى ئارا وەزيـرى داخليە مەعالى عەبدولعەزىز بەگى قەساب بە رەئىس و مەبغوسى ھەولىد داود حەيدەرى بەگ بە نائىبى رەئىس ئىنتىخاب كراون." رژيان، ژ 1115، 24 ى مايسى 1928).

3. چاوەروانيەكانى ژيان

"لەمەولا ئومىدى قەوىمان بە مەبعوسەكانمانە

"له ئیجتیماعی دهورهی پیشونا به ئهکسهریهت میلهت له وهکیلهکانی رازی نهبو و هیچ ئومیدیکی فهعالیهتیان لی نهئهکرد. فهقهت ئهم ئینتیخابه له ههمو جیّگایهکا باخسوس له ئهلویه و قهزاکانی کورنستان نا به سورهتیکی باش نهتیجهی هات. ئهوانهی که میلهت ئارهزوی ئهکردن ئهکسهریهتیان ئیحراز کرد و بون به وهکیلی میلهت. چونکه ههمویان موجه رهب، عالم، فازیل، وهته نهروهرن، ئومیدی قهویمان پی یانه، وه موحهقه ق حسهبهل مهتلوب وهزیفهی مهودوعهی خویان به جی ئههینن و له دهرهجهی ئیمکان نا بو تهرهقی و تهعالی میلهتی وهتهنه که تی ئهکوشن و، بو خاتری ئهوانهیش که نایانناسن بویان مهعلوم بیی که چ نهوعه زهواتیکن میکه یه که له ژیرهوه تهرجومهی حالیان عهرزی قارئینی کیرام کرا."

ئينجا ديته سهر باسي ژيننامهي:

مەبعوسەكانى سلێمانى: ئەمىن زەكى بەگ، محەمەد سالْح بەگ، سەيفولا بەگ، سەبرى بەگ.

مەبعوسەكانى ھەولۆر: جەمال بەگى بابان، ئىسىماعىل بەگى رەواندزى، داود بەگى حەيدەرى، مەعروف ئەفەندى عەلى ئەسغەر (مەعروف حياوک)، عەبدولا ئەفەندى موفتى.

مەبغوسەكانى كەركوك: حاجى عەلى ئەفەندى قيردار، مسـتەفا بـەگ يـەعقوبى زادە، سـەعيد ئەفەنـدى، محەمەد بەگى فەتاح بەگ.

مەبعوسى قەزا كوردەكانى مولحەقى موسلّ: حازم بەگ، ھەيبەتولّا ئەفەندى، شێخ عەبدولّا ئەفەندى شـێخ ور محەمەد.

له كۆتايى وتارەكەدا نوسيويتى:

"ئینجا که تهرجومهی حالی وهکیله خۆشهویسته تازهکانمان عهرزی قارئینی کیرام کرد، میلهت قهناعهتی کامیلهی ههیه که بۆ ئهم دهورهی حازرهیه زهواتی موقتهدیری دۆزیوهتهوه و له حوسنی ئینتیخاب با ئیسابهتی کردوه. ئهمجا رجا و ئیستیرحامیان لی نهکهین که ئیتر ئهبی بو تهرهقی و تهعالی میلهتهکه له دهرهجهی ئیمکان با سهعی و جههد بفهرمون و تهبیعی ئهوانیش ئهیزانن که میلهت و وهتهنهکهمان چهند بواکهوتوه. له خسوس مهعاریف، تیجارهت، سیحهت، ریگا، وهسائیتی نهقلیه، زهراعهت، سهنایع و گهلی ئهسبابی تهرهقی ترهوه مهحرومین. بو ئیستیکمالی ئهم نهواقیسانه یهگانه ئهمهلمان ئیتر بهمانه. له ههمو خسوسیاتیکمانهوه ئهمان مهسئولن و، فهریزهی زیمهتیانه واجیباتی مهودوعهی خویان به جی بهینن و میلهت بوچاری ئینکیساری خهیال نهکهن. ئیتر ئومیدی قهویمان ههر بهم زاتانهیه و ههر بهم دهورهیهیه. ئومید ئهکهین شهو و روژ خویان به جی نهینن نیتر ئهبی میلهت قور بکا به سهری خویا دهستهوئهژنو مهئیوس ببی. له بهر ئهوه بائیمهن ئینتیزاری جههد و کوششیان ئهکهین.

"خوىا به حوسنى نيەتەرە موەڧەقيان كات و موقابيل به ميلەتەكـه روسـوريان كـات." (ژيـان. ژ 115. 24 ى مايسى 1928).

ژیان ئهم پهیامهی ئاراستهی مهبعوسهکان کردوه:

"بۆ وەكىلە موحتەرەمەكانمان

"ئەي وەكىلانى مىلەت!

ئٽوہىا

"ئەى ئەو زاتانەي كە موقەدەراتى مىلەتىكىان تەودىع كراوە!

"ئەي ئەوانەي كە ئەم وەزىفە موقەدەسە، موھىمە، حەياتيەيان قبول كردوه!

"ئهی ئهو شهخسانهی میلهت موقابیل به ههمو چاکهیهکیان تهقدیر و خراپهیهکیان مهسئولیان ئهکات! "ئهم مرکزاه در حته دره کو درکارا نام در خرتارهان ام گهار نائدرده در نام هادا دران هر می درقان ا

"ئەى وەكىلە موحتەرەمە كوردەكان! ئەم خىتابەمان لە گەڵ ئۆوەيە و ئەم ھاوارەمان ھـەر موقابىـل بـە .

"ئیمه نامانهوی بهحسی دهورهکانی که بکهین. له دهورهکانی کهبا ئهوی ئیشیکی کردبی و حسابیکی بابی به میلهتهکهی خوّی، ههر مهعالی ئهمین زهکی بهگی وهکیلی موحتهرهممان بو.

"به لام تو خویا: ئیوه هیچ به عمومی زانیوتانه و لیکتان داوه الله چ وهزیفهیه کی موقه دهس و حمیاتیتان تهودیع کراوه و گرتوتانه ته نهستوی خوتان؟ عهجهبا نازانن وه ته نهکهتان له چ حالیکایه؟ غهیری حقوق، له ههمو ئاساریکی عیمران و تهرهی، له مهعاریف، صهنایع، تیجارهت، زهراعهت، ئیقتیصادیات دا چهند

مهحرومه؟ وه ئهگهر ههر وا بمینینتهوه چهند مهحکومی مردنه؟ وه نازانن بـق ئـهوهی بـژی، تـهرهقی بکـات، حقوقی چنات، حقوقی چناک که چند مهر به ئیوهیه؟

"ئیوه ئەبیّ بزانن کە ئینتیخاب کردەی میلەتیّکی یەک ملیوٚن نفوسییین و، لـه دواتانـهوه پشـتیوانیّکی موهیم و به قوهتی وهکو ئەم میلەته هەیه. وه ئەبیّ بزانن و لـه هـمو کەسـیّکی مـهعلوم بکـهن کـه ئـهمروٚ لـه مهجلیسی مەبعوسانی عیراقدا کۆمەلیّکی زور هەیه که تەمسیلی شهعبیّکی موهیمی وهکو کورد ئەکات.

"موقابیل بهم وهزیفه موهیمهیمتان و له حالّیکا که ئهزانن میلهتهکهتان ئهمهنده دواکهوتوه و ئهبی فهوقهلحهد سهعی بق بکریّت، کهچی مهعهئهسهف ههتاکو ئیّستا نه له مهجلیس دا و نه له خاریجهوه به نهشریات و تهشهبوسات کهس خدمهتیکی له ئیّوه نهدی و فهعالیهتیّکتان نهنواند و تهئمینی یهکیّ له مهقاصیدی میلهتتان نهکرد.

"ئیستیرحام ئهکهین ئهم مهعروزاتهمان به شتیکی خراپ تهلهقی نهکهن و بزانن ئیتر میلهت به بهریهوه نهماوه و له تاوانا هاوار ئهکات و له ئیوه زیاتر کهسیکی که شک نابات.

"ئیتر ئەبى لە نەزەر مىلەتەكەدا خۆتان روسور بكەن وە با دائىمەن مىلەت بە موقەدەسى ناوتان ببات و ئىسمتان بە شەرەڧەوە بە زەركەڧتى ئالتون بنوسرى. ئەبى ئەمجارە بە قەتعى بە ئىتىڧاق و يەكزبانىـەوە بـۆ ئەم مىلەتە مەزلومەتان سەعى و ھىمەت بڧەرمون.

"بق ئەوەى لە گەل مىلەتى عەرەب و حكومەتى عيراق وەكو برا بژين بە قەدەرى ئىمكان بـق ئىكمالى نەواقىصاتمان و بق تەئمىنى ئەسبابى تەرەقىمان ھەول بفەرمون.

"ئيتر ديسانەوە رجا ئەكەين بۆ ئەوەى قسەى ئەم لا و ئەو لا بېرى و كەس حەقى گوتنى نـەمينى، بـۆ ئەوەى لە نەزەر مىلەتەكەدا ھەر يەكتىكتان مەوقىعىكى عالىتان بېن، ئەبى لەمەودوا ھەمو وەقتىك لە مـەجلىس دا فەعاليەتى ئىوە بېينن." رژيان، ژ 164، 4 ى نيسانى 1929).

4. داواكارى مەبعوسەكان

4. 1. دەبارەي مەعارىف

"سورهت و تەرجومەى تەقرىرىكى مەبعوسە موحتەرەمەكانى كوردە كە لە خسوس مەعارىفـەوە داويانــە بە وەزارەتى مەعارىف:

"بۆ وەزارەتى جەلىلەي مەعارىف

"له فهخامه تتانه وه مهعلومه که جیهه تی شیمال له خسوس عهلاقاتی سیاسیه و ئیقتیساییه وه له ناو حکومه ته گهنجه تازه پیّگهیشتوه کهمانا ئههمیه تیّکی گهورهی ههیه، له بهر نهمه لازمه ئیزالهی ههمو مهوانیعیّک بکری له خسوس نهشری مهعاریفه وه، وه نهو شتانهی که جههل لائه بات پیّویسته ئیکمال بکریّ.

چونکه له مهنتیقهی شیمالا مهعاریف زوّر سست ئهروا و زوّر دواکهوتوه لازمه بـوٚ ئــهوهی دهرهجــهی مهتلوبه بگهیهنریّ معاوهنهتی بکریّ به نهوعیّک مساوی بیّ به مهنتیقهکانی تری عیراق.

"ئەو سەبەبانەي كە مەعارىفى ئەم مەنتىقەيەي دواخستوە ئەمانەن:

 نەبونى كتيبانى تەرجومەكراو بە كوردى كە لىسانى تەدرىسىيەى ئەو مەنتىقەيە و عيبارەتە لە چەنـد ليوا و قەزايەكى موھىم كە تول و عورزى لە زاخۆوەيە ھەتاكو پينجوين و خانەقىن و بەدرە.

2. كەمىتى موعەلىم لەو مەنتىقەيەدا.

 بۆ ئەوەى ئىرشاد و موراقەبەيەكى تـەواوى موعەلىمـەكان و مەكتـەب بكـات و تـەرەقى و تـەعمىمى مەعارىف بكات و لە سەر يەك رى و يەك پرۆغـرام تـەدرىس و تەدەروسـيان پــى بكـات بــۆ ئـەم مەنتىقەيــە مودىرىكى مەعارىف نيه.

- 4. لهم مهنتیقهیما مهکتهبیّکی موکهمهلی سانهوی نیه که بین به کهفیل و به واسیتهی تهواوکردنی ئهو عیلمانهی که تهلهبهکان له مهکاتیبی ئیبتیدائیها خویّندویانه و. بق نهوهی که له وی ها لهزهت له خویّندن وهرگرن و عیلمیّکی چاک فیّری تهلهبهکان بکریّت به نهوعیّک که بتوانن بچنه مهکاتیبی عالییهوه.
- که مهنتیقهیه مهحرومه له مهکتهبیکی دارولموعهلیمین که مهوجودیهتی ئهازهمه و یهگانه واسیتهیه بق ئهوهی موعهلیمی موقتهدیر پی بگهیهنی که بتوانن چاک به کوردی تهدریس بکهن.
- 6. له بهر فهقیری ئههالی ئهو مهنتیقهیه ناتوانن و مومکینیان نابی ئهولادهکانیان بن ئیکمالی تهحسیلی سانهوی و عالی بنیرن بن مهرکهزی حکومهت.
- 7. زور ئەسبابى تر ھەيە كە بوھ بە سەبەبى ئەوە كە ئەبەوھىنەكان ئىھتىمام ناكەن بو ئەوھى ئەولادەكانىان بنيرنە مەكتەب. ئەو رى يەى كە لازمە لە خسوس نەشرى مەعارىڧەوە تەبەعىلەتى بكرى ئەوھىلە كە ئەو نوقسانيەتەى و ئەو سستيەى لە خسوس مەعارىڧەوە ھەيە و زيهنى ئەھاليەكلەى ئىشلال كردوە كە ئىھتىمام بە مەعارىف ناكەن لازمە لابېرى، كە ئەمانەن:
- 1. تەشكىلى (لىجنەيەكى تەرجەمە و تەنلىف) كە ئەعزاكانى لە عالم و منەوھرە مونتەخەبەكانى كوردەكان بىخ، كە موافىقى پرۆغرامى مەعارىف كتىب تەئلىف و تەرجەمە بكەن. وە ئىعتىقادمان وايە كە ئەم لىجنەيە ئىشەكانيان زۆر چاك و بە تەواوى بە جى ئەھىنىن. وەزارەتى مەعارىف بى ئەم خسوسە مەسارىفىدى زۆرى ئەبىي و ئەگەر وەزارەتى مەعارىف لە حالى حازرىا مەعزور بو لە تەشكىل كرىنى ئەو لىجنەيە كە زۆر پىزوستە بى لابىرىنى تەزەبزوب ھىچ نەبىي رجا ئەكەين رەسىمەن ئىعلانى بكات كە ئەو كەسانەى موافىقى پرۆغرامى مەعارىف كتىنىكى تەرجەمە وە يا تەئلىف ئەكەن بە نىسبەت چاكىيى كتىنەكەيانەوە ئىكراميەيەكى ئەدرىتى كە ئەقەلەن لە 500 روپيە كەمتر نەبىي و، ئەگەر ئەم مەسئەلەيە تەرك بكرى بى تەشەبوسى شەخسى جوان نابىي، چونكە ئەمە لە مىلەتىكا ئەكرى كە لە ناويانا عىلم موتەرەقى بىي و قەدرى مەعارىف بىزانن. وە خەلەر مەعارىف بىزانن. وە خەلەر مەعارىف بىي تەشەبوسى شەخسى تەرك بكات باوەر ناكەين ھىچ كەسىكى لە خۆيەوە ئەم خدمەتە بكات چونكە بى خىزىدى ئىنتىقاغىكى مادى و زەرورى تىيا نابىنى.
- 2. بۆ ئەوەى موعەلىمى موقتەدىر، عالم بۆ سىنفە سانەويەكان چنگ بكەوى لازمە وەزارەتى مەعارىف لەخسوس زيادى معاشەوە ئىھتىمام بكات، چونكە ئىعتىقادمان ھەيە كە پىاوى زۆر موقتەدىر، عالم ھەيە لە ولاتەكەمانا فەقەت لە بەر معاش كەمى ئىنتىساب ناكەن بە مەعارىفەوە.
- 8. لازمه دائیرهیه کی مهعاریف لهم مهنتیقهیه اته شکیل بکری به شهرتیک مهرکه زهکهی له وهسهتی ئهم مهنتیقهیه با بی که بتوانی موراقه بهی ههمو مهکته به کان بکات و لازمه مودیریکی وای بی ته عین بکری که له مهاریسی عالیه دهرچوبی که موقته دیر بی حالهتی مهعاریفی بگهیه نی به حهدیکی مهتلوبه. وه بونی ئهم دائیرهیهیش زهروریه بی نه شری عیلم و مهعریفه ت و محکومه ت له ته شکیل کردنی نهم دائیرهیه مهسره فیکی زوری نایر «به نیستاو» که بی تهفتیش و موراقه بهی لیوای سلیمانی و کهرکوکی داوه به به غداد ههولیر و نهوزیه کانی شیمال و هکو زاخق دهی کی عیمادیه ، عهقره ... ی داوه به موصل لهمه دا هم له خسوس مهعاریفه و ههم له خسوس تهریساته وه خرایه چونکه تابیعی مهنتیقه یک نین تهریسیان و هکو یه ک نابی و غهیری ئهمیش چونکه موفه تیشدی درونک موفه تیسی دروندی نازانن هیچ فائیده یه کیان لی حاسل نابی.
- 4. ئیکمال و تەنزیمی مەکاتیبی سانەوی به سورەتئکی وا که حەسەبەل مەتلوب تەکەفولی تەربیهی تەلەبەکان بکات و ئیحتیاجیاتیان دەفع بکات. ئەمما لە خسوس ئەو مەحزورەوە کە تەلەبەکان چونکە بە عەرەبی ناخوینن لە مەکاتیبی عالیەدا موشکیلات ئەبینن ئەمیش راست نیه چونکە ئەم مەحزورە بە زیادکردنی ئەوقاتی تەدریسیەی دەرسی عەرەبی لە سینفه سانەویەکانا لائەچیت.

- 5. كرىنەوەى مەكتەبىكى بارولموغەلىمىن بۆ ئەوەى ئىحزارى موغەلىمى موقتەدىرى چاك بكات كە بتوانن لە سەر ئوسولى تازە و موافىقى مەتلوب تەلەبەكان پى بگەيەنن.
 - 6. كردنهوهى مهكاتيبى كچان.
- 7. هەر وەقتىكى مەكتەبەكان و مەعارىفى ئەم مەنتىقەيە بەم نەوعە كە عـەرزمان كـرد تـەنزىم كـرا ئـەو وەقتە ئەبەومىنەكان شەوقيان ئەبى كە منالەكانيان بنىرنە مەكتەب بى تەحسىل.

ئینجا ئستیرحام له وهزارهتی مهعاریف ئهکهین که ئیهتیمامیکی کافی و تهواو بهم مهعروزاتهمان بکات و لهم سالهوه دهست بکا بهم ئیسلاحاته مهتلوبه و قهتعیه و ئیزالهی ههمو مهوانیعیک بکات که ئهبی به سهبهبی عهدم تهرهقی مهعاریفی ئهم مهنتیقهیه و ئیمهیش پیشهکی تهشهکوری ئهکهین.

بهغداد 1 ی حوزهیرانی 1928

مەعروف جياووک نائيبى ئەربيل، ئيسماعيل رەواندزى نائيبى ئەربيل، محەمەد سالاح نائيبى سلامانى، محەمەد جاف نائيبى كەركوک، سەبرى نائيبى سلامانى، عەبدولا موفتى نائيبى ئەربيل، جەمال بابان نائيبى ئەربيل، سەيفولا نائيبى سالامانى، محەمەد سەعىد نائيبى كەركوك." (ژيان، ژ 118، 21 ى حوزەيرانى 1928).

ژیان له ژیر ئهم یادداشتهدا نوسیویتی:

"بــق ئــهوهى فهعاليــهت و ئيقتيـدارى مهبعوســه موحتهرهمــهكانمان لــه ميلــهت بگهيــهنين، ئــهو عــهزم و تهشهبوساتهى كه بهم مودهته كهمه له خسوس مهعاريفى ولاتهكهمانهوه كردويانه عهرزى قارئينى كيرام كرا." له ياش ستايشى ئهمين زهكى ئينحا ئهنوسىخ:

"تهبیعی لهم دەورەیه دا چونکه مهبعوسه کانی تریشمان هامو موقته دیر و فه عالن له ئیستاوه سامی خویان پیشانی میله ته دوره دا ئومید ئه کهین ئیتر به سه بهبی فه عالیه ت و عهزمی میله تپهروه رانه یانه و روّژ به روّژ به روّژ به روّز به روّو تهروه ی بروّین و ئیستیر حام ئه که ین بو خاتری قه تعی موه فه قیه تبکری ته شریکی مه ساعی بکه ن و دمست له ناو ده ستی یه کتری بو به جی هینانی هه مو ئامالیکی میله ته که به زلی مه ساعی و هیمه تبه به مورونکه له معه معسره دا هم و شتیک به یه کبونی ئه فکار و ته و حیدی مه ساعیه و هیک دیت. ئیتر دائیمه ن ته مه مای موه فه قیه تب و یا تنتیزاری مه ساعی حه سه نه که که ین خوا توفیقیان بدات."

4. 2. ويستنيكي مەشروع

له ژ 166 ی 11 ی نیسانی 1929 دا به ناونیشانی (ویستنیکی مهشروع)، دهقی یادداشتی ههندی له مهبعوسهکانی کوردی بلاو کردوقته و سهبارهت به ههندی مافی نهتهوهیی کورد، ئهمه به لوتکهی چالاکییهکانیان دائهنری لیرهدا لایهنی کهمی خواستهکانی گهلی کوردیان پشت ئهستور به بیانوی قانونی، بهریوهبهرایهتی، ئابوری، پهروهردهیی... دیاری کردوه و اداوایان له کاربهدهستانی عیراق و بریتانی کردوه بو قازانجی عیراق و کورد جیدهجری بکهن:

ژیان له پیشه کی یادداشته که دا نوسیویتی:

"بق تهاهبی تهتبیقی نهو نیمتیازه ی که ههینهتی عالی عیصبهتول نومهم له حهای ولایهتی موصلا به کوردهکانیان بهخشیوه و بق بهم نیمتیازه به تهواوی له ههمو موحیتی کوردستانا تهتبیق بکری له 4 ی نهم مانگه اله تهرهف مهبعوسه موحته رهمه کوردهکانه و تهتریریک تهقدیمی رهئیسه ل وزهرای عیراق و فهخامه تی مهندوبی سامی کراوه، بق نهوه ی ههمو کوردهکان لهم مهسئه له حالی ببن صوره تیکییشی بق دهرجی له غهزه تها بقر نیداره خانهی ژیان نیردراوه.

اوا صورهتی ئه و موتالهبهیهی که وهکیله موحتهرهمه خوشههیسته به قیمهتهکانمان تهلهبیان کردوه به تهرجومه کراوی نهشر کرا. وه دهرهجهی حسیات و مهسروریهتی میلهتهکهیش بهرامبه و به مهالیهتهی که وهکیله خوشهویستهکانمان بو محافهزهی حقوق و بو بهرزبونهوهی ولات و میلهتهکهمان کردویانه به موفهصهای عهرز ئهکری."

ئينجا دەقى يادداشتەكەي نوسيوەتەرە:

"فهخامهتی رهئیسهل وزهرای عیراق

"صورەتىكى بۆ فەخامەتى مەندوبى سامى عيراق

"لهو وهقته ا که لیجنه ی عیسبه تول ئومه م خهریکی حه ای مهسئه اهی موسل بو، له تهقریره که یانا تهوسیه یان کرد بو بق دانی به عزی ئیمتیازاتی ئیداری به میله تی کورد.

"له خسوس ئیدارهیانهوه و بق تهئمینی مهسالیحیان سهلاحیهت و حوریه تیکی کامیلیان پی بهخشی بون، به لام مهعهلهسهف ئهم ئیمتیازاته که لازم بو له عمومی کوردستانا تهتبیق بکری، هه و مونحهسیر کراوهته سهر لیوای سلیمانی و ههولیّر و ئهم ریّیهی له خسوس تهتبیقی ئهم ئیمتیازهوه حالی حازر گیراوه، فائیده یه کی کی میلمی، ئیقتیسادی و ئیداره یه کی باش، که ره غههتیان له سهری بیّ به کوردهکان نابه خشیّ.

وه مهعلومه ئهم ئوسوله و ئهم رێيهي كه ئێستا بـق تـهتبيقى ئـهم ئيمتيـازه گيـراوه و حكومـهت زوّر سعوباتي تيا ئهكێشێ، نهتيجه فائيدهيهكي باشيشي نابێ بق كوردهكان.

"کەواتە لازمە بۆ تەتبىقى ئەم ئىمتيازە تەشكىلاتىّكى عمومى و واسىيعتر بكرىّ كە زياتر مولائىم بىّ بۆ حقوقى كوردەكان، ئەو وەقتە بە تەبىيعى ئەم بارە قورسەيش لە سەر شانى حكومەت سوک ئەبىتەوە.

"به قهلینکی سهمیمییهوه ئیستیرحام ئهکهین تهماشای مهتالیبهکانی خوارومان بکهن و، به عهجهله تهوهسول و سهلاحیهت بدهن بق ئهم تهشکیلاته مهتلوبه موسیبهیه.

1. له فهخامه تتانه وه مهخفی نیه که لیوای موسل له وه زعیه تی حازره یه عیباره ته له 24 ناحیه و 9 قه زا و ئهم قه زایانه یش نهمانه ن: شیخان، عهقره، زیبار، عهمادیه، زاخی دهی کی، تهاه عفه ر، سنجار و نهفسی قه زای موسل و به نهگهر بلیین ئهکسه ریه تی عهشایه رو نههالی نهم قه زایانه موافیقی لوغه تاریخ و عاده تیان کوردن شتیکی تازه نالیین و، نه و خه ریته یه کی لیجنه ی عیسبه تول نومه م له سه رئه ساسیکی جنسیه تا له خسوسه وه رهسمی کردوه له به رچاومانه و به ناشکرا نیسیات و نیزاحی نهمه نه کات.

"غهیری ئهمهیش جدهن زوّر زهحمه بو موتهسه پیفی لیوای موسل که بائیمه اله ناو ئهم مهنتیقه واسیعه با بگه پی و ناگاهداری ههمو ئهحوالی ئههالیه بی و ، دیسانه وه بو ئههالی شرور زهحمه که بو ئیشی حکومه تیان بائیمه نینه مهرکه زی لیوا و ، له بهر ری دوری و له بهر ئهوه ی که له زبانی کوردی زیاتر لیسانی کی که نازانن و ، له بهر ئهوه ی که وهزعیه تی مالیه پیشیان موساعید نیه ، له به به به فوه ئیقتی راح ئه که یه ته شکیلی لیوایه کی کوردی بکهن که مهرکه زهکه ی دهوّک بی و به لیوای دهوّک ناو ببری و ، قه زای عهقره ، زینار ، عهمادیه ، زاخو ، مولحه قی ئهم لیوایه بن و ته شکیلاتی ئهم لیوایه شبه پی ته شکیلاتی لیواکانی ئیستای شیمال بی و ، معامه لاتی رهسمیه یان بین به کوردی .

 مه عاریفیش هه ر له به ر ئه وه یه که مه ربوتی مودیریه تی عمومیه له به غداد که هیچ ئیهتیمام ناکات بی ئیکمالی ئه و واسیتانه ی که مهعاریفی ئهم مه مله که ته که به نیسبه تی سه ده و میقدار یکی زور که می بی مه ساریفی کوردستان سه رف ئهکریت و ئیهتیمام ناکریت به ته رجومه و ته ئیفی کتیبان.

له بهر ئهوه ئیقتیراحیش ئهکهین که بق مهعاریفی ئهم لیاوا کوردانه مودیریهتیّکی مهعاریف تهعین بکریّ که مودیرهکهی کوردیّک بیّ و مهرکهزهکهیشی له یهکیّ لهم لیوا کوردییانهدا بیّ.

"تەوجىدى ئىدارەى چوار لىوا كوردەكە بكريت كە سلىمانى، كەركوك، ھەولىر و دھۆكە، وە بـۆ ئەمانـە تشكىلى موفەتىشيەتىكى عام بكریت كە رەئىسەكەيان يەكى بى لە كوردەكان كە ئىقتىدارى كىفايـەتى بـۆ ئـەم وەزىفەيە مەعلوم بى كە موراقەبەى ھەمو ئىشوكارى ئەم لىوايانە بكات و موتەسەپىقى لىواكانىش موراجەعـەتى پى بكەن و، سەلاحيەتىكى تەواويىشى بدرىتى و مەربوتى پايتەختى حكومەتى عيراق بى و، لە ليـوا كوردەكانـا تەمسىلى ھەمو وەزارەتەكان بكات. وە بۆ ئومورى ماليە، ئىقتىساديە، سـيحيە، عەدليـەيش ھەيئـەتىكى لـە ژيـر دەستا بى بۆ ئىستىشارە.

4. تەلەب لە حكومەت ئەكەين كە سەعى بكات بۆ تەعدىلى بەعزى مەواد لە قەوانىنى عىراق دا، ئەوانىەى كە ئەزانى بە نەزەرى وەزعيەتى جوغرافياى ئەو مەنتىقەيەوە بۆ حقوقى ئەھاليەكىەى موساعىد نىيە تىەتبىق بكرى و ئىقتىراح ئەكەين تەتبىقى مەوادى قانونى ئەرازى بكەن بە سورەتىكى كە دائىرەى تاپۆ بە حەقى قەرار بتوانى تەسجىلى ئەرازىيان بۆ بكات بۆ مودەتىكى كە لە دو سال كەمتر نەبى بۆ ئەومى كىه تەسلەپلاتىكى بىي بۆ مەسالىحى ئەھاليەكە و تەشجىيعىشىان بكات كە بۆ تەسجىلى ئەرازىمكانيان تەشەبوس بكەن بە مەجانى.

5. ئیقتیراح ئەكەین بودجەی عمومی ئەم مەملەكەتە مەنتیقەیە موافیقی نیسبەتی لای خوارەوە سەرف بكریّ. له میزانیەی عمومی ئەو مەبلەغەی كە بۆ دەوائیری مەركەزیـه تەخسـیس ئەكریّ لىیّی تەنزیل بكریّ باقیەكەی تری مساواتەن. یا بە نیسبەتی نفوس، وە یا بە پیّی واریداتیان، بـه سـەر لیواكانی كـەدا تەقسـیم بكریّ و، لازمە مەسئەلەی گومرگی عمومییش بە نەزەریّکی دیقەت بگیریّ.

نهی فهخامه تمه ناب! له گهل نه و حسیاته چاکهی ئیمه هه مانه به رامبه ربه حکومه ته هیچ مانعیک نابینین به نیحتیرامه وه متالیبی میله ته که که نامند به سیفه تیک که ره نیسی حکومه ته که ن و ، رجا نهکه ین نهم مه تالیبه به نه زهریکی دیقه ته حقیق بفه رمون که چه ند بر زه راعه و و ته ره قی نه رازی و توروقی مواسه لا تمان چاکه و ، له ته تبیقا چه ند نیداره مان ته و سیع و وه زعیشمان چاک نه کات . نیمه غهیری شتیک نهبی که ته تبیقی زور باش و مومکینه ، ته له بیکی تر ناکه ین که بو حاله تو وه زعیه تی مالیه و سیاسیه ی عیراق خراب بیت .

دىسانەرە تەعزىماتى فائىقەمان تەقدىم ئەكەين.

ئیسماعیل نائیبی هەولیّر. جەمال كەزا (مەبەست ئەویش نائیبی هـەولیّره. نـم)، محەمـەد سـالْح نـائیبی سلیّمانی. سەیفولّا نائیبی سلیّمانی. حازم نائیبی موسلّ. محەمەد جاف نائیبی كەركوك."

> له پەراويزى ئەم يادداشتەدا پيويستە چەند تيبينىيەك تۆمار بكرى: يەكەميان.

ئهم یادداشته ئیمزای ههمو مهبعوسه کوردهکانی پیّوه نیه. له مهبعوسهکانی سلیّمانی: ئهمین زهکی بهگ و صهبری حاجی عهلی ئاغا، له مهبعوسهکانی ههولیّر: دادود حهیدهری و مهعروف جیاوک و عهبدولا موفتی، له مهبعوسهکانی کهرکوک: حاجی عهلی قیردار و مستهفا یهعقوبی (ئهم دوانه تورکومان بـون) و سـهعید ئەفەندى (مەبعوسى كفرى)، لە مەبعوسەكانى بالىنان: ھەيبەتولا ئەفەنىدى و عەبىدولا نور محەمەد، ئىمزايان نەكردوه؛ بۆ وەلامدانەوەى ئەم پرسىيارە پيويسىتە لىكۆللەر بگەرىتلەو بۆ فايلە نەپىنيەكانى ئەو سەردەمەى عيراق و بريتانيا.

دوهميان.

لهم یادداشته را داوای جیاکردنه و و یه کخستنی قه زا و ناحیه کوردنشینه کانی موسل و دروستکردنی ایوایه کی دوره دوره کراوه، به لام هه ندی ناوچه ی لی دهرهینراوه.

سێيەميان،

لهو سهردهمه ما چالاکهکانی کورد داوای دروستکردنی لیوایه کی تریشیان کردوه له قه زا و ناحیه کوردنشینه کانی جنوبی عیراق، که به شی بون له لیواکانی به غداد و عهماره و هکو کفری، خانه قین، مهندهلی، به لام له میادداشته ما باس نه کراوه. مه عروف جیاوک ئه م باسه ی کرد و ته و د:

"سوئالی مەبعوسی ھەولیر حەزرەتی مەعروف بەگ جیاوک

"بهغداد: وهقتی خوّی مهبعوسی موحتهرهمی ههولیّر مهعروف بهگ جیاوک بهرامبهر به وهزارهتی داخلیه ئیقتیراحیّکی کرد بو که حکومهت پیویسته دو لیوای تازه ئیحداس بکا یهکیّکیان به ناوی دهوّکهوه و ئهوی تریان به ناوی باجه لانهوه. له بهر ئهوه مهعلوم نهبوه حکومهت چ قهراریّکی داوه دیسانهوه پرسیاری له وهزارهتی داخلیه کردوه." رژیان، ژ 223، 16 ی کانونی سانی 1930).

چوارەميان،

ئەم ىاواكارىيانە ئەگەر لە كاتى خۆى ا جيبەجى بكرايە لەوانە بو زۆر لەو گيروگرفتانەى بـ ىريژايـى ميژوى عيراق لە نيوان بزوتنەومى نەتەومىي كورد و حكومەتى عيراق ىا رويان ىاوە. نەقەومانايە.

حکومهتی عیراق له 1969 دا قبولّی کرد لیوای دهوّک دروست بکریّ، ئهویش به ناتهواوی و دوای ئهوهی زوّر جیّگهی کوردنشینی لیّ دهرهیّنا و، ههندیکی تهعریب کرد. لیوای باجهلان، نهک ههر دروست نهکرا، بهلکو زوّری ئهو ناوچانه به تهواوی تهعریب کران، ههمو کوردهکانیان لیّ دهر کرد و عهرهبیان هیّنایه شویّنهکانیان.

سالّی 1970 دوای داننان به مافی نهته وهیی کوردا له سهر بنچینه ی ئۆتۆنـ وّمی ههنـدی لهم داواکاری انه به نیوه وناچل سه امیندا. سلیّمانی و هه ولیّر و دهوّک له یه که یه که یه ناو نوّونـوّم دا یه کخران، به لاّم که رکوک و زوّر له ناوچه کوردنشینه کانی موسل و جنوبی عیراقی لیّ ده رهیّندا. مه جلیسـیّکی ته شـریعی و مه جلیسیّکی ته نفیزی یان بو ناوچه ی نوّتونوم دروست کرد. کورد به گشتی به م کارانه رازی نه بو، چونکه ئهمانه یان به شیّواندنی مافه کانیان دانا نه ک به سه اماندنی.

4. 3. هەوڭى يەكتەنى ئەمىن زەكى

ئەمىن زەكى كە لەم دەورەپ و لە دەورەى پىشودا مەبعوسى سايىمانى بوە چەنىد جارى بۆتە وەزىرى مەعارىف و ئەشغال و مواسەلات. لە گەل ئەوە يشدا ھەندى ھەولى يەكتەنى داوە. بە تايبەتى بۆ كاروبارى خوينىدن و پەروەردە و كردنەوەى رىگاوبان. ھەوللەكانى خۆى لە دەورەى يەكەمدا لە نامىلكەيەكى سەربەخۇدا بە ناونىشانى (محاسەبەى نيابەت) چاپ و بلاو كردۆتەوە. لەم دەورەپەشدا دو تەقرىرى داوە بە مەجلىس و (بەيانات) يكى درىزى لە مەجلىسدا داوە. ژبان پوختەى ھەردو تەقرىر و، دەقى بەياناتەكەي بلاو كردۆتەوە:

خۆلاسەى دو تەقرىر

"خۆلاسەيەكى دو تەقرىرى مەبعوسى موحتـەرەمى سـلێمانى مـەعالى ئـەمىن زەكـى بەگـە كـە تەقـدىمى مەجلىسى عالى مەبعوسانى كردوە لە خسوس: مەعارىفى كوردىستان و، تەشكىلى لىجنەيەكى عىلمى بـۆ تـەئلىف و تەرجومەي كتێبانى تەدرىسـيەي كـوردى و، بـۆ ئيحـداس و تەشـكىلى مودىرىــەتێكى مـﻪعارىف و، تـﻪعىنى موفەتىشىنى كورد بۆ مەنتىقەي كوردەكان.

"خۆلاسەي تەقرىرى ئەوەل:

"له لیوای موصل، ههولیّر، کهرکوک و سلیّمانی با حالی حازر 38 مهکتهبی کوردی تیا مهوجوده. له مهکاتیبی ئیبتیدائی، سانهوی کوردهکانا له سهر مینهاجی رهسمی مهعاریف بی ق 58 مهوزوع، که مهجبورن تهنها بی دهرسیّکیان کتیّبی کوردی ههیه. بی مهوزوعهکانی که، چونکه کتیّب نیه، تهلهبهکان مهجبورن نیّت بگرن و له سهر ئهو نیّتانه مهحکومی سهعی کربنن. لاکین له سینفی نهوهلیهکانا، چونکه مهجبوکان به تهواوی ناتوانن بنوسن، مومکینیان نابی نیّتیکی سهجیح بگرن و له خاریجی ئیمکانیانایه، له غهیری ئهوهی که به غهلهت و به عهجهه دهفتهرهکانیان رهش و پر بکهنهوه، ناتوانن سهعیهکی تر بکهن، له بهر نهمه زیهنیان به مهعلوماتی غهیرسهحیحه ئیشغال و مانگو نهکریّ. هیچ ویجدانیّک قبولی ناکات ئهم تهلهبانه که ئومیّدی ئیستیقبالی کوردهکانن به مهعلوماتی غهیرسهحیحه زیهن و دهماغیان مشهوهش و زههراوی بکریّ.

"مهجبورین ئهم مهکتهبانهی که کراونهتهوه بیکهین به موئهسهسهیهکی مهعریفهت، به وهسائیتی تهدریسیهی چاک مادهتهن وه مهعنهن تهجهیزیان بکهین. له بهر ئهمه ئیستیرحام ئهکهم بق ئهوهی دهستبهجی دهست بکهن به تهرجومه و تهئلیف، به عهجهله (لیجنهیهکی دائیمی) تهشکیل و له کورده منهوهره موقتهدیرهکانی ئیره ئهوزی بق تعمین بکهن."

"خۆلاسەي تەقرىرى دوەم:

"ئەو مەكتەبانەى كە لە لىواى سىلىمانى، كەركوك، ھەولىرىا مەوجودن قىسىمىكىان لە تەرەف مودىدىدى مەنتىقەى موخىل و قىسمىكىان لە تەرەف مودىدىدى مەنتىقەى بەغدادەوە ئىدارە ئەكرىنى. لە بەر ئەمەى كە مەدىدى ھەرىو مەنتىقەكان كوردى نازانن و عادەتەن بىڭانەن بەم لىسانە ناتوانن تەقتىش و موراقەبەى مەكتەبەكان بكەن و، لە قودرەتى تەدرىسىيەى موغەلىمەكان تىخ ناگەن و بە تەواۋى عاجزن كە ئىسىلاچى تەرزى جەرەيانى ئوسىولى تەدرىسىيەى مەكتەبەكان بكەن. لە بەر ئەم وەزعىيەتە چونكە مەكتەبە كوردىيەكان لە موراقەبە و نەزارەتىكى موتەمادى مەحرومن و نەتىجە بوھ بە سەبەبى غەدمە تەرەقى و تەكاموليان. لە بەر ئەۋە تەلەب ئەكەم ئەق مودىرىيەتى مەنتىقەي كە دوسىي سال لەمەۋپىش بى ئەم خسوسە ھەبو بە عەجەلە ئىچىداس و ئىعادى بفەرمونەۋە و مەكاتىبى سىلىمانى. كە دوسىي سال لەمەۋپىش بى ئەم مودىرىيەتە بىكەن و مودىرىكى كوردى بى تەغىن بەرمون.

وه له عهینی زهمان دا بق 16 مهکتهبه کوردیه که له لیوای موصل دا ههیه، بق تهفتیش و موراقهبهیان موفهتیشینی کوردی موقتهدیر ئیستیخدام و عهلاوهی قادرقی مهنتیقهی موصلی بکهن. موحهقه ایم مهعلومه که مهجلیسی عالیتان ئهبی به زههیاری ئهم تهلهب و ئومیدم تهرویج ئهفهرمون." (ژیان، ژ 118، 21 ی حوزهیرانی 1928).

تێبيني:

 بەياناتى ئەمىن زەكى لە مەجلىسى مەبعوسان دا لـه ژمارەكانى 128 و 129 و 130 و 131 و 133 و 134 و 137 دا بالاو كراوەتەوە. 2. ئەمىن زەكى لە نامىلكەيەك ىا بە ناوى (محاسەبەي نيابەت) ەۋە باسىي ھەوڭـەكانى خـۆى ئـەكا لـە دەورەي يەكەم يا.

بەو بۆنەيەوە كە ئەمىن زەكى ھەڭبژىرراوە بە نائىبى رەئىسى مەجلىس ژيان نوسيويىتى: "تەشەكورى مەبعوسەكان ئەكەين

"مەجلىسى مەبعوسان لە ئىبتىداى 1 ى ئەم مانگەدا بە سورەتىكى ئىعتىادى ئىجتىماعى فەرمو. لـ ە دواى خويندنەودى خىتابى عەرش موافىقى قانون داخلى مـ ەجلىس دەسـت كـرا بـ ە ئىنتىخابى رەئىس و نـائىبى رەئىسى. نەتىجە: بە ئەكسەريەتى ئارا فەخامەتى عەبدولعـ ەزىز بـ ەگ قەسـاب رەئىسـى سـابىق دىسـانەوە بـ ەرەئىس و مەندوبى موحتەردەى سلىمانى مەعالى ئەمىن زەكى بە نائىبى رەئىس ئىنتىخاب كـران...." (ژىـان، ژ

ژیان له (ژ 132) دا (ته شریف) هینانی (ره نیسی عالی مه جلیسی مه بعوسان) عه بدوله ه زیر قهساب (سیرف به فکری سیاحه ت و بق چاو پی که و تنی سلیمانی) و ، له (ژ 138) دا هه والی سه ردانی جه مال بابان و سهیفولا به گی بلاو کرد قه وه و سه روتاری (ژ 139) ی ته رخان کردوه بی ستایشی (ئهم دو سیما عالیه چونکه نه و نیهالیکی پیگه ی بیشتوی باغی ئه م وه ته نه ن و له عائیله یه کی گه و ره ی ساحیب حقوق و خق شه ویستی ئه م خاکه ن و چونکه خقی شیان زور خه ده ماتی فائیقه یان له نه زه ر ئه م میله ته دا سیبقه تی کردوه ...).

4. 4. دەنگدانەوەي داواكاريەكان

ئەو يادىاشتەى ھەندى لە مەبعوسەكان دەربارەى مافى نەتەوەيى كورد ىايان بە سەروەزيرانى عيـراق و مەندوبى سامى، لە ئاستى جياوازىا بە جۆرى جياواز دەنگى ىاوەتەوە:

لای کورد

ژیان له پاینی یاىداشته که دا ئهم لیدوانهی خوی نوسیوه:

"ئەى وەكىلانى مىلەت، ئەى خۆشەويستانى ھەمو قەومى كورد!

سورهتی تهرجومهکراوی تهقریره به قیمهتهکهتان که لـه نوقتـهی محافـهزهی حقـوقی میلـهتی کـوردهوه داوتانه له سهرهوه دهرج کرا.

"فه عالیه ت و جدییه تیک که بـ ق ئیحقـاقی حـهقیّکی مهشـروعی کوردهکـان و بـ ق تـهرهقی و تـه عالییان ئیبرازتان فهرموه، سرور و خوشیه کی خسته دلّی ههمو میله تی کورده وه.

"میلەت خۆی زۆر به بەختیار ئەزانى كە وەكىلىكى عالى و بە قىمەتى وەكو ئىروەى ھەيە. بۆ ئەم مەتالىبە مەشروعەى كە ويستوتانە ھەمو پشتيوانىن.

"به خسوسی به ناوی ژیانهوه و به عمومی به ناوی میلهتی کوردهوه تهشهکورتان نهکهین. ههر بـژین! ژیان" رژیان، ژ 166، 11 ی نیسانی 1929).

له ژ 166– 167 دا تهلگرافی پشتیوانی سهروّکی شارهوانی سلیّمانی و سلکرتیّری کوّمهلّی زانستی و ژمارهیهکی زوّر له روّشنبیر، بازرگان، کهسایهتی ناسراو، سهرانی عهشایهری سلیّمانی بلّاو کردوّتهوه.

ژیان له سهروتاری ژ 167 دا به ناونیشانی: (ئهم ئیمتیازهی که به کوردهکان بهخشراوه تهتبیقی مهجبوریه) نوسیویّتی:

"لـه رۆرژنامـهى ژمـاره 167 (راسـتهكهى ژمـاره 166 ه. نـم) و 11 ى نيسـان تاريخـا سـورهتى تەرجومهكراوى تەقريريكى وهكيله خۆشەويستەكانمان نەشر كرد كه بۆ تەتبيقى ئەو ئيمتيازهى كە عيسـبەتول ئومەم بە كوردەكانى بەخشيوه، بە حكومەتيان دابو.

"ئیمه ئەمانەوی بەرامبەر بەم تەقریره و موقابیل بەم تەلەبە مەشروعەیە حسیاتی خۆمان و میلەتەكـەمان عەرز بكەین.

"له ههمو میلهتی عیراق و خسوسهن له پیاوه سیاسیهکانیهوه مهخفی نیه که میلهتی کیورد و ههمو پارچهیه کی – ئهوانهی له ژیر ئیدارهی تورک وه یا ئیرانا ئه ژیان – وه کو سائیری ئه قوامی زهعیفه ی تر ههرچهند ئیدارهیه کی سهربه خوّیان نهبو، به لام له و زهمانه یش با بیسانه وه عهنه هانتی تاریخیه، زبان و ههمو عاباتیان محافه زه کرد بو، به لام وه قتیک که ههمو حکومه ته گهوره کان پرنسیپی جهنابی ویلسنیان قبول کرد و که نه تیجه ی شهری گهوره هات و له دوای موتاره که و موساله حه ئه کسه ر له و میله ته زه عیفانه ئیستیقلالیه تی تامهیان درایه و ئه وانی تریشیان مهسه له ن وه کو عیراق، سوریه، فه له ستین و کوردستان... چونکه قابیل نهبو و نهیانتوانی به ته نها بن خوّیان بژین قه رار درا هه تا قابیلیه تپ پهیدا ئه که ن به سوره تی ئینتیاب برژین.

"دیسانه وه مهخفی نیه و هقتیک که حکومهتی فه خیمه و عیراق ئهم و لاتهی ئیستیلا کرد، حقوقی ته واوی به کورده کان به خشی و له ژیر ئیداره ی حکومهتی فه خیمه با ئیداره یه کی سه ربه خویان بر ته شکیل کرا، به لام و هقتیک که عیراق باوای حقوقی موقه ده سه ی خری کرد، چونکه مه علوم بو که عیراق ها و عهرم نیه و اله نه قوامی موخته لیفه ته شه کولی کردوه، چونکه مه علوم بو له گه ل کورده کانا ئه کسه و مه نافیعیان موشته ره که لازم و مهازومی یه کترین و باخسوس له حه لی ولایه تی موسلا چونکه لیجنه ی عیسبه تول ئومه م لینی مه علوم بو که ئه کسه ری سه که نه و لایه ته کورده و عاده ته و لاتیکی کوردیه، مه جبوره ن له سه و فکر و ته نسسیبی حکومه تی فه خیمه و به قه راری عیسبه تول نومه م ئیداره ی نهم دو میله ته ته و حید کرا و له هه ردولا حکومه تیکی عیراق هی نرایه و جود. وه بر نه و هه ردولا عه نه ماناتی میلیه یه نازی به یه که و به و ناوه وه ته ردولا عه نه ماناتی میلیه یه یا نازی بی و به و ناوه وه ته رده تی بک ن به عیراق دا نهم نیمتیازی به مه ردو گیرا. به نازم چونکه نه نیمتیازی نا به کورده کان و ، له عه لاوه ی کوردستان به عیراق دا نهم نیمتیازه به شه رت گیرا. به نازم چونکه له وساوه نهم نیمتیازه قیسمی کی که می له به عزی و لاته کورده کانا ته تبیق نه کری و له نه کسه ری و لاته کانی ترا به قامی هیچی ته تبیق نه کراوه دنه م موحیبه ته و نهم رابیته یه که لیجنه ی عادیله ی عیسبه تول نومه م نه یویست به ته واوی ته نمین نه کرا.

"له بهر ئهوه چونکه میلهتی کورد زانی ئهگهر مهسئهله ههروا بمینینتهوه نهک تهرهقی ناکا به لکو روّژ به روّژ به روّژ به روّژ به دورودوا ئهروا به قهتعی قهراری دا که داوای حقوقیکی مهشروعهی خوّی بکات و، نهتیجه له سهر ئارهزو و خواهیشی عمومیهی میلهتهکه و مکیلانی میلهت تهلهبی ئهم حقوقهیان کرد.

"ئینجا ئەی وەتەنپەروەرە موحتەرەمەكان، ئەی پیاوە سیاسیەكانی عیراق! ئەبی بـزانن ئـهم مەسـئەلەیە ھەر فكریّكی خسوسـی وەكیلـەكانمان نیـه، بـەلّكو ئارەزویـەك و تەلـەبیّكی قـەتعی عمـومی میلـەتی كـوردە. تەئمینتان ئەكەین ئەم مەسئەلەیە بە واسیتەی ئەسبابیّكی ترەوە پەیـدا نـەبوه، بـەلْكو كـورد مـەجبورە تەلـەبی حقوقیّكی مەشروعی خوّی بكات.

"ئیّوه چۆن میلیهتی خوّتان خوّش ئهوی و ئهتانهوی حور و سهربهست بژین، کوردیش بوّ عهینی غایه ههولّ ئهدات و. لازمه ئینسان مادام میلهتپهروهر بو حورمهتی میلیهتی میلهتیّکی تریش بگریّ و، ئهمه له دنیادا قانونیّکی تهبیعیه.

"وه دیسانهوه ئهبی بزانن ئهم ئیمتیازه که دراوه به کوردهکان ههر بق ئهوهیه که موحیبهتیکی ئهبهدی بهین تهئمین بکات و ههر بق ئهوهیه که مهنافیعیکی موشتهرهکی لی بیته وجود و، بهم سهبهبه ههردولا تهرهقی بکهن. له بهر ئهوه ئهبی ئهم ئیمتیازهی که پیان بهخشراوه حهرفیهن تهتبیقی بکهن و حهتا لهمیش زیاتر و له پیش خقتانهوه بق تهرهقی و تهعالییان سهعی بکهن، وه ئیلا ئهگهر ههروا بمینیتهوه نهک ههر کوردهکان دوا ئهخات، به لکو ئهبی به سهبهبی دواکهوتنی ههردولا.

"ئیستیرحام ئەكەین، وەكیلەكانمان، بۆ ئەوەى ئارەزوى عمومى ئەم میلەتە تەئمین بكرى، ئەبى بـ ق ئـەم مەسئەلەيە بە جدى سەعى بكەن و لىى سارد نەبنەوە و بە عەجەلە و بە قەتعى ئەم ئیمتیازە لە ھەمو كوردستانا تەتبیق بكەن و، رجایش لە حكومـەت و ئـەولیاى ئومـور ئەكـەین بـ ق ئـەوەى ئـەم وەحدەتـە ھـەر بـاقى بـى، ئیستیرحامنامەى ئەم میلەتە و وەكیلەكانمان تەرویج بفەرمون، كە نەتیجە حكومەتیكى گەورە و موتەرەقى و بـە ناوى عیراقەوە لیوە بیتە وجود." (ژیان، ژ 167، 15 ى نیسانى 1929).

لای رۆژنامهکانی عیراق

بۆ زانىنى دەنگدانـەوەى ئـەم يادداشـتە لـە رۆژنامـە عەرەبىيـەكانى عىـراق دا پيۆيسـت ئـەكا سـەيرى رۆژنامەكانى ئەو كاتە بكرى. ژيان وەلامى يەك رۆژنامەك داوەتەوە كە ئەويش العراقە.

"جوابي غەزەتەي العراق بە تارىخى 9 ى نىسانى 929

"بەرامبەر بەو تەقرىرەى كە وەكىلە خۆشەويستەكانى مىلەتى كورد بۆ تەلەبى حقوقى مىلەتەكـە دابويــان لە غەزەتەى العراق ى 9 ى نىسانى 929 تارىخ دا چاومان بە چەند دىرپىك كەوت.

"ئیمه چونکه زبانی حالّی میلهتی کوردین ههرچهند له سهرمان واجیب بو جوابی بدهینه وه به لام بـ ق ئهوهی حسیاتی کوردهکان تهحریک و نهتیجه شتیکی خراپ تهولید نهکات نهمانویست دورودریّـ ژ جوابی بدهینه وه.

"هەر ئەمەندە ئەڭن بۆ العراق زۆر عەيب و فكريكى غەلەتە كە بە ھەمو حسىياتەوە مىلـەتئكى شـەجيع، ساحيب شەرەفى وەكو كورد تەھدىد ئەكات و ئەيترسىنى بەوەى كە ئەلى (كوردەكان تەلـەبى وا بكـەن وەكـو ئىدىعاى ئەرمەنيەكانى لى دىنت كە موقابىل بە توركىا كرديان و نەتىجە بەم حالە گەيشتن).

"ئهی ساحیب و موحه پیری العراق! به جدی عهرزت ئهکهین کورد هیچ وهقتی ک خوّی به ئهرمهنی نازانی و عیراقیش به تورکیا. کورد به شهرته له گهل عیراقا ئهژی، نهک وهکو غهزه تهکانی خاریج ئهلیّن و ئهنوسن (ئهبیّ ئهم دو میلهته وهکو بریتانیا و ئسکوتلاند بـ ژین و تهماشای یـهکتری بکـهن) بـهلکو کـورد ئهیهوی زیاتر تهماشای بکری.

"رجا له ئەولیای ئومور ئەكەین ئەگەر ئىیانەوى ئەم دو میلەتە بە يەكەوە بژین نابى مەيدان بدەن شـتى وا بنوسرى، چونكە غەزەتەكانى كوردىش مەجبور ئەبى موقابىل بە ھەمو تەمەروزىكى نـەك موداڧەمـە، بـەلكو ھجوم بكات. ھەر ئەوەندە ئەلىين." رژیان، ژ 167، 15 ى نىسانى 929).

لای کاربه نمستان

له ژیان دا هیچ جوّره کاردانهوهی کاربهدهستانی عیراقی و بریتانی به دی ناکری به لام بیّگومان له بهر ئهوهی به باشیان نهزانیوه هیچیان لی جیّبهجی نهکردوه.

5. هەڭوەشاندنەوەي مەجلىس

"حەلى مەجلىسى مەبعوسانى عيراق و،

"ئەمرى ئىنتىخاباتى تازە

"بهغداد: ئیراده دەرچوه له سەر حەلى مەجلیسى مەبعوسان و دەستكردن به ئینتیخاباتی تازه." (ژیــان. ژ 249، 7 ی تەموزی 1930).

عیراق له و ماوهیه دا نائارامیه کی سیاسی- وهزاری زوری به خوّیه وه دیوه. چه ند جاری وهزاره ته کان گوّراون.

"وەزارەتى تازەي عيراق

"له غەزەتەكانى بەغدادەوە – 29 و 30/4/ 929

"مەعلومە كە لە بەر بەعزى مەسائىلى سىاسىيە چەند مانگىك لەمـەوپىش وەزارەتى عىـراق كـە قابىنـەى فەخامەتى سەعدونيان پى ئەوت ئىستىعفاى كـرد بـو و هـەتا ئـەم بەينـە هـەر بـە وەكالـەت ئىشـى ئـەكرد و حكومەتى عىراق لە حالىكى موشكىل دا مابوەوە، بەلام لەم رۆژانەدا بۆ ئەوەى ئىتر نىھايەت بەم حالـە بھىنـرى دەست كرا بە تەشەبوسات بۆ ئەوەى قابىنەيەكى تـازە تەشـكىل بكـرىخ. نەتىجـە قـەرار درا كـە لـە رياسـەتى فەخامەتى تۆفىق بەگ ئەلسويدىدا وەزارەت تەشەكول بكات.

"رۆژى يەكشەمەى 29/4/28 بە موناسەبەتى دەرچونى ئيرادەى ملوكانەوە لە دائيرەى رەئيسەلـوزەراى عيراق حەفلەيەكى موحتەشەم كرا و ھەمو گەورەى دائيرەكان و موستەشارەكانى حكومـەتى فەخيمـەى ئينگليـز كۆبونەوە لە حالىكا كە فەخامەتى تۆفىق بەگ ئەلسويدى يش لەوى حازر بو.

وه لهو حهلهدا وهكيلى رهئيسى ديوانى مهلهكى و مورافيقى خاسى جهلالهتى مهليك به ئۆتۆمـۆبيئلى مهخسوسى ملوكانه تهشريفيان هينايه ئهو مهوقيعـهوه. له تـهرهف تاقميــك پۆليسـهوه و هـهمو حازيرونـهوه ئيستيقبال كران.

"ئیرادهی جهلالهتی مهلیک که له بابهت رهئیسه ل وزهرایهتی توفیق بهگ سویدییهوه دهرچوبو تهسلیمی سکرتیری مهجلیسی وزهرا کرا. له دوای ئهوهی که مهراسیمی ئیحتیرامکارانه بو نیرادهکه کرا له تهرهف سکرتیری مهجلیسهوه به دهنگیکی بهرز خوینرایهوه که مهئالهکهی لای خوارهوه عهرز کرا.

"له دوای ئهوهی که فهخامهتی توفیق بهگ سویدی بهرامبهر به ئیرادهکه تهشهکوراتی لازمهی به جی هینا و ههمو حازیرون موبارهکبایییان لی کرد به ئوتوموبیلی خسوسی تهشریفی برده قهسری مهلهکی و بیلزات لهویش بهیانی مهمنونیهتی فهرمو." (ژیان، ژ 172، 6 ی مایسی 1929).

"سورەتى ئىرادەكەى جەلالەتى مەلىكى گەورەي عىراق

"فەخامەتى وەزىر تۆفىق سويدى!

"بینا له سهر ئیستیعفای فهخامهتی عهبدولموحسین بهگ و بینا له سهر ئهوهی که ئیعتیمانی تهواوم به دیرایهت و ئیخلاسی ئیوه ههیه وا مهنسهبی رهئیس ئهلوزهرایهتیم تهونیع کردی که ئیدوهش به عهجهله وهزیرهکانی رهفیقتان ئینتیخاب بکهن و ناویان عهرز بکهن. ههر خوا موهفهقیهت ئهنا. فهیسه لل مهلیکی عیراق" (ژیان. ژ 172، 6 ی مایسی 1929).

ليدواني ژيان:

"ئەم ئىرادەيە لە 28 ى نىسانى 929 و 19 ى زىلقەعىدەى 1347 لە قەسرى مەلەكىدا نوسراوە.

"له سهر ئهمه فهخامهتی رهئیسهلوزهرایش له عهینی روّژدا وهکو له غهزهتهی پیّشودا ناویان عـهرز کـرا. مهعالی وهزیرهکانی ئینتیخاب فهرموه و عهرزی جهلالهتی مهلیکی کردوه.

"تهشکیلی قابینهی تازهی عیراق له سهرهوه عهرز کرا. نهم قابینهیه و نهم وهزیره موحتهرهمانه چونکه ههمویان له کوّمهلی (تقدم) ن و نهم کوّمهلهیش له عیراقا نههمیهت و مهوقیعیکی بهرزی ههیه و نهکسهریهتی پهیدا کردوه و له ههمو شتیکا ساحیب رهنین، جگه لهمهیش چونکه نهمجاره لهم قابینهیها دو وهزیری کوردیش ههیه، نومیدمان گهورهیه که به ههمویهتی بو عیراق و به تایبهتی بو کوردستان خدمهتیکی گهوره بفهرمون.

"جگه لهمهیش جاران کهله ههمو قابینهیهک با وهزیریک ههبو ئهمجاره نو وهزیری کوردی تیایه، ئهمهش دهلیله که ئیتر له بهینی ئهم دو میلهتها فهرق و فروق نهماوه و ئیتر ههربولا وهکو برا ئهزین و بق عهینی غایه که بهرزی و بلندی و پیشکهوتنی عیراقه سهعی نهکریّ. ئهمهیش ئینکار ناکریّ که ئهم چاودیّرییه و ئهم لوتفی حکومهته ههموی به سهبهبی ههول و تهقهلای وهکیله موحتهرهمهکانمانهوه پیّک هاتوه.

"له بهر ئهوه به ناوی میلهتی کوردهوه موبارهکبایی له وهزیره موحتهرهمهکانمان و تهمهنای موهفهقیهتی ئهم قابینهیه ئهکهین.

"ىيسانەوە ئىستىرحام و تەمەنايان لى ئەكەين كە بە ھەمو توانايانـەوە بـۆ پیشـكەوتنى عيـراق و بـۆ ئىكمالى نەواقىساتى كورىستان جەھد بفەرمون." رژيان، ژ 172، 6 ى مايسى 1929).

"پرۆغرامى وەزارەت

"بهغداد. ههرچهند به رهسمی هیشتا پروٚغرامی وهزارهتی تازه مهعلوم نهبوه، به لام له ئهوهل ئیجتیماع دا قهراریان داوه له پیش ههمو شتیکا بو بهرزی و بلندی و دهولهمهندی عیراق چی پیّویسته ئیجرای بکهن و بودجه به و نهوعه تهنزیم و ئیسلاح بکهن که نهتیجه زهرهر و زیانیّکی نهبیّ بو عیراق. وه بو تهئلیفی جهیشیّکی مونتهزهمی عیراق سهعی بکهن ئایا به سورهتی ئیجباری وه یا غهیره ئیجباری، قهوانین و معامه لاتی نفوس ئیکمال بکهن.

وه بق عهدهم ئیستیخدامی هنودی غهیره عیراقی سهعی بکهن و له جیری ئهوان عیراقی ئیستیخدام بکهن." (ژیان، ژ 172. 6 ی مایسی 1929).

.....

وهزارهتهکهی سویدی تهمهنی دریّژ نهبو. مهلیک داوای ئیستیقالهی لیّ کـرد و، سـهرلهنویّ سـهعدونی تهکلیف کردهوه.

"قابیتهی تازهی عیراق

اله سهر ئیستیغفای فهخامه تی توفیق به گ سویدی روّژی 19 ی ئهم مانگه ئیراده ی ملوکانه صادر بو به ته عینی فهخامه تی سیّر عهبدولموحسین به گ ئهاسه عدون بعّ رهئیس ئه لوزهرایه تی و فهخامه تیشی و ه کو لای خواره و ه در کراوه ناوی ئه و و ه زیرانه ی دا که داخلی قابینه که ی نهبن.

"له عهینی رۆژدا ئیراده سادر بو بۆ ته عینی موشار ئیلهیهیماش و بهم موناسه به ته ه دیوانی رهئیس ئهلوزهرادا کۆمهلیّک بهسترا له دوای خویّندنه وهی ئیرادهکه حازیرون دوعای عومر و ئیقبالی جه لالهتی مهلیکی موعه زهمیان کرد.

رهئیس ئەلوزەرا و وەزىرى خارىجيە

فەخامەتى سۆر عەبدولموحسىن بەگ ئەلسەعدون مەعالى ناجى پاشا ئەلسويدى مەعالى ياسىن پاشا ئەلھاشمى مەعالى ناجى شەوكەت مەعالى ئەمىن زەكى بەگ مەعالى ئەمدىن زەكى بەگ مەعالى عەبدولحسەين چەلەبى مەعالى عەبدولحسەين چەلەبى مەعالى عەبدولحايەزىز بەگ قەساب (ژيان، ژ 200.

وهزیری داخلیه وهزیری مالیه وهزیری عهدلیه وهزیری ئهشغال و مواسهلات وهزیری دیفاع وهزیری مهعاریف وهزیری رهی و زهراعهت

سەعدون خۆي كوشت

"زياعێکی ئەلیم

"له حالیکا که غهزهتهکهمان له تهواوبون دا بو به شیدهتی ئهسهفه وه خهبهرمان وهرگرت که رهسمه نبز مهقامی سه عادهتی موتهسه پیفی ته نهزافیک هاتوه مهنالهکهی ئهمهیه که: فه خامهتی سیر عهبدولموحسین ئهلسهعدون رهئیس ئهلوزهرای عیراق ئهمشهوی رابوردو له مالی خویدا (ئینتیحار) و وه فاتی کردوه. وه وهینتیکی تاریخی بز ئهولادی به جی هیشتوه.

"ئهم خهبهره فهجیعه وهکو سائیقهیهکی ناگههانی زهربهیهکی له عالهم دا و رهعشهیهکی ئهبهدی خسته وجودی ههمو کهسیکهوه. جدهن غهیبوبهتی ئهبهدی ئهم داهییه که له عیراقا ئهوهلهمین زات و موشار بیلبهنان و باعیسی فهخری عمومی بو، جیّی تهئهسوفه و ههتاکو قیامهت ئهم ئهسهفه باقی ئهبیّ له فکر ناچیّتهوه.

"به ناوی عمومه عیراق و خاسهتهن به ناوی میلهتی کوردهوه ئیزهاری ئهسهف و بهیانی تهعزیهت ئهکهین. وه بهم موناسهبهتهوه له ههمو مهراکیزدا بهیداخی حکومهت شوّر کرایهوه.

"لەم خسوسەۋە لە غەزەتەى ئاتىدا دەرەجەى ئەسەڧى مىلەتەكەمان و تەڧسىيلاتى لازمــە عــەرز ئەكــەين." رژيان. ژ 211، 14 ى تشرينى دوەمى 1929).

بۆ ئەوەى ئەو بۆشاييەى بە خۆكۈشتنى سەعدون دروست بو بو پر بكريتەوە. فەيسەل ناجى سـويدى تەكليف كرد وەزارەت تەشكىل بكا.

"قابینهی تازه

"ئیرادهی ملوکانه سادر بوه بق تهشکیلی وهزارهتی تازه له ریاسهتی ناجی پاشا ئهلسویدی ا، به لام له بهر وهفاتی عهبدولموحسین بهگ ئهلسه عدون هیچ مهراسیمیکی بق ناکریّ. وهزیرهکان وهکو لای خوارهوهن:

رەئىس ئەلۈزەرا و وەزىرى خارىجيە ناجى پاشا ئەلسويدى

داخلیه ناجی شهوکهت مالیه یاسین پاشا ئهلهاشمی عهدلیه عهدلیه عهدولعهزیز قهساب و دری دیفاع نوری پاشا ئهلسهعید مواسهلات و ئهشغال مهعالی ئهمین زهکی مهگ

رهى و زهراعهت خاليد سليمان وهزيرى مهعاريف عهبدولحسهين چهلهبى (ژيان، ژ 213. 21 ي تشريني دوهمي 1929)

وهزارهتهکهی ناجی سویدی تهمهنی کورت بو. عیراق له بهردهم گریّدانی ریّکهکوتننامهیه کی گرنگ دا بو له گهڵ بریتانیا. بهندهکانی ناو ریّککهوتنهکه به ئاسانی و به بیّ مشتومر، نهیئهتوانی له مهجلیس تی بیهریّ. نوری سهعید وهزارهتی نویّی پیّکهیّنا. نوری پاشا بق ئهوهی دهنگی ئهندامانی مهجلیس بق مواههقهت له سهر پهیماننامهکه زامن بکا، وهزارهتیّکی پیّک هیّنا که ههلبژاردنیّ بکا ئهنجامهکهی مسوّگهر بیّ.

"مینهاجی قابینهی تازهی عیراق

"بهغىداد، رەئىيس وزەراى عيىراق فەخامەتى نورى پاشا ئەلسىەعيد ئەو مىنھاجەى كە لە گەڵ وەزىرەكانيا قەراريان داوە تەعقىبى بكەن تەقدىمى جەلالەتى مەلىكى فەرموە و جەلالەتى مەلىكى موعەزەمىش قبولى فەرموە.

"مینهاجهکهیان عیبارهته له 3 مهسئهله:

بۆ وەرگرتنى ئىستىقلاليەتى تامى عيراق لە گەڵ دارى ئىعتىماددا دەست كىردن بـ ٥ موزاكـ ٥ موعاھەدەيەكى تازە.

2. مەسئەلەي ئىقتىسادىاتى عىراق.

3. **ژیان و مهجلیسی نواب (دەورەی ئینتیخابیی سێیهم)** (1932/11/8 – 1930/11/1)

دەورەي ئىنتىخابىي س<u>ىٽي</u>ەم "ئىنتىخاباتى تازەي مەبعوسان

اله وهزارهتی داخلیهوه رهسمهن ئهمر دراوه که پیّویسته له ههمو مهناتیقی عیـراق دا لـه روّژی 10 ی تهموزدا موافیقی قانونی ئینتیخابات دهست بکری به موعامههی ئینتیخابیه و ئهبی له 10 ی ئهیلول دا تـهواو بین." رژیان، ژ 250، 10 ی تهموزی 1930).

6 ي رەشى ئەيلول

ئەركى سەرەكى ئەنجومەنى داھاتو ئەۋە بو كە پەيماننامەى بريتانى— عيراقى پەسىند بكات. نـورى سەعيد ئەيويست ئەنجومەنىكى ھەلببژىرىرى بى مشتومى و بگرەوبەردە دەنگ بە قازانجى پەيماننامەكە بـدا. پاش ئىمزا كرىنى ئەم پەيمانە عيراق لە ژىر ئىنتىدابى بريتانى دەرئەچو، بە نـاو سـەربەخۆيى وەرئـەگرت و، ئەبو بە ئەندامى كۆمەلەى نەتەۋەكان.

له هیچ مادهیه کی نهم پهیمانه دا ئیشاره ت بق دهسته به رکردنی مافی نه ته وهیی کورد نه کرابو. به تایبه تی ئه و مافانه ی کاتی نوساندنی ولایه تی موسل به عیراقه وه داوا له عیراق کرا بو دهسته به ریان بین نیشتمانیه و درانی کورد ئه ترسان دوای ئیمزا کردنی نهم پهیمانه، حکومه تی عیراق له و مافانه په شیمان بینته و که به نینی به کورد دابو، له به رئه و ه سلیمانی بریاری (موقاته عه) یان دا.

رۆژى 6 ى ئەيلول كە ئەبو دەنگدەرانى سىليىمانى بىق ھەلىبراردىنى (ھەيئەتى تەفتىشىيە) لە سەراى سىلىمانىدا كۆ بىنەۋە، خەلكى سىلىمانى، بە تايبەتى قوتابيانى كۆمەلەي زانستى كوردان و دوكاندارەكانى ناو بازار و گەنجەكانى شار بۆ خۆپىشاندان و دەربرينى نارەزايى لە بەر دەركى سەرا كۆبونەۋە، كاروبارى سىلىمانى كە لەو كاتەدا بە دەس كاپتن گاون وەكىلى موفەتىشى ئىدارىيەۋە بو، بىق بىلاۋە پىي كردنى خۆپىشاندەران كەوتە بەكارھىنانى زەبروزەنگى پىۆلىس، لە نىدوان خۆپىشاندەران و ھىزەكانى پىۆلىس، د

پشیّوی دروست بو. له ههردو لا چهند کهس بریندار بون و کوژران. گاون هیّزهکانی جهیشی عیراقی بانگ کرد بق نهوهی پشیّوییهکه دابمرکیّننهوه. جهیش به توندی له بهشدارانی خوّپیشاندانهکهی دا، دهیان کهسی لیّ کوشتن و، دهیان کهسی لیّ بریندار کردن. به زوّر بلّاوهی پیّ کردن و زیاتر له 100 کهسیان راپیّچی زیندان کرد. ئهگهرچی به هوّی ئه مروباوهوه ههلبژاردن دوا کهوت، بهلّام یاش چهند روّژیّ ئهنجامیان دا.

ژیان له ژیر سهردیپری (ئینتیخابات له سلیمانی) نوسیویتی:

"رۆژى 15 ى 9 ى 1930 لە مەقامى موتەسەرىفيەت دا عمومى ئەشراف و تىجار و سائىرى تەبەقـەى ئەھالى بۆ ئىنتىخابى ھەيئەى تەقتىشيە كۆبونەوە. لە نەتىجەدا زەواتى ئاتيە بە ئەكسەريەتى ئارا بـە ئـەعزاى ھەيئەتى تەقتىشيە ئىنتىخاپ كران:

چەند رەئى بوە: 34 حاجى ئىبراھىم ئاغا، 22 مەجىد بەگى حاجى رەسول بەگ، 22 غالب ئاغا، 21 حاجى ئەحمەدى توتـونچى، 17 كـەرىم حاجى ئەحمەدى حاجى كەرىم، 20 عەبدولكەرىم ئەفەندى عەلەكە، 19 سەيد ئەحمەدى توتـونچى، 17 كـەرىم بەگى محەمـەد بـەگ، 16 حـاجى كاكەحەمـە، 15 حـاجى مـەلا محيّدين، 15 حـاجى عـەلى حاجى حەسـەن ئەفەندى." (ژيان، ژ 260). 22 ى ئەيلولى 1930).

"گوشادى مەجلىسى مەبعوسان

"رۆژى 1 ى مانگ ئەعزاكانى مەجلىسى نيابى بە ئىحتىفالىكى موحتەشەم كۆبونەوە. لە پاش قىرائـەتى خىتابى ئەلغەرش بە ئەكسەريەتى ئارا فەخامەتى جەعفەر پاشاى عەسـكەرى بـە رەئـىس ئىنتىخاب كـراوە و، دىسان لە نەتىجەى ئىنتىخابات دا مەعالى سلىمان بەگ ئەلبەراك بۆ نائىبى ئەوەل و عـەلى ئەفەنـدى ئىمام بـۆ نائىبى دومى رەئىس، ئەكسەريەتيان ئىحراز كردوه." (ژيان، ژ 262، 6 ى تشرينى دوممى 1930).

ژیان که له سهرهتاوه به گهرمی ههوالّی رهوتی هه لّبژاردنی دهورهی یهکهم و دوهمی نوسی بو، ههوالّی دهورهکانی تری به کورتی و سهرپیّیی باس کردوه و، ئهو گهرمییهی جارانی نهماوه. رهنگه ئهوه یش بگهریّتهوه بق ئهومی که ئیتر تیّگهیشتون مهجلیس ئهو دهزگایه نیه که ئهمان ئهو هیوا زلانهیان له سهر ههلّ چنی بو.

4. **ژیان و مهجلیسی نواب (دهورهی ئینتیخابیی چوارهم)** (1934/9/4 - 1933/3/8)

ژیان، ژ 353 ی 13 ی شوباتی 1933 ئے نجامی دەورەی چوارەمی هے لبژاردنی نائیبے کانی لیوای سلیمانی به مجوّره بلاو کردوتهوه:

"سەرەتاى دەركەوت نوابى تازە "دەمىكە زۆر كەس ئاواتەخوازە

"ئەم چەندانە دەروژورى شار، بى بوارە و بوار، خەرىكى ھەڵبژاردنى مونتەخىبى سانى بـون. دەسـتەى ھىوادارانى مەبعوسى بە ھەمو لايەكا تەقەلايان بو، تا رۆژى ئەم چوارشەموى رابوردوە كە رۆژى ھىيوا و بـى ھىوايى بو، مونتەخىبە سانىەكان لە دائىرەى بەلەدىيەدا كۆبونەوە صـندوقى يانصـىبى بـەخت و نصـىب دانـرا. چواردەورى بە چاودىدرى و سەرپەرشتى رەئىسىى بەلەدىيە و ھەيئـەتى تەفتىشـيە تـەنرا. ئىنجـا ھـەر كەسـە سەروپەرەى بە مۆرى وەرگرت، بردىيە لايەكەوە بە دزيەوە چەند كەسى ھەلبژارد، نـاوى نوسـىن و بـە دەسـتى خۆى خستيە ناو صندوقەكەوە. لە دوايىدا ھەمو لايەك راوەستا بون سەرنجيان ئەدا صندوق كرايەوە، رەئـى كۆكرايەوە، دەعوا برايەوە، لە نەتىجەدا وا دەركەوت ھەر مەبعوسەكانى پىشومان بونەوە، تـەنها ئەحمـەد بـەكى وەسمان پاشا دەرچوە، لە جىرى ئەو صەبرى ئەفەندى حاجى عەلى ئاغا دىتە كايەوە، خوا لىريان پىرۆز كا بىنە خىر و بە سەر ولاتەكەمانا بېرژىن.

"ئەو زاتانەى كە ھەڵبرژىرراون بۆ مەبعوسى ئەمانەن كە لە خوارەوە نوسراون: جەنابى محەمەد ساڵح بەگى محەمەد عەلى بەگ، جەنابى سەيفولا بەگ، جەنابى ئەحمەد بەگى محەمەد ساڵح بەگ، جەنابى صەبرى ئەفەندى حاجى عەلى ئاغا."

"موافیقی قانونی ئهساسی نیوهی حهزهراتی ئهعزایانی ئهعیان به قورعه ئیخراج کران

به موناسەبەتى تەواوبونى مودەيانەوە بۆ ئەوەى بە قورعە نيـوەى ئـەعزا موحتەرەمـەكانى مەجلىسـى ئەعيان ئىخراج بكرين و سەرلەنوى بە ئىرادەى مەلەكى ئەعزا تـەعين بكريتـەوە، رۆژى 13 ى ئـەم مانگـە لـە دائىرەى مەجلىسى ئەعيان دا بە پىى مادەى 32 ى قانونى ئەساسى دەست كرا بە معامەلەي قورعەكىشان.

له ریاسهت و نهزارهتی جهلالهتی مهلیکی موعهزهم دا فهخامهتی رهئیسهل وزهرا و فهخامهتی رهئیسی مهجلیسی ئهعیان و رهئیسی مهجلیسی مهبعوسان له دائیره و سالقنی مهجلیسی ئهعیان دا کقربونه و له حالیّکا که ههمو نهعزایانی ئهعیان و ئهعزایانی مهبعوسان و مهعالی وهزیرهکان حازر بون دهست کرا به قورعهکیّشان و له نهتیجهی قورعهدا له ئهعزایانی ئهعیان سهماحهت ئهلسهید محهمه د ئهلسه در و، ئهلشیخ عودهی ئهلجهریان و، ئاسه قاسم ئاغا و، ئهلسهید عهبدولا ئهلنهقیب و، فهخرهدین ئال جهمیل، یوسف عهمانقیل، حاجی حهسهن ئهلشهبوت، عهبدولکهریم ئهلسهعدون، مهولود پاشا ئهلموخلیس، حاجی مهحمود ئهل ئوسترابادی، له جی خقیان مانهوه.

وه سهماحهتی جهمیل ئهل زههاوی، یوسف سویدی، حاجی سهعید ناغا، مهناحیم دانیال، عهبدولحسهین، نیبراهیم حهیدهری، عهبدولغهنی کوبه، محهمهد عهلی فازل، سالح پاشا باش ئهعیان، عهبدولاً سافی، دهرچون.

بەم نەوعە قورعەكىتشانەكە دوايى ھات. وە لە دواى تەواوبونى مەسىئەلەكە جەلالـەتى مەلىكى موعـەزەم بىلزات خۆى خوتبەيەكى عالى خويندەوە و لە معامەلە و حـەرەكاتى ئـەم بەينـەى ھـەمو ئـەعزايانى مەجلىسـى ئەعيان بەيانى مەمنونيەتى فەرمو." (ژيان، 181 ى 24 ى حوزەيرانى 1929).

"ئەعزاكانى تازەي مەجلىسى ئەعيان

"بهغداد: رۆژى 22 ى ئەم مانگە ئىرادەى ملوكانه صادر بو له خصوص تەعىنى زەواتى لاى خوارەوه بۆ ئەعزايەتى مەجلىسى ئەعيان:

"ئيبراهيم ئەفەندى ئەلحەيدەرى، حاجى سەعيد ئاغاى مەعروف ئاغا، السيد نورى ئەفەندى السيد عزيـز الياسرى، عەبدوللـەتيف پاشا ئەلمەندىل، عەبدولا صافى ئەفەنـدى، محەمـەد عـەلى ئەفەنـدى ئـال بـەحرەلعلوم، محەمەد عەلى ئەفەندى ئەلفازىل، مەناحيم ئەفەندى دانيال.

"حكومەت ئىستا خەرىكى تەرشىحى زاتىكىانە بۆ رياسەتى ئەم مەجلىسە وەكىو ئەلىن يا سەماحەتى شىخ ئىبراھىم ئەفەندى ئەلھەيدەرى وە يا محەمەد عەلى ئەفەندى ئەلفازىل ئەبى بە رەئىس." (ژيان. ژ 207 ى 28 ى تشرينى يەكەمى 1929).

ژیان و داکۆکی له ئافرەت

1. **ژیان و ژن**

یه کی له و بابه تانه ی ژیان ته رکیزی کرد و ته سهر کیشه ی ئافرهت بوه. ئهمهیش وهنه بی کاری یه کته نی یا دهس پیشکه ری یه کتی هنی یا دهس پیشکه ری یه کتی دی روژنامه که. له ههمو قوناغه کانی ده رچونی دا و له لایه ن چهند نوسه ری جیاوازه وه، باس کراوه.

له بیستهکانی سهدهی بیستهمدا له زوّر شویّنی دنیادا ئافرهت بیّ بهش بوه له مافی سیاسی. کوّمهلایهتی، ئابوری، روّشنبیری. تهنانهت له ولاتیّکی وهکو بریتانیادا ئافرهت تازه خهریک بو ههندیّ له مافهکانی وهربگریّ، لهوانه مافی دهنگدان له ههلبژاردنی گشتیدا.

کوردستان لهو سهردهمه از زور دواکه و تو بو. شارهکانی پچوک و به ژماره کهم و له روی ئاوه دانی و شارستانیه و م زور له دوا بون. زیاتر له وی له شار بچن، شاره دی بون. زورایه تی خه نک و، به گشتی ئافره ت نه خویننده و از بون. دانیشتوانی شار له چاو دانیشتوانی دیهاتدا زوّر کهم و، پیوه ندی ده ره به گی و خیلایه تی به سهر پیوه ندی کومه ناز و و، تیگهیشتن و بیرکردنه وه و رهفتاری لادی باو بو له دیهاتدا، شیربایی، ژن به ژن، ژن له توّنهی خویّن دا دان، گهوره به پچوک و، فرهژنی، له ژنهینان و شوکردن نه ریتی کارپیکراو بو.

ئهگەر له ولاتانى وەكو توركيا و ئيران و ميسر... جولانەوەى ژنان بـۆ چـاكردنى بـارى كۆمەلايـەتى خيزان و به دەسەپنانى مافى ئافرەت دەستى پى كردبى، ئەوا لە كوردستان دا بە هـيچ جـۆرى بروتنەوەيـەكى لەو بابەتە لە كايەدا نەبوە. ئەم ھەنگاوەى ژيان لەو كاتەدا ناويەتى دەسپىنىكەرى پياوان بوە. بى ئەوەى هـيچ گوشارىكى ئافرەتيان لە سەر بوبى، بەشى بوە لە بيروباوەرى هـەلبراردەى كـورد بـۆ نويكردنـەوەى كۆمـەلى كورد و ھەنگاونان بەرەو كۆمـەلى پىنىشـكەوتوى شارسـتانى. لـە دو تـوىى وتارەكان و ھەوالـەكاندا، داواى دابىنكردنى مافى خويندن، كاركردن، ئازادى ھەلبراردنى ھاوسەر، مافى دەنگدان لە ھـەلبراردىنى گىشـتىدا، بـۆ ئافرەتى كورد ئەكەن. بە واتەيەكى تر مافى بەشدارى لە ژيانى كۆمەلايـەتى، ئـابورى، رۆشـنبيرى، سياسـى...

1. 1. پايەي كۆمەلايەتى ئافرەت

ژیان به قه لهمی نوسه ری جیاواز، چهندین و تاری له سه رباری کوّمه لایه تی خیّزانی کورد و، شوکردن و ژنهیّنان، و پلهی کوّمه لایه تی نافره تی کورد نوسیوه، زوّر به توندی هیّرشی کردوّته سه رنه ربی باو و ههلومه رجی دواکه و توی کوّمه ل. رمخنه ی له پیاوی کورد گرتوه سهباره تبه رمفتاری نادروستی له گه ل ژنی کوردا، داکوّکی کردوه له مافی ئافره ت و، مافی بیّ چهندوچونی خویّندن، کارکردن، هه لبراردنی هاوسه و و منی دان. له پیکه و منانی خیّزان دا داوای کردوه له پیّش ژنهیّنان و شوکردندا، بو ئهومی زمانی له یه که گهیشتن بدوّزنه وه، کور و کچ یه کتری ببینن و پیّکه وه قسه بکهن و، له نیّوان کچ و کوردا هاوکوفی، به تاییه تی له تهمه زماه ههیی.

گوزیده عهزیز خانم، مدیرهی مهکتهبی کچانی سایّمانی، له وتاریّکدا له ژیّر سهردیّری (ژن و تهئسیراتی له حهیاتی مهدمنیهت دا) که به بوّنهی کردنهوهی مهکتهبی کچانهوه بوّ (ژیان) ی نوسیوه، ئهنیّ:

"ژنێتی، مەوجودىيەتێ كـه قىسـمێكی تـری حـهیات و حـهتـا قىسـمی مـوهیمی ئیشـغال كـردوه، نـابێ
تەئسىراتی ژن له حهیات دا له پـێش چـاو دور بخرێتـهوه و، ئـهبێ بـكـرێ بـه رههبـهری بهرزبونـهوهی ئـهو
هەنگاوانه كه له رێگای مەدەنيەت و تەرەقىدا ئەهاوێژرێ. ژن حهیات مەسعود و ژن حهیات رەزیل ئەكات. ئەم
دو قوەته كه دوشمنی يەكترن به عیلم و جەهلی ژن دێته وجود. ژن ئەم دو ئیستیعدادهی هەیه ئەو میلەتانه كه
ئەم قیسمه بەشەرە سوئی ئیستیعمال ئەكەن ناتوانن له بهڵای جەهالەتی خۆیان رزگـار بـبن و مـهحكومی ئـهم
ئافەتەن.

فائيق زيوهر، كه ئەوسا گەنجىكى تازە پىگەيشتو بوه، لە وتارىكى كەدا نوسيويتى:

"له مهسائیلی ئهخلاق و ئیجتیماعیات با له پاش ئایهت و حهبیس نهتوانم بلّیّم نهقوالی حوکهما و نودهبا لازمه بکری به دهستورهلعهمهل ههمو کهس نیتاعهی بکا. ئیّمه نهقوامی شهرق ههروهکو دهستی چهپمان گوج کردوه، ههمو ئیشیکمان ههر به دهستی راسته، له جیسمی بهشهریا عوزویهکی لهتیفی وهکو ژنانمان بیّ، له نهکسهری حقوق مهحروممان کردوه، باوجود خیتابی ئیلاهی و نهوامیری حهبیس تهنها رو ناکاته پیاوان بو عیلم و عهمهل و سهعی و ئیتاعهت و سائیره، ههربولا موکهلهفن کهچی له مهیدانی موبارهزها تهنها پیاو وجودی بوّته نیشانهی تیری به لا و موصیبهت، نهم مهوزوعه نهگهرچی به چهند جیلد تهواو نابی نهما لهتهرهف

فهیلهسوفی عیراق زههاویهوه به شیعریکی عهرهبی خزمهتی ژنیش بق وهتهن چهند لازمه وههای بهیان فهرموه، وهکو نهقشی بهرد له ههمو دلّیکا جیّگیره، ئهو شیعره جوانه نهمتوانی به عهرهبی تهخمیسی بکهم ناچار به کوردی تهخمیسـم کرد هـهتا ئـهو قـهولی حهکیمانهیـه بخهمـه بـهرچاوی تیّگهیشـتوانی ولّات و بکـریّ بـه دهستورهلعهمهل:

> بق وهتهن غیرهتی ژان دارکه له دنیا مهشهور ریگهیی حهق دهگری رابیعه بی یا مهنسور خدمهتی جهنهت نهکهن ههردو چ غیلمان و چ حور (یرفع الشعب فریقان اناث ونکور وهل الطائر الا حجناحیه یطیر) (ژیان، ژ 67، 24 ی مایسی 1927).

فایهق بیّکهس سالانیک دواتر، بهمجوّره باسی دهوری ژنی کردوه له خهباتی نیشتمانیدا: (نیّر و می ههردو به جوته، بوّ وهتهن ههولیّ نهدهن

دوره دهرچونمان له دیلی، مهل به بالنی نافری)

م. ئەدىب بەرپوەبەرى رۆژنامەكە لە يەكى لە وتارەكانىدا نوسيويتى:

"له ساحهی مهدهنیهت دا . تهرهقی و ته عالی میلهت . به ته کامولی فکری و پیگهیشتنی ههردو فیرقه می میله ته وه بهستراوه که له ژن و پیاو موته شه کیله . ته رازویه ک که ههردولای له عهینی قورسایی ا نه بی چون که سبی موازه نه ت و به رامبه ری ناکا و به م لا و به و لادا دی . میله تیش له مهیدانی پیشکه و تن دا ژن و پیاوی ده ره جهی ته تحصیل و ته ربیه یان یه که نهی . نه و سهی و کوششه ی نه کری موته ساویه ن بی هه مدرولا نه بی و به یه یه که وه شاه راهی ته ره قی نه گرن بیلت به موازه نه ت و به رامبه ریتی په یدا نابی و سه ر نه کات . نیمه که به نیسه تنسبه تاره و هدوله و تیم که به نیسه تاره و هدوله و توروی موهیمترین و به شی به قیمه تترینی میله ته ته که ن موافیقی مه تلوب پی لازمه جنسی له تیف که عوزوی موهیمترین و به شی به قیمه تترینی میله ته ته که نه موافیقی مه تلوب پی به موکه مه ایه نه که مهمولی نه م جنسه یه نه که ر باش نی حزار بکری نه ولادی موسته قبه لی سبه ینی و ه ته به موکه مه لیه تیم که مه و یا و نه کری هه مو پیاویکی به موکه مه لیه تیم و دین و روی در . نه م ده ستوره گؤیکه ی نه مه ل و فکری هه مو پیاویکی تیگه پیشتوی و ه ته نه (ژیان . ژ ه 7. 18 ی ناغستوسی 1927).

"... ئەو مىلەتانە كە ئەمرۆ بەرز و بلند بونەوە و تەكاموليان كردوه... ئەم ئوصولە تەعقىب ئەكەن، نەتىجە ئەمرۆ لە ھەمو ئەوروپا، ئامرىقا و لە قىسمىك مىلەتە موتەمەىينەكانى شەرق با ژن و پياو وەكىو يەك تەحصىل ئەكەن و بۆ رابوارىنى حەياتى ئىجتىماعيەيان موجادەلە ئەكەن، بە نەوعىك وەكو ئىستاتىقى كىراوە ئەمرۆ لە ناو ئەكسەرى مىلەتە موتەمەىينەكانا لە ژن با خويندەوار زياترە. ھەرچەند لە پىشا ئەم مەوزوعە لە ناو ئىمەنا كە ئەكرايەوە زۆر كەسمان تەعەجوبى ئەكرد، بەلام ئەمرۆ بىمان و بە تەواوى... بو كە لە ئىنتىخاباتى مەجلىسى عمومى بريتانيا... قىسمىكى زۆر لە ژنەكانيان بون بە مەبعوس و حەتا ئەمرۆ وەزىرى عومالى بريتانيا ژنىكە ناوى (مارغرىت فىلدە)..." رژيان، ژ 1899، 29 يەموزى 1929).

1. 2. مافهكاني ئافرەت

له ژیر ناوی (ئافرهت) دا، ژیان له زنجیرهیهک وتاردا که بی ئیمـزا و دیـاره بیروبوٚچـونی روٚژنامهکـه دهرئهبریّ، نوسیویّتی: "لام وایه کهس نیه نهزانی که ئافرهت ئافهریدهی خوایه وهکو پیاو. خوا بۆیهکی ئافهریدهی کردوه که وهکو پیاو له دونیادا بژی و رابویری و ههرچی خوا فهرمویهتی بیکا و ههرچی نهیفهرموه نهیکات، یه عنی جگه لهوهی که ژنه و ئافرهته هیچ فهرقیکی تری نیه له گهل پیاوا و، پیاویش جگه لهوهی که پیاوه هیچ فهرقیکی تری نیه له گهل پیاو بوچی خهلق کراوه ئافرهتیش بو نهوه ئافهریده کراوه." (ژیان، ژ 93) کانونی ئهوهای 1927).

ئىنجا ئەنوسى:

"وهکو چۆن پیاو خویندن و تەربیهی لازمه ئافرەتیش، به ئەمری خوایش، ئەبی بخوینی و پی بگات. چونکه ئەگەر ئەم حالله ھەروا دەوام بکات، ھەر پیاو بخوینی و تەربیه بدری و تەکامول بکا و ئافرەت ھەر وا لە ژیرەوە بی، بی مەعریفەت و زانست بمینیتەوە، رۆژیک دی که ئیتر ئافرەت له حهیات دا، غهیری بو دەفعی لەزەتی پیاو زیاتر بو ھیچی تر قیمەتیکی نامینی و له بهر چاو ئەکەویت و پهکی ئەکەویت، له بهر ئەوە ھەروەکو خوایش فەرمویەتی ئەبی لە گەل پیاوا ئافرەتیشمان پی بگەیەنین و فیری صنعەت و مەعریف اتیان بکەین. "رژیان، ژ 93، 6 ی کانونی ئەوملی 1927)

له ژمارهی دوای ئهودا، دریزه به باسهکهی ئهدا و ئهلن:

"بزانن ئهوی ئافرهت ئهبی بیزانی چیه؟ کچیک بو ئهوهی له حهیات با موهفهق بیت و پی بگات و که شوی کرد له گهل میردهکهیا خوش رابویری و مالهکهی به ریکوپیکی ئیداره بکا و که منالی بو به ویل و ئوصول به خیوی بکات و بیانکات به ئینسان ئهبی نهختی عهقل و مهعریفه تی ببیت که ئهویش ههر به مهکتهبهوه ئهبی کچیک له مهکتهب با بو نهمروی ئیمه، نهختی خویندن و نوسین، ئهوهنده که مهجبور نهبی کاغهزی میردهکهی وه یا کهسوکاریکی به عهرزوحالچیهک وه یا نامه حرهمیک بخوینیتهوه، نهختی حساب فیر ببی فیری پاکی و خاوینی، درومان و چیشت لی نانیکی ریکوپیک، فیری منال به خیو کردن و ئیدارهی مال ببی و بتوانی له دونیادا حهیاتیکی خوش و بی تهگهره رابویری ئهمانه ههمو، ئهمین بن، به عیلم و مهعریفهت نهبی ناکری.

"خوا بۆیه ئافرەتی خەلق کردوه که وهکو پیاو ئیش بکات، بجولایتهوه، فیدری عهقل و مهعریفه ت و هونهر بیخ، ئیدارهی مال و منال بکات، وهلحاصل وهکو مهخلوقیکی تهواو و کامیل بژی و بمری و رابویری، بزیه ئافهریده نهکراوه بین به ئالهتی بهردهستی پیاو، بین به چیشتکهر و گسکدهری پیاو، بی عهقل و مهعریفهت بمینیتهوه و لهزهت و خوشی له بنیا و حهیات نهبینی.

"ئافرەتئك بۆ ئەوەى بزانى چۆن ئەژى و چى ئەوى لە حەيات ئەبى فىرى تەربيە و تەعلىم بېئى ھەتا ئىستا وا زانراوە كە ئافرەت موتلەقەن موحتاجى وەلىيەكە، ماماوى گەورەيەكە، بەلام ئەگەر تا ئىستە وايىش بوبى لەمەولا ئافرەت نابى ھەر تەماشاى دەستى پياو بكات و ھەرچى پياو پىى بكا قبولى بكا. لە گەل ئەودىش دا زۆر ئافرەت و ژن ھەيە وەلى و گەورەيەك بۆ خۆيان پەيىدا ناكەن، زۆر كىچ كە كەسوكاريان نەماوە و شويان نەكردوە، زۆر ژن كە مىردەكانيان نەماوە و بىيوەژن ماونەوە، زۆر دايك كە مىالى كورى نيە وە يا منالى ورديان ھەيە. ئەمانە ھەمو بۆ ئەوەى لە حەيات دا بژين و نانىكى دەستى خۆيان بخۆن، ئەبى بخويدن، فىرى مەعرىفەت بىن، چونكە ئەگەر ئىشىك نەزانن، عەقل و ھونەرىكى فىر نەبن، ئاخرى مەجبور ئەبىن يا دەستى مەرحەمەت بكەنەۋە لە كۆلانان يا بچنە مالان كارەكەرى بكەن. ئەمانە حەيفە وا رەزيىل و سەفىل بەينىنەۋە و بى كەس و بى صاحيب بسورىنەۋە. لازم ئەكا فىرى صىنعەت و مەعرىفەتىكى و ئىشدىك سەفىل بەين، رايان، ژ 49. 13 ىكانونى ئەوھلى 1927).

دو ژماره دواتر دریزهی به باسهکه داوه:

"چ پیاویّک ههیه که چاوی کویّر نهبی و زهرهیهک عهقلی ببیّ تیّ نهگات که نافرهتیش وهکو خوّی خوا نافهریدهی کردوه بق جوتی نهو، بق رهفیق و خوّشهویستی نهو، بق عهبد و نوّکهر و چیّشتکهری نهوی خهلق نهکردوه و، نهویش وهکو پیاو عهقلّ و چاو و زبان و هوّش و شعوری ههیه.

"لای ئیمه ئافرهت ههر بویه هاتوته سهر دونیا که له مالهوه دابنیشی و چیشت ای بنی، گهندوگو پاک بکاتهوه، که ئیشی نهبو غهیهت بکا و بنیشت بجوی و تهشی بریسی. لای ئیمه ئافرهت نابی له مال بیته دهری وهکو زهمانی یونانی قهدیم ههر بو حهمام و سهرقهبران بینه دهری فهقهت پیاو به ههوهسی خوی رابویری، کهیف بکا و بژی، ئهگهر موراجه عهت به (قورئان) و قهوانین و ویجدانیش بکهن، ئهبین که ئهمه رولمیکی یه کجار گهورهیه. غهدریکی زور زله پیاو له ئافرهتی ئهکات، چونکه به واسیتهی ئهوهی که ئافرهت له مال دا حهیس ئهکهن و تهنها بو چیشت لی نان و نوین داخستن ئهیهینن، قیسمیکی زور لهم مهخلوقاته، لهم میله ته، مهحکومی مردن و سستی و ئیش نهکردن ئهکهن…" رژیان، ژ 96. 3 ی کانونی سانی 1928)

له وتاریکی که ا که ئهم پرسیارهی کردوه به سهردیّری: (دواروّژی ولاّتهکهمان به چی باش ئـهبێ؟) و، ههر خوّی له سهردیّری ههمان وتاردا نوسیویّتی: (پیّشکهوتنی ژنانمان) به ئیمزای (لاویّک) له ههمویان رونتر باسی مافهکانی ئافرهت ئهکا و ئهلّی:

"قەىرى ژن لە لاى ئىمە لە پىش ىا و ئىستاش ھەروەھا زانراوە كە ژن ئەبى ھەر لـە ماللـەوە بىلىت و ئىشى مال بكات، وەكو چىشت لىن نان و گەسك يان و جل شتن و بەعزى ئىشى تر كە لە مال يا دەيكەن. بە خوا ئەمە جەقى ژن نيە. ژنىش ھەروەكو پياو جەقى خويندن و جەقى كاسبى كرىنى ھەيە، جەقى رەئى ھەيـە لە ناو كۆمەل يا..." رژيان، ژ 247، 26 ى جوزەيرانى 1930).

1. 3. يٽكەوەنانى خيزان

ژیان له ژیر سهرناوی رئیزدیواج) دا نوسیویتی:

"له قورئانی گهورها له لایهن ئیزىیواجهوه نصوص و ئایاتی زوّر جوانی تیایه، وهکو ئهفهرموی (ان خلق لکم انفسکم ازواجا لتسکنوا الیها وجعل بینکم مودة ورحمة) که لهم ئایهتها به تهواوی دیاره که ئافرهت بوّ عهبدایهتی نا، بوّ ئهوهی بین به رهفیق و خوّشهویستی پیاو خهلق کراوه. کهچی ئهگهر ئینسان بروانیته معامههی پیاوی ئیستا دهرحهق به ئافرهت و ئهم ئایهته گهورهیه بخوینینهوه له معامهه و بین ویجدانی پیاو ههر وا موتهئهسیر و شهرمهزار ئهبین. چونکه لای ئیمه وا زانراوه که ئافرهت ههر بوّ دهفعی لهزهتی پیاو، بوّ ئیشکردن و چیشت لی نان، هاتوّته سهر دونیا. موافیقی ئهو ئایهته موبارهکه رابیتهیهک، که به موحیبهت و لوتف وجودپهزیر ئهبیّت، له بهینی ژن و میّردا به واسیتهی ههنیّ له مهلا جاهیلهکانهوه هاتوّته سهر ئهومی ئافرهت بین به ئالهتی بهردهستی پیاو و بهو چهشنه ههرچی خراپ بیّ دهرحهق به ئافرهت رهوا ئهبینریّ." زران، ژ 96، 3 ی کانونی سانی 1928).

له ئەلقەى چوارەمى ئەم باسەدا نوسيويتى:

"به ههمو مهزهبی، به ههمو قورئان و ئهحانیس، دهرئهکهویت که لازم ئهکات له وهختی ئیزنیواج نا دهسگیرانهکان یهکتری ببینن. بهعزی شتی زوّر جوزئی و هیچ ههیه که زوّر ئههمیهتی ئهدمینی، به لاّم ئهوی که پیّویسته بیکهین به جیّی ناهیّنین، چونکه جاهیل و نانان، کهر و بیّ عهقلّ، ههر شتی خراپ و بیّ مهعنا ئهکهن. "تو خوا با بۆتان وەصف و تەعرىف بكەم كە لاى ئىمە ژنهىنان چۆنە؟ نا ئەستەغفىرەلا، ژن ھىنان نا، ژن كرىن چۆنە؟ چونكە لىرە كچ وەكو ترۆزى و خەيار ئەفرۆشرى نادرى بە شو. بەلام باسى ژنهىنانى لاى عەشائىر و ىيھاتى نالىم، چونكە شوكرىنى ئەوان موافىقى عەقل و عادەت چاويان بە يەكترى ئەكەويىت، ھەر لە مناليەوھ لە گەل يەك دا ھەلئەسن و دائەنىشن و ئىش و فرمان ئەكەن." (ژيان، ژ 97. 10 ى كانونى سانى 1928).

له سهروتاری ژ 121 دا له ژیر سهردیزی (لیرهدا هیچ ریعایهتی نوصولی ژنهینان ناکری) نوسیویتی:

"هەتا ئىستا لە خسوس حقوقى ئافرەت و ژنهىنانـەوە زۆر دواويــن، فەقـەت چونكــه ئــەم مەســئەلەيە مەسئەلەيەكى رۆحىى موھىمە ئەمانەوى دىسانەوە لىى بدويىن.

"ههرچهند بهعزهن له تهئههول کرین یا ئینسان نهختیک عهزاب ئهکیشی و توشی غهم و ئهزیهت دینت و، بهعزهن پهشیمان ئهبیتهوه، به لام ئهگهر ژنهینان که مهعقول و ریعایهتی ههمو ئوصولیکی بکری، به ئهکسهریهت زور باش نهبی و پهشیمانی له دوا نابی و بو بهشهریش خدمهت ئهکا.

"مهعلومه ئهگهر ژنهینان نهبوایه به مودهتیکی کهم زو بهشهر دوایی ئههات و نهئهما، ژنهینان وهکو بـق زیادی و دهوام و مانهوهی بهشهر باشه، بق گۆرینی ئهخلاقی خراپی ئینسان به چاکه و بـق زوّر خسوسـیاتی ژن و میردهکه به کار دینت، به شهرتیک نالیّم به پیّی قهوانینی مهدهنیه هیچ نـهبیّ وهکـو شـهریعهتی خوّمـان ئهمر ئهکات وا بکریّ.

"مهعهائهسهف لیرهدا چونکه تهماشا و رههبهری ئوصولی ژنهینان ناکری، زور لهو کهسانهی که ژن ئههینن پهشیمان ئهبنهوه وه یا توشی ژیانیکی ناخوش و تال دین، وه بهعزهن بهم سهبهبهوه ئهخلاقی ژن و میردهکهیش تیک ئهچی.

"به پـــىی قــهوانینی مەدەنیـه و شــهریعهتی ئیســلامیهیش لازمـه لـه ژنهێنانـا ئــهوهل دەفعـه تەماشــای (هاوکوفی) بکرێ و هیچ نهبێ ئهگەر دەفعهیــهکیش بــێ کــوڕ و کچهکـه یــهکتری ببیــنن. وه چــاکتر لازمـه لـه ئـخلاقی یهکتری شارهزا ببن. فهقەت ليّرەدا به عمومی ههتا شهوی مولاقاتيان نه ژنهکه کوڕهکـه و نــه کوڕهکـه ژنهکه ئهبینێ و، له بهر ئهمــه زوّر دەفعـه واقیــع ئــهبێ کـه لــه ئــهوهل دەفعـهی ئیجتیماعیانــا جیــا ئهبنــهوه و ههردوکیان توشی فهلاکهت و زهرهر و بێ ئهخلاقی ئهبن.

"له بهر ئهوه پیّویسته له ژنهیّنان دا زوّر ریعایهتی هاوکوفی بکریّ، که یه عنی ئهبیّ کچ و کورهکه ئهخلاقیان، سهویهیان، عیلمیان، سهروهتیان، له ههمو زیاتر عومریان وهک یهک بیّ ئهگهر ئهم موناسهبهته له بهینیانا مهوجود نهبیّ موحهقهقه ههتاکو سهر به یهکهوه نابن و هیچ قوهتیّ به یهکیانهوه نانوسیّنیّ. وه ئهگهر تهماشای هاوکوفی کرا ئهوسا دائیمهن موحیبهتیّکی دائیمی له بهینیاندا ئهبیّ و ههردوکیان ههتاوهکو ئاخری حهیات خوّش رائهبویّرن.

"غەيرى ئەمەيش ئەكسەرى ديهاتەكانمان و زۆرى عەش يرەتەكانمان حقوقيدى نادەن بە ژن. عادەت ەن وەكو حەيوان تەماشايان ئەكەن و، وەكو لە جنسى بەشەر نەبن وايان ئەزانن و تەماشا ئەكەن. وە كچەكانيان عادەت يا وەكو حەيوان ئەيانگۆرنەوە وە يا ئەيانفرۆشىن. وە پياويدى كە ژن بيننى پيويسىتە ھەمو سەروەتەكەى سەرف بكات و بەعزەن بەمەيش ئىكتىفا ناكرى ئەبى بى ۋنهينان ھەمو ملك و مالەكەى بفرۆشى، سەرفى بكات وە يا ئەگەر بىگۆرنەوە ژن بە ژن بكەن لەويشا ھىچ تەماشاى عومر، سەروەت، عائىلە، حاصلى ھاوكوفى ناكەن. بەعزەن پياويك 60 سالى عومرە، كە كورى كورەكەيشىي ژنىي ھىناوە، كەچى كچەكەى ئەدات بە كچىكى 14 سالەيى بۆ خۆى. ئىنجا ئەگەر تەماشاى ئەمە بكرى ھەمو كەس بۆي مەعلوم

ئەبى كە لەمەدا چەند حقوقى ئەو كچە زايع ئەبى. ۋە ياخود لە دانى كچيكى 14 ساللە بە پىاويكى پىرى 60 ساللەد قەلدكەت، موسىبەت و غەم و حەسرەت لە بەينيانا پەيدا ئەبى.

"غهیری ئهمهیش ئینسان نابی بی لیکدانه وه ژن بینی. شهخسیک که ویستی ژن بینی پیویسته له پیش ههمو شتیکا تهماشای ئیستیقبالی خوّی بکات و ئهبی به نهوعیک ئیقتیداری بی و موستهقبهلی تهئمین بی بی که ئهگهر چوارپینج منالیشی بی بتوانی موافیقی مهتلوب مناله کانی به خیّو و پهروهرده بکات، چاک پی یان بگهیه نی چونکه پیاویک که سهروه تی نهبو و له ئیداره ی خوّی عاجز بو ئهگهر تهشکیلی عائیله ی کرد به کردنی توشی سهفالهت و پهریشان ئهبیت. له بونی ههر منالیکیا وهکو جینایه تیکی کردبی وا موعه زهب ئهبی تهبی چونکه مناله کانی بو به خیّو ناکری. ههموی مهعلول، سهفیل و برسی... کوّمه لیّکی عاتیل ئهکا به بار به سهر ههیئه تی ئیجتیماعیه وه. وه ههموی به سهبهبی ئهمه و هه که لهم موحیت ه نائیمه ن، بی ئیش، سهرسهری، سوالکهر، زوّره و ئهمانیش ههموی مهزم پوتیکی زل تهشکیل ئهکهن بو به بهشهر.

"زۆر عەيب كە لەم عەسىرى مەدەنيەتەدا و.لە حالاتكا كە ئەوروپاييەكان و ئامرىقاييەكان ئەم مەسئەلەيەيان لە ھەمو شتىك زياتر گرتوە، حەتا بەم سەبەبەوە خەرىكن ئىسلاحى بەشەر بكەن و عىرقەككەيان بە قوەت، فەعال و خوينىكى گەرمى فەعاليان بۆ پەيدا بكەن، كەچى ئىمە ھىشتا ژن بە حەيوان بىزانىن و ھىچ تەماشاى مەسئەلەى ۋنهىنان نەكەين، چونكە ئەم مەسئەلەيە لە ھەمو شىتىكى زىاتر بوھ بە سەبەبى تىكىدانى ئەخلاقمان. پىويستە زۆر بە ئەھمىيەتى بگرىن و رىعايەتى ئوصولى ۋنھىنان بكەين."

ر. ن. (رهشید نهجیب) له زنجیره وتاریک با که بق (نهخوّشی ئیجتیماعیمان) ی تهرخان کردوه، له نه لقهی سیّیهمی الله ژیر سهرینری (ژن هیّنان، بناغهی ژیان) با به نوسلوبیّکی نهدهبی نوسیویّتی:

"سيفاتى ئەساسيەى خيزان، لام وايه، رەفيقەى ميرد بون، ىايكى ئەولاد كرىن و كەيبانويەتى مالله.

"رهفاقهتیکی ئهبهدیهی حهیات روکنی ئهوهل و ئهههمی ئهم سی کوچکهیهیه. به زهنی من پیاویک تا به تهواوی له ههمو سیفات و مهزییهتی نافرهتیک تی نهگا، چاک لی حالی نهبیت، مومکین نیه به سهمیمیهت و جدیهتیهکی تامهوه رهبتی قهلبی له گهل بکات. وه سهمیمیهت، موحیبهت، یهکگرتنی بل، لازمه ببی به سهبهبی یهککهوتنی دهست. له لانهی عائیله ئیجاب ئهکات هالاوی موحیبهت، هالهی عهشق، ههلسیت نهکو گری قههر و کلیهی غهزهب. لازمه دهستی میرد به رهعشهی غهرامهوه بلهرزیت، نهک به لرفهی قینهوه و، لام وایه خوا چاوی ئافرهتی تهنها بی فرمیسکی سرور ههلرژاندن خهلق کردوه نهک بی گریانی تهجهسور.

"حوسن، له نوقته نهزهریکهوه ئاههنگ، تهوازونه، وه چۆلهکهش که جریوهیان یهکی گرت دهنگیکی خوشی مۆسین به کی گرت دهنگیکی خوشی مۆسیقی لی حاصل ئهبیّت، فهقهت له گهل قیرهی قهلهرهشیکی تیکهلاو بو به جاری تیکی ئهات. وهستانی کائیناتیش ههر نهتیجهی ئاههنگ، تهوافوق و تهوازونیکه.

"شەرتى جوانى، خۆشى و سەعادەتى عائيلەش ئاھەنگ و ويفاقە، ئـەدنا سـەكتەيەك لـە حـەياتى ژن و مۆردىدا ئەم شيعرە جوان و رەوانە لەنگ و سەقەت ئـەكات. ئاھـەنگى عائيلـە بـە تـەوافوقى زەوق، تـەتابوقى حوسن، تەوازونى زهنيەت و عەقلى ژن و مۆردەوە مومكينە.

"مەعازەلا يەك نەگرتنى ئەمانە يا شۆرشىكى ئەبەدى بەينى عائىلە دىنىتە وجود وە يا تەلاق.

"موحهقهق ههمو تیگهیشتویهک له گهل من با ئیعتیراف ئهکات به زینه وهی جوتیک حائیزی ئهم شهرائیته بیت هم و تیک حائیزی ئهم شهرائیته بیت هم و ائسان نیه، بیلخاصه له سهر ئوصول و تهریقهی ته نه ههرل ئیمه به لکه مهحاله. میردی قور به سهر لای ئیمه ههتا شهوی زهفاف حهتا له رهنگی (رهفیقهی موستهقبهلی) و ئافرهتی به به به خده نکی (رهفیقی ئاتی) بی خهبهره.

وه کهزا ههمو تیگهیشتویهک پی ای ئهنیت، به سهبهبی عهدهمی مههاریف و تهرزی ئیزدیـواجیکی نامهعقولهوه ههمو روّژی شاهیدی ههزاران فهجائیعی عائیله ئهبین. لهو لاوه مالیک شهو و روّژ، خورته، شهر و گریانی ژن، ههر روّژه ناروّژیک توّران، پیاو به سهبهبی ناریکی و یهکنهگرتنی دلّهوه ئهکسـهری ئهوقاتی له خاریج دا به ئهنواعی لههو و سهفاههت سهرف ئهکات.

"لهم لاوه، هیشتا دوهم مانگی ته تههول تی نه په پیوه، میردی بیچاره عهدهم نیمکانی یه کبونی له گه آن تهم ژنهی دا حس کردوه، خه ریکه و ههو آن نه نه تا دوهم، نه تیجه دوژنی، ههویساری، مهعلومی ههمو لایه که ژن که له ما آن دا ههر یه کیک بو نوره، بو به دو ناگره، نهم دوانه شیه که تینی یه کام آنی میرده که یان ویران نه کهن و نیزاعین کی نه به دی له و ما آله ده ست پی نه کات." (ژیان، ژ 142، 2 ی کانونی نه ولی گوی ای کانونی دولی 1928).

2. مەكتەبى كچان لە سليمانى

خویندنی نوی حکومهتی له سلیمانی دا له چاو ناوچهکانی تری کوردستان و عیراق دا، پیشینه یه کدرینتری ههیه. له کوتایی سه دهی نوردهه مهوه له سلیمانی له پال مزگهوت و مهدره سهی دینی و حوجرهی تایبه تی دارد و روشنبیری پی گهیاند. له داووده زگاکانی حکومه تی تازه دامه یوی کهیاند. له داووده زگاکانی حکومه تی تازه دامه زراوی عیراق با پله و پایه ی به رزیان و درگرت. خویندن و پهروه رده به شیوه ی نوی بو به به شی له ژیانی دانیشتوانی سلیمانی.

سەرەراى ھەمو ئەو كۆست و كارەساتەى بە ھۆى يەكەمىن جەنگى جيھانى و دواتىر بە ھۆى شەرى ئىنگلىز – كوردەوە بە سەر ناوچەكەنا ھات بو، ھەر كە ھەلىكيان بۆ ھەلكەتبى خويندنگەكانيان بوژاندۆتەوە.

2. 1. **كردنەوەي**

رۆشنبیرانی سلیمانی هەولیکی زوریان داوه بق ئەوەی خویندنگهی کچان، له سلیمانی و له شوینهکانی تردا بکریتهوه. بق ئهم مەبەسته هەولیکی زوریان لای کاربەدەستانی پهروەرده (مهعاریف) ی بهغداد داوه. دیاری کوردستان که به 3 زمانی کوردی و عهرهبی و تورکی له بهغداد دهرئهچو، لهم بارهیهوه چهند وتاریکی نوسیوه، مهبعوسهکانی کوردیش، به تایبهتی ئهمین زهکی بهگ، چ له ناو مهجلیسی مهبعوساندا و، چ به ههولی شهخسی، خهریکی ئهنجامدانی ئهم کاره بون. سهرهنجام کارهکهیان سهر ئهگری و خویندنگهیهکی سهرهتایی بق کچان له سلیمانی ئهکریتهوه.

ژیان له ژ 13 دا ههوالی کردنهوهی بلاو کردوتهوه:

"مەكتەبى كچان

"له ئىعتىبارى 21 ى نىسانى 926 رۆژى چوارشەمەوە مەكتەبى كچان دەستى كردوە بە قەيد و قبولى قوتابى. ئەوانەى حەز ئەكەن كچەكانيان بخەنە مەكتەبەوە لە تارىخى مەزكورەوە موراجەعەت بـ ئىدارەخانـەى مەكتەب بفەرمون. لە خانوەكەى عەلى بەگى فەتحولا بەگ ىايە."

بۆ ئەوەى مەكتەبى كچان جيڭير ببن و ببيتە دامەزراويكى دائيمى پيويستى بـ بينـاى تايبـەتى خـۆى هەبوه. ژيان لە ژ 78 دا هەوالى داوە:

"وهزیری ئهشغال و مواصه لات مه عالی ئه مین زه کی به گ، که کور دیکی میله تپه روه رو وه ته نیه بینا به م فکر و مهقصه ده، بق دانان و کردنه وه ی مهکته بی کچانی سلینمانی یه کانه هه ولّده رو ساعی بو، له ری ی ئه م خزمه ته دا له هیچ ته شه بوسیک دوا نه که تو، حه تا له مهجلیسی مه بعوسان دا به ده فه عات داوای کرد تا به کردنهوهی مهکتهبی کچانی ئیره موهفهق بو. ئهگهرچی ئهم لانهی ئومیدی وهتهنه کرایهوه فهقهت له بهر ئهمهی که بینایهکی تایبهتی نهبو هه به به به نهمه که بینایهکی تایبهتی نهبو که بین مهکتهب به که بینایه کی تایبه تی تهخصیص کرا بو، جینگایه کی وا نهبو که بین مهکته ب به که ککلک بی و له گهلی خصوصه وه نوقصانیه تی بو، لزومیه تبه ئینشا و دروستکردنی بینایه کی تایبه تی حیس کرا. دیسان له سایه می عهزم و تهشه بوساتی جدیه می موشار ئیلهیهیه وه بی ئهمه یه آمه درار ئیستیحصال کرا. نه به نایست و با ناغه و تهمه لی ئهم موئه سهسه به قیمه ته هه لله ده و ههروه کو بیستومانه ئهوهل به ردی تهمه لی نهم جامی به دهستی موشفیقی مه عالی جهنابی ئهمین زه کی به گ، که حه قیکی مهشروعی خویه تی، داختری تاهمدی اله می خویه تی ده تی ده می خویه تی داده تی در تاهم در تاهم

رۆژى 20 ى ئاغستۆسى 927 بە ئامادەبونى موتەسەرىف و موفەتىشى ئىدارى و ئەشراف و كىبارى مەملەكەت، ئەمىن زەكى بەگ وەزىرى مەعارىفى ئەو كاتەى عىراق، بەردى بناغەى مەكتەبى كچانى دانا. ژيان لە ۋ 79 دا ريىۆرتاجىكى بە بۆنەى ئەم ئاھەنگەوھ ئامادە كردوھ تىيدا نوسيويتى:

"ئەوەلەن لە تەرەف خەتىيى مزگەوتى گەورەوە خوتبەيلەكى بىەلىغ و چەنىد دوغايلەكى موئەسلىر خوينىرايەوە و وازىدەن بە ئايەت و ھەدىس بىلىنى كىرد كە شەرىغەتى غەراى ئىسلامى بە ژن و پىلاو موتەساويەن ئەمرى خوينىن و تەغلىم ئەكا" جگە لە ئەمىن زەكى، فايلەق زىدوەر وتارىكى بەم بۆنەيلەوە خوينىدەوە.

رۆشنبیرانی کورد بهوهنده ىانهکهوتون، به لکو له ىاواکانیان ىا بهردهوام بون. وهکو ژیان له ژ 118 ىا نوسیویّتی، مەبعوسهکانی کورد لهو (تەقریره ىا) که به کۆمهل ىاویانه به وهزارهتی مهعاریف، نوقتهی 6 ی خواستهکانیان "کردنهوهی مهکاتیبی کچان" بوه.

2. 2. ههڵوێستي جياواز له خوێندني کچان

له ژیر سهردیّری (گفتوگویه: ئیفرات نه تهفریت) ژیان دهمهتهقیّیهکی به زمانی ع. و م. هوه بلّاو کردوّتهوه که جیاوازی بیرورای ئهو کاتهی تویّژهکانی کوّمهلّی کورد و ناکوٚکی ههلّویّستیان له خویّندن و پهروهردهی کچان ئهنویّنیّتهوه.

ئەمە دەقەكەيەتى:

"له مالهوه دانیشتبوم م. هاته ژورهوه به ناوچهوانیکی غهمگینهوه دانیشت.

ع. بۆچ وا عاجزى ئەلىنى خەبەرىكى ناخۇشت بىستوه؟

م. ئەرى بە خوا خۆرگە بەو كەسە كە رۆژى روتر ئەمرى و شتى خراپتر نابينى. من ئەڵێم ئاخرزەمانە تۆ پێم بڕوا ناكەيت و، ئەڵێن مەكتەبى كچانيش ىانراوە ئەمجا نۆرەى كچەكانمانە ھەمو ئەفعاليان شەپ بى

ع. ئەى ھاوار بە مالم! تۆ كە خوينىدەوارى ئەمە فكرت بى ئەبى نەخوينىدەوارەكان بلين چى؟

م. خویندهوار و نهخویندهوار فهرقی چیه؟ ههر کهس موسولمان بی ئهزانی نهمه شتیکی زور خراپه.

ع. بۆ خاترى خوا ئەم قسەيە بەم نەوعە لاى عەوام مەكە. تازە بـە تـەماين مـۆمێكى زانسـتىمان لـەم تاريكى جەھلە بۆ دابگيرێ، لێمان مەبە بە رەشەبا.

م. جارئ پيم بلّى ئەم ىينە تازەيەت كەى پەيا كردوه خق تق موسولمانيكى باش بويت؟

ع. من ئیستایش موسولمانهکهی جارانم نیهایهت ئهزانم ئیسلامیهت تـهنها مهخصوصـی پیـاو نیـه بـۆ ژنیشه و خویندنیش بق ئیسلامیهت زوّر موفیده بوّیه پیّم خوّشه ژنانیش خویندهوار بن.

م. تەنھا خوينىدەوارى باشە ئەما نوسىن فىربونەكەيان خراپە.

- ع. لهم فهرمودهیهت نهگهیشتم گوایه نوسین فیربون خراپه یا صوحبهت ئهکهیت؟
- م. ناوه لا صوحبهت ناکهم مهعلومه که ژن نوسین بزانی زوّر خراپه چونکه بیهوی له تهک شهخصیکی بیّگانه موعاشهقه بکا به موخابهره زو جینهجی نهکات.
- ع. وهک تۆ ئەفەرمويت ژنى كە فكرى خراپەى بى و نوسين نەزانى رەنگە ھيچى بۆ نەكرى. ئەى ئەى پەكى ئەكەنى! پەكى ئەكەوى:!
 - م. دیاره پهکی ناکهوی ئهما باسی ژنی خراپ ناکهین.
- ع. دهی تو خوا ژنیکی عهفیفه بیهوی کاغهزی بو میردی بنوسی و خوی نهزانی مهجبور بی بچیته لای کهسیّکی بیّگانه و له بهر ئهمه که تهبیعی نایهوی خهلقی بزانن چی بو میّردی ئهنوسی خهلوهتیش له تهک کابرای کاتبا بکات به تهواوی موخالیفی شهریعهته باشه، یا خوّی بیزانی به دهستی خوّی بینوسی باشه؟
 - م. دیاره خوی بینوسی باشه.
- ع. ئـەى كـەواتا مەكتـەبى كچـان شـتێكى زۆر باشـە و بـى حيكمـەتيش نيـه كـه حـەزرەت (ص. ع) فەرمويەتى (طلب العلم فريضة على كل مسلم ومسلمة)
 - م. ئاخر ئەمە ئەگەر ھەر بى نوسىن و خويندن بوايە باش بو ئەما ئاخ فائىدەى چى؟
- ع. لهم ئاخه تى نەگەيشتم ئەترسم فىربونى نەقش و نىگار و ئەو مەعرىفەتانە كە بۆ ژن لازمە بىزانىى خصوصەن موافىقى حىفزەل صىحە منداڵ پەروەردە كردن كە يەگانە سەبەبى تەئمىن و تەتوپلى حەياتە بە لاى جەنابتەوە وەكو فىربونى نوسىنەكە خراپ بى؟
 - م. ناوه لا ئەمانە ئىنكار ناكرى كە زۆر چاكن ئەما سەربەست بونەكەيان خراپە و بى شەرعيە.
- ع. ئەى ناوى سەربەستىت ھێنا برينى زلم كولايەوە ئاخر عەزيزم ئێمە ھێشتا مـﻪعناى سەربەسـتىمان نەزانيوە بۆيە مستمان ناكەوێ وە ئيلا سەربەستى ژنان مەعناى ئەوە نيە كـﻪ بـﯚ بـێ شـﻪرعى و خراپـﻪكردن سەربەست بن.
 - م. بەرى وەلا ئەوەيە ئەي چيە؟
 - ع. نا به خوا ئەوە نيە، سەربەستى ھەر ئەو حورپەتەيە كە شەرع پىيانى بەخشيوە و لىريان غەصب كراوه.
 - م. کامەتا حورپەتى شەرعى**ى** ژن كە غەصب كرابىّ؟
- ع. ئەى بى قەزا بى خۆ مەسئەلەى تەئەھول كە دەخلىكى گەورەى بە سـەر حەياتـەوە ھەيـە بـە جـارى شەرعيەكەى بۆتە عەدەت. كەى ئەبىنى كچى كە درا بە شو پرسـىكى پـى بكـرى شەرعيەكەى بۆتە عادەت. كەى ئەبىنى كچى كە درا بە شو پرسـىكى پـى بكـرى بىلخاصە لە دەرەوە لە ئەموالى مەنقولە عەد ئەكرىن وەكو گا و گويرەكە يا لە باتى خوين ئەدرىن، يـا بـە پـارە ئەفرۆشرىن، يا وەك سەگ بە تولە ژن بە ژنيان پى ئەكرى، ئەى ئەمە حوريەت غەصب كردن نيە چيە؟
- م. به لنی وایه ئهما وا تق مه عنای سه ربه ستی وا لنی ئه ده یته وه ئیلا من له منه وه ریخی مه عاریف په روه رم بیستوه که مه دحی مهکته بی کچانی کردوه که فیری سهما ئه بن و گفرانی ئه لین و سه ربه ست ئه بن. یه عنی به ئاره زوی خوّیان هه رچی بکه ن مه نع ناکرین.
- ع. حاشا مهعنای سهربهستی ئهوه نیه ئهما ئاخ بلّیْم چی له دهست ئهو نهوعه منهوهرانه که بون به گیرهشیّویی ئهم میلهته له ههمو باسیّکا زو باز ئهدهنه سهر بیّدینی و کفر، به نهوعیّ نهفرهتی عالـهمیان وهرگرتوه که لهفزی منهوهر جیّی جنیّویکی پیسی گرتوّتهوه.
- م. ئەشھەدوبىلا حەقىقەتى مەسئەلە ئەمەيە ئەگەر ئەو نەوغە منەودرانە واز لەم ئىفراتە بى مەعنايـە بىدن ئەم عالەمەيش يەكجار وا مەيلى تەفرىت ناكەن وە ئىلا بەشەر چۆن لە غەلەيھى مەعارىف ئەبىن. لـە ھەلەبجـەوە ع. صوبحى" (ژيان، ژ 60، 31 ى مارتى 1927).

2. 3. چالاكيەكانى مەكتەبى كچان

2. 3. 1. پيشانگەي سالانە

ث 72 ئەم (ئىعلان) مى بلاو كردۆتەوە:

"سەنەى تەدرىسىيەى 926– 927 ى مەكتەبى كچانى سلىمانى تەواو بو، ئەو نەقش و درومانانەى كە لە سالى مەزكوردا بە دەست و سەعى قوتابيەكان ھاتۇتە وجود، رۆژى جومعە و شەمە كە تەصادوفى 8 و 9 ى تەموزى 927 ئەكات بى پياوان و رۆژى يەكشەمە و دوشەمە كە بەر 10 و 11 ى مانگ ئەكەوى بى ژنان، لە بىناى مەكتەب دا ئەخرىتە ساحەى تەماشاوە. لە ژن و لە پىاو ئەو كەسانەى ئارەزوى بىنىنى ئەكەن لە مىعادى موعەيەنەدا تەشرىف بفەرمون. مودىرەى مەكتەبى كچان"

سەروتارى ژمارەى 73 ى ژيان بۆ ستايشى ئەم پيشانگەيە و قوتابى و مامۆستاكانيان تەرخان كراوه. ژ 242 ى 2 ى حوزەيرانى 1930 ھەوالى ياوە:

"نهقش و درومانه کانی مه کته بی کچانی ئیره و کهرکوک

"به موناسهبهتی نزیک بونهوهی ئیمتیحانهوه بق ئهوهی ئهو ئیشی دهست و درومان و نهقشهی که تالبهکانی مهکتهبی کچاوی عموم و له گهل یه کتریها به داورد بکرین چواری عموم و له گهل یه کتریها به داورد بکرین چوار پینج روّژ لهمهوپیش مودیرهی موحته دههی مهکتهبی کچانی سلیمانی به نهشیاکانهوه تهشریفی برده که رکوک و له دوای ئیجرا و تهواوبونی مهعره زی که رکوک گهرایه و مسیمانی.

"موعهلیمهیهکی مهکته بی کچانی که رکوک له گهل نهقش و درومانهکانی ئهوی دا هاتوته سلیمانی.

"له بهیانی ئهمروّوه ئهشیای ههردو مهکتهب له مهکتهبی کچانی سلیّمانی با دانراوه و خراوهته پیش چاوی عموم، له بهیانی ئهمروّوه ههتاکو سبحهینی ئیّواری بهیانیان ههتاکو نیوهروان پیاو و له پاش نیوهروّوه ههتا ئیّواران ئافرهت ئهتوانن بچن تهماشایان بکهن و له بوای تهماشا کردن ههمو کهسیّک ئهتوانیّ لهم خسوسهوه فکری خوّی لهو دهفتهرها که بانراوه بهیان بکا."

زۆر ساڵ ئەم جۆرە پیشانگایەی کاری دەستىی خویندکارەکان دوبارە بۆتەوە. پیرەمیّرد بە ئوسـلوبە ئەدەبیەکەی لە ژ 329 دا بەمجۆرە لە پیشانگەی ساڵی 1932 ئەدوێ:

"گوڵدەستەي گوڵان

"ژیان بههاری گوڵ و گوڵزاری دهوری شاری دهور کردهوه و هاوینی گوڵزاری ناوشار دینیته فهرِ. "گوڵی بههاره، نازک و نازناره، به لام ئاخ ناپایهاره.

"گوڵێڮم دەوێ گوڵان بيبينێ، شێوه و ئايني گوڵان بنوێنێ، هەتا درەنگێ هەروا بمێنێ.

"ئەو دەسكە گوللەم دويننى لە نوينە (مەعرەز) ى مەكتەبى كچان دا دى.

"دەستى پەروەرىگار لە كچۆلەكانمان گولدەستەيەكى رازاندۆتەوە، ئەو گولانەيش ھەريەكـە بـە دەسـتى نازك و نازداريان چەند گولۆكى نەقش و نيگارى ھونەرى خۆيان ھۆناوەتە مەيـدان و پيشـانمان ئـەدەن. يـا خوا ئەو دەست و پەنجەيان نەرزى. من كە بەم پيشە (صنعەت) ى دلپەسندە ئەمەندە چاوم رون بۆتەوە، تەنھا بق دیدهنی نهقش و نیگار نیه، هیوای زورم به سهرئهنجامی ئهم بیچوه پهرییانهیه که به هقی خویندهواریهوه پاک و تهمیزی و شیرین دوین، دهردزانی، مندال به خیوکهری فیدر ببن و به ئاموژگاری و پهروهردهیی ئهمانه نهتهوهی ئایندهمان به که لکی بنهچه و هاورهچه لهکی خوی بی و به خیوی مه لبهند بشی، ئهگینا نمونهنمایی ههمو شاری له ئیمه پیشتره، هونهرهکهی ئیمه لهوهنایه له (پر) ئهمانه فیر بون و رهههرهکهیشیان که مودیره بالایه له خومانه، کهوابی تار و یو له خویه.

"تاكو بنوارى بەھەشتىكە بە گوڵ خەملىوە

"دایکی ئیمه، وهره لیی پرسه: ئهمهی کهی دیوه؟

"تا ئیستا نهقش و نیگاری ژنانمان: خه پهک، تهشی، کهله ژهن، کهله ماشهر، قانگهله، تهشیله، بنهزیله و، دوخ و، ژی و، دهسکلوجه و، گوی چهنه و، پلی پنچ و گورزه هی ن و، بینیهوه سهرهوکاری درومان: تیک و بن تیک و، تهریب و، قومامه و، قیرمه و، بهقیه و، هه لینچ و، پشت ماسولکه و، حهوزی و، ناویه و، پی چولهکه و، کوتره باریکه، نهمانهیان نهزانی. گوشه گیرهمان ماده بو، سهرمیزمان سهرهویر بو، نیستا ههندی وردهکاریم له ناو نهو نمونانها دیوه تا لی ورد بیتهوه شیرینه، تا دل بیهوی رهنگینه، نیستا نیمه دهبی مادام به چاوی خومان دهیبینین نهم کچانهمان بهم خویندهواریه هونهری وا دیننه مهیدان، ئهبی هیوایشمان پی یان بی که خوران ده ماداری و هاوسهری شیان پیوه دهبی و، به نهتهوهی چاک نهم میلهته له دهست نادانی و سهرگهردانی رسگار نهکهن وایان له گهل ببزوینهوه و نهو کهسهی که نهمری به دو لادا گهورهیه دهبی باوه پیغهرموی که مودیرهکهی نیستا نهگهر هیجگاری بی له لاییده چاکتر به کار دی.

"خوایه تق ئهم کچانهمان بگهیهنهره ئهو هیوایهی ئیمهیه!"

2. 3. 2. تەمسىل

هونهری نواندن و شانق ئهگهر له ئهوروپا پیشینهیه کی کونی ههبوبی، یان ئهگهر له شوینانی وهکو ئهستهمول و قاهیره و بینروت و بهغدادیش کرابی، نهوا له کورستانی عیراقها بهگشتی و له سلیمانی ها به تاییه تی هونه ریکی نوی و نه ناسراو بوه. ئهم هونه ره ماموستای قوتابخانه کان هیناویانه ته سلیمانی و به قوتابیه کانیان جینه جی کردوه. ناوهروکی ئهو چیروکانهی لهسهر شانق نوینراون کاریگهریه کی راسته و خویان له سهر بینه رمکانی ههووه. به تاییه تی له زممانیک کا که هیشتا، لهم و لاتها، سینهما و رادیق و تهام فزیون له کایه با نهون.

لەو ماوەيەدا لە سليمانى، كە رەنگە لە مىزۋى ئەو شارەدا ئەۋە يەكەمىن جار بـوبـێ، دو جـار تەمسـيل پىشكەش كراۋە:

جارى يەكەم، لە تەموزى 1926 دا قوتابيانى مەكتەب تەمسىلى (نەتىجەي سەفاھەت) و.

جاری دوهم، له تهموزی 1927 دا قوتابیانی سلیّمانی به هاوکاری خویّندکارانی بهغداد (نیرون) یان له بینای زانستی با پیشکهش کردوه.

کچانیش هاتونهته ئهم مهیدانهوه، ژیان (پرۆغرام و نوتقی تهمسیل و حهفلهکهی مهکتهبی کچان) ی بلاو کردۆتهوه:

"پرۆغرامى حەفلەكە مادەي

- له تەرەف تالىبەيەكى سىنفى پىنجەم حەفسە عىرفانەوە نوتقىكى كوردى كە مەئالەكەى عىبارەت بـو لە بەخىرھاتنى مىوانەكان و فەزائىلى خويندن و تەحصىل.
 - 2. تالیبه یه که به یداخی به دهسته وه بوه له گهل 20 تالیبه ی تر گورانی بهیداخ.
 - 3. له تەرەف تالىبەيەكەوە شىعرى كوردى.

- 4. تەمسىل: ئىنسان ئەوى ئەيچىنى ئەوە ئەدروپىتەوە. سى يەردە، دو يەردەى نەسر، يەردەيە نەزم.
 - 5. له تەرەف تالىبەيەكەوە شىعرى عەرەبى بەحس لە فەزائىلى (دەرزى و قەلەم)
 - 6. ريازهتي بهدهنيه له تهرهف تاليبهكانهوه به جلى مهخسوسي ريازهتهوه.
 - 7. له تەرەف نەزىھە تالىبەۋە شىغرى كوردى و توركى خىتاب بە بوكەشوشەيەك.
 - 8. له تەرەف تالىبەيەكى ترەوە نوتقىكى مەنزومى ئىنگلىزى.
- 9. تەمسىل: ھەموى بە شىعر. دايكىكى جاھىل كە خەشخاشى داوە بە منالەكەي و نەسىحەتى دوقتۇرىك.
 - 10. له تەرەف تالىبەيەكەوە شىعرى عەرەبى.
 - 11. له تەرەف 20 تالىبەرە گۆرانى بىرەمەگرون و سائىرە.
- 12. له دوای ههمویان له تهرهف مودیرهی موحتهرهمهی مهکتهبهوه چهند کهلیمهیهکی عهرهبی و کوردی که زوّر عالی و مونهسیر بون." (ژیان. ژ 233. 3 ی نیسانی 1930)

ژیان ناوهروکی ههردو تهمسیلهکهی بهمجوره باس کردوه:

"تەمسىلى ئەوەل:

"ئەو تەمسىلانەى كە كرىيان دوان بون و، ئەمانە ھەموى لە تـەرەف قوتابيـە كچەكانـەوە و، مـوديرە و موعەليمە موحتەرەمەكانى مەكتەبەوە ئيجرا كران.

"تەمسىيلى ئەوەليان: ئىنسان ئەوى ئەيچىنى ئەوە ئەدرويتەوە

"دو کچی قوتابی مهکتهب ئهبن: یهکیکیان، زوّر ساعی ئهبی ههمو وهقتی خوّی به خویدندن و تهحسیل و نهقش و درومان سهرف ئهکات و زهمانی تهحسیلی ههر بهم نهوعه شتانهوه رائهبویدری، خاریجی ئهمانه ئارهزوی شتیکی تر ناکات. قوتابیه کچهکهی تریان، چونکه باوکی دهولهمهند ئهبی، به ئومیدی سهروهتی باوکی ههمو وهقتی خوّی به کهیف و زهوق و گهران سهرف ئهکات و ئههمیهت نادات به تهحسیل و خویندنهکهی.

"له دوای 20 سالّی تر ئهم دو کچه که ههردوکیان شو ئهکهن، ئهوهایان که ئهخلاقی باش ئهبی، له وهقتی خوّیدا دائیمهن خویندویهتی، ههرچهند میردهکهیشی له حهربا شهید ئهکری، به لام دیسانهوه به واسیتهی سهعی خوّیهوه زوّر چاک ئهژی و 3 منالّی ئهبی، ههرسیّکیان وهکو خوّی عالی و باش تهربیه ئهکات و ئهیانکات به پیاو.

"کچی دوهمیان چونکه وهقتی خـۆی سـهعی نـهکردوه و سـهروهتهکهی بـاوکی زایـع ئـهکات، ئـهویش منالهکانی که بی باوک ئهمیّننهوه، مهجبور ئهبیّ به جلشوّری و کارهکهری به خیّویان بکات. نهتیجه کورهکهی بی ئهخلاق ئهبیّ و، روّژیک ناوای پاره له نایکی ئهکات و، چونکه نایکی پارهی نابیّ بیداتیّ و، چهنـد دهفعـه به ئهولادهکهی ئهلیّ: کورم به خوا پارهم نیه خوّت ئهیزانی به جلشوّری به ریّتانهوه ئهبـهم. بـهلّام کورهکهی قانع نابیّ، له سهر پاره به چهقوّ نایکی بریندار ئهکات.

"نەتىجەى ئەم دو كچە، ئەوى سەعى كردوه، وەقتى بە بى ھودە زايع نەكردوە، مەسعود ئــەبى و، ئــەوى تريان كە لە دەورى تەحسىليا تەمەلى كردوە و، بە سەفاھەتەوە مەشغول بوە، سەفىل ئەمينىيتەوە.

"ئەم تەمسىلە 3 پەردە بو، دوانى بە نەسر و يەكىكى بە شىعر ئەبى.

دوەم تەمسىيلى:

"ىايكێكى جاهيل ئەبێ لە بەر ئەوەى مناڵەكەى لە بێشـكەىا خـەوى لـێ ناكـەوێ و ئـەگرى، ئـەچێت لـە سـەر تەوسىيەى پڕوپيرێژن ىائىمەن خاشخاشى ئەناتێ و، بەم عيلاجـﻪ مەسـمومە ئـەينوێنێ. رۆژێـک لـﻪ نواى ئـەوەى ئـەم خەشخاشە ئەنات بە مناڵەكەى تەماشا ئەكات ھەتا نو سێ سەغات لە وەعـندى زيـاتر مناڵەكـەى خەبـەرى نابێتـەوە و ناجو آیته وه. که بایکه کهی سه ری هه آنه برخ ئه بینی مناآه کهی سپی بوه، خوینی حهره که تناکات. دهست ئه کات به گریان، براوسیکانی پی ئه زانن بین به ده نگیه وه، که مهسئه له که تی ئه گهن یه کیکیان ئه پوا بقت قرر ئه هینی که بقت قرر بینت له مهسئه له نه گات موته ئه سیر ئه بی گهلی آلومهی بایکه کهی نه کات و به دهرمان ته باوی ئه کات، ئه یه پیتی به هر شرخی و بایکه کهی مه سرور ئه بی به به بی به نقر سه نه نه تیجه ی جه هاله ته که ئه مسهمهی ئه در مدینی، ئه ترسم بیسانه وه تیکراری بکه یته وه به نیسانه وه تیکراری بکه یته وه بی نه به بی بی به مناآه کهی و، به قسمی پروپیری ترن نه کات. شوکری خوات که ئیتر ده رمانی وا نه بات به مناآه کهی و، به قسمی پروپیری ترن نه کات.

"ئەم تەمسىلە ھەموى بە شىعرى كوردىيە. حەقىقەتـەن شـىيعرەكانى زۆر جـوان و مەحزونانەيـە. ئومىّـد ئەكەين ئەكەر جى بو لە ستونىّكى غەزەتەكەدا ئەم شىعرانە دەرج و عەرزى قارىئىنى كىرامى بكەين." (ژيان، ژ 233. 3 ى نىسانى 1930)

ژیان ناوی نوسهری تهمسیلیهکان و ناوی ئهکتهرهکانی نهنوسیوه.

بۆ جارى دوەم، تەمسىلىكى تريان رىك خستوە:

"هەيئەتى تەعلىميەى مەكتەبى كچانى سليمانى بۆ تەنميەى ئەفكارى كچە خويدىدەوارەكان تەمسىلىكى عىلمى و ئىجتىماعى رىك خستوە كە مەوزوغەكەى عائىد بە تەحلىلى حالەتى ئىجتىماعى نسىوانى ئىرەيە و موقايەسەى گوزەرانى سائىرى مەملەكەتەكانە. ئەم تەمسىلە تەنھا بە واسىتەى كچانى مەكتەبەو دىتە ساحەى تەتبىق. بە ھىچ وەجھى پياو و كورى تىا نابى و، لەم ھەقتەيەدا تەرتىبى ئەكەن. ئىنشائەلا ئەمە ئەوەل قەدەمى خىرى كچە خويدەوارەكانمانە." (ژيان، ۋ 324، 2 ى حوزەيرانى 1932)

2. 3. 3. بەشدارى كۆبونەوەي گشتى

رۆژى 13 ى 6 ى 930 بە ئامادەبونى موتەسەرىفى سىلىمانى، كۆمـەلى زانسىتى خەڧلەيـەكى عمـومى كردوە كە چەند سرود و شىعر و وتارى تىنا خوينراوەتەوە.

مەبەست لە حەڧلەكە كۆكرىنەورەى پىتاك بورە بۆ كرىنى مەتبەعەيەك بۆ زانستى، لەم حەڧلەيـەدا قوتـابى مەكتەبى كچان بەشدار بون، لەو رىپۆرتاجەدا كە ژيان لە ۋ 245 دا بەم بۆنەيەورە نوسيويتى، بەمجۆرە باسـى بەشدارى كچەكان ئەكا:

.

"باخسوس له دوای نوتقهکان پینج قوتابی کچی منائی مهکتهبی کچان که بو ئهم ئیشه حازر کرابون و که ههر یهکه کراسیکی سپی نازکی له بهر کرد بو وه به ئهنواعی قردیله — گوئی جوان خویان رازانبوهوهو ههریهکه سهبهتهیهکی جوان، له ناویا له قوماشی روزیت، گول دانرابو و دهرزیهکی پیوه بهسترابو له گهل تاقمیک کاغهزی مهتبوع که لئی نوسرابو: (زانستی چاوهروانی هیمهت و موعاوهنهتی ئیوهیه) به ریزه به بهردهمی تهختهکانا ئهگهران و له بهردهمی ههمو پیاویکا ئهوهستان و لهو گولانه یهکیکیان ئهکرد به بهروکیا و یهکی لهو کاغهزانهیان ئهدانه دهست.

به راستی ئهم مهسئهلهیه له ههمو شتیک زیاتر روّحی میلهتهکهی هیّنایه جوّش چونکه ئهمه ههوهلّ که وهلّ که وه ههوهلّ که وه ته لیّره دا له ناو میله تی کوردا و هکو میله ته موتهمهدینه کان کچی مهعسوم به شهوق و به ئاره زویه کی ته بیعی خوّیه وه بهم ته حرم خدمه تی مه عاریف بکات و بوّ ژینی کوّمه لیکی وا تی کوّشیّ...."

بەم بۆنەيەرە ھەيئەتى ئىدارەى كۆمەلى زانسىتى (تەشەكورىكى عەلەنى) يان (بە واسىيتەى ژيانى خۆشەويستەرە، بەرامبەر بە مودىرە و ھەيئەتى موحتەرەمەى مەكتەبى كچان) نوسيوە.

لە بەردەم مەلىك فەيسەلدا

رۆژانى 10– 13 ى حوزەيرانى 1931 مەلىك فەيسەل سەربانى شارى سىلىنانى و ھەلەبجەى كىربوه. لەم سەربانەنا سەرى لە قوتابخانەكانى سلىمانى، لەوانە قوتابخانەكى كچان باوە. ژيان لە 3 ژمارەي، ھەوالەكانى ئەم سەربانەى نوسيوە. لە ژ 288 يا باسى كربوه، كچىكى پۆلى چوارەم لە بەردەم مەلىك فەيسەل يا وتارىكى يادە. لە بەشى يەكەمى وتارەكەي، بەخىرھاتنى مەلىك ئەكا و لە بەشى يوھمى يا وتوپەتى:

"كەمىنە تلمىزەيەكم لە مەدرەسەى كچان و. لە عەزەمـەتى ئىدوە مەعلومـە كـە ئـەوەل مەدارىسـى ئـەتفال باوەشى دايكە و. پىغەمبەرمان (ص) كە جەدى ئىروەيە فەرمويەتى: (علمـوا بنـاتكم: تـەعلىمى كچانتـان بكـەن!) ئىھتىمام بە تەعلىمى ئىدە سەمەرەيەكى عەزىم و فائىدەيەكى گەورەى ھەيە بىق موجتەمەع لە ئـاتىدا و. ئىمانمـان قەوىيە بەمە كە جەلالەتتان بە ئىھتىمامەوە لە سەر نەشرى عىلم و فەزىلەت و. حىصەى ئىدمـە لەمـە بـە سـەبەبى تەوەجوھى ئىدوە دۆر ئەبىق."

2. 3. 4. فيركردني ژناني نهخويندهوار

"له مهکتهبی کچانی سلیّمانی ا سینفیّک بق ژنه نهخویندهوارهکانمان

"... بۆ ئەورەى ئەو ژن و كچە نەخويندەوارانەى كە ناتوانن دەوامى مەكتەب بكەن ئەوانىش فىدى خويندن و نوسىن بكرىن لە مەكتەبا سىنفىكى بۆ كردونەوە و ئىواران لە سەعات 10 ى عەرەبيەوە ھەتا 11 موعەلىماتەكانى مەكتەبى كچان دەرسى ئەلفبا و حساب ئەلىنەوە." رژيان، ژ 240، 22 ى مايسى 1930).

"زانستى ژنان

"ئەم حەرەكەتە عىلمىيەى كە لە كورىستانا دەستى پى كراوە وەنىيە ھەر مونحەصىير بىت ە سەر پىاوەكان. بەلكو ئافرەتەكانىشمان بە عەينى حس موتەحەسىس بون و بى ھەمو خىمەتىك كە مەنافىعى وەتەنەكەى تىا بىي معاوەنەت ئەكەن و ئەيانەوى بە عمومى خۆيان بە عىلم و عىرفان بېرازىننەوە. زاتەن مودەتىكى زۆرە سىنفىكى تايبەتى بى ژنە نەخوىدەورەكانمان كراوەتەوە و بە ئەكسەريەتى ئافرەتەكانمان ھەمو ئىوارەيەك ئەخوىدىن. ئەم دەفعەيەش بى ئەومى فەرغىكى زانستى ژنان بىكەنەوە كە تيا كۆببنەوە و تيا بىخوىدىن ئافرەتەكانمان قەراريان ئائىجتىماع بىكەن و ئىشوكارى ئەم زانستى ژنانە پىكى بىنىن. لە سەر ئەوە رۆژى 28 ى تەموزى 930 ساھەتى 9 ى عەرەبى لە مالى حەفىدزادە حەفسە خانمى نەقىب يا كۆبونەود..." رژيان، ژ 255. 31 ى تەموزى 1930).

لەم كۆبونەوەيەدا چەند كەسى قسەيان كردوە. 717 روپيە يشيان كۆكردۆتەوە بۆ ئەوەى خانويــەكــى پى بە كرىّ بگرن و كەلوپەلى بۆ بكرن و كتيْبخانەيەكى تىّدا دابنيّن.

لەو ماوەيەدا جولانەوەيەكى سياسى بۆ داواى مافى نەتـەوەيى كـورد دەس پـێ ئـەكا. ژنـان يـش لـەم جولانەوەيەدا بەشدار ئەبن. سەرەنجامى جولانەوەكە بە 6 ى رەشى ئەيلول تەواو بو. لەوەدا زانسـتى كەوتـە بەر ھۆرش، پێ ئەچێ زانستى ژنانىش بوبێ بە ژێر ئەو روداوانەوە.

2. 3. 5. فيركردنى پيشه

"ئيعلان

"بن ئەو خانمانەى كە حەز بە فىربونى خوينىن، نوسىن، درومان و نــەقش ئەكــەن، سـينفىكى تايبـەتى كراوەتەوە ئەرنەن ئامىنىن ئاغسىتى يىنىنىن ســەعات 8 ى زەوالى موراجەعەت بە مەكتەب بكەن.

مودىرەى مەكتەبى كچان" (ژيان، ژ 28، 12 ى ئاغستۆسى 1926).

3. هەواڭي ئافرەتانى دنيا

ئه و ههوالآنهی ژیان دهربارهی ئافرهت له ولاتانی جیاجیای دنیادا بق بلاوکردنه وه ههلّی بـ ژاردون، ههمویان دانسقه ن و به ئهنقهست ههلّی بژاردون، ژیان ویستویهتی سهرنجی پیاوی کورد رابکیشی بـ ق ئه و گفرانه گهورهیهی له دنیادا به سهر باری کومه لایهتی و سیاسی ژناندا هاتوه، لهمه یش مهبهستی ئهوه بوه زهمینهی فکری له لای پیاوی کورد خوش بکا بـق ئـهوهی داوای چاکردنی باری کومه لایهتی ژنی لی بکا.

ھەوالى ئافرەتى بريتانى

"حقوقى ژن

"ئەو لائىحەيە كە لە خصوص مساواتى ژن لە گەڵ پياوا حكومەتى بريتانيا تەنزىمى كردوه جەلالەتى مەلىكىش تەصدىقى كردوه." رژيان، ژ 121، 12 ى تەموزى 1928).

"ژن له ئينتيخاباتا

"لەندەن 1 ى 9 ى 28 ئەمرۆ دەست كراوە بە تەتبىقى ئەو مەسەلەيە كە ژن حەقى ئىنتىخاباتى ببىق وەكو پياو بەو شەرتە عومرى گەيشتېق بە 21 ساڵ. فەقەت لازمە ئەو ژنانەى كە حەقى ئىنتىخابىان كەسب كردوە بۆ معامەلەى تەسجىليەيان 3 مانگ لە مەنتىقەى ئىنتىخابيەكەيانا بىمئننەوە لە دواى ئىكمالى معامەلەى تەسجىليە لە دواى 3 مانگى تر يەعنى لە 1 ى كانونى ئەوەلى 928 يا 5.250.000 ژن مەوجود ئەبىق كە حەقى ئىنتىخابيان بېخ." (ژيان، ژ 129، 20 ئەيلولى 1928)

"وهقتی ژنهینان و شوکردن

"لەندەن: مەجلىسى عەوامى برىتانيا قانونى وەقتى ژنهننان و شوكرىنى تەصدىق كرىوە. جاران كە لـه عومرى 12 سالّى؛ ژريان. ژ 174، 13 ى مايسى 1929)

ھەوالى ئافرەتى تورك

"ئەستەموڵ: ھەمو ژنانى ئەنقەرە و ئەستەموڵ تەركى پەچەگرتنەوە و روداپۆشىنيان كىردوە، بەلام ھىشتا گەلى ژنانى بەعزى جىڭگاى ئەنادۆلى رويان دائەپۆشن، كۆمەلى ھەمويەتى لە تەرابزون قەرارى دا كە ژنانى ئەوى بە رو بەرەلايى بگەرىن ئەم قەرارەش بە ئەكسەريەت بە باش بىنراوە. لە بەيانىكىدا كە بلاو كراوەتەوە باسى لە خراپى روداپۆشىنى ژنان كىردوە و وتويانە روداپۆشىن بۆ ئەو ژنانەى كە بىيىرى خراپەيان ھەيە ئەبىتە واسىتەيەكى خۆ رزگار كىرىن لە دەست پۆلىس، لە بەر ئەمە ھەر ژنىنىك بە پەچەوە بگەرى ئەگىرى و بۆ ئىسپات كىرىنى ھەويەتى ئەبىرىتە دائىيىرەى پۆلىس، " رژيان، ژ 49، 6 ى كانونى سانى 1927).

"لە توركيادا پۆلىسى ژن

"ئیستانبوڵ: رەئیسى ئیتیحادى ژنانى توركیا لەتیفە بەكر خانم ئەیەوێ بـۆ ئـەوەى بـه سـەبەبى ئـەو حوړیەتەوە كە دراوە بە ژنان ئەخلاقیان محافەزە بكرێ حكومەت لە ژنانیش پۆلیس تەعیین بكات. وە تەلـەبى لە رەئىسى پۆلىسى نىسائى ئىنگلتەرە كردوە كە سەعى بكات بۆ كردنەوەى مەكتەبىكى پۆلىسى ژنان، كە ژنـە توركەكانىش تيا بخوينن." (ژيان، ژ 204، 14 ى تشرينى يەكەمى 1929).

"مەكاتىبى توركيا

"ئيستانبوڵ: له توركيـا لـه 25 ى 6 ى 930 ىا دەسـت كـراوە بـه ئيمتيحـان. خوينـدنى ئيبتيـدائى مەجبوريه و، هەمو مەساريفاتى مەكتەب و موعەلليمەكان له سەر حكومەته و، ئيمړۆ له توركيـا 5883 مەكتـەبى ئيبتيدائى ھەيه و ئەم مەكتەبانە 11.766 موعەليم و 385.455 قوتابى كور و كچيان ھەيە.

"غەيرى ئەمانيش لە شارەكانا 17 و لە دينهاتەكانا 22 مەكتەبى شەو ھەيە بۆ نەخوينىدەوارەكان و لـەم مەكتەبانەيشدا 5607 پياو و 973 ژن تيا ئەخوينن و 86 مەكتەبى سانەويىش ھەيە كـە 12751 قوتـابى تيا ئەخوينن." رژيان، ژ 248، 30 ي حوزەيرانى 1930).

"كچانى تورك تالبى ئيشتيغالن له بهحريهدا

"لەندەن: بە پىزى تەلغرافى كە دەيلى تەلغراف لە موخابيرى ئەستانبوللەرە نەشىرى كىردوە ئـەلْى: كچـانى توركيا تالبى ئىشتىغالن لە بەحريەدا بە سفەتى (روبـان و موھەنـدىس) بىنائـەن عەلـەيھى مەدرەسـەى بەحريـە لـە ئەستانبول قەرارى داوە كە شوعبەيە بۆ كچان بكاتەرە." (ژيان، ژ 295، 1 ى تشرينى يەكەمى 1931).

"ھەوالى ئافرەتى ئەفغانى

لهندهن: غهزهتهی دهیلی میّل تهلغرافیّکی نهشر کردوه که له موخابیری کابولهوه وهری گرتـوه ئـهلّی لـه ژیّر ئهمر و حهرهکهتی سورهیا خانم قهرالیچهی ئهفغانا حهرهکهتیّکی زل ههیه له خصوص ئهوهوه که ژنـهکان تهجهدود بکهن و مهکتهبیّکی کچان له کابول کراوهتهوه و قهراریان داوه ژنه چاکه به عهمهلـهکان لـه وهزائیفـی حکومهتیا ئیستیخدام بکهن و کچهکان تهربیه بکهن بو ئهوهی تهجهمولی ههمو ئهزیـهتیّک بکـهن و تهقـهروری کردوه که بهعسهیهک له کچانی ئهفغانیش بو تهعلیم بنیّرنه خاریج لهم بهینهدا ئهنیّرریّن."

"رەفعى حيجاب لە ئەفغانستان

"كابول: مەلىك ئەمانولا خان لـه مەجلىسـى وەتـەنىدا نـوتقىكى داوە لـه خصـوص رەفعـى حىجـابى ئافرەتەوە و خۆى بىلزات سەرپۆشى عائىلەكەى لابردوە و لە دوايىدا ئەمرى كردوە جەمعيەتىك شكل بگرىـت وەكو جەمعيەتى مەلىبى ئەحمەر و گوتويەتى لازمە خەستەخانەكانمان ئىصلاح و تـەرتىباتى پۆلىسـى سـرى و ئىدارەى عمومى بكەين." (ژيان، ژ 132، 25 ى تشرينى يەكەمى 928).

"حقوقى ژنى فەلەستىن لە ئىنتىخاباتا

"قوىس: موافيقى قانونى بەلەديەى تەل ئەبيب ژن حەقى ھەيە كە ئينتيخاب بكات و ئينتيخابيش بكريّـت. حەقيقەتەن ئەمە خەتوميەكى تەجەدودە بۆ تەرمقى فەلەستىن." رژيان، ژ 136، 12 ى تشرينى دوممى 1928).

"ئەحوالى ئێران – ئينتيخاباتى ژن

"تەھران: ھەتا ئىستا زۆر لائىچە تەوىيىغى مەجلىسى وزەراى ئىران كراوە بى ئەوەى ئىەو ژنانىمى كىه عومريان گەيشتىزتە 21 سال و لە مەكاتىيى ئىبتىدائىدا تەخصىليان تەواو كردوە لە ئىنتىخاباتا رەئىيان بىيى." رژيان. ژ 138، 19 ى تشرينى دوممى 1928).

"حقوقى ژنه يۆنانيەكان

"ئەتىنە: موسىق ونىزملاقس رەئىسەلوزەراى يۆنان لە مەجلىسى مەبعوسان نا بەيانى كرىوە كـه لـه ئىجتىمـاعى ىوھەمى حكومەت لايحەيەكى قانونيە تەوىيعى مەجلىسى مەبعوسان ئەكات، كە مەزمونى لايحەي مـەزكور عيبارەتـه لـه ىانى حەقى ئىنتىخابات و تەصويت بە ژنانى يۆنانستان." (ژيان، ژ 186، 15 ى تەموزى 1929).

ئافرەتى حيجاز

له ژ 329 با ژیان ئەم ھەوالەی بلاو كردۆتەوه، له جۆرى بارشتنەكەى با كە تەوس و توانجى تينايـه، مەبەستى بلاوكردنەودى دەرئەكەوئ:

"دەبدەبه و دارايى مەلىكى حيجاز

"له رۆژنامەى پێرێىا ھەواڵى گوزەرانى مەلىك ئىبن ئەلسىعود (كە ئەمرۆ لە مەڵبەندى پێغەمبەرىا ىادەنىشسێ) نوسراوە، دەڵێ: ئەم حوكمدارى يەسروب و بەتحايە 184 ژنى (ھەرەمە) لە ھەمو تىرەيە ھێناوە، ھەروا يەكە يەكـە سەرگوڵى ئەو كچە نازك و نازىارانەى چنيوە و دەستى لى ھەڵگرتون. بەزەويى بە ھيچيانا نەھاتوە.

"بەلام له دوایی دا کەوتۆتە نازی ژنه ئەرمەنيەكەوە گیرۆدەی بوه ئینجا ئەو بەزەوی بەوا نايەتـەوە، ھەمو نازی دەكىتشى، وازى لە ھەمو شتى ھىناوە بى ئەو، ئـەوىش ئـەمرىق 130 نەتـەودى ھەيـە. لـە 184 ژن 130 منال 54 يوچەل بود.

"ئەمىر فەيصەلى كورى

"فهیصهل سعود، کوری هه لکهوتویهتی. ئیستا وا شارانگهردی ئهکا. لهم دوسی روّژانهیشا دیّته خدمهت جهلالهتی مهلیکی ئیمه، ئیمه دهخلمان به سهر رهسمیهتهوه نیه، بوّ دهنگوباسی نایاب ئهگهریین. ئهویش جاری سهردهفتهر 40 ژن و 30 ئهولادی ههیه. به لام هیشتا زوّری ماوه به بهرهوه تا دهگاته ریّزهی باوکی. به جوته نهبنه (ملیونیر). قانونی ئیزدیواجی مهدهنی و به ختی ژنان گور هه لتهکینن."

4. هەواڭى ئافرەتانى كوردستان

سالّی 1930 که ههوالّی نویّکردنهوهی پهیمانی بریتانی – عیراقی بلّاوکرایهوه و باسی دابینکردنی مافهکانی کورد لهو پهیماندا نههات بو، جولّانهوهیه کی سیاسی له سهرانسه ری کوردستاندا دهستی پی کرد. به نامه و یادداشت و تهلگراف داوایان له مهندوبی سامی بریتانی و کوّمه لّی گهلان ئهکرد، مافی کورد دسته به ربکات. ژنانی سلّمانی بهم تهلگرافه که له 24 ی تهموزی 930 دا داردویانه، به شدار بون:

د فهخامهتی مهندوبی سامی عیراق

فهخامهتي رهئيسهل وزهراي عيراق

سورەتى، بەغداد تايمس

سورەتى، العالم العربى

سورەتى، العراق

سورەتى، البلاد

"ئیمه ژنانی کورد، به ههمو موجودیهتمانه وه تهلهبی حقوقی مهشروعه ی کوردستان ئهکهین که عیسبه تول ئومهم پئی به خشیوین و ئیعتیرافی له سهر کراوه. ئیستیرحام ئهکهین حیمایهمان بفهرمون. حهفسه نهیب. حهلاوه رهمزی ئهفهندی. ئامینه غهفور ئاغا، ناهیه سالح ئهفهندی. حهفسه قادر ئاغا،" (ژیان، ژ 254. 28 ی تهموزی 1930)

ژیان و بزوتنهوهی رۆشنبیری

شیخ مه حمود له و کاته یا که مهلیکی کوردستان، دواتر که سه رکرده ی شوّپشی کورد بو، به رنامه یه کی سیاسی جه جهنگی رون و ئاشکرای نه بو تا هه آبزارده ی کورد له دهوری خوّی کوّ بکاته وه. نه حیزبیکی سیاسی خاوه ن به رنامه ی سیاسی و پیّپهوی ناوخوّی نامه زراند و نه له شکریّکی چه کداری ریّکوپیّکی پیّکه وه نا. به آکو هیّزیّکی ناریّکوپیّکی خیّله کی لیّ کوّ بوبوه وه، ئه ویش له ناوچه یه کی دیاریکراوی سلیّمانی و که رکوک دا.

ئەو ھێزە بەو توانا جەنگى و سياسيەى كە لەو كاتەنا ھەيبو، بەو تاكتيكـە جـﻪنگى و بـﻪو رێوشـوێنه سياسيەى كە پێڕەۋىيان ئەكرد، لە بەردەم ھێزى جەنگى و سياسى و ديپلۆماسى بريتانياى گـﻪورەدا، كـﻪ ﻟـﻪﻭ رۆژگارەدا گەورەترين زلھێزى دنيا بو، نەى ئەتوانى كارى چارەنوسساز ئەنجام بدا.

تیشکانی جهنگی شیخ مهحمود له بهردهم هیزهکانی بریتانیادا، روشنبیرانی کوردی نائومید کرد بو لهوهی که کورد به شهر له گهل ئینگلیز بتوانی شتیک به دهس بهینی. کاتی شیخ مهحمود چوه شاخ و دواتر له گهل ئینگلیز پیک هات تا له گوندیکی ئیران به گوشهگیری دابنیشی، زوری روشنبیرانی کورد قورسایی خویان خسته سهر بلاوکردنهوهی خویندهواری و بایهخدان به کاروباری روشنبیری. کاربهدهستانی ئینگلیز یش، نهیان ئهشاردهوه که هیچ پروژهیهکی سیاسی بو کورد له بهرنامهیاندا نیه. ئاموژگاری کوردیان ئهکرد ببن به هاوولاتی باشی عیراق و، رو بکهنه خویندن و جیکردنهوهی خویان له داووده کاربودهای خویان له

هه آبژاردهی کورد ههولیان ئه با له چوارچیدوهی راسپیریه کانی کوّمه له گهلان و قانونی ئهساسی (دهستور) ی عیراق و قانونه کانی تریها، ههندی له مافه نه ته وهییه کان به دهس بهینن. عیراق که هیشتا له ژیر ئینتیدابی بریتانی با بو، به ناچاری بق ئهوهی دهوله تانی بنیا رازی بکا که توانای خق به پیوه بردنی ههیه، چاوپوشی له ههندی چالاکی کورد ئه کرد.

ژیان هاندهریکی به هیزی بروتنه وهی روّشنبیری بوه له کوردستانها. له ههمان کاتها به شیکی باشی چالاکیه روّشنبیریه کانی سه ردهمی خوّی توّمار کردوه، ههواله کانی بلاو کردوّته وه، له سهر هه ندیکیان ریپوّرتاجی ورد و پربایه خ و، بوّ پشتیوانی هه ندیکیان لیّدوانی جوانی نوسیوه.

1. كۆمەڭى زانستى كوردان

ژیان بهم لیّدوانه ههوالّی دامهزراندنی (کوّمهلّهی زانستی کوردان) ی راگهیاندوه:

"مژدەيەكى گەورە بۆ ھەمو كوردان

"مهعلومی خوینندهوارانی کیرامه که تاکو نهمرق ههمو نارهزو و نهمهلمان حهستر کردقته سهر بلّاو کردنهوهی عیلم و مهعاریف. نهوا نهمرق شوکرهن لیللا به کهمالی نیفتیخار بهری نهم سهعیه نهخهینه بهرچاوی میلهت. بینا له سهر تهشهبوساتی چهند کهسانیکی میلیهتپهروهر و تهستیقی وهزارهتی داخلیه و معاوهنهتی گهورهی جهنابی موتهسهریف و، موفهتیشی ئیداری قهدردان، پرقغرام و نیزامنامهی (جهمعیهتی زانستی کوردان) نهشر و ئیعلان دهکهین.

"ئومید وایه که ئهم جهمعیهته بناغهیه کی عیلمی مان بق دایمه زرینی و پیشه وایی ههمو میله ت بکات و، ئهم تهشه بوسه خهیریه یه بق ولات و میله ت بین به فالیکی خیر. وه تهمه نا ئهکهین که ئهم جهمعیه ته به سایه ی ههمو ئه شراف و عوله ما و تیجار و منه و هرینه و به رود رو به ردار بین.

"به نهشر و تهقدیم کردنی ئهم مـژده خوّشـه و، ئـهم خهبـهره بـه قیمهتـه (ژیـان) جـدهن مهسـرور و موفتهخیره."

1. 1. **يٽكهٽناني**

پرۆگرام و نیزامنامهی

"پرۆغرامى جەمعيەتى زانستى كوردان

"ناوی جهمعیهت و مهرکهزی

1. ناوی جهمعیهت: (جهمعیهتی زانستی کوردان) ه و مهرکهزی له سلیمانیه.

مەقسەدى جەمعيەت

2. مەقسەدى جەمعيەت: تەعمىمى عيلم و مەعرىفەتە لە كوردستان بە يى ئەم وەسائىتە:

أ. به نهشری غهزهته و رهسائیلی موهقهته.

ب. تەرجومە و تەئلىفى كتىبى تەدرىسىيە و سائىرە.

ج. مهکتهب کردنهوه و ئیجرای تهدریسات به روّژ و به شهو.

د. به سورهتی موحازهره ئههالی تهنویر کردن.

ه. بۆ ئىكمالى تەحسىل بۆ مەمالىكى موتەرەقيە قوتابى ناردن.

 چەمعیەت ئەحوالى تاریخیه، جوغرافیه، ئیتنۆغرافیـهى كـوردان بـه سـورەتى مەخسوسـه تـەدقیق و مەحسولى مەساعى نەشر دەكات.

4. جەمعیەت بۆ تەئمینى مەحەبەت و موئانەسـەت لـه مابـەینى ئـەھالى و حكومـەت دا و بـۆ تەقويــەى
 رۆحى ئیتاعەت بە سورەتى مەخسوسە و بە واسیتەى واعیزانى مەخسوس پەند و نەسیحەت ئیجرا دەكات.

جەمعيەت بە ھىچ سورەتىك لە گەڵ سىاسەت دا خەرىك نابى.

مەعروف بەگ زادە فائيق. مەحامى رەفيق. حاجى فـەتاح زادە رەمـزى." (ژيـان، ژ 11، 1 ى نيسـانى 1926).

نیزامنامهی داخلی

سورهتی قهید و قبولی ئهعزا و ئیخراجات

 بیلا تهفریقی جنس و مهزههب ههمو کهسیک بهو شهرائیته که له ژیرهوه نوسراوه ئـهتوانی بـه قهراری ههیئهتی ئیداره داخلی جهمعیهت ببی:

أ. عومرى له 20 سال كەمتر نەبىخ.

ب. له حقوقی مهدهنیه ساقیت نهبی و ساحیبی حوسنی ئهخلاق بی.

2. هـهچ كهسـێك موخاایفی مهقاسـیدی جهمعیـهت حـهرهكات بكـات وه یـاخود مانگانـه و دخوایـهی جهمعیهت نهدات وه یاخود حهرهكهتێک بكات كه له ناو ئههلی وهتـهن دا مـوخیالی شـهرهف بـێ، بـه قـهراری ههیئهتی ئیداره له حهمعیهت دهردهكرێت.

سورەتى تەشكىلى ھەيئەتى ئىدارە و وەزائىفيان

ئەوە جارى سينيەم بو لە سلامانى (جەمعيەت) دابمەزرى:

جارى يەكەم،

حاجی مستهفا پاشای یاملّکی دوای گهرانهوهی له تورکیا بوّ سلیّمانی، به رهزامهندی دهسه لاتی بریتانی (جهمعیهتی کوردستان) ی وهرگرت. (جهمعیهتی کوردستان) ی وهرگرت.

جاری نوهم.

ئەحمەد بەگى تۆفىق بەگ (جەمعيەتى مودافەعەى وەتەن) ى دامەزراند.

بەراورىكرىنى ئەم 3 جەمعيەتە لە گەڵ يەكترى چەند جياوازيەك دەرئەخا:

يەكەم،

کۆمه نی زانستی خاوهنی پر و گرامیکی رون و نوسراو بوه. ئامانجه کانی دیار و دیاریکراو بون. له کاتیکدا پر و گرامی که دردستان دیاری نه کراو و نه نوسراو بوه. بریتی بوه له وتاریکی حاجی مسته فا پاشا که له روزی هه نبزاردنی دهسته ی به پیوه به ری جهمعیه تنا له مزگه و تی سهید حهسه ن له سلیمانی خویندویه تیه وه بو گرامی جهمعیه تی مودافه عهیش شتیکی کاتی بوه بو مهبه ستیکی دیاریکراو. کاتی چاره نوسی و لایه تی موسل به قازانجی عیراق به لادا که و توه، ئیتر ئه و پش ئیشی نه ماوه و بلاوه ی لی کردوه.

دوهم،

کۆمهڵی زانستی نیزامنامهیهکی نوسراوی ههبوه، جـۆری وهرگرتنـی ئهنـدام و مهرجـه قانونیـهکانی و ماهرکهکانی و ماهرکهکانی و ماهرکهکانی و ماهرکهکانی و باروستکردنی داوودهزگاکانی، به رونی دیاری کردوه.

ئەمانە بە پیشکەوتن دائەنرین لە بیری سیاسی و قانونی ھەلبژاردەی کوردا بۆ کەلک وەرگرتن لە مافە دەستورى و قانونیەکان.

1. 2. **وەرگرتنى ئىجازە**

1. 3. ئاھەنگى كردنەوەي

ژيان نوسيويتي:

"ئیجرای ئیحتیفال به رهسمی گوشادی (جهمعیهتی زانست)

"شەوى شەموى ئاتى كە موافىقى 3/2 ى نىسانى 926 ە ھەيئـەتى موئەسىسـەى جەمعىـەتى زانسـتى كوردان لە دائىرەى بەلەدىيەدا بە حەفلەيەك رەسمى گوشادى جەمعيەت ئىجرا دەكات.

"تەمەنا ئەكەين كە ئەم ئىجتىماعە گەورەى عىلمىيە بېيتىە فاتىھەى تەرەقى و سەعادەتمان وە ئەم تەشەبوسە بە ئەھميەتەى ھەيئەتى موئەسىسەى جەمعيەتى مەزكور تەقدىر و تەبرىك ئەكەين." (ژيان، ژ 11. 1 ى نىسانى 1926).

به بۆنەی كردنەودى ئاھەنگەكەوە ژيان ريپۆرتاجيّكى نوسيوە. بەم سەردتا ئەدەبيە دەستى پى كردوە: "كردنەودى جەمعيەتى زانستى كوردان

"له ئەوەلى بەھارىا كە ھەتا چاو بر ئەكا ئەروانى ھەمو لايەك سەوز ئەچىتەوە، ھەمو دلّى بە ھەواى بۆنى خۆش و پاكى بەھار ژياوەتەوە و ھەمو مىنشكى بە نەشئەى خۆشى سرورەوە حەساوەتەوە، ھەمو چاوى بە تەماشا كردنى ئەم رەنگە جوانانەى بەھار گەشاوەتەوە، تەسادوفى مانگى رەمەزانى موبارەك ئەكا كە ساحىيى (شەوى لەيلەتول قەدر) د دنياى بە يەكجار نورانى كردوە.

.

"له ساعهتی 2 هوه ورده ورده میوانه موحتهرهمهکان که عیبارهت بون له حهزهراتی: موتهسهپیف، موفهتیشی ئیداری، موفهتیشی پۆلیس، ئامیری مهنتیقهی شهرقیه خوّی و ئهرکان و ئومهرای جهیشی مهجبوب و، ههمو روئهسای دهوائیر و، مهئمورین، ههمو ئهشراف و ئهعیان و عولهما و تیجار و منهوهرانی مهملهکهت دهستیان کرد به تهشریف هینان. ههتا ساعهتی 2 و نیو نزیکی 300 کهس لهوی کوّ بونهوه...." (ژیان، ژیاد.) 12. کار، کار کی نیسانی 1926)

لهم کۆبونهوهیهدا مهحامی رهفیـق ئهفهنـدی (رهفیـق تۆفیـق) دوای ئـهوهی بـه نـاوی جهمعیهتـهوه بـه خیرهاتنی میوانهکانی کردوه (نوتق) یکی خویندوده. ئینجا موتهسـهریفی سـلیّمانی ئهحمـهد بـهگی توفیـق بهگ وتاری پیروزبایی، حاجی توفیق بهگ رکه هیشتا ناوی پیرهمیّردی نهکردبو به نازنـاوی) بـهم بوّنهیـهوه شیعریّک، جهمال بابان و مستهفا قهرهداخی، وتاریان خویندوّتهوه. له کوّتاییا (ئیعانه) بـوّ یارمـهتی کوّمـهلّ کوّکراوهتهوه.

وتارەكەى رەفىق ئەفەنىدى تا ئەندازەيەكى باش بىروبۆچونى ھەڭبۋاردەى كوردى ئەو سەردەمە دەربارەى رىكەى گۆرىنى كۆمەلى كورد و، مەبەست لە دامەزراندنى كۆمەلى زانستى رون ئەكاتەوە:

. . . . '

"ئەوا بە چەند كەلىمەيەك مەقسەدى جەمعيەت ئيزاح دەكەم:

"جەمعیەت دەیەوێ خزمەتی زانستی کوردان بکات، به نوری عیرفان دەماغی کورد هەویٚن بکات، جەمعیەت دەیەوێ کورد وا پێ بگات، له گەڵ مەدەنیەتی ئیمروٚ بتوانێ رێ بکات، جەمعیەت عەلەل ئەقەل دەیەوێ حەرەكەتێکی عیلمیە و فکریه له کوردستان دا تەولید بکات.

"هەمو رۆژنک ئەبيەين، ئەخوينىنەوە كە مىلەتەكانى كە چى دەكەن، لە فەعالىـەتئكى موتەماىيـە دان. لـە لايەكەوە ھەزاران مەكتەب دەكەنەوە مىلەت پى دەگەيەنن. لە لايەكەوە شاخ كون دەكەن. رێ ىروسـت دەكەن. ژێـر بەحر ئەگەرىن. ھەوا ئەپيۆن. لە ژیر تىنى ھەتاویکى سوتین دا، بیابانها، فـەیافیها دەگـەرین. لـە نـاو سـەرمايەكى زمهەرىردا قوتبەكان، شاخە سەربەرزە بەفراويەكان، تەحەرى دەكەن. راوەستان نازانن. تەھلوكە نـازانن. يـەكىنكيان توشى تەھلوكەيەك دەبى ئەمرى دەي كەيان بە كەمالى خۆشەوپىستى خۆيان ئەھاونە عەينى تەھلوكەوە.

"ئەم حەرەكەتە و ئەم فەعاليەتە بۆچيە؟

"بۆ ژیانه، بۆ سەربەرزیه، بۆ بەقای نامه، مانام که ئیمهش میلهتیکین و مانام که بهو سفهتهوه که ئهعزایهکی موهیم و کوردین، له جهمعیهت نا مهجبورین به حورهکهت، خزمهت به خومان، خزمهت به جهمعیهتی بهشهریه، خزمهت به مهدهنیهت، وهزیفهیهکه حال ئیجتیماع ناوا له ئیمه نهکات، ئهگهر بیت و ئیمه ئه و وهزیفهیهی خومان به جی نههینین، تهبیعهت وهکو ههمو عزویکی زائید و عاتیل مهحومان نهکاتهوه، زاتهن ئهحفانیش ئهمهمان لی ناوا نهکات، چونکه ئیمه نههاتوینه ننیا ههر بو خومان برین، ئهبی بو ئایندهش، بو ئهحفانیش، ژین، سهرمایهیهک بو ئهوان تهرک بکهین، ئهگهر ههروا حاوربین و حازرخور بین به نهستی خومان ئاتیمان و به نهستی خومان، له پیش ئهوهی که بیته ننیا، نهسلی ئلتیمان ئهکوژین، سهر ئهبرین.

"ئیمه نابی له بهر ئهوهی که زوّر پاشکهوتوین مهنیوس بین. مهنیوسیهت مردنه. وهزیفه چهند گهوره بین، به موشکیلات بی، شهرهفیش بهو نیسبهتهیه.. ئهم حالهی که به سهر ئیمها هاتوه، به سهر ههمو میلهتهکانی کهش هاتوه. مهسهاهان، یوّنان له زهرفی سی عهسری حاکمیهتی تورک با ئهوی تهماشای دهکرد وا تی ئهگهیشت که ئهم میلهته له زومرهی میلهته مهرحومهکانه، لاکین وهقتی که نهسیمی حوریهت له فهرهنسهوه به سهر یوّنانستان با وزان بو، ئهم میلهته ئهو نهسیمه عهترناکهی بوّن کرد. له خهو به خهبهر بوهوه تهماشای مازی خوّی کرد. لهو مازیه پر له ئیحتیشامه قوهتیک و ئیمانیکی وهرگرت. روی کرده ئیستیقبال به قوهت و عهزمیکی نه لهرزوّکهوه بهستی کرد به روّیشتن. یوّنانستانیان پر کرد له مهکته، مهدرهسه، کتیبخانه، عهزمیکی نه لهرزوّکهوه به باش مودهتیک یوّنان بوه یوّنانی ئیمروّ که له بهحری سفیدا رهقابهت له گهل ئیتالیا حمعیاتی عیلمیه، له پاش مودهتیک یوّنان بوه یوّنانی ئیمروّ که له بهحری سفیدا رهقابهت له گهل ئیتالیا بکات، له پیش ئهوهی که مهدهنیهتی یوّنان له بیزانسهوه هیجرهتی ئهوروپا بخی بو؟ نهورهی که مهدهنیهتی عامه به نهدهوسیهکانهوه باخلی ئهوروپا بی، ئهوروپا بی، ئوروپا بی به بیش نهوهی که مهدهنیه زیات به ده لهوروپا بی، ئهوروپا بی، ئهوروپا بی مهدهنیهتی یوّنان به به سهری نه به سهری نه به سهری وستایان تهرک، به کهمالی یوّنان چاوی کردنهوه. تهماشایان کرد نهم ریّیه ریّ نیه به سهری نا نهروّن، قرونی وستایان تهرک، به کهمالی عفرم دهرگای عهسری حازریان کردهوه و نهوروپا بوه نهوروپای نهمیوّد.

"ئێوه ئەى موحتەرەمىن! ئيحتىمال دەڵێن، تـۆ بـﻪحس لـﻪ حەرەكـﻪت، لـﻪ فەعالىـﻪت، دەكـﻪى. چەنـد مىسالێكت بۆ فەيز و بەرەكەتى فەعاليەت بۆ ئێمە ھێنايەوە، تى گەيشتىن، ئەى ئێمە چى بكەين؟

"ئیمه چی بکهین؟ پیتان ده لیّم ئیستاکه چی بکهین. ئهی میلهتهکانی که چییان کردوه ئیمهش ئهوه بکهین. ئهبی مازی به کهمالی تهئهسور ئه لیّمه له گه ل مازی خومان مازی به کهمالی تهئهسور ئه لیّمه له گهل مازی خوّمان هیچ عهلاقهیهکمان نهماوه. به هیچ شتیکی خوّمان موتهئهسیر نابین. رجاتان لی ئهکهم چهندمان ههیه به ئهشعاری حهکیمانهی نالی موتهلهزیز بی چهندمان ههیه روّحی ئهنینداری میلهتیکی مهزلوم و بی کهس له ئهشعاری حاحی قادری کویی با بخورینیتهوه؟

"ئەبى وەكو ھەمو مىلەتىك مازىمان، مەفاخىرى مىليەمان، بژىنىنەوە و، لەو مازىيـە قـوەت و ئىمانىـك وەربگرىن و بە كەمالى عەزم رو بكەينە ئىستىقبال. جەمعيەتى زانستى پىنمان دەلى لە ھەمو جـى و شـوىنىكى كورىستان مەكتەبىك، دارولعىرفانىك، كتىبخانەيەك، بكەينەوە. غەزەتەيـەك دەركـەين. كـورد فىـرى خوىنـدن بكەين، نوسبين بكەين، دىمارىن بكەين، كېين بكەين، فرۆشتن بكەين. ئەبى كورد بكەينـە پياوىكى عەسـرى. ئەبى ماللەكانمان بىنىرىنە ئەوروپا لەوى پىنان بخوىنىن. كورد ئـەوروپايى پـى بگەيـەنىن. ئـەبى ويـداع لـە قرونى ئەولاين. چونكە ئىمە لە ئەم عەسرى نورەنا لە ھەمو شـتىكمان دا قرونى ئەولائىن. بەلى دەردىسـىەوە، بـە مەدرەسـەيەوە، بـە ئوسـولى تەدرىسـىەوە، بـە مەدرەسـەيەوە، بـە

تەرزى تەفەكور و تەحسىليەوه، بە ھەمو شتىكىەوە ويداع لە قرونى وستا بكەين. لە ھەمو شـوعەباتى حـەيات ىا تەجەدود بكـەين. ئـەبى موحارەبـە لـە گـەڵ جەھالەت يا بكـەين. جەھالەت و نـايانى لـە كورىسـتان يا دەركەين.

"ئەيكەن؟ ئەيكەن؟ ئەيكەن؟

"رئهكسهر له حازيرون به يهك دهنگ و يهك ئاواز وتيان: ئەيكەين! ئەيكەين!)

"به لّى، به لّى ئەمىنم دەيكەين. ئەگەر نەتانكردايە ليرە حازر نەدەبون. ئەمىنم پريشكى تەجەدود كەوتۆتە كوردستان. ئەم پريشكە خواە ناخواە ئەمرۆ سبەينى چرايەك دائەگيرسىينى. ئەوى لە ژير روناكى ئەم چرايەدا رى نەكات ئەبى لە بەر تىنىدا بسوتى. "وا تى دەفكىرم لە ئوفقەوە روناكى شەفەقىكى نزيىك تاريكى ئەترافمان راوەدو ئەنى. لە دواى ئەم شەفەقە سوبحىكى شەعشەعەدار چاوەريمانە. ھەزاران سەلام لەو شەفەقە، لەو سوبحە. ھەزاران، ھەزاران سەلام!" (ژيان، ژ 12. ئىسانى 1926).

1. 4. ھەڭبۋاردنى ھەيئەتى ئىدارە

كرىنەوەى دەرگاى ئەندامەتى

"ئيعلان

"هەركەسى دەيەوى داخلى جەمعيەتى زانستى كوردان بى ھەمو رۆژى لـه ســەعات 6 ى عەرەبيــەوە تــا سەعات 10 ى عەرەبىــە ئەفەنــدى دايــە. سەعات 10 ى عەرەبى موراجەعەت بە مەركەزى جەمعيەت بكات كـه لـه مــالى محــامى رەفيــق ئەفەنــدى دايــه. ھەيئەتى موئەسىسە" (ژ 12. 12 ى نيسانى 1926).

"هەيئەتى ئىدارەي جەمعيەتى زانستى كوردان

شەوى 13 ى نىسانى 926 لـه دائىـرەى بەلەيــەدا ئىجتىماع كـرا بىلئىتىفاق زەواتـى موحتەرەمــەى ژىرەوە بى ھەيئەتى ئىدارەى جەمعيەتى زانستى كوردان ھەل بژيراون:

رەئىس: موتەسەرىفى مەعارىفيەروەر

نائیبی رەئیس: رەئیس حاكمی مونفەرید جەنابی جەمال بەگی بابان

ئەعزا: قازى جەنابى شيخ مستەفا ئەفەندى قەرەداغى

ئەعزا: جەنابى محەمەد ئاغاى ئەورەحمان ئاغا

ئەعزا: جەنابى عيزەت بەگى عوسمان ياشا

ئەعزا: حەنابى غەفور ئاغا

ئەعزا: جەنابى رەمزى ئەفەندى

موحاسیب: حەنابى فائیق بەگى مەعروف بەگ

موعتهمید: حهنابی رهفیق ئهفهندی محامی" (ژیان، ژ 13، 22 ی نیسانی 1926).

1. 5. سهرچاوهي دارايي

کۆمهڵهی زانستی ریّکخراویّکی ئههلی بوه. پارهی له حکومهت وهرنهگرتوه. به یارمهتی خهڵک ژیاوه. بق ئهو مهبهسته پیتاکیان کو کردوّتهوه و. ئهوانهی پارهیان داوه ناوهکانیان بلاو کردونهتهوه.

"قائیمهی تهبهروعات به جهمعیهتی زانستی کوردان

"ناوی ئهو زاتانهی که پارهیان به جهمعیهتی زانستی کوردان ئیهدا و تهبه پوع کردوه وا له ژیرهوه ههرکهسه له گهل میقداری ئهو مهبلهغهی که بهخشیویه له بهرامبهر ناویا بق ئهمهی ههمو لایهک ناگاهدار بی وا لهمهولا بهره بهره تهقدیمی خویندهوارانی کیرامی ئهکهین." رژیان، ژ 16، 13 ی مایسی 1926). لهو ژمارهیها و له ژمارهکانی داهاتودا ناوهکانیان بلاو کراوهتهوه.

1. 6. جالاكيەكانى

1. 6. 1. خولى فيركردني خويندهواري و زمان

کردنهوهی فیرکردنی بق تهعلیمی نومیهکان و بق تهدریس و فیرکردنی زبانی نینگلیزی چهند موعهلیمیکی به معاش تهعین کرد... (ژ 17).

"ئىعلان

"له جەمعیەتی زانستیدا دەرسخانەيەک ئەکریتەوھ بۆ فیّرکردىنی زمانی عەرەبی ھەر كەس تالیبــە فیّـری ئەم زمانە بیّت موراجەعە بە مەركەزی جەمعیەت بكا.

موعتەمىدى جەمعيەت" (ژيان، ژ 24، 15 ى تەموزى 1926).

"دو موعهلیمی ئینگلیزی و دو موعهلیمی کوردی" (ژیان، ژ 40، 4 ی تشرینی سانی 1926).

1. 6. 2. موحازهره

كۆمەڵ ھەندى كۆرى خويندنەودى وتارى ساز كردود، ئەمە نمونەيەكيانە:

"له جەمعيەتى زانستيەرە

"رۆژى جومعه پاش عەسر كە تەسادوفى 4 ى حوزەيرانى 926 ئەكات لە جەمعيەتى زانسىتىدا لە تەرەف جەنابى جەمال بەگى بابان موحازەرەيەكى حقوقى ئەدرى لەمەدا بەحس لە تەشكىلاتى مەحاكىمى عموميەى عيراق و بيلخاسە بەحس لە تەشكىلاتى مەحاكىمى سلىمانى و ئوسولى موراجەعەت كردن بە مەحاكىم ئەكرى، ھەركەس ئارەزوى ھەيە گوئى لى بگرى جەمعيەت منەتدار ئەبى بە تەشرىف ھىنانىيان." (ۋيان، ۋ 191. 3 ى حوزەيرانى 1926)

1. 6. 3. كتيبخانهي گشتي

تا ئەو كاتە سلێمانى كتێبخانەى گشتى تێىا نەبوە. وەكو لە ژ 44 ىا نوسراوە جەمعيەت لە بارەگاكەى خۆىدا خەرىكى رێكخستنى كتێبخانەيەك بوە.

1. 6. 4. "مهجموعهي زانستي

"ئـەمجاره ئیجازەنامـەی دەرھێنـانی مەجموعـەی زانسـتی لـه مودیریــەتی مەتبوعاتــەوە بـه ســکرتێری جەمعیەتی زانستی گەیشت. ئەم مەجموعەیە وەکو خەیاڵی لێ کراوە لە حەجمی 16 وە یا 24 پەرەیـی،ا ئــەبێ و. ھەر 15 رۆژ جارێک دەرئەھێنرێ. وا بە ھیواین کە بەم نزیکانە بە مەقالاتی موفیدەی زانســتی و کۆیــەتی و ئەخلاقیەوە بخرێتە پێش چاوی خۆشەویستانی زانست و ئەدەبــ" رژیان، ژ 57. 10 ی مارتی 1927).

پێ ناچێ ئەم مەجموعەيە لەو كاتەنا دەرچوبێ.

1. 6. 5. بژاری زمانی کوردی

"كۆمەلى بزارى زمانى كوردى

"مودهتی لهمهوپیش به موتاله و تهکلیفی رهئیسی جهمعیه ی زانستی، که جهنابی موتهسه پیفه، جهمعیه ته قهراری دابو که له منهوهران و هونهرمهندانی وهتهن، ئهنجومهنی تهشهکول بکا که کهلیماتی ئهجنهبی له زمانی کوردی نههیلان و موقابیل ئهو کهلیماتی ئهجنهبیه که ئهمرو زور موسته عمه له، له ئهسلی کوردی کهلیمات بدورنهوه و له جی ئهوان داینینن. یه عنی به کوردی (کومه لی بژار)، ئهو دانیشمهندانه که سزای ئهم کاره گهوره یه بون له تهره خهمعیه ته هه لم بردی ران و ئاگادار کران. روژی یه کشهمه سه عات 10 له مهرکه ری جهمعیه تا گرد بونه وه ۱۹۰۰، (ژیان، ژ 45، 9 ی کانونی ئه وهلی 1926).

لەو كۆبونەوەيەدا بريار دراوە:

"که ئەبى ھەمو ئەعزايەكى ئەم كۆمەلە خەرىك بن بۆ دۆزىنەوھى كەلىمەى كوردى و لابردنى كەلىمەى بىنگانە و، ھەفتەى دو جار لە خانوى جەمعيەتى زانستىدا كۆ بېنەوھ، ھەركەس چى دۆزىيىتەوھ لە بەر دەم ھەيئەت دا بخوينريتەوھ، لە دواى قبول بدرى بە سكرتىر كە داخلى دەفتەرى تايبەتى بكات."

ئەم برپارەى كۆمەلى زانستى لە بىستەكاندا، ئەگەرچى ىيار نيە چەندى بەرھەم بوه و چىيان كىردوه، بەلام چەندىن دە سال پىش ھەولى حەفتاكانى كۆرى زانيارى كورد كەوتوه.

1. 6. 6. تەمسىل

يەكى لە چالاكيەكانى كۆمەڵى زانستى تەمسىل بوه.

1. 6. 7. يارمەتى قوتابى ھەژار

يەكى لە كارەكانى كۆمەڵ ئابينكرىنى پێويستيەكانى ھەندىّ قوتابى دەسكورت بوە. لە ژ 44 ئا باسـى يارمەتىدانى چەند خوێنكارێكى نوسيوە." رژيان، ژ 44، 2 ى كانونى ئەرەلى 1926)

1. 6. 8. ناكۆكى نيوان دامەزرينەرەكانى

ئالوگۆر لە ھەيئەتى ئىدارىدا

به پیّی هەندی به آگهی بریتانی، مستهفا پاشای یاملّکی که له مانگی مایس کا گهراوهتهوه بو سلیّمانی، ویستویهتی کوّمهلّی زانستی بو پروّپاگاندهی ههلّبژاردن بو خوّی بهکاربهیّنیّ. جهمال بابان لهمها هاوکاری کردوه. موتهسهریفی سلیّمانی، ئهحمه بهگی توّفیق بهگ، ئهم کارهی پیّ باش نهبوه، ویستویهتی کوّمهلّی زانستی دور بیّ له کاری سیاسی، خهریکی کاروباری خویّندهواری و روّشنبیری بیّ. به لام جهمال بابان ویستویهتی "دوای لابردنی موتهسهریف کوّمهلّ بکا به بنکهی بلاوکردنهوهی هوّشیاری سیاسی نهتهوهیی کوردی" چونکه باوهری وا بوه که "بیری حوکمی زاتی بو کوردستانی عیراق به بیّ بونی بنکهیهکی ریکخراوهیی پتهو" له جیّبهجیّ کردن نایه، لهسهر نهمه ناکوّکی کهوتوّته نیّوان موتهسهریف و جهمال بابان و همندیکی تر له نهندامانی ههیئهتی ئیداره، جهمال بابان و مستهفا قهرهداخی ئیستیقالهیان داوه، ژیبان ئیشارهتی به ناکوّکیهکان نهداوه، بهلام ههوالّی ههلبرّاردنی نهندامانی نویّی داوه:

"ئەعزا بۆ جەمعيەتى زانستى

"له بهر ئهومی له ئهعزای ئیدارهی جهمعیهت غهفور ئاغا ئهساسهن له بهر بهعزی ئهسبابی زاتیه قبولّی ئهعزایهتی نهکرد بو، وه مودهتیکه له ئهعزایان: جهنابی جهمال بهگ و شیخ مستهفا ئهفهندی، ئیستیعفایان کردبو، ئهعزاکانی تریش ئهکسهر له بهر ئیشوکاری خسوسی مونتهزهمهن موهفهق نهئهبندی به دهوام بق ئیجتیماع زوّر مهسالیحی جهمعیهت سهکته دار بوبو. بو ئهوهی که ئیشوکاری جهمعیهت له نیتیزام دا جهرهیان بکا شهوی دوشهمه 23/22 ی ئاغستوسی 926 ههمو ههیئهتی عمومیهی جهمعیهتی زانستی دهعوهت کران بو بینای جهمعیهت و لهوی با بو که نه عزا ئینتیخابات ئیجرا کرا. له مهجموعی 55 رمئی توفیق نهفهندی موحاسیبی لیوا به ئیحرازی 53 رمئی و، حاجی توفیق بهگ به ئیحرازی 52 رمئی و، حاجی توفیق بهگ به ئیحرازی 52 رمئی و، نهجیب ئهفهندی سابیق معاونی حاکمی مونفهرید به ئیحرازی 46 رمئی، ئینتیخاب کران بو ئهعزایهتی جهمعیهت. خوا له خزمهتی میلهت و مهملهکهت دا موهفهقیان بفهرموی." (ژیبان، ژ 30، 26 ی ئاغستوسی

کۆمه لی زانستی بهم ناکۆکیه لاواز بوه و چالاکیه کانی کهم بۆته وه. لهم روه وه م. ئه دیب له سهروتاری ژیان دا له ژیر سهرناوی (بی ره غبه تی به عیلم) نوسیویتی:

...."

"جەمعيەتى زانستى كە لە تەرەف منەوەرىكى وەتەنپەروەر و خىرخواھىكى كوردەوە بە ئەزيەتىكى گەورە بە فكرى گەيشتن بەم غايە و ئەمەلە بۆمان دامەزرا بو، ئاخريەكەى بە رەقابەت و لە رقىي يەكترى بە دەستى خۆمان روخانمان. لىرەدا شتىكى تر ھەيە لازمە بەيانى بكەين كە ھەروەكو غەزەتەكەمان لە شەخسىات نادوى و غايەى خزمەتى مولك و مىلەتە ئىمەيش بۆ ئەمەى نەلىن ئەم نوسىينە زادەى فكرىكى غەرەزكارە مەوزوعى مەقالمان كەس نىه و ھەدەفى تىرى تەنقىدمان ناتەواويى تەربيەى ئىجتىماعى ھەموانە. لە بەر ئەمە بە بىي پەروا ئەتوانى بلىرى بەغەللەن جەمعيەتى زانسىتىيە بو بە واسىيتەيەكى تەئمىنى مەنافىع و تەعقىبگاھى ئەغرازى شەخسىيە تاوەكو ھىنىرايە سەر ئەم دەرەجەيە كەوا بە بەر چاومانەومىيە..." رژيان، ژ 61. 14 ى نىسانى 1927).

به پى هەندى بەلگەى بريتانى ھاوزەمان لە گەل دامەزراندنى كۆمەلى زانستى كوردان لە سايمانى، لـه 21 ى حوزەيرانى 1926 دا لە كەركوك چەند كەسايەتى ناسىراوى كورد، لـه وانـه ئەسىيرى، ويسىتويانە ئىجازەى دامەزراندنى (كۆمەلى زانستى) و، لە ھاوينى ھەمان سالدا لە رەواندز ئىسىماعىل بـەگ و ھەنىدى لـە كەسايەتيە ناسراوەكانى ئـەوى ئىجازەى دامەزرانىدنى (كۆمەلى ھوشىيارى) لـە وەزارەتى ناوخۆى عيراق وربگرن، بەلام وەزارەتى ناوخۆى عيراق ئىجازەى يى نەداون.

تێبيني:

بق كۆمەلى زانستى و كۆمەلەكانى تر لە بەلگەكانى بريتانيادا، بروانە:

د. ولید حمدی، الکرد و کردستان فی الوثائق البریطانیة، مطابع سـجل العـرب، 1992. ص 203– 209. به لّگـهی ژمـاره (2255 FO 371) ی تۆمـاری گشـتی بریتـانی و پاشـکوّکانی 1 و 2 و 3 و 3 (III. II.Appendix I) ص 203– 209.

. III. II. Appendix I.FO 371 2255

له به لْگهکانی ئهم کتیّبه دا، ههم تیّکه لّ و پیّکه لّی دروست بوه، ههم هه لّه کهوتوّته نوسینی ژماره و روّژی ههندیّکیان.

2. يانەي سەركەوتن

"كۆمەلى يانەي سەركەوتن

"بهغداد: نائیبی ههولیر مهعروف بهگ جیاووک له گهڵ چهند پیاویکی کوردی ترا له وهزارهتی داخلیهی عیراق داوای مهئزونیهتیان کرد بو بۆ ئهوهی کۆمهڵیک تهشکیل بکهن و به ناوی (یانهی سهرکهوتن) هوه نادییهک دابمهزرینن.

وەزارەتى ىاخليە مەئزونيەتى ىاونى و لە سەر ئەۋە خەرىكى يامەزراننى كۆمەلەكەن."

"ژیان: پشت به خوا پروٚغرامی ئهم کوّمه له غهزهتهیه کی ترمانا عهرزی خویندهوارهکانی ئهکهین. وهکو پروٚغرامهکهمان خویندوّته وه ئهم کوّمه له فکریّکی ههیه خزمهتیکی گهورهی کوردستان بکات و بوّ پیش خستن و سهرکهوتن و بلاوکردنه وهی مه عاریفمان و بوّ بهرزی و بولندی زهراعه ت و ئیقتیساییاتمان و بوّ تهره قی پیّ دانی سه نایعی وهته نیهمان نهیه ویّ تی کوشیّ.

مەركەزى گەورەى ئەم كۆمەلە لە بەغداد ئەبى و لە ھەمو ليوا و قەزاكانى كورىستانا ناوچە ئەكاتەوە. ھىوامان وايە بە ھەمويەتى كوردەكان پشتيوانى ئەم كۆمەلە بكەن." رژيان، ژ 241، 29 ى مايسى 1930). "كۆمەلى يانەى سەركەوتن

"ئهو نادیهی که نوسی بومان به ناوی (یانهی سهرکهوتن) هوه له بهغداد له لایهنی کورده ئیشکهر و به قیمه قیمه تهکانمانه وه ئهکریته وه روزی جومعه 30/5/30 له روزیال سینه مادا رهسمی کردنه وهی به سوره تیکی ریکوپینک و جوان جینه جی کراوه. له میعادی خوی دا بانگ کراوهکان که عیباره تبون له: مه عالی وه زیری عه ملیه و، وه زیری مه عاریف و، نهقیبول ئه شرافی به غداد و، شاعیری شه هیر جهمیل سدقی ئه فه ندی زه هاوی و، ههمو مه ئمورین و زابیتان و کورده کانی به غداد کوبونه ته و و نه وه ای جیاووکه و ماینی مه لیکی به عهره بی و گورانیه کی وه ته نی کوردی یان گوتوه و له دوایی دا له لایه نی مارف به کی جیاووکه و نوتقین خوی نراوه ته و میرانی فه موردی و نه کوردنه و همو به بالله لایه نی مارف به که خدمه تکردنی لوغه تی کوردی و به بلاوکردنه وه ی عیلم و عیرفانه له کوردستانا. له پاشا له لایه نی نه ریمانی کوری جیاووکه وه که قوتابیه کی بچوکه قه سیده یه کی کوردی که ههمو به یانی چاکیتی (یه که بون) ئیتیفاق ئه کات خوینراوه ته و و به عوره بیوکه قه سیده یه کوردی که ههمو به یانی چاکیتی (یه که بون) ئیتیفاق نه که دوای نه مانه بی داوردی یه و دردی که همو نوته که که دوره و ههمو نوته کان به چه پله لیدان به رامبه ری کراوه دا هدوای نه مانه بی دامه زرانوه: و کوره هه نم پیاوانه کی لای خواره و هه نم نوته کان به چه پله لیدان به رامبه ری کراوه دا که دوای نه مانه بی و کومه نه که که بیان دامه زرانوه:

ناويان	چەند رەئى وەرگرتوە
ئيبراهيم ئەفەندى حەيدەرى	52
ئەمىن زەكى بەگ	107
مارف ئەفەند <i>ى</i> جياووک	160
مەحمود جەودەت بەگ	102
عەبدولا لوتفى	87
خەلەف شەوقى ئەفەندى	94
محەمەد عەلى ئەفەندى زابىتى تۆپچى	86
ئەحمەد ئاغاى كەركوكى	63
مەحامى عارف ئەفەندى يشدەرى	58

ژیان: پشت به خوا ئهم کۆمهله به ههمو لایهکی کوردستانا لق و پۆپ ئههاوی و میلهتی کورد به ههمو هیزیهوه پشتیوانییان ئهکات و بو ئهم غایه بهرزه ههمو لایهک تی ئهکوشین و، بهم سهبهبهوه له تاریکی جههل رزگارمان ئهبی و وهتهنهکهمان به چرای مهعاریف روناک ئهکریتهوه." (ژیان، ژ 243، 5 ی حوزهیرانی 1930).

له ژ 246 ىا م. نورى به ناونىشانى (يانهى سەركەوتن)، شىعرىكى بلاو كرىۆتەوە لە سەرەتاكەي،ا ئەلىن: "ىوى شەو لە خەوا سروەى بادى سەحەر ئەنگوت

وهک سوبحی بههاران

شهو عاقیبهتی هات و دری سوبحی گریبان

رۆژ بوهوه له كوردان

غونچەى فەرەح و نەشئە دەمى دايەوە، پشكوت

وهک چیهرهی یاقوت

ئافاقى ئەمەل بو بە چەمەنزار و گولستان

وهک رهوزهیی ریزوان....."

3. بایهخدان به زمان و ئهدهبی کوردی

بایهخدان به زمانی کوردی

رۆشنبیرانی کورد له عیراق ۱، له بیسته کان و سیه کانی سه دهی بیسته ما، بایه خیکی نائاساییان به زمانی کوردی داوه و، گرنگی زمانی کوردی یان بق بون و مانی کورد ئه وه نده هه آناوه گهیشتق ته رادهی (موباله غه). لهم باره یه وه ژیان دهیان و تاری بالا و کرد ق ته وه.

زمانی رەسمی و دوانی ئەفغانی و تاجیک و بەشئکی هیندستان فارسی بوه. هەرگیز خۆیان به فـارس نەزانیوه و، ناسنامەی نەتەوھىی خۆ یشیان نەدۆراندوه.

زمانی رهسمی هیند و پاکستان و فیلیپین و زوّر گهلی تر، تا ماوهیه کی دریّژ، ئینگلیزی بوه، بی ئهوهی هیچیان خوّیان به ئینگلیز زانی بیّ، یان ناسنامه ی نهته وهیی و دینی خوّیان ون کردبیّ.

زمانی ئینگلیزی زمانی رهسمی و قسهکردنی گهلانی ئهمهریکا، کهنهها و ئوسترالیا بوه، بی ئهوهی هیچکام لهو گهلانه خوّیان به ئینگلیز زانی بی. تهنانهت دانیشتوانی (شانشینی یهکگرتو) که له نهتهوهی ئینگلیز و 3 نهتهوهی: سکوّت، ویّلز، ئایریش، پیّکهاتوه و ههمویان خاوهنی تایبهتمهندی نهتهوایهتی خوّیانن، کهچی ئینگلیزی زمانی کاروباری رهسمی و دوانی روّژانهی ههمویان بوه.

زمانی رهسمی و دوانی چهندین گهلی رهشی ئهفهریقایی زمانی فهرهنسی بوه، بی ئهوهی ناسینامهی نهتهوهیی و دینی خویان له بیر چوبیتهوه.

ئەو بايەخەى رۆشنبيرانى كورد بە زمانەكەيان و ئەو گرنگيـە گەورەيـەى بـۆى قايـل بـون، ھەنـديكى چاوليككەرى عەرەب بوه. نەتەوھپەرستەكانى عەرەب زمانى عەرەبىيان بە فاكتەرى سـەرەكى يـەكىتى نەتـەوھيى خۆيان ژماردوھ.

ههولیری ع. عهزیز له ژیر سهرناوی (زمانی کوردی) دا نوسیویتی:

"زمان شتیکی زوّر پیویسته بو گهلی بهشهر، زمان روّحی فکر مادی تاریخ ئاوینهی حهزارهتی ئینسانیه هه و به واسیتهی زمانه ئهتوانین مازی و حال و موسته قبهلی میله تیک تی بگهین. میله تیکی بی

زمان به مردو حساب ئهکری. ئهو نهوعه میلهتانه حهقیان غهسب ئهکری. حهقی ژینیان نامینیی ههروهکو مهجارهکان وتویانه: (میلهتیک له ناو زمانی خوی ئهژی) زوّر مهعقوله زمان و میلیهت یهکن. زمانی کوردی چهند سال و زهمانیک بو له ههمو شوعبهی حهیات دهرکرابو له سایهی ههندیدک زولّم و فهزاحهت که ههر وهکو ئیمه گهلی میلهتهکانی تریش لهم بهلایه له گهل ئیمه موشتهرهک بون بهمجوّره حسیاتی میلیه و تاریخی قهومیهمان ون بوبو چونکه له ناو قهومیک ههرچهند زیعفی لوغهت پهیدا ببی بهم نیسبهته حوبی وهتهن و قهومیهمان ون بوبو چونکه له ناو قهومیک ههرچهند زیعفی لوغهت پهیدا ببی بهم نیسبهته حوبی کردنی زمانی کوردی تیانکوشی کورد و زمانی کوردی مقاوهمهتیکی شیرانهیان نیشان با زمان و ئهخلاق و کردنی زمانی کوردی تیکهلاو نهبون. بهلی روناکی ئیستیقبال رههبهری سهرکهوتنمان زمانمانه. شوکر عاداتی خویان محافهزه کرد تیکهلاو نهبون. بهلی روناکی ئیستیقبال رههبهری سهرکهوتنمان زمانمانه. شوکر پوارده شهو دهرکهوت به روناکی و شهوقی خوی چاوی گهلی حهسوبانی کویر کرد و زیای پر نوری خوی چاورده شه و دهرکهوت به روناکی و شهوقی خوی چاوی گهلی حهسوبانی کویر کرد و زیای پر نوری خوی به واسیتهی شاخی کوردستان ئینعیکاسی کوردستانی شیمالیشی ئهکات.

"به لّی خوّم زوّر به بهختیار ئهزانم، پار ههرچهند ئهچومه قوتابخانهی ههولیّر دهنگی ماموّستا و قوتابی به زمانی تورکیم گوی لی ئهبو، ههروهک دهنگی نهکیر و مونکیر دهشهتی ئهخسته سهر ئه عسابم، به رهنگ زهردی و مهئیوسیهت ئهچومه دهرهوه. عهینی حالیشم له دائیرهی حکومهت ئهدی. ههر روّژیکم عهزابیّک بو. ئهمساله که له جنوبی عیراق گهرامهوه ههولیّر، که سالیّک بو حهسره تکهشی کوردستان بوم، چهند خوّم مهسعود زانی که چاوم به دائیرهی حکومهت و قوتابخانه کهوت که زمانی کوردی ئیستیعمال ئهکهن. لهم ئهحواله قوتابیانی مهکتهب خوّشحال و به کهیف و رو به خهنده بون. پرسیم چیه ئهم سروره؟ وتیان بهشاره تت بی که ئهمسال دهرسمان به کوردی بو، ئیمتیحانمان به زمانی کوردی، زمانی ئاباد و ئهجدادمان به ناما کرد.

"به لّی به ختیارم، مه مله که ته که مه به ختیاره که موده تیک ئه سیری زمانی جه هه نه مییان بوین (مهبه ستی زمانی تورکیه. نم،) ئه مرفق نه جاتمان بو زمانی حکومه تی بابان و حکومه تی ره واندزمان هینایه وه فکر. به لّی چوّن به که یف نابین که له ره واندز جه ریده ی زاری کرمانجی، له به غدا دیاری ی کوردستان، له سلیمانی ژیان، سه عییه کی گه وره، خزمه تیکی جدی به جیّگا ئه هینن بو نه م وه ته نه موقه ده سه مان.

"له هەندیک بی خەبەران ئەبیەم کە ئەڵین کوا خو کورد چ حکومەت و زمانیکی به ئەساس و قەواعیدی زمانیان نەبوه؟ بەڵی من ئیستا نامەوی یەک یەک حکوماتی موستەقیلەی کورد و تاریخ و جوغرافیای کوردیان بو بەیان بکەم چونکه وهختم نیه، بەلام کیتابی تاریخی عمومی زوره و کیتابی تاریخی جەنابی حوزنی ئەفەندی و مەجموعهی مەقالاتی جەنابی جیاووک بخوینن چاک تی ئەگەن له کورد و کوردستان. بەلام له حەق زمانی کوردی ئەمەندەیان پی ئەلیم قەواعید له زمان دەرئەچی نەک زمان له قەواعید. مادامکی زمانی کوردی هەیـه قەواعیدیشنی هەیـه. بەلام هەروەکو تاریخ و هـمو ئاساریکی کوردیان مەحو کردەوه قەواعیدی زبانەکەش کە نوسرا بوەوە لـه ناویان برد بـه فروفیل زەربەیەکی گەورەیان له حەیاتی مەدەنیەمان دا. بەلی بوچی نازانن ئەی بی خەبەران زمانی تورکی له کوردی، عەرمبی، فارسی و فرانسزی موتەشەکیله؟ کەچی کوردی کوردیکی پەتیە موستەقیلە لە زمانی ژاپون و چین و هیندی زەحمەتتر نیه. لە گەل فارسی چ فەرقیکیان ھەیه؟ بوچی فارسی ئەنوسـری بوچی کوردی نەنوسری؟

"غەيرى حەقىقەت ئىنكار كرىن ھىچتان لە دەستا نيە خوا عەقل بە ئەولاىتتان ببەخشىخ!" (ژيان. ژ 29. 19 ى ئاغستۆسى 1926).

4. بايەخدان بە ئەدەبى كوردى

فهتحولاً ئەسعەد لە ژیر سەرناوى (ئاواتیکه له هـهمو دانیشـوهرانی قهلّـهمړهوی کوردسـتان دهخـوازم) نوسیویتی:

"تو خوبا لیتان دهپرسم پیم بلین بوچی راوهستاون. بوچ ئاساری ئه و گهوره گهورانه ناخهنه بهرچاوی ههمو میلهتیکهوه. برادهرهکانی شیمالیمان له گهرمهی زهبربهدهستی و بیدادی ستهمگهرهکانی ئیتیحانا نیوانی مهم و زینیان چاپ کرد و چوار سال له غهزهتهنا پارچه پارچه ئهشعاری نالی و مهولهوی و همو شاعیرهکانی جنوبیان بلاو کردهوه و قاموسی لوغهتی کوردی جنوبی و شیمالییان هینایه مهیدان. کهچی ئیمه لهم ههنگامه ههموارهنا نیوانیکی مستهفا بهگ، یا پیری شاعیرانی کوردستان مهولهوی یاخود نالی یا سالم یا وهفاییمان پی تهبع نهکرا. من نهستهها بهگ، یا پیری شاعیرانی مستهفا بهگ تهبع بکهم. ئینجا تکا لهو کهسانه نهکهم که ناساری مستهفا بهگیان له لایه، کهم و زوّر، بوّم بنیّرن و نهگهر به خوّرایی نامهن به پاره ریّک نهکهوین. ههرچهند من خوّم نیوانیکی تهواوی حهزرهتی نالیم ههیه، فهقهت له لام وایه چونکو مستهفا بهگ پیشتر کهویوه سزاوار نهوهیه له تهبعیش نا پیّش بکهوی له نوای ئهو به زنجیره ئهوانی تر مستهفا بهگ پیشتر کهویوه سزاوار نهوهیه له تهبعیش نا پیّش بکهوی له نوای ئهو به زنجیره ئهوانی تر

زهکی سائیب له ژیر سهرناوی (تکایهکی تایبهتی بق ههمو کوردیک) نوسیویتی:

"لای هەمو کەس مەعلومە کە مىلەت بە زبانەوە ئەناسىرى. بىەقای هىەمو قەومىتىك بىە زبانىەوە بەنىدە. مىلەتى بى زبانى خۇی محافەزە مىلەتى بى زبانى خۇی محافەزە نەكرد، ئاخرىيەكەي ئىنقىرازە.

"میلهتی کوردیش تا ئیسته زبانی میلی خوّی له ههمو شتی پاراستوه. به سایهی محافه رهی زمانیه و مهمرو میله ته میراق دا زبانی کوردی له رهسیات ئهمرو میلهتی کورد ناوونیشانیکی ههیه و ئهناسری ئهمرو له حکومهتی عیراق دا زبانی کوردی له رهسیات دا مهقبوله. محافه زهی لیسانیش به شتیک ئهبی، پی قسه بکری و بنوسری و بخوینری ئینسانی که زوّر مودهت به زبانی باووباپیری قسهی نهکرد و نهینوسی و نهیخویند ئهو زبانه عهزیزه ی بیر ئهچیته وه.

"میلهتی کورد تا ئیسته له ژیر تهوقی زولّم و جههالهت دا بوه و بیّ دهست بوه لـه بـهر ئـهوه کتیّـب و ئاساری مدهوهنهی نیه و له بهر ئهوه چاک نهناسراوه...

الهم دریّژیه مهقسهدم ئهوهیه که منهوهران و لاوانی ولات که ئـهم وهزیفهیـهیان لـه سـهر شـانه ئـهبێ ههرچیهکیان بق ئهکرێ بیکهن و نهوهستن، ههر هیچ نهبێ کـه خـهریکی تـهئلیفات و تهرجومـه نـابن هـهرچی ئاساری پیّشوانمان ههیه کوّی بکهنهوه و یهکه یهکه له چاپی بدهن و بلّاوی بکهنهوه، تا ههم ئهو ئهسهرانه کـه نیشانهی رۆحی کوردیه له ناو نهچی و ساحیب ئهسهریش ناوی بمیّنی و ههم به سایهی ئهوانهوه زمانی میلیمان محافهزه و بهردهوام بکهین. وهکو کتیّب نوسینهوه و تهرجومهی کتیّبی عیلمی و فهنی پیّویسته. کوّکردنهوه و چاپ کردنی ئاساری پیشوانیش گهلی موهیم و پیّویسته.

"من زوّر دهمیّکه به و ئهمه له وه خهریکم و چهند ساله هه رچی شیعریّک، قسه و باسیّکی گهوره کانمان بیینم و ببیهم، کوّی ئهکهمه وه و حازری ئهکهم. به بلّ ئهمه وی تا سهر بیبهم و ته واوی بکهم له گهلّ نوبزهیه که له تهرجومه ی حالّی گهوره کانمان بیکهم به کتیّییکی چاک و بیخه مه پیش دهمی هه مو کوردیّک. له به رئه و زوّر تکا ئه کهم له هه مو کوردییّک. له به رئه دور و لاویّک ئایا تهرجومه ی ئه حوالٌ و سهرگوزه شته و قسه، ئایا شیعر و غهزه لیاتی هه چ شاعیر و نهدیبیّکی کوّن و تازه ی کوردیان لایه و هه یانه لوتف بکهن و بینیّرن تا ههمویان کوّ بکهمه وه و له چاپیان بده م له شکلی کتیّییّکی مونته زم و موعه زم ما که به سایه ی همو حه میه تمهندیّکی کورده و نهسه رئی که و و موهیم می و موهیم بیته و جود.

"وهعدیش ئهدهم ههرچی تهرجومهی حالّی جهنابی نالی، شیّخ رهزا، مهولهوی، کوردی، سالم، وهفائی، یه عنی یه کی له شاعیر و ئهدیبه کانم به راستی، به تاریخی تهوهلود و وهفاتیانهوه، به تهواوی بیّ بنوسی له پاش چاپ کردنی دو کتیبی لهو کتیبه و، ههرچی 100 شیعر یه عنی 200 مهسره ع له ئه شعار و غهزهلیاتی یه کی له شاعیره کانم بو بنیری له پاشا یه کی له و کتیبهی به دیاری تهقدیم ئه کهم، مهمنونیه و منه تداری خوّم و خرمه تی میله ته که می موناسیب و جوان و خرمه تی میله ته که که که که که که و موهیمه. " رژیان، ژ 772 ی تهموزی 1927).

زهکی سائیب ئه (کتیبه گهوره و موهیمه) ی بلاو نهکردوّته وه. به لام خرمه تیکی گهورهی زمان و ئهده بی کوردی کردوه. بوای ئهم تکایه له بهغداد له گهل تاهیر بههجهت مهریوانی به جوته به ناوی (کوردی و مدریوانی) یه وه زنجیره یهک دیوانی شیعر و کتیبی کوردی یان چاپ و بلاوکردوّته وه. له ناو ئه وانه دا دیوانی نالی، سالم، کوردی، حهریق. بو ئه و روژگاره، که ژمارهی ههمو چاپکراوی کوردی به پهنجهی دهست ژمیردراون، کاریکی گهوره و گرنگ بوه.

5. بايهخدان به ميزوي كورد

ژیان بایهخیکی زوری داوه به میژوی گهلی کورد. به تایبهتی لهو کاته ا هیشتا کتیبهکهی ئهمین زهکی (خولاسهیه کی تاریخی کورد و کوردستان) بلاو نهکرابوه وه. ته نیا کتیب له بابه تمیروی کوردستانه وه (غونچه ی به هارستان) هکه ی سه ید حسین حوزنی بوه.

له ژ 156 و 157 و 158 ما له ژیر سهرناوی (نوبزهیهک له تاریخی کوردان) دا کورتهی تهرجومهی لیکوّلینه وهی ئارکیوّلوّجی پروّفیسوّر سپایسه و له سهر شوینه واره میّژوییهکانی کوردستانی عیراقی بلّاو کردوّته وه. بهم پیشهکی یه دهستی پی کردوه:

"دەرەجەى ئەھميەت و قىمەتى عىلمى كەشفىاتى تارىخى و ئىحىاى مازى مىلەتىكى لە ھەمو كەسەوە مەعلومە و موحتاجى ئىزاح نىه. تارىخ نەھرىكە كە سەرچاوەى لە ئەزەل ھەئئەقولىّىت و مەنسەبەكەى ئەبەدە. ھەرچەندە زاھىرەن لە جەرەيان دا بى بەعزى تەحەولات و تەقەلوبات موشاھەدە ئەكرىّت، فەقەت لە حەقىقەتى حال دا ئەو ھەر لە عەينى مەجراى ئەسلىيەوە ئەروا. تەبەقەى حازرەى بەشەر بە ئىعتىبارىّىك پاشماوەى سەلەفە و ياخود ھەر عەينى سەلەفە فەقەت لە شكلىّكى تردا تەزاھورى كردوە، سورەتى مادىيە خارىج بكرىّت، لەخسوس سەجيە، ئەخلاق، زەكا، زىھنيەت و حەتا ئەسلىمتى دىن و زمان، تەرزى تەلەبوس و مىعمارى يەوە

کوردهواری حازر ههر عهینی ئه و کوردهن که 3 ههزار سال لهمهوپیش ژیاون. بی شوبهه ئینقیلابات، ئیحتیلالی ئهم ولاته له تهرهف غهیرهوه، تهحهولی شکل، دین، زمان تهئسیریکی موهیمی بوه به سهر ئهم خهواسه دا به گهل ئهوهش دا ئهسلیهتی خویان محافه زه کردوه و ئهیکهن. ئهم نهزهریهیه تهنها مهخسوسی ئیمه نیه، بو ههمو قهومی قابیلی تهتبیقه.

"کهشفی حانیسات و ئهحوالی مازی جگه له قیمهتی تاریخیهی، ئههمیهتیّکی حهیاتیشی ههیه بو تهبهقهی حازره. به سوئیی تالیع و بهبهختیهوه تاریخی رابوردوی کوردان مودهتیّکی مهدید و حهتا حالی حازریش مهجهول ماوهتهوه. هیچ جیّگهی شوبهه نیه که کوردستان ههروهک خاریجه ن ساحیبی لهتافهتیّکی فهوقهلعادهیه له داخلیش دا ئهنواعی ئاساری تاریخی به قیمهتی تیادا مهحفوز بو. کهشفی ئهم ئاساره و بو تهنویری رابوردوی تاریکی کوردان له مارتی 926 دا پروفیسور سپایسهر موتهخهسیسی ئاساری عهتیقهی دارهلفنونی پینسلقانیا ی موتهحیدهی ئامریقا هاته نهم مهنتیقهیه و نهلحهق خدمهتیّکی کرد که ههمو کورد نهبی مهمنونی بین.

"موشار ئیلهیهی ههر له بازیانهوه ههتا هه لهبچه ههرچی (گردی) دهستکردی تاریخی ههیه ههموی کهشف کرد، عهلاوهتهن ئهو مهختوتاتهی له کیتابهکانی نهینهوادا لهم خسوسهوه نوسراوه ههموی تهدقیق کرد، له پاش ئهم تهتهبوعه عیلمیه لهم چهندانه دا ئهسهریکی زوّر قیمه تداری له خسوس موحاره بهی بهینی رئاسورناسریال و زاموا) وه نهشر کردوه که بهر وهجهی ئاتی ته خیس کرا: ..."

له ژ 184 و 185 و 186 ما له ژیر سهرناوی (هاواری کوردان) دا تهرجومهی وتاریکی له سهر نهریت و رهوشت و خوی کورد بلاو کردوتهوه. بهم پیشهکییه دهستی پی کردوه:

"بەياناتىكى دوقتۆر ستاوت، مودىرى مەكتەبەكانى ئامرىقايە لە بەغداد كە پار لە ئاغستۆس دا لە گەڵ مىسز ستاوت دا بۆ سياحەت و تەماشاكردنى وەزعيەتى كوردستان تەشرىفيان ھىنا بوه سلىمانى.

"ئەم مەقالەيە لە مەجموعەيەكى ئامرىقانا نەشىر كىراوە و لـە بـەر ئـەومى سـەراپا بەحسىي ئـەخلاق و جوبىليەتى كوردەكان ئەكات ويستمان بە تەرجومە كراوى نەشرى بكەين."

له ژ 22 ی تەموزی 1929 دا له ژیر ناوی رئیمه ئەبەدەن ئەم چاكەیەی میستەر ستاوت مان لـه بیـر ناچیتەوه) له پەراویزی ئەم وتارەدا ھەندى لیـدوانی خـۆی بـلاو كردۆتـەوه و. بـه سـپاس و چاكـەوه باسـی نوسەرەكەی ئەكا.

له ژ 246 با ع. و. نوری (یهکهم دهولهتی کورد له عیراقا) ی له گوڤاریکی عهرهبیهوه کردوه به کوردی و بهم لیدوانهی خویهوه بلاوی کردوتهوه:

".. له ژمارهی چوارهمی مهجهالهی ئهقلامی (عهلی زهریفول ئهعزهمی) که له بهغداد دهرئهچی ئهمه نوسرا بو بو روسوری کوردهکان له بهر دهمی تهئریخ دا و بهعزی بیگانهی نهفام کردم به کوردی..."

به دوای نهم دا به ئیمزای (کوردی) له ژ 249 و 250 و 251 دا له ژیر سـهرناوی (یهکـهم دهوڵـهتی کوردی) دا چۆته قولایی میژوی کوردهوه.

6. بلاوكراوه كورديهكان

6. 1. رۆژنامە و گۆڤار

ژیان له چاو رۆژنامه و گوقاره کوردیهکانی هاوزهمانی خوّیها، له ههمویان تهمهن دریژتر بوه و له ههمو یشیان ریّکوپیکتر له کاتی خوّیها دهرچوه. ههوالّی دهرچون و بلاوبونهوهی روّژنامه و گوّقاره کوردیهکانی، به خوّشی و پشتیوانیهوه بلاو کردوّتهوه:

"بانگی کوردستان

"صاحیبی ئیمتیازی بانگی کوردستان سه عاده تمه ناب جه نابی مسته فا پاشا هه ربه و ناوه وه بق ده رهنانی غه زه ته یه میاسی روخصه تی ئیستیحصال کردوه. نهم ره فیقه تازه و خوشه ویسته مان ته بریک و ره واحی ته مه نا نه که ین. " (ژیان، ژ 4، 11 ی شوباتی 926).

"دیاریی کوردستان

"نوسخهی شانزدهمینی مهجههی دیاری کوردستان هاتوه، پر له مهقالات و خهبهراتی به ئههمیهت و به که که که مهقصه دی خزمه تکردنی وهتهن و مهنافیعی میلهتی کورده. به خویندنه و ئیشتیراکی ئهم مهجموعه به قیمه ته وصیهی قارئینی کیرام ئهکهین." رژیان، ژ 21. 17 ی حوزهیرانی 926).

"زاری کرمانجی

"ئەوەل نوسخەى مەجموعەى زارى كرمانجى كە لە تەرەف صاحيبى ئيمتياز و مديرى مەسئولى جەنابى سەيد حسين ئەفەندى موكريانى يەوە لە رەواندز دەر ئەھينرى بە ئيدارەخانەمان گەيشت. جىدەن مەسرور و خۆشحاڵ بوين كە مەجموعەيەكى ترى وا بە قيمەت بە كوردى ببينين. ئەمە ھيمەت و غيرەتيكى زۆر گەورەيـە و نيشانەى سەعادەت و تەرەقىى قەومى نەجيبى كوردە. خصوصەن ھينان وجودى مەتبعەيـەك لـە رەوانـدز مەحصولى حسيكى بەرز و فەعاليـەتيكى زۆر گەورەيـە. بـە دڵ و بـە گيان تەقـديرى ئـەم ھيمەتـە و نەلـەبى مومفەقيەت و رەواجى ئەم رەفيقە بە قيمەتەمان ئەكەين." رژيان، ژ 220. 1 ى تەموزى 926).

"رۆژنامەى زارى كرمانجى كە بەينىك لەمەوپىشەوھ لە بەر بەعزى نوقصانيەت ئىنتىشارى نەئـەكرد بـە واسىتەى موعاوھنەتى قىسمىك حەميەتمەندانەوھ دەستى كردۆتەوھ بـە ئىنتىشـار تەمـەناى دەوامـى ئەكـەين." (ژيان، ژ 139، 22 ى تشرينى دوھمى 1928).

'داخلی:

"مدیر و موحه پیری مهجهلهی زاری کرمانجی موحته رهم سهید حسین حوزنی ئهفه ندی بـ فر پیکهینانی ئیشوکاری مهجهلهکهی و بلاوکردنه و می کتیبیک که بهمزوانه بـه نـاوی (ئـاورپیکی پاشـهوه) تـهئلیفی کـردوه تهشریفی هیناوه ته سلیمانی عهرزی به خیرهاتنی دهکهین." (ژیان، ژ 258، 28 ی ئاغستوسی 1930).

كەركوك

"ژیان برایهکی خۆشهویست و پشتیوانیکی به قوهتی چنگ کهوت

چەند رۆژیک لەمەوپیش به سرورەوە بیستمان غەزەتەی كەركوک كە رەفیقیکی خۆشەویستی ژیانە بە سەبەبی ئەوھوە لە كورىستان و لە ناو میلەتی كوردا ئینتیشار ئەكات بـۆ ئـەوھى ببـێ بـﻪ ئاوینــەی حـاڵ و تەرجومانى حەقیقەتی میلەتەكە ئیتر لەمەودوا قیسمیکی زۆری بە كوردی ئەنوســرێ و ئینتیشــار ئــەكات. ئــەم

خهبهره به جدی سرور و خوشیه کی ته واوی خسته دلّی میله ته که مانه و هه مو کوردیّک به پهروشه و هه و کوردیّک به پهروشه و چاوه پوانی راستی نهم خهبهره خوشه و به عهجه ه نینتیزاری چاوپیکه وتنی نه و غهزه ته کوردی هی نهکرد. شوکور دویّنی له ناکاویا خهبه ره که ته حهقوقی کرد و غهزه ته که دو صهحیفه ی به کوردی نوسرا بو هاته سلیمانی و به داخل بونی حهیاتیّکی تازه ی خسته وجودی میله ته که مانه و به م سه به به و و ریان یش برایه کی عهزیز و پشتیوانیّکی به قوه تی بو په یدا بو .

"خویندهوارهکانمان تاقم تاقم بو چاوپیکهوتن و خویندنهوهی ئهم غهزهته به قیمهته موحتهرهمه شهتابیان نهکرد و حهقیقهتهن نهم مهسئههه نهمهنده خوش بو که له موقابیلیا ناتوانین به تهواوی دهرهجهی سروری میلهتهکهمان بهیان و تهعریف بکهین چونکه نهم دو لیوایه که دراوسی یهکترین و نههالی یهکهی هاوخوین، ههم جنس، هاوزبان و ههمو غایهیهکیان یهکه به سهبهبی نهوهوه غهزهتی کهرکوک ههتا ئیستا به لیسانی محهلی و مادهرزادی خوی ئینتیشاری نهنهکرد، له هاواری ییکتری نهنهگهیشتن و به فریادی یهکتری نهنهکهوتن به لام وا شوکور به سهبهبی لوتفی حکومهت و مهنمورینه ئیداریه به قیمهتهکانمانهوه ئهم مانیعهیه ههل گیرا و نهم پهردهیهی به سهرمانا راکیشرا بو لابرا و له یهکتری ناشکرا و مهعلوم بوین.

"بهرامبهر بهم حهرهکهته مهعقوله. ئهم مژده خوّشه و ئهم لوتفه گورهیه، عهلهنهن به ناوی میلهتهکهمانههه تهشهکوری حکومهتی موشفیقه و حهقپهرستمان ئهکهین. ئومیّد ئهکهین ئیتـر ئـهم 3 بـرا عـهزیزه کـه: زاری کرمانجی، کهرکوک و ژیانه، دهست بدهن دهست و پشتیوانی یهکتری بن و به ههمو قوهتیانهوه بوّ تـهرهقی و تهالی مولّک و میلهتهکه ههول بدهن و تی کوّشن." رژیان، ژ 238، 8 ی مایسی 1930)

"غەزەتەي كورىيى كەركوك

"دیسانه وه به خوشیه وه خویندمانه وه غهزه ته ی که رکوک که هه تا ئیستا دو صهحیفه ی به کوردی درئه چو قهرار دراوه هه مو روزیکی دوشه ه درچی و چوار سهحیفه ی به کوردی بی به رامبه و به مرثده خوشه میله ته که مان پیخوشحال بو، ئومید ئه که ین نهم برا خوشه ویسته مان هه تا سه و به موه ه قی خدمه تی و ه ته و که میان به که یا دریان و که یک که یک که یک که یک که یک که یک که که یک ک

تا له شهورا بين بهشمان هاواره" (ژيان، ژ 330، 14 تهموزي 1932).

هاوار "ىيارى ىيار بۆ كۆوارى هاوار هاوارى كوردان له شامەوه هات هەواريان بەرز بى دور بن لە نەھات شام سەحەرى دىخ، سورى سوردارە

2.6

6. 2. 1. كتيبي مهكتهب

"دەنگوباس

"مژده!.. له سهمای مهعاریف دا ئهستیرهیهکی قیمهتدار

"ئەلفبايەكى كورىى كە موافيقى ئوسولى تەدرىس و لە سەر تەرزى تازە لـە تـەرەف ئەحمـەد ئەفەنـدى عەزيز ئاغاوە تەرتىب و تەئلىف كرا بو و مودەتى لەمەوپىش لە تەرەف ئەنجومەنى مەعارىفى ئىرەوە لـە پـاش لى ورد بونەوە بە باش زانرا و، بە واسىتەى لوتفى عالىي موتەسەرىفى مەعارىفپـەروەر و موفەتىشـى ئىـدارى عالى قەدرەوە بۆ چاپ نىررا بوه بەغدا، ئەمجارە لە تەرەف وەزارەتى جەلىلەي مەعارىفىشەوە تەسـدىق و تـەبع فەرموراوە و، لە مەدارىسى كوردىيەدا ئەمر بە تەدرىسىي كراوە.

"ئەمە ئەوەل ئەسەرىكى قىمەتىدارى كوردىيە كە ئەولادى كورد ئەيگرىتە باوەش. ئومىد ھەيە بە واسىتەى سەولاتىكى كە لەم ئەسەرە قىمەتدارەدا پىشان دراوە ئەولادى كورد بە بى ئەرك و ئەزيەت لە زەرفى مودەتىكى زۆر كەم دا فىرى خويندن و نوسىن ببن. بە ھىواين ئەم پۆسىتەيە نوسىخە چاپكراوەكانى بىتە سلىمانى. فرسەتە وەرىگرن و ئىستىفادەى منالتانى پى تەئمىن بكەن. (سەد شوكر سىمايلنامە و بىا داود نەما...)

"ژیان بەرامبەر بەم ھیمەتە و لوتقە گەورەيە خۆى بە مەىيونى شـوكران ئـەزانى." رژیـان، ژ 49، 6 ى كانونى سانى 1927).

له کوتایی بیستهکان و سهرهتای سییهکانی سهدهی بیستهم دا، ههندی کتیبی خویندنگه سهرهتاییهکان کراون به کوردی. وهکو ههنگاوی یهکهم دیاره کهموکوری زوریان تیدا بوه.

ع. عەزیز که خوی ماموّستای خویندنگهی سهرهتایی و یهکیّ بوه اهوانهی بهشداری تهرجومهی کتیّبهکانی کردوه، وتاریّکی به چهند ئهلّقهیهک اه ژیر ناوی (مهتبوعاتمان) دا بلاو کردوّه، وتاریّکی به چهند ئهلّقهیهک اه ژیر ناوی (مهتبوعاتمان) دا بلاو کردوّه، وتاریّکی

"دهرهجهی عیلم و ئیدراکی میلهتیک و نهوعی پیشکهوتنیان له مهتبوعاتیان دهرئهکهوی چونکه میلهتیکی دواکهوتو که وریا بوهوه پیش هممو شتیک ههول ئهدا بق تعرهقی مهعاریف، که بناغهی مهعاریفیش مهتبوعاته وه یا بناغهی مهتبوعات مهعاریف، له دوایی که نیقتیساد و، له پیش ههمویان با ئینجا عهمارهت و سیاسهت و سائیره، چونکه میلهتیکی جاهیل له روی نهزانینهوه گهلی شت به چاک ئهزانی و ئهیکا نهتیجه زهرهر و زایع بونی حقوقی خقری ئینتاج ئهکا. بق پیشکهوتنی مهعاریفیش یهگانه رههبهر مهتبوعاته که ئهمهش ئهنواعی ههیه، مهسهلهن غهزهته تهرجومانی حسیاتی میلهته، کتیب و ئهدهبیات ئاوینهی کهمالیاتی ئهو میلهتهیه و، کوتوبی عیلمی، ئهمهش یا تهنیف وه یا تهرجومه ئهکری له لوغهتیکی ئهجنهبیهوه، کتیبی مهکتهبیش له میانهی ئهمانها ئهژمیرری.

"له زهمانی حکومهتی ئهمهویه و عهباسیها که قهومی عهرهب ههولّی تهرهقی عیلم و مهعاریفیان دا له زهمانی هارون ئهلرهشید و مهئمون با له زبانی هندی، یوّنانی و فارسی به ههزاران کتیّب تهرجومه کرا بهم جوّره مهتبوعاتیان (نوسهر له به کار هیّنانی وشهی مهتبوعات لیّرها به ههلها چوه. لهو سهردهمها مهتبهعه نهبوه تا مهتبوعات ههبوبیّ. کتیّهکان به دهس نوسراونهتهوه. نم،) پیّش خست و تهرهقییان کرد. ههروا ژاپوّنیاییهکان، تورکهکان له ئیبتیدای وریابونهوهیان دا ئهوهل ئیشیان پیّش خستنی مهتبوعاتیان بو.

"قەومى كورىيش لەم قەرنى ئەخيرەدا كە وريا بونەوە فەرقى ئەم نوقسانيەتەيان كرد بۆ عەينى غايە لـه ئەستەموڵ لە زەمانى حكومەتى عوسمانى مەجموعەى (رۆژى كورد و ھەتاوى كورد) يان نەشر كىرد و بـەعزى کتیبیان له چاپ با و ئیستاش لهم زدمانی حکومهتی عیراقیهش با ههمو نهوعه موساعهدهیهک کراوه بو دهرهینانی غهزهتهی سیاسی و مهجموعهی عیلمی و کوتوبی مهدرهسی و ئهدهبی و بو تهدقیق و له چاپهانی کتیبی مهکتهبی له عالم و منهوهرانی کورد لوجنهیهک هه لبژیرراوه. وه وهزارهتی مهعاریفی عیراق بو ته شویق کردنی موعهلیمانی کوردی بو تهرجومه کردنی کتیبی مهکتهبی به ههمو مهکتهبهکانی کوربا تهعمیمیکی بلاو کردهوه که ئهمه نهوعهما فرسهتیکی به خشی به وانهی ئارهزوی خزمهتی مهعاریفیان ههیه. " (ژیان، ژ 236.

ع. عەزىز لە بەشى دوەمى وتارەكەى دا نوسيويتى:

"بهلام مهعلومي خویندهواراني کیرامه که شهخسیک له عیلمیک نهزانی وه یا له لوغهتیک تی نهگا ناتوانیٰ له تەرخومەی ئەو غیلمەدا موھفەق بیّ. ھەروەكو وتمان لـه سـايەی تەشـويقی مـەغاريف و بــه ســەغی كۆمەلى تەئلىف و تەرجومە لەم نزىكانەدا چەند كتيبيكى كوردى تەرجومە و لە چاپ درا. بەلام مەعەلئەسەف لە ناو ئەم كتێبانەدا بەعزێكيان لە بەر نوقسانيەتى مەتبەعەيى وە يا عيلمى ئەتوانم بڵێم كە قابيلى ئيستيفادە نـين بق قوتابیهکانمان. خسوسهن لهم سالی تهدریسیها دو کتیبی کوردی له چاپ درا. یهکیکیان ههندهسهی صنفی چوارهم و ئەوى تريان عيلمى ئەشياى صنفى شەشەمە. ئەم دو كتيبەم زۆر بە دىقەت خوينىدەوە. ھەندەسلەكە تەقرىبەن باشە و ئىستىفادەي لى ئەكرى بەلام ئەوى تريان كە عىلمى ئەشىيايە و بىق صىنفى شەشـەم تـەرتىب کراوہ که قوتابی ئەم صنفه ىاخلى ئيمتيحانى موسابەقە ئەبن ئەم كتيبه سەرايا غەلەتـەش كـە بـە دەسـتيانەوە ئەسى مەعلومى خوينىدەوارانە كە زيھنى تەلەبە تىك ئەنا و بەرەھمى نىەجاھى مەكتىەب لىە نىاو مەكتەبلەكانى عیراق با دوا ئـهخات. ئینجـا بـــــ ئەمــهی کــه غهلــــهتی تهسـحیح کــراوی مــهزکور بــه تــهبعکراوی بــه دهسـت قوتاىيەكانمانەوھ ىى ئارەزوم كرد لە ستونى غەزەتەي ژيان دەرحى بكەم و ئومىد ئەكەم كە ئەم حەرەكەتەم بۆ مهکتهب و منالهکانمان به خزمهت عهد بکری و حهمل نهکریته سهر غهرهز وه یا شهخسیات. مهعلومه میلـهتیک پیش ناکهوی ههتا تهنقید نهکری و عهیبی خوی تهلافی نهکا. بیجگه لهمهیش له ترسی نهمهی که نهوهک له لايەكى ترەوە دەركى ئەم غەلەتە بكرى با خۆمان لە دەركى غەلەتى خۆمـان دا تەقـەدوم و لـە پـيش ئـەوان دا تەسحىحى بكەين بەلْكو لەمەولا ھەركەسىٰ كە كتىنىكى تەرجومە كرد ئەسەرىكى وا ئىنتىخاب بكا كە لە داخلى ئىختىساسى خۆىدا بى." (ژيان، ژ 237، 28 ى نىسانى 1930).

له چهند ژمارهیه کی تربا ههندی له هه له و چه وتی یه کانی کتیبه کهی باس کردوه.

ع. واحید، وهرگیّری کتیبه که هاتوّته جواب. ع. واحید ههمان (ع. و. نوری) یه که یه کی بوه له نوسه ره باش و پیشکه وتنخوازه کانی کورد. گهای به رههمی پوخت و جوانی ههیه. نهگه رچی وه لامه کهی ههندی تو په وی پیّوه دیاره، به لام دهستی خستوّته سهر ههندی له گیروگرفته کانی روّشنبیری کوردی و له ژیّر سهرییری رکتیبه کانی مهکته به کانمان دا نوسیویّتی:

له ژمارهی 237 ی رۆژنامهی ژیان دا به ناوی ع. عهزیزهوه چهنــد کهلیمهیــهکم دی لــه بـابــهت کتێبــی ئەشیای سینفی شەشەمەوە که خۆم تەرجومەم کردوه و زۆر به ناشیرینم زانی که بیّ جوابی بهێڵمەوە:

منیش بی ئەمەی تەعەرورزی شەخسیات بکەم بە کوردی ئەلایم ھەرچی کتیبینک کە لە مەکتەب الله كانمانا ھەیە و بە كوردی لە چاپ دراون ھیچیان بۆ ئەوە ناشین كە پییان بلاین (كتیبی مەكتەب) بۆ ئیسـپات كرىنـی ئەم قسەیەم ھەمو وەختیک ئامادەم.

2. به لام ئیحتیاج مهجبوری کردوین که پی یان بلیّین کتیب. چونکه هیّشتا گهنجیّکمان پی نهگهیشتوه که له ژیر دهستی ماموّستایه کی کورنا حیسی میللی وهرگرتبیّ و به زمانی کوردی فیّری خویندنیکی تهواو بوبیّت. له بهر ئهوهی مهنتیقهکهیشمان بچوکه فروّشتنی کتیّبهکانمان زوّر کهمه و مه عاریفیش له بهر ئهم سهبهبی ئهخیره کهم یارییهی ئه و موعهلیمانه ئهدات که کتیّب تهرجومه ئهکهن.

3. ئەگەر تەرجومەى ئەم كتيبەم خراپ كرد بو بۆچى ئەمىن زەكى بەگ قوبولى كىرد. وە ئەگەر ئەو كوردى نازانى بۆچى ئەو كتيبانەى تر كە تەنقىقى كردوە بە باش ئەدرىتە قەلەم. خۆ من بـە زۆر و پارانـەوە كتيبەكەم پى قبول نەكرد.

مُن بلّیم چی ملیوّنیک کورد مهتبه عهیه کیان نیه که چوار کتیبی لی ته بع بکهن؟ 4. ئهگهر ئهوهنده شارهزا بویت بوّچی که پیّم گوتی تهرجومهی بکه نهتکرد؟ ئیتر حورمهتی زوّر. ع. واحید" (ژیان، ژ 241، 29 ی مایسی 1930)

6. 2. 2. كتيبي گشتى

"تەئلىفات: يىشەواى ئاين

"کتینیکی دینیه، بن تیگهیشتن له واجیبات و شهریعهتی ئیسلامیه، له سهر رهوشتی ئیمامی شافیعی به ئوصولیکی ریکوپیک و کوردیهکی پهتی له تهرهف خیوی زاری کرمانج جهنابی سهید حسین ئهفهندی موکریانیه وه تهنلیف و تهبع کراوه.

"نوسخەيەكى ئەم ئەسەرە بە نرخە كە لە شەرت و شروتى ئىسلامىتى باس ئەكات و پىمان بەخشراوە بـە ئىدارەخانەمان گەيشت. لامان وايە ئەگەر بىت و بى قوتابخانەكانى كورىستان بخرىتە پرۇغرامـەوە و لـە دەرسـى ىين با تەرىساتى لە سەر بكرى ئىستىفادەي مەتلوب تەئمىن ئەكات." رژيان، ژ 58، 17 ى مارتى 927).

"رەوشت و خو

"مەعلوماتى مەدەنيە

"ئەسەرىكى بە كەلكە، نوسخەيەكى ئەم ئەسەرە بـە قىمەتـە كـە لـە تـەرەف لاوانـى كـوردەوە لـە سـەر پرۆغرامى مەعارىف بۆ مەكاتىبى كورد تەنلىف و تەرجومە كراوە بە ئىدارەخانەمان بەخشرا.

"محتەوەياتى، بە ئوسلوب و تەرزى ئىفادەيەكى جوانەوە سەراپا رىپى بونە ئىنسانىكى حەقىقى نىشــان ئەدات و، زۆر بە ئاسانى ئىستىفادەى قوتابيەكانمان تەئمىن ئەكات. لە گەڵ ئەمەى كـﻪ نوســخەى دوەمــى ئـﻪم تەئلىڧە لە ژىر چاپ دايە تەبعى گەلى ئاسارى ترىشــيان بـﻪ دەســتەوەيە. لـﻪ رىپى خزمـەتى مـﻪعاريف دا ئـﻪم موەڧەقيەتە گەورەيەى لاوەكانمان بە دڵ تەقىير ئەكەين." (ژيان، ژ 72، 5 ى تەموزى 927).

ائيعتيزار

له میژ بو به تهما بوین نهختی بارسوکی قوتابیهکانی ئیبتیدائیمان بکهین. تهماشای پیــردوی (مــنهج) ی وهزارهتی مهعاریفمان کرد..... (ژیان. ژ 73. 12 ی تهموزی 1927).

"خۆشى و ترشى

"نوسخەيەكى تر لە موئەلەفاتى صاحيبى زارى كرمانجى و وەتەنىى حەقيقى جەنابى سەيىد حسىين ئەفەندى موكريانى كە لە ژير عينوانى (خۆشى و ترشى) دا نەشىرى كىردوە بە ئىدارەخانەمان گەيشىت. حەقيقەتەن تەئليفتكى بە قىمەت و كتيبتكى بە كەلكە. تەوسىيەى خۆشەويسىتانى ئاسارى كوردى و كورىپەروەرەكانمانى ئەكەين." (ژيان، ژ 78، 18 ى ئاغستۆسى 927).

"مژده بۆ كوردەكان: دەستورى كوردى

"لەم رۆژانەدا بە مەسروريەتەوە لە غەزەتەكانى بەغدادا خويندمانەوە كە قەواعيد – دەستور –ى كورديەكـەى جەنابى تۆفيق وەھبى بەگ كە چەند ساڵيكە لە گەڵ يا خەريكە جزمى ئەوەلى تەواو و تەبع كراوە.

"ئهم خهبهره بق کوردهکان بهشارهتیکی خقشه، چونکه ههمو ئهیزانین میلهتی کورد ههرچهند ههتاکو ئیستا زبانی مادهرزادی خقی که کوردیه محافهزهی کردوه و دائیمه ن گفتوگوی بهم زبانهی خقی کردوه، به لام له بهر ئهوهی مودهتیکی زقر له تهرهف تورکهکانهوه ئیستیلا کراین و له سهریکی تریشهوه له گهل ئیرانیهکانا دراوسی و تیکه لاو بوبوین موخابهراتی بهینی خقمان بهعزهن به فارسی و بهعزهن به تورکی بو وه معامه لاتی رهسمی حکومهتی و تهدریساتی مهکاتیبیشمان به مهجبوری به تورکی بو.

"وهقتیک که شهری گهوره دوایی هات و ئیمهیش نهجاتمان بو، به سهبهبی ئهو فکری میلیهتهوه که دائیمهن له دهماغمانا نهقشی بهست بو وه به سهبهبی موساعهدهی حکومهتی فهخیمهی ئینگلیز و عیراقهوه وه بو بو به نهوهی زبانهکهیشمان زیندو ببیتهوه موخابهراتی خسوسی بهینی خومان و معامهلاتی رهسمی حکومهت و تهدریساتی مهکاتیبمان کرا به کوردی. به لام چونکه بو لیسانهکهمان دهستوریک ریک نهخرابو وه ئهو ئهلیا و دهستورهیش که لهم سالانه دا بومان ریک خرابو ئیبتیدائی بون، زبانهکهمان تهکامولی نهکرد و به مهجبوری منالهکانمان و کاتبهکانمان ههمو کوردستانا مهعلوم نهبوه چ کاتبیک موقتهدیره و کی نهوعیک که ئهتوانین بلیین ههتاکو ئیستا له ههمو کوردستانا مهعلوم نهبوه چ کاتبیک موقتهدیره و کی

"تهبیعی ههمو عیلم و ئیقتیداری توّفیق وههبی بهگمان لا مهعلومه و ئهیزانین ئهم زاته له عیلم و عیرفانا مهوقیعیّکی مومتازی ههیه.

"ئینجا به تهبیعی زاتیکی وهها ناهی له نهتیجهی سهعی و کوششی چهند سالیّکیا موهفهق بوبی به نانان و تهرتیبی نهستوریکی کوردی موحهقهق ئهبی نهم نهستوره فهوقهلعاده بی و ئیتر له خویندن و نوسینی کوردیا موشکیلاتیکی نههیشتبی. وه غهیری نهمهیش وهکو بیستومانه نهم نهستوره له تهرهف گهلی موتهخهسیسینی مهعاریف و پیاوه عالمهکانی عیراق و ئینگلیزهوه تهدقیق کراوه و له تهرهف ههمویانهوه تهقدیر و به باش زانراوه و حهتا نهلیّن نهگهر منالانی کورد له سهر نهم نوسوله پیّیان بخویّنریّ به سههلی به 4 مانگ فیری خویّندن و نوسین نهبیّ.

"ئینجا له بهر ئهوه پیویسته ههمو خویندهواریکی کورد یهکیک لهم دهستوره به دهستیهوه بگری و لهمهودوا له نوسین و خویندن دا تهتبیقاتی له سهر بکات و تکایش له نیش به دهستانی مهعاریف ئهکهین له ئهمسالهوه ئهمر بدهن ئهو ئهلفبایهی که ههمانه له سهر ئهم دهستوره تیکرار تهبع بکریتهوه و له ههمو مهکاتیبه کوردیهکانا تهریسات له سهر ئهم ئوسوله بکری." (ژیان، ژ 197، 12 ی ئهیلولی 1929).

تۆفىق وەھبى لە ژیانى خۆىدا گەلى پلە و پايـەى رەسـمىى لـە حكومـەتى عيـراق دا پـى سـپيردراوە. ماوەيەك فەرماندەى زانستگەى جەنگى و چەند جاريك بوه بە وەزير و بوه بە ئەندام لـە مەجلىسـى ئـەعيان دا. بەلام ئەوەى ئەمى لە ميژوى كوردا بە زيندويەتى ھىشتۆتەوە لىكۆلىنەوە زمانەوانىيەكانى بوه. بە تايبـەتى ئەم (دەستورى زمانى كوردى) يە، نەك وەزىغە حكومەتيەكانى.

"ديواني كوردي

اله تهرهف جهنابی کوردی مهریوانیهوه (بیوانی کوردی) تهبع کراوه نوسخهیهکمان موتاله عه کرد زوّر ئهشعاری شیرین و لهتیفی تیا موندهریجه. قهریبهن میقداریّکی موناسیب نیّت بوّ دوکانی وهستا ئهجمه دی خاله عهلی خهیات بوّ فروّشتن ههرکه سیّ ئارهزوی تهرهقیاتی عونسوریه و شیرین مهزاقی ئهشعاری کوردیه

ههریهکه نوسخهیهک بکری قیمهتی له گهل مهوزوعات و موندهرهجاتی قابیلی تهوازون و تهناسوب نیه چونکه 4 ئانهیه. حهقیقهتهن ئهم دو زاته زور خادیمی مهعاریفی کوردین تهبریکی حهمیهتی وهتهنیه و مهساعی نهشری ئاساری قهومیهیان ئهکهین." (ژیان، ژ 299، 9 ی تشرینی دوهمی 1931).

(لاویکی کورد) میژوهکهی ئهمین زهکی که به ناوی (خولاصهییکی تاریخی کورد و کوردستان) هوه بلاو کراوهتهوه بهمجوّره ههلسهنگاندوه:

"تاریخی کورد

1. هەمو كوردىكى تىگەيشتو تا ئىستا گرىخىيەكى گەورە كوتبوە دىلىيەوە، ئەو گرىخىيەش نەبونى تارىخىكى رىكوپىكى كورد بو. چونكى نەبونى ئەم تارىخە ئەبو بە سەبەبى نەزانىنى رابوردوى ئەم مىلەت و ئەم نەزانىنە گەلى زەربەى ئەنا لە مەعنەوياتى ئەم قەومە و ئەبو بە سەبەبى كوژاننەوەى ئاسارى ئەجداد و ئەم ناتەواويە زۆر جار ئەفرادى ئەم قەومەى شەرمەزار و خەجالەت ئەكرد لە موجادەلەى ئىجتىماعىدا كە واقىع ئەبو لە بەينى كوردىكى و بېگانەپەك دا.

حەقىقەتەن غەيىپكى زل و بى ئەمان بو. چونكى زۆر ناشىرىنە بى ئەفرادى قەومىكى كە نەزانى ئەجدادى چىن و چى بون؟

وه حالهتی ئیجتیماعیه و سیاسیه و عیلیمیه و سهناعییهیان چۆن بوه و چۆن حاکمیهتیان کردوه؟ چۆن کهوتونه دهورهی زیللهت و سهرگهردانی و رهزالهتهوه و ئهو قهومه چ نهوعه عهنعهناتیکی بوه و یه؟

- بۆ نوسىنى تارىخىكى مەوسوقى كورد وەك بىسـتومە بـەعزى كـوردى بـﻪ ويجـدان و خوينگـەرم ھەولىان داوە بەلام زەمان بوه بە مانىعى سەعىيان و نەتىجەى رەنجيان بەر ھەوا بـوە، وە ياكردويـەتى وەك بەعزى موحەرىرىنى ئەقوامى شەرقى كۆن نەختى لە رى لاى داوە.
- 3. زور شوکر له ناو نه و زمواته موحته رممانه ما مومفه قیه ت بو مه عالی نه مین زمکی به گ حاسل بوه و نائیلی نه م دم رمجه ی شه رمفه بوه. چونکه له پاش زمحمه تیکی زور و له 250 ناساری جوی جوی که به نینگلیزی و نه لمانی و فرانسزی و عه رمبی و تورکی و فارسی بو، نه سه ریکی مودهیش و موکه مهلی بو میله تی کورد هینایه وجود و به پی مه علوماتی که له و ناسارانه ی له سه رموه عه رزمان کرد نیسیاتی کرد و دوزیه و که کورد له نه ته و می رقوتی ناریه، که ته و میه به رز بوه و مین عه سری پیش میلانا له م جیگه یه نا حاکم و حوکم ران بوه و ساحیبی شه و که تو شه خسیه تیکی به رز بوه .

وا شوکر چاپی جلدی یهکهمینی به دو جزم تهواو کرد و زوّر به مونتهزهمی بلّاوی کردوّتهوه که هـهتا ئیستا هیچ کتیبیکی کوردی وا جوان ریّک نهخراوه.

- 4. بینجگه له و مهعلوماتهی که وهری گرتوه به گهلی حهقایقی سابیته و مادی عولهمای ئهقوامی بینگانهی به سورهتیکی در نقل این به سورهتیکی به رزهوه رهد کردنوته وه که جدهن شایانی ئیفتیخار و سروره. چونکه گهلی عولهما بق کهمکردنه وهی قهومی کورد و بق تهشویشی ئهسل و فهسلی کورد گهلی خورافاتیان ماخلی ئاساری خقیان کردوه. زقر شوکر باوکی تاریخی کورد مهعالی ئهمین زهکی بهگ رهنجی به زایه دان و حهقیقه تی زقر چاک دهرخست.
- 5. چونکی تاریخ خالقی شعوری میللی و موهحیدی ههمو شعوریکی قهومیه ئهمینم بهم ئهسهره نازداره میلهتی کورد ئاوریّکی باش و به دیقهت ئهاتهوه بن مازی و توّزیّ عیبرهتگیر ئهبی و به ئیرادهیه کی مهتین و له سهر خوّ ئیستیقبالیّکی روناک بن خوّی تهئمین ئهکا.

"له پیش ئەمەدا واز بینم له قسه کردن ئیمانم ههیه به تیکهیشتوان زو ئهم کتیبه عهزیزه دائهنین له کتیبخانهکانیان دا، وه موئهلیفی خوشهویستی موحتهرهم جلدی دوهم به زویی له چاپ ئهدا چونکه زور زور موحتاجی تهنویرین.

۔۔۔ "ئیتر خوا دڵسۆزانی میلـەتی كـورد مەسـعود بكـا. لاوێكـی كـورد" (ژیــان، ژ 302، 30 ی تشـرینی دوممی 1931).

ئەمىن زەكى بەگ لە ژيانى خۆىدا گەلى پلە و پايەى بەرزى لە حكومەتى توركيا و لە حكومەتى عيـراق دا پى سپيردراوە. لە عيراق چەند جارى بۆتە مەبعوس و چەند جارى بۆتە وەزير، بەلام ئەوەى ئـەمىن زەكـى برىۆتە ريزى پياوە نەمرەكانى ميرۋى كوردەوە ئەم پلە و پايە رەسمىيانە نەبوە، بەلكو نوسينى ئەم ميرۋە وكتيه ميرۋە وكتيه كتيه ميرويهكانى ترى بوە.

7. تەمسىل

ژیان له (ههوالی ناوشار) ما به ناونیشانی (تهمسیل) نوسیویتی:

"له تەرەف تەلەبەكانى مەكتەبەرە بۆ مەنفەعەتى كەشافە شەوى سىنشەموى رابوردو لە بىناى مەكتەب دا ئۆر عىنوانى (نەتىجەى سەفاھەت) دا ريوايەيەك تەمسىل كرا. لە گەل ئەمەى كە ئەرەلەمىن جاريان بو حەقىقەتەن زۆر جوان تەمسىل كرا. مەزھەرى تەقدىر و تەحسىنى ھەمو لايەك بو. بىژى موحىبانى عىلم و ئەدەب." (ژيان، ژ 26، 29 ى تەموزى 1926).

رەنگە ئەرە يەكەم جار بوبى كە لە سلىمانىدا شانۇنامەيەك يىشكەش بكرى.

بۆ جارى دوەم شانۆنامەيەكى تر پێشكەش كراوە. لەم بارەيەوە ژيان لـە ژێـر سـەردێڕى (لـە بينـاى زانستىدا تەمسىل) ريپۆرتاجێكى لە سەر نوسيوە، ئەڵێ:

"فهنی تهمسیل له ههمو جیّگایهک با رهغبهتیّکی تهواو و ئیمتیازیّکی تایبهتی براوهتیّ، حهتا ئهوانهی که لهم فهنه به قیمهته با دهستدریّژی و ئیختیساسیان تیا پهیدا کربوه به کهمالی ئیحتیرامهوه یاد و تهقدیر کراون، زیرا ئهم فهنه به سهر ئهخلاقی میلهت، عاباتی مهملهکهت، ئهتوار و ئهفکاری ئینسان با، تهئیسیریّکی باش ئیجرا ئهکات.

"له لایهکهوه بینا بهم فکر و مهقصه و له لایهکی ترهوه له رئی تهئمینی مهنفه عهتی مه عاریف و مهکاتیبی سلیمانی با شهوی پینجشه مه که ته صادوفی 28/27 ی ته موزی ئهکرد. له بینای جه معیه تی زانستی با ته مسیلیکی تاریخی و ئه خلاقی له تهره ف ههیئه تی ته علیمیه ی مه کته بی ئه وه ل و قوتابیه کانی به غدامانه وه له رئی شهرائیت و پرؤغرامیک که له ته ره فی ههیئه تی ته مسیله وه ته رتیب کرابو، ئیجرا کرا، ئه م ته مسیله چونکه له رئی خدمه تی مه عاریف دا بو، ئه شراف و ریجالی مه مله که تو هه مو موحیبان و ته ره فدارانی عیلم و معاریف، به که مالی شهوق و شه تاره ته و شیجا به تیان کربو و گربوبونه وه.

"ئەسلى تەمسىيلەكە بە 5 پەردە زولم و ئىستىبدادى بى ئەندازەى قەيسىەرى رۆمىى مەشبھور ئىمپراتـۆر نىرونى تەصوير و لە ژىر زولم و ئىستىبدادى ئەودا بە واسىتەى سىناتۆر ومىلەتپەروەرانى رۆماوە نەجاتدانى رۆماييەكانى تەمسىل ئەكرد.

له پەردەى ئەوەل دا، موفەصەلەن بـۆ رزگـاركردنى مىلـەت قـەرارى مەجلىسـى سـينات و، سـەتوەت و حىشمەتى ئىمىراتۆر نىرون نىشان درا.

"له پهردهی دوهم دا، معامه لاتی غهدارانه و مهزالیمی جهبارانهی ئیمپراتور نیرون تهمسیل کرا.

"له پهردهی سنیهم دا، بهزم و کهیفی ئیمپراتقر له گهل مهحبوبهیهکیدا و به سهراچونی ئیمپراتقریچه و، لهو ئهسنایهیش دا سوتانی شاری رقما و گوی نهدانی ئیمپراتقر بهم فاجیعهیه به تهرزیکی حهقیقی خرایه بهر ئهنزاری تهماشاکهرانهوه.

له چوارهم پهردهدا، ئیختیلال و قیامی ئههالی، ئیجتیماعی وهتهنیهکان له گهڵ تهشویق و تـهرغیباتیان ئیرائه کرا و،

"به پهردهی پینجهم که ئاخر پهرده بو، له سهر ئهحوالّی رابوردوی تهئهسوفات و پهشیمانی ئیمپراتـوّر، وه له بهر بی عیلاجی و بی چارهیی مانهوهیان، ئینتیحاری ئیمپراتوّر و ئیمپراتوّریچه به حوزن و تهئسیریّکی گهورهوه تهصویر و تهمسیل کرا.

"ئەمانە عمومەن زۆر جوان و بە بى نوقسانيەت ئيجرا كرا. لاوەكانمان لە گەڵ ئەمەى لە فەنى تەمسـيل دا ئەوەل ھەنگاوە ئەيھاون دىسان شايانى تەقدىر و تىزكارن.

"ئهم تهمسیله بۆ ئهوانهی که میقرۆبی ئیستیبداد و فکری زولم و تهجهکومیان له کهالهدایه، جدهن دهرسیکی ئهخلاقی و عیبرهتیکی تاریخی بو. تهمسیل به چهند درامیکی موزحیک و ههزهلی خیتامی پی هیندا و بلاوهی لی کرا. له ری ته عالی و تهرهقی مه عاریف دا سه عی و کوششی ههیئه تی ته علیمیه و لاوه کانمان تهقدیر و، لهم فهنه دا دهستدریژی یان تیزکار ئهکهین." (ژیان، ژ 76، 2 ی ئاغستوسی 1927).

8. يرسهي ئهديبان

ژیان ههواڵی مردنی ههندیّ کهسایهتی بلّاو کردوّتهوه که زانینیان بـوّ دنیـای ئـهدهب و روّژنامـهوانی کوردی بایهخدارن، لهوانه:

شوكرى فەزلى

"انا لله وانا...

له غەزەتەكانى بەغدادەرە بە كەمالى تەئەسور و تەئەسوفەرە خەبەرى وەفاتى شاعير و ئەدىبى بـەناو مەرحوم شوكرى فەزلىمان خويندەرە. بۆ عالەمى كورىايەتى جدەن زياعيكى ئەلىم و گەورەيە. حەق تـەعالا بــە رەحمەتى خۆى عەفوى كات." رژيان، ژ 21، 17 ى حوزەيرانى 1926)

شوکری فهزلی یهکی له ئهدیب و روّژنامهوانه ناسراوهکانی عیراق بوه. به تورکی و فارسی و عهرهبی وتاری بو روّژنامهی جیاواز نوسیوه. چهند وتاریکی به تورکی و عهرهبی لهسهر میّژوی کورد نوسیوه. له گهلّ شیخ رهزای تالهبانی شه په شیعری زوّری ههیه. نوسهری سهرهکی (تیّگهیشتنی راستی) بوه که دهسه لاتی ئینگلیزی له به غداد به زمانی کوردی له 1 ی 1 ی 1918 یا دهری کردوه.

سليمان نەزىف

"سلیّمان نەزیف ئەدىبى مەشھورى ئیستامبول كـه كـورى سـهعید پاشـاى دیاربـهكرى مەشـهور بـو لـه ئیستانبول وەفاتى كردوه." (ژیان، ژ 52. 3 ى شوباتى 1927).

> كەرىم بەگى كەركوكلىزادە "زياعێكى ئەليم

"له ئەشراف و خانەدانى سلێمانى و له ريجاله حقوقيه مەشـهورەكانمان، حـاكمى مونفەريـدى سـلێمانى كەركوكلى زادە عەبدولكەرىم بەگ بە سەبەبى ئەو نەخۆشيەوە كە توشى بوبو دوێنێ نيوەڕۆ ئەمرى خواى بـه جێ هێنا.

"ئوفولی ناگههانی ئهم زاته قیمهتداره تهئسیریکی تهواوی کرده ههمو کهسیکهوه و ههمو لایهکی خسته حوزن و تهئهسورهوه.

"سهعادهتی موتهسهریفی ئهکرهم و روئهسای دهوائیر و عولهما و ئهشـرافی شــار و ســائیری تهبــهقاتی ئههالی بق تهحهیز و تهدفینی حازری سهر حهنازهکهی بون و ههتا سهرقهبران تهشیعیان فهرمو.

"به ناوی عمومهوه بهیانی تهعزیهت له عائیلهی کهدهردیدهی ئهکهین و تهمهنا ئهکهین خوای تـهبارهک و تهمالا تهسهاییان پنی ببهخشنی و مـهرحومیش غـهریقی رهحمـهت بکـات." (ژیـان، ژ 199، 19 ی ئـهیلولی 1929).

کەریم بەگ، ھەمان (عەبدولکەریم سلیّمانی) یە کە سالّی 1913 لە ئەستەمولٚ گۆڤاری (رۆژی کـورد) ی دەرکردىو.

9. هەواڭى رۆژنامە عەرەبىيەكانى عيراق و بيڭانە

"غەزەتەي وطن

سكرتيرى حيزبى وطنى عيراق تەلەبى لە وەزارەتى داخليە كردوە كە مەئزونيەتى بدەنى غەزەتەيەك بە ناوى (وطن) ەوە و بە ناوى حيزبەكەيەوە دەربىننى." (ژ 139).

"غەزەتەي التقدم

له بهغدادهوه له تهرهف حیزبی تهقهدومی عیراقهوه له تهحتی ئیدارهی سلیّمان شیّخ داودا غهزهتهیهک به ناوی (التقدم) هوه ئینتیشاری کردوه." (ژ 139).

"صوت العراق

بهغداد: مه عالى موزاحيم بهگ ئەل پاچهچى تەلەبى لە وەزارەتى ىاخليە كىرىوە كـه مەئزونىــەتى بــدەنىّ غەزەتەيەكى سياسى بە ناوى (صوت العراق) ەوھ دەر بهيننى." (ژ 148).

"النحم

بهغداد: له ئیدارهی پاتریارکیهی کلدانی اله موسل مهجههیهک ئینتیشار ئهکات به ناوی (النجم) هوه." (ژ 148).

"غهزهتهی (فتی العراق) له موسل دا و عهزهتهی (الحارس) له بهغدادا

"بهغداد: مودیریهتی مهتبوعات مهئزونیهتی داوه به مهتی سرسم ئهفهندی که لـه موسـل دا غهزهتهیـهکی سیاسی یهومی به ناوی (فتی العراق) دوه دهربهپننی.

"مەئزونيەتىشى داوە بە فائيق ئەفەندى كە لـە بەغـداد بـە نــاوى (الحــارس) ەوە غەزەتەيــەكى ئــەدەبى دەربەێنىّ." (ژ 207).

"جەمعيەتى ھيدايەتى ئىسلامى

"بهغىداد: كۆمــهڵى هىدايــهتى ئىســـلامى لــه بهغىداد غەزەتەيــهكى دەرهێنــاوە بــه نــاوى هدايتــەوە و مەوزوعەكانى ھەمو عيبارەتن لە مەسائىلى دىنيە و ئەخلاقيەى ئىسلاميەت." (ژ 231).

سەرىانى سليمانى

"ساحیبی غەزەتەی الکرخ و سەحافی شەھیر جەنابی مەلا عەبود ئەفەندی ئەل كەرخی بۆ چاوپیکەوتنی لیواكەمان تەشریفی ھیناوەتە سلیمانی. عەرزی بە خیرھاتنی ئەكەین." (ژ 84).

"مومهسیلی غهزهتهی (فتی العرب) محیّدین بهگ له بهغدادهوه بق چاوپیّکهوتنی لیواکهمان تهشریفی هیّنا بوه نیّره له دوای 4 روّژ عهودهتی فهرموهوه. خوای له گهلّ بیّ." (ژ 94).

"موعتهمیدی غهزهتهی کهرکوک

"بـــق ئـــەوەى بـــەدەلاتى غەزەتەكـــەيان كــق بكاتـــەوە موعتەميــديكى غەزەتـــەى (كـــەركوك) رەفيقـــى خۆشەويستمان تەشرىفى ھيناوەتە سليمانى. رجا لە مشتەريەكانى ئەكەين معاوەنەتى بفەرمون و بەدەلاتەكــەى بە تەواوى تەسلىم بكەن." (ژ 184).

ىاخستنى رۆژنامەي عيراقى

"ههواللي داخلي: رۆژنامهي نهضه و زمان له تهرهف حكومهتهوه له نهشر كردن مهنع كراوه." رژ 88).

"غەزەتەي التقدم

بەغداد: لە بەر بەعزىٰ ئەسبابى سياسيە غەزەتەى التقدم چەند رۆژىـك دەرنــاچىٰ لـە دوايــىدا لـە ســەر حسابى خۆى مودىرى غەزەتەكە سەلمان ئەل شىخ داود دەست ئەكاتەوە بە ئىنتىشارى." (ژ 174).

"غەزەتەى نەضە و وطن

بهغداد: له سهر ئهوهی مهجلیسی وزهرای عیراق قهراری داوه غهزهتهی نهضه و وطن ئیتر ئینتیشار نهکات یاسین پاشا تهکلیفیش له ساحیبی غهزهتهی وطن کردوه به ناوی (الشعب) هوه و تهکلیفیش له النهضه کراوه به ناوی (صدی العراق) هوه غهزهتهکانیان دهربینن." (ژ 197).

"مهعروف ئەل رەصافى و غەزەتەي بلاد

"بهغداد: لهسهر ئهوهی مهعروف ئهفهندی ئهل رهصافی له غهزهتهی البلادا مهقالهیه کی نوسیوه و گۆیا ئه لین مهقاله که عهدیه که یخهمبهر بی ئهدهبیه کی تیادا بوه وهکو له مهجلیسی نیابی دا شکاتی لی کرا و وهزیری داخلیه قهولی دا تهدقیقی مهسئه له بکات.

"ئەلاّن كۆمەلّى شـوببانى موسـلّىمىن يـش لـه مەحكەمـەدا دەعوايـان لـه عەلـەيهى سـاحيبى مەقالەكـه و ناشىرەكەى كردو، ھىٚشتا محاكەمە نەتىجەى نەھاتو، بەلام ئەلىّن حكومەت ئەمرى داو، غەزەتەى بلاد 15 رۆژ ئىنتىشار نەكات." (ژ 211).

لابردنى مەنع لەسەر جەرىدەكانى توركيا

"مودیریهتی مهتبوعات ئهوامیری لازمهی دا به هه لگرتنی مهمنوعیهت له خسوس ئیدخالی ههمو نهوعه غهزمتهی تورکیا به عبراق." (ژ 38).

لابردنی مهنع له سهر رۆژنامهی بلاغی میسری

"غەزەتەى بلاغ ى مىسر سەربەست كراوە

"بهغداد غەزەتەى (بلاغ) ى مىسىرى كە مەنع كرا بو بىتە بەغداد، ئەمجارە وەزارەتى داخليە ئـەمرى داوە كە سەربەست بىتە عىراق و ھىچ مانعىك نيە لە ھاتنىا." (ژ 207).

"مودير و موحهريري غهزهتهي الزمان

بهغداد: له موحهریرینی مهشهور و ساحیب و موحهریری غهزهتهی الزمان ئیبراهیم ئهفهندی سالّح شوکر که بهینیّک لهمهوپیّش چو بوه میصر، خهریکه بگهریّتهوه سوریه و له شاما ههر به ناوی الزمانهوه غهزهتهکهی دهرمهننی." (ژ 144).

"غەزەتەي وەفدى مىصرى

لەندەن: جەمعيەتى حيزبى وەتەنى ميصر لە لەندەنا دەستيان كردوە بە دەرھينانى غەزەتەيەك بە ناوى وەفدى ميسرىيەوە." (ژ 146).

ژیان و ئیعلانهکانی

1. ئىعلان و ژيان

یه کهم ئیعلان و دیعایهی ژیان بلاوی کردو ته وه بانگهشهیه بو خوی:

"مەتبەعەى ژيان

"مهتبه عهی ژیان موسته عید و حازره بق ته بعی ههمو نهوعه جهاویل و ئهوراقی حکومه تی و ههمو نهوعه نهوراقی تیجاری و سری کاغهز و زهرف. کارتی ویزیت و سائیره له سهر تهرزی تازه و، به دیقه تی کامیله، به فیاتیکی ههرزان موراجه عهت بفهرمون پهشیمان نابنه وه.

بۆ ئەمە تەجرەبە دەلىلمانە!" (ژيان، ژ 1).

"قولكسيۆن

قۆلكسىيۆنى غەزەتەى پىشىكەوتن، بانگى كوردسىتان، رۆژى كوردسىتان، ئومىدى ئىسىتىقلال، ژورى كوردسىتان، ئومىدى ئىسىتىقلال، ژيانەوە، ژيان و ديارى كوردستان دەفرۆشىرىت ھەركەس تالبە موراجەعەت بە عەلى عىرفان ئەفەنىدى بكات." (ژ 93).

1. 1. سەرچاوەكانى

ئیعلانهکانی ناو ژیان به زوّری حکومهتین. کهم وا بوه ئیعلانیکی ئههلی تینا بیّ. ئهو داوودهزگایانهی ئیعلانیان له ژیاندا بلاو کردوّتهوه، داوودهزگا ناوچهییه- حکومهتیهکانی سلیّمانی بون. ئیعلانـهکان بـه زوّری ناوچهیی بون، به دهگمهن ئیعلانی تیّدایه بوّ ههمو عیراق بیّ.

كاك سديق سالْح ئيعلاني ژمارهكاني 1- 81 ي ژياني بهمجوّره ژماردوه:

"ئەو 194 لاپەرە تەراۋەى ئەم بەرگەى (ژيان) 48 لاپەرەى بىۆ ئاگانارى تەرخان بوه، لەۋە 55 ئاگانارى موتەسەرىفى سلىمانى و 46 بائىرەى تاپى و 24 بەلەنىيە و 15 مەحكەمەى سولاج و 9 مەحكەمەى شەرعى و 11 بائىرەى ئىجرا و 5 موحاسىبى لىوا و 5 گومرگ و 21 لايەنى ترى حكومىيە كە سەرجەم 30 ئاگانارىيە و يەكى 1– 3 يان لى ھەيە. واتە ئاگاناريەكان 16% پانتايى ئەم ژمارانەيان ناگىىر كىرىوۋە. 2 لاپەرەيش بى 20 پرۆپاگەندەى (ىيوانى مەحوى) و (مەتبەعەى ژيان) بانراۋە، كە ھەر ھى چاپخانەكە بوون و يارەيان لە سەر ۋەرنەگىراۋە."

1. 2. **بابەتەكانى**

ئیعلانهکان دەربارەی بابەتی جیا جیا و شـتی جۆراوجـۆرن. لیٚکۆڵینـهومیان هەنـدێ لایـهنی ئـابوری، رۆشنبیری، سیاسی، کۆمهلایهتی، تەندروستی، قانونی... شاری سلیّمانی و حکومهتی عیراق رون ئهکاتهوه.

1. 3. **زمانه که**ی

دارشتنی ئیعلانهکان به زمانیکه ژمارهیه کی زور وشه ی عهره بی ناقولا و نائاشنای تی دا به کار هینراوه. جوری دارشتن و جوری بلاو کردنه وه و جوری نوسینه وهی، به هیچ جوری شتیکی ئه وتوی تی دا نیه سه رنجی خوینه ر رابکیشی و ئاره زوی خویندنه وهی له لا دروست بکا.

هەندى لە ئىعلانەكان تەرجومەن لە عەرەبىيەوە. ھەنىدىكى ترىشىيان ھەر بـە شىيوە رەسىمىى زمانى قانونىي حكومەتى عيراق ئارپژراون.

1. 4. نرخى بلاوكردنهوهي

بق هەمو رۆژنامەيەك ئىعلان گرنگيەكى گەورەي ھەيە:

يەكە

سەرچاوھيەكى سەرەكى دەرامەتى رۆژنامەكەيە. كەم وا ھەيە رۆژنامـە بـە تـەنيا بـە پـارەى فرۆشـتنى خۆى، مەسرەفى خۆى دەر بەيننى و بەرپوم بچى.

دوه

ئیعلان خویّندهواری نویّ بق روّژنامهکه پهیدا ئهکا. وا ئهکا ئهوانهی کهلّک له ئیعلانهکه وهرئهگرن بـق پهیدا کردن و خویّندنهوهی روّژنامهکه به دویها بگهریّن.

بۆ ژيان يش ھەروا بوه.

له سهردهمی بهکارهینانی روپیها نرخی (ئابونه به 3 مانگ روپیهونیویک) و. (نوسخهی به ئانهیهک) و. نیعلان (به دیریک 6 ئانه) بوه.

له سەردەمى بەكارھيّنانى دىناردا نرخى (كړيار بە شەش مانگ 225 فلس) و (يەكى بـه ئانەيـەك) و. ئىعلان (لە ديّريكەوە ھەتا شەش مەقتوعەن 225 و لە شەش زياتر جگە لە 225 فلسەكە بۆ ديّرە زيادەكانيش ديّرى 28 فلس) بوه.

بق زانینی هیّزی کرینی روپیه له بازاری ئـهو زهمانـهدا، ئـهکریّ کـهلّک لـه 2 ئیعلانـی ئـهو کاتـه وهر بگیریّ:

یهکهم، کرێی روٚژانهی کرێکار

له و ماوهیه ا پرۆژهی ریگای ههولیز – حاجی هۆمهران که ئیستا به جاده ی هامیلتون ناوی دهرکردوه، به دهسته وه بوه. به هوی سهختی و شاخاوی بونی ناوچه که وه، به تایبه تی لهبه رئهوه هیشتا ماکینه ی زور پهیدا نهبوه، کاریکی گهوره و گران بوه، پیویستی به ژمارهیه کی زور کریکار بوه، نیعلانه ی بو کراوه:

"ئیعلانات: 3 هەزار عەمەلە بۆ ئیشکرىن لە ریّگای رەواندز بـه 1 روپیـه و 4 ئانـه يەومیـه پیّویسـته. موستەشارى داخلیه" (118)

دوهم، موچهی مانگانهی فهرمانبهر

"ئىيەلان: بىق خەسىتەخانەى مىوڭكى سىلىنمانى مانگى بىه 40 روپىيە موزەمىيىدىك پىيوسىستە. ئەبىن خويىندەوار بىن و كەمىكىش ئىنگلىزى شارەزا بىن و عومرى لە 30 سال زياتر نەبىن. ئەوى تالبە موراجەعمەت بە خەستەخانە بكات." (97)

کىرىخى رۆژانــەى كريخكاريــک وەكــو لــه ئيعلانەكــەدا نوســراوە 1 روپيــه و 4 ئانــه بــوه، موچــەى فەرمانبەرەكەيش 40 روپيه بوه، ئەمىش ئەگەر مانگانەكەى بە سەر رۆژانەدا دابەش بكرىخ، چەردەى رۆژانــەى وەكو كرىخى كريكارەكە دەرئەچىخ.

2. رێکخستني شاري سليٽماني

ھەلبراردنى شارەوانى

له رياسەتى بەلەديەرە ئىعلان

"بۆ خسوسى ئىنتىخابى 3 ئەعزا كە بۆ مەجلىسى بەلەىيە ئىنتىخاب ئەكرىن قائىمەى ئەسامى ئەو كەسانەى كە سالى لە 50 غرۆشەوە ھەتا 100 غرۆش زەرىيەتول ئەملاك ئەدەن و حەقى تەسويتيان ھەيە بۆ ئىنتىخابى ئەعزاى بەلەديە، لە گەل قائىمەى ئەسامى ئەو كەسانە كە سالى 100 غرۆش و لە 100 غرۆش زىياتىر زەرىيەتول ئەملاك ئەدەن و حەقيان ھەيە بۆ ئەعزايەتى بەلەديە ئىنتىخاب بكرىن، لە ئىعتىبارى رۆژى 1 ي ئەيلولى 927 ھوھ لە دەرگاى مزگەوتى گەورە و، مزگەوتى شىخ محەمەدى ئالەكى و، خانەقاى مەولانا و، دەرگاى قەيسەرى نەقىب، تەعلىق و ئىلساق ئەكرى، ھەر كەس لەو قائىمانەدا ئىسمى داخل نىه و لازمە داخل بىي لە تارىخى تەعلىقى ئەم قائىمانەوھ ھەتا 8 رۆژ لازمە ئىعتىراز و موراجەعەت بە لىجنەى ئىنتىخاب بكا. لە بىش خىتامى ئەم مودەتە ھەر ئىعتىرازى بكرى قبول ناكرى.

دیسان بق ئینتیخابات و رهئی دان له تاریخی 21 ی ئهیلولی 927 هوه ههتا 30 ی ئهیلولی 927 ده روز مودهت ته عین کراوه، ئهو کهسانه که ئیسمیان لهو قائیمانه اههیه لازمه له زهرفی ئهم 10 رقرژهدا بینه حزوری لیجنه ی ئینتیخاب و موافیقی ئوسول پسوله ی رهئی خقیان بنوسن. له پاش تهواوبونی ئهم 10 رقرژه ئیتر رهئی دان قبول ناکری. به موجیبی ماده ی 29 ی قانونی ئینتیخاباتی بهلهدیه و قهراری لیجنه ی ئینتیخاب بق ئاکاداری عموم ئیعلان کرا." (ژ 79).

بهم ئيعلانهدا دهر ئهكهوي:

يەكەم

بۆ ھەڵبۋاردنى ئەندامانى ئەنجومەنى شارەوانى و بۆ خۆ ناوزەد كىردن بۆ ئەنىدامىتى ئەنجومەنەكە، ھەمو دانىشتوانى شار لەو سەردەمەدا مافى دەنگىدانىان نەبوه، تەنيا ئەوانە مافى دەنگىدانىان ھەبوە كە مولكىان ھەبوه و زەرىيەى ئەملاكىان داوه. ئەوانىش كراون بە دو پۆلەوە: يەكەم، ئەوانەى تا 100 قرۆشىيان داوه مافى خۆھەلبۋاردىنان نەبوه، ھەر مافى دەنگدانيان ھەبوە بۆ كەسانى تىر. دوم، تەنيا ئەوانەى كە لە 100 قرۆش زياتر زەرىيەى ئەملاكىان داوه، ھەم مافى دەنگدان بۆ ھەلبۋاردىنى ئەنىدامانى ئەنجومەن و ھەم مافى خۆپالاوتنيان ھەبوە بۆ ئەندامەتى ئەنجومەن.

دوهم،

ئەوانەي خانو يا زەۋىيان نەبۇھ و زەرىيەي ئەملاكيان نەناۋە. ماڧى دەنگدانيان نەبۇه.

ئەم مەرجەى بۆ ھەڵبژارىنى ئەنجومەنى شارەوانى (مەجلىسى بەلەىيە) كارى پى كراوە، بۆ ھەڵبژارىنى گشتى مەبعوسەكانى (مەجلىسى نواب) يش پىرەوى كراوە، ئەوەى نەى توانىـوە لـە چەردەيـەكى دىـارىكراو زياتر زەرىبە بدا، مافى دەنگدان و خۆپالاوتنى نەبوە.

جاده و شيو

سلیّمانی بیستهکانی سهدهی بیستهم، شاریّکی پچوک بوه و پیکهاتوه له چهند گهرهکی، لهوانه: مهلّکهندی، گویژه، کانی ناسکان، سابونکهران، دهرگهزیّن، سهرشهقام، چوارباخ، جولهکان، شارهکه کهوتوّته دهشتایی داویّنی شاخی گویژه و، چهندین گرد و شیوی تیّدا بوه، ههر له سهرهتاوه که دروست کراوه، به ریّکوپیّکی دروست نهکراوه، شهقام و کوّلانهکانی تهنگههر و ناریّک بون بهلام شاریّکی پاک و خاویّن بوه، چونکه چهندین کاریّزی ناوی تیّدا بوه که به گونج راکیّشراوه بوّ مزگهوت و حهمام و مالّهکان، ناوهروّی مالهکانیش به زیّراب چوّته ناو شیوهکانی ناوشارهوه،

جادهکانی ناو سلیمانی ناریک و شیوهکانیشی سهر بهره لا بون.

شارهوانی بق ریکخستنی ناوشار، بریاری داوه دهسکاری جادهی سابونکهران و جادهی کانی ئاسکان بکا و سهری شیوهکان دابیقشی ههردو جاده ئهوساش وهکو ئیستا دو جادهی سهرهکی بون، چونهتهوه ناو جهرگهی شارهوه، نهم یرقرژانهی خستوته موناقه سهوه:

"ئىعلان

"شیوی بهر مالّی عهزیز ئەفەندی و بهر دائیرهی حکومهت، بەلەدیه بـه تـاق دایـان ئەپۆشـی هەرکـهس تالیبی موناقەسه و تەعەھودی داپۆشینی ئەم شیوانه ئەکا موراجەعەت به مەجلیسی بەلەدیه بکات. بۆ ئاگـاداری ئیعلان کرا. ئیدارهی بەلەدیه" (ژ 33).

"ئىعلان لە رياسەتى بەلەدىيەوە

"ئەو شیوانەی ناوشار كە بەلەدیە دای ئەپۆشى و جادەی سابونكەران كە ئەمسال گوشاد ئەكرى بە حسابی مەتر و فوت ئەدرى بە قۆنتەرات. بۆ موناقەسە لە 11 ی مایسی 27 ەوە ھەتا 25 ی مایسی 927 مودەت دانراوە. ھەركەسى تالیبی موناقەسەی ئەم جادە و شیوانەیە لـە زەرفـی ئـەم مودەتـەدا موراجەعـەت بـە مەجلیسی بەلەدیەی سلیمانی بكا. بۆ ئاگاداری ئیعلان كرا." (ژ 65).

"لە رياسەتى بەلەديەرە

له نەتىجەى موناقەسەيەك كە ئىجرا كراۋە ىرۇستكرىنى جادەى سابونكەران ھەر مەترۇ مۇرەبەعى بـە 3 روپيە و 8 ئانە لە عۇھدەى تالىبايە ھەركەس لەمە كەمتر تالىبى تەنقىسە مۇراجەعەت بـە مەجلىسـى بەلەىيـە بكا." (ژ 67).

"ئىعلان لە رياسەتى بەلەدىيەوە

28 ى مايسى 927

بۆ جادهی سابونکهران که موجهدهدن گوشاد ئهکری ئهو ئهملاکانه که لازمه و تهقهروری کردوه قهتع و ئیستیملاک بکری نهوع و جنس و ئیسمی ساحیب و ئهو میقدارهی که لیریان قهتع ئهکری له گهل بهدهلی که له تهرهف ههیئهتی تهخمینیه و مهجلیسی بهلهدیهوه بۆیان تهقدیر کراوه له ژیردوه نیشان دراوه ههرکهستی له داخلی قانون دا ئیعتیرازیکی ههیه له تاریخی ئیعلانهوه ههتا 9 روّژ لازمه دهرمیانی بکا بو ئاگاداری ئیعلان کرا." (ژ 68).

"ئىعلان لە رياسەتى بەلەدىيەرە

ىروستكرىنى جادەى سابونكەران ھەر مەترو مورەبەعى بە 3 روپيە و ىاپۆشينى شيوەكان ھـەر تـولى مەترويەک بە 33 روپيە لە عوھدەى تاليبانايە ھەركەسى لەمە كەمتر تاليبى تەنقىسە موراجەعەت بـە مەجلىسـى بەلەنيە بكا." (ژ 68). ژ 74 و 75 و 82 بق تهوسیعی جادهی کانی ئاسکان ناوی خاوهنی ئه و ماڵ و دوکانانهی ئیعلان کردوه که بهر ئهم فراوانکردنه کهوتون.

وهکو لهو ئیعلانانه ا دهرئه که وی، ئه گه رچی پارهیه کی زوّر دراوه به وانه ی خانو یا دوکانیان به ر جاده که که وتوه، به لام چاکردنی ئهم دو جاده یه به و جوّره ی ئه نجامیان داوه، نه بو کاربه ده ستانی شاره وانی ئه وسا و نه بو ئه و موهه ندیسانه ی نه خشه که یان کیشاوه، جیّگه ی شانازی یه، چونکه هه ردو جاده به ته سکی و ناریکی ماونه ته وه.

"له نهتیجهی موناقهسهیهک که ئیجرا کراوه دروستکردنی 2 حهوز له ناو باغچهی بهلهدیه الله گهلّ تهنزیمی باغچهکه به 580 روپیه له عوهدهی تالیبیا ماوهتهوه ههرکهسی لهمه کهمتر تالبی تهنقیسه ههتا گهلّ تهنزیمی باغچهکه به 920 موراحهعه به مهحلیسی بهلهدیه بکات." (ژ 68).

ئاورشينى جادهكان

جادهکانی به زوری خاکی بون. له زستاندا بون به قور و چلّیاو و به هاوین تـهپوتوزی زوریان لـی ههستاوه. هاوینان بو ئهوهی ههم تهپوتوزهکهی بنیشیتهوه و ههم فینک بی ئاورشین کراوه:

"ئىعلانەن لە رياسەتى بەلەىيەۋە: بۆ ئاورشىن كرىنى جادەكانى ناوشار لە داخلى شەرائىتى موعەيەنەدا موتەعەھىدى لازمە ھەركەس تالىبى موناقەسەيە موراجەعەت بە مەجلىسى بەلەديە بكا بۆ ئاگادارى ئىعلان كرا."

"ئاورشیّن کردنی جادهکانی ناوشار له داخلی شهرائیتی موعهیهنهدا مانگی به 150 روپیه لـه عوهـدهی تالیبیایه ههرکهس تالیبی تهنقیسه موراجهعهت به مهجلیسی بهلهدیه بکا. بق ئاگاداری ئیعلان کرا." (ژ 115).

روناككرىنەوەي شەقامەكان

له بهر ئەومى هیشتا ماكینهى بەرھەمهینانى كارەبا لـه سـلیّمانى نـهبوه، شـهوانه بـۆ روناككرىنـهومى شەقامەكان، چراى نەوتى ئاگیرسینراوه.

"ئیعلان له ریاسهتی بهلهدیهوه: له نهتیجهی موناقهسهیک که ئیجرا کراوه ئهو نهوتهی که به بهلهدیه لازم ئهبی ههر قاپی به 2 ئانه و 6 پای له عوهدهی تالیبیایه ههرکهسی لهمه کهمتر تالبی تهنقیسه له ئهمروّوه ههتا 4 ی حوزهیرانی 27 موراجه عهت به مهجلیسی بهلهدیه بکات."

فريداني خاشاك

لەبەر ئەوەى ئۆتۆمۆبىل نەبوه بۆ فرىدانى خۆل و خاشاكى ناو شار، بۆ ئەم كارە ولاخ بـەكارھىنىراوە بە تايبەتى گويىدىىڭ، ئەويىش پىويسىتى بە ئالىك ھەبوە.

"له نەتىجەى موناقەسەيەك كە ئىجرا كراوە تەنى كا بە 22 روپيە و كىلۆى جۆ بە 1 ئانە و 6 پاى بۆ مەركەبەكانى تەنزىفاتى بەلەديە لە عوھدەى تالىبيايە ھەركەسى لەمە كەمتر تالبى تەنقىسە لە ئەمرۆوە ھـەتا 4 ى حوزەيرانى 27 موراجەعەت بە مەجلىسى بەلەديە بكات."

حەمامەكان

سلیّمانی له سهرهتای دروستکردنیهوه (حهمامی گشتی) تیّدا دروست کـراوه. ریـچ سـاڵی 1820 کـه هاتوّته سلیّمانی، به ستایشهوه باسی باشی و پاک و تهمیزی حهمامهکانی سـلیّمانی ئـهکا. حهمامـهکان لهسـهر ئاوى يەكى لە كارىزدەكان دروست كراون، لەبەر ئەوە ھەمىشە ئاويان لى نەبراوە. ھەندى جار مالان لـە كـاتى پيۆيسىتدا ئاويان لە حەوزى ئەم حەمامانە بردوە، ئەبى بى پارە بوبى، بۆيە پىشىنان وتويانـە: "پىـاوەتى بـە سەر ئاوى حەمامەوە ئەكا!"

وهکو دهرئهکهوی ههندی رینمایی تهندروستی له حهمامهکاندا پیرهوی نهکراوه. وهکو ئهوهی خوّیان له خهرینهی ناوی حهمامهکهدا شت بیّ. یان بو نهوهی بوّگهن نهکا، قهسابهکان له باتی (ساردخانهی) نهم زهمانه، به شهو لاکی گوّشتیان له هوّلی ساردی حهمامهکان دا ههلّواسی بیّ. شارهوانی بو پاراستنی تهندروستی گشتی، نهم کاره ناتهندروستییانهی قهده غه کردوه.

"ئاگادارى ژماره 9

لهسهر راپۆرتى تەبىبى مولكى لە نوقتەى محافەزەى سىجەتى عموميەوە وەختى خۆى مەجلىسى بەلەدىيە قەرارى داوە كە جەمامەكان دەرگاى خەزىنەكانىان دابخرى و جەمامچيەكان مەنعى خەلقى بكەن كە نەچنە ناو خەزىنەوە. وە بەم رەنگە تەبلىغاتيان پى ئىفا كراوە. ئىستا لە نەتىجەى تەفتىشدا وا مەعلوم بوە كە بەعزى لـە حەمامچيەكان رىعايەتى ئەم ئەمر و تەبلىغاتە ناكەن بىنائەن عەلەيھى ئەوا ئىعلانى ئەكەين ھەر جەمامچيەك بـە حەق رىعايەتى ئەم ئەمر و تەبلىغاتە نەكا و دەرگاى خەزىنەى شافىعى وە يا جەنەفى بكاتەوە كە خەلقى بچنـە ناوى بە پىى مادەى 126 ى قانونى عقوباتى بەغدادى تەجزىه ئەكرى. بۆ مەعلوماتى عموم ئىعلان كرا.

18 ى تەموزى 1926 ئىدارەي بەلەديەي سليمانى" (ژ 25 و ژ 50).

"له رياسهتى بهلهديهوه ئيعلان

له نوقتهی محافهزدی سیحه تی عمومیه وه ههرچه ند لهمهوپیش ئیعلان کراوه که دهرگای خهزینه ی حهمامهکان نهکریته و خهلقی نهچنه ناوی به لام وهکو خهبهر زانراوه بهعزی له ئههالی قفل و دهرگای خهزینه ی خهرینه ی حهمامهکان ئهشکینن وه یاخود به دیواردا سهرئهکهون و ئهچنه ناوی که ئهمیش بیلته بع بق سیحه تی عمومیه موزیره. بینائه عهایهی به موجیبی قهراری مهجلیسی بهلهدیه ئهوا ئیعلانی ئهکهین ههر کهسیک له ئههالی به سوره تی دهرگا شکاندن وه یا قفل کردنه وه وه یا به سوره تیکی ئاخر بچنه ناو خهزینه ی حهمامه وه و ه یا خود هه رحهامچیهک دهرگای خهزینه ی حهمام بکاتهوه و موساعه ده بکا که ئههالی بچنه ناو خهزینه ی حهمامه کهیهوه به پی ماده ی 126 ی قانونی عقوباتی بهغدادی تهجزیه ئهکرین. بق ئاگاداری عموم ئیعلان کرا." (ژ 114).

قەسابخانە

"ئیعلان: له داخلی شەرائیتی موعەیەنەدا دروستکردنی قەسابخانەیەکی موەقەت بە 100 روپیە لە عوھـدەی تالیبیایە ھەركەسىٰ تالیبی موناقەسەیە موراجەعەت بە دائیرەی بەلەدیە بکا بۆ ئاگاداری ئیعلان کرا." (ژ 90)

"له رياسهتى بهلهديهوه ئيعلان

له سەر راپۆرى بەيتەرى موڭكى لە نوقتەى محافەزەى سىحەتى عموميەوە مەجلىسى بەلەدىيە قەرارى داوە ھىچ قەسابىكى نابى لە 12 سەعات بەولاوە گۆشت بهىلىنەوە وە يا بە شەو لە حەمام دا ھەلى بواسىن و ھىچ حەمامچيەكىش نابى موساعەدە بكا كە قەساب گۆشت لە حەمامەكەىدا ھەلبواسى. ھەركەس موخالىفى ئەم ئەمر و ئىعلانە حەرەكەت بكا بە پىى مادە 126 ى قانونى عقوباتى بەغدادى تەجزىيە ئەكرى. بۆ ئاگادارى ئىيعلان كرا." رژ 102).

چاودیری نرخ و چونایهتی

"ئاگادارى

"هەر كەسى شكايەتى هەيە لە دوكاندارىك. كە ئەو دوكاندارە يا لە فياتى بەلەديە بـە زيـاتر، وە يـا بـە وەزنىكك لە وەزنى بەلەديە بە سوكتر، ئەشيا ئەفرۆشى لازمە بە دەلائىلى سـبوتيەوە رەئسـەن موراجەعـەت بـە دائىرەى پۆلىس بكا. دائىـرەى پـۆلىس، بـە بـى تەلـەبى مەسـرەف، تـەحقىقاتى مەسـئەلە ئـەكا. موتەسـەرىفى سلىمانى" (ژ 15).

"ئیعلان: هیچ نانهوایهک ئهو نانهی که دروستی ئهکهن نابی گهنمه شامی و نوّک و جوّ و مهوادی سائیرهی تیکه لاّو و نانهکانیان له ههویری فهتیر دروست بکهن. ههر نانهوایهک ئهگهر به خیلافی ئهم ئیعلانه حهرهکهت و نانی خراپی بوّ فروّشتن دروست کرد وه یا به سورهتیکی تر غهشی تی نا کرد به پی مادهی 126 ی قانونی عقوباتی بهغدادی تهجزیه ئهکری، بوّ ئاگاناری عموم ئیعلان کرا. رهئیسی بهلهدیه" (ژ 133)

"له ریاسهتی بهلهدیه و ئیعلان: فیاتی نهوتی سپی له تهرهف مهجلیسی بهلهدیه وه قاپی به دو ئانه و نیو تهقدیر کراوه له ئیعتیباری ئهمروّوه لازمه ههمو نهوتفروّشی ئایا دهستگیّر و ئایا دوکاندار قاپی نهوتی خالیسی سپی به دو ئانه و نیو بفروّشن. ههرکهس لهم فیاته به زیاتری بفروّشی به پیّی قانون تهجزیه ئهکریّ. بو ناگاداری ئیعلان کرا." (ژ 124)

"له ریاسهتی بهلهدیه وه ئیعلان: له نوقتهی محافه زهی سیحهتی عمومیه وه و له سه و قه واری مهجلیسی بهلهدیه لازمه ههمو چایچی و لۆقەنته چی و کهبابچی و جگه رچی و ئهمسالیان خۆیان و شاگردهکانیان له نیهایهتی ههمو مانگیک دا له 25 ی مانگه وه ههتا نیهایهتی مانگ بچنه خهسته خانه بـ قلای تـهبیبی مهله کی موعایه نهی سیحیه ببن، هه رکه س نه چی و ریعایه تی نهم ئیعلانه نه کا به پیری ماده 126 ی قانونی عقوباتی به غدادی ته جزیه ئه کری. بو ئاگاداری عموم ئیعلان کرا." (ژ 119).

"ئىعلان لە رياسەتى بەلەدىيەى سلىمانىيەوە:

"به موجیبی لزومی که له تهرهف تهبیبهوه نیشان دراوه نهزهری دیقهتی ههمو دوکانداریّک جهلب ئهکهینه سهر مهوادی ژیرهوه:

1. هەمو ىوكاندارىكى ئەبى ئەو مەواد و مەئكولات و مەشىروباتە كە لـە دوكـان دا ئەيفرۆشـن وەكـو مىۆر، خورما، تو، پەنىر، شەربەت، شەكر، دۆشاو، ھەنگوين، ماست، رۆن، گۆشت، وە ئەمسالى ئەمانە كە جەلبى تۆز و مىش ئەكەن بە سورەتى دائىمە سەريان بە مەندىلىكى سىيى و پاك دابيۆشن.

دەلاكەكانىش عمومەن ئەبى ھەمو ئالات و ئەدەواتى تەراشيان دائىما لە ناو مەحلولى ئەسىدفنىك دا
 و لە ناو قايى تەمىزدا محافەزە و زۆر رىعايەتى نەزافەتى ئەسباب و دوكانيان بكەن.

ئەم خسوسە بـه واسـيتەى تـهبيب و مـهئمورى بەلەديـەوە هـەمو رۆژى تـەفتيش و موراقەبـه ئـەكرى. هەركەس موخاليفى ئەم ئيعلانە حەرەكەت بكا پىى مادە 126 ى قانونى عقوبات بە شيدەت تەجزيـه ئـەكرى. بۆ ئاگادارى ئيعلان كرا "رژ 71)

پۆست و تەلەفۇن

'ئيعلان

"ئيستا خەتى تازەى تەلغراف و تەلەفۆن تەواو بوه و حازره بۆ ئيستىعمال.

"مومکینه له مهرکهزی تهلهفونهوه که له دائیرهی پوستهدایه به ههر پینج دهقیقهیهک له گهل چهمچهمال دا به روپیهیهک و له گهل کهرکوک دا به دو روپیه و تهلهفون قسه بکریت.

"تهلغراف ئیستا به ئینگلیزی و به لیسانی محهلی زوّر زو ئهنیرریّت. بوّ داخلی عیراق کهلیمهی به دو ئانهیه و له روپیهیهک کهمتر تهلغراف نیه. ئیدارهی تهلغراف و تهلهفوّنی سلیّمانی" (ژ 97).

"ئىعلان: ئىستا پىستە ھەمو رىۆرى مونتەزەمەن ئەچى بىق كەركوك و لە كەركوكەوە دىرىت. بىنائەن عەلەيھى لە ئىعتىبارى تارىخى نەشرى ئەم ئىعلانەوە بە غەيرەز دائىرەى پىرستە بە ھەم واسىيتەيەك دا كاغەز بى ئىلساقى پولى پىرستە لە سلىمانىيەوە بىق كەركوك و لە كەركوكەوە بىق سىلىمانى نارىن مەمنوعە ھەركەس خىلافى ئەم ئەمرە حەرەكەت بىكات بە موجىبى 126 ى قانونى عقوباتى بەغدادى و نىزامى پىرسىتەى مەلەكى عىراقى تەجزىيە ئەكرى. موتەسەرىفى سىلىمانى «رە 105).

ترافيكى ئۆتۆمۆبيل

ئەم ئىعلانە، رەنگە يەكەمىن رىنمايى بى بە كوردى دەربارەى رىكخستنى ھاتوچۆى ئۆتۆمۆبىل. ىيارە بە گرنگ گىراۋە بۆيە لە چەندىن ژمارەنا نوبارە بلاو كراۋەتەۋە.

"ئیعلان: له ئیعتیباری 1 ی شوباتی 929 ههمو وهسائیتی نهقلیه له جیـاتی تـهرهفی چـهپ کـه ئیسـتا جاریه لازمه جیههتی راستی ریّگا بگرن.

ئەگەر دو ئۆتۆمۆبىلل لە ئىستىقامەتىكا پىش ۋە يا پاشى يەك بىرۆن ۋە ئەگەر ئۆتۆمىقبىلى پشتەۋە ئەيەۋى تىپەۋە ئەيەۋى تىپەۋى تىپەۋى ئۆتۆمۆبىلى پىشەۋە تەرەڧى چەپى ئۆتۆمۆبىلى پىشەۋە ئەيۋى يىشەۋە بىگرى ئەمجا تى پەپ بىكات ۋ بىرۋا. ئەگەر دو ئۆتۆمۆبىل بەرامبەرى يەك ھاتن لە سەر ھەردۈكيان لازمە تەرەڧى راستى رىگا بىگرى ئىنجا تىپەر بىكەن بىرۆن. مودىرى يۆلىس" (ۋ 139).

"ئيعلان: هەركەسى لە خارىجى شارەۋە بە سىلاحەۋە بىتە سلىمانى لازمە سىلاحەكەى لەو جىڭايەى كە لىخى مىوانە دابنى و جائىز نبە لە شاردا بە سىلاحەۋە بسورىتەۋە، كەزا ئەۋانەى لە سلىمانى دا سىلاحيان ھەيە لازمە سىلاحيان لە مالەۋە دابنىن و ھەلى نەگرن حاسلى چ بە شەۋ و چ بە رۆژ لە شاردا بە سالاحەۋە سورانەۋە بە قەتعى مەمنوعە و لەم مەمنوعيەتدا مەئمۇر و غەيرى مەئمۇر مساۋيە ھەركەسى خىلافى ئەم ئەمرە حەرەكەت بكات تەجزيە ئەكرى.

3. ھۆشى ژينگەيى

"ئيعلان: رەسمى دار و خەلوز و عوشرى سپيدار خراوەتە موزايەدەوە ھەركەسى تاليبى ئيجارەكردنى ئەمانەيە موراجەعەت بە مەجلىسى ئىدارە و موحاسەبە بكات. مودەتى موزايـەدە ھـەتا 31 ى مارتى 926 ه. مودەتى ئىحالە لە 22 ى مانگى مەزكورەوە تا 31 ى مارتى 926ه.

بۆ زانىنى ھەمو كەس ئىعلان كرا وەكىلى موحاسىبى ليوا" (ژ 8)

"بۆ زانىنى ھەمو

له مەقامى موتەسەريفيەتەرە

رهسمی دار و خه لوز و عوشری سپیدار و عوشری ماسی بو سالّی 1927 له مالیهوه به ئیجاره ئهدرین مودهتی موزایهده له 1 ی شوباتی 1927 هوه تا 15 ی مارتی 1927 ه ئیحالهی له 16 ی مارتی 1927 هوه تا 25 دوه تا 25 دوه تا 25 ی مارتی 1927 مهراجه عادت به موراجه عادت به مهجلیسی ئیداره و موحاسه به ی لیوا بکات." (ژ 51).

"ئيعلان له قائيمقامي هه لهبجهوه

رەسمى دار و خەلوز و عوشرى سپيدار و لەوحى گويز و مور هى قەزاى ھەلەبجە بۆ سالى 1927 بە قەرارى مەجلىسى ئىدارە لە 8 ى شوباتى 927 دوە تا 10 ى مارتى 927 بۆ موزايــەدە و لـه 11 ى مارتى 927 دوە تا غايەي مارت بۆ ئىحالە مودەت تەعىن كراوە بۆ ئاگاھدارى كەيفيەت ئىعلان كرا." (ژ 55).

ىننشت

سليّم	حۆقەي	روپیه	ئانە
1		3	
1		8	
1		7	

"ئيعلان:

. 8 ا سه عله ب . 7 ا که تیره ی سپی . 4 ا که تیره ی زهرد . 4 ا که تیره ی رهرد 8 ا ا که تیره ی سور 1 مازوی شین 4 ا ا ا مه خلوت

. 1 مازوی سپی

بق ئیستیفای عوشر و رهسمی حکومهتی ئهم فیاتانه که له سهرهوه نوسراوه بق 3 مانگ تهقدیر کراوه ئهوا موافیقی مادهی 8 ی نیزامنامهی ئهعشار بق زانینی ههمو کهس ئیعلان کرا. موتهسه پیفی لیوای سلیمانی" (ژ 34)

"ئىعلان لە مەقامى موتەسەرىفيەتەوە:

	عەدەد	روپیه	انه
پیستی ریوی	1	3	
پیستی دەلەک	1	19	
پیستی سهگلاو	1	10	

بق ئیستیفای رەسمی حکومەتی قیمەتی پیستەی ئەم حەیواناتـه وەكـو لـه سـەرەوە نوسـراوە تەقـدیر كراوە. بق زانینی ھەمو كەس ئیعلان ئەكرى." (ژ 45)

		ن	"ئيعلا
سلێمانى	حۆقەي س	روپيه	ئانە
سەعلەب	1	1	8
بنيشت	1	1	8
مازوی شین	1	1	6
مازوی سیی	1	1	4
كەتيرە ى زەرد	1	1	4
كەتىرەي سېي		1	8

فیاتی ئهم ئهشیایانه که له سهرهوه نیشان دراوه بق ئیستیفای عوشـر و حـهقی حکومـهتی لـه تـهرهفـ مهجلیسی بهلهدیهوه تهقدیر و له تهرهف مهجلیسی ئیدارهوه تهصدیق کـراوه بـق ئـهوهی ئـهم فیاتـه لـه هـهمو کهسیکهوه مهعلوم بین ئیعلان کرا. موتهسهریفی سلیّمانی. (ژ 82).

"رەسمى ماسى بە وەعدەى سالاّىك خراوەتە موزايەدەوە ھەركەسى تالىبى ئەم رەسمەيە موراجەعـەت بــە دائىرەى موحاسەبە بكات. وەكىلى موحاسىبى ليوا" (ژ 12).

وهکو لهم ئاگادارییانه دا دهرئهکهوی، برینی دارودره ختی لیّرهوارهکان، خهلّوزکردن، ههلّکه ندنی گژوگیای کیّوی، راوی گیاندار... ئازاد بوه. به هیچ جوّری ریّک نهخراوه و هیچ جوّره چاودیّریه کی لهسهر نهبوه. خهلّک که ئاستی هوّشیارییان زوّر نزم بوه، توانیویانه به ئازادی چوّنیان بوی بیکهن. ئهمه خوّی له خوّی له خوّی ا نیشانهی نهبونی هوّشیاری ژینگهیی کاربهدهستانی ئهو سهردهمه بوه. ههر ئهمهیش بوّته هوّی ویّرانبونی ژینگهی کوردستان. ههندی لهو گیاندارانه به تهواوی لهناوچون. ههندی گژوگیا نهماون و ههندی له شاخ و کیّوهکان به تهواوی روت بون.

4. وهرگرتني خوٽندکار

"ئیعلان: بق تهحسیلی فهنی بهیتهری له عیراقهوه چهند تهلهبهیهک ئهنیرری بق مهکتهبی بهیتهری بهنغالی له کهلکهته. ههرکهسی تالبه ئهوهلهن لهم مهقامه تهماشای شهرائیت و تهفسیلات بکا ئینجا رهسمهن موراجهعهت بکا. موتهسهریف" (ژ 10)

"ئیعلان: تالبین به کولیهی بهیتهری بهنغاله له نههالی محهلی پیویسته تهدریساتی بهیتهری لـه 15 ی نیسان دا دهست پـێ دهکـرێ تهفسـیلاتی تامـه لـه دائیـرهی بهیتهری مـولکی سـلیّمانی وهردهگیـرێ. تـالبین موراجهعهت بهو دائیرهیه بکات. مودیری عامی بهیتهری بهغداد" (ژ 104).

"بۆ زانینی هەمو: به پیّی تەحریراتیّک که لـه مودیریـهتی مـهعاریفی بهغـدادهوه بـه ژمـاره 1995 و رۆژی 26/7/28 بۆم هاتوه ئەمساڵ له تشرینی ئەوەل دا له مەكتەبی سەنایعی بەغدادا سنفیّکی داخلی گوشاد ئەكریّ و بۆ ئەو سنفه تەلەبە كه حائیزی ئەم شەرائیته بن قبوڵ ئەكریّ:

- 1.ئەبى لە سىنفى چوارەمى ئىبتىدائى دەرچوبى.
 - 2. بونیه و وجودی له سیحهت دا بی.
- 3. قابیلیهتی ئیشی دهستی ببی و ئارهزوی فیربونی سهنایعی ببی.

هەركەسى حائيزى ئـەم شـەرائيتەيە و تالبـە موراجەعـەت بـەم دائيرەيـە بكـات. موتەسـەريـفى ليـواى سليّمانى" (28).

"ئىعلان: ئەمساڵ لە ليواى سلىمانىيەوە بى مەكتەبى سەنايعى بەغداد 2 تالىب قبول ئەكرى ھەركەس ئارەزوى ھەيـە بزانـى شـەرائىتى قبول چىـە موراجەعـەت بـە دائىـرەى تـەحرىراتى موتەسـەرىفيەت بكـات. موتەسەرىفى سلىمانى" (ژ 123).

"ئاگاىارى: بەمزوانە سىنفىكى موبتەرى ئەجزاچىتى لە بەغدا ئەكرىتەرە و تالب قبول ئـەكرى ھەركەســى ئارەزو ئەكا لەم دائىرەيە شەرائىت تەماشا بكا. موتەسەرىفى سلىمانى" "ئاگادارى: بۆ مەكتەبى زەراغەتى بەغدا تالب قبول ئەكرى ھەركەسىي تالبە موراجەعەت بە دائىرەى تەحرىرات بكا. موتەسەرىفى سلىمانى" (ژ 38).

"تەعمىم

"لاحيقه به تهعميمي ژماره 288 و روّژ 1927/7/16 ي ئهم بائيرهيهيه.

"مەكتەبى عەسكەريەى مەلەكيەى شاھانە چەند تەلەبەيك لە ئەولادى ئەھالى مەملەكەت بۆ ئەمسال قبول ئەكات، جەيش زابيتى موقتەدىرى ئەويت كە وەزيفەى ئەسليەيان بتوانن موافيقى مەتلوب ئيفا بكـەن بينائـەن عەلەيهى لازمە بە سورەتى خسوسىي تەلەبـەى سـنفى چـوارەمى سـانەوى تەشـويق بكـرين كـە حكومـەت لـە موستەقبەل دا ئىستىفادەيان لى بكات. موتەسەريفى سليمانى" رژ 77).

"ئیعلان: مەكتەبى عەسكەرى ملوكانە بۆ ئەولادى روئەساى عەشايەر لـە بەغىدد تالىب قبول ئـەكات. ھەركەسى حائىزى شەرائىتە لازمە پىش 25 ى حوزەيرانى 1928 موراجەعەتنامەى بگاتە وەزارەتى دىفاع لـە بەغداد. موتەسەرىفى سلىمانى" رژ 117).

"ئىعلان: شـەرائىتى قبـوڵى تەلەبـە بـۆ دارولموعـەلىمىنى بەغـداد لـەم دائىرەيـە و مەكتـەبى سـلێمانىدا مەوجودە. ھەركەسى تالبە بۆ موتالەعە موراجەعەت بەم دو جىكايە بكات. موتەسەرىفى سلێمانى" (ژ 128).

"بۆ زانىنى ھەمو: لە رۆژى 20 ى ئەيلول ىا مەكتەب ئەكرىتەوە و موباشەرەت بە تەىرىسات ئەكرىت لە ئەمرۆوە ھەركەس تالبە موراجەعەت بە مەكتەب بكات و ناوى خۆى قەيد بكات." (ژ 33).

"بۆ زانىنى ھەمو: رۆژى 6 ى ئاغستۆسى 1926 لـه بەغىداد ئىمتىحانى ئەوانـه كـه تـالبى مەسـلەكى ئىدارەن ئىجرا ئەكرى و ھەركەسى تالبە ئەبى رۆژى 4 ى ئاغستۆسى 1926 لە دىـوانى وەزارەتـى داخليـەدا حازر بىخ. موتەسەرىفى سلىمانى" (ژ 25).

5. داهاتي حكومهت

"ئيعلان: رسوماتى بەلەدىيە لە ئىعتىبارى 1 ى نىسانى 926 ەوە بـە وەعـدەى سـالْيْک ئـەدريّن بـه ئىجارە و بۆ موزايەدە لە مارتەوە ھەتا 20 ى مارت و. بۆ ئىحالە لـه 21 ى مارتـەوە ھەتا 27 ى 926 مودەت دانراوە. ھەر كەسىّك تالىبە لە زەرفى ئەم مودەتەدا موراجەعەت بە دائىرەى بەلەدىيە بكات. رياسەتى بەلەدىيە (ژ 7).

"ئيعلان ئانە روپيە 24500 رەسمى بارانە (ئولاغى مەكارى) 8500 زەبحيە 5100 قەپان 1650 مەيدانى ئەسپ ئەم رەسمانە لە ئىعتىبارى 1 ى نىسانى 926 ەوە ھەتا غايەى مارتى 927 بـە وەعدەى سالىّك ئەىرىّن بە ئىجارە و بەو بەدەلانەى كە لە حـەوايان دا نوسـراۋە خراۋنەتـە ژىّـر پەيـەۋە. ھـەر كەسـىّ تـالبى ئىلتىزامى ئەم رەسمانەيە موراجەعەت بە دائىرەى بەلەدىيە بكات. رياسەتى بەلەديەى سلىّمانى" (10).

"ئىعلان لە رياسەتى بەلەديەوھ

رەسمى بارانە، زەبحيە، قەپان، دەلاليە و مەيدانى ئەسپ بۆ سالى 1927 لە تەرەف بەلەىيەوە ئەىرينى بە ئىجارە، مودەتى موزايەدە لە 1 ى شوباتى 927 ەوە ھەتا 15 ى مارتى 927 و مودەتى ئىحالە لـە 16 ى مارتى 927 ەوە ھەركەسىي تالىبى ئىجارەى ئـەم مارتى 927 دەسمانەيە موراجەمەت بە دائىرە و مەجلىسى بەلەديەى سايمانى بكات." (ژ 52).

	ىيغلان
	بەدەلى سابىق
زەبحيە	1505
بارانه	1930
نەوت	80
مەيداني	76
احلاله	80

ئەم پینج قەلەمی رسوماتی بەلەدیەیە كە لە سـەرەوە نوسـراوە مـودەتی موزایـەدەی لـه 18 ی شـوباتی 928 ەوە تـا 15 ی مارتی 928 قـەرار وە مارتی 928 قـەرار داوە بینائەن عەلەيهی ھەر كـەس تـالیبی ئیلتیـزام كردنـی رسـوماتی مەزكورەیـه موراجەعـەت بـه مەجلیسـی بەلەدیەی ھەلىبجە بكات بق ئاگاداری ئیعلان كرا. قائیمقامی ھەلەبجە"

بەروبومى كشتوكاڭ

"بۆ زانىنى ھەمو

"به پىىى ئەمرى وەزارەتى جەلىلەى ماليە كە وەرمان گرتوه بۆ شتووى سائى 926 ى قەزاى سىلىمانى و شارباژىر تەنى كەنم 150 و تەنى جۆ 96 روپيە كە حۆقەى سلىمانى گەنم 8 ئانە و 2 پاى و جۆ 5 ئانە و 4 و قارىئىدەوە و، بۆ قەزاى ھەلىجە تەنى گەنم 135 و ھى جۆ 110 روپيە كە حۆقەى گەنم 7 ئانە و 4 پاى ئەگرىتەوە و، بۆ قەزاى ھەلىجە تەنى گەنم 135 و ھى جۆ 110 روپيە كە حۆقەى گەنم 7 ئانە و 4 پاى و نىو و جۆش بە 6 ئانە ئەگرىتەوە، فىات تەقدىر و تەسدىق كراوە و بە قەرارى مەجلىسى ئىدارەيىش بە ئىعتىبارى لىوا حۆقەى نۆك بە 9 و نىسك بە 8 و كۈن بە 6 و پۆلكەيىش بە 6 ئانە فىاتىان بى تەقدىر كراوە. ئەوا موافىقى مادەى 8 ى نىزامنامەى ئەعشار ئىعلانى كەيفيەت كرا. لە پاش خىتامى مودەى موعەيەنە دەست ئەكرى بە تەحسىلات. موحاسىبى لىواى سلىمانى" (ژ 27).

"ئیعلان: بق ئیستیفای عوشر و حیسه ی حکومه تی بق قهزای سلیمانی و شارباژی و تهنی گهنم به 100 روپیه که حققه یه کی سلیمانی 5 ئانه و 6 پای و تهنی جق به 80 روپیه که حققه یه کی سلیمانی 4 ئانه و 4 پای ئه کات. فیات ته قدیر و له و هزاره تی مالیه یشه وه ته سدیق فه رموراوه بق ئه وهی موافیقی ماده ی 8 ی نیزام ئه ل ئه عشار ئه وانه ی موعته ریزن له موده ی 10 روز دا ئیعتیرازاتی خقیان ته قدیم بکه ن وا ئیعلان کراوه موته سیم سلیمانی" (ژ 74)

"ئىعلان: بۆ ئىستىفاى عوشر و حىسەى حكومەتى لە قەزاى ئەلەبجە تەنى گەنم بە 75 و تەنى جۆ بـه 55 روپيە تەقدىر و لە تەرەف وەزارەتى ماليەيشەوە تەسىدىق فـەرموراوە. بـۆ ئـەودى مـوافىقى مـادەى 8 ى نىزامنامەى ئەعشار ھەركەسى ئىعتىرازى ھەيە ئوسولەن موراجەعەت بكات ئىعلان كرا. موتەسەرىفى سـلىمانى" (ژ 76).

"ئیعلانات: بۆ ئیستیفای حەقی حکومەت له قەزای سلیمانی و شارباژیزدا بو سالی 926 حوقه ی سلیمانی چەلتوک به 9 ئانه له تەرەف مەجلیسی ئیدارهی لیواوه تەقدیر و له وهزارهتی جەلیلهی مالیهوه تەسدیق کراوه. ئەوا موافیقی مادهی 8 ی نیزامنامهی ئهعشار ئیعلان کرا. له پاش 10 رۆژ مودهتی ئیعتیرازی ئەم فیاته کەسبی قەتعیەت ئەکات. بۆ زانینی هەمو ئیعلان کرا. 3 ی تشرینی دوهمی 926 موتەسەریفی سلیمانی" (ژ 40).

"ئیعلان: بق ئیستیفای عوشر و حیسه ی حکومه تی کیلتری توتون ئهمسال به یه ک ئانه و 2 پای تهقدیر و له وهزاره تی مالیه شهوه ته سدیق فهرموراوه له ئیعتیباری ئهمرقوه ئهم فیئاته ئیعتیباری پی ئهکری. موافیقی ماده ی 8 ی نیزامنامه ی نه نهشار ئیعلان کرا. موته سه پیفی سلیمانی " (ژ 89).

"ئىعلان: بق ئىستىفاى حەقى حكومەتى بق چەلتوكى ئەمسالى قەزاى سلىمانى و شارباژى تەنى بە 1- 136 روپىيە كە حوقەيەكى 5 روپىيە كە حوقەيەكى 6 ئانە و 6 پاى و بق قەزاى ھەلەبجە تەنى بە 7- 135 روپىيە كە حوقەيەكى 5 ئانە و 6 پاى ئەكات تەقدىر و لە وەزارەتى ماليەشەوە تەسدىق فەرموراوە پىويسىتە موافىقى ئەم فىاتە عوشرى حكومەتى ئىستىفا بكەن. موتەسەرىفى سلىمانى" (ۋ 92).

"بۆ زانىنى ھەمو:

1 حۆقەى گەنمە شامى 6. ھەرزن 5. ماش 12. زەرات 4. پياز 8. كەرىر 4 ئانە. سير 2 روپيە و 8 ئانە، خەيار 4. ترۆزى 2 ئانە و 6 پاى، كالەك 4. شوتى 3. باميە 4. باينجان 3. تەماتە 3. لۆبيا 8. كولەكە 4. ترىخى سپى 10. ترىخى رەش 6. ھەنار 10. ھەنجير 12. قۆخ 14. قەيسى 12. سيو 10 ئانە، بادام 1 روپيە، ھەلوژە 10. ترش 10. ھەرمى 12 ئانە، كونجى 1 روپيە، گويز عەدەد ھەزار 2 روپيە و 8 ئانە، بەھى 1 روپيە.

بق ئیستیفای حیسهی حکومهت فیاتی حاسلاتی موخهزهرات و میوه بق سالّی 1926 وهکو له سهرهوه نیشان دراوه له تهرهف مهجلیسی ئیدارهی لیواوه قهرار دراوه. موافیقی مادهی 8 ی نیزامنامهی ئهعشار بقر زانینی ههمو کهس ئیعلان ئهکریّ. موتهسهریفی لیوای سلیّمانی" (ژ 40).

موديرهكان	قائيمقام و،	"تەعمىم بۆ
پای	ئانە	
	1	پاقلە
6	4	پۆڵكە
11		نۆك
	8	نیسک
6	4	کزن

بۆ قەزاى سليمانى و شارباژير ئەو حبوباتى كە لە سەرەۋە نوسىراۋە ئەم دەفعەيـە فيـاتى لـە تـەرەف بەلەىيەۋە تەقدىر و لە مەجلىسى ئىدارەۋە تەسدىق و قبول كراۋە پيۆيسىـتە مـوافىقى ئـەم فياتـە عوشـرى ئـەم حبوباتە ئىستىفا بكرىخ. موتەسەرىفى سليمانى." (ژ 79).

به کری دانی دوکان

"ئىعلان: لە مەوقىعى سەقاخانەنا 3 دوكان كە عائىد بە خەزىنەيە لە ئىبتىداى نىسانى 1926 ەورە ھەتا ئاخرى مارتى 927 بە وەعدەى سالايك ئەدرىن بە ئىجارە ھەركەسى تالىبى ئىجارەيان موراجەعەت بە مەحلىسى ئىدارە و موحاسەبە بكات. وەكىلى موحاسىيى لىوا" (ۋ 8).

مەشروبات

"ئیعلان: له ئیعتیباری نیسانی 926 هوه تا نیهایهتی مارتی 927 به وهعدهی سالیّک موافیقی شهرائیتیّک که له بائیرهی گومرگا مهوجوده عهرهق و شهراب ئهبری به ئیلتیزام ههرکهس تالیبه له 1 ی مارتی 926 هوه موراجهعهت به بائیرهی گومرگ و مهکوسی سلیّمانی بکا. 28 ی شوباتی 926 مودیری گومرگ و مهکوس" (ژ 7).

"ئیعلان له دائیرهی گومرگهوه

شەراب و عەرەقى سلیمانى لە ئەوەلى نیسانى 927 ەوە تا نیھایەتى مارتى 928 لە ىاخلى شـەرائیتى گومرگا مەوجودە ئەدرى بە ئیلتیزام ھەركەسى تالیبى زەمائیمە لە تاریخى ئەم ئیعلانەوە موراجەعەت بە دائرەى گومرگ و مەكوسى سلیمانى بكا." (ژ 56).

"ئىعلان لە مەقامى موتەسەرىفيەوە

	شەراب	عارەق	يكون
سليماني	250	17200	17450
هەڵەبجە		2200	2200

رهسمی عـارهق و شـهرابی سـلێمانی و ههڵهبجـه لـه موزایهدهدایـه و بـهدهلی پێشوشـیان لـه سـهرهوه نوسراوه. ئهوانی که تالیبن موراجهعهت به مهجلیسی ئیداره و نائیرهی گومرگ و مهکوس بکات." (ژ 58).

6. ئىعلانەكانى جەيش

دوای ئەودی لە تەموزی 1924 دا سلیمانی داگیرکرایهود، سەردرای ئەودی ودکو ھەمو لیواکانی تـری عیراق، داووددزگای بەریودومبەرایەتی تىزدا دانرا، بۆ پاراستنی سلیمانی لە ھیرشی ھیزدکانی شیخ مەحمود و بۆ سەرکردایەتی ئەو لەشکرکیشی یانهی له ناوچەكەدا ئەكران جەیشى عیـراق سـەربازگەیەكی ھەمیشـەیی تـیدا دامەزراند.

شیخ رهزا له باسی داوودهزگای حوکمپانیی پاشایانی بابان دا وتویهتی:

دريغ بۆ ئەو زەمانە، ئەو دەمە، ئەو عەسرە،

که مهیدانی جریدبازی له دهشتی کانی ئاسکان بو

سەركردەكانى جەيش دەشتى كانى ئاسكانيان بۆ بارەگاكەيان ئاگيىر كىرد، كە يەكى لـە خۆشـترين شوينەكانى سلىمانى بو. ئەم سەربازگەيە كرا بوە بارەگاى (آمرية المنطقة الشـرقية) و، لـە نـاو خـەلْك ئا بـە (حامیه) ناو ئەبرا. مولکیەتی ئەرزەكە هی خەلک بوه. شارەوانی سلیّمانی بەم ئیعلانه (ئیستیملاک) ی كردوه و، ئیتر بۆتە مولّکی دەولّەت:

"له ریاسهتی بهلهدیه ه ئیعلان قیمهتی موقهدهره: ئانه روپیه ... 7500 ... میقدار: ئولک دۆنمی جهدید نهوعی مولّک مهوقیعی ... 22 فرازی کانی ئاسکان

ئەسحابى مولّک: حاجى مەلا سەعيد و ئەحمەد ئاغا و فارس ئەفەندى و وەرەسەى حاجى ئەورەحمان موافيقى خەريتەى مورسەم عيبارەت لە 54 دۆنمى جەدىد و 22 ئۆلک قيتعەيەک ئەرازى كە لە غەربى مەملەكەتەوە واقيعە و، بە ئەرازى كانى ئاسكان مەشھورە و. عائيدە بەو ئەشخاسانە كە ئيسىميان لە بالاوە نوسراوە، بۆ بيناى قشلەى عەسكەريە بەدەلى ئيستيملاكى بە 7500 روپيە لە تەرەف ھەيئەتى مەخسوسەوە تەقدىر كىراوە، ھەركەسىن لە عەلاقەداران لەم خسوسەوە ئيفادە و ئيعتيرازيكيان ھەيـە موافيقى قانون ئىستىملاكى لازمە لە زەرفى 8 رۆژدا موراجەعەت بكەن بە دائيـرەى بەلەديـە و بەيانى بكەن. بۆ ئاگادارى ئىعلان كرا. 21 ى كانونى سانى 928 ((100).

"له 28/3/25 هوه عهسکهری جهیشی عیراقی له مهیدانی نهنداختی گهوره – جیواری کاریزی شیخ سهعید و له مهیدانی نهنداختی پچوک – نهرازی نزیکی ناشی که له سهر ریگای نهزمر واقیعه، دهست نهکهن به تهعلیم و نهنداختی سیلاح، نابی قهتعیهن نههالی بهو دو جیکایانها بروّن و نهبی نیجتیناب بکهن. موتهسهریف" (ژ 107).

"ئىعلان: بۆ كاروان و ئۆتۆمۆبىل و ئەرابە و ئىنسان ھاتوچۆكرىن بە جىڭگاى تەيارەدا كە لە غەربى شارى سلىمانى واقىيعە مەمنوعە و. كاروان و ساحىب بار نابى نە بە شەو و نە بە رۆژ بارى لىي بخات. ھەركەسىي خىلافى ئەم ئىعلانە معامەلە بكات بە موجىبى مادەى 126 ى قانونى عقوباتى بەغدادى تەجزىيە ئەكرىخ. موتەسەرىفى سلىمانى" (ۋ 97).

"ئىعلان: لە مەقامى موتەسەرىفيەوە

لەمەودوا بە ھىچ كلۆجى جائىز نيە لە وەختى ھەلسان و نىشىتنەوەى تەيارەدا ھىچ كەسىي نزىكى جىڭگاى تەيارە بكەوى و، بە سەر جادەكەدا ھاتوچۆ بكات. بۇ ئېگادارى كەيفيەت ئىعلان كرا." (ژ 61).

"ئیعلان: له بهر ئەوەى ھىچ حاىيسەيەك رو نەنا، لەو ئەسنايەنا كىه تىەيارە ئەنىشىنتەوە و ھەلئەسىتى، ھاتوچۆكەرى ھەمو جيوارى محەلى تەيارە بۆ چەند دەقىقەيەك لازمە خۆيان تەعتىل بكەن لە ئەسناى ھەلسان و نىشتنەوەى تەيارەنا ئامەدوشود بە سورەتى قەتعيە مەمنوعە. موتەسەرىفى سلىمانى" (ژ 146).

پی ئهچی مونتهسیبینی جهیش، به زوّر بی یان به خوایشت، قهرزیان له دوکاندارهکانی ناو بازار و ودرگرتوه و نهیان داوهتهوه بوّیه لای فهرماندهکانیان شکاتیان لی کردون، فهرماندهکان له باتی ئهوهی بوّیان بسیّننهوه، ئهم ئیعلانهیان بلّاو کردوّتهوه:

"ئیعلان: له ههمو دوکاندار و کهسهبهیهکهوه مهعلوم بیّت که موقابیل به قـهرزی ئهشـخاس لـه معاشـی عهسکهر پاره گل نادریّتهوه. ئهوانهی که بهم نهوعه قهرز له گهڵ عهسکهردا ئهکهن مهسئولیهت عائید به خوّیانه. قوماندانی تابوری چوارهمی لیوی" (ژ 69).

"ئیعلان: ئەوا ئیعلان ئەكرى كە ھىچ كەسىك لە گەل مونتەسىيىنى جەيش ىا قەرزوقۆلە نەكات و شتيان بە قەرز پى نەفرۇشن چونكە بۆ ئەم خسوسە دەعوا و شكايەتى ھىچ كەسىك ناپرسرى" (ژ 77).

"ئیعلان: کانتینی ئه و قهته عاتی عه سکه ریه ی که مه ربوتی مهنتیقه ی شه رقیه ی سلیمانین له ئیعتیباری تاریخی ئیداله ی قهتعیه وه به موده ی 6 مانک ئه رین به ئیلتیزام ئه وانه ی تالبن موراجه عهت به مهقه پی مهنتیقه بکهن. ئامیری مهنتیقه " (ژ 106).

"له ئیعتیباری 28/7/1 ئـهرزاقی نهفه و ئـالیکی حـهیواناتی جهیشـی عیراقـی بـق مـودهتی سـالّیک خراوهته موناقهسهوه. ئهوانهی تالبن لازمه ههمو روّژیک غهیری جومعه بهیانیان بـق ئهمـهی لـه شـهرائیتهکهی بگهن موراجهعهت به مهقهری مهنتیقه و به مهوقیعی قوماندانی کهرکوک بکهن.

"ئەوانەى كە موراجەعەت ئەكەن لازمە شەھادەتنامەيەكى غورفەى تىجارەتى بەغداد وە يا موسلّيان بـە دەستەوە بـێ.

"موناقەسەكە لە رۆژى 22 ى مانگى مەزكور لە ساعەتى 12 دا تەواو ئەبى. ئامىرى مەنتىقەي شەرقيە" (ژ 118).

"ئيعلاني موناقەسەي لەوازىمى ئىنشائيە لە سلىمانى

1. موناقەسە بۆ لەوازىمى ئىنشائىهى ليوىيە و لە سلىمانى جەرەپان ئەكات.

2. ئەوراقى موناقەسە لە گەل لىستەى ئەو مەوادانەى پيويستە بىلموراجەعە لە قومانىدانى مەفرەزەى فەوجى دوەم وەرئەگىرىت. تالىبىنى موناقەسە فىاتىكى كە پىى تالبن لازمە لە جەدولى لەوازىم دا لە خانىەى خۆىدا.. ئەو مادەيە يەكى بە يەكى داى بنين، جەدوەلى لەوازىم، ھەمو ئەوراقى موناقەسە بە ئىمزاكىراوى لە زەرفىكى لۆككراودا لە گەل مەبلەغى 50 روپيە پىشەكى تەسلىم بە قوماندانى مەفرەزەى فەوجى دوەمى لىوى كەن.

3. قوماندانی لیوی عیراق تهعههود ناکات به قبولی کهمترین وه یا ههر موناقهسهیهک بیّت.
 لیفتنت موئیرهید زابیت ئهل روکنی لیوی عیراق" (ژ 119).

"ئىيعلان: وەزارەتى دىفاع، نەقلىاتى ئەرزاق و ئەشىياى مەسىكەريە لە سىلىمانىيەرە بىق نوقتىەكان ئەخاتە موناقەسەرە، ھەركەسىي تالبە بىق ھەزەر و سەفەر موراجەمەت بەم دائىرەيە بكات. موتەسەرىفى سلىمانى" (ژ 70).

هەندى جار ئىعلانيان بە زمانى عەرەبى بلاو كردۆتەوە، وەكو:

"اعلان: يدعى الراغبون الى تقديم وسائل نقلية ميكانيكية للمنطقتين الشمالية والشرقية و نقلية حيوانات فمن شاء الاطلاع على الشروط والتفاصيل فليطلبها من وزارة الدفاع في بغداد ومن امراء الالوية في الموصل والسليمانية ومن موقع كركوك. وزارة الدفاع " (ژ 9)

7. ئىعلانەكانى يۆلىس

"ئیعلان: ئەم دائیرەیە 48 ئیستر كە بە كەلكى ركوبى پۆلیس و چاك بیت موبایەعـه ئـەكات ئەوانـەى كە ھەیانەو ئەیفرۆشن پیش خیتامى مانگى مارتى 928 بیهینن و موراجەعەت بەم دائیرەیـه بكـەن. مـودیرى پۆلیس" (ژ 102).

اله دائيرهي پۆلىسەوھ

"بۆ مەركەزى پۆلىسى سلىمانى كا و جۆ لازمە و ئەخرىتە موناقەسەوھ ھەركەسىيك تالبە بىز مانگى حوزەيران و تەموز و ئاغستۆس تەنى كا بە چەند و تەنى جۆ بە چەند ئەتوانن تەسلىمى بكەن بىنوسن و لەناو زەرەيكى لۆك كراودا لەپىش رۆژى 27/5/20 دا تەودىغى ئەم دائىرەيەى بكەن." (ژ 66)

"ئیعلان: له ئیعتیباری 1 ی 9 ی 27 هوه کا و جوّ بوّ 3 مانگ بوّ ولاّغی حکومهتی ئهدری به قوّنته رات ئه وانه ی که تالبن قائیمه ی موناقه ساتیان له زهرفیّکی داخراودا له 29 ی مانگی جاری دا موراجه عهت به م دائیره یه بکه ن. معاونی مودیری پوّلیس" (ژ 81).

دروستكردنى بيناى مهخفهر

"بق زانینی ههمو: بق سهرای پینجوین تهنی بهرد به 10 تهنی قسل به 55 تهنی لم به 14. بق نوقتهی قرلجه تهنی قسل به 70 تهنی لم به 14 تهنی بهرد به 10، بق نوقتهی ولیاوا و نقری تهنی بهرد به 6 تهنی قسل به 50 تهنی لم به 8 روپیه. له به 50 تهنی لم به 8 روپیه. له عوهدهی تالیبیانایه ههرکهسی تالیبی تهنقیسه ههتا 21 ی نیسانی 927 موراجه ته ته ققیسی تونی مهخسوس بکا که له دائیره ی بهله به بیجتیماع به کا. بق مهعلومات بیعلان کرا. روئیسی ققیمسی قنی موناقه سه (ژ 61).

"ئيعلان: بق بيناى سەراى چوارتا تەنى بەرد بە 3-1 و لم و چەو بە 12 - 3 و قسڵ بە 8 - 26 و. بىق بيناى سەراى سورىاش تەنى بەرد بە 6 - 1 و قسڵ بە 30 و چەو بە 12 - 2 و لم 9 - 3 و. نەقلى ئەشىيا لە سلىمانيەوە بق پىنجوين تەنى بە 25 و. بق سورىاش و چوارتا بە 17 و. ئوجرەتى ولاخىكى لە سلىمانيەوە بىق پىنجوين لە 5 و بق سورىاش بە 3 و. بىق چوارتا بە 2 روپىيە، خراوەت موناقەسەوە. كى تالبە تا رۆژى 928/6/11 موراجەعەت بە مەجلىسى ئىدارەى سلىمانى بىكات. موتەسەرىغى لىواى سلىمانى" (ژ 117).

8. ئىعلانى جۆراوجۆر

پاسی سیلاح

حەعمىيم

بۆ مودىرى پۆلىسى سليمانى

بۆ قائىمقامى قەزاكان

بۆ مودىرى ناحيەكان

به ئەمرى وەزارەتى ىاخليه بۆ سالّى 1928 رەسمى پاسى ئەو سىلاحانە كە سالّى 1927 موســەجەل بون و ئەمسالّ پاسى تازەيان بۆ وەرئەگىرى عىبارەتە لە يەك روپيە و رەسمى پاســى ئــەو ســىلاحانە كــە لــه سالّى 1927 ىا موسەجەل نەبون و لە سالّى 1928 يا وەرئەگىرى عىبارەتە لە دو روپيە.

مودهتی وهرگرتنی پاسی سیلاح بق سالّی تازه... مانگی کانونی سانی، شوبات و مارت و له پاش نیهایهتی مارت ههر سیلاحیکی بی پاس بگیری به موجیبی قهوانینی مهوزوعه موسادهره و ساحیبی تهجزیه نهکری موتهسه پیفی سلیّمانی" (ژ 96)

"ئيعلان

لاحیقهی ته عمیمی ژماره 132 ی روزی 1928/1/18 ی ئهم دائیرهیه:

لهم مهقامهوه وا قهرار دراوه که رهسمی پاسی تفهنگی حسکه، مارتین، بهرازکوژ، ماوزهری گهورهی گفردهی کون، قهپاقلی، وهرندل و سائیری ئهو نهوعه سیلاحانه که له مؤدیّلی کوّنن یهک روپیه بسیّنریّت بهم نهوعه ئیفای معامهله لازمه، موتهسهریفی سلیّمانی" (ژ 102).

گەراى كوللە

"تەعمىم لە مەقامى موتەسەرىفيەوە

اوا مولاحهزه کراوه ئهمساڵ کولله گهرای زوّر داناوه و ئهم گهرایه که ژیایهوه تهبیعی ئهبی به باعیسی خهساراتی زوّر له زهراعهت و مهحسولات دا له بهر ئهوه حکومهت چ موقابیل به گهرای کولله و چ موقابیل به کوللهی ژیاوه بهعزی تهدابیری ئیتیخاز کردوه.

"حکومهت بق ههر کیلقیهک گهرای پاک کراوهی کولله (یهعنی به بی خقل) که له مهرکهزی سلیمانی ته ته سلیم بکریت چوار ئانه ئهدات یه عنی بق چوار کیلق گهرای پاک کراوه روپیهیه که ئهدات جا لوتفهن به ههمو لایه کدا ئیعلانی بفهرمون و عمومی ئههالی حالی بکهن و زقر به ئههمیهت تهرغیب و تهشویقی ئههالی بکهن که سهعی بکهن بق کوکردنهوهی گهرای کولله و بیهیننه سلیمانی تهسلیمی بکهن و بق ههر کیلقیه کی چوار ئانه و مرگرن. ئهم مهسئه لهیه ههروه کو مهعلومتانه تهعهلوقی به حهیاتی مهمله که حهیاتی مهمله که حهیاتی مهمله که مهربوتی موحسول و زهراعه ته بهر ئهوه ئومید ئه کهم فهوقه لعاده سهعی بکهن بق ته شویقی ئههالی. ئیتر مهربوتی موحسول و زهراعه ته بهر ئهوه ئومید ئهکهم فهوقه لعاده سهعی بکهن بق ته شویقی ئههالی. ئیتر میحتیرام." (ژ 50).

بلاوبونهوهى دهردهگا

"ئیعلان: له بهر ئهوهی دهردهگا له لیوای سلیمانی بلاو بوته وه به سوره تی عمومیه ههمو لیوای مهزکور له ئیعتیباری 9 ی ئهیلولی 1928 هوه به مهنتیقهی موسابه عهد ئهکری و ئیخراجی عمومی مهواشی و مهنتوجاتی حهیوانیه له لیوای مهزکوره وه به سورهتی قهتعیه مهمنوعه ههتا سدوری ئهوامیری ئهخیر. مودیری عامی دائیرهی ئوموری بهیته رهی مهلهکیه" (ژ 129).

سەربرىنى مەرى ئاوس

"ئیعلان: لەمەولا سەربرپنی مەپی ئاوس مەمنوعە ھەركەس موخالەفەتی ئـەم ئـەمرە بكـات بــە مــوجیبی مادەی 126 ی قانونی عقوباتی بەغدادی تەجزیە ئەكرى موتەسەپیفی سلیّمانی" (ژ 94).

نايۆ

"بۆ زانىنى ھەمو

ى ئائىرەى تاپۆ لە ئىعتىبارى 5 ى ئەيلولەۋە دەست ئەكات بـە ئـيش ھـەرچى موراجەعـەتێک لـە داخلـى حدودى شارىا بكرێت قبوڵ ئەكرێ لە بەر ئەوە كەيفيەت ئىعلان كرا. دائىرەى تاپۆ" (ژ 31).

"ئىعلان لە مەقامى موتەسەرىفيەوە

تەعمىم بۆ: قائىمقامەكان، مودىرانى نەواحى، روئەساى موحتەرەمەى دەوائىر

به پیّی ئەمری مودىری عامی تاپۆ دائىرەی تاپۆی سلىمانی لەمەولا مەئزون ب ب دەرھىنانی سورەتى قەيدى ئەملاكى خارىجى سلىمانىيش بەلام جارئ مەئزون نيە معامەلەی لـه سـەر بكـا ھـەر سـورەت ئـەتوانى دەربهىنى." (ژ 45).

نيكاحي لاكۆلان

"ئيعلان: وهكو خەبەر زانراوه به بى مەعلوماتى مەحكەمەى شەرعيە لە تەرەف ئەئيمە و مەلايان و موختارانەوە معامەلاتى نيكاح و تەلاق ئيجرا ئەكرى ئەمەيش موخاليفى شەرعى شەرىف و قانونە. لە ئيعتيبارى نەشرى ئەم ئيعلانەوە بە بى مەعلوماتى مەحكەمە ھەر ئيمام و مەلا و موختارىك معامەلاتى نيكاح ئيجرا بكات بە پىى مادەى 126 لە قانونى عقوباتى بەغدادى تەجزيە ئەكرى. قازى سالىمانى " رژ 129).

"له مهحکهمهی سولحی سلیمانیهوه ئیعلان

"خانویهک که له محهاهی جولهکان واقیعه و عائیده به وهرهسهی داودهکل که سه عید و سیوهن ناوانن له بهر ئهوه که له تهرهف مهرقومانهوه لهم مه حکهمه یه دا داوای ئیزاله ی شیوعی کراوه و له به رئهوه که قابیلیه تی تهقسیمی نهبو ئهوا خرایه مهوقیعی موزایه ده وه نهوانه ی که تالبن به سهدی دهی تهئمیناته وه موراجه عهت به مهحکه مهی سولحی سلیّمانی بکهن کهیفیه تئیعلان کرا." (ژ 94).

ژوری بازرگانی

"بۆ زانىنى ھەمو لە مەقامى موتەسەرىفيەوە

"ئاگاداری: موافیقی ماده 15 ی قانونی ئۆدهی تیجارهت که له سالّی 926 دا ئیصدار فهرموراوه ئه و شهخسانهی که به تیجارهت وه یا موته عهیدی وه یا دهلالی مهشغول نهگهر ئیشتیراکیان به ئۆدهی تیجارهتی نهبی وه یا ئه عزایه تی ئۆدهی تیجارهتیان قبول نه کردبی له موزایه دات و موناقه ساتی حکومه تی دا قبول ناکرین. بن زانینی ههمو که س ئیعلان کرا. موته سه پیفی لیوای سلیمانی " رژ 43).

دەفتەرى نفوس

"بهیان: دائیرهی نفوسی عاسیمه و خاریج له ئیعتیباری 1 ی مایسی 928 هوه موباشهرهت به تهوزیعی دهفاتیری جنسیه ئهکات که له ماده 15 ی قانونی تهسجیلی نفوس دا دهرج کراوه. مودیری نفوسی عام" (ژ 113).

"ئیعلان: وا دەرئەكەوى ئەھالى موراجەعەت بە دائیرەى نفوس ناكەن بۆ وەرگرتنى دەفاتیرى جنسیه لازمە ھەمو ئەھالى موراجەعەت بە دائیرەى نفوس بكەن و دەفاتیرى جنسیەى خۆیان وەربگرن. بۆ ئاگادارى ئىعلان كرا. موتەسەرىفى سلیمانى" (ژ 127).

9. ئىعلانى ئەھلى

"ئىعلان: ئەمجارە لە سەر ئوسولىكى تازە، عەسرى، چاپخانەى (ئەستىرە گەشەى گەلاوىنى) كە لـە پىشـا بە چايخانەى حەمە ئاغا مەشھور بو، كردومەتەوە. ھەمو موبىلە و ئەسبابىكى مونتەزەمـە. ئـەنواعى حەلـەويات، دۆندرمە، شروب، چاى، قاوە، سۆدە و ناملىتمان ھەيـە. بـە دانىشـتنىكى بـە قەدەر سـياحەتى دل موفـەرەح و مەسرور ئەكات. چايچى: محەمەد رەشىد" (ۋ 108).

"موئەسەسەيەكى گەورەي بريتانيا

شيركەتى مەحدودەي نەوتى خانەقين

وهكيلهكاني كورىستان: خواجه عهزرا، سيون يهعقوب و شهرهكاي

له سلیّمانی اله جادهی دهباخانه له مالّی حاجی عارفی دهباخچی ا که مهوقیع و ئـهنباری ئهسلییهتی فیاتی وهکو لای خواردوهیه:

تەنەكەى نەوتى سپى بە 3 روپيە.

نەوتى سپى عەلامەتى ئەبونەخلە تەنەكەى بە 4 روپيە و 14 ئانە.

بانزین تهنهکهی به 5 روپیه و 6 ئانه.

نه وتى رەش تەنەكەى بە 2 روپيە و 2 ئانە.

ئەو نەوت و بەنزىنەى كە لە مەملەكەت ىا لە جادەى سەرا لە ماڵى شاكىر موجرىم و لــه گــەراجى ســەيد نورى نەقىب ئەكررى لە قىمەتى سەرەوە بە 2 ئانە زياد ئەفرۆشرى.

بىٰ تەنەكە قاپى نەوتى سپى بە 2 ئانە دەفرۆشرىٰ.

له سليمانى: وەكىلى قومپانيەى شىركەتى نەوتى خانەقىن فەيزى" (ر 128).

"ئىعلان: ئەوەل ئۆتۆمۆبىلچيەك كە تا نەفسى ھەلەبجە موسافىرىنى برد بىت ساحىب (ئەربىل- 22) نومرو ئوتومبىلە. لەمەودوا ھەركەسى ئارەزوى سەفەرى ھەلەبجەى ھەيـە موراجەعـەت بـە ساحىيى ئوتـومبىلى مەزكور قەرەبىت بكات، تا نەفسى ھەلەبجە لە رىيەكى زۆر چاكەوە ئەيبات و مەمنونى ئەكات." (ژ 81).

"دقتۆر ئارنو كرنون

ىقتۆرى خەستەخانەكانى يارىس (فرانسە) و لۆزان ئىسوپچەرەپە

دەرمانى ھەمو نەخۆشێک ئەكات. خاسەتەن نەخۆشى ىاخلى (مەعيدە، ريخۆڵـﻪ، ىڵ و ســى و جگـﻪر) و نەخۆشى ئەعسابە.

تەداوى ھەمو نەوع نەخۆشى ژنانىش ئەكات.

محەلی موعایەنەی لە جادەی بەرپۆلیسخانە لە ماڵی تۆفیق ئەفەندی مەحمود ئاغادایــه كــه مەشــهورە بــه ماڵی حەمزە بەگ.

ههمو رۆژى له ساعهتى 8 موه هەتا 11 موعايەنە ئەكات." (ژ 123).

بەشى دوەم:

سەردەمى قەڭەم

-

موراجهعات

رۆژنامه كوردى يەكانى سالّى 1920–1931 كە لە سليັمانى دەرچون، سەرچاوەيەكى گرنگ و پر بايەخن بۆ لىكۆلىنەوەى روداوەكانى ئەو سەردەمەى عيراق و كوردستان. ھـەوالْ، سـەروتار، وتـار، لىدوان، تەنائەت ھەندى شىعريان تىدايە كە سەرچاوەى بـەنرخن بـۆ زانىنـى دەنگوباس و بيـروراى گشتى ئەوكاتە.

نوسهرانی کورد، ئهوانهی لهسهر ئهم قوناغهیان نوسیوه، ههمویان کهم و زور که لکیان لی وهرگرتون. به لام نوسهرانی عهرهب، بهتاییهتی ئهوانهی لهم سالانها لیکولینه وهی ئاکادیمی بان لهسهر می روی عیراق نوسیوه بو (جامیعه) کانی عیراق، کهسیان نهیانتوانیوه که لکیان لی وهربگرن. هوی ئهوه یش رهنگه نهزانینی زمانی کوردی بودی.

ئەو باسەى من ھەلمبژاردوه، روىاوەكانى سالانى 1928– 1931 ئەگرىت وە. پشت ئەستورە بەرادەى يەكەم بە نوسىنەكانى رۆژنامەى ژيان و، بە ھەنىدى سەرچاوەى جۆراوجۆرى تىر دەولەمەن كىراوە. (ژيان) درىزۋەى رۆژنامەكانى پىش خۆيەتى: (پىشكەوتن) كە دەسەلاتى ئىنگلىز و، (بانگى كورىستان) كەمستەفا ياملكى و جەمعىيەتى كورىستان و، (رۆژى كورىستان) و (بانگى ھەق) و (ئومىدى ئىستىقلال) كەھكومەتكەى شىخ مەھمود و، (ژيانەوە) و (ژين) كەشارەوانى سالىمانى دەريان كىرون.

ئەم رۆژنامانە كە ئىستا زۆر بە زەحمەت و بە ناتەواوى بەرىەس ئەكەون، ئەھىنى بە رىىز سەرلەنوى چاپ بكرىنەورە و لىكۆلىنەورەى ھەمەلايەنەى سىاسى، ئەدەبى، رۆشىنبىرىيان لەسەر بكىرى. (تىيىنى: ئەم بۆچونە ھى كاتى چاپى يەكەمى ئەم كتىبەيە، بنكەى ژىن تا ئىستا ھەمو يان زۆربەيانى بە لىكۆلىنەورەو سەرلەنوى چاپ كردۆتەورە).

يەكەم ژمارەى (ژيان) لە (21 ى كانونى دوەمى 1926) دا لەباتى (ژيانەۋە) دەرچوە. حەقتەى جارێک لە (چاپخانەى بەلەديە) كە ھى شارەۋانى سليمانى بوھ، چاپ و بلاو كراۋەتـەۋە. چەن جارێ بەرێوەبـەر و

ئەم بەشەى ئەم كتىبە پىشتر، سالى (2000) بەم ناونىشانە: (كورىستانى عيراق، سەردەمى قەللەم و موراجەعات، 1928– 1931) بە كتىبىكى سەربەخى چاپ و بلاو كراوەتەوە.

سەرنوسەرى گۆراون. ئەو ماوەيەى كە من وەكو سەرچاوە كەلكم لىن وەرگرتوە، عالى عيرفان بەريوەبادى بود. بۆ ئەمە يش دو بەلگە بە دەستەرەيە:

له ژمارهی (82) ی روزی (20 ی 9 ی 1927) دا (ژیان) له ژیـر نـاوی (تهشـهکورات و رجـا) دا
 لهم بارهیه وه نوسیویتی:

چونکه جهنابی ئهدیب ئهفهندی مودیری مهتبه عهی ژیان ته عیین کراوه به کاتبی مالیه ی سلیّمانی لهبـهر " مهشغولّییه تی عهلاوهی نهیئه توانی ئهم و هزیفه یهش ئیفا بکات، ئیستیعفای کرد.

"لەسەر تەنسىب و ئەمرى موتەصەرىفى مەعالىھىمەم بەنىدە بىق ئىفاكردنى ئىەم وەزىفەييە تەنسىيب و تەعيىن فەرموراوم. چونكە مەتبەعە واسىتەى تەرەقى وەتەنەو غەزەتەيش زبانى حسسيات و تەرجومانى ئامالى مىللەتە مەعەل ئىفتىخار ئەم وەزىفەيەم قوبولو دەرعوھدە كرد.

"بۆ خاترى غەزەتەكەمان رۆژ بە رۆژ تەرەقىيەك پى نىشان بىا و بۆ ساھەى مەدەنىيەت ھەنگاو بھاوى ئىستىر حام لە ھەمو منەووەران و ئەدىبان ئەكەم لە نارىنى مەقالەو شىيعر غەزەتەكەمان بى بەش نەھىللنەوە. عەلى عىرفان".

2. یه کی له و که سانه ی که له نازاری 931 دا و هکاله تنامه یه کیان بن توفیق و ههبی ئیمزاکردوه، تا به نوینه رایه تی گهلی کوردستانی خوارو له سه ر مافی نه ته وه یی کورد له گه ل کومه له ی گه لان و حکومه تی بریتانی گفتوگی بکا، ئه م بو. جیکه ی خوشییه بن روزنامه وانی کورد که (3) که سله وانه ی ئه م و هکاله تنامه یه یان له و روزگاره دا ئیمزاکردو ه روزنامه وان بون: عملی عیرفان، به ریوه به روزگاره دا ئیمزاکردو ه روزنامه وان بون: عملی عیرفان، به ریوه به روزگاره دا که داوه نی گوفاری (زاری کرمانحی).

عهلی عیرفان، کوری مهلا عهبدوللای عیرفان و برای جهمال عیرفان بوه. جهمال عیرفان له رفشنبیره ههلکهوتوهکانی ئهو زهمانه بوه. له سهرهتای بیستهکاندا لهسهر بیری ئازاد له سلیمانی کوژراوه.

- 2 -

يرۆژەي ئەم كارە ئەبو 3 بەرگ بىن:

1. كورىستانى حنوبى لەژىر دەسەلاتى ئىنگلىزىا 1918– 1922

2. كورىستانى عيراق (شۆرشى چەكدار) 1923–1927

3. كوردستانى عيراق (سەردەمى قەلەم و موراحەعات) 1928– 1931

ئهگەر بەتەماى تەواوكرىنى ھەموى بومايە ئەبو ماوەيەكى ىريى چاوەرى بىم. لەبەر ئەوەى كتيبەكەى مامۆستا ھاوار: (شيخ مەحمودى قارەمان) دەرچو، واى لى كرىم جارى چاو لـه تـەواوكرىنى بـەرگى يەكـەم و دوم بيۆشم و خەريكى بەرگى سىيەم بم كەوا لەبەر دەس دايە.

ئەو كارەى من ناتەواوە، لەپىش ھەمو شتىكىدا لەو روەوە كە ھىچ بەلگەى (ملفات البلاط) ى تىدا نىدە. زۆر كەم لىدوانى رۆزنامە عەرەبىيەكانى بەغىداد ىشى تىدايە، ئەگەر لەبەر دەسىدا بونايە، بىگومان ئەم كەشكۆلەيان دەولەمەن ئەكىرد. لەوانىە بىو ھەنىدى گۆشەى تارىكى مىنژوى ئەو قۆناغايان بىق رۆشىن بكرىينايەتەوە، بەلام لام وايە: كار ئەگەر ناتەواو ىش بى بكرى باشترە لەوەى كە ھەر نەكرى. بۆيە لەسەر تەواوكرىنى كارە ناتەواوەكەم را نە وەستاوم.

له ژیانی سیاسی خومها چهند جاری توشی کهسانی بوم، لایان وابوه کوردایهتی لهو روژهوه دهس پی نه کا که ئهوان دهستیان پی کردوه. ئهم به لگانهی لهم کهشکولهدا کوکراونهتهوه، نیشانهی تیکوشانی کوردن. به شیوهی جوراوجورو له مهیدانی جیاوازدا، له قوناغیکی دیاریکراوی گوشهیه کی تهنگی نیشتمانه فراوانه کهماندا، له پیناوی مافه کانی گهلی کورد که ئیستا ناوی ههندی له چالاکه کان و به شداره کانی نه که ههر لهبیر چوته وه، بگره کویر یش بوته وه.

له خۆپیشاندانی بهردهرکی سهرای سلیّمانیدا، ههزاران کهس بهشدار بون، لهوانه دهیانیان کوژران و دهیانیان گروژران و دهیانیان گیران و سزادران، کی نهزانی نهوانه کیّ بون؟.

له و هه وله سیاسی یه ما که سه مان که س داویانه له گه ل بیلاتی شاهانه ی عیراق و حکومه تی بریتانی و کوّمه لهی گهلاندا، به مه زبه ته و عهریزه و نامه و بروسکه، بق داننان به مافی نه ته وهی کورد دا. له سه ر ئهمه، دهیان که س له وانه توشی کیّشه و نانبران و دور خرانه و و زیندان بون. کیّ نه زانی نه وانه کیّ بون؟.

شیخ مەحمود که دواجار کەوتەوە سەرکرىايەتى خەباتى سیاسى چەكىدارى كورد. ئەو ھیرزەى لەو شۆرشەدا لە گەلى بو. لە (400) كەس زیاتر بو، لەوانە ھەنىدىكیان كوژران و ھەنىدىكیان برینىدار بون و ھەندىكىشيان گیران. كې ئەزانى ئەوانە كى بون؟

هاوزهمان لهگهل ئهم ههولانهی کوردستانی عیراقدا، له سوریا کوّمهلهی خوّییبون دامهزرا. له تورکیا شوّرشی ئاگری دهستی پیّکرد و به درندانهترین شیّوه دامرکیّنرایهوه، له ئیّران سمکوّ به فیّل راکیّشرایه ناوی داوی مردن و کوّتایی به جولانهوهکهی هات.. کیّ ئهزانی چالاکهکان و به شدارهکانی ئهم جولانهوانه کیّ دوز؟.

رەنگە كەم گەل ھەبى ئەوەندەى كورد لەم روەوە كەمتەرخەم بو بىخ. سەرەراى ئەمە يىش ھەنىدى جار، ھەندى كۆلكە خويندەوارى خى بەرۇشنبير زان، لە نەزانىيەوە بىە ناھۆشىيارى يان لىە قىين دا بىە ئەنقەسىت رابردوى گەلەكەيان و ناوى ھەندى لە چالاكەكانى بزوتنەوەكەى، بە نارەوا ئەشيوينن.

هیوادارم نهم ههولهی من بهشدارییهکی بچوک بی له باسکردنی تهقهللا و زیندوکردنهوهی یادو ناوی ههندی لهوانهی لهو قوناغهی خهاتی کوردا بهشدار بون و نیستا گومناون. نهگهر بهم کارهم توانیبیتم خزمهتی بکهم، بینگومان به بهختیارییهکی گهورهی نهزانم.

- 4 -

ههندی له ناوی کاربهدهستانی ئینگلیز وهکو: کۆرنوالیس، هۆلت، ئیدمۆندز، لاین، گاون، ئالبن و دهیان ناوی تر.. که له ناو روداوهکانی کوردستانی عیراق د دوباره ئهبیتهوه، ئهگهرچی لهو قوناغها دهوری کاریگهریان له دیاریکردنی چارهنوسی سیاسی کوردی عیراق دا ههبوه، به لام ئهمانه له کومه لی ئینگلیز و له میژوی ولاتهکهی خویان کهسانیک نین باس بکرین و بناسرین. له چاو داوودهزگای گهوره و فراوانی ئیمپراتوریه تی بریتانی دا فهرمانه و موچهخوری بچوک و نهناسراو بون، به لام له بهختی پهشی کوردا ئهمانه ی بون به ملوزمی دهسه لاتدار و بریار بهدهس.

- 5 -

یه کی له کیشه کانی نوسینه وه ی و تاره کانی ئه و کاته، کیشه ی نوسینی و شه عهره بی یه کانه. بق نمونه: عصبة الامم، مندوب السامی، رئیس الوزراء، بناء علیه، مرعی الاجراء.. ئه بی چون بنوسرین؟ ئهمانه:

- خۆيان چۆن به ئيملاى عەرەبى نوسراون، وەكو خۆيان بنوسرينەوە؟ عصبة الامم، مندوب السامى،
 رئيس الوزراء... وەكو چۆن له زمانى عەرەبىدا ئەنوسرىن، لە مەتنى كورىيىشدا بەھەمان ئيملا بنوسرىن؟
- 2. يان به ئيملای کوردی بنوسريّن بێ ئهوهی دهسکاری حهرفه عهرهبیيهکان بکرێ؟ به لام ئهوسا يش ديسان کێشهيهکی تری نوسين دێته پێشێ: عصبه الامم، بکرێ به عيصبهتول ئومهم، عيصبهت ئهلومهم...
- 3. یان حەرفەكانى (ض) و (ظ) و (ذ) بكریّن بـه (ز) و (س) و (ژ)، (ص) بكرێ بـه (س)، (ط) بـه (ت).. ئەوسا: عصبه الامم ئەبى به عیسبهتەل ئومەم، عیسبهت ئەلئومەم، عیسبهت ئەل ئومەم...

تائیستا نوسهرانی کورد لهسهر هه آبرداردی یه کی لهم رینوسانه ساغ نهبونه هوه. هیچ دهزگایه کی دهسه لاتدار یش رینوسیکی پهسند نهکردوه و نهسه پاندوه. لهبهر ئهوه ههرکهس بهپیی سهلیقهی خوی ئهینوسی. ئهوه یش پاشاگهردانی یه کی ئاشکرایه. من یش لهم روهوه به سهلیقهی خوم ریگهی دوهمم گرتوه وشه عهرهبی یه کان، بی ئهوهی حهرفی عهرفبی یه کانی بگورم، وهکو خویان به ئیملای کوردی نوسیوه تهوه.

- 6 -

کیشه یه کی تر، کیشه ی و هرگیرانی به لاگه ئینگلیزی و عهره بی یه کانی ئه و سه رده مه یه. بق ئه وه ی ناکو کی اله نیوان مه تنه کوردی یه کانی ئه و زهمانه و حه قته نامه ی ژیان و به لاگه کانی په یوه ندیدار با دروست نه بی ، ئه بی به چ زمان و زاراوی ته رخومه بکرین؟ به هه مان زمان و زاراوی ئه و زهمانه بنوسین: جمعیتی اقوام، وزارتی مستملکات، حزبی عمله، یان به زمان و زاراوه ی ئیستایی ته رجومه ی بکه ین و بنوسین کومه له ی گه لان، پارتی اله یه به ره زاره تی کورنده وار ناشیوینی؟ بق ئه مکیشه یه ش تائیستا هیچ دم زگاره کی ده مه اور می کردوه.

_ 7 _

لیره دا به پیویستی نه زانم که له دله وه سپاسی به ریز ماموستا مسته فا ده هری بکه م که له دوسه ره وه خوم به قه رزاری نه زانم. چونکه بیری کوکردنه وهی نهم که شکوله و لیدوانی باسه کانی. به هوی نه و فایله وه له لای من دروست بون که له هاوینی 1995 دا له سلیمانی دایمی. هه روه ها به شیکی گرنگی به لگه کان به تاییه تی تاییه تی لیدوانی روزنامه عه ره بی به کان، مه حزه ری کوبونه و مکانی مه جلیسه کانی نواب و نه عیان. هه ردو به یاننامه ی خوبی شاندانه کانی سلیمانی له و فایله وه و مرگیراون. نه مه سه ره رای نه و هی که لکیکی زوریشم دیوه له ایدوانه کانی نه و و نه و گفتوگویانه ی له گه ل هه ندی به شدار و شایه ته کانی روداوه کانی نه و سه رده مه کردونی.

1. كورد و پارلهماني عيراق

1. 1. مهجلیسه کان

1. 1. 1. مەجلىسى تەئسىسى

لهکاتی هه ڵبژارىنی مەجلىسى تەئسىسى دا، بەشئكى كورىستان بە تايبەتى ناوچەكانى سلىمانى و كەركوك، بەھۆى جولانەوەكانى شىخ مەحمودەوە نا ئارام بو. رەوتى ھەلىژارىن، وەكو حكومەتى بريتانىا ئەيويست نەرۆيشت. لەبەر ئەوە ئەوانەى ويستيان لەباتى سلىمانى لەم ھەلىژارىنەدا بەشدار بن، بانگ كران بۆ كەركوك.

ئەركى سەرەكى مەجلىسى تەئسىسى پەسندكرىنى پەيماننامەي عىراقى- برىتانى و، بانانى (قانونى ئەساسى عىراق) بو كە بەرنوسى ھەردوكيان، لەلايەن كاربەدەستانى بريتانى يەۋە ئامادە كرابون. ئەگەرچى لەناو مەجلىسى تاقمى لە نائىبەكان درى پەسندكرىنى پەيمانەكە بون، بەلام لەسەر ھەرەشەي مەنىدوبى سامى، مەلىك فەيسەل بە نىوەشەو زۆرى نائىبەكانى كۆكردەۋە، ئەندامانى مەجلىس بە زۆرايەتى دەنگ پەيمانەكەيان پەسند كرد. نائىبە كوردەكان ھەمويان بە قازانجى پەسندكرىنى، دەنگيان دا.

ئەگەرچى لـەم مەجلىسـەدا چەنـدىن پىـاوى ناسـراوى كـورد ئەنـدام بـون، بـﻪلام پێنـاچێ كەسـێكيان بە قازانجى كورد و سەلماندنى مافە نەتەوھىيىيەكانى قسەيەكيان دركاندېێ.

لهم مهجلیسه دا و له ههمو مهجلیسه کانی دوای نهمیش دا کورد به شدار بو. به لام وه کو تؤفیق وه هبی له یادداشته کهی با بق کومه لهی گه لان نوسیویتی: ژمارهی نائیبه کانی کورد له مهجلیسی نوابدا له چاو ژمارهی دانیشتوانی کورد بون. داریشتوانی کورد بون.

لەپاڵ مەجلىسى نوابىدا مەجلىسى ئەعيان يىش دامەزرىندا، نىـوەى ئەنـدامانى ئـەم مەجلىسـە لەلايـەن مەلىكەو، دائەندا، لەمىشىدا ژمارەى كورد كەم بوه، لە (20) عەين تەنيا (2)يان كورد بون.

1. 1. 2. گلەيى لە نائىبەكانى كورد

رۆژنامەى (ژیان)ى سلێمانى لەسەر ئەم نائیبانە، بەوپەرى تونىدىيـەوە لـه سـەروتارێكىدا نوسـيوێتى: "ئەمە 3 دەورەى ئىجتماعىيەى موھىمى نىابىيەيان تى پەران، كەچى مىللەت لـه ئێـوە بـه تـەواوى سـەعىيەك و فەعالىيەتێكى نەدى". ئەگەرچى لە ژمارەيـەكىترى الەسـەر ئـەم وتـارە، پۆزشـى بـۆ نائيبـە كوردەكـان ھێناوەتـەوە، بـەڵام لـە وتارەكانى دواترى، بەتايبەتى لەكاتى ھەڵبۋاردنى خولى تـازەدا، بـەر رەخنـەى تونـدوتيژى داون و نوسـيوێتى: "ئەمرۆ ليواكانى كـورد دواكـەوتوى ھـەمو عيراقـە، ئەمـەيش بـە واسـيتەى مەبعوسـەكانمانەوە بـو، چونكـە ئـەو مەبعوسانەى كە لە ئـەورلى دەورەدا ئينتيخابمـان كـردن، ھـەموى نـا، فەقـەت بـە ئەكسـەرىيەت ھـيچ ئەوصـافێكى مەبعوسيان تيا نەبو. پياوى ئەو مەجلىسە نەبون. ھەريەكێكيان بۆ مەنفەعەتى خسوسى خۆيان مەنفەعەتى عمـومى مىللەتەكەيان واز لى ھێنا بو، بۆ خاترى خۆيان گەورە بېن ھەر يەكە ئىنتىسابى كرد بو بە يەكى لـە وەزىرەكـان و پياوە بەدەستەكانى ترەوە، عادەتەن وەكى مادونێكى ئەوان تابيعى ھەمو ئەفكارو ئەوامىريان بون ھەتا نەتىجـە وا دوايان خستين و لە ھەمو ئەسبابێكى تەرەقى مەحروميان كردن." ژيان، ژ103 كى 2 ى 1928

1. 1. 3. **مەڭ**ېژاردنى 928

له جهنیوهری 1928 نا مهلیک فهیسه ل بق دوهمین جار ناوای له عهبدولموحسین ئال سهعدون کرد وهزارهت پیک بهینی. لهو کاتهوه که بوبو به مهلیکی عیراق (1921) تا ئهو کاته (1928)، ئهوه شهشهمین وهزارهت بو له میژوی دهولهتی تازه نامهزراوی عیراق نا، لهسهر تهکلیفی مهلیک فهیسه ل پیک بهینری. مهلیک فهیسه ل وهزاره تهکانی زو زو ئهگوری. نهی ئهویست هیچ کام له سهر وکی وهزاره تهکان ماوه یه کی دریژ لهسهر کار بمینیته وه.

سه عدون وهک مهرجی پیشه کی وهرگرتنی ئهم کاره، داوای له مهلیک کرد مهجلیس هه نبوه شینریته وه، هه نبراردنی تازه بق دانانی مهجلیسیکی نوی بکری، بیانویشی بق هه نبوه شانده وهی ئه و به و وه زاره ته کهی ئه و چه ند ئه رکیکی قورسی له ئه ستق دایه، له وانه: چاوگیرانه وه به پهیمانی عیراقی بریتانی و ریککه و تنی جه نگی و دارایی و، مهسه لهی تهجندی ئیجباری، بق نه نجامدانی ئهم کارانه یش پیویستی به زفرایه تی یه کی چه و و نهگور هه یه له ناو مهجلیس دا که پشتیوانی له و هزاره ته کهی بکا. مهجلیسی کون به هوی ناکوکی حیز به به شداره کان و ناکوکی ئه ندامه کانیه وه، له رزوک و نائارام بو.

مهرجهکهی قبول کرا. سهعدون وهزارهتی پیک هینا. لهو وهزارهتهدا هیچ وهزیریکی کـوردی تیا نـهبو. پاش چهند رۆژی له دامهزراندنی وهزارهتهکهی سهعدون، مهجلیسی کون ههلوهشینرایهوه. وهزارهتی ناوخو به بروسکه موتهسهریفهکانی ئاگادار کرد که دهسبهجی دهس بکهن به ههلبژاردن.

هه لبژاردن له عیراق دا ههمیشه جیّگهی رهخنه بوه. چونکه حکومه ته ههمیشه و له ههمو شوینی به ئاشکرا دهستی تی وهرداوه. له دیاری کردنی ناوی پالیّوراوهکان و له دهرچواندن و دهرنهچواندنیاندا بریاردهر بوه.

لهم بارهیه وه جاریک نوری سه عید له به رده می مه جلیس با و تویه تی: "ئاخق له توانابایه، سویندتان ئه دهم به یه زدان، نائیبی، پایه ی له و لاتنا هه رچیه ک بو بی و هه رچه ندیک خزمه تی ده وله تی کردبی ده ربچی، نهگه رحکومه ت نهیه تیپالیّویی؟ من گره و نهکه م له گهل ئه و که سه با که چه ند به پله و پایه و به نیشتمانیه روه ری خقیه وه بنازی، با نیستا ئیستیقاله بکا و بروا، هه لبر اردن نهکه ینه وه به لام نایخه ینه ناو نایسته ی حکومه ته وه، نینجا ببینین ناخق نهم نائیبه پایه به رزه ی که چه ند و چه ند لایه نگری له پشته، نه توانی دربچی به نائیب؟!"

ئەوسا ھەمو ھاولاتىيەك مافى دەنگدانى نەبوە. تەنيا ئەوانـە مافى دەنگـدانيان ھـەبوە كـە خـانو و زەويوزاريان ھەبوە، ھەلبۋاردن بە دو قۇناغ ئەنجام دراوە. لە قۆنـاغى يەكـەمدا ئەوانـەى مـافى ھـەلبۋاردنيان ھەبوە (ناخيبى ئەوملى) تاقمىكيان ھەلبۋاردوە (ناخيبى سانەوى)، ئەوان نائيبەكانيان ھەلبۋاردوە. له شوباتی 1928 دا هه آبژاردنی (ناخیبی ئهوهلی سانهوی) ته واو کرا. حکومه تبو نهوهی پالیّوراوه کانی خوّی دهربچیّنی، له ههمو جیّیه ک دهستی خست بوه ناو هه آبژاردنه که وه. سه روّکه کانی یه که ئیداری یه کان: موته سه ریف، سه روّکی شاره وانی، قایمقام، مدیری ناحیه.. له ناو ریزی (ناخیبه سانه وییه کاندا) بون، بو نهوهی ده رجونی پالیّوراوه کانی حکومه تسوی هر بکهن.

گلهییهکی زوّر هاته سهر نهم هه لبراردنه. سهدان سکالا و شکات بو مهلیک و دادگاکان نوسران. سهعدون که سهروّکی و هزیران بو، خوّیشی له رهخنه رزگاری نهبو. ناوی له لیستهی (ناخیبه سانهوی) یهکانی بهغدادا بو، کهچی لهسهر شاری بهسرا هه لبرژیردرا بو به نائیب. له کاتیکدا نه خه لکی ئهوی نه دانیشتوی نهوی، نه خانو یشی لهوی ههبو. نهمه یش پیچهوانهی قانونی هه لبراردن بو. بو دهمکوتکردنی نارهزایی، سهعدون ههندی له روّرثنامهکانی ناخست.

1. 1. 4. مهجلیسی نواب

لەكاتى ئەو ھەلبرارىنەدا كورىستان ئارام بو. شيخ مەحمود دواى پيكهاتنى لە گەڵ بريتانيا (1927) لە گونىدى پىرانى سەرسىنورى ئيران، بە گۆشەگىرى دانىشىت بو. دەسىتى وەر نە ئەدايە ناو كاروبارى سىاسىيەوە. پى ئەچى خەلكى كورىسىتان بەتايىلەت لە ناوچەى سىلىمانى، ھىوايلەكى زۆريان لەسلەر ئەم ھەلبرارىنە ھەلچنى بى، بە گەرمى بەشدارىيان تىا كردوە.

رۆژنامەى ژیان لەم بارەیەوە نوسیویتى: "لەم بەینەنا بە موناسەبەتى ئینتیخاباتى تازەى مەبعوسانەوە شارى سلیمانى وەزعیەتیکى عەجایبى بەسەرا ھاتوە. لە ھەمو كۆلانیک، لە ھەمو چایخانەیەک و بیواخانەیـەک قسە و بەحسى مەبعوسى تیكرار ئەكریتەوە. حەتا دەوائیرى حكومەت، ستونى غەزەتە، بەم مەوزوعـە ئیشـغال كراوە. ھەركەسە بە نەوعیک تەشویقات بۆ خۆى وە یا خزمیک و دۆستیکى ئەكات. ئەوانـەى كـە ئیقتیـدارى كاتبیەكى نائیرەیەكیان نیە ھەواى مەبعوسى كەلەیانى پر كردوە. ئەوانەى تا ئەمرۆ كوردىيەت و مىللىيەتيان پى عالەمیان كەر كردوه."

"..... زائیرین ئەوەندە زۆر بوە دیوەخانانی پر کردوە. ئیمە بیستومانە کە لە کوردسـتانا هـەر گـەزۆ ئەباریّت. نەمانزانیوە کە ئەمسال یەلەی مەبعوسی داوە." ژیان. ژ104. 1 ی 3 ی 1928

لهم هه ڵبژاردنه دا زور کهس خویان ناودیر کردوه، لهوانه ههندیکیان له هاوکارانی پیشوی شیخ مهحمود بون، وهکو مسته فا پاشای یاملکی که له کابینه ی شیخ مهحمودا وهزیری مه عاریف و، ماجید مسته فا که تا سالی 1927 یه کی له هاوکاره نزیکه کانی بو.

هه لبژاردن له سلیمانی و له شوینه کانی تری کوردستان، وهک شوینه کانی تری عیراق بو. سهر قرکه کانی وهمده ئیداری یه کانی دهنگی نازادی دهنگده ره کان دهستی بریار ده ریان هه بو له هه لبژاردنی نائیده کاندا. له ئه نجامی هه لبژاردنه که ی 1928 تا چه ند کوردی له مه جلیسی نوابی عیراقی دا، بون به نائیب. روزنامه ی ژیان به دریزی له سهر رابوردوی هه ریه کیکیانی نوسیوه، به ستایشیکی زوردوه ناویان نه با.

ئهگەرچى ھەندى لەم نائىيـه كوردانـه خوينـدەوارى خاوەن شـەھادە و رۆشـنبيرى شـارەزاى كاروبـارى سىياسى و بەريۆوبەرايەتى بون، لەناو كۆمەللا خاوەن پلـەى كۆمەلايـەتى بـەريۆز بـون، بـهلام زۆريـان دانيشـتوى بەغداد و دور بون لە كۆمەلى كوردەوە. سەرەراى ئەوە يش، ھەندىكيان ئەگەرچى بە ريچەللەك كورد بـون، بـهلام ھەستى نەتەوەيىيان تىدا نەبوە. زياتر لەودى دلسۆزى مەسەلەى كورد بـن، بـۆ پاريۆگـارى پلـەو پايـەى خۆيـان گويرايەلى ئامۆژگارىيەكانى كاربەدەستانى ئىنگليـز و دلسـۆزى عەرشـى عيراقـى بـون. بـۆ ئـەودى دلـى وەلـى نىعەتەكانيان لە خۆيان نەرەنجىين، ھەندى جار دىرى خواستە نەتەومىيەكانى كورد وەستاون.

1. 2. هەوڭى نائىبەكانى كورد

ژیان یش چەند سەروتاریکی بق رەخنه لی گرتنیان نوسیوه، ژیان لەم روەوه نوسیویتی: "موقابیل بەم وەزیفه موهیمهیەتان و له حالیکا که ئەزانن میللەتەكەتان ئەمەندە دواكەوتوھو ئەبی فەوقەلحەد سـهءی بق بكریّت كـهچی مەءەلئەسـەف هـەتاكو ئیسـتا نـه لـه مـهجلیس داو نـه لـه خاریجـهوه بـه نهشـریات و تەشەبوسات كەس خدمەتیکی لـه ئیدوه نـهدیو فهءالیـهتیکتان نهنوانـدو تـهئمینی یـهکی لـه مەقاصـیدانی میللەتتان نهکرد".

لهو ماوهیه نائییه کان کهوتنه جموجول و پیشکهش کردنی عهریزه.

1. 2. 1. كاروبارى خويّندن

کاربهدهستانی عیراق، به بیانوی نائارامی و نهبونی ئاسایشه وه، کوردستانیان له ههمو رویه که و پشتگوی خست بو. یه کی له و مهسه لانهی نائیبه کانی کورد گرنگییه کی زوریان پیداوه، مهسه لهی په ره پیدانی خویندن و کردنی به کوردی بوه. لهم روه وه نهمین زه کی به گ دو را پورتی گرنگی ئاماده کردوه که پشت ئهستور بون به ژماره و پاساوی به جی.

له یهکهمیاندا ئه نیز: "له لیوای موصل، ههولیّر، کهرکوک و سلیّمانیدا حالّی حازر 38 مهکتهبی کوردی تیا مهوجوده، له مهکاتیبی ئیبتیدائی و سانهوی کوردهکانا، لهسهر مینهاجی رهسمیی مهعاریف بـ ق 58 مهوزوع که مهجورن تهدریس بکهن تهنها بق دهرسیّکیان کتیّبی کوردی ههیه. بق مهوزوعهکانی که چونکه کتیّب نیه تهلهبهکان مهجبورن نقت بگرن و لهسهر ئه و نقتانه مهحکومی سهعی کردنن. لاکین له صینفه ئهولیهکانا چونکه تهلهبهکان به تهواوی ناتوانن بنوسن مومکینیان نابی نقتیّکی صهحیح بگرن. " ژیان، ژ 118، 21 ی 6 ی 1928

له راپورتی دوهما ئه لیّ: "ئهگهر تهماشای واریداتی لیواکان بکهین و موقایهسهی بکهین لهگه ل مهصاریفیکا که بیّ مهعاریفیان تهخصیص کراوه له سالی 926– 927 با ئهبینین ئه و مهبلهغهی، که به غهیری مهکته به عمومیهکان. بغ لیوای بهغداد صهرف کراوه عیباره به له 88% به نهزهری واریداتهکهیهوه. له موسل با 19% له کهربهلایا هه تا 12.5% له بلیّم با هه تا 10% له کهرکوک با 9% له بیالهو بهصرایا 8% له مونتهفیک 7% له کوت با 5.4% له حلله و عهماره با 5.3% له نیوانیه با 3.2% به سیّمانی 18%.

"ئیستا موراجه عهت به ویجدانی پاک و مونه زههتان ئه کهم عهجه با دروسته بـ قر مـه عاریفی لیـوای به غـداد لـه 38% به نه زهری واریداته که یه وه مسرف بکری که چی له لیوای سلیمانی با 1% زیاتر صهرف نـه کری وه یـا و هکـو ئهبینین له لیوای بیوانیه و ههولیربا 2.5% یا 3.5% صهرف بکری؟" ژیان، ژ 129، 20 ی 9 ی 1928

له 1 ی 6 ی 1928 دا نائیبه کانی ههولیّر: مه عروف جیاوک، ئیسماعیل رهواندزی، جهمال بابان، عه بدولّلا موفتی و نائیبه کانی که رکوک: محهمه د سه عید، محهمه د جاف و نائیبه کانی سلیّمانی محهمه د صالّح، صهبری، سهیفولّلا خهندان، به کومهلّ یادداشتیکیان دا به وهزاره تی مه عاریفی عیراق. له میادداشته دا داوای چاک کردن و گهشه پیّدانی خویّندن و په روه ردهیان کرد بو له جیهه تی شیمال دا. کومه لیّک پیّشنیاری گرنگیان خستوه ته به رده می کاربه ده سیمال دا. کومه لیّک پیّشنیاری گرنگیان خستوه ته به رده می کاربه ده می عیراق، لهوانه:

- 1. ىامەزرانىنى ىەزگايەكى تايبەتى بۆ سەرپەرشتى كاروبارى خوينىن لە ليوا كورد نشىينەكان يا، كە ناوەنىدەكەي لە يەكى لەو شارانەيا بى.
 - 2. پيكهيناني ليجنهيهك بر داناني كتيب و، وهرگيراني كتيبي قوتابخانهكان بر كوردي.
 - 3. كردنەومى فۆرگەيەك بۆ يۆگەياندنى مامۆستايان.
 - 4. كردنهوهي قوتابخانه بۆ كچان.
 - 5. كردنهوهى قوتابخانهى سهرهتايى لهو شوينانهى ييويستن.
 - 6. كردنهوهى قوتابخانهى سانهوى.

1. 2. 2. كاروبارى ئابورى

کوردستان له و سهردهمه اله ههلومه رجیکی ئابوری دواکه و تودا بوه. زهره رو زیانی گیانی و ویرانی ی سهردهمی جهنگی جیهانی و ، دوای نهوه یش نائارامی سهروم په الشکرکیشی و بوّردومان و شهری بهرده وام ولاته کهی به جاری دواخست بو . نه گهرچی نهم نائیبانه چه ند ته قه للایه کیان دا بو نه وهی بودجه ی ته رخان کراو بو کردنه وه ی قوتابخانه . نه خوّشخانه . ریگاوبان . له کوردستان ا زیاد بکه ن . به لام همیشه به بیانوی نهبونی پاره وه زوّر لهم پیشنیارانه رهت نه کرانه وه . له کاتیک دا به رده وام سه را و مه خفه ری پولیس و سه ربازگهیان دانه مهرزاند .

کاتی باسی دواکهوتنی کوردستان و زورلیکراوی کورد ئهکرا، ههندی له روزنامهکانی بهغداد ئهیان نوسی: ئهم قسانه بیگانه فیری کردون، ئهگینا ژمارهکان پیشانی ئهدهن که پارهی زور له کوردستان دا خهرج کراوه، له وهلامی یهکی لهم وتارانه دا که روزنامهی (البلاد) ی بهغدادی لهم بارهیه وه بلاوی کردبوه وه، نائیبی ههولیر مهعروف جیاوک نوسیویتی: "ئه و نوسه ره ئهلی: ولاتی کورد، له و پارهیه ی خهزینه دهستی ئهکهوی، پارهیه کی زوری تیدا سهرف کراوه، با بچیت سهیری بودجه ی گشتی بکا بزانی جگه له دروستکردنی مهخفه ر و قه لا کورد چی تری لی دیوه؟ منیش ئهلیم شارهکانی کورد شت کرین و فروشتنیان هه ر له گهل شارهکانی عیراقه، ئهویش چونکه به هه رزان دهستیان ئهکهوی".

تۆفىق وەھبى يش لە ياىداشتەكەي، بۆ كۆمەللەي گەلان ئەگىرىتەوە، كاتى كە موتەسەرىفى سالىمانى بود، ىاواى كرىنەودى نەخۆشخانەيەكى كرد بو، بە بيانوى نەبونى پارەود ىاواكەيان رەت كرىۆت، ود، كەچى كە موتەسەرىفى موسل لە ھەمان ماودىا ياواى بروستكرىنى زيندانئىك ئەكا، يەكسەر پارەي بروستكرىنى بۆ تەرخان ئەكەن. ئەم سياسەتەي حكومەت بيارە بەم چەند نائىبە نەئەگۆرا، لەبەر ئەود نەيانتوانى دەسكەوتىكى ئەوتۆ بە دەس بىنن.

1. 2. 3. كاروبارى بەريۆەبەرايەتى

لوتكهی چالاكییهكانی نائیبه كوردهكان له مهجلیسی نوابی عیراقیها ئه و یادداشتهیه كه ئیساماعیل بهگی رهواندزی، جهمال بابان، محهمه د سالح بهگ، سهیفوللا خهندان، حازم شهمدین، محهمه د بهگی جاف، له مانگی 4 ی 1929 دا داویانه به سهروهزیران و مهندوبی سامی بریتانیا له عیارق. لهم یادداشته دا داوا ئهکهن:

- 1. لیوایه کی تازه به ناوی لیوای ده وک له قهزا کوردییه کانی موسل دروست بکری.
- پەروەردەو خوێندنى ناوچە كوردىيەكان لە بەغداد و موسڵ جيا بكرێتەوە، دەزگايـەكى تايبـﻪتييان بۆ دابمەزرێ كە ناوەندەكەى لە يەكێ لە ليوا كوردىيەكاندا بێ.

3. لیوا کوردی یه کانی عیراق: هه ولیّر، سلیّمانی، که رکوک و دهنّک له یه که یه کی به ریّوه به رایه تی دا یه کی بخریّن. پشکنه ریّن ایره شاوه ی کورد بق سه رپه رشتی کردنی دابنریّ، له ریّگای ئه م پشکنه ره وه ببه سری به به غداده وه.

4. بودجەيەكى تايبەتى بۆ ئەم دەزگايە تەرخان بكرى.

چالاکهکانی کورد له و سهردهمه دا جگه له لیوای ده قک، داوای پیکهینانی لیوایه کی تریشیان کردوه له ناوچه کوردنشینهکانی دیاله و کوت به ناوی لیوای باجهلانه وه. لهم عهریزهیه دا ئهمان توخنی ئه و باسه نه کهوتون. پی نهچی ئه وه یش بی نهوه بو بی نینگلیز نه و نخینن. چونکه هه ر له سهره تاوه ئینگلیز دژی ئه می بروژهیه بوه.

نیشتمانپهروهرانی کورد به خوشییه کی گهورهوه ئه ههوالهیان وهرگرت. چهندین بروسکهی پشتیوانییان بو ناربن، به لام ئهم خواستانه نه که هه له مهجلیس با باس نه کران و فه راموش کران، وهک ئه گیرنه وه مهلیک فهیسه ل له لهم یابداشته و تویه تی: "ئهگهر به دهستم بوایه ئهوانه ی نهمهیان نوسیوه هه لم ئهواسین!". کاربه دهستانی ئینگلیزیش به جولانه و مهلی جیابونه و مخوازی یان بانا، نائیبه کورده کان ئیتر تهمی خواردو بون، بو ئه وه ی کاربه دهستانی عیراق هه لنهستینن، جاریکی تر توخنی باسی له و بابه ته نه که و تن.

1. 3. كوردو ئينگليز

1. 3. 1. توانجيّكي راست بهلام نارهوا

نەتەومپەرستەكانى عەرەب، ھەتا ئىستا ىش لايان وايە ئەم ىاواكارىيانە بە ھاندانى ئىنگلىز بوه. بۆ ئەوەى ھەلويستى حكومەتى عيىراق لە گفتوگۆكانى الە بەرامبەر ئىنگلىزىا لاواز بى، ناچار بى مەرجە قورسەكانى قبول بكا. بىگومان ئەمە تۆمەتىكى بى حىيە، چونكە:

یه کهم: دهولهٔ تی عیراق، خوّی له بنچینه ا دروستکراوی ئینگلیز بو. هه ر ئینگلیز یش لهسه ر پیّ رایگرت و له هه رهشه ی ناوه کی (کورد و شیعه) و دهره کی (تورک) پاراستی.

دوهم: خواسته کانی کورد رهوا بون. ئهگهر ئهوان داواکانی کوردیان بسه اماندایه، ئهیانتوانی به هه لویستیکی به هیزه وه له بهرامبهر ئینگلیزدا را بوهستن. داوای نائیبه کورده کان له پارله مانی عیراق بو بایه خدان به خوینده واری و، کردنه وهی قوتابخانه و کردنی کتیبی قوتابخانه کان به کوردی، چ زیانیکی له گهلی عیراق و نه به وهی عهره ب ئه دا؟. یان یه کخستنی ناوچه کوردنشینه کان و هه بونی جوری له بهریوه به راق و به رویه به رویه و گهای عیراق و قازانجه کانی نه و در ده و گهای ناد؟. به لام نه وانه هه میشه (ته نازول)یان بو ئینگلیزو هیزه کانی ده ره وه بین سهریه و نوردد.

ئهم قسهیه له ناو کورد یشها دهنگی داوهتهوه. زوّر کهس له روّشنبیرانی ئهو زهمانه بهدگومان بون له ههندی له سیاسییه چالاکهکانی کورد. لایان وابوه ئهو کارانه به فیتی ئینگلیز ئهکهن بوّ ئهوهی به وهزیفهیه کی گهوره پاداشتیان بدهنهوه، یان کیشهیه که دروست ئهکهن بوّ ئهوهی سهرنجی ئینگلیز بهلای خوّیان دا بکیشن، تا ناچار بن به دامهزراندنیان له دهزگایه کی حکومه تی دا دهمکوتیان بکهن. بیّکهس لهم بارهیه وه وتویه تی:

بيتو بهيني... و... زهرريهک تيک چي ئيتر

مەسئەلەي كوردايەتى ئەوسا بەجارى خەست ئەبىخ!

دیاره بیکهس مهبهستی له تیکچونی بهینی عهرهب و ئینگلیز بوه.

یه کی له و توانجانه ی نوسه رانی عهره ب له کوردی ئه گرن. ئه وه یه نائییه کورده کان له پارله مانی عیراق دا له کاتی ده نگدان یا هه میشه ده نگیان به و پروژه و پهیمان و ریککه و تننامانه داوه که به قازانجی ئینگلیز بون. پیدا چونه وه ی لیستی ناوی ده نگده ره کان، راستیی ئه م قسه یه ئه سه امینی به لام ئه مه توانجینکی راسته بق سه اماندنی به دگومانیه کی ناره وا.

- 1. هه لویستی نه ته وه په رسته کانی عه رهب، چ نه وانه ی کاربه دهست و سیاسی بون. چ نه وانه ی روژنامه وان و نوسه ر، له مهسه لهی کوردو خواسته نه ته وهیی یه کانی دوستانه نه بوه، به لکو گرژ و تونید بوه، نهمه یش ترسیکی ره وای له لای کورد به گشتی دروست کردوه که نه گه ر کاربه دهستانی عه ره ب چاوی نیکلیزیان لی دیار نه بی نه وا کورد نه فلیقیننه وه، تورک چی به سه ر نه رمه نی و کورد هینا وه، عه ره ب نه مان یش به هه مان ده رد نه با. روژنامه عه ره بی کانی به غداد له م جوّره هه په شانه یان نه با به گوی ی کوردا. له به رئه وه بو پاراستنی خوّیان که لایه نی لاوازو ژیرده سته بون، له چه وساند نه وه ی عه ره ب که لایه نی به هیّز و ده سه لاتدار بوه، بون و مانه وه ی نینگلیزیان له عیراق دا به پیویست زانیوه. له م روانگه یه وه به قازانجی نه وان ده نگیان داوه.
- 2. ئەوانەى بون بە نائىب و عەين، ئەگەرچى زۆريان لەناو شوينەكانى خۆياندا، پياوى ناسىراو و خاوەن پلەو پايەى كۆمەلايەتى بون، بەلام ھىچكام لەم نائىبانە بە ئازادى لەلايەن كورد خۆيەوە ھەلنەبژىرىراون. بە يارمەتى ئىنگلىز و بە ھۆى ئەوانەوە گەيشتونەتە مەجلىسەكانى نواب و ئەعيان. لەمەدا خۆيان بە قەرزارى ئىنگلىز زانيوە، نەك بە ھى گەلى كورد يا بە ھى گەلى عيراق. بۆ دانەوەى ئەم قەرزە و دەستەبەركردنى دەرچونەوەيان لە خولى داھاتوى ھەلبرداردندا، دەنگيان بە قازانجى ئىنگلىز داوە.

1. 3. 2. هەڭويستى ئىنگلىز لە خواستەكانى كورد

هەلوپستى ئىنگلىز بە رونى لەو نامەيەدا دەرئەكەوى كە (كىلبېرت كلايتن) ى مەندوبى سامى بريتانى لە بەغداد، دەربارەى عەريزەى نائىبەكانى كورد لە 20 ى 4 ى 1929 دا، واتە دەسبەجى دواى پېشكەشكردنى. بۇ سەرۆكى وەزىرانى عىراقى نوسيوە و بە راشكاوى ئەلى:

"...له بهر ئهوه، من لام وایه که شتیکی بنهرهتییه هـهر ئارهزویـهک بـهره و جیابونـهوهخوازی لـهناو ئهرزهیهکی ههر بهشیکی تایبهتی ئهم نهتهوهیهدا ههبی دابمرکینریتهوه...".

به پیّی تیّگهیشتنی مهندوبی سامی، خواستهکانی ناو عهریزهکه دو جوّرن:

یهکهمیان ئهوانهن که پیّوهندی یان به خویّندن و پهروهرده ههیه. دوهمیان ئهوانهن که پیّوهندی یان به یه کخستنی لیوا کوردی یهکانه وه ههیه له بهریّوهبهرایه تی یهکخستنی لیوا کوردی یهکانه وه ههیه له بهریّوهبهرایه تی یهکومان بریاردهر بوه له سیاسه تی حکومه تی عیراقی دا، بهم جوّره رون کردوّته وه:

"دهربارهی خانی یهکهم، من ههمو هاودهردییهکم ههیه له گهل ئارهزوی کوردهکانها بق گهشهپینانی پهروهرده که تایبهتمهندییان بپاریزری لهناو سنوری ئهو بهلینانها که پیشتر لهم نامهیها باسم کردن. به لام من هیچ بیانویهکم نیه، باوه پهوه بکهم که حکومهت دریخی کردوه له لیکوّلینهوهی بهرژهوهندییهکانی کوردا لهم بارهیهوه لهناو سنوره تهسکهکانی توانای داراییا. شتیکی ناشکرایه له دوّخی دارایی ئیستای دهولّهتدا، مهحاله بتوانی ههمو پیّویستییهکانی پهروهرده له ولاتدا به تهواوی جیّبهجیّ بکا و ئهمه تهنیا کاتی ئهکریّ که گهشهکردنی ئابوری بوژانهوهیهکی گهوره و پارهی پیّویست پهیدا بکریّ بو دامهزراندنی سیستهمیّکی تهواوی پهروهرده، که ههمومان به ئاواتی ئهخوازین.

خالّی دوهم، شتیکه ئهبی حکومهت به پئی پیویستییهکانی کارامهیی وگونجانی بهریوهبهرایهتی مامهلهی له گهل بکا. به لام وهکو سهرهتایه کی گشتی دژی دانانی ههر ریوشوینیکم که بهره و جیابونه وهخوازی بچی نهک یهکیتی، من لام وایه که باشترین قازانجی نهک ههر هی دهولهت بهگشتی به لکو هی کورد یش بهتایبهتی، لهوهدایه کار بکهن بو پشت بهستن به یهکتری و هاوکاری نزیکتر…".

مهندوبی سامی بق نهوهی ری له هه ر ههولیّکی تر یش ببری که رهنگه لای وهزارهتی دهرهوهی حکومهتی بهریتانی بدری، له نامهیهکدا که بق نهم مهبهسته بق بهرپرسی کاروباری روّژههلاّتی نوسیوه، نهلیّ: "لهم دوایی یانه با بزوتنهوهیهکی جیابونهوه خوازانه له لیوا کوردی یهکان با سهری ههلّداوه هوه که خوّی نواندوه له ژمارهیهک عهریزه یا که دراون به مهلیک، سهروّکی وهزیران و من…".

مهندوبی سامی له گهرانهوه ی با عیراق، یه کی له باسانه ی له ناو گفتوگوکانی با له گهل سهروکی و مزیرانی تورکیا و وهکیلی و مزیری در دوه وی کردوه، کیشه ی کورد بوه. له و روهوه به راشکاوی به کاربه دهستانی تورکیای و توه که سیاسه تی به ریتانی له عیراق با نهوه یه: "کورد هان بده ن وه کو هاولاتی دلسوز و رازی له ناو دهوله تازه ی عیراق با بژین و، نه لی: "بیری دامه زراندنی کوردستانیکی سه ربه خو شتیکی گه و جانه و له کردن نه هاتوه. هه ر و اته و اتیک ده رباره ی نه وه ی که حکومه تی خاوه ن شکو هانی شتی و انه دا در و یه...".

1. 4. بەڭگەكانى: كورد و پارلەمانى عيراق

1. 4. 1. **له العراق هوه:**

"شكلّي ئيدارهى مەخسوسە لە مەنتىقەى كوردىدا لە نوتقى رەئىسەل وەزراوە تەلخىص كراوە:

"ئەم ولاتە ئەگەر حقوقى جەمىعى عەناصرى عيراقى تەئمين نەكرىّ مومكين نيە بژى لازمە كـە حقـوقى كورد بىرىّ. وە لازمە ھەرچەند موەزەفى ئەوان بىّ لە خۆيان و لە ناو خۆيـان دا تـەعيين بكـرىّ. وە لوغـەتى كوردى لوغەتى رەسمىي بىّ و لە مەدرەسەكانيان دا تەدرىسات بە لوغەتى كوردى بىّ. ئىيمە لەسەر خۆمان فـەرز كردوە ئەم حەقە بدەين.

"له پاش ئەو شەرتە كە ئىعلان كراو ھەمو مەندوبەكانى عيىراق بە چاكيان بىنى بە ھەمو وەزارەتا تەبلىغى ئاتى ئىجرا كرا: شوبھە نيە كە مەعالى ئىدوە ئاگاتان لە تەعەھودى رەئىسىەل وزەرا ھەيە كە لە مەجلىسى نوابا داويە و بۆ رۆژى ئەوەل ئىعلان كراوە ئەو خىتابە سىاسىيە تەزەمونى ئەوە ئەكا كە حكومەت ئەم مەنھەج و مەسلەكە قبول بكا لە ئىدارەى مەناتىقى كوردى دا عمومى موەزەفىن لە خۆيان بى و لوغەتى كوردى لوغەتى رەسمىيى بى. فەخامەتى رەئىسەل وزەرا ئەمرى پى كردىن كە رجا لە ئىدوە بكەين بى تەتبىقى ئەردى لوغەتى رەسمىيى بى. قەخامەتى رەئىسەل وزەرا ئەمرى پى كردىن كە رجا لە ئىدوە بكەين بى تەتبىقى ئەمە بەزلى جەھد بكەين." (ژيان، ژ13. 22 ى 4 ى 926)

1. 4. 2. بۆ مەبعوسىكى حەق لە ژىر پى نەر

اله ژمارهی 2149 غهزه تهی ئه العیراق دا دیمان که له مه جلیسی نیابی دا له نه سنای موزاکه ره و موناقه شهی میزانیه ی مه عاریف دا نوابی موحته رهمه ی که رکوک و ئه ربیل جه نابانی نه شنه تئیبراهیم و یوسف ئیبراهیم و ئیسماعیل به گی ره واندزی ناته واوی مه عاریفی ئه اویه ی شیمالیه و عهده مینایه تی حکومه تیان ته نقید و به نه داوی مه زکوردا به کوردی ته عمیمی ته دریساتیان داوه اله گه آن نه مانه ی شانه وی مه کته بیکی سانه وی له نه ربیل و ئیکمالی سانه وی که رکوکیان ته اله و به یان کردوه و جه نابی ئه مین زه کی به گ نه مه ی ته نید فه رموه ، موقابیل به مئیدیا حه قانه یه کی له ره فیقه کانیان جه نابی داود حهیده ری به گ که

ئەويش بۆ تەئمىنى مەنافىع و مەقاصىدى مەشروعەى مىللەت رەوانەكراوى ئەربىلە وتويەتى: "لە ئىدىعاى لزومى تەدرىسات بە زبانى كوردى، موخالىفى رەفىقەكانىم، ۋە لەسەر موسامەحەكرىنى تەدرىسات بە زبانى كوردى، مەعارىف بە ھەمو ھۆزى خۆم تەنقىد ئەكەم. لە ئەلويەى سەروىا مەعارىف زۆر ناتەوارە، قوتابيەكانى ئەو ناوە نە بە كوردى غەرەبى بە بەركى ئەتوانى قسە بكەن

"لەبەر ئەومى ئەم قسانە لە زبان مەبعوسىيكى كوردەوە لە مەجلىسى مىللەت دا بەيان كراوەو بۆ عالـەمى كوردايەتى تەجاوزيكە، مەجبور بوين كە بلّيين ئەم بەياناتە لىسـانى حـالّى هـيچ فـەرديكى مىللـەت نيـە ئـيللا جەنابى مەبعوس خۆى نەبىخ.

"ئەوەلەن: صەرفى نەزەر كە كوردى حەقى مەشروع و ليسانى مىللىمانە و لە نەتىجەى فەلاكەت و موصىبەتى گەورە گەورەدا نائىلى بوين و بە قەرارى لايەتەزەلزەلى جەمعيەتىكى وەكو عيصبەتول ئومەم پىمان بەخشراوە، ئەمرۇ ھەمو مىللەتى موقەدىمەى خويندن و تەحصىليان بە لىسانى مادەرزادى خۆيان دائەمەزرىنن، حەتتا بى تەئمىنى ئەم مەقسەدە حكومەتى مەتبوعەى عادلەى عىراقىش لە كەركوكدا بە توركى موساعەدەى تەدرىساتى لوتف كردوە زىرا لە لايەنى ھەمو ئەصحابى ئەقلى سەلىم و شارەزايانى ئوصولى فەنى تەعلىم و تەدرىس موصەدەقە كە تەحصىلى ئىبتىدائى بە لىسانى مىللى ئەو تەلەبانە بكرى چاكترو شايانى ئىستىفادەترە لەمەى بە زبانىكى بېرگانە بكرى.

"سانیهن: له نهلویهی شیمالیه با لهسهر به کوردی تهبریسات موجیبی تهنقیدی مهعاریف نیه، له پیش همهمو شدیک با بانیشتوانی نهلویهی شیمالی به نهکسهریهت کورده و، نهمهیش له دوای تهنقیق و ورببونهوهیهکی ناشکرایی با غهیره قابیلی نینکار سابیت بوه، له بهر نهمه شایانی تهنقید مهعاریف نیه به کوردی خولقاو بونمانه، وه نهو کهسهیه که نهم حهقهی پی بهخشین.

"سالیسهن: قوتابییهکانمان زوّر چاک ئهتوانن به کوردی قسه بکهن، ئهگهر نهیکهن ئهبی چوّن کوردیک بن؟ وه له بهر ئهمهی یهکی له مهوادی پروٚغرام تهدریساتی زبانی عهرهبییه هیچ شوبههی نیه عهرهبییش ئهزانن. بینائهن عهداهیهی جهنابی باود حهیدهری بهگ ههروهکو موخالیفی رهفیقهکانی بو، بهیاناتهکهیشی خیلافی حهیقةت و واقیع بو. جددهن جای تهئهسوفه مهبعوسیک که بوّ تهئمینی ئامال و مهقاصیدی کومهلیک رهوانه کرابی و لهو مهوقیعها حهقی تهکهللومی به سایهی ئهوانهوه دهست کهوتبی کهچی بیلعهکس زهربه له بناغهی ئهمهلی میللهت بدا و بیهوی بیروخینی و له حهقیک که به ههزار کویرهوهری و فهلاکهت دهسترهسی بوین مهجروممان بکات. ئهگهر له مهجلیسدا مهقسهد له موعارهزهو موناقهشه جهابی زهرهرو روخاندنی ئهساساتی میللیهی خوّمان بیّ، وهکو مهبعوسهکانی ئیّمه ئیختیاری سکوت و ئیعلانی بیّ تهرهفی کردن بهلامهوه گهلی چاکترو موصیبتره! م.ا." (ژیان، ژ68، 31 که 20 کو)

1. 4. 3. بۆ وەكىلە موحتەرەمەكانمان

"ئەي وەكىلانى مىللەت!

"ئەمى ئەو زاتانەمى كە موقەدەراتى مىللەتئكتان تەودىع كراوە!

"ئەى ئەوانەى كە ئەم وەزىفە موقەدەسە، موھىمە، حەياتىيەتان قوبولْ كردوە!

"ئەى ئەو شەخصانەى مىللەت موقابىل بە ھەمو چاكەيەكيان تەقدىرو خراپەيەكيان مەسئوليان ئەكات! "ئەى وەكىلە موحتەرمە كورىمكانمان! ئەم خىتابەمان لەگەڵ ئۆرەپە. وە ئەم ھاوارممان ھەر موقابىل بە ئۆرەپە.

"ئیمه نامانهوی به حسی دهورهکانی که بکهین. له دهورهکانی که با نهوی ئیشیکی کردبی و حسابیکی دادی به میلاتهکهی خوّی، ههر مه عالی نهمین زهکی بهگی وهکیلی موحته رهممان بوه.

"به لام توخوا ئیدوه هیچ به عمومی زانیوتانه و لیکتان ناوه ته و ه وه زیفه یه کی موقه ده س و حهیاتیتان ته ویع کراوه و گرتوتانه نهستوی خوّتان؟ عهجه با نازانن وه ته نه که تا که چ حالیّکایه، غهیری حقوق، له ههمو ناساریّکی عیمران و ته رهقی له مه عاریف، صه نایع، تیجاره ت، زه راعه ت، نیقتیصانیات نا چه نده مه حرومه؟ وه نه گهر هه روا بمینیّته وه چه ند مه حکومی مردنه، وه نازانن بق نه وهی بری، ته رهقی بکات حقوقی چنگ که وی هی و نومیدی هه ربه نیّوهیه؟

"ئیوه ئەبی بزانن که ئینتیخاب کردهی میللهتیکی یهک ملیون نفوسین. وه له دواتانهوه پشتیوانیکی موهیم و بهقوهتی وهک ئهم میللهته ههیه. وه ئهبی بزانن و له ههمو کهسیکی مهعلوم بکهن که ئهمرو له مهجلیسی مهبعوسانی عیراق دا کومه نیکی زور ههیه که تهمسیلی شهعبیکی موهیمی وهکو کورد ئهکات.

"موقابیل بهم وهزیفه موهیمهیهتان و له حالّیکا که ئهزانن میللهتهکهتان ئهمهنده دواکهوتوه و ئهبی فهوقهلحهد سهعی بق بکریّت کهچی مهعهائهسهف ههتاکو ئیستا نه له مهجلیسدا و نه له خاریجهوه به نهشریات و تهشهبوسات کهس خدمهتیکی له ئیوه نهدی فهعالیهتیکتان نهنواند و تهئمینی یهکی له مهقاصیدانی میللهتتان نهکرد." (ژیان، ژ 164، 4 ی 4 ی 929)

1. 4. 4. ويستنيكي مەشروع

"بق تهلهبی تهتبیقی ئه و ئیمتیازه ی که ههیئه تی عالی عصبه الامم له حهای ولایه تی موصلا به کوردهکانیان بهخشیوه و بق ئهومی ئهم حقوقه و . ئهم ئیمتیازه به تهواوی له ههمو موحیتی کوردستانا تهتبیق بکری له چواری ئهم مانگه اله تهرهف مهبعوسه موحته رهمه کوردهکانه وه تعقریریک تهقدیمی رهئیسه لوزه رای عیراق و فه خامه تی مهندوبی سامی کراوه . وه بق ئهوه ی ههمو کوردهکان لهم مهسئه لهیه حالی ببن صوره تیکیشی بق دورجی له غهزه ته الم بیرا و خانه ی ژیان نیرراوه .

وا صورهتی ئهو مهتالیبهی که وهکیله موحتهرهمه خوّشهویسته به قیمهتهکانمان تهلهبیان کردوه به تهرجومهکراوی نهشر کرا.

وه دهرهجهی حسییات و مهسروریهتی میللهتهکهیش بهرامبهر بهم فهعالیهتهی که وهکیله خوشهویسهکانمان بق موحافهزهی حقوق و بق بهرزبونهوهی ولات و میللهتهکهمان کردویانه به موفهصهلی عهرز ئهکری.

"فەخامەتى رەئىسەلوزەراي عيراق!

"صورەتىكى بۆ فەخامەتى مەندوبى سامى عيراق!

"لەو وەقتەدا كە لوجنەى عصبه الامم خەرىكى حەلى مەسئەلەى موصل بو، لە تەقرىرەكەيانا تەوصىيەيان كرد بو بە دانى بەعزى ئىمتيازاتى ئىدارى بە مىللەتى كورد.

"له خسوس ئیدارهیانه وه بق تهئمینی مه صالیحیان صه لاحیه ت و حوریه تیکی کامیله یان پی به خشی بون، به لام مه عه لئه سهف ئه م ئیمتیازاته که لازم بو له عمومی کوردستانا ته تبیق بکری هه ر مونحه صیر کراوه ته سهر لیوای سلیمانی و هه ولیر و، ئه م ری یه کی له خسوس ته تبیقی ئه م ئیمتیازه وه حالی حازر گیراوه فائیده یه کی کی به نیمتیان و ئیداره یه کی باش که په نه به کورده کان نابه خشی.

وه مهعلومه ئهم ئوصوله و ئهم رێیهی که ئیستا بق تهتبیقی ئهم ئیمتیازه گیراوه و، که حکومـهت زوّر صعوباتی تیا ئهکیّشی، نهتیجه فائیدهیهکی باشیشی نابیّ بق کوردهکان. کهواته لازمه بق تهتبیقی ئهم ئیمتیازه تهشکیلاتیّکی عمومی و واسیعتر بکریّ که زیاتر مولائیم بیّ بق حقوقی کوردهکان و ئهو وهقته به تهبیعی ئـهم باره قورسهیش له سهرشانی حکومهت سوک ئهبیّتهوه.

"به قهلینکی صهمیمیه وه ئیستیر حام ئهکهین تهماشای مهتالیبهکانی خوارومان بکهن. وه به عهجهله تهوه سول و صهلاحیه بدن بق نهم تهشکیلاته مهتلوبه موصیبهیه.

1. له فهخامه تتانه وه مهخفی نیه که لیوای موصل له وهزعیه تی حازره ی دا عیباره ته له 24 ناحیه و قهزا، وه ئهم قهزایانهیش ئهمانه ن: شیخان، عهقره، زیبار، عهمادیه، زاخی دهی کی، تهاه عفه در، سنجارو، نهفسی قهزای موصل، وه ئهگهر بلیین ئهکسه ریه تی عهشائیر و ئههالی ئهم قهزایانه موافیقی لوغه، تاریخ و عاده تیان کوردن شتیکی تازه نالیین. وه ئه و خهریته یه که لوجنه ی عصبه الامم لهسه رئه ساسیکی جنسیه تلهم خسوسه وه رهسمی کردوه له به رچاومانه و به ئاشکرا ئیسیات و ئیزاحی ئهمه نهکات.

"غهیری ئهمهیش جددهن زوّر زهحمه بو موته مهریفی لیوای موصل که دائیمهن له ناو ئهم مهنتیقه واسیعه با بگهری و ناگاداری ههمو ئه حوالّی ئه هالیه که بی و، دیسانه وه بی ئههالیش زوّر زهحمه به بی ئیشی حکومه تیبان دائیمهن بینه مهرکه زی لیواو، له به ری دوری و له به رئهوهی که له زبانی کوردی زیاتر لیسانیکی که نازانن و له بهر ئهوهی که وهزعیه تی مالیه یشیان موساعید نیه له به رئهوه ئیقتیراح ئهکهین ته شکیلی لیوایه کی کوردی بکهن که مهرکه زهکهی دهوک بی و به لیوای دهوک ناو ببری و، قه زای عهوم، زیبار، عهمادیه، زاخیّ، مولحه قی ئهم لیوایه بن و، ته شکیلاتی ئهم لیوایه ش به پی ته شکیلاتی لیواکانی ئیستای شیمال بی و موعامه لاتی رهسمیهیان بین به کوردی.

2. وه له فهخامهتانهوه مهخفی نیه که موازهنه و میقیاسی میللهتیک ههر مهعاریفه و ههر مهعاریف و شهر مهعاریف ژین و سهعاده و و نیستقبالی میلله تیک تهنمین نه کات. وه عهکسی نهمه نهگهر میلله تی مهعاریفی نهبی مهحکومی مردن و زیلله ته. وه نهگهر به مونصیفانه تهماشای وهزعیه تی مهعاریفی لیوا کوردیهکان بکهین و لهگهل مهعاریفی مهنتیقه کانی که مه ماریفی مهنتیقه که که که معاریفی مهنتیقه کوردستان به دهره جهیه که دواکهوتوه که نینسان موته نهسیر نهکات. وه وا نهزانین نهم دواکهوتنه کوردستان به دهره جهیه که مهربوتی مودیریه تی عمومیه له بهغداد که هیچ نیهتیمام ناکات بو نیکمالی نه و واسیتانه یک که مهعاریفی نهم مهمله که ته ی بی تهره قی نهکات. وه غهیری نهمیش نه سبابیکی تری هه یه به نیسبه صهده وه میقداریکی زور کهمی بی مهعاریفی کوردستان صهرف نهکریت. وه نیهتیمام ناکری به تهرجومه و تهناوی کتیبان.

له بەر ئەۋە ئىقتىراخىش ئەكەين كە بۆ مەغارىڧى ئـەم لىـوا كوردانـە مودىرىــەتێكى مـەغارىڧ تـﻪغىن بكرىّ كە مودىرەكەى كوردىێك بىّو مەركەزەكەيشى لە يەكىّ لەم ليوا كوردىانە بىّ.

3. تەوحىدى ئىدارەى چوار لىوا كوردەكە بكرى كە سلىمانى، كەركوك، ھەولىر و دھۆكە. وە بى ئەمانە تەشكىلى مونەتىشدەتىكى عام بكرىت كە رەئىسەكەيان يەكى بى لە كوردەكان كە ئىقتىدارى كىفايەتى بى ئەم وەزىفەيە مەعلوم بى كە موراقەبەى ھەمو ئىشوكارى ئەم لىوايانە بكات و موتەصەرىفى لىواكانىش موراجەعەتى بى بىكەن و صەلاحيەتىكى تەواويشى بىرىتى و مەربوتى پايتەختى حكومەتى عيراق بى و، لە لىوا كوردەكانا تەمسىلى ھەمو وەزارەتەكان بكات. وە بى ئومورى مالىه، ئىقتىصادىه، صحيە، عەدلىمىش ھەئىمەتىكى لەژىدرىدىت بى ئىستىشارە.

4. تەلەب لە حكومەت ئەكەين كە سەعى بكات بۆ تەعدىلى بەعزى مەواد لە قەوانىنى عيراق دا ئەوانـەى كە ئەزانىرى بە نەزەر وەزعيەتى جوغرافياى ئەو مەنتىقەيەوە بۆ حقوق ئەھاليەكەى موساعيد نيە تەتبىق بكىرى و. ئىقتىراح ئەكەين مەوادى قانونى ئەرازى بكەن بە صورەتئك كە لە دو سال كەمتر نـەبى بى ئـەوەى كـە تەسهىلاتئك بى بى بى مەصالىحى ئەھاليەكەو تەشجىعىشيان بكات كـە بى تەسجىلى ئەرازىيـەكانيان تەشـەبوس بكەن بە مەجانى.

5. ئیقتیراح ئەكەین بودجەی عمومی ئەم مەملەكەتە— مەنتیقەیە موافیقی نیسبەتی لای خوارەوە صەرف بكرێ: له میزانیەی عمومی ئەو مەبلەغەی كە بق دەوائیری مەركەزیە تەخصیص ئەكرێ لـێی تـەنزیل بكرێ باقیەكەی تری مساواتەن یا بە نیسبەتی نفوس وە یا بە پێی واریداتیان بەسەر لیواكانی كەنا تەقسیم بكرێ. وە لازمە مەسئەلەی گومرگی عمومیش بە نەزەریکی نیقەت بگیرێ.

"ئهی فهخامه تمه ئاب! له گه آنه محسیاته چاکهی ئیمه هه مانه به رامبه ربه حکومه ته هیچ مانعیک نابینین به ئیحتیرامه وه مه تالیبی میلاه ته که مانه به نیحتیرامه وه مه تالیبی میلاه ته که مان ته ته ته نیم مه تالیبه به نه زهریکی دیقه ته حقیق بفه رمون که چه ند بر زه راعه ت و ته رمقی ئه رازی و توروقی مواصه لات مان چاکه و له ته تبیقا چه ند ئیداره مان ته وسیع و و و نوعیه تمان چاکه و له ته تبیقا چه ند نیداره مان ته وسیع و و من عیات و و من عیات مالیه و سیاسیه ی عیال نه بن که ته تبیقی زوّر باش و مومکینه ته هم بیکی تر ناکه ین که بن حاله تو و من عیه تم مالیه و سیاسیه ی عیاراق خراب بی .

ديسانەوە تەعزىماتى فائىقەمان تەقدىم ئەكەين.

ئىسماعىل نائىبى ھەولۆر، جەمال بابان كەزا، محەممەد صالْح نائىبى سلۆمانى، سەيفولْلَا نائىبى سلۆمانى، حازم نائىبى موصل، محەممەد جاف نائىبى كەركوك." (ژيان، ژ 166، 11 ى 4 ى 929)

1. 4. 5. ئەي وەكىلانى مىللەت!

ئە**ى** خۆشەويستانى ھەمو قەومى كورد!

"صورهتیکی تهرجومهکراوی تهقریره به قیمهتهکهتان که له نوقتهی محافهزهی حقوقی میللهتی کـوردهوه داوتانه له سهرهوه دهرج کرا.

"فه عالهت و جیددیه تیک که بـق ئیحقاقی حـهقیکی مهشـروعی کوردهکـان و بـق تـهرهقی و تـه عالییان ئیبرازتان فهرموه، سرورو خوشییهکی خسته دلّی ههمو میللهتی کوردهوه.

"میللەت خۆی زۆر به بەختیار ئەزانى كە وەكیلیّكی عـالی و بــه قیمــەتی وەكــو ئیـّــوەی ھەیـــە. بــۆ ئــەم مەتالىيە مەشروعە كە ویستوتانە ھەمو پشتیوانتانن.

"به خسوسی به ناوی ژیانهوهو به عمومی به ناوی میللهتی کوردهوه تهشــهکورتان ئهکــهین هــهربژین." (ژیان. ژ 166. 11 ی 4 ی 929)

1. 4. 6. جوابى غەزەتەي العراق بە تارىخى 9 ي 4 ي 1929

"بەرامبەر بەق تەقرىرەى كە وەكىلە خۆشەويستەكانى مىللەتى كورد بۆ تەلەبى حقوقى مىللەتەكە ىابويــان بە غەزەتەى العراق 9 ى 4 ى 1929 تارىخ ىا چاومان بە چەند ىيرىكى كەوت.

"ئیمه چونکه زبانی حالّی میللهتی کوردین ههرچهند له سهرمان واجب بو جوابی بدهینهوه به لاّم بوّ نهوهی حسیاتی کوردهکان تهحریک و نهتیجهی شتیکی خراپ تهولید نهکات نهمان ویست دورودریّر جوابی بدهینهوه. ههر ئهمهنده ئهلّیین بوّ العراق زوّر عهیب و فکریّکی غهلهته که به ههمو حسیاتیهوه میللهتیّکی شهجیع، صاحیب شهرهفی وهکو کورد تههدید ئهکات و ئهیترسیّنی بهوهی که ئهلّی: "کوردهکان تهلهبی وا بکهن وهکو ئیدیعای ئهرمهنییهکانی لیّ دیّت که موقابیل به تورکیا کردیان و نهتیجه بهم حالّه گهیشتن.

 ئەنوسن: "ئەبى ئەم ىو مىللەتە وەكو بەرىتانيا و ئوسكۆتلاندا بژين و تەماشاى يەكترى بكەن" بـەلكو كـورد ئەيەوى زياتر تەماشاى بكرى.

"رجا له ئەولیای ئومور ئەکەین ئەگەر ئەیانەوی ئەم دو میللەتە بە یەکەوە بژین نابی مەیدان بدەن شتی وا بنوسری. چونکه غەزەتەکانی کوردیش مەجبور ئەبی موقابیل بە ھەمو تەعەروزیک نـهک مودافەعـه بـهلکو هجوم بکات. ھەر ئەوەندە ئەلیّین." رژیان. ژ 167، 15 ی 4 ی 929)

1. 4. 7. له گيلبيّرت كلايتنهوه بۆ عەبدولموحسين ئال سەعدون

له گیلبیّرت کلایتن (Gilbert Clayton)، مەندوبی سامی بریتانی له عیراق بق عەبدولموحسین ئال سەعدون، سەرۆکی وەزیرانی عیراق بەغداد، 20 ی 4 ی 1929

"لهم یهک دو حهفتهی رابوردودا، کۆپی چهند عهریزهیهکم پی گهیشتوه که دراون به حکومهت، یان به بی ناو بلاو کراونهتهوه، له لایهن ئهندامانی کۆمهلگای کوردییهوه، لهوانه ئهو عهریزهیهی که دراوه به پایهبهرزتان. لام وایه ئهمه ههلیکه بو ئهوهی بیرورای خوّم لهسهر مهسهله گشتییهکه بو پایهبهرزتان رون مکهمهوه.

"پایهبهرزتان باش ناگاداره لهو مهرجگهلهی کۆمهلهی نهتهوهکان دهربارهی پاراستنی ههندی ماف و ئیمتیازاتی کوردهکان له عیراق دا دای نابون. نهم مهرجانه کران به مهرجی بهلاداخستنی رهزامهندانهی کیشهی سنوری موسل و، حکومهتی خاوهن شکوّی بریتانیا یش دلنیاییدا به کوّمهله که ریّزیان ئهگیری حکومهتی عیراق یش هاوبیر بو لهم دلنیایی دانهدا. منیش دلنیا کرام که به دلسوّزییهوه بهلیّنهکانی که دراون بهجیّ هیّناوه و، له پاشهروّژ یشرا ههروا بهردهوام نهبیّ.

"لهلایهکی ترهوه، ویستی حکومهتی خاوهن شکوّی بریتانیایه ببینیّ یهکگرتنی ههمو ئهو توخمانهی که دانیشتوانی عیراق پیّک ئههیّنن له دهولهٔتیّکی جیّگیر و پیّکهوه گونجا و. ههر به پیّرهوی سیاسـهتیّکی وهها عیراق ئهتوانیّ ببیّ به ئهندامیّکی بههیّز و گهشاوهی کوّمهلّگای گهلان.

"له بهر ئهوه، من لام وایه که شتیکی بنهرهتییه ههر ئارهزویهک بهرهو جیابونهوهخوازی لهناو ئهرزهیهکی ههر بهشیکی تایبهتی ئهم نهتهوهیها هان نهدری، ئامانج ئهبی پشت بهستن بی به یهکتری و هاوکاری بی له نیوان کومهلگا جیاوازهکاندا. هیوادارم لهچهند سالی داهاتودا پیشکهوتنیکی دیار له گهشهکردنی ئابوریدا ببینری. شتیکی ئاشکرایه که ههر یهکیتی ئامانج ئهتوانی زیادبونی گشتی له خوشگوزهرانی دا دابین بکا، ئاسودهیهک که هاوبهشه جیاوازهکانی دانیشتوان وهکو یهک هاوبهشی دن.

"من وا تیبینی ئهکهم خواسته تایبهتییهکانی که له عهریزهکهدا خراونهته بهرچاو ئهمانهن: أ. یهرهییدانی دامودهزگا یهروهردهیییهکان له ناوچه کوردییهکاندا.

ب. دامهزراندنی لیوایهکی کوردی ی جیاواز که ناوهندهکهی له دهوّک بیّ و، سهرهنجام یهکخستنی ههمو لیوا کوردی یهکان له چهشنی پشکنهرایهتی (موفهتیشییهت) ی نیمچه ئوتونوّم دا.

"دەربارەى خالى يەكەم، من ھەمو ھاودەردىيەكم ھەيـە لە كەل ئارەزوى كوردەكاندا بـۆ گەشـەپيدانى پەروەردە كە تايبەتمەندىيان لەناو سنورى ئەو بەلىنانەدا يە كە پىشتر لەم نامەيەدا باسم كردن. بەلام ھۆيـەك نيە كەوا بكات لەو باوەرەدا بم كە حكومەت دريخى كـردوە لـە لىكۆلىنـەوەى بەرژەوەنـدىيـەكانى كـوردا لـەم بارەيەوە لەناو چوارچيوەى دارايىدا. شتىكى ئاشكرايە لە دۆخى دارايى ئىسـتاى دەولـەتدا، مەحالـە بتـوانى

هەمو پێویستییهکانی پەروەردە لە وڵاتدا بە تەواوی جێبەجێ بکا. ئەمە تەنیا کـاتێ ئـﻪکرێ کـﻪ گەشـﻪکردنی ئابوری بوژانەوەيەکی گەورەو پارەی پێویست پەیدا بکرێ بۆ دامەزراندنی سیستەمێکی تەواوی پەروەردە، کە ھەمومان بە ئاواتی ئەخوازین.

خانی دوهم شتیکه نهبی حکومهت مامه نهی له گهل بکا به پیی پیّویستی یه کانی کارامهیی و گونجاوی و بهریّوههرایهتی. به نام وهکو سهرهتایه کی گشتی دری دانانی ههر ریّوشویّنیکم که بهره و جیابونه و خوازی بچی، نه ک یه کیّتی. من لام وایه که باشترین قازانجی نه که ههر هی دهونهت به گشتی به نکو هی کورد یش به تایبهتی، لهوه دایه، کاربکهن بی پشتبهستن به یهکتری و هاوکاری نزیکتر بوّنه وهی همو کهرته کانی دانیشتوان، و هکو یه ک به بشداربن، له زیاد کردنی نه و گهشانه و هیه با و هره و ایه له نه نجامی تهقه لاکانی حکومه تدا نه بی بو گهشه پیّدانی سه رچاوه کانی و نات (به نگهی ژماره 60371 ی 13759)

1. 4. 8. له گيلبيرت كلابتنهوه بۆ سير جۆن ئى شەكبيرگ

له گیلبیّرت کلایتن (Gilbert Clayton)، مهندوبی سامی بریتانییهوه له عیراق بق سیّر جوّن ئی. شهکبیّرگ (Shuckburg)، له داونینگ ستریت، لهندهن

ىەغداد، 22 ى 4 ى 1929

"لهم دواییانه با بزوتنه و هه کی جیابونه و هخوازی له لیوا کوردی یه کان سه ری هه لداوه ته وه، که خقی نواندوه له ژماره یه که عرفی نواندوه له ژماره یه که دیزه به به بی نیمزا بلاوکراوه ته و نور توندره وانه ترن و، کوپی یه کانی نه وان یش له لایه ن موفه تیشه نیداری یه کانی ناوچه کوردی یه کانه و هنیر دراون.

عهریزهکان به زمانیکی هیّمن داریزژراون و بهشیّوهیهکی سهرهکی باسی داوای دامودهزگای پهروهردهیی زوّرتر ئهکهن له زمانی کوردی و، یهکخستنی لیوا کوردی یهکان له ناوچهیهکی جیاوازدا سهر بهخوّیان بیّ.

مهلیک و ههروهها کۆرنوالیس، ههربوکیان پیشنیاریان کرد که نهم بزوتنهوهیه نهبی له سهرهتاکهیهوه مههار بکری بۆ نهوهی گرنگیهکی گهورهتر پهیدا نهکا. پی نهچی بهشیکی بگهریتهوه بۆ ئهو تهنگوچهلهمه وهزارییه و، لهوانهیه زورتر یش بگهریتهوه بو هاتنی من بو نیره و بهدهستهینانی پشتیوانی من له ناواتهکانی کورد. له بهر نهوه، من وام بیر کردهوه شتیکی باشه پال بدهم به پال ئارهزوی حکومهتی عیراقهوه، بیروبوچونی خوم بو نهوان لهسهر نهم مهسهلهیه دهرببرم. نامهیهکم بو سهروکی وهزیران نوسی، لهوه کوییهکت لهگهل نهم بهریدها یی نهگا.

ویستم لهم مانگهدا سهری لیواکانی سهرو بدهم، به لام چونکه تهنگوچه لهمهی وهزاری به لادا نهکهوت بو، ئهبو سهردانهکهم واز لی بهینم، به لام وا دهرئهکهوی نهچونهکهم به خیر گهرابیتهوه.

لام وایه نابی ئەمە بینته هۆی بەھەله تیگەیشتن. بەلام پیم وایه باشه ھەنـدی شـت لـه بـارو دۆخەكـه بزانی، بەتایبەتی چونكه زۆر لەوانەیە ھەندی مەزبەتە لەسەر ئەم مەسەلەیە ری بدۆزیتــەوه بــۆ لای ســکرتیّری دەوللەت یا شویّنی تر. (بەلگەئ ژماره FO371 ی 13759)

1. 4. 9. بۆ مەندوبە موحتەرەمەكانمان

به موناسهبهتی حلولی ئیجتیماعی میللیهوه بق مهندوبه موحتهرهمهکانمان، نائیب و واجیباتی:

"ئوصولّی نیابهت ئوصولّیکی دیموقراسیه. ئەمرۆ دەرەجەی ئەھمییەت و لزومی وەک (موتاعەرەفە)یەکی لیٰ ھاتوەو لیّدوانی زائیدە. ئەساسی مەوزوعی ئیّمە تەنقیق و تەحقیقی ئەم ئوصـولّی موھیمـەی حەیاتیــە نیــە، چونکه تەقرىيەن لە ئەواخىرى عەصرى ھەۋدەمەوە ھەتا ئىستا، عولەما، تىگەيشتوانى غەرب و شـەرق خـەرىكى تەشرىحى ئەم مەسئەلەيەن. باوەر ناكەم كەس مابى ئىنكارى چاكى ئەم ئوصولى ئىدارەى حكومەتە بكات.

"ئەورەى ئىمە كردومانە بەسەر لەوجەى مەقال: وەزىفەو واجىباتى وكەلاى ئوممەتە. لا عەلەل تەعىن ھەر ئوصولىك وەلەو حائىزى ھەمو ئەوصافىكى نافىع بىخ، بە شەرتى حوسىنى ئىدارە ئىستىعمال نەكرى، فائىدەيەكى مەتلوبەى لى ئىستىحصال ناكرى، بىنائەن عەلىەيەى ئەم ئوصولى نىابەتەيش ئەگەر لە تەرەف صاحىب لىاقەت و ئىقتىدارەوە تەتبىق نەكرى لە جىگەى نەفە زەرەر ئەبەخشى.

"لەپاش ئەم موقەىيمەيە بىينەوە سەر رۆحى مەسئەلە، ئىوە ئەى حەزەراتى وەكىلانى ئوممەتى بىچارەى كورد، ئەم خىتابەمان لەگەل ئىوەيە. ئەبى بزانن كە ھەمو قەوانىن و نىزاماتى حكومەت تا ئىوە تەصىدىقى نەكەن ناكرى، وە لەم خسوسەوە مەسئول، ئەم مەجلىسەى ئىرەيە. ئەم مەجلىسە ھەمو بەجارى تەمسىلى مىللەتەكەى خىزى ئەكات. كولى مەندوبىك لە تەرەف 25 ھەزار كەسە تەودىيى ئۆبالى ئەو كراوە و حقوقى ئەم 25 ھەزار كەسە تەودىيى ئۆبالى ئەو كراوە. ئەو كورسىيەى كە لە مەجلىس دا ئىشغالى ئەكەن شەرەفى 25 ھەزار كەسى ھەيە. ئەبى بىزانن كە دائىمەن ھەر يەكىك لە ئىرە 50 ھەزار چاو چاوەروانى خىرمەت و فەعالىيەتى لى ئەكات.

"ئەمە 3 دەورەى ئىجتىماعىيەى موھىمى نيابيەتان تى پەران، كەچى مىللەت لە ئىرە بە تەواوى سەعيەك و فەعاليەتىكى نەدى، تەبىعى لە حەزەراتى ئىروە بەعزىكتان چاوتان پىي كەورتوە وەيىا بىستوتانە كە لە ئەلويەكانى جنوب ئەمرى لە خسوس ھەمو شتىكەوە تەكامولى كردوە، ھەمو مالەزەمەيەكى بى ئىحىزارو ھەمو ئىحتىاجاتىكى دەفع كراوە، تەبىعى لىواكانى خۆيشتان دىوە، لازمە موقايەسەى بكەن، عەجەبا ئەسبابى ئەمو نوقصانيەو دواكەوتنە نازانن؟ تەبىعى ئەيزانن كە مەندوبەكانى ئەوان لە داخلى حدود و صەلاحىيەتى خۆيانا ھەمو نەوعە تەشەبوسىكىيان كردوە، واجىباتى مەودوعەى خۆيانيان بەجى ھىنداوە و بىق مىللەتەكەيان تى كۆشاون. ھەتا بەم نەوعە مىللەتەكەيان مەمنون و خۆشيان لاى ئەوان خۆشەرپىست كردوە.

"ئەبىنىن كە ئەكسەر لە نوابەكانى جنوب بى قەمحص و تەنقىقى ئىحتىاجاتى ئىقتىصادى، عىلمى، مىسچى، ئەسورىنەورەو حەتا خارىجى مەنتىقەى ئىنتىخابىيەكان ئەگەرىن لە زەرورەت و لەوازىماتى مىللەت تىن ئەگەن. بۆ پىكھىنانى ئەمانە ئىرشادو تەوصىيەى حكومەت ئەكەن و بەو نەوعە واجىباتى موقەدەسسەى خۆيان ئىفا ئەكەن. كەچى ھىنشتا زۆر لە ئىرە ئەمەندە مەراقى نەكردوە كە لە داخلى مەنتىقە ئىنتىخابيەكدەى خۆيا گەشتوگوزارى بكات. ئىحتىاجاتى زەرورەتى مىللەتەكە تەنقىق و بۆ ئىكمالى نەواقىصى تەشەبوسىكى بكات.

"وەقتى بى لىكدانەوە كە دەستى تەصوپىتان بى قانونى (رەسمى فەواكيھە و ئەسىمار) ھەلبرى ئەبوايـە بتانزانيايە كە فەرمانى ئىفلاسى و مەحوبونەوەى مىللەتىك ئىمزا ئەكەن.

"لازم نهکات حهزهراتی نیّوهش: عمومی مهندوبهکانی کورد له زهمانی عوتله ا گهشتوگوزاری عمومی نهرازی لیوا، قهزا، ناحیه، حهتا بیّهاتهکانی مهنتیقهکهتان و مهنتیقهی یهکتری بفهرمون و له روّح، ئیحتیاجاتی میالهتهکه تیّ بگهن و همهوتان بائیمهن موتهفیق عهینی وهکو روّحیّک، جسمیّک حهرهکهت بکهن. ئهم میالهتهکه تی بگهن و هیموتان بائیمهن نیرشانو تهوصیهی حکومهتی بکهن و، نهگهر وا بهو نهوعه نیریفاق و شارهزایی مهناتیقی یهکتری بین ئهتوانن بائیمهن له مهجلیسا کیتله و پارتیکی موهیم و بهقوهت تهشکیل و نیحتیاجاتی میالهتهکه به نهکسهریهت به حکومهتی نیکمال بکهن. وه میالهتهکه له زهرهر و زیان محافهزه و ویقایه بفهرمون نهوسا میالهت به کهمالی جیدییهتهوه فهخرتان پیّوه نهکات و به موقهدهستان نهزانی. انتیز رحا نهکهین کاریّکی وا بکهن که به شهرهفهوه نومیّدی تهوکیل کردنتان له "نیتر رحا نهکهین کاریّکی وا بکهن که و نیتنیخاماتیّکی که به شهرهفهوه نومیّدی تهوکیل کردنتان له

ىيىر رچا ئاخەس خارىخى ۋا بغان خە بى ئىنتىغابىيىنى خە بە سەرەمەۋە ئومىدى تاۋخىن خارىتان. مىللەتەكە بكەن.

"ئىتر ئىنتىزارى فەعالىيەت و مەساعى مەشكورەتان ئەكەين!" (ژيان، ژ 87، 25 ى 10 ى 1927)

1. 4. 10. ئىجتىماعى مەجلىسى مەبعوسان و ئەعيان

"له 1 ی مانگا مهجلیسی مهبعوسان و ئهعیان ئیجتیماعیان کردوه، له نهتیجهی ئینتیخاباتا به نهکسهریهت فهخامهتی عهبدولموحسین بهگ ئهلسهعدون ئینتیخاب فهرموراوه به رهئیسی مهجلیسی مهبعوسان و له نهتیجهی ئینتیخاباتی مهجلیسی ئهعیانا مهعالی یوسف ئهفهندی سویدی ئینتیخاب فهرموراوه به رهئیسی مهجلیسی ئهعیان.

"تەئجىلى مەجلىسى مەبعوسان و ئەعيان: لەسەر ئىرادەى مەلەكىيە مەجلىسى مەبعوسان و ئەعيان چل و پينج رۆژ تەئجىل كراوە." (ژيان. ژ 89. 8 ى 11 ى 1927)

1. 4. 11. وهزارهتي عيراق

"غەزەتەى بەغداد تايمس نوسيويتى كە مەوقىعى وزەراى عيراق باش نيە، عومرى دريزيان شـەش حـەوت رۆژى ترە. فەقەت غەزەتەكانى ترى بەغداد ئەم خەبەرە تەكزىب ئەكەن، چونكە ئەليّن لـە عيراقـا وەزعىيــەتيّكى وا روى نەداوە كە بېي بە سەبەبى سقوتى ھەيئەتى وەزارەت." رژيان، ژ 89. 8 ى 11 ى 1927)

1. 4. 12. مهجلیسی مهبعوسان

"موافیقی مادهی 23 ی قانونی ئەساسی چونکه لازمه ئەگەر غەیبوبەتی جەلالەتی مەلیک لـه چـوار مانـگ تەجاوزی کرد مەجلیسی مەبعوسان کۆ بینتەوە و لەو خسوسەوە موزاکەرە و قەراریک بدەن و جەلالەتی مـهلیکیش چونکه سەفەرەکەی له 4 مانگ تەجاوزی کرد ئیرادەی ملوکانه صادر بوه که بۆ موزاکەرەی ئەم خسوسه لـه 7 ی مانگ دا مەجلیسی مەبعوسان کۆ بینتەوە و ئیجتیماع بکا." رژیان، ژ 94. 13 ی 12 ی 1927)

1. 4. 13. **طەلەبى عەفو**

"سقوت و تەشكىلى قابىنە

"لەبەر ئەوەى فەخامەتى رەئىسەل وزەرا جەعفەر پاشا لە رياسەتى قابينە ئىستىعفاى كرد. ئىستىعفاكەيشىى لە تەرەف جەلالەتى مەلىكەو، قوبول فەرموراوە، ئىرادەى ملوكانە صادر بو كە فەخامەتى سىير عەبدولموحسىن بەگ ئەلسەعدون رەئىسەل وزارەتى دەرعوھدە و قابينە تەشكىل بفەرمويت، لە تەرەف فەخامەتىـەو، قابينـه لـەم زاتانە كە لە خوارەو، ئىسمىان دەرج كراو، تەشكىل و كورسى وەزارەتيان ئىشغال فەرموە:

رەئىسەل وزەراو وەزىرى خارىجىيە و وەكىلى دىفاع

سێر عەبدولموحسين بەگ ئەلسەعدون. عەبدولعەزىز ئەلقەصاب. وهزيرى داخلييه حيكمەت سولەيمان بەگ. وهزيرى عهدلييه يوسف غنيمه. وهزيرى مالييه تۆفىق بەگ ئەلسويدى وهزيرى مهعاريف سليمان ئەلبەرراك وهزارهتی زهراعهت و رهی عەبدول موحسين ئەلشەلال وهزارهتى ئيشفال ئەلشىخ ئەحمەد داود. وهزيرى ئەوقاف (ژيان، ژ 98، 17 ي 1 ي 1928)

1. 4. 14. به موناسهبهتي ئينتخاباتي تازهي مهبعوثانهوه

چەند قصەپكى رەق ئەمما ناخۆش:

له سێر ههمفريس (F. H. Humphreys) هوه

"بۆ لۆرد ياسفىلد

12 ي 12 ي 1930

4. بۆ رۆژى دوايى عيسمهت پاشا و شوكرى كەيا وەلامى تەلەنۇنـەكانيان دامـەوە، لەسـەر پەيوەنـدى توركى – عيراقى دواين. بەتايبەتى سەبارەت بە كوردستان. من رونم كردەوە كە سياسـەتى حكومـەتى خاوەن شكۆ، وەكو ھيزى ئينتيداب لە عيراق دا، ئەوە بو كە عەرەب ھان بدا كە بە تـەعاتوف و عەدالەتـەوە رەنتـار لە گەل كورد بكەن وە كورد هان بدا كە وەكو ھاولاتى دلسۆزى دەرلەتى تازە دامـەزراوى عيـراق بـــــــرى كوردستانىخى سەربەخق گەوجانە و لە جــــى بــەجىخى كـــردن نــەھاتوە. ھــەر واتـــەواتىكى دەربــارەى ئــەوەى كــه حكومەتى خاوەن شكق ھانى دابن درق بوه.

"له وه لامی ئهوهدا که حکومهتی عیراق چ ههنگاوی نهنی بو ئهوهی ئهو کوردانه دالده نهدا که له بهردهم سوپای تورکدا ههلدین بو عیراق؟ وتم، حکومهتی عیراق ههرچییه کی له توانادا بی ئهیکات بو چهککردنی پهنابهرانی کورد، ریّگهیان نادا ئهرزی عیراق وهکو بنکه بهکاربهیّنن بو چالاکی عهسکهری دری تورک و، دلّنیام کردن که ههر سهرنه کهوتنی له دانانی ریّوشویّنی کاریگهر و گونجاودا ئهگهریّتهوه بو نهبونی توانا نهک بو نیازی باش.

"هەروەها وتم كە لیژنەی هەمیشەیی سنور بەتەنیا ئەتوانى بەشداری بكا لە جىٚگىـر كرىنـی ئاسایشـی سنورىا ئەگەر بايەخی زۆرتر بە جىنبەجى كرىنى برپارەكانى بىرى. ئەگىنا باشـتر وايـه ھەرلايـەك بەرىنگـەی خوّی دریژه بە ئیجرائات بىدا.

"هەرىو وەزىرەكە زۆر روخۆش بون ىلنيايان كرىم كە رازين لە بۆچونى ىۆستانەى حكومەتى عيـراق. بەلىننيان ىا ھاوئاھەنگى بكەن بۆ رىگرتن لە پەلامارىانى سنور كە لەم ىواييانەدا زەرەرى بەرچاويان گەياندوە بە خواروى كورىستان، رەنگە بگەرىتەوە بۆ كىشانەوەى مەخفەرەكانى تورك لەناوچەكانى سەر سنور.

تیبینی لهسهر ئه و گفتوگویانهی له ئهنقهره کراون له نیوان نوری پاشا سهعید و سهروّک وهزیرانی تورکیا و وهزیری کاروباری دهرهوه

گفتوگۆكانى له گەل عىسمەت پاشا و ىكتۆر تۆفىق روشدى بەگ لەسـەر سـێ مەسـﻪلە بـون، ئەشـێ وا كورت بكرێنەوە:

1. مەسەلەى ئاسايشى سنورەكانى نيوان توركيا و عيراق كە لە دواى پەيماننامە سى قۆلىيەكەى سالى 1926 ھاتە ئاراوە: بەرئەنجامى ئەو گفتوگۆيانە وا كەوتەوە كە حوكمەتى توركى زۆر سەغلەتە بەوەى كە نابى چيتر ريگە بدرى چالاكى زياتر لە لايەن ھەندى لايەنى شەرخواز لە ناوچەكانى ژير دەسەلاتى شيخى بارزاندا ئەنجام بدرى. من سەرسامى خۆم دەربرى كە بى دەبى سەبارەت بەو مەسەلەيە ئەوەندە خۆيان سەغلەت كردبى، چونكە ئەوەندەى من ئاگادار بوبم بى ماوەيەكى ئەوەندە كورت خايەن يش نەبوە كە زانيومانە شىخى

بارزان جۆریک له یارمهتی و چهکی له و ناوچانه وهرگرتوه که کهوتونهته ناو سنوری تورکیا. عیسمهت پاشا پرسیاری لی کردین بق بهخشینی پتر زانیاری لهمه پئه و مهسه لهیه و ئاخق بلّی کی نیّمه وا زهن بکهین که حوکمه تی تورکی هانی شیّخی بارزان بدا یان چهکی بق دابین بکا؟ من وا وه لامم دایه وه که من له و باره یه و تهوا و دلّنیا نیم. به لام ئیمه هرّکاری خوّمان به دهسته و هه که ئه و یارمه تیه به و چهشنه له سنوره کانی تورکیا و ههریوه ته و درده کانی ناو تورکیا و هاتبی.

"دەسەلاتدارانى ئەنقەرە ئامادەيى خۆيان دەرخست بەوەى كە ھێزە توركىيەكان لەسـەر سـنور مۆلگـە داكوتن. دەبى حوكمەتى عيراقى ھەندى ھەلمەتى سزا دان در بە شـێخى بـارزان ئـەنجام بـدا. لـەو حالەتـەدا ھێزەكانى پاراستنى سنورى توركيا دەتوانن ھەر يەكێك بگرن كە بەو سنورەدا درە بكا و بيـەوى بپەرێتـەوە ناوچەكانى ژێر دەسەلاتى توركيا. پاش گرتن، تەسلىم بە دەسەلاتدارانى عيراقى دەكاتەوە.

"من بۆ ئەو مەسەلەيە سوپاسم كرىن و پيم وتن لە حالەتىكىدا عيراق بيەوى ھەنىدى كارى سىزادەرانە ئەنجام بىدا، باشترين وەرز بۆ ئەم مەبەستە بەھارە نەك پايز. چونكە پايز وەرزىكە لى ناگەرى ئۆپراسىيۆنى سەربازى ىرىترخايەن ئەنجام بىرى. لەبەر زۆر ھۆ كە يەكىك لەوانە دەست پىكرىنى بارانە، جگە لە ناخۆشى رىنگاو بان، لە گەل زانىنى ئەو حەقىقەتەى كە ئەم ناوچانە بە بونى حكومەتىكى شارسىتانى رانەھاتون، ئەو ھەمو فاكتەرانە وا دەكەن ئۆپەراسىقنى سەربازى نوشوستى بىنى، بە دىوى ئەوىيودا وا دەكات كە بوارىكى فراوان برەخسى بۆ گرتنەبەرى ھەندى ھەنگاوى بەرگرى كرىن كە لەلايەن ھەلگەراومكانەوم دەگىرىتەبەر، وا دەكات ئەو ھەلمەت و پاكسازيە سەر نەگرى و تەنگ و چەلەمەى بىتە رىخ.

"له 18 ی 9 ی 1930 چاوم کهوت به بهرپرسی کاروباری تورکیا له بهغداد. پی راگهیاندم ئهو ئۆپەراسیۆنهی سوپای تورکیا له ناوچهکانی ئارارات بهرپوهی برد کۆتایی هاتوه. سهربازهکانی تورک روهو ناوچهیه کی دیکه ملیان ناوه که دهکهویته رۆژئاوای دهریاچهی وان. ئاوات یشی خواست ههر ههمو ئۆپەراسیۆنهکان له ماوهیه کی کورتدا کۆتایییان بی. پاش ئهوه... بهرپرسی کاروباری تورکی گهرایهوه سهر ههندی مهسهله که من له ئهنقهره یش گویم لی بوبو، لهمه پر دلنیاکردنهوه لهوهی که سوپای تورکی لهسهر سنورهکانی نیوان عیراق و تورکیا جیگیر دهبی و لهوی چاوهری و چاودیر دهبی، لهو کاتهی حوکمهتی عیراق ههندی پهلامارو ههلمهتی سزادهرانه دژ به شیخی بارزان بهریوه دهبا. من سوپاسم کردو دلنیام کرد لهم کاتها حکومهتی عیراقی که بیری ئهنجامدانی ئۆپراسیۆنیکی لهو بابهتها نیه. له بهر ئهو هۆکارانهی پیشتر ئاماژهمان بۆ کرد. بهلام گهر برپاریها کاریکی وا ئهنجام بدا، لهو بروایهداین له مانگی 4 دا بی که دیاره گونجاوترین وهرزه بۆ ئهم ههلمهته تۆله سینه." (بهلگهی ژماره F0371 ی 14521). کاک شیرزاد حهسهن وهری گیراوه

رۆژھەلاتى عيراق نهينى

13 ى10 ى 1930

ئەم بەلگەنامەيە مولكى خاوەن شكۆ حكومەتى بريتانى يە ژمارەي 8 ئەرشىف

- 2. له سير جهى كلارك بق مستهر ئهى هاندرسن
 - له 13 ي ئۆكتۆبەر وەرگىراوە.
- 6. له کۆبونهوه ههره رهسمییهکانا له گهڵ دهسه لاتدارانی تورکدا، مهسههی کورد به و رادهیهی که کاریگهری لهسهر تورکیاو عیراق ههیه، زور راشکاوانه قسهو باسی لهسهر کرا. به لام ههر به ههمان روّحی دوستانه، هیچ سکالایهکی راستهوخو لهمه لاوازی حوکمهتی عیراق بهرز نهکرایهوه. له سوّنگهی ئهوهی که

شیخی بارزانییهکان توانیبوی پشتگیری کورده هه لَگهراوهکانی ناو تورکیا بکات. له راستی ا پارهیه کی موسته حهق که دهبو بدری، ئهویش چونکه زانراوه حوکمه تی عیراقی تائیستا نهیتوانیوه ناوچهکانی ژیر دهسه لاتی شیخی بارزان کونتروّل بکا، به لام مهندوبی سامی داوای لی کرابو فشار بخاته سهر حوکمه تی عیراقی به وهی که زوّر پیّویسته ههندی ریّورهسمی کاریگهر بخه نهکار که له بهرژهوهندی ههردو و لاتهکه بی. به لام من ههست دهکهم سیّر ئیف. هامفریز توانیبوی تورکیا رازی بکا که ئهمهیان ئهوهنده نیازپاکانه نیه. چونکه لهمه پونی هیّزیکی وا بو جیّبه جیّ کردنی ئهم کاره له عوّده و توانای به غدا دا نیه. هه ولّ پش ئه ما مروانینه دهسته جیّ به حوکمه تی به غداد رابگهیه نیّ. بو ئهوه ش دلّنیایی و رهزامهندی خوّی دهربری." کاک شیّرزاد حه سه نوری گیّراوه

1. 4. 15. قسمى حمق وملمو رەقىش بى نابى كەس پىي ناخۇش بى..

"وهکو تهماشا ئهکهم و ئهبینم له سلیّمانی و له خارج، زوّر کهس و ئهنواعی ئینسان خوّی حازر کردوه و تهشهبوسات ئهکهن بوّ ئهوهی که ببن به مهبعوس.

"ئهم زهواتانهش قسمیّکیان بهبی مهسئولیهت موقابل به میللهت خوا کردونی به مهبعوس و بهقه د مهبعوسی که بق میللهتی خقی صهرفی صیمت و غیرهتی کردبی، حورمهت و شهرهف و ئهملاک و سهروهتیان ههیه و له نهزهر عمومدا زقر به ئیعتبار و نفوزن، لاکن مع التأسف چونکی لهمهوپیّش تهحسیلی مهکتهب لهم محیطه دا مهم و مطلب نهبوه باخسوس بق پیاویّک که ساحیّبی سهروهت و ملاک بو بی دلّی نههاتوه ئهولاد لهخوی دور بخاتهوه و بینیریتهوه مهکتهب و زیباتر مغرور به شروهت و ئهملاک و ئیعتیباری ئهولادی له تهحسیلی مهکتهب و مهکاتب عالی محروم کردوه ههر تهنها به حجرهکانی محله اکتفای کردوه و بهسایهی شهرهف و ئهملاکیانهوه به حورمهت ژیاون و ئیستایش له نهزهر ئههالی دا ئهو شهرهف و حورمهت باقیه فهقه چونکه له مهکاتب عالی دا تحصیلیات نیه ئهم وهزیفه مهمهیان پی ناکری و ههر تیبا مهجوب ئهبن. چونکه ئهمرق وهزیفه نیه که له وهزیفهی مهبعوسی مهمتر بی وهکو وهزیفهی تر نیه ههر مقابل به شهخصیّک مهجوب بی. مهجوبی مهبعوسی مقابل به میللهتیّک مهبوری ئاوهدان نهکات، خوانهکرده عهکسی ئهمه بی میللهتیّک به رز نهکاتهوه و ولاتیّک معمورو ئاوهدان نهکات، خوانهکرده عهکسی ئهمه بی میللهتیّک به ویزیان و خقشی رهزیل و بی حورمهت نهبی.

"کهوابو یه کی له ههمو خسوسیکه وه خوی به لایق نه بینی و نه زانی لهم وه زیفه یه ا مه محجوب نابی، نابی و حه یفه ته شهبث بهم وه زیفه یه بکات و نوبالی میلله تیک بخاته نه ستوی خوی و نیعتیباری خوی لای میلله ته که مه حو بکاته وه، به عزیکی تر هه ن که خویشیان نه یزانن نهم وه زیفه یه یان پی نیفا ناکری و ناشبن به مه بعوس، که چی منفعتی زاتی سوقیان نه کات تشبث بی نهم باره قورسه نه که ن نهمانه شدو کلمه خویندنی ابتدائی، وه یاخود چه ند له مأموریته ا مستخدم بون، چوار کلمه فیربون سوقی نهم تشبثی کردون، مه بعوسی هه ربه ته نیا به خویندن و خوینده واریش ته واو نابی، نابی له به ربی مأموریه تی و یاخود بی ترقی مأموریت نه م تشبیه بکات، مه بعوس نه بی میلله ته په روه ربی، صاحبی نه خلاق و و جدان و ره حم بی، عالم و زبان زان بی، موقعی نیجتیما عی لای میلله ته په روه ربی، صاحبی نه خلاق و و جدان و ره حم بی، می نه پوشی، به ثبات بی، روحی خوی فیدای منفعتی میلله تبکات و بتوانی مجالله له گه ل نه و پیاوه تحصیل نه پوشی، به ثبات بی، روحی خوی فیدای منفعتی میلله تبکات و بتوانی مجالله له گه ل نه و پیاوه تحصیل دیدانه بکات که له و مه جلیسه دا مجالله و سه عی بی و وه ته نی خویان نه که ن، چونکه هه مو نه یزانین له و مه جلیسه دا حه یات و مه مات به ش نه کری، هه ر میلله ته مه بعوسی چاکی بین به رحه یات نه بی، عه کسی چاک مه حبلیسه دا حه یات نه بی، عه کسی چاک بین م مردن به شیه تی.

"ئەمجا كەوابو حەيفە گەوھەر دۆراندن، رجا ئەكەم لەسەر ئيوە فەرزە بـەم نفوزو حورمەتـەوە سـەعى بكەن و تەنويرى ئىمەمانان بكەن تا بە عموم پياوى لايق، تەجربە دىدە و ئەربابى خۆى بدۆزىنـەوە، كـە ئـەم بارە گرانە بدەين بە سەريانا. ئەم قسانەم بە بى ئەدەبى عەد مەكەن، وەللا كەسم نيە چاوى لە مەبعوسى بى و خۆيشم لە ئيوە نالايقتر.حەق بىزى قسە رەق" (ژيان، ژمارە 101، 9 ى 2 ى 1928)

1. 4. 16. وهزارهتی تازه

"ئەمساڵ به نەزەر تارىخى سياسى عيراقەوە، ساڵێكى موستەسنا و موهيم بـو، لەلايەكـەوە ئـهعزاى وەزارەتى سابيقە بە كەمالى گەرمى و جديەت خەريكى مفاوەزە بون لە لەنـدەن. لـەم لايەشـەوە بـە عـەينى گەرمى و حەرارەت رۆحى موعارەزە لە زيادبونا بو، لە سەرێكەوە فەعاليەت و موجاهەداتى وەفـدى عيراقـى تەقدىر ئەكرا، خولاصە لەم بوحرانەدا روئەساى سياسـەت رێگـاى خۆيـان ون كـرد سياسـەتى داخليـەيان كاميلەن وەيا تەقرىبەن لە بىر چوەوە، ئەخىرەن لە ھەوايـەكى وا پـر فەرتەنـەدا قابينـەى تـازە تەشـەكولى كرد.

"ئـهبینم هـهر وهکـو مـن هـهمو فـهردیکی کـورد که خبـری زانـی جنـابی فخامـت مئـاب حـهزرهت عهبدولموحسین بک السهعدون تشکیلی وزارهت ئهکات زوّر کهیف خوّش بو، چونکه اول داخلکهری وهزیـری کورد به قابینهی عیراق حهزرهتی عهبدولموحسین بهگ بو، له بهر ئهوه ئیّمه له ههمو خسوسیّک و حقوقیّکهوه ئهمهلی گهورهمان به و زاته محترمه ههیه، غهیری ئهمهیش ههمو کهس ئهیزانی که فخامتی له ههمو کهسیّ زیـاتر لهسهر ئامهدان و ئهشرافی عیراقهو انجبی نجبای میللهتی نجیبهی عهرهبـه، تـهبیعی زاتیّکی وا نجیب و داهـی ههمو وهقتیّک کرم و سنمای ئهبیّ تأملیّک لـه لیسـتهی وزارهت تـازه بکـری معلـوم ئـهبی کـه اقلیـاتی عیـراق ههریهکه له صورتی شخصی وهیا دو شخصا تجسمی کردوه و بهکهمالی هیبهت و وقار لهسهر کورسی وزارهت دانیشتوه، کهچی قومی بهدبهختی کورد به نهزهر ئهم اقلیاتهوه ئهکسهریهتیّکی عهزیمه تشکیل ئهکـهن و ئهگـهر موافقی عدل و مساوات و بهییی نفوسی موجوده حرکهت بکرایه حقی اشغالی 3 کورسیان نهبو، مـع الاسـف سماحتی بهخشینی کورسیهکهیشمان لهگهل نهکرا.

"ئیمه قهومی کورد. هیچ وهقتیک نهمانویستوه و نامانهوی حهرهکهتیک که زهره بونی تهفرهقه و رجیایه این بیکهین. فهقه تهبینین ئیمه موقابیل به خلوص و ئیعتیمانمان له تهنها کورسیه کی وهزارهت مهحروم نهبین. له گه ل نهمیش نا که نهم مهحرومیه به به تهجاوزی حهقه به ئینتیزار و عهناله به موقابه له نهکهین، کهچی یه کی له غهزه ته کانی به غناد به صوره تی ئیستیهزا نهنوسی که کورسیه کی وهزاره تبو برا کورده کانمان هه لگیراوه فهقه ته فه خامتی عهبدولموحسین بک نشئوم له آیت (تسعه فقط یفسدون فی الارض) کربوه و، نایه وی وزاره تی نقیه م بنا به کهس وه یا به ته عبیری اصمه کی بینا به کورد. نه کو ئیفسانی ئهرزی عیراق بکهن سوبحانه لاد نهوله نه راتیکی نه جیب و قهرنان و تیگه شتوی وه کو فه خامه تی موحسین به گهیچ وه قتیک فکریکی وای نه کردوه و نایکات.

"سانیهن: طفل مشروطین عراق ههتا ئیستا پینج باوک وهیا پینج وزارهتی دی، لهمانه تهنها دوانی ئهخیر کورسییهکی کوردی تیابو، نازانم کامه یهک لهم پینجه به صهمیمیهت و جدیهتیکی وهتهنپهروهرانه بق مهنافیعی مولک و میللهت تی ههلچون و، چهند خدمهتیکی موهیمیان بق ئومهتهکهیان کردو چ ئهسهریکی تهرهقی سیاسی، ئیجتیماعی، ئیقتیصادییان پیشان دا.

"مقسد توهم لی تیک دان، یاخود نهبی رشی شخصیک بهرامبهر به رشی و ناقدومی ههشت کـهس چ تأثیریکی ببی که افسادی ئهرز بکات. ئیمه بهناوی سهلامهتی وهتهنهوه ئارهزومان وابو که ههمو عهناصیری موختهلیفهی عیراق دهست بدهنه یهک و موتهفیق بن و ریّگای نهشر و دهرکهوتنی بهعزی قسه و نوسین نهدری که ئهبی به سهبهبی تهفرهقه و برودهتی بهینی کوردو عهرهب.

"وەدىسان بەناوى عەدل و مساواتەوە ئارەزومان ئەكرد كە رەئىس وزەراى تازە لە تەشكىلى قابىنەكەى دا قەومى كوردى بە ئەكسەريەتى موھىمەيەوە لە بىر نەچوايەوە، بە سەخاو كەرەمىكى سەعدونىيەوە ئەويشى وەكو ئەقەلپاتەكانى تر نائىلى دو كورسىيەك بكردايه." (ژيان، ژمارە (102)، 16ى 2 ى 1928)

1. 4. 17. صورەتى تەرجومەي تەلغرافى ژمارە 1067 رۆژ 19 ي 1 ي 1928

"وهزارهتى ىاخليه

"بۆ موتەسەرىفى سلىمانى

"لهبهر ئهوهی که ئهساسی مهشروتییهت ئییجاب به موازهنه تیکی قهوی ئهکات له بهینی قیوای ئیجرائیه و قیوای تهشریعیه ا و نهم موازنه تهیش مهنوته به مهوجودیه تی شوعباتی پارلهمانت و که صاحب مقاصد معینه و غایهی معلومه بن و لبراوهی که ئهوزاع ئیسپاتی کردوه مجلس امت له وهزعیه تی حازری ا ئهو فهرقانهی تیا نیه تهئمینی مهوجودیه تی نهم موازنه ته بکا و له بهر ئهوهی حکومه ته مهسائیلی زور موهیمی به دهسته وه یه مهنافیهی ئههمی میله تی تیایه وه کو موعاهه دهی ئینگلیز و عیراق و ئیتیفاقنامه ای مالی و عهسکه ری و مهسئه لهی دیفاعی وه ته نیجاب ئه کات له ههمویان میله ت خهبه ربار بکریت که حسیاتی خویان نیشان بدهن و فرصه تیان بدریت که ئیجاب ئه کات له ههمویان میله ت خهبه ربار بکریت که حسیاتی خویان نیشان بدهن و فرصه تیان بدریت که موباشه ره به واسیته ی مومه سیلینیانه وه خواهیشی خویان به یان بکهن، و فه سخی مه جلیسی ئومه ت و موباشه ره به ئینتیخابات بق مه جلیسی تازه موافیقی ماده 26 ی قانونی ئه ساسی ئیراده ی مه مهلی صادر بوه، ئه می نیزرا." (ژیان، ژماره (99)، 24 ی 1 ی 1928)

1. 4. 18. خيطابينك مقابل به ههمو ميللهتي كورد..!

"ئیوه ههمو ئهیزانن بهپیّی قراری عصبه الامم، ئهموپ ئیمه لهگهل حکومهتی عیراق ئه ژین و ههمو مقدراتیکمان لهگهل ئهوانایه، له ههمو شتیک زیاتر سهبهب و التی (ئالیهتی)! ترقی و تعالی میللهتیک قوانین و نظاماتی حکومهتهکهیه، یهعنی ترقی میللهتیک لهگهل قوانین حکومهتهکهیان مبسوطا متناسبه، باش بی نهبیّ به واسیتهی ترقی میللهتهکه، خراپ بی میللهتهکه دوا ئهخات و محوی ئهکاتهوه، ههمویش ئهیزانین ئهم قوانین و نظاماته ههموی بی تدقیق و اصلاح و تصدیقی توریعی مجلس مهبعوسان ئهکری، تهبیعی ئهوسا ههمو نظاماته ههموی بی تدقیق و اصلاح و تصدیقی توریعی مجلس مهبعوسان ئهکری، تهبیعی ئهوسا ههمو نهبی به به به به نهده نه الله تعقیرازیکی معقول ههتا نهبیّ به سهبهبی ترقی لواکهی بی اصلاحی ههول ادا، ئینجا کهوابو بی نهم جیگایه پیاوی فعال و مقتدر، وهته پهروهرو میللهت خوشهویست بهعهمه دی، نهموی لیواکانی کورد دواکهوتوی ههمو عیراقه، ئهمیش به واسیتهی مهبعوسهکانمانهوه بو، چونکه نهو مهبعوسانهی که له اوهل دورها انتخابمان کردن ههموی نا فهقهت واسیتهی مهبعوسهکانمانهوه بو، چونکه نهو مهبعوسانهی که له اوهل دورها انتخابمان کردن ههموی نا فهقهت به نهکسهریه و ههریهکهیان واز لی هینابو، بی خاتری خویان گهورهبن ههریهکه ئینتسابی کربو به یهکی له وهزیرهکان و پیاو به دهستهکانی ترهوه، عادتا وهکو مادونیکی نهوان تابعی ههمو ئهفکارو کردبو به یهکی له وهزیرهکان و پیاو به دهستهانی ترهوه، عادتا وهکو مادونیکی نهوان تابعی ههمو ئهفکارو

"ئینجا میللەت خۆ ئەمانەمان زانی، لەوانەيە تجربەيەكی باشمان دی، لازمە عەقلّمان بیتـەوە سـەر، ھـەمو اھالی لیوایەک بە جدی تی بكۆشین كە بۆ ئەم جیّگایە پیاوی باش و فعال و مقتدر، میللەت پـەروەرو وەتـەن

خۆشەويست انتخاب بكەين، چونكە ئيتر ئەمە بۆ حيات و ئيستقباليّكى چوار سالّيه، خودانهخواسته ئيتر ئەگەر لەم سالّيش زياتر دوابكەوين (جبرما فاتى)! قابل نابى و پەشىمانى فائىدە ناكات، ئيتر خۆتان و غيرەتتان، (حب الوطن من الايمان) ئەبى بەدل و بەگيان بۆ وەتەنەكەمان ھەول بدەين." (ژيان، ژمارە (103)، 23 ى 2 ى 1928)

1. 4. 19. به موناسهبهتي ئينتيخاباتي تازهي مهبعوسانهوه چهند قسهيهكي رەق ئەمما خۆش...

"لەم بەينەدا بە موناسەبەتى ئىنتىخاباتى تازەي مەبعوسانەۋە شـارى سـلێمانى وەزعيەتــێكى عـەجايبى بهسهرا هاتوه، له ههمو کوّلانیّک، لـه هـهمو چایخانهیـهک و دیوهخانیّک قسـه و بهحسـی مهبعوسـی تیکـرار ئەبىتەوە، خەتا دەوائىرى خكومەت، سـتونى غەزەتـە، بـەم مەوزوغـە ئەشـغال كـراوە، ھـەر كەسـە بـە نـەوغىّ تەشوپقات بۆ خۆى و يا بۆ خزمىك و دۆستىكى ئەكات، ئەوانەي كە ئىقتىدارى كاتبىكى دائرەيـەكيان نىيـە ههوای مهبعوسی کهللهیانی پر کردوه، ئهوانهی تا ئهمرق کوردییهت و میللیهتیان یی عار بوه ئهمرق به لایــهنـی فیداکاری و وهتهن یهروهری گویی عالهمیان کهر کردوه. هـهر کلـهیک. ههر ئانیّـک نـهوعیّک نهقـهرات تیکـرار ئەكاتەوە، وەكو بەرخەكە ئىستا – ىايكى من رەش بو – ھەريەكە رۆژى نـەوعى ئەلبىسـە لەبـەر ئـەكات و لـە نهوعه شکلیکی موختهلیفدا خوی نیشانی میللهت ئهدات، خو موخابهرات و کاغهزی ئیلتیماس ئهوهنده زور بوه یۆستەی ئەوەندە گران كرىوە كە موتەعيهد بە ئوتومبيّل يني ھەلناگيرى، اشتياق و فيداكارى بەعزىك ئەوەندە له غليانه كه تحملي جوابي كاغهزهكانيان ناتوانن بكهن، خوّيان بالزات به شويّن كاغهزهكانيانا دينه سليّماني. زائرین ئەوەندە زۆر بوه ىيوەخانانى پر كردوه، رئيمـه بيسـتومانه كـه لـه كورىسـتانا هـەر گـەزۆ ئـەباريّت، نەمانزانيوە كە ئەمسال يەلەي مەبعوسى داوە). فەقەت ئەي مىللەت، ئەي برادەرينە قسەي راستتان عـەرز بكـەم. ئەم ھەمو فىداكاريە، ئەم كوسرەتى ئىشتىاقە، ئەم كۆمەلە لاف و گەزافە، موحەقەق بزانن ھەر بۆ معاشە مـبن و لەكەيە! ھەر بۆ يركرىنى گيرفانە لە مسكوكات متنوعە. خۆزگە حكومەت ئەم خزمەتى وەتەنەي مجانـا تكليـف بكردايه و يا معاشى مەبعوسى بكردايه به صهد روييه، ئهو حهله فيداكار، وهتهنيهروهر بوار دهرى ئەخست، به ئیعتیبار به ئەكسەريەت كە زاھیرەن بە زمان ئەم وەعدانە بە ئیوە ئەدەن، ئەم فیـداكارى كـە پیشـانى ئـەدەن، كەچى لە دلّدا لەگەڵ شتىكى تر خەرىكن، ئەوان پلانى خۆيانيان دەمىكە رىكخستوە، لەم ئەدوارى ئىجتىماعـەدا چەند معاش وەرئەگرن، چەند سەرف ئەكەن، چەندى ياشـەكەوت ئەكـەن ھـەمويان حسـاب كـردوه، لەسـەر چ حادهیهک، له چ مهملهکتیک کلاوی چ قور بهسهریک به ههرزان ئهکرن و لهو کلاوهنا چ نهوعه بینایهک دروست ئەكەن و يا چ دىيەك ئەكرن. ھەموى بە رىكويىكى يرۆغرامەكەي كە بە خەيال تەرتىبيان كردوه لە گیرفانیانایه، (مزگهوت روخاوه میحرابی ماوه) ئهی میلاهت موحهقهق بزانه که ئهبی خوّت بهزهییت بهخوّتا

"فهقهت ها ئهم قسانه به ئهوه نیه که ئیّوه مأویس بن زاتهن له سهرهوه وتم ئهم قسهیهم به ئیعتیباری عمومی نیه، له ناوخوّدا ئینسانی فیداکار، وهتهنیهروهر، موسته عید ههیه، زوّر چاک چاو بگیّره، زهریف وربهرهوه، له روا نامهمیّنه، خزم و ئاشنا تهماشا مهکه، ئهوهی به کهلّکت نیّت، ئهوی نهرمانی نهرنت ئهکات، ئهوی نیعتیمانت به عیلم و سهویهی ههیه، ئهوی قیمهتی لای تو مهعلوم و موجهرهبه، حاصلی ئاوی حهیات و مهماتی نهوی، سهعادهت و فهلاکهتی لهگهل توّنا موشتهرهکه ئهوه ههلبژیّره و پروّغرامی ناوا لیّ بکه، پشت به یهکیّک مهبهسته که ئاگرت تیّ بهر بناو خوّی له نورهوه سهیرت بکات ئیتر من:

انچه شرط بلاغ است با تو میگویم

تو خواهی از سخنم یند گیرو خواهی ملال." رژیان، ژماره 104، 1 ی 3 1928)

2. كوردو يهيماننامهي 1930

2. 1. وهزارهتی نوری سعید

عیراق بق ئەومى زەمىنەى پەیمانىكى نوى لە گەل بریتانیا خۆش بكا، ئەو یش زەمىنـەى سـەربەخۆیى عیراق و ئامادەكردنى بق ئەندامەتى لە كۆمەلەى گەلاندا خۆش بكا، ئەبو ھەلبراردىنىكى نوى بـق مەجلىسـىكى نوى ساز بكا. دانانى رىوشوینى ھەلبراردنى نوى بە وەزارەتەكەى عەبدولموحسین سـەعدون سـپیردرا، بـەلام سەعدون لە ئىرار مى 13 ى 11 ى 1929 دا خۆى كوشت.

رۆژى 18 ى 11 ى 1929 وەزارەتى نوێ بە سەرۆكايەتى ناجى سويدى دامەزرا. وەزارەتەكەى سويدى لە 4 مانگ كەمتر دەوامى كرد. رۆژى 11 ى 3 ى 1930 دەستى لە كار كېشايەوە، مەلىك فەيسىەل داواى لە نورى سەعىد 23 ى 3 ى 1930 وەزارەتىكىى نوێى داواى لە نورى سەعىد 23 ى 3 ى 1930 وەزارەتىكى نوێى يكهينا. سەرەراى ئەوەى خۆى سەروەزىران بو، بە وەكالەت ھەردو وەزارەتى كاروبارى دەرەوە و كاروبارى ناوخۆ يشى بۆ خۆى دانا. وەزارەتى كاروبارى دەرەوە بۆ ئەوەى خۆى سەرۆكايەتى نوێنەرايەتى عىراق بكا لە گەتوگۆدا لە گەل لايەنى ئىنگلىزى، بۆ بەستنى پەيمانىكى نوێ كە ھەمو رىككەوتنە كۆنەكانى عىراق بريتانىلى ھەلئەوەشانەوە. وەزارەتى كاروبارى ناوخۆ يش بۆ ئەوەى ئەنجامى ھەلېژاردنەكە بەجۆرى مسۆگەر بىكا كە پەيمانەكە ھەرچۆنى بى، ئىمزاى بكەن.

بابهتی گفتوگۆکانی عیراق و ئینگلیز له رۆژنامهکاندا بلاو ئهبونهوه. یهکی لهو مهسهلانهی سهرانی کوردی ئه وروژان، ئهوه بو: پیشنوسی ئهم ریککهوتننامه تازهیه هیچ مادهیهکی دهربارهی پاراستنی مافهکانی کورد تی نا نهبو. تهنانهت که مهعروف جیاوک (نائیبی ههولیّر) لهو بارهیهوه له مهجلیسی نوابدا پرسیاری له سهروهزیران کرد، به تورهبونهوه وتی: "ئهمه ریّککهوتننامهیهکی ناودهولهتیه، پیّویست ناکا مهسه ناوخوّییهکانی تی ا

وهزارهتـــى نـــوێ برپـــارىدا دوهمـــین مهجلیســـى نـــواب (1ى 10ى 1928– 24ى 3ى 1930) هەڵبوهشێنرێتەوھ و له 10 ى 7 ى 1930 دا دەس بكرێ به هەڵبژاردن بۆ ســێيەمين مەجلیســى نــواب و تــا 10 ى 9 ى 1930 تەواو بكرێ.

2. 1. 1. سیاسهتی عیراقیی نوری سه عید

نوری سەعید بۆ ئەومی ئەنجامی ھەڵبژارىن بە قازانجی پەسندكرىنی پەیمانەكە دەسـتەبەر بكا. چەنـد ريوشويننكی ىانا:

به بیانوی ئەوەی رۆژنامەكان ىژی سیاسەتی ناوەوە و دەرەوە ئەنوسن، رۆژنامەكانی: الرافدان، صدی الاستقلال، الشعب، البلاد... ی داخست و، سەرنوسەرەكانی خسته ژیر چاودیری پۆلیسەوه.

هەوڭىكى زۆرىدا رىزى حزبه موعارىزەكان تىك بدا و كەسانىكيان لى بگرى، خۇ يشى بۇ پشتگىرى لە رىكەوتنەكە، حزب العهدى لە كەسانى سەر بە خۆى دروست كرد.

لەناو دەزگاى بەريۆەبەرايەتىدا، بەبيانوى كارامەيىيەۋە ئالوگۆرىكى زۆرى لەناو قەرمانبەراندا كىرد. دەسەلاتى دا بە ۋەزىرەكان يش، بە بيانوى زۆرى قەرمانبەرانەۋە كىيان بوى دەرى بكەن.

دەرەبەگەكانى بە ئەرازى ئەمىرىيەۋە خەرىك كرد. بەۋە ترساندنى حكومەت ئەتوانى ئەرزەكانيان لى بىينىنتەۋە، ئەگەر لە گەلى نەبن.

سەرۆكى ئەركانى جەيش فەرمانى دەركرد كە ھىچ عەسكەرىيەك بە چەكەۋە نەگەرى، بۆ ھىچ كۆرىكى ئاينى نەچن و ھەمو ئىجازاتىك كەم كرايەۋە و لەغو كرا.

موفهتیشه ئیدارییهکانی ئینگلیز، لـه گـهڵ دهزگـای بهریّوهبـهرایـهتی حکومـهت کهوتنـه هاوکـاری بــۆ ههڵسهنگاندنی ههڵویّستی یهک به یهکی پاڵیّوراوهکانی ههڵبژاردن بهرامبهر ریّکهوتنهکه.

2. 1. 2. سياسەتى كوردىي نورى سە عيد

نوری سهعید، بق ئهوهی کورد ئارام بکاتهوه و پشتیوانییان بهدهس بهینی، به پی راسپیرییهکانی موسته شاری بریتانی وهزارهتی ناوخوی عیراق، ههندی ههنگاوی به قازانجی کورد نا. له بواری ناسینی رهسمی زمانی کوردی له بهیانیکما وتی: "پاش ئهوهی که وهزارهت کاروباری گرته دهست، بریباری نا گرنگی بدات به و شتانهی دلمی میللهت خوش ئهکهن و هیوا و ئارهزوهکانی به شیک له دانیشتوانی و لاتمان ئهیننهدی. لهبهرئهوه بریاری نا لائیحه یه کی قانونی ئاماده بکات بو کردنی زمانی کوردی به رهسمی لهو شوینانهی کوردی لیه به پی مادهی 17 ی قانونی ئهساسی. ئهم ههنگاوهی حکومه ته لهسهر ریبازی ئه و گفتانه یه کون دراون به کوردهکانی عیراق". ئهم بریاره به چاکه دهنگی دایه وه، سهرانی کورد بروسکهی سیاسیان بو نارد.

له کەرکوک حکومەت حەقتەنامەيەكى بە توركى لەژیر ناوى (كەركوک)ىا دەرئەكرد. تا ئـەو كاتـه هـیچ رۆژنامەيەكى حكومەتى يا ئەهلى لە كەركوک دەرنەچو بو، وەكـو بەشـێ لـه سیاسـەتى رازیكرىنـى كـورد، 4 لاپەرەى كەركوک بۆ نوسینى كوردى تەرخان كرا.

له بواری مه عاریف (خویّندن و پهروهرده)دا: مه عاریفی لیوای هه ولیّر له مه عاریفی لیوای موسلٌ و، مه عاریفی لیوای موسلٌ و، مه عاریفی لیوای به غداد جیا کرایه وه، مه عاریفیّکی تایبه تی بق ناوچه کوردی یه کان له مه که کوردی یه کان له مه که کورکوی که رکوک دامه زرا. نوری به رزنجی به ریّوه به ری قوتا بخانه ی سه ره تایی فه زل له به غداد که ماموّستایه کی کورد بو، کرا به پشکنه ری شهم ده زگایه، وه زاره تی مه عاریف، بو ده رسی قوتا بخانه سه ره تایی کان هاد ده کوردی.

له بواری بهریّوهبهرایهتیدا: ههندی کهسایهتی ناسراوی کوردی هیّنایه پیّشهوه و کاری بهریّوهبهرایهتی گرنگی پیّ سپاردن، لهوانه: توّفیق وههبی کرا به موتهسهریفی سلیّمانی، عهبدولحهمیـد عهبدولمهجیـد کـرا بـه موتهسهریفی ههولیّر و سالّح زهکی بهگ کرا به معاون مدیر عامی داخلیـه. ماجیـد مسـتهفا کـرا بـه قایمقـامی قەزاى ئامىّدى، خەلەف شەوقى بە پشـكنەرى دارايـى. ھەنـدىّ لەمانـە بـە كەسـانى كوردىپـەروەر ناسـرا بـون، ھەندىّكىان لە ھاوكارانى پىتشوى شىخ مەحمود بون.

وهزارهتی عهدل، شیعاری دهولهتی عیراقی دانا. لهناو ئهم شیعارهدا دو ئهستیرهی وهکو نیشانهی ههردو گهلی کورد و عهرهب چهسیاند.

ئەم ھەنگاوانەى نورى سەعىد، بايى ئەوە نە بون پشتيوانى نىشـتمانپەروەرانى كـورد بـەدەس بهێنـێ. ئەوان چاوەروانى دەسكەوتى سياسى بون. لە يەكى لەو بلاوكراوانەى بى ئىمزا لەسەر ئەم وەزارەتـە دەرچـوە، نوسراوە: "كورد لە ئەقوال زياتر چاوەروانى ئەفعالە".

2. 1. 3. داناني تۆفىق وەھبى

توفیق و هبی یه کی له پیاوه تیگهیشتوه کانی ئه و سه رده مهی سلینمانی بوه. له سلینمانی و به غداد و ئه سته مول خویندویه تی و ، له نور دوی عوسمانی دا بوه ته نه فسه ری روکن. له سه ره تای بیسته کان دا گه رایه و عیراق و له به غداد دامه زرا. کاتی شیخ مه حمود له دیلی نازاد کرا و گه رایه و ه کوردستان و بو به حوکم دار و دواتر مه لیکی کوردستان . توفیق و هبی گه رایه و ه سلینمانی و بو به یاوه ری. له داگیر کردنی دوه می سلینمانی دا (1922 ز) کوردستانی به جی هیشت و گه رایه و ه به غداد. له جهیشی عیراق با ئه فسه ر و ماوه یه که مه میراق بو .

تۆفىق وەھبى بە كورىپەروەر و رۆشنىير ناسراوە. چەندىن زمانى زانىوە و خەرىكى لىكۆلىنەوەى زمانـەوانى بوه. دەستورى زمانى كوردى داناوە، كە بە يەكەمىن ھەولى زانستىي داپشتنى رىزمانى كوردى دائەنرى.

له مانگی 4 ی 1930 دا کرا به موتهسه پیفی سلیمانی. ئهم ههواله به خوشی په کی زوره وه وه رگیرا. ژیان به ستایشیکی زوره وه له سه این نوسی. ژماره په کی زور له خه لاکی سلیمانی چون بو پیشوازی و، هه ندیکیان ههتا که رکوک رویشتن. ئه و ماوه په که ئه و موته سه پیف بو، جو لانه وهی روش نبیری و سیاسیی بو داواکردنی مافی نه ته وهیی کورد له سلیمانی گهیشته پوپه ی حکومه تی به غداد ئه م چالاکیانه ی به هاندانی ئه و نهزانی. له سه رئه وه له سه ره تای و ای 1930 دا، پاش چوار مانگی، کیشرایه وه بو به غداد و له سه رکار لابرا. دانانی چ خوشی یه کی له سلیمانی خولقاند، لابردنی زور له وه زیاتر ناره زایی و روژاند. به بروسکه و مهزبه ته ناره زایی یان ده ربری، به لام له پایته خته هیچ که س گوی ی نه دانی.

2. 1. 4. دەنگدانەوەي پەيمانەكە

له 1 ی 4 ی 1930 دا دەس كرا به گفتوگۆ بۆ پەيمانى 30 ی 6 ی 1930، كە بەپى ئەم پەيمانـه ئەبو عيراق سەربەخۆ بى. نورى سەعيد رايگەياند رۆژ بە رۆژ خەلك لە رەوتى وتوويژ ئاگادار ئەكات. نورى سەعيد ئەو ماوەيە لە لەندەن خەرىكى گفتوگۆ بو، جەعفەر عەسكەرىي وەكىلى سەروەزىران بو.

له 18 ی 7 ی 1930 تا بهندهکانی پهیمانهکه به رهستمی لهلایتهن (ملاحظیــة المطبوعــات)هوه درا بــه رۆژنامهکان که بهبی لیّدوان بلّاوی بکهنهوه. له دور و نزیکهوه باسی مافهکانی کورد لهم پهیمانهنا نهبو.

له زور شوینی عیراق، له خوارو و ناوهراست و سهرو، دری بهندهکانی نهم پهیمانه راوهستان. به لام بارودوخی سلیمانی له ههمو شوینهکانی تر نالوز تر بو. هوی درایهتی کربنی نهم پهیمانه لهلایه کوردهوه جیاواز بو له درایهتی عهرهب. عهرهب پییانوابو نهمه نهک سهربهخویی بو عیراق دابین ناکا، به لکو جوریکه له بهندایهتی. ههرچی کورد بو، پییانوابو نهم پهیمانه چونکه ناوی کوردی نهیناوه، لهناو عیراقی عهرهبی دواروژیا مافهکانی کورد پایهمال نهبی، بریاری گشتی له سلیمانی نهوهبو که هاوبهشی هه لبرارین نهکهن.

2. 2. ھەيئەتى وەطەنيە

لهم ماوهیهدا جو لآنهوهی کورد. له و شکستهی که به هوّی شکانی جهنگی شیّخ مهحموده وه توشی هات بو. ههستا بوهوه. گیانی نهتهوهیی سهرلهنوی بوژا بوهوه. سهرانی کورد کهوت بونه وه جموجوّل. ماوهی ئینتیدابی به ریتانی به رهو تهواو بون نهچو. عیراق یش خوّ ئاماده ئهکرد بوّ بهستنی ریّککهوتننامهیه کی نوی له گهل بریتانیا و بهده سهینانی سهربه خوّیی و چونه ناو کوّمه لی گهلانه وه. ئهمانه نیشتمانیه روه رانی کوردیان پالّ پیّوه نهنا، ئهوان یش داوای مافی نه ته وه یی کورد بکهن. به تاییه تی چونکه هیوایان به "دوّستایه تی" بریتانیا و "عهداله ت" ی کومه له ی گهلان هه بو.

سەرانى كورد به هيوا بون پێوەنديەكانى عەرەب و كورد له عيـراق١، وەكـو پێوەنديـەكانى ئينگليـز و سكۆت له بريتانيا رێكبخرێ، ئينگليزەكان يش خۆيان ئيشارەتيان بەمە ىاوە. تەنانەت خۆشباوە,ىىى ھەنـدێ له كوردەكانى ئەوسا گەيشتۆتە ئەورادەيە كە كورد لە توركيا قەتلوعام ئـەكرێ، يـەكێ لـە شـاعيرە كوردەكـان لەژێر سەرناوى:"شين: تازيەى كورىان"ىا لە شىعرێكى درێژىا نوسيوێتى:

> گەردون كەوا كۆمە، زبانىشى كەلالله بۆ كوردى ستەمدىدەى خنكاوى شىمالە ئەم چەرخە لەگەل چەرخ بە دايم كە لە شەردا شىنئكى شەھىدانە، لە پير و لە مناللە ئەم كوردە چ مەزلومە، خوينى چەنە ئاللە ئايا ئەبى لەم حاللە نەگەن ئەھلى بريتان ھەم گەوردو سەردارو گەلى مىللەت و قەومان؟ (ژيان، ژ58، 17ى 3 ى 927)

پیاوه ناسراوهکانی سلیمانی که به زاراوهی ئهوسا پییان وتون (ئهشراف و وجهها) ئهکهونه خویان و چهند جاری له مالی حهمهی ئهورهحمان ئاغا و چهند جاری له مالی عهزمی بهگی بابان دا ئه نیشن، لهسهر پاشهروژی کورد، به تایبهتی دوای تهواو بونی ئینتیداب و سهربهخو بونی عیراق، له گهل یهک راویژ ئهکهن. ئهمانه لهناو خویاندا جوره کومیتهیه بهناوی: (ههیئهتی وهطهنیه)هوه پیک ئههینن. عهزمی بهگی بابان که له ههمویان به سالداچو تر بوه، سهروکایهتی کردون. ئهم ههیئهته باوهری به بهکارهینانی توندوتیژی نهبوه، وهکو عیزهت بهگی جاف وتویهتی: "ئهم جاره سیلاح و تقادگمان قهلهم و موراجه عاته". پیوهندیه کی فراوانی له گهل کهسایه تیه ناسراوه کانی کورد و سهرانی عهشیره تهکاندا دروست کرد. *

^{*} مەعروف جياوک لەوبارەوە نوسيويەتى: (جەمعىيەتىك لە ساينمانى پيدى هات بىق ئاواكرىنى سەربەستىي و سەربەخقىيى. دامەزرىنەرەكانى وەكو لەبىرم بىن: حەمەناغاى ئەورەحمان ئاغا، شىخ قادرى حەفىد، موحەمەد صالح بەگ، تقفىق قەزاز، رەمزى فەتاح، عىززەت مەدفەعى، عەزمى بەگى بابان، عىززەت بەگى عوسمان پاشا، ئەورەحمانى ئەحمەد پاشا، فايەق بەگى بابان، شىخ محەمەدى گولانى و سكرتىرى ئەم ھەيئەتەش رەشىد نەجىب بو، كە بـو بـە موتەصەررىفى كەركووك، ئەوسا كاتب بو لاى موقەتىشى حاكىمى سياسى).

⁽معروف جیاوک: مأسات برزان المظلومة، بغداد، 1954، ص83-84. وهکو ئه لین مهمروف جیاوک باوهرپیکراوی نهم ههیئهته بوه له ههولیّر. به لام له بوای روناوهکهی 6 ی نهیلولی سلیّمانی که بوه ته حاکم، نهم لیکوّلینه وهی لهگه له ههیئهت کردوه).

شیخ مهحمود له و کاته اله پیران دانیشت بو. ئه م تاقمه که دهس نهکه ن به کار له ناو خزیانا گفتوگن لهسه ر ئه هه نهکه ن ناخق شیخ مهحمود له م کاره ناگادار بکری و بهشدار بکری یا نه ؟ نهگه رچی له سه ر ئه م کیشه یه ناکقک ئه بن و هه ندی مشتوم ریان ئه بی به لام سه ره نجام هه مویان له سه ر ئه وه پیک دین که شیخ مهحمود توشی شه ر بوه مهحمود ناگادار نهکه ن و خقیانی لی به دور بگرن، چونکه لایان وا ئه بی که شیخ مهحمود توشی شه ر بوه اله له نینگلیز شکاوه . له گفتوگوکانی سلیمانی دا ، له م روه وه ره مزی فه تاح و تویه تی: "ئه م حه قه به میلله تی کورد دراوه . ئه گه ر شیخ مهحمود خه طای کردبی دیسانه وه میلله ت قه باحه تی نیه . مه علومی فه خامه تتانه خه طای که سیک حقوقی میلله تیکی وا مه حو ناکاته وه ...".

ئــهم روداوه گـــۆرانێکی چۆنايــهتی بـــو لــه جوڵانـــهوهی نهتهوايـــهتی کـــوردا، ئـــهوه يهکـــهمين جار بو:

- لەباتى ئارىستۆكراتى لادى (شىخى تەرىقەت و سەرۆكى عەشىرەت)، ھەلبۋاردەى شارى (ئەشىراف، تىجار، رۆشنىير) سەركرىايەتى بگرنە دەس.
- که این نهوه ی پهنا بق شقرپشی چهکدار بیهن ریگه ی کاری سیاسی (خقپیشاندان، مانگرتن، نوسینی بهیان و مهزبه ته، گفتوگق) بگرن.
- لەباتى ئەوەى ناوچەى شاخاوى عاسى بكەن بە مەلبەنىدى جموجۆل، شار (قوتابخانە، بازار، بائىرەكان) بكەن بە مەيدانى چالاكى.

له و سهردهمه ما سیاسی یه کانی عهره به عیراق ما شهیان توانی حزبی سیاسی دایمه زرینن، چه ندین رقر نامه می سیاسی به عهره بی دهر نه چون، به لام سیاسی یه کانی کورد لهم مافه بی به ش بون، ریگه نه نامه دران حیزبی سیاسی دامه زرینن و رفر نامه می سیاسی دهربکه ن

2. 2. 1. ئەمىر غازى **لە ك**وردستان

بق هیمنکردنه وه ی خه لک و دلنیا کردنیان له وه ی که مافه کانیان پاریزراوه، پهیمانی نوی ی بریتانی عیراقی قازانجی گهلی عیراق، له ناو ئه و دا هی گهلی کوردی یشی تیایه، غازی کوری مهلیک فهیسه ل، وهلیعه هدی عهراق، له تهموزی 1930 دا سهردانی کوردستانی کرد.

بهر لهوهی ئهمیر غازی له گهشتهکهی ا بگاته سلیّمانی، ههیئهتی وهطهنیه بهیانیّکی حهماسی دهرکرد. لهم بهیانه ا خواستهکانی کوردی رون کردهوه و داوای له خهلّک کرد بق پشتیوانی لـهم خواستانه، خوّیان ئاماده بکهن بوّ خوّپیشاندانیّکی هیّمنانه.

ئەمىر غازى لە گەشتەكەدا گەيشتە سلىمانى، لەلايەن حكومەتەوە پىشوازى رەسمىى كرا. خەلكى ىش بى خۆپىشاندانىكى گەورە و ھىمن لەبەردەمى سەرادا كۆبونەوە و پشتيوانيان لـە خواسـتەكانى كـورد كـرد. بـە نوينەرايەتى خەلك، رەمزى فەتاح و تۆفىق قـەزاز قسـەيان كـرد. داوايان لـە ئـەمىر غـازى كـرد داواكانىـان بگەيەنى بە دەسەلاتدارانى بەرز.

بیّگومان غازی به تهمای نهمه نهبو، روّژنامهکانی بهغداد به نارهزایییهوه ههوالّی نهم پیشهوازییهیان بلاوکردهوه.

2. 2. 2. وەفدى وەزارى لە كوردستان

ئەنجومەنى وەزىران لە كۆبونەوەى 5 ى 8 ى 1930 دا برپارىدا وەفدىكى وەزارى، ھاورى لـە گـەڵ كاپتن ھۆلتى وەكىلى مەندوبى سامى، بـۆ گەشـتىكى سىاسـى رەوانـەى كوردسـتان بكـا، بـەو ھيوايـەى ئـەو ئالۆزىيەى بەھۆى بەستنى پەيمانى بريتانى— عيراقىي فەرامۆشىكرىنى مافەكانى كـوردەوە ىروسـت بوبـو، برەوينيتەوە و، زەمىنەي ھەلبۋارىنى ىاھاتو خۆش بكەن.

وهفده وهزاریهکه پیک هات بو له: وهکیلی سهروٚکی وهزیران، جهعفهر عهسکهری وهزیری عهدل، جهمال بابان وهزیری کاروباری ناوخو، جهمیل مهدفه عی وهکیلی مهندوبی سامی. لهو کاته دا هیشتا نوری سهعید، سهروٚکی نهنجومه نی وهزیرانی عیراق، له بریتانیا نهگهرابوه وه.

هەیئەتی وەطەنیە بەم بۆنەیەوە بەیانیکی حەماسی دەرکرد، بۆ پشتیوانی له خواستەکانیان داوایان لـه خەلْک کرد، لە رۆژی گەیشتنی وەفدەکەدا، بۆ خۆپیشاندانیکی هیمنانه خۆیان ساز بدەن.

له سهرهتای ئابی 1930 دا وهفده که چوه کهرکوک و ههولیّر، ئینجا سلیّمانی. له ههر 3 شار له گهڵ پیاوه ناسراوهکانی کورد کوّبونهوه، وهکیلی سهروّکی وهزیران و وهکیلی مهندوبی سامی، ههر یهکهیان وتاریّکی ئاماده کردبو، که ههلّویّستی حکومه تهکانیانی دهرئهبری، لهم کوّبونهوانه داخویّندیاننهوه.

جهعفهر عهسکهری له وتارهکهی دا وتی:

امن بۆتان تەصریح دەكەم كە حكومەتى عیراق بـه صـورەتیكى ئەكیـدە قـەرارى داوە كـه بـه نـەزەرى ئىيىتىبار تەماشاى ئەق وەعدانە بكات كە بۆ تەئمىنى ئارەزوى برا كوردەكانمانى دابو لەۋەش نەك تـەنھا ھـەتا سالى 1923 مەرعىيەلئىجراى ئەبى، بەلام ھەتا مابەعدى ئەق تارىخەش دەۋام دەكات...

"له عهینی زهمانا به ههمو شیده تیک بو مهحوکردنی ههمو جوّره نهعرهیه کی که ببیته سهبهبی تهفره ههو ئیخلالی وه حده تی وه تا بینته سهبهبی ئیخلالی وه حده تی دراوسییه تی الله گهل هه ر دو حکومه تی در نوستمان: ئیران و تورک..."

وهکیلی مهندوبی سامی یش له وتارهکهیدا وتی:

"... قەت شتىكى وا نيە لە ھىچ نوقتەيەكى عىراق كە بلىن حكومەتى عىراق يان حكومەتى بريتانيا ھەر يەكە بىلى خىزى تەعقىبى سىاسەتىك بكا، تازە ئەوا موعاھەدەيەك ئىمىزا كىراوە كىه ئىم دو مەملەكەت بىلى يەكە بىلى تىر لە گەل يەكترى بە تەحالوغىكى صەمىمى رەبط دەكات...

"... غایهی یهکهمینیان ئهوهیه که تهئمینی تهئسیسی دهولّهتیّکی عیـراق بکـات کـه ئـازاد و سـهربهخوّ بیّت... ههرچی حهرهکهتیّک له گهلّ ئهم سیاسهته تـهوافوق نـهکات حکومـهت بهباشـی سـهیری ناکـات. وهکـو حیابونهوهی کوردان".

"... سهیر دهکهم بهعزی جیهاتی نامهسئول وای دههیننه پیشهوه که تهشجیع کردنی حهرهکهتی قهومیهی کوردی سیاسهتیکی قهطعیهی حکومهتی جهلالهتی مهلیکی بریتانیایه، نهمه نهک تهنها بو عیراق، بهلکو بو دراوسی و دوستهکانی تری که حکومهتی ئیران و تورکیایه موجیبی ئیرتیباک دهبیّت. هیچ شتیک نیه که لهمه زیاتر له حهقیقهت دور بیّت...

"ئەوەى كە ھەرىو حكومەت: بريتانيا و عيىراق، حاەز ئەكەن بىبيىنن پۆشىكەوتنى سولحپەروەرانەى عيراقىدى كەرتوە، كە لەوى ھامو ئەو عونصورە موختەلىفانائەي ئەھالى تەشكىل دەكەن، غەرەضى زۆر موھىميان ئەرە بى كە بېن بە عيراقىكى چاك".

بەو پێیە ھەڵوێستى بریتانیاى لە کێشەى كورد رون كرىموم كە: پشتیوانى لە خواستە نەتەومىييەكانى كورد بۆ ىامەزرانىنى ىموڵەتى كوردى ناكەن. بەڵكو ئەيانەوێ كورد ببێ بە "عیراقیەكى چاک". له ههر 3 شار گفتوگوی گهرم و توندوتیژ له نیروان نوینهرانی کورد و وهفدی حکومهتدا کرا. نوینهرانی کورد به راشکاوی نهیان وت: نایانهوی له گهل عهرهب پیکهوه بژین، بهلکو نهمان یش نهیانهوی: حکومهتیکی کوردی سهربهخو، لهژیر ئینتیدابی دهولهتیکدا که کومهلهی گهلان دیاری بکا، دابمهزرینری، بو نهمه یش نهو به لینانهیان نهکرد به بیانو که کومهلهی گهلان کاتی خوی به کوردی دابون.

داواکهیان پیچهوانهی بۆچونی کاربهدهستانی عیراق و له گهل سیاسهتی بریتانیدا نه ئهگونجا، لهبهرئهوه ئومیّدی جیّبهجیّ کردنیان لیّ نهئهکرا، وهفدی وهزاری گهرایهوه بهغداد بیّ ئهوهی له گهلّ سهرانی کورد، گهیشتبیّته هیچ جوّره له یهک گهیشتنیّ.

2. 2. 3. ناردنی بروسکه و یادداشت

ههیئهتی وهطهنیه کهوته جموجوّلیّکی سیاسی فراوان: هاندانی سهرانی کورد بو ناردنی بروسکه، یادداشت، نامه.. بو کاربهدهستانی عیراق، بریتانیا، کوّمهلهی گهلان و سازدانی خوّپیشاندانی جهاوهری فراوان و هیّمنانه. سهرانی کورد ئومیّدیّکی زوّریان به "عهدالهتی عهسبهتول ئومهم" ههبو. تهنانهت ئهو لافیتانهی له کاتی خوّپیشاندانهکانی پیشوازی ئهمیر غازی و، وهفدی وهزاری و، روّژی 6 ی 9 دا بهرزیان کرد بونهوه، بریتی بون له دو دروشمی سهرهکی: (رهوابی مهتالیبی میللهتی کورد) و (بهرقهرار بی عهدالهتی عیصبهتول ئومهم).

لهناو ئەوانەدا كە بروسىكەو يادداشىتيان ئىاردوە بىق كۆمەللەي گەلان: ئەشىرافى سىلىمانى، سەرانى مەشىرەتەكانى پىشدەر، ھەورامان، ھەمەورەنىد، جاف، تەنانىەت ژنىانى سىلىمانى يىش لەم ھەوللە نىشىتمانيە دوانەكەوتىن خەيسە خانى ئەقىب و دەستە خوشكەكانى داواى مافەكانى كورديان كرد.

لهو کاته ا بریتانیا گهوره ترین هیزی دنیا و به دهسه لاتترین هیزی ناو کومه لهی گهلان بو. له ههمان کاتدا مانداتوری عیراق یش بو. نامه و یادداشته کانی سهرانی کورد له ریگهی ئهوانه وه نه نیز درا بو کومه لهی گهلان. بریتانیا بریاری دابو که عیراق به یه کگرتویی بمینیته وه و بکریته ئه ندامی کومه لهی گهلان. له به رئه وه نه که هه گوی نه دایه خواسته کانی کورد. به لکو له راپورته کانی اله سه رپیشکه و تنی عیراق که پیشکه شی کومه لهی گهلانی نه کرد، پاکانه ی بو عیراق ئه کرد سه باره ت به و شکاتانه ی لی که ئه کران و گهواهی درق ی بو نه دا که خواسته کانی کوردی به جی هیناوه. کومه لهی گهلان یش شایه تیه کانی ده و له تی مانداتوری له به رئه و گوی ی نه دایه خواسته کانی کورد.

ئەحمەد موختار جاف كە چەند جارى لە مەجلىسى نوابىدا نائىبى ھەلەبجە بوھ، ىيارە لـە كەينوبـەينى ژير بەژىرى كۆمەلەي گەلان ئاگادار بوھ، بۆيە بى مەلامەت نيە كە لـە شـيعرە بەناوبانگەكـەىدا بـە راشـكاوى ئەلى:

ئەم قەرارى عيسبەيە وا خەلق ئەلىن بى كورد ئەبى. ھەر قسەى روتە و، قسەيش ناچىتە ناو گيرفانەوه! سەرەنجام پىشىبىنيەكەى ئەم ھاتە دى.

2. 2. 4. بادينان و خواستهكاني كورد

لهم جولانهوه سیاسییه فراوانهدا، بادینان به هوّی ههلّویستی سهابی: شیخ رهفیقی سورچی، فارس ئاغای زیّباری، رهشید بهگی بهرواری، شیّخ نوری بریفکانی و چهند کهسیّکی ترهوه.. دابرابو. ئهمانه به ئاشکرا پشتیوانییان له حکومهتی عیراق کرد. دژی خواستهکانی کورد راوهستان و، نهریتیّکی خائینانهیان

بەرامبەر جولانەومى نەتەومىى كورد. بۆ كور و نەومكانيان ىاھننا، تا سالانىكى ىرىن لەسەرى رۆشىتن. ھەر لە سۆنگەى ئەمانەوم:

یهکهم: ئەگەرچى حکومەتى عیراق لە ناوچە کورىنشىنەكاندا زمانى كوردى بە زمانى رەسمى خوينـدن و دادگا و دائیرەكانى ناسى. لە بادىنان ئەمە جینەجى نەكرا.

دوهم: ئەو پرۆژەيە يش كە كاربەدەستانى ئىنگلىزى چەند جارى بۆ كاربەدەستانى عيراقيان پىشىنيار كرد، دەربارەى ئەوەى قەزا كوردى يەكانى موسىل، دھۆك، زاخىق، ئامىدى و ئاكرى، بكرىن بە ليوايەكى سەربەخىق، بە رەزامەندى ئەمان و بە ھۆى دەسەلاتدارەكانى موسلەوە، سەرى نەگرت.

2. 3. هه ڵبژاردني 1930

وهزارهتهکهی نوری سهعید گوی نهایه نارهزایی کورد و نارهزایی عهرهب. سور بو لهسهر ئهنجامدانی هه نبراردن و ئیمزا کردنی پهیمانی بریتانی عیراقی. وهزارهتی داخلیه بق ههمو لیواکانی نوسی که تا ئهتوانن به یهله دهس بکری به هه نبراردنی ههیئهتی تهفتیش بق هه نبراردنی نائیبهکان.

2. 3. 1. شەرى بەر دەركى سەرا

تۆفىق وەھبى كە موتەسەرىفى سلىمانى بو، لە سەرەتاى مانگى 9 دا كىشىرايەوە بىق بەغداد و لىخرا. ئەمە نارەزايىيەكى زۆرى لە ناو دانىشتوانى سلىمانى و سەرانى ئىلامكاندا خولقاند. حكومەت لاى وابو وەھبى بەگ يەكىكە لە ھاندەرانى جموجولى سىاسىى سلىمانى. لەو سەردەمەدا موفەتىشى ئىدارى كە ئىنگلىز بو، لە ھەمو لىواكانى عىراقدا خاوەن دەسەلات بون. موفەتىشى ئىدارى سىلىمانى، كابرايەك بو بە ناوى گاون، بەلام ئەمىش بە ئىجازەى 6 مانگ سەفەرى كرد بو. سلىمانى موتەسەرىفى ئەبو، موفەتىشى ئىداريەكەى يشى لە ئىجازە بو، كەسى يەكەمى خاوەن دەسەلات، وەكىلەكەى گاون، كابرايەكى ئىنگلىز بو بەناوى ئالىن. داوودەزگاى بەرىۋەبەرايەتى سىلىمانى رىنوىدى و فەرمانىان لەمىسىتەر ئالىن وەرگرت.

شەوى 4 ى 9 ھەيئەتى وەطەنيە لە مالى عەزمى بەكى بابان دانىشىتن. برياريان دا: لـ هـ ملبژاردندا بەشدارى نەكەن.

رۆژى پىنج شەمە 4 ى 9 فايق بىكەس قوتابيەكانى زانستى لە گەرەكى سابونكەران ھىنايە خوارەوە. بە دەورى سەرادا دانىشتن، سرودى نىشتمانىيان ئەخوىنىد و ھوتافيان ئەكىشا. لە پىر ئۆتۆمۆبىلەكلەي موفەتىشى ئىدارى دەركەوت، دايانە بەر بەرد.

رۆژى شەمە 6 ى 9 ىانرا بو كە ھەيئەتى تەقتىش، بۆ سەرپەرشتى ھەڵبژارىنى (منتخبە سانەويەكان) لە سەراى سايمانى ئامادەبن. نزيكەي 30 كەسىك لە سەرانا كۆبونەرە بۆ ھەڵبژارىنى نائىبەكان.

سەرانى ھەيئەتى وەطەنيە لايەنگرى توندوتيژى نە بون، ھەر لە بەر ئەوە لـەم خۆپيشاندانەدا بەشـدار نە بون. ئەوەى ھاندەرى سەرەكى بوە و سەركردايەتى كردوە، فايق بيكەس بوه. فايق بيكەس و قوتابيەكانى زانستى لە بازار كەوتنە داخستنى دوكان بە خەلك. بەشى زۆرى خەلك دوكانيان داخست و بەرەو بەردەركى سەرا رۆپشتن.

له چایخانهکانها به گرامهفوّن سرودی نیشتمانی لیّ نهدرا. خهلّک زوّر کوّبونهوه. هوتاف و شیعارات به دهنگی بهرز له دژی ههلّبژاردن ئهدرا. وهکو بهیانهکهی حکومهت یش ئهلّی ژمارهی خوّپیشاندهران زیادی کرد. گهیشته 2 تا 3 ههزار کهس. خوّپیشاندهران بهردهرکی سهرایان گرت بو. ریّگهیان له هاتوچوّی ناو

سهرا و دهرهوهی ئهگرت. پۆلیس نهی توانی بلاوهیان پی بکا و ریکای هاتوچۆ بکاتهوه. له نیروان پولیس و خهلک دا بو به شهره دار و بهرده فرکی، ئهم روداوه له سهعات 11 ی پیش نیوهرو روی دا.

دەسەلاتدارى يەكەمى حكومەت لە سليمانى، وەكىلى موڧەتىشى ئىدارى ئالبن، بـو. داوا لـە فـەرمانـدەى جەيش كرا سريەيەك سەرباز بنيرى. ئەو يش بەشى نەكرد، داواى ڧەوجىكىيان كرد. سەربازەكان لە حەوشى سەرا و سەربان دامەزران، بە مەترەلۆز كەوتنە تەقە لە خۆپىشاندەران. چەند كەسى كوژران (بە پـىىى بـەيانى رەسمىي حكومەت...و، بە قسەي خەلكى نزيكەي 60 كەس كوژراوە) و چەند كەسى بريندار بون، ئەوانى تر بىلاوميان لى كرد.

هیزه چهکدارهکانی عیراق دهستیان گرتهوه بهسهر جادهکاندا. کوژراوهکان له حهوشی سهرانا که لهکه کران، بریندارهکان یش لهناو قاوشیکدا ریزکران و کهوتنه راونان و گرتنی هاندهر و ریکخهر و بهشدارانی خوّپیشاندانهکه. تا دو سیّ روّژ ههر خه لک ئهگیران و پوّلیس و سهرباز شایهتی یان لیّ ئهدان. ژمارهی گیراوهکان له 100 کهس تیّهری. **

2. 3. 2. ئەنجامدانى ھەڭبۋاردن لە سليمانى

كارەساتى بەردەركى سەرا، ئەگەرچى لـە رۆژنامـەكانى عيـراق و، لـە رۆژنامـەكانى بريتانيـاىا دەنگـى ىايەوە، بەلام كاربەدەستانى عيراق گوێيان نەىايە و برياريانىا ھەلبژارىنەكە بە ئەنجام بگەيەنن.

وهزارهتی کاروباری ناوخو له روّژی 9 ی 9 ی 1930 به بروسکهیه کی نهینی داوای له موته سه پیفی سلیمانی کرد. به هوی ئه روداوه وه هه البراردن ههفته یه کدوا بخری موته سه پیفیتی سلیمانی که ئالبن حوکمرانی بو. له 11 ی 9 ی 1930 با له وه لامها پی بیان داگرت که ئه نجامدانی هه البراردن گرنگیه کی زلی هه یه به به در نه وه نابی دوا بخری وهزیری کاروباری ناوخو یش له 14 ی 9 ی 1930 به نوسراویکی نهینی و په له به شتیوانی بریاره که ی موته سه پیفه ی سلیمانی کرد.

رۆژى 15 ى 9 ى 1930 له (مەقامى موتەسەرىفىدا عمومى ئەشراف و توجار و سائىر طەبەقەى ئەھالى بۆ ئىنتىخاباتى ھەيئەتى تەفتىشيە كۆبونەوە) يان راستر، كۆكرانەوە و ھەلبژاردىنيان پى كىردن. كاتى كۆبونەوەى مەجلىسى نواب لە رۆژى 1 ى 10 ى 1930 دا لە بەغداد كرايەوە، بە نوينەرايەتى سايمانى ئەم نائىيانە: ئەحمەد سالح، ئەحمەد موختار، محەممەد سالح و سەيفوللا خەندان، ئامادە بون.

2. 3. 3. داناني ئەحمەد بەكى تۆفىق بەگ

شویّنی موتهسه پیف چۆڵ بو. لهناو رۆژنامهکانی بهغدادا ناوی چهند کهسایهتی کوردی لهوانه: محهمهد ئهمین زهکی، جهمال بابان و ئهحمهد بهگ هیّنرایه ناو تا بکریّنه موتهسه پیفی سلیّمانی. سهرهنجام ئهحمهد بهگی توفیق بهگ دانرایه وه به موتهسه پیفی سلیّمانی.

ئەحمەد بەگ لە بنەمالله ناسراوەكانى سلىمانى و، خۆ ىشى پياوىكى تىگەيشتو و بەرىزى ناو خەلىك بود. ئەگەرچى ئەم يەكى بو لەوانەى چون بە پىر شىخ مەحمودەوە كاتى لە دىلى گەرايەوە، ماوەيەك ىش ھەر لە سلىمانى بو، بەلام لە سەردەمى حوكمرانى شىخ مەحمودا ھىچ كارىكى پى نەسىپىردراوە. لە داگىركردنى دوممى سلىمانىد، ئەم رۆيشتە بەغداد و بو بە ئەندامى مەجلىسى تەئسىسىيى عىراق. تا ھىزدەكانى عىراق و بريتانيا بۆ جارى سىيەم سلىمانىيان بە يەكجارى داگىركرد و، وەكو لىوايەك بەستيان بە عىراقەوە، ئەم كىرا

دهسخه ته کانی ماموّستا مسته فا دهلوّیی، ئه و یش له خوالیّخوّشبوان رهمزی فهتاح، ماموّستا جه لال ئهمجه د. ماموّستا عومه ر عهبدوره حیم، مه لا محهمه دی کوردی، ماموّستا نهخولی شاعیر و هری گرتون.

به موتهسه پیفی سلیمانی (1924– 1927). ئه و ماوه یه ی موتهسه پیف بو، بایه خیکی زوری دا به کاروباری خوینده واری، ئاوه دانی، روشنبیری و، یه که مین سه روکی جه معییه تی زانستی کوردان بو. له 1927 دا ده سی له کار هه لگرت. له جیکه ی ئه مه نه حمه د عوسمان کرا به موته سه پیفی سلیمانی. له کاتی گفتوگنی عیراقی بریتانی دا بو به ستنی پهیمانی 1930، ئه میش له بروسکه یه کمدا که بو مهندوبی سامی و سه روکی و هزیرانی عیراقی نارد، پشتیوانی له خواسته کانی گهله که ی کرد.

دوای شکانی شۆرشهکهی شیخ مهحمود که مهلیک فهیسه ل هاته سلیمانی، نیشانی (الرافدین) ی به خه لات کرد به بهروکی ئهحمه د به گ با .

2. 3. 4. وەفدى كوردستان

کوشتارهکهی بهردهرکی سهرا، ویژبانی شاعیره گهوره و ناسراوهکانی ئهودهمی سلیّمانییان هه ژاندوه. پیرهمیّرد، حهمدی، بیّکهس، گوّران، ئهخوّل، شیعری بهسوّریان لهسهر باناوه. له ویژبانی خه لکیش با روّری رهشی شهشی ئهیلول بوه به میّرویهکی ناسراو، له بایک بون و مربن و، ژنهیّنان و شوکربنیان پی بیاری کربوه.

لهکاتی کوشتارهکهی شهشی ئهیلولدا، مهلیک فهیسه ل بق تیماری نهخقشی، له لهندهن بوه. دوای ئهوهی گهراوهتهوه بهغداد، بق نوی کردنهوهی دلاسقرزی و دهربرینی گویرایه لی، وهفدی شارهکانی کوردستان که زقربه ی نائیبه کوردهکانی تینا بو، چون بق دیدهنی مهلیک. رقرتنامهکانی بهغداد ئهم ههوالهیان به خقشیهوه بلاوکردهوه. پیرهمیّرد بهم بقنهیهوه شیعره بهناوبانگهکهی (وهفدی کوردستان) ی بهسهردا ههلااون که پیّیان ئهلی تامیلهت فرقشان" و، نائیبه کوردهکان به "ههرزه وهکیلی شاری خامقشان" ناو ئهبا. بیّکهس یش کردویهتی به پینج خشتهکی و ئیشارهت ئهکا بق بازرگانهکان و ئهلیّ: "حاجی توتنهکهت مادهم فرقشرا، قیروسیا له صهد کوشتن و ههرا".

2. 4. بەڭگەكانى: كورد و يەيماننامەي 1930

2. 4. 1. نامەي ھەمفرىس، مەندوبى سامى بريتانى لە عيراق

بۆ لۆرد پاسفیلد، سکرتیری دەولەت بۆ كاروباری كۆلۆنىيەكان

بارەگا، بەغداد

23 ی 4 ی 1930

گەورەم،

1. ئەز شەرەڧى ئەوەم ھەيە كە گەورەيىتان ئاگادار بكەم، لەوەتى مىن گەيشىتومەتە عيىراق بە ئاگايىيەوە شىكاتى بەردەوامى كوردەكانى عيىراق، سەبارەت بەو بەلىنانەى لە بابەت ئەو ئىمتيازاتە تايبەتىيانەوە كە پىيان دراوە و بە تەواوى جىيەجى نەكراون، لەبەر چاو گرتوە.

2. سەرەتاى ئەمسال مەلىك فەيسەل پىى وتم ھەز ئەكا ھەمو پرسى كوردم بە تايبەتى لە گەل باس بكا. لەسەر ئەوە رىڭكەوتىن ھەرچى زوتر كات بدۆزمەوە بىق ئەوھى خىۆم ئاگادار كەم لە فاكت و بىر و بىر و بىروبۇچونى ئەوانەى لەم بارەيەوە ئاگادارىي تايبەتىيان ھەيە، ئەوسا پىكەوە داى ئەنىيىن حكومەتى عيراق چ بكا بۇ رازى كردنى كوردەكان.

دوای ئـهوه بـه ماوهیـهکی کـورت، لهسـهر داوای مـن، سـێر کیناهـان کوّرنـوالیس (Sir Kinahan) مستهشاری وهزارهتی کاروباری ناوخوّ، کهوته ههلسهنگاندنی ئـهو بهلیّنانـهی بـه کوردهکـان دراون و رادهی جینهجی کردنیان. ههروهها له گهل موفهتیشه نیدارییهکانی ناوچه کوردییهکان و له گهل موفهتیشی بریتانی پهروهردهی گشتی، گازاندهی کوردهکانی به تیروپری باس کرد. ئهم گفتوگویانه وایان لی کردوه بتوانی لهسهر ههمو مهسهه که تیبینیه کی گشتلایه نی ناماده بکا و، راسپیری دیاریکراو بخاته بهردهم حکومهتی عیراق.

3. له گهل ئهم نامهیه ا کوپییه کی ئینگلیزی ئه و تیبینی یه سیر کیناهان کورنوالیس بو وهزیری ناوخوی نوسیوه، بو ئاگاداری گهورهییتان ئهنیرم. به رهئی من زور به رونی هویه کانی شکاته کانی کورد و ریگه ی چاره سه رکردنی باس کردون.

سیر کیناهانم ئاگادار کردهوه که من راسپاردهکانی پهسند ئهکهم. نفوزی خویشم له گهل مهایک و سهروّکی وهزیران بهکار ئههینم بو پشتیوانی له تهقهلاکانی بو قانیعکردنی حکومهتی عیراق که پیرهویان کا.

4. یه کهم به ری تیبینی یه کانی سیر کیناهان بو وهزیره کهی به یانیکه، کوپییه کی پاشکوی دوه می شهم نامه یه به که له 9 ی 4 دا له لایه نامهیه یه نامهیه یه ریگه یه هوکانی راگه یاندنه وه بی لاوی کردوت وه دراگه یاندنی نام سیاسه ته به جوری کورده کانی رازی کردوه که له ژماره یه کتابه گرافی پیخوش حالی و سوپاس دا ده ریان بریوه که تازه له زور شوینی کوردستانه وه به من و سه روکی وهزیران گهیشتوه.

لەم ماوەيـەدا لـه گـهڵ موفەتىشـه ئىدارىيـەكانى ليواكـانى سـەرو خـەرىكى توێژينـەوەى ھەلومـەرجى كوردەكان بوم، بە فەرمانى خاوەن شكۆ مەلىك لـەوەم كـۆڵىيـەوە كـه ئـاخۆ هـيچ راسـتيەك لـه قسـەى ئـەو كوردانەدا ھەيە كە ئەڵێن ئەو بەڵێنانەى دراويانەتى، بە باشـى جێبـەجێ نـەكرد. (بەڵگـەى ژمـارە FO371ى 14521).

به لینه کان نهمانه بون:

بەيانى سێر پێرسى كۆكس له لايـەن راوێژكارانى بريتانىيـەوه لـه ليواكانى موسـڵ، كـەركوك.
 سلێمانىدا له 6 ى مەى 1921 بلاوكرايەوه.

2. بەيانى 24 ى دۆسەمبەرى 1922:

"حکومهتی خاوهن شکوّی بریتانیاو حکومهتی عیراق دان ئهنین به مافی ئه و کوردانه دا که لهناو سنوری عیراق دا ئهژین بو نهورهی حکومهتیکی کوردی له و سنورانه دا دارین، هیوادارن که تاقمه کوردییه جیاوازهکان، به زوترین کات لهناو خوّیان دا بگهنه ریّککهوتنیّک لهسه ر شیّوهی ئه و حکومهتهی خوّیان ئارهزوی ئهکهن، له و سنورهدا که ئهیانهوی دریّژ ببیّتهوه و دهستهیه کی نویّنه رایهتی به رپرس بنیّرن بوّ به غداد بوّ باسی پیّوهندیه سیاسی و ئابورریهکانیان لهگهل حکومهتی خاوهن شکوّی بریتانیاو حکومهتی عیراق".

- 3. برياري ئەنجومەنى وەزيران لە 11 ى جولاي 1923 دا:
- حكومهتى عيراق بهتهما نيه هيچ فهرمانبهريكى عهرهب له ناوچه كورىييهكان دا دابمهزرينن، جگه لـه فهرمانبهرانى تهكنيكى.
- 2. ھەروەھا بەتەما نيە دانىشتوانى ناوچە كوردىيەكان ناچار بكا زمانى عەرەبى لە مراسلاتى رەسـمىى دا بەكار بهيّنن.
 - 3. مافه کانی دانیشتوان و تاقمه دینیی و شارستانیه کان له ناوچه ی ناوبراودا به تهواوی پاریزراون.

- (4) تەلەگرافى سەرۆكى وەزىران بۆ موتەسەرىفى كەركوك:
- (أ) تکایه ئەنجومەنی بەریوەبەرایەتی ئاگابار بکە کە پیشنیارەکانیان پەسند کراوە، حکومـەت موافیقـه بامەزراندنەکان تەنیا لە خەلکی ناوچەکە بی و زمانی ناوچەپی بە رەسمیی بناسری
- (ب)... ئەشى ئەنجومەنى بەريوھبەرايەتى ئاگادار بكەى، بەلىننى جىنبەجى كردنى ئەم مەرجانـەيان بـە شىوھيەكى رەسمىي بدھيتى.
 - (5) وتارى سەرۆكى وەزىران لە 21 ى جەنبوەرى 1926 يا:

"...ئیمه ئەبی مافی کوردەکان بدەین. فەرمانبەرەکانیان له خۆیان بن، زمانەکەیان ئەبی زمانی رەسمییان بیّ و منالەکانیان ئەبیّ لە قوتابخانەکانیان دا زمانی خۆیان فیّر ببن، ئەوە ئیلتیزامە لەسەر ئیّمە کـه مافەکانی خۆیان بدەینیّ".

سەرۆكى وەزىران رىنمايى دا بە ھەمو وەزارەتەكانى:

"پایهبهرزتان بیگومان ئهو وتارهی دیوه که سهروّکی وهزیران له مهجلیسی نواب دا داویتی، روّژی دوایی له روّژی دوایی له روّژی دوایی از بلاوکرایهوه، ئهم وتاره ئهو سیاسهته دهرئهبری که حکومهت ئهیگریّ و له بهریّوهبهرایهتی ناوچه کوردییهکان دا پیّرهوی ئهکریّ، به دیاریکراوی که فهرمانبهران ئهبیّ کورد و زمانی رهسمی ئهبیّ کوردی بیّ.

پایهبهرزی ئاگاباری کردم داوا له پایهبهرزتان بکهم ههولّی جیّبهجیّ کردنی ئهم سیاسهته بدهن، له ههمو دامهزراوهکانی ناوچهی باسکراویا جیّبهجیّی بکهن".

6. راسپاردەى كۆمەللەى نەتەوەكان:

"ئەبى گوى بىرىتە ئەو ئارەزوانەى لەلايەن كوردەكانەوە دەربرراوە كە فەرمانبەرانى بە رەگەز كورد دابمەزرىنىزىن بۆ بەرىدەرايەتى ناوچەكەيان، رەوتى دادگا و فىركردن لە قوتابخانەكان دا، كوردى ئەبى ببىي ببى بەزمانى رەسمى ھەمو ئەم خزمەتانە".

3. بەرەئى شەخسىي من، ئەو بەلىنانەى كە گەورەترىن گرنگىيان ھەيە، بەلىنەكانى ژمارە 3. 4. 5. 6ن كە پىروەنىيان ھەيە لەگەل:

أ- فەرمانبەران.

ب- زمان.

ت- گفتوگۆی ناو دادگا.

پ- پەروەردە.

ئەو بەلىّىنەى بە ئەنجومەنى بەرىّوەبەرايەتى كەركوك ىراۋە نالەبارە، چونكە زۆرايەتى دانىشتوانى ئـەو ناوچانە كورىن، چونكە دواى ئـەۋەى بەلىّنەكـە دراۋە ھـەمو قـەزا كورىيىـەكانى چەمچـەماڵ و گــل لـە لىــواى سلىّمانى كراونەتەۋە. لەبەر ئەۋە ئەۋ بەلىّنەى بە كۈرد ىراۋە تا رادەيەك ناكۆكە.

من پیشنیار ئەکەم کە ھەر چوار بەلّینەکە جێبەجێ بکرین، بەلام حەز ئەکـەم لـە پیشــەوە رەئـی خـۆم رون بکەمەوە، حکومەتی عیراق بە چ گیانیّکەوە لە پاشەڕۆژدا کار لەگەڵ کورد ئەکا، زۆر گرنگترە لـە جیٚبەجێ کردنی حەرفیی ھەر بەلیّنیّکیان.

راست بی یان درق، کوردهکان وا ههست ئهکهن مافهکانی خقیان وهرنهگرتوه، بقیه یهکی له گرنگتـرین ئەرکەکانی ئەمرقری حکومەت ئەوھیە ئەم ھەستە نەھیلی و، ھەستى متمانە و باوەریان تیدا بچیننی. وهکـو مـن ههوڵ ئەدەم پیشانی بدەم، ئەبى لە چەند مەسەلەيەک دا گلەیی لە حکومـەت بکـرێ. نـە لـە پرسـه گـەورەکانی سیاسەتدا ئەوەندەی لە مەسەلەی كەمتر گرنگدا وەكو دامەزرانـدنی خـراپ و ریٚکخسـتنی نالـەبار. ئەگـەرچی، سکالای بچوک هی گەورەتر لە میشکی خەلکدا دروست ئەکا و زۆر جاریش ئەبیتە هۆی تورەیی و نارەزایی. یەکەمین ئەرکی حکومەت ئەومیە لەم سکالایانە بکۆلیتەوە و بە گیانی بەزەییەوە چارەسەریان بکا.

فهرمانيهران

5. ئەم ژمارانەى خوارەوە پىشانى ئەدەن چ فەرمانبەرى دامەزرىنراون:
 ك. كورد، ت: توركومان، ع: عەرەب، م: مسيحى، ج: جو

نەنوسراو			نوسراو				
ع. م. و ج	ņ	کِ	م و ج	ب	ij	کِ	رەچەڵەك
11	14	90	2	1	8	19	سلیمانی
34	23	95	1	4	5	18	ئەربىل
40	107	29	2	18	11	16	كەركۈك
43	8	46	4	14	3	11	موسل (قەزا كوردىيەكان)

6. به راشكاوى بلّيين، ىامەزرانىنى ئەو ھەمو نەكوردە شكانىنىكى ئاشكراى بەلّىنەكەيە. لە سىلىمانى،
 بق نمونە، 99% دانىشتوانى كوردن، كەچى 30% فەرمانبەرەكانى نە كوردن. لە ناوچـە كوردىيـەكانى تـردا ژمارەكان ىق خۆيان قسە ئەكەن.

هەروەكو ئەبىنرى 324 فەرمانبەرى كورد هەيە، 165 عەرەب، 180 توركومان و 62 مسـيحى و جـو ھەيە. ژمارەى فەرمانبەرانى نەكوردن، 93 كەسى لە فەرمانبەرانى كورد زۆرترە.

ئەمەش نمونەيەكى رونى پشت گوێ خرانى رێنماييەكانى حكومەت، چونكە ھيچ كەسىێ بەتاييەتى بەرپرسى ئەوە نيە بزانێ بەڵێنەكە بە حەرفىي جيبەجێ كراوە. ئەم پشت گوێ خرانە ھەل ئەرەخسىنىێ بـۆ رەخنەگرتن لەلايەن ھەر يەكێكەوە كە بيەوێ بە خراپ لێكى بداتەوە. من پێم باشترە سەيرى گيانەكەى بكرێ نەك زۆر بە جدى روكەشى شتەكە وەربگيرێ، چونكە لە زۆر حاڵەت با نەكوردەكان يان كەركوكىن لـە ليـواى كەركوك با خزمەت ئەكەن وايـان لـێ هـاتوە لـﻪ كوردەكان جيا نەكرىنەوە. بائيرەكانى يان بانىشتوى كۆنى ليواكەن خزمەت ئەكەن وايـان لـێ هـاتوە لـﻪ كوردەكان جيا نەكرىنەوە. بائيرەكانى (بە تايبەتى تاپۆ، گومرگ وكشتوكاڵ)، زۆر كەم ھـەوليان باوە گـوێ بدەنـﻪ بەڵێنەكـﻪ. كوردەكان بىگومان ھۆيەكى راستقىنەيان ھەيە بۆ سكاڵ لەمە، بە تايبەتى لە بوارى وەزىڧە نەتەكنيەكان با. وا ئەزانى مەسەلەكە تا ئێستا بە رێگەيەكى راست رەڧتارى لەگەڵ نـەكراوە. كوردەكان بـﻪ تونـدى پـێ بائـﻪگرن لەسەر ئەو بەڵێنانەي پێيان براوە. عەرەبەكان بێزارن لەوە كە ليوا كوردىيەكان بۆ كورد بهێلرێنەوە (بە ناویش بێ، بەكرىەوە وا نيە وەكو ژمارەكان دەرى ئەخەن)، بەلام رێگەيان لى ناگرن لەوەي خزمەت لە بەشەكانى تـرى ولات با بەكوردىيەكان با ئەمەش ناكرى تا ئەو زەمانـەي كورد گومان لە ليوا كوردىيەكاندا، بە كوردى عەرەبىزان لە ليوا نەكوردىيەكان با. ئەمەش ناكرى تا ئەو زەمانـەي كورد گومان لە سياسەتى حكومەتى ناوەندى ئەكات. لام وايە ئەگونجى جێبەجى بكرى، ئەگەر ياساى زمان كە پەرەگراڧى 2 با باس كراۋە، تێييەرى ۋ پەلەپەل نەكرى ۋ بە ھوشيارى بابمەزرىڭدىنى.

- 7. ىامەزراندنى فەرمانبەرى كارامە گرنگيەكى گەوردى ھەيە. رەنگە كوردەكانى ليواى ھەوليّر حالّى حازر لە كوردى ليواكانى كە زياتر بيزار بن. بە ىاخەومە ئەوە بليّم كە بەو ئەنجامە گەيشتوم ئەمە بە زۆرى ئەگەرىتەوە بۆ ئەو سياسەتەى مەجىد بەگى موتەصەرىف، پيروەى كردوه. ئەم فەرمانبەرە بەتوانايە بەلاّم توركومانە و خۆى وا پيشان ىاوە جەز لە چارەى كورد ناكا. نمونەيەكى بەدى ىاوە بە فەرمانبەرەكانى تىرو بونى وەكو بۆچونىكى ىرى كورد لە بەرىوەبەرايەتىدا زيانبەخشە، ئەم لە ماوەى ئاسايى خۆى زياتر لە خزمەت يا لە ھەولىر ماوەتەوە، لام وايە گويزانەودى دەسبەجىيى لە ناوچە كوردىيەكان يا شتىكى پىويسىتە. ئەرمانەرىكى كورد لە جىگەى ئەم يابىرى كە حكومەت و ھاولاتيەكانى متمانەي پى بكەن.
- 8. ئەو كەماسىيەى پێويستى بە چاككرىنەوە ھەيە، لە ھێزى پۆلىس ىا ئـەبىنرێ كـﻪ كـەميى ئەفسـەرى پۆلىسى كارامەو پشكنەرى كوردە، لە ئەنجامىا ىامەزرانىنى فەرمانبەرى عەرەبە كە لە ھەنـدێ حالەتـدا كـوردى نازانن و لە رێگەى تەرجومانەوە كار ئەكەن. ئەمە بە ئاشكرا ھەڵەيەو ئەبێ كارئاسانى زۆرتر بكرێ بۆ مەشق پێ كرىنى پۆلىس—كورد بن يا عەرەبى كورىيزان— بۆ ئەوەى ببن بە پشكنەرو ئەفسەرى نوسراو.
- 9. لام وایه ههر به تهنیا بق وهزارهتی ناوخق یارمهتیدهر نیه، به نکو بق کوردهکانیش مایه ی شادمانی ئهبی، ئهگهر یارمهتیدهریکی کورد بق بهریوهبهرایه که بهریوهبهرایه که وهزارهت با بابنریخ، ئهم فهرمانبه ره له پله ی یهکهمدا خهریکی ئه و نامهکارییانه ئهبی له لیوا کوردییهکانه وه دین له ژیر فهرمانی کارگیری گشتی بهریوهبهرایهتی با نهم بامهزراندنه خهرجیکی زیاده ی ئهبی، به لام دانیام که نهمه تبریر نهروی به ههستی رهزامهندی که کهسیکی به ناگاداریه کی زفردوه لهسه ر لیوا کوردییهکان له وهزارهت با ههیه.
- 10. كوردەكان ھەستيان كىردوە بەوەى كە بە ئەنىدازەى كىافى لە دەزگىا بەرزەكانى پايتەخت دا نوينەرايەتى ناكرين. ديارە ئەم ھەستە لەناو كەنار و شوينەكانى تريش دا ھەيە، بەلام من لام وايە كە ئەبى سەرنجى تايبەت بدرى بە ژەارە و گرنگى سياسى كوردەكان، ھەول بدرى رازى بكرين، ئەگەر كەسانى كارامە ھەبون، شوينە بۆشەكانيان پى پر بكريتەوە.
- 11. مەسەلەى زمان شتىكە كوردەكان لە بارەيەوە زۆر بە پەۋارەن. بەلىنەكان بە تەواوى رونىن و مىن لام وايە نابى كات بە فىرى بىرى بىرى بىلىنەكان بە بەرىيەمبەرايەتى سىنىمانى و ھەولىر و لەو قەزايانەى لىواى موسلادا كە زۆرايەتى دانىشتوانى كوردن، داننان بە كوردىدا وەكو يەكى لە زمانە رەسمىيەكانى لىواى كەركوك. دواى تىپەراندنى قانونەكە، زانىنى زمانەكە نەك رەگەز، وەكو لەسەرەوە يېشنىارم كردوە، بكرى بە مەرحى دامەزراندنى فەرمانبەران لە ناوچە كوردىيەكان دا.
- 12. تا ئیستا هەندى له بائیرەكان فەرامۆشكار بون له جید مجید دید به نید الله به المید الله درمان با، زەمینه ی رسته قینه الله سکالاكان ئه و راستیه یه میكانیزمیکی كافی نیه بو تهرجومهی قانونه كانی ولات و زور له نیزامه كانی و هی تر كه بهرده وام دەرئه چن. قانونه بنهره تیه كان وه كو قانونی سزابانی به غدادی هیشتا تهرجومه نه كراون. له هه ولیر بق نمونه نه كه هه رزمانی دادگا عهره بییه، به لكو ئیجرائات و حوكمدانیش به عهره بی تومار ئه كرین. قانون، نیزام و نامه كاری بهریوه بهرایه تیه گشتیه كان بو لیوا كوردییه كان به عهره بییه و ئه بی مدیری ته حریرات وه ربگیری. ئه مه ش شتیكی ئابوری نیه، چونكه

پەروەردە

13. سکالاکانی کورد له سیاسهتی پهروهردهیی حکومهت زورن. ههندیکیان رهوان و ئهوانی تریان، من لام وایه زل کراون. کاریکی زهحمهت بو حکومهتیک که پارهی نهبی، ههمو شتی به جاریک بکا، لهم مهسههیه کا کنشه که ئالوزه سهبارهت به و راستیهی که تازه کوردی بوهته زمانی نوسین، لهبهرئه وه ماموستای لنهاتو کهمن.

به رمئی من دو کهمایهسیی سهرمکی ههن. یهکهمیان ئهوهیه، ئیستا ناتوانری منالانی کورد له لیوا کوردیهکان دا به باشی پهروهرده بکرین، چونکه هیچ فیرگهیهکی ناوهندی تهواوی لی نیه، دوهمیشیان ئهوهیه، ناوچهیهکی پهروهردهی کوردی نیه، ههولیّر لهسهر ناوچهی موسلّ و سلیّمانی و کهرکوکیش لهلایهن کاربهدهستانی ناوچهی پهروهردهی به غنادهوه بهریّوه ئهریّن. سکالام بیستوه که سیاسهتی پهروهردهیی که لهلایهن فهرمانبهرانی ناوچهی بهرپرسهوه پیٚپهوی کراوه بهپیّی بهلیّنهکان نیه، ئهمه ئهگهر وابیّ یا نه، من لام وایه ناوچهیه کی بهروهردهیی له ههولیّر و کهرکوک و سلیّمانی، بهبیّ دواخستن له ژیّر سهرپهرشتی کوردیکی لیّهاتودا، پهروهردهیی له ههولیّر و کهرکوک و سلیّمانی، بهبیّ دواخستن له ژیّر سهرپهرشتی کوردیکی لیّهاتودا، بامهزریّنریّ، ههروهها لام وایه که کوّرسی تهواوی فیّرگه ئامادهییهکان له قوتابخانه ناوهندیهکانی ههولیّر و سلیّمانی با بوتریّتهوه، ئهگهر پاره پهیدا کرا زوّرتر فیّرگهی سهرهتایی بکریّتهوه، ئهگهر ناوچهی پهروهردهیی کوردی کاربهدهست روبهروی رهخنهی کوردهکان ئهبنهوه، کهمتر بیانویان به دهستهوه ئهبیّ به نهونی یاره، به ههولّی ئهنهستی حکومهت بوّ پشت گوی خستنی بهلیّنهکان، لیّک بدریّتهوه، نهونی یاره، به ههولی ئهنهستی حکومهت بوّ پشت گوی خستنی بهلیّنهکان، لیّک بدریّتهوه.

14. لام وایه گرنگیهکی زیاد له پیّویست دراوه به هۆیهکانی فیّرکردن له قوتابخانه کوردییهکان دا. نهوه ئاشکرایه که کوردهکان مافی ئهوهیان ههیه فیّرکردنی سهرهتایی به کوردی بیّ، به لام من باوهرم وایه که ئهگهر قانونی زمان دهربچیّ و، کوردهکان باوهر بیّنن بهوهی که بیری نههیّشتنی ناسنامهی نهتهوهیی له کایه نایه، ئهوسا خوّیان داوا ئهکهن هوّکانی فیّرکردن له ههندیّ بابهتی گرانتردا، له ئاستی بهرزتری خویّندن دا، به زمانی عهرهبی بیّ لهگهل کرانهوهی پیّوهندی دا، لیوا کوردییهکان چیتر دانابریّن، لاوانی کورد لهوه تی ئهگهن که بی زانینی عهرهبی، ناتوانن له ژیانی نیشتمانی با بهشداری بکهن، ئهمه مهسه لهیه که لهم رهوته دا خوّی له خوّی له بلادا به کهری یه کیشه می نه تهوایه تی.

15. كورتەي راسپيرىيەكانى ئەمانەن:

فەرمانبەران.

- 1. هەر كە قانونى زمان دەرچو، زانىنى زمانى كوردى، نەك رەگەز، بكرى بە پيوانەي دامەزراندن.
- که ههمان کات دا ئهبی داوا له ههمو دائیرهکان بکری، بایهخی زورتر بدهن به دامهزراندنی موچهخوری کورد.
 - 3. موتەصەرىفى ھەولىر بگويزرىتەوھ و كوردىكى كارامە لە جىگەى ئەو دابىرى.
- 4. ئەبى كارئاسانى زۆرتر بۆ پۆلىس بكرى كە مەشق بە ژمارەيەكى زۆرتـرى فەرمانبـەرو پشـكنەرى كوردىزان بكا.
 - 5. يارمەتىدەرىكى كورد بۇ كارگىرى گشتى بەريوەبەرايەتى لە وەزارەت دا دابنرى.
- 6. توانای دۆزینهوهی کوردی گونجاو بۆ هەنىدى له وهزیفه بهرزهکانی دائیرهکانی بهغداد، تاقی یکرنتهوه.

زمان و کاروباری دادگا

- 7. ئەو قانونەى كە ئەبىّ دەربچىّ كوردى ئەكا بە زمانى رەسمىى لە سليّمانى، ھەوليّر و قەزاكانى ليواى موسلّ كە زۆرايەتى دانيشتوانيان كوردن، دان ئەنىّ بە كوردىدا وەكو يەكىّ لە زمانە رەسميەكانى كەركوك.
 - 8. مەكتەبىكى تەرجومە لە بەغداد دابمەزرىنىرى.
 - 9. ريوشويني بەريوهچون و دادگايي له دادگاكان دا به كوردى تۆمار بكري.

پەروەردە

- 10. بن مەبەستى پەروەردە ليواكانى ھەولىر، كەركوك و سىلىمانى لـه "مەنتىقەيـەك" دا رىكئـەخرىن لە ۋىر بەرىوەبەرايەتى كوردىكى كارامەدا.
- 11- فیرگهی ناوهندی تهواو له ههولیر و سلیمانی ههبن، ژمارهی فیرگهی سهرهتایی، ئهوهندهی بودجه ریگه ئهدا، زورتر بکرین.

راسپیری دی

12. بانانی رەمزی کوردی لەناو بەيداخی عيراق با، به راكيشانی عاتيفی كوردهكان بائەنري.

13. پایهبهرزتان ئهبینن من له راسپیریهکانمدا خواستهکانی کورده نهتهوهیییهکانم فهراموش کردوه بو دریزژکردنهوهی ناوچه کوردییهکان بو لیواکانی دیاله و کوت، بو ههر گورینیک که ببی به هوی جیابونهوهی لیوا کوردییهکان له مهملهکهتی عیراق. من ئهو جوّره خواستانه به باشترین قازانجی کورد خوّیان یا به هی عیراق دانانیم. راسپیریهکانی من، نهتهوهییه خوین گهرمهکان تیر ناکا که لایهنی ههره کهمی داواکانیان فراوانکردنی ناوچهی پهروهردهیی کوردی و دروستکردنی لیوای دهوّکه. دهرگا با کراوه بی بو فراوانکردنی ژیرانهی لهم بابهته، به لام من لام وایه ئهبی داخراو بی له روی ههرشتیک دا که دژی یهکیتی عیراق بی.

ئەوەى من بە شيوەيەكى سەرەكى ىاواى ئەكەم، ھاودەرىيە لەگـەڵ سـكاڵا رەواكـانى كـورىا. بيسـتومە وتويانە مەسەلەى كـورد نيـە، لام وايـە ئەمـە لـە راسـتيەوە دورە. كوردەكـان نارەحـەتن و گومانيـان ھەيـە و ليشاويّكى زۆرى پروپاگەنـدەى زيانبـەخش ھەيـە بەتايبـەتى لـە بەغـدادەوە، ئەگـەر ريّگـە بەمـە بـدرىّ بـەبىّ ليّپرسينەوە بەردەوام بىّ، ئەگەر ھىچ نەكرىّ بى چارەسەركردنى گازاندە راستەكان و چاندنى ھەسـتى متمانـە، دلنیام له وی کیشه پهیدا ئه بی. نه که ههر به ته نیا کیشه پهیدا ئه بی، به لکو خواستی کورده کانیش له گه لیدا زیاد ئه کا، هه تا ئه گاته ئه وه ی حکومه تناچار بی به هیز روبه روی راوه ستی یان خواسته کانیان قوب ول بکا، که هیچ هیوایه کی تیدا نابینری بو نارامیی پاشه روزی.

هه لهیه کی گهوره ئهبی نهگهر حکومه تبه ته نیا به ته مای جیده جی کردنی حهرفیی به لینه کان بی. نامانجی ئهوان ئهوهیه کورد تیکه لی میلله تی عیراق بکه ن، لهبه رئهوه گیانه که ی جیده جی کردنی حه رفییا گرنگتره. باوه رم وایه ئهگهر حکومه تبه بیریکی فراوان و به هاوده ردیه وه ره فتار له گه ل مهسه له که بکا، نه توانی بناغه ی هه ندی شتی هه میشه یی له ماوه ی دو سالی با هاتو با باینی.

گیروگرفتهکه یهکیکه له گرنگترین و به پهلهترینی ئهو گیروگرفتانهی ئهبی حکومهت روبهروی بینتهوه، هیوادارم پایهبهرزتان بهمزوانه بیخاته بهردهم وهزارهت.

موستهشار (FO371 - 14521ی)

پاشکۆکان

بهیانیک بانیشتوانی قهزا کوربییهکانی موسل و لیواکانی ههولیّر، کهرکوک و سلیّمانی پیشان ئهبا.
 سهرژمیّری فهرمانیهران بهییّی رهگهز. (14521 - FO371)

RACIAL STATISTICS FOR KURDISH AREAS ACCORDING TO LATEST FIGURES (FEBRUARY 1930).

Liwa	Kurds	Arabs	Turcomans	Jews	Christians	Persians	Assyrians	Total
Arbil	83,430	4,492	9,921	3,225	2,689	287	2,090	106,134
Liwa								
Kirkuk	67,703	26,561	28,741	8,472	1,228	-	=	136,705
Liwa								

Mosul Liwa:

(Kurdish Qadhas):

Name of	Arabs	Kurds	Yezidi	Assyrians	Xtians of all	Jews	Total	Remarks
Qadha					creeds			
Zakho	198	18,731	500	340	5,614	1,471	26,854	=
Amadiya	-	20,914	-	3,416	5,882	732	27,944	=
Zibar	=	9,900	=	800	150	100	10,950	=
Aqra	=	12,675	=	400	737	1,000	14,812	=
Dhok	5,645	16,645	1,692	4,536	2,388	843	31,753	=
	5,847	78,865	2,192	9,492	11,771	4,146	112,313	

Sulaimani Liwa:

	Kurds	Arabs	Turcomans	Jews	Christians	Persians	Assyrians	Total
Sulaimani	91,426	37	-	1,327	184	-	-	92,938
Liwa								

Percentage of kurds:

Arbil Liwa_____: 78,6

Kirkuk Liwa____: 49,5

Mosul Liwa(Kurdish Qadhas)__: 70

Sulaimani Liwa____: 99

OFFICIALS EMPLOYED IN ARBIL, KIKUK & SULAIMANI LIWAS AND IN THE KURDISH AREAS OF THE MOSUL LIWA.

(i) showing kurds and others by departments

	→ •	∩ _	z	-· O -·	_ a) O	Remarks	
	Kur ds	her s	Kur ds	Ot her s	Kur ds	ers oth ×	X Arabs are shown in brackets after the out of a total figure.	
Administ ration (Genral)	43	25	61	49	104	74 (24)	From these final lists it will be seen that out of a total number of	
Agricultu re		3	4	18	4	21 (17)	731 officials employed in the	
Awcaf	4	2	3	2	7	4 (1)	Northern Liwas (in the case of	
Census	-	1	2	3	2	4 (2)	Mosul, statistics have only been	
Customs	2	7	5	20	7	27 (11)	given for the Kudish areas),	
Educatio n	1	2	79	101	80	103 (31)	there are 324 Kurds and 407	
Finance	1	2	52	39	53	41 (9)	Officials who are not Kurdis. Even	
Health	-	8	6	15	6	23 (9)	Allowing for the kirkuk promise	
Jails	-	1	-	1	-	2 (1)	there are still 165 Arabs	
Law courts	9	7	16	9	25	16 (6)	Employed in the north. If again	
Police	3	9	11	36	14	45 (27)	the statistics for the kirkuk Liwa	
Posts and tells	1	1	7	11	8	11 (6)	are excluded , it will be found that out of a total number of 502	
Public works		1	4	17	4	18 (9)	Officials employed in the other Kurdish areas, there are 279	
Surevys	-	-	-	=	-	-	Kurds, 107 Arabs, 62 Turcomans	
Tapu	-	5	7	7	7	12 (8)	and 54 Christians, Jew, etc.	
Veterinar y	-	1	3	5	3	6 (4)	From the department statistics it	
Total	64	74	260	333	324	407 (165)	will also be seen that following departments have paid least	
	13 8		593	731		(165)	regards to the literal fulfillment of the pledge.	

2. 4. 2. نامەي ھەمفرىس، مەندوبى سامى بريتانى لە عيراق

بۆ نورى سەعىدى سەرۆكى وەزىرانى عيراق

بۆ نورى سەعىد، سەرۆكى وەزىرانى عىراق

بەغداد، 7 ى 3 ى 1931

نیشانه به نامهی پایهبهرزتان ژماره 646 ی رۆژی 16 ی شوبات و ژماره 811 ی 4/ 5 ی 3. دربارهی سیاسهتی کوردیی حکومهتی عیراق.

1. پایهبهرزتان له بیریتی، دهربارهی نامهی روّژی 16 ی شوبات، من وتم که پیشنیاری ناکهم هیچ کاری لهسهر نامهی یهکهم بکری که نیشانهی پی دراوه، تا کیشهی قانونی زمانه ناوچهییهکان بهلانا ئهخری، ئیستا حهز نهکهم به دریژی وه لامی نامهی یهکهمی پایهبهرزتان و خالهکانی نامهی 5/4 ی 3 تان بدهمه وه، پایهبهرزتان و خالهکانی نامهی 5/4 ی 3 تان بدهمه وه، پایهبهرزتان وهزارهتی ناوخو که پهیتا بدهمه وه، پایهبهرزتان و له نهنجامی نهوه دا گومانتان پهیدا کردوه له بزوینه و هوی راسته قینهی ئه داوایانه به بدهمه در از دریژهی نهدهنی که نهگهر هیچ مهبهستیکی سیاسی له دواوه نهبی، نهبو نهم داوایانه له ناوچه ی کوردییهکان دا قهتیس بکرین بی نهوهی توخنی ریکخستنی حکومه تبکهوی، بی نمونه، دروستکردنی ههندی وهزیفهی دیاری کراو له پایته خت دا. پایهبهرزتان داوا نهکهن سنوری دابنری بو نهو داوایانه ی که موسته شار به ناوی (رازی کردنی کوردهکان) هوه نهیخاته به دهم وه زیری ناوخق، یان نه داوایانه سنوردار بن و قهتیس بکرین له ناوچه کوردییهکان دا بی نهوهی توخنی ریکخستنی دهوله تبکهوی.

حەز ئەكەم ئەوە بەتەواوى رون بكەمەوە بۆ پايەبەرزتان كە من نيازم نيە دەس بخەمە ئازادى كارى موستەشارى وەزارەتى ناوخۆوە، سەبارەت بەو پيشنيارانەى كە ئەو پىنى وايە گونجاون يا ھەرچ بابەتىكى تر. پايەبەرزتان ئەزانن، ھەروەكو منىش لە ئامۆژگارى كىرىن يا ئەيكەم، ئەوە ئىشىي خۆيەتى بىكا وەكو خزمەتكارى حكومەتى عيراق، ئەوەى پالى بە موستەشارەوە ناوە تەنيا ئارەزوى يارمەتىدانى حكومەتى عيراقە لە كارگىرى گشتى بەرىۋەبەرايەتى يا و، بە دەست ھىنانى پايەى دەوللەتىكى بە تەواوى خىق حوكم كىردوى ئەندامى كۆمەللەى نەتەوەكانە.

له بابهت ئهو ئامۆژگاریانهی ناو بهناو لهلایهن سیّر کیناهان کوّرنوالیسهوه دراون به وهزیری ناوخوّ، پیّویسته من دلّنیاتان بکهم که به گهرمی پشتیوانییان ئهکهم، چونکه باوه رم وایه ئه و له یهک نهگهیشتنهی له نیّوان کوردهکان و حاکمهکانیان دا دروست بوه ناهیّلیّ، چهرخی بهریّوهبهرایه تی چهور ئهکا و گهشهیهکی برایه تی نیازپاکی ئهخولّقیّنی که پیّویستن بوّ ناشتی و حکومه تی باش له ولاّت دا.

باوه پم وایه ئه و ئامۆژگاریه ی ههمیشه به پایهبه رزتان ئهگا، به شایانی بایه خ پیدانیکی جددی وهرئهگری، ناره زایی و پهشیوی له ناوچه کوردییهکان دا که له چهند مانگی رابوردودا په ژارهیه کی ناخوشی بو من دروست کردوه، به جیبه جی کردنی ئه و پیشنیارانه نامینی.

پێویست ناکا پایهبهرزتان هیچ ترسێکی ههبێ لهوهی که ئهم پێشنیارانه هیچ مهبهستێکی تـری هـهبێ جگه له بههێزکردنی ماکینهی دهولهت و، دهنگێکی به بهزهییتر له بهرێوهبهرایهتی کوردستان دا.

من هەست ئەكەم ىلنيام لە ھەلسەنگانىنەوەكەتانىدا، پايەبەرزتان ئەوە ئەسەلمىنىن كە پىشىنيارەكانى موستەشار بۆ وەزارەتى ناوخۆ، يان ھى ھەر موستەشارىكى تر، كە بزوينەرى سىاسى ھەبى، بى بناغەيە.

2. من به تەلەگرام ئاگادارى حكومەتى خاوەن شكۆى بریتانیام كرد لهو وەلامهى لەلایهن وەزیرى دەرەوە نیردراوە بۆ تەلەگرامى وەزیرى عیراقى له ئەنقەرە، تیدا راپۆرتى دابو كه حكومەتەكانى توركیا و ئیران پیشنیاریان كردوه پرۆتیستیكى هاوبەش بدەن له كۆمەلهى نەتەوەكان دژى راسپیرییەكانى لیژنهى ئىران پیشنیاركراوى ئیران و توركیا بكا، بەمه حكومەتى عیراق راستەوخۆ سوكایەتى به دەسەلاتى كۆمەلهى پیشنیاركراوى ئیران و توركیا بكا، بەمه حكومەتى عیراق راستەوخۆ سوكایەتى به دەسەلاتى كۆمەلهى نەتەوەكان ئەكا، كاریكى وەھا له هەمو حالەتیك دا، هەر ئەبیته هوى شیواندنیکى له چاككردن نەھاتوى وینەى داهاتوى عیراق، بلاوبونەومى راپۆرتەكە له دەرەومى كۆرەكانى كۆمەلەدا، كەوا حكومەتى عیراق پشتیوانى یا تەنانەت تعاطفى لەگەل ئەم پرۆتیستەدا دەربرپوم كاردانەوميەكى زۆر بەھیزى ئەبی، حكومەتى خاوەن شكۆى بریتانیا ئەوسا به مەحالى ئەزانى داكۆكى له سیاسەتى كوردیى عیراق بكا كه دائەنىي بە خاوەن شكۆ، لەو دالەتەدا ھیواى چونى عیراق بۆ ناو كۆمەلەي نەتەومكان به تەواوى نامینى.

پایهبهرزتان ئهبینی که حکومهتی خاوهن شکو هاوبیر نیه لهگهل نه و وهلامهی بهپیی رینوینیهکانی پایهبهرزتان نیردراوه بو وهزیری عیراقی له ئهنقهره که هیچی تازهی تیدا نیه، بهلام وا ئهگهیهنی که حکومهتی عیراق ئهیهوی بهشدار بی لهگهل حکومهتهکانی تورکیا و ئیران له پروتیستی پیشنیارکراویا. پیشنیار ئهکهم بو پایهبهرزتان ئیستا ئهوه بو وهزیری عیراق له ئهنقهره رون بکهنهوه که حکومهتی عیراق نیازی شتی وای نهبوه. (15311 – 60371)

2. 4. 3. دانيشتني ژماره 526 ي مهجليسي نواب

ىلنىشىتنى ژمارە 526 ى رۆژى پىنجشەمە، 13 ى 2 ى 1930، كۆبونلەومى ئاسايى سالانى 1929 – 1930، بە سەرۆكايەتى تۆفىق السويدى.

سەرۆک: مادەي دوەمى بەرنامەكە بە وەزىرى لىيرسراو رائەگەيەنرى.

پرسیاری مەعروف جیاوک (ھەولیّر) ئاراستەی سەرۆکی وەزیران کراوه، دەربارەی ئەو بنچینانـەی حکومەتی عیراق دایناون بۆ ئەو گفتوگۆیەی ئەویستریّ بکریّ بۆ بەستنی پەیمانە تازەکە و، ئەو مەرجانە کۆمەلّــەی گەلان دانــی پیّـدا نابون دەربارەی ناوچــهکانی ســهرو. پرســیارەکە خویّندرایــهوه، ئــهمیش دەقەکەیەتی: تکام وایه ئەم پرسیارانە لە سەرۆکی وەزیران بکریّ، بۆ ئەوەی به دەم لە بەردەمی مەجلیسی بەرزدا وەلاّمیان بداتەوه، ئەو بنچینەو ریّوشویّنانه چین کە حکومەت دایناون بۆ گفتوگــۆی ویســتراو بــۆ بەستنی پەیمانە تازەکە؟ ئایا ھیچ ئیعتیرازیّ لەســەر ئــەو مەرجانــه ھەیــه کــه کۆمەلّــەی گــهلان لــه بابــەت ناوچــهکانی سەرو سەلماندویەتی؟ ئایــا حکومــەت بــه تەمایــه لــه نــاواخنی پەیماننامەکــەدا جیّگیــری بـکـا، هــەروەکو خــوا لیّخوشــبو عەبدولموحســین ســەعدون بــهگ ســالّی 1926 لەبــەردەمی مەجلیســی بــەرزدا پشتیوانی لیّ کرد؟

نـاجی السـویدی (سـهروٚکی وهزیـران و وهزیـری نـاوخوٚ): هیٚشـتا گفتوگـوٚ نـهکراوه. ئـهو بنچینـهو ریّوشویّنانهی حکومهت له کاتی گفتوگوّنا پیّرٍهویان ئهکا، ههمان بنچینهن که حکومهت له کارنامهکـهی خـوّینا لهبهردهم ئیّوهی بهریّزنا خویّندویهتیهوه.

هیچ ئیعتیرازی لەسەر هیچ مەرجیک که ئەوتری کۆمەللەی گەلان سەلماندویەتی نیه.

حکومهت بیر لهوه ناکاتهوه یا لای وا نیه شتیّ له پهیماننامهیهکی ناودهولّهتی،ا باس بکا کـه لهسـهر بنچینهیهکی سیاسی دهولی گشتی، له نیّوان دو دهولّهتی به تهواوی سهربهخوّیا ئهبهستریّ. مهعروف جیاوک (ههولتر): وه لامی پایهبهرز سهروکی وهزیران ناتوانی نه من و نه مهجلیسی بهرز قانیع بکا. لیرهدا رونی ئهکهمهوه که ههندی ماف ههن کومه آهی گهلان سهاماندونی و حکومه تی عیراقیش سوره لهسهر پشتیوانی و چهسپاندنی، لهو مافانه که خویندن له ههمو ناوچهکانی سهرودا به زمانی کوردی بی فهرمانبهرهکان لهو کوردانه بن که به باشی زمانی کوردی ئهزانن بو ئهوه ی خه آک و فهرمانبهران له یمکتری تی بگهن. باوه رم وایه ئهو بریارانه خراونه ته ناو قانونی ئهساسیه وه که سویندمان بو پشتیوانی خواردوه، ههروه ها خراوه ته ناو پهیماننامه ی 1922 هوه، ئهم مافانه یه کگرتویی عیراق دابین ئه کا، حه زئه کهم پایهبهرز سهروکی وه زیران رونی بکاته وه که حکومه ت گرنگی به مافانه ئه دا و ئهیانخاته یهیمانه که وه.

ناجی السویدی: (سهرۆکی وهزیران و وهزیری ناوخۆ): نازانم ئه و نوقتانهی نائیبی بهریز... بۆ دلنیاکردنی بیری نائیبی بهریز ئهلیّم، ئه و بنچینانهی حکومهت لهسهری رۆیشتوه بو باش بهریّوهبردنی کاروباری دهولّهت له ههمو عیراق دا و لهو ناوچهیش دا که نائیبی بهریّز باسی کرد، جیّگهی ستایشی کوههلهی گهلان و دهولّهتی هاوپهیمانیش بوه. ئهو بهلیّن و پهیمانانهی حکومهتی عیراق داونی ناتوانی لیّیان پشیمان ببیتهوه. نازانم چ هویهک ههیه بو گومان کردن له نیازی باشی حکومهتی عیراق سهبارهت به جیّهجی کردنی بهلیّنهکانی و، بهردهوام نهبونی ئهم بارودوّخه له پاشهروّژدا، له کاتیّکدا ئه و بهلیّنانه له قانونی ئهساسیدا دراون. باوهر ناکهم هیچ هوّیهک ههیی بو دودلّی و گومان لهو بنچینانهی که تا ئیستا حکومهت لهسهریان روّیشتوه و له پاشهروّژدا لهسهریان ئهروا.

مهعروف جیاوک (ههولیّر): پایهبهرز سهروّکی وهزیران و، مهجلیسی بهرزو میللهت ئهزانن که نارهزاییه کی به هیّز بهرامبهر سیاسه تی گشتی حکومه ته هه و، نهو وتاره من بلّاوم کردوّته وه ههموی راسته. (محازر مجلس النواب، جلسه 26 فی 13 ی 2 ی 1930، ص 356).

2. 4. 4. مولاحهزاتمان دەرحەق بەياناتى وەزارەتى حازرە (سەعيديە)

له پاش تەدقىق و تەحقىقى ئەو بەياناتە رەسميەى وەزارەتى حازرە كە لە 10 ى 4 ى 1930 دا لە جەرائىدى بەغادا نەشر كرابو، لە نەزەرى مىللەتى كوردا وا ديارە: كە سياسەتى وەزارەتى حازرە، سياسەتىكى تەفرەدان و وەقت بەسەر بردنە، چونكە مەضمونى ئەم بەياناتە شتىكى تازە نيە، ئەم وەعدە بىلفىعىل بە حلى قەرارى عصبە الامم و بە سىيھەمىن مادەى معاھىدەى سالىي 1922 و مادەى 17 مىنى دەستوورى عيراقى موئەييەدە و لە تەرەف مەرحوم عەبدولموحسىن بەگ سەعدونىشەوە، چەنىد جارىكى لە مەجلىسى نيابىدا رەسمەن وە بە كەمالى صەراحەت بەيان و ئىعتىراف كرا بو. ئەساسەن قىسمىكى لە مەولدى ئەم موقەرەرانە لە قىسمىكى كوردستان دا بە تەواۋى تەتبىق كراۋە، بىنائەن عەلەيھى مىللەتى كورد واى لا خۆش ئەبو كە وەزارەتى حازرە دەرحال ئىكمالى بەقىيەى بكردايە. ئىتر مىللەتى كورد نايەوى ئەوقاتى خۆى بە تەفرەدان خايم. ۋە بە وەعدى ئىمرۇ سبەي خۆى ئىغقال بكا. بىنا لەسەر ئەمە بەرامبەر ئەم وەعدى وەزارەتە كە لە حال خىياتىر بۇ ئىستىقبالە مىللەتى كوردىش تەشەكوراتى خۆى بۇ ئىستىقبال ھەلدەگرى.

له مهسائیلی ئیداری حازرهدا ههرچهنده له تهعیین بونی (توفیق وههبی بهگ) بو موتهسه پیفی سلیمانی نامهمنون نین، چونکه ئومید و ئینتیظاری چاکهی لی دهکری، له عهینی وهقت دا وامان ئهویست بو لیواکانی تریش پیاوانی دلسوز و حال شوناس و کوردخواه و کوردنه ژاد تهعیین بکرایه و بکری، لهبه رئهمه بو جهابی ئیعتیمادی میللهتی کورد دهبوایه سکوردی موته سه پیفی کهرکوکدا ئه م جیهه ته به رچاو سئهمجا ئیستاش بو ئهوی ئیمان به حوسنی نییهتی وهزاره تهینن، کوردان ئارهزو ئهکهن بو موتهسه پیفی ههولیر

زاتیکی وا تهعیین بکری که حائیزی ئه و صیفاته بی که له سهرهوه بهیانمان کرد.. وه ههروهکو له مهجلیس دا له تهرهف مهندوبه کوردهکانهوه تهلهب کرا بو، حالهن لیوای (دهوّک و باجه لآن) تهشکیل بکری.

ئيتر له ئەقوال زياتر ئينتيزارى ئەفعال ئەكرى، كوردىش قسەى خۆى بۆ دوايى ھەڵگرتوه...!

2. 4. 5. ههمو شهویک روزیکی له دوایه

شه پی گهوره به ههمو ئهوضاعی جانسوزانه وه که خهریته ی سهرزهمینی تیک دا و لهلایه کی تره وه که چهند خانمانی قهرانیتی تارومار کرد، که چی له سهریکی تره وه زور میلله تی تری به ختیار کردو چهند حکوماتی وه کو لیتوانیا، ئوقرانیا، پو لونیا…ی هینایه وجود. وه دیسانه وه وه وه عائیله ی ئالی عوثمانی سه فیل و سهرگهردان و ده ربه ده رکد، که چی جمهوریه تی تورکیای به ههمو تازه گی و فه عالیه ته وه هینایه وجود.

بینائهن عهلهیهی ئیمهیش ئهتوانین بهپیّی ئهوضاعی خومانه وه موقابیل بهم ههمو فهلاکه ت، بوّمباران، موهاجه رهت و سهفاله ته وه میلله تی کورد بیلخاصه لیوای سلیّمانی چاوی پی کهوت و، به ئیعتیباری ئهو ئینتیظاری لوتف و شهفه قهته ی که له حکومه تی نه کرد و که بهرامبه ربهم ههمو فهلاکه ته به عهزمیّکی تهواوه وه به نومیّدی پادداشی چاکه ثهباتی کرد نه تیجه به موکافاتی خوّی گهیشت، ئه وا شهوی لیّ روّر بوه وه، ئهوا ئهمروّ دهرگای به ختیاری بو کرایه وه یه عنی به کوردی بیلیّن بهرامبه ربهم ههمو ته حهمولی فه لاته، بهرامبه ربهم ههمو چاوه روانیه، دهرگای لوتفی حکومه تی لی کرایه وه: له تیگهیشتو و ترین و چاکترینی میلله ته کهمان و لهسه مهفورازانی عیلم و مهعریفه تکهم وه ته مهمو میلله تبه دلیّکی رون و بی غه شهوه خوّشی نهوی به یاده می نورن و بی غه شهوه خوّشی نهوی به گاره و به می نورن و بی غه شهوه موته به به نورن و به می نهوی به به می نورن و بی خه شهوه موته به به نورن و به به به می نهوی به به می کردین و که موته به به نادوی حه سانینه وه، تاریکی له سهر نومیّد و تهمه ناکهی یا دردین و که نامی کردین و نیستقبالیکی زوّر باشی بو حاضر کردین.

ئیمه به ههمو مهوجودیه تمانه وه به رامبه ر به م جو لانه وه و حوسنی نیه تی نه م قابینه عالیه ی حکومه ته له به جی هینانی شوکران زبان و قه لهممان عاجز نه بینین. هه ر ئه توانین به نل و به گیان ته مه نای سه رکه و تنی قابینه ی حازره بکه ین. وه بن مزفه قیه ت و سه رکه و تنی نهم موته سه ی خوشه و یسته مان که سه عاده تی توفیق و ههبی به گه، ههمو لایه ک دهست بدهینه یه کتری و بن به رزی و بلندی موشار ئیله یهی له خوا بپار نینه وه، بن سه رکه و تن به رکه و تنه یه کتری و بندین و به مهمو خسوسیکه و هاریه ی بدهین.

پشت به خوا له غهزهتهی دواییمانا تهرجومهی حالّی موشار ئیلهیهی عهرزی خویّندهوارانی ژیان ئهکهین. (ژیان، ژو23، 19 ی 4 ی 1930)

2. 4. 6. تەشرىف بردنەوەي موتەسەرىفى پىشو سەعادەتى ئەحمەد بەگ

سه عاده تی موته سه پیفی ئه کره می پیشومان روّژی جومعه که ته صاده فی نوّی مانگی کرد. به ریّی که رکوک دا ته شار، رهنیسی که رکوک دا ته شریفی برده وه هه ولیّر، به صوره تیکی حورمه تکارانه له ته رهف عومومی ئه شرافی شار، رهنیسی به له دیه، روئه سای ده وائیر و مهنمورینی لیواوه به نوّتوموّبیل له ته رهف قیسمیّکه وه هه تا که رکوک ره وانه و عهرزی خوا حافیظی لیّ کرا.

ژیان: سهعادهتی ئهحمهد بهگ له مودهی ئهم سیّ ســالهٔها کــه لــهم لیوایــهها مایــهوه، حهقیقهتــهن وهکــو ئهمنیهت و ئاسایشی لیواکهی تهئمین کرد، بق ئاوههانی شارهکهیش گهلیّ ههولّی ها و بهرامبهر به ئههالی لوتف و شهفهقهتیّکی تهواوی ههبو. گهورهو بچوکی لیواکه لیّی مهمنون بــو. دائیمــهن بهرامبــهر بــهم شهخصــه عالیــه حورمهتكار بون. ئوميد ئەكەين لەھەر كوييەكا ببى، ھەر موەفەق و بە بەختيارى بـژى و ئـەم مەحەبەتـەى كـە دەرحەق بە ئەھالى ئەم ليوايە ھەيەتى ھەر باقى بمينىتەوە. (ژيان، ژ239، 19 ى 4 ى 1930)

2. 4. 7. تەشرىف ھێنانى سەعادەتى موتەسەرىفى ئەكرەمى مان

موتەسەرىفى تازەمان خەنابى تۆفىق وەھبى بەگ لەگەل رەفىقەي فاضىلەي موختەرەمەيدا، شەوى دەي مانگ له بهغدادهوه به ریّگای ئاسن حەرەكەتیان فەرمو. له بەیانی با گەیشتنه ئیستاسیوّنی كەركوک و لـه تـەرەف لاوه پنگهیشتوهکانی کوردهوه له ئیستاسیونهکه ئیستیقبال و به چهیلهلندان عهرزی به خیرهاتنی کرا و لهویوه لهگهڵ موستهقبیلین دا بق ئیستراحهتیکی چهند دهقیقهیی تهشریفیان برده نادی مهلهکی کهرکوک و له دوای ماندو حەسانەوھيان، بە ئۆتۆمۆبيل رو بە سليمانى حەرەكەتيان فەرمو. لە تەرەف رەئيسى شار و عومـومى ئەشـراف و روئەساى دەوائىرو ئەكسەرى ئەھالى سلىمانى و ھەمو مەئمورىنـەوە، قىسـمىكى ھـەتا چەمچـەمال و قىسـمىكى لـە مەركەزى تەيناڭدا ئىسىتىقباليان فەرمو، وە عەرزى بەخپرھاتن و بەرامبەر بەم تەشىرىف ھێنانەي دەرەھەي دلخۆشى و شادمانى ئەھاليەكەيان عەرز كرد. موشار ئيلەيھى لە مەركەزى تەينال دا لە ئۆتۆمۆبىلەكـەى تەشرىفيان هننایه دهری، یه که یه که دهستی موسته قبیلینی گوشی و له دوای خیتاب به حازرون ئهم نوتقه حوانه که بو بوه سهبهبی مهسروریهتی ههمو لایهک ئهیفهرمو. وه فهرموی موقبیل بهم تهعینهم زور مهسرورم، خوم به بهختیار ئەزانىم چونكە يەگانە ئارەزوى من ھەر ئەۋە بوھ كە فرصەتتكىم چنگ كەوى خدمەتى وەتەن و مىللەتەكەم بكەم. وا شوكر مۆفەق بوم و تەمەناكەم ھاتە جىي و بى خدمات كردنى وەتلەن و مىللەتەكلەم، خوا ئىم فرصاەتەي يىي به خشیم، ئیتر ئومید ئهکهم ههمو فهردیکی میلاه ته که به دلیکی پاک و جدیه وه معاوه نه تم بکهن، دهست بدهینه دەست يەكترى و بۇ يېشكەوتن و بەرزبونەوھى قەومەكەمان لەژېر بەيىداغى غىراقىي خۆشەوپسىت دا تىخكۆشىين، ببينه كاركەريكى بەسود لەناو ئەم وەتەنە شيرينەدا. نەەتى موتەسەرىفى پېشىو ئەحمەد بەگ شايانى تەقىدىرە، چونکه بناغهی پیشکهوتنی قهومیک ئاسایشیهتی و ئهویش به راستی لهلایهنی ئهو زاته موحتهرهمهوه زور چاک ىامەزراوە، منيش بۆ ئاسايش ھەر لەسەر ئەو ريڭايـە ئـەرۆم و بـۆ زانسـت، صـيحەت، دەولەمـەنى، صـنعەت، وە تەعمىر و زەراغەتى مەملەكەتەكە لە داخلى ھۆزى بەشەريەت دا تىنئەكۆشم.

له دوای تهواو بونی فهرمودهکهی، لهگهل ئهو ههمو قهلهبالفه زفرهدا تهشریفیان هیّنایه سلیّمانی و هـهتا ناو شار تاقم تاقم ئههالی له ریّدا حمهفبهستهی ئیستیقبال و ئیحتیرام بون.

ژیان: ئیمهش دیسانهوه به ناوی عومومی میللهتی کورد و ئههالی لیواکهمانهوه، عهرزی بهخیرهاتنی ئهکهین و تهمهنا ئهکهین خوای گهوره و مهزن ههمو فرصهتیکی پی ببهخشی و بو خدمهتکردنی ولات و میلاهتهکهی موهفهقی بکات.

(ژیان، ژ 239، 19 ی 4 ی 1930)

2. 4. 8. **داخل**ي

موفهتیشی ئیداری خوشهویستمان سهعادهتی کاپتان گاون، به مهندونیهتی شهش مانگ روزی شهممهی 3 ی ئهم مانگه تهشریفی بردهوه بهریطانیا، له تهرهف سهعادهتی موتهسه پیفی ئهکرهمی و روئهسای دهوائیرهوه تهشیم و خواحافیظی لی کرا.

له جىّى موشار ئىلەيھى ھەتا عەودەت ئەفەرمويتەوە، سەعادەتى كاپتان "البن" موفەتىشى ئىدارى عـەمارە تەشرىفى ھىنايە سلىمانى و موباشەرەتى بە ئىش فەرمو، عەرزى خواحافىظى سەعادەتى كاپتن گاون و بـەخىر ھاتنى موفەتىشى ئىدارى تازەمان ئەكەين. (ژيان، ژ 238، 8 ى 4 ى 1930)

2. 4. 9. موفهتیشی ئیداری تازهمان سهعادهتی کاپتان گاون

به موناسهبهتی مهئزونیهت و تهشریف بردنی موفهتیش سه عادهتی کاپتن لاینهوه، ههرچهند مودهتیک سه عادهتی میجهد لوئیدی موفهتیشی ئیداری که رکوک به وه کالهت تهماشای ئه م ایوایه شی ئه کرد. به لام ئهمجاره سه عادهتی کاپیتان گاون که خاتره و مهوقیعیکی عالی ههیه لهم لیوایه دا. بو ئهم وهزیفه یه ته عین کرا. روژی پینجشه مه می 13 ی مانگ ته شریفی هینایه سلیمانی.

وهقتیک که حکومهت ئهم لیوایهی ئیشغال کردهوه، موشار ئیلهیهی به صیفهتی قوماندانیتی لهگهل جهیشی عیراقیدا تهشریفی هینایه ئیره، مودهتیکی زوّر که قوماندانی عومومی عهسکهری بوه وه که سلیمانی له ئینقیلاب و فهلاکهتیکی گهورها بو زوّر خدهمهتی کردین، به ههمو قوهتیهوه بوّ محافظهی حهیات و مالمان و بوّ ئیصلاحی ئهو حالهمان سهعی و هیمهتی فهرمو، له دواییش با به سهبهبی شارهزایی و خهدهماتی پیشویهوه، بو به موفهتیشی ئیداری لیواکهمان و مودهتیکی زوّریش لهم وهزیفهیها بو تهرمقی و تهعلیمان ههولی با نهتیجه ئیدارهیه کی باشی لهم لیوایه با تهنظیم و تهسیس کرد، به نهوعیک که ئیستاش ئههالی مهدیونی شوکرانیتین، تهعینی ئهمجارهیش بو به سهبهبی مهسروریهتی ههمو ئههالی و فهره ح و خوشیه کی خسته بلی ههمو لایهکهوه.

بەناوى عومومەوە عەرزى بـەخيّرھاتن و قـدومى موبـارەكى ئەكـەين. تەمـەناى سـەعادەت و مۆڧـەقيّتى ئەكەين. (ژيان، ژ 180، 20 ى 6 ى 1929)

2. 4. 10. بهياني رەسمى له بابهت موعاههدهى تازەوه

موفاویزهکانی عیراق و بهریتانیا ئیتیفاقیان کرد لهسهر ئیمزای موعاههدهیه کی ته عاروف و سهداقهت. که لهگهل عیراق داخل به عهسبه تول ئومهم بو پهله ئهکری له تهنفیزی دا، وه که ههردولا ئیتیفاقیان لهسهر کرد له عهینی وهقت و میعاددا له بهغدادو لوّندهره نهشر ئهکریّ. ئهساساتی موعاهه دهکه ئهمهیه:

- 1. ئیعتیراف به ئیستیقلالی تهواوی عیراق، وه دهرعوهده کردنی مهسئولیهتی ئیدارهی ههمو شئونی به تهنها. وه دهرعوهده کردنی مهسئولیهتی ناخلیه، وه به پینی تهحالوف بهرامبهر به ئیعتیدایهکی خاریجی مونافهههی.
 - 2. لهغوى موعاهه دات و ئيتيفاقاتي كه له بهيني عيراق و بهريتانياي گهوره كراوه.
- که موعاههدهکه هاته حهییزی تهنفیزهوه ئیعتیرافی ساحییی جهلالهتی مهلیکی بهریتانیا، بهتهواو بونی مهسئولیاتی ئینتیدابیه که ساحیی جهلالهتی مهلیکی بهریتانیا نائیس به عیسراق قوبولی کسرد بو، له خویهوه تهواو ئهبی.
- 4. كىشانەوەى ھەمو قواى بەرىتانىا لە ھنىدى و موسىل لـه مودەتىك دا كـه لـه ئىعتىبارى تـەئرىخى تەنىرىخى موعاھەدەكەوە، لە پىنج سال تەجاوز نەكات، وە بە ئىجاردانى 3 قاعىدەى ھەوائى لە غـەربى فـورات و شەتتول عەرەب دا لەلايەنى حكومەتى عىراقىيەوە بە ساحىيى جەلالەتى بەرىتانىا بـه شـەرتى موحافـەزەى ئـەم قاعىدانە لەلايەنى حەرەسى خاسى ساحىيى جەلالەتى مـەلىكى عىراقـەوە ئىجـرا بكـرى، بـە مەسـرەفى خاسـى ساحىيى جەلالەتى مـەلىكى عىراقـەوە ئىجـرا بكـرى، بـە مەسـرەفى خاسـى ساحىيى جەلالەتى بەرىتانىا.
- 5. مودهتی موعاههده له ئیعتیباری دهستکردن به تهنفیزیهوه، بیست و پینج ساله بینا لهسهر تهلهبی یهکی له فهریقهینی موته عاقیدین دهست ئهکری به موفاوه زه له بابه موعاههدهیه کی تازهوه بو تهئمینی مواسه لاتی ئهساسیه ی جهوییه ی ئیمپراتور، ئهگهر لهم مهسئه لهیه دا ئیختیلاف حاسیل بو، حهواله ی مهجلیسی عهسبه تول ئومهم ئهکری.

6. ھەر تەرەڧە لە موتەعاقىدەين لە ولاتى ئەوى تريانا، لە تەرەف مومەسىيلىكى دىپلۆماسىيەوە تەمسىيل ئەكرىخ. بە پىزى ئوسىولى مومەسىيلىنى دوەلىي مەستەقىللە ئىعتىمادى ئەدرىتىخ. (ژيان، ژ 249، 7 ى 7 ى 1930)

2. 4. 11. به واسيطهي موتهصهرريفهوه بۆ ئههالي سلينماني

برقيتكم س141 في 9 الجارى نرجو تبليغ الجواب الاتى الى حفيد زاده عبدالقادر و رفقائه الموقعين على البرقية الموحهة الى رئاسة الوزراء

ان المعاهدة تشمل جميع سكان العراق على اختلاف طبقاتهم وتعود منافعها وواجباتها لهم وعليهم جميعا وبالطبع ان اخواننا الاكراد هم منهم واليهم اما الحقوق الممنوحه للاكراد فمحفوظة تماما بحكم القانون الاساسي الذي في واجب الجميع تاييده ورعاية احكامه.

س2233 الداخلي

جواب

15 ی 7 ی 1930

بهغدا: وهزيري داخليه

تەلغرافى مەعالىتان بە واسىتەى موتەسەرىيفەوە تەبلىغمان كرا، ئىمە تەتبىقى قەرارى عىصبەتول ئومەممان ئەوى كە ئەمەيش بە تەواوى تەوافوق ئەكات بە مادەكانى 109 و 110 لە قانونى ئەساسى.

عومومى ئەعيان و ئەشرافى سليمانى. (ژيان، ژ 254، 28 ى 7 ى 1930)

2. 4. 12. عمومي ئەشراف و قىسمىكك عەشايەر چونە تەلغرافخانە

رۆژى 22 ى 7 ى 1930 عومـومى ئەشـراف و قىسـمێک عەشـايەر چونـه تەلغرافخانـه، رەئىسـەل وزەرايان بانگ كردە سەر تەلەڧۆن، لە وەكالەتى عومومەوە حەمە ئاغاى عەبدورەحمان ئاغا ئەم قسـانەى لەگـەڵ كرد:

فەخامەتمەئاك!

لهو موعاههده تازهیهی که کراوه ئهو حقوقهی عیصبهتول ئومهم خستویهته قهرارهوه و به کوردی به خشیوه تیا دهرج نهکراوه، بق نهم خسوسه موتهعهدید دهفعه له تهرهف عومومی عهشائیر، ئهشراف، توجار خولاصه ههمو کوردهکانهوه تهلغراف بق زاتی دهولهتیتان نوسراوه، مهعهلهسف ههتاوهکو ئیستا جوابیکی شافیمان و عالمان وهرنهگرتوتهوه، ئینتیظار ئهکهین.

جوابى رەئىسەل وزەرا بە تەلەفۆن

منیش وهکو ئیّوه کـوردم و ئـارهزوی سـهعادهتی ئهکـهم و بـق ئـهم خسوسـه سـهعی ئهکـهم و لهگـهڵ مهندوبی سامی۱ له موناکهرهاین، ههتا چوار روّژی تر بق ئهم خسوسه بیّینـه سـلیّمانی و گفتوگوتــان لهگـهڵ ئهکهین. رهئیسهل وزهرا. (ژیان، ژ 254، 28 ی 7 ی 1930)

2. 4. 13. تەلەغرافى ئەشرافى ھەولىر بۆ ئەشرافى سلىنمانى

سليماني: ميرزا تۆفيق قەزاز

له موتالهباتی حقوقمان سهبات باعیسی نهجاته، میللهت پشتیوان خواش لهگهلمانه. 20 ی 7 ی 1930. عوسمان ئهفهندی زاده: ئهحمهد. مهعروف جیاوک

حوابي سلنماني

هەولتر: ئەعبان ئەجمەد بەگ و جباوك

سەبات ئەبەدىيە يشتيوانى وەتەنيەروەران كەفىلى موفەقيەتە. بەناوى سلىمانيەوە تۆفىق قەزاز. (ژىيان، ژ 255، 31 ی 7 ی 1930)

2. 4. 14. له چهمچهمالهوه:

سليمانى گەورەكانى موتەزاھىرىنى كوردان

بۆ بەرزى مىللەتمان خۆمان و عەشىرەتمان فىداكارىن بۆ سەركەوتن يشتىوانىن.

لاوانى كوردى چەمچەماڭ: رەئىسى بەگزادە، محەمەد ئەمىن، رەئىسى ھەمەوەند، ئەمىن.

حوابي سليماني

چەمچەمال ئەمىن ئاغا، ئەمىنى رەشىد ئاغا

حسیاتی بهرز، پشتیوانیتان ههزار قات قوهتی داینی. بژی کورد، ههمهوهند.

بەناوى موتاظاھىرىنەوە عەبدولقاىر. (ژيان، ژ 254. 28ى 7 ى 1930)

2. 4. 15. له ئەشرافى سليمانىيەوە بۆ مەندوبى سامى و رەئىسەلوزەرا

23 ي 7 ي 1930

بهغداد فهخامهتي مهندوبي سامي عيراق

بهغداد فهخامهتى رهئيسهل وزهراى عيراق

بق مەعلومات بق سەعادەتى موتەسەرىفى ئەكرەمى سلىمانى

بق مەعلومات بق سەعادەتى موفەتىشى ئىدارى سلىمانى

مەوثوقەن خەبەر وەرگىراوە بە موناسەبەتى ھاتنى فەخامەتتان بۆ كورىستان، مەئمورىنى ئەلوپەي كورىيپ كورىمكان تەضييق و تەھىيد ئەكەن بۆ ىەست ھەڵگرتن لـە حقوقىيان ئەگـەر مەقسـەد لـە ئىسـتىفتايە لـەژێر ئـەم شەرائیطەىا نە مەعقول و نە مومكىنە تا كورىستان لەژىر تەئئىرى نفـونى مـەئمورىنى ئىــدارەي عـەرەب ىا بيــت، ئىستىفتايەكى عاىلە و وەتەنيەروەرانـە موسـتەحىلە. وە لـە تـارىخى بەشـەرىا نـەبىنراوە بـۆ ئىسـتىفتا ئـەفكارى حوررهی میللەتیک تەضپیق بکریت بق قبولی تەرجیحی ئەسارەتی خقی بەسەر حورریەت نا. موقابیـل بـەم حالــه بەشىدەتەرە پرۆتىستۇ ئەكەين. ئەشرافى سلىمانى. (ژيان، ژ 254، 28 ى 7 ى 1930)

2. 4. 16. له تۆفىق قەزازەوە بۆ نيەر ئيست

24 ي 7 ي 1930

لەندەن- نيەر ئىست، تەلغراف

ئەو مەقالەيەي ئێوە كە لە خسوس موعاھەدەي ئىنگلتەرە و عيراقەوە نوسىي بوتــان و ئيھمــالى حقــوقى کورىتان دەرخست بو و جەھدى غەير ئەندېشانەتان بۆ حىمايەي. لە تەرەف كورىانەۋە بە تەقىيرېكى عـەظيم و تەشەكوراتى قەلىيەوە قبول كرا، ئەم معامەلەي بەشـەر پەرسـتانەيەي ئىدوە موزاھـەرەتىكى جـوانى قەضـيەي موحيقهي كوربانه.

كوردەكان موتەئەسيفن لە موعاھەدەكە، چونكە ھىچ باسى ئەو حقوقەيان نەكراوە تيـا، كـە بــە مــوحيبى ئەوە حكومەتىكى كورد لەژىر ئىنتىدابى عىصبەتول ئومەم دا تەشكىل بكرى. مەئمورىنى حكومەتى عەرەبيە تەھدىدات و تەضىقاتى ئىمە ئەكەن كە دەس لە حقوقى خۆمان ھەلگرىن، لوتفەن دائىمەن ئەم حەقىقەتە لە لاپەرەكانتانا نەشر بكەن. تۆفىق قەزاز. (ژيان، ژ 254. 28 ى 7 ى 1930)

2. 5. 17. پرۆغرامى فيرقەي موتەزاھىرىنى كوردان

كه له رۆژى 16 ى 7 ى 1930 ئىجرا ئەكرى

- ئامال و مەقسەد لەم موزاھەراتە، صرف لە رێيەكى مەشروعەوە تەلەبى حقوقى مەعلومەى كوردانە كە وەختى خۆى عصبه الامم پێى بەخشيوه و قەرارى لەسەر دراوه.
- فیرقهی موتهزاهیرین به عومومی مهجبوره تهبهعیهتی ههمو قهوانین و نیظاماتی حکومهتیی بکات و حهددهلئیمکان مهیدان به حهرهکهتیک نهدات که بین به سهبهبی ئیخلالی ئهمنیهت و ئاسایش.
 - 3. مەحەللى ئىجتىماع لەبەردەمى سەراي حكومەتى و لەباغى بەلەدىيەدا ئەبى.
- عومومى ئەشرافى مەملەكـەت و روئەسـاى عەشـائير و ئـەھالى ئـەمرۆ كـە موصـاديفى 16 ى 7 ى
 عامومى ئەشرافى مەملەكـەت و روئەسـاى عەشـائير و ئـەھالى ئـەمرۆ كـە موصـاديفى 16 ى 7 ى
 عامومى ئەشرافى مەملەكـەت و روئەسـاى عەشـائير و ئـەھالى ئـەمرۆ كـە موصـاديفى 16 ى 7 ى
- ساحه ی جولانی فیرقه ی موته زاهیرین له به ردهمی سه رای حکومه تیه وه هه تا به ردهمی مزگه و تی گهوره و لهم مه نتیقه مه حدوده ا نامبی.
- 6. له ساعهت نق و نیوی عهرهبی دا، فیرقهی موتهزاهیرین له حالّی سکونهت و ئیعتیدال دا له مهحهالی ئیجتیماع دا حهرهکهت ئهکات و ئهچیته بهردهمی مزگهوتی گهوره. لهویدا بهناوی عومومهوه (له تهرهف رهمزی ئهفندی حاجی فهتاح) هوه قونفرانسیک ئهدریت.
 - 7. لەدواى قۆنفرانسەكە لە ساعەت دەي عەرەبى دا، فيرقەي موتەزاھيرين بلاو ئەبيتەوە.
 - 8. ھەيئەتى مومەسىلەى فىرقەى موتەزاھىرىن، ئەم زاتانەى لاى خوارەوەن:

عەبدولرەحمان ئاغاى ئەحمەد پاشا. عيزەت بەگى عوسمان پاشا. حفيدزادە شيخ قادر ئەفەنىدى. حەمە ئاغاى عەبدولرەحمان ئاغا. رەمزى ئەفەندى حاجى فەتاح. ميرزا تۆفيق قەزاز. مەجيد ئەفەندى حاجى رەسلوڭ ئاغا. سليمانى: 16 ى 7 ى 1930

2. 4. 18. تەشرىف ھێنانى وەلىعەھدى بڵند پايە

تەشرىف ھينانى وەلىعەھەدى بلند پايە و موزاھەرەتىكى عومومى كورد

رۆژى 16 ى مانگ ئەمىر غازى وەلىعەھدى بولوندپايەى عىراق تەشرىفى ھێنايە ساێمانى، ھەمو ئەھالى لىيواى ساێمانى، عولـەما، سادات، ئەشـراف، تيججار، روئەسـاى عەشـايەر، روئەسـاى دەوائيـر، مەئمورينى حكومەت، شاگردانى مەكتەب لـه سـەعات دوى كوردىيـەوە چون بەپىريـەوە و لەسـەر جادەى دەباخانـه لـەو چادرانەدا كە لەلايەن بەلەييەوە ھەلدرابو حازيرو مونتەزيرى تەشرىف ھێنانى بولوندپايەيان بون، لـه سـەعات دەورى 3 ى كوردىدا تەشرىفيان گەيشت. كە گەيشتە نزيـك ئـەم عەشـاماتە لـه ئۆتۆمۆبيـل تەشـرىفى ھاتـە خوارەوە و تەفتىشى حەرەسى شەرەف و كەششافەى كـرد و لەگـەل ھـەمو ئەشـراف و روئەسـاى عەشـايەرو مەئمورىن دا موسافەحەى فەرمو.

لەدواى ئەمە تەشرىفى سوارى ئۆتۆمۆبىلى خوسوسى خۆى بو، ھاتنە ناو شار و لـه مالى سـهادەتى موتەسەرىفى خۆشەويستمان دابەزى.

ئەم ميوانە گەورە و خۆشەويستە، بە ھەمو ئىحتىرامىكەوە قبول و ئىستىقبال كرا.

ههر عهینی روّژ لهلایهنی روئهسای عهشایهر، ئهشراف، تیججار و ئههالی سلیّمانیهوه نومایشیّکی غایهت موتهنتهن و بهدهبده به نیجرا کرا.

به لن نهم نومایشه، رو حیکی غایهت به رز و بهقیمهت، به حیسسیکی غایهت عیلوی و موقه ده سه وه ئیجرا کرا. نه که هه ر عولهما، سادات، ئه شراف، تیججار و روئه سای موحته رهمه ی عهشایه ربه لکه هه مو میله تی کورد. گهوره و پچوک، مندالی مه عسوم له باوه ش دایکیانا له گه ل دایکه به رهنفه ت و شهفه ته که یان، به لکه رو حصی هه مو مردوانی کورد له سه مای مه عنه و یه تو ره حمه ت دا ئیشتراکیان کرد.

له دوای ئهمه جهنابی میرزا توفیق دیسان لهسهر عهینی سهربان ئیرتیجالی بهرامبهر به میللهت، چهند کهلیمهیه کی شیرینی ئهدا کرد. وه له تهرهف ههمو میللهتهوه دهنگی چهپلهریزان و بژی بژی گوی ی ئاسمانی که پ کرد. وه له لایهنی ههمو میللهتهوه تهوکیل کرا مهتالیبی میللهت به وهلیعه هدی بلندپایه عهرز دکات.

ئهم نومایشه به نهوعیّکی وا مهدهنی و سکونهت جهرهیانی کرد که چارهی هیچ کهسیّک غهیری سرور و تهبهسوم، هیچ عهلامهتی یهئس و تهنهسور وه یا تهههور موشاههده نهئهکرا. له دوای ئهمه له سهعات ده و نیوی کوردی دا عولهما، سادات، ئهشراف، تیججار، روئهسای موحتهرهمهی عهشائیر، روئهسای دهوائیر چونه دهولهتخانهی سهعادهتی موتهسه پیفی خوشه ویست و لهویّدا زیارهتی میوانی عهزیز و بلندیایه کرا.

لهویدا لهسهر تهکلیفی میللهت وهکیلی موحتهرهم جهنابی میرزا توّفیق ههلسایه پییان، لهپاش ئهوهی که بهناوی ههمو میللهتهوه عهرزی بهخیرهاتنی وهلیعههدی خوّشهویستی کرد، مهتالیبی میللهتی بهم تهرجه که له خوارهوه ئهینوسین به عهرزی گهیاند، جومله جومله له تهرهف مودیری تهحریرات جهنابی جهلال صائیب ئهفهندییهوه به عهرهبی تهرجومه و به عهرز گهیهنرا، وهلیعههدی خوّشهویست زوّر چاک له ههمو جوملهیهکی گهیشت و به بیققهت گویّهی راگرت.

لەدواى تەواو بون موتالەباتەكە كە عيبارەت بو لە مەزبەتەيەكى عمـومى لەلايـەن خـەتيبى موحتەرەمـەوە تەقدىمى سموى وەلىيعەھدىش بـە واسـيتەى رەئىسـى بەلەدىيـەوە بـە مىللەت گەيەنىزا كە زاتى بلندىپايەيان وەعدى فەرمو ئەم مەتالىبى مىللەتە بە عەرزى عەتەبەى ملوكانەى بگەيەنى و بەم تەحدە موظاھەراتەكە ھەتا ئىوارى درەنگ دەوامى كرد، لە دواى ئىدوارى خەلقەكـە بلاوبونـەوە. (ژيـان، ژيـان، ژيـ 252. 21 ى 7 ى 1930

2. 4. 19. نوتقى موحتەرەم رەمزى ئەفەندى

ئەي كوردىنە!

هەر وەكو قەتعيەتى ريازىيە سابيتە ئىتر ھەمو قەومىك بەلىسان، ئەدەبيات، تەئرىخ، عەنعـەنات، عـورفـ و عادەتى خۆى تەرەقى ئەكات و ئەم عەصرى بىستەمىنى مەدەنىيتە عەصرىكى مىللىيەتە.

موحیت و حالاتی عومومیهی هیچ قهومیّک نهبوه به سائیقی تهرهقی و ئیعتیلا بـق قـهومیّکی تـر، بیلعهکس بوه به سهبهبی فهلاکهت و ئیزمیحلالی.

لهياش حەربى عومومى، تەئرىخ و خەرىتەي عالەم بۆ ئەم موددەعايە شاھىدىكى عادلە.

ههمو زهریفی نهزانین قهومی کورد نایا له نهثنای حهربی عومومی داو نایا له پاش دا گهلی فرصهتی قیمه تداری دهست کهوت، مهعه نهسهف له هیچیان ئیستیفادهمان نهکرد، له ههمو دهوریکدا نهم فرصه باشانه یه که بون به سهبهبی فهلاکهت و ئیدبارمان، مهسئهله نههمیهتی کهسب کرد، لازمه نهسبابی تهحلیل و تهحه یه یه بکه بون و برینه کانی ئیجتیماعیمان دهرمان و ساریژ بکهین، له نه تیجهی نهم تهحه پییاته دا دو عیللهت له خوّمانا نه بینین: یه کیکیان، لهناو نه فرادا نیفاقی دائیمی و بی مهحه بیه تی دوهه میان، بو نیحقاقی حهق و تهرویجی نامال و مهتالیبی عومومییه، موراجه عه ته و فیکر نه کردن.

بیّو لاپه و مانقه ریضی ئه قوام هه نبده ینه وه، له هه مو ئه قوامی مونقه ریضدا ئه مه دو عیاله ته موشته و که بوه به سه به بی نه به به دانه شدا نابی ئیمه مهیئوس ببین. چونکه ئیسلامین. پینه مهره (ص) فه رمویه تی: "الیأس کفر" یه ئس کوفره، عه طاله ته ولید ئه کات و نه تیجه ی عمتاله تیش کردنه فه لاکه ته، میاله تیک صاحیبی مه تانه تی نه خلاقیه بی به عه قل و ته دبیری جوالیه و ه فه لاکه ته ده رسی عیبره ت و ئینتیباه و مرئه گری و ، فه لاکه ته که نه کات به سائیقی ته یه قوظ و ئیمتیلا بی خوی.

کهوابو لازمه له پیش ههمو شتیک با لهناو خوّمانا نیفاقهکه هه لّگرین و. له جیّگای نهم کهلیمه مهشئومه توّوی مهحیبیهت و ئیتیفاق بچینین. زوّر شوکر نهمرو نهثهری خیّری نهم ئیتیفاقه له میلله تهکهمان با ئهبینین. گهوره و بچوک، باخل و خاریج بوّ حقوقی موکتهسهبه و مهشروعهمان له بائیرهی عهقل و قانون، مهنطیق و فیکردا موطالهبه و موبافهعه نهکهن و ههول ئهدهن. وه لازمه لهمهودواش له ههمو ئیشیّکمانا حهق و حهقیقهت بکهین به پشتیوان و رهههرمان.

ئينجا بيينه سهر مهوزوعي ئهم ئيجتيماع و موظاههرهيه:

مهعلومتانه، حکومهتی عیراق لهگهل حکومهتی بهریطانیا موعاههدهیهکی تازهی کرد. حقوقی ئیمه له ماده 3 و 4 ی قهراری مهجلیسی عالی عصبه الامم و ماده 3 ی موعاههدهی 1922 و ماده 100 و 110 ی قانونی ئهساسی حکومهتی عیراقیه تهثیت کرابو، وه که له تهرهف حکومهتی فهخیمهی بهریتانیاوه و جهلالهتی مهلیک و رهئیسی حکومهتی عیراقیهوه رهسمهن تهئیدو ئیعتیرافی پی کراوه، مهعهائهسهف هیشتا ئهسیری دلاسیه و کاغهده و له شکلی عهنقانا ماوهتهوه و حهتتا لهم موعاههده تازهیهش نا که یهک دهفعه موناسهباتی ئینگلیز و عیراق قهطعیهتی کهسب کردوه و ئینتیداب نیهایهتی هاتوه دیسانهوه خراوهته گؤشهی نسیانهوه، موعاههدهکه وهکو فهلاکهتیکی تاکمهضهور ئومیدی ئیستیقبالی مهجو کردوینهتهوه.

لەبەر ئەمە غايەى موزاھەرەكە ئىحتىجاجىكە بى مەتالىب و حقوقى مەشـروحە و مەشـروعەمان. لازمـه گەورە و بچوک ھەمو كوردىك دەست بدەينە دەستى يەكترى و لەم رۆژە تارىخيە ئىستىفادە بكەن.

ئەمرۆ قەومى كورد بە وجودى مولاقاتى وەلىعەھدى عيراق مەسرور و شادانن بۆ عەرزى بەخيرھاتن و مەتالىبى حقوقيە، لە تەرەف عمومەوە كۆمەلىك ھەلىرىرلارەن. ئەم كۆمەلە ھەيئەتى عموميـه تەمسـىل ئەكـەن بـە پشتیوانی ئیوهوه موهفهق ئهبن. لازمه له تهرهف کوّمهلهوه سهعی و له تهرهف ئیّوهوه موزاههرهت و قوهت. ئیتر حهق رهفیقمانه.

> بژی قەراری مەجلىسى عصبه الامم بژی مەتالىيى قەومى كوردو موختارىيەتى ئىدارە بژی مەلىكى عەرەب و كوردان كە مەلىك فەيسەلى ئەوەلە بژی حكومەتى فەخىمەي بەرىتانىا. (ژيان، ژ 252، 21 ى 7 ي 1930)

2. 4. 20. موتالهباتي ميللهتي كورد به واسيتهي ميرزا تۆفيق قهزازهوه

موتالهباتی عمومی میللهتی کورد که به واسیتهی میرزا تۆفیق قهزازهوه تقدیمی صاحب السمو وهلیعهدی خۆشهویستی عیراق کراوه

له پیشهوه بهناوی ههمو کوردانهوه عهرزی بهخیرهاتنتان ئهکهین. وه خوّمان به بهختیار ئهزانین که لهم فرصهته ا تعشریفتان هیناوهته لیواکهمان.

کوردهواری که له ههمو وهقتیک نا به ئیرتباطیکی مهتین و صهمیمهوه مهربوطی عهرشی بهرزی عیراقه، خوّی به شهرهف ئهزانیّ که مهعروضاتی ئاتییه بخاته بهر نهزهری صاحیّب سموتان:

مهعلومی صاحیّب سموتانه که لهم چهندانها موناسهباتی داخلیه و خارجیهی حکومهتی صاحیّب جهلالهت مهلیک فهیسه نی نهوه له له هم کومهتی به ریتانیادا رهبطی موعاههدهیه ککراوه که موافیقی نهم موعاههدهیه ئینتیداب مولغا و تهنها حکومهتی عیراق مهسئولی ئیدارهی داخلیه نهبیّت. لهم موناسهبهته دامانه وی بیهینینه وه خاتر که وهقتی لوجنهی ئیستفتای عصبه الامم و حهللی ولایهتی موصل هاته عیراق، له تهقریرهکه یه اوههای تهوصیه کردوه نهگهر کوردستانی جنوبی رهبطی عیراق بکریّت، لازمه بو موحافه زمی مهوجودیهتی میلایه، عهنعه نه، زمان و عصبه الامم و ماده: 100 و 110ی قانونی نهساسی عیراق دا تهئیدو تهشت کراوه.

حالّی حازر، موافیقی موعاهه ۱ مه تازه ئینتیدایی به ریتانیا ره فع و له سه ریکی تریشه و له بنودی موعاهه ۱ مه بنودی موعاهه ۱ مه موختاریه تی نیداره کهی و ئیعتیرافی پی نه کراوه، کورده واری به عمومی نهم موعامه ۱ مه به ته جاوزیکی صهریحی نه زانن بی حقوقی موعته ره فه یان به یه که لل و یه ک ناواز مه تالیبی خویان که عیباره ته له موختاریه تی نیداره بی کوردستانی عیدراق، یه عنی لیوای که رکوک، هه ولیّر، سلیمانی، نه قزییه ی شیمالیی موصل و قیسمی سه روی لیوای سیروان نیدیعا و عه رزی صاحیب سموتانی نه کات که بی ته تبیقیکی سه ربی عی حه واله ی سولتاتی عولیای بفه رمون. (ژیان، ژیادی 252، 21 ی 7 ی 1930)

2. 4. 21. روداوه کانی کورد

زوّر به داخهوه نامهکانی سلیّمانیم به وردی خویندهوه، چهندم حهز ئهکرد له وشهکانی بهریّوهبهری روّژنامهکه تینهپهرم، وهکو لیّی تیگهیشتم نهم نامانه نازارم نهدهن و ههمو عیراقیهکی دلسوّر که سور بی لهسهر قازانجی ولاتهکهی و له پیناوی یهکیتی و سهربهخوّیی دا گیانبازی بکا، کاتی ببینی کوردهکان لهم ههلومهرجه سهختهدا که ولاّتی پیدا ئهروا، بو ئهوهی مافهکانی به خوّپیشاندان و ئاژاوه بسینیی، دور نیه به هاندانی بیگانه یا کهسانی نهفس نزم بوبی، بو قازانجی تایبهتی خوّیان زولم له گهلهکهیان ئهکهن. نمونهی ئهمان زوّرن و روّرگار کهسایهتیهکانیمان بوّ دهر ئهخا، لهوهتی ئهم نامانه بلّاو بونهتهوه، چاودیّریم ئهکرد برانم کاریگهریان چوّنه، گهیشتمه چهند ئهنجامیّکی تالّ، لیّرهدا ههندیّکیان ئهنوسم:

- 1. کەرکوکیەکان ئینزاری کورد ئەکەن سەبارەت بەو شتانەی لە خواستەکانیان دا ھاتوھ كە خراونەتە بەرچاوی خاوەن شكۆی شاھانە ئەمىر غازی مەزن لەلايەن مىرزا تۆفىقەوھ كە كەركوك لەناو ئەو كوردسـتانى عيراقەدايە كە ئىنگلىز بۆی سەلماندون، بە ويستى خۆيان بەرپوھىبەرن يا ئىدارەی موختاريەت.
- کەرکوکیەکان بە ھیچ جۆرئ دان بە كوردا نانین، چونكە ریچەڵـەکیان بـۆ دنیـا ئاشــكرایه، بـهڵكو ھەمو بریاریان داوە لەگەڵ برا عەرەبەكانیان بژین و ھیچ پیوەندی و پەیوەستیەکیان بە كوردەوە نیه.
- 3. كەركوكيەكان داوا لە كورد ئەكەن ناوى كەركوك و كەركوكيـەكان بـەهيچ جـۆرێ لەگـﻪڵ داواكـانى خۆيان دا باس نەكەن، چونكە ھەرگيز لە پلەيەكـدا نەبون دەستى بيٚگانە بتـوانـێ تـۆوى نـاكۆكى و نيفاقيـان لەناودا بـچينــێ.
 - 4. كەركوكيەكان ئامادەن سەر و مالل لەسەر يەكىتى عيراق دابنين.
 بژى عيراق و بژى ئەوەى لە پيناوى يەكىتى عيراق دا ھەولل ئەدا.
 بمرى و بروخى ئەوەى ھەولى تەفرەقە و نىفاق ئەدا. كەركوك حەسەن سوداد.
 (الجهاد، ع 224، 16 ى 8 ى 1930)

2. 4. 22. كەركوك

لهسهر موراجه عاتی موته مادی کوردانی سلیمانی و که رکوک و هه ولیّر، فه خامه تی وه کیلی مه ندوبی سامی و وه کیلی ره نیس نه لوزه رای عیراق روّزی جومعه، 8 ی 8 ی 1930 له به غداده وه ته شریفیان هینایه که رکوک، له عهینی روّزا له قشله ا عمومی نه شراف و نه عیانی که رکوک و روئه سا گه وره کانی نه و لیوایه که همه و کوردن کوّیان کرده وه. له دوای به ستنی کوّمه له که، ره نیس نه لوزه را هه لسا نه و به یانه ی که همه مو کوردیک خویندویه تیه وه و له پیشا نه شر کراب و و که گوّیا حکومه تی عیراق قه راری داوه بو کورده کان موقه پره راتی عیصبه تول نومه م ته تبیق بکات، خوینده وه و له عقه بی نه وه وه فه خامه تی مه ندوبی سامیش هه لسا و نوت قیکی خوینده وه و ته نیدی به یانه که ی حکومه تی عیراقی کرد، فه رموی نیمه ش له گه ل عیراقا موته حدین بو ته تبیقی موقه پره راتی عیصبه تول نومه م.

له دوای ئهمانه عهبدوللا صافی ئهفهندی یهعقوبی ههلسا و گوتی: لهم بهیاناته زور موتهشهکیرین، زاتهن ئهم لیوایه عیبارهته له تورک و عهرهب، یهعنی نفوسهکهی صهد ههزاری لهم دو عونصورهیه و ئیمه عیراقین له وهحدهتی عیراق جیا نابینهوه، مصطففا ئهفهندی برایشی عهینهن تهئیدی قسهکهی کاکی کردهوه، بهلام ئیتر له حازرون و لهو ههمو قهلهبالفه غهیری فارس ئاغای بهیاتی نهبی که پیاویکی عهرهبه و شیخ محهمه حه حهیب ئهفهندی طالهبانی نهبی که چونکه قاضی و مهئوره و مهجبوره کهسیکی تر تهئیدی نهکردنهوه، حهتتا چونکه قسهکانی عهبدوللا صافی ئهفهندی ههموی عیبارهت بو له بهیاناتیکی غهیره حهقیقی و به ئاشکرا مهوجوبیهتیکی ئهکسهریهی کوردی پهنهان کرد، وهتهنپهروهر و جهوانمهردی غهیوری کورد محهمه بهگی جاف مهندوبی پیشوی کهرکوک، ههلسایه سهر پی و به هیمهتیکی مهربانه و به دهنگیکی بهرز فهرموی: "لیوای کهرکوک ئهکسهریهتی عهظیمهی کوردن یهعنی له 150 ههزار نفوس 120 ههزاری کوردیکی خالیصه، ئینجا ئهگهر به بهنده که لیرهنا تهمسلی عهشیرهتیکی زور گهورهی و عهرهبن و ئهم قسهیهی منیش مهعلوم و ناشکرایه و فهرموی بهنده که لیرهنا تهمسلی عهشیرهتیکی زور گهورهی وهکو جاف ئهکهم، غهیری ئهمیش روئهسای باوده، زهنگهنه، جهباری، شوان و سائیره روئهسای کوربان که لهم مهجلیسها حازرن، بهندهیان تهوکیل کردوه که بهناوی عومومهوه عهرزتان بکهم که ئهم کوربانه بهیهک وجود و یهک زبان، باوای تهتبیقی موقهرهراتی عیصبهتول ئومهم عهومونان و نهم حهقهان نهوی و ههتا ناخری تهعقییی نهکهین".

له دوای ئهمه عه بدوللا صافی به گ متههه ویرانه که خیلافی ئاداب و ئیجتیماعیات بو هه لسا، گوتی: "ئهم زاته به ناوی کیوه قسه ئه کات؟ ئهم جافانه عائیدی سلیمانیه ن، ههموی دو ساله ره بطی که رکوک کراوه، با بچیته سلیمانی داوای حه قی خوی بکات!".

لەسەر ئەوە محەممەد جافیش ھەلسا و جوابی دایەوە: "من به ناوی 150 ھەزار جافـەوە قسـه ئەكـەم. من كوردم، كورد ئەژىم و به كوردى ئەمرم، ئەم مەملەكەتە كوردە، لەبەرئـەوە ھـەمو كوردنيـك حـەقى ھەيـه لـه مەملەكەتى كوردان دا تەلەبى حقوقى مىللەتى وەتەنەكەى بكات".

حەقیقەتەن خوینی کورىايەتی به ئاشكرا له دەمارەكانیا جەوەلانی ئەكرد. لەو ئـەثنايەنا جەعفـەر پاشــا ھەڵسـا و روی كردە محەممەد جاف، گوتى: "به شــەرەفى حكومــەت و خــۆم تــەئمىنت ئەكــەم كــه بــه تــەواوى موقەرەراتى عىصبەتول ئومەمتان بۆ تەتبىق ئەكرى، ئەم لىوايەش ئىستىفادەی لى ئەكات".

محهمه د حافيش له حوابا گوتی: "سا باشه تهشه کورتان ئه کهم!".

لەو ئەتنايەدا سەيد ئەحمەد ئەفەندى خانەقا و سەيد محەممەد ئەفەنىدى جەبارى و سائيرى روئەسا موحتەرەمەكانى كورد عەلەنەن ھەلسان تەئىدى محەممەد بەگى جاف و حقىوقى كوردىيان داوا كىردەوە. بەم نەوعە موناقەشەكە دوايى ھات و كۆمەلەكە بلاو بونەوە. (ژيان، ژ 757. 14 ى 8 ى 1930)

2. 4. 23. به درۆ خستنەوە: بروسكەيەك لە توزخورماتوەوە

رۆژنامەكانى الجهاد، البلاد

ئه و بهیاناتهی لهلایهن فهخامهتی سهروهزیران و مهندوبی سامیهوه دهربارهی مهسههی کورد له کهرکوک دراوه، ئهوهیه که به گشتی ئهمانهوی، لهسهری موافیقین و پشتیوانی ئهکهین و دهس ئهگرین به عهرشی مهلیکی خوّشهویستمانهوه.

رەئىسى غەشىرەتى بەيات، خارس. رەئىسى ناودە، رەفعەت. (الجهاد، ع 266، 8 ى 8 ى 1930)

2. 4. 24. **ملاحظية المطبوعات**

وهفدی وهزاری روّژی 8 ی 8 ی 1930 گهیشته کهرکوک، له فروّکهخانه پیشوازی کران، ئهشرافی لیوا و وجهها و زوعهما سهعات دهی بهیانی بانگ کران بوّ دیوانی موتهسه پیفیهت. بهیانه که خویددرایه وه و رسته به رسته به رستهی کرا به کوردی. وهفده که رو نه کاته سلیمانی. ئههالی به ارتیاح و ابتها جی تهواوه وه پیشوازیان کردن، زوّر به گهرمی و دلسوّزی بهسترانه وهی خوّیان به عهرشی خاوه ن شکوّوه دهربری.

(الجهاد، ع 227، 10 ي 8 ي 1930)

2. 4. 25. زيارەتى ھەولير

رۆژى شەممە 9 ى 8 ى 1930 لـه كەركوكەۋە تەشىرىفيان بىردە ھەۋلىر، لەۋىش لـه سەھات دەى ئىنگلىزى دا لەسەرا لە مەقامى موتەسەرىفىدا ئەشراف و روئەساى عەشائىرەكان كۆبۈنەۋە، لە دواى كۆبۈنەۋە رەئىس ئەلۈزەرا ئەۋ بەياناتەى كە لە كەركوكىش خويندبويەۋە بەيان و خويندىيەۋە و فەخامەتى مەندوبى سامىش ھەلسا و نوتقىكى خويندەۋە و بەياناتەكەى رەئىس ئەلۈزەراى تەئىد كردەۋە.

له دوی ئهمانه جهنابی ئهحمه ئهفهندی ئهعیان و وهتهنپهروهری غهیوری کورد هه لسا، فهرموی: له پیش ئهمه اقسه بکهین، ئیجاب ئهکات روئهسای عه شائیر فکری خوّیان بهیان بکهن، چونکه ئهوانیش مهضبه طهیان تهقدیم کردوه.

مەندوبى سامى فەرموى: باشە.

لهسهر ئهوه روئهساكان گوتيان به عومومی جهنابی خضر بهگی ئهحمهد پاشا له روئهسای دزهييمان كردوه به وهكیل. موما ئیلهیهی هه لسا گوتی: ئیمه ههمو عهشائیر موتهفیقهن تهئیدی مهتالیبی ئههالی ساینمانی ئهكهین. ئیمه لهگهل سلیمانی ا ئهژین و ئهمرین!. یهكیّكین. ئیستیرحام ئهكهین ئهم سسی لیوایه كهركوک، سلیمانی، ههولیّر نابی لهیهک جیا بكریّنهوه، ههرچی به سلیمانی بدریّ ئهبیّ ئیمهش ئیستیفادهی لیّ بكهین.

له دوای ئهمه جهنابی ئهعیان ئهجمهد بهگ هه لسا فهرموی: "ئیمه کوردین و حقوقی خوّمان ئهوی، به به به ده چهند ساله له خدمهتی حکومه تام و تیگهیشتوم که کورد به عومومی لهسهر حقوقی خوّی ئیصرار ئهکات و ئهم حهقه به قهراری عیصبه تول ئومهم دامه زراوه پیویسته بماندریتی" وه لهسهر ئیعتیراض و ته نثیری جهعفه ریاشا گوتی: "پاشا توّ بوّ عهرمبهکان دو پهنجهت دانا ئیمه سه حهقی خوّمانه له ریّی نهم حهقه میالیه مانا روّحی خوّمان فیدا کهین. که سحهقی عیتابی نیه و قهراری عیصبه تول ئومهم ئهویه: لوغهتی کوردی رهسمیی بیّ. ئیمه بوّ نهم حهقه موصیرپین".

مەندوبى سامى پرسى: "ئەجنەبى كێيە؟".

"ئهجنهبی یه عنی ئیوه: ئینگلیز! وه دهلیلم ئهوهیه که پار سال ئهم جهمال بابانه که دانیشتوه و که وهزیره به مهضبهطه داوای حقوقی میللی کردبو دیسان بهم تهرچه ئیهتیمامیان ئهکرد. بینیهوه سهر حقوقمان. جهنابی فهخامهتمهئاب وهکیلی مهندوبی سامی چاک ئهیزانی که حکومهتی بهریطانیا به شهرهفی خوّی تهههودی کرد بو که موقه پرهاتی عیصبهتول ئومهم تهتبیق بکات ئیستا ههمو کوردیک مونتهظیرو ئهمینه که حکومهتی بهریطانیا تهههودی خوّی دینیته جیّ زوّر ئارهزو ئهکرا که جهعفهر پاشا لهباتی ئهو کاغهنهی له جانتاکهی دهری ئههینیّ، موقه پرهراتی عیصبهتول ئومهمی لهگهل خوّی بهینایه و عهلهنهن بیخویندایهوه که ههمو کهس تی بگهیشتایه. مهعه مافیهی بهنده به نهزهریکی حقوقی خویندومه به هه مابان و جهعفه رپاشا و مهندوبی سامی و موفهتیشی ئیداری پاشایش چاک ئهیزانن که من حقوقیم (لهسهر ئهمه جهعفه رپاشا و مهندوبی سامی و موفهتیشی ئیداری دهستیان کرد به سرکه سرک و موفهتیشی ئیداری چوه دهرهوه) موقه پرهراتی عیصبه تول ئومهم چیه؟

- 1. ئەبى مەئمورەكانى كوردستان لە عونصورى كوردى بن.
 - 2. لوغەتى كوردى رەسمى بىخ".
- لەم ئەثنايەدا موفەتىشى ئىدارى گەرايەوە و لەنـاو فايلئكيـا موقـەرەراتى عيصـبەتول ئومـەمى تەسـليمى مەندوبى سامى كرد. ئەويش فەرموى ئەمە موقەرەراتى عيصبەتول ئومەم.
- مولاحهظه: لەپیّش ئەمەدا جەعفەر پاشا موصیرپرەن ئـەیگوت نــاڵێ مـﻪئمورەكانی كــورد لــه عونصــوری كورد بن، ئەڵێ ھەر كوردى بزانن.
- مەندوبى سامى خوينديەوە و تەرجومە كرا و مەعلوم بو كە مادەكـە ئـەڵێ مـەئمورەكان لـە عونصـورى كورد بن.
- لەسەر ئەوە ئەحمەد ئەفەندى ھەلسا فەرموى: "ئەمە تەئويل و تەفسير قوبول ناكات، چونكە صـەريحەو مەعلومە".

لەو وەقتەنا جەعفەر پاشا نەختىك شلەژا و مەوزوعيان گۆرى، فەقەت جىياوك دەوامى كىرد گـوتى بـە مەندوبى سامى: "وا ئەزانم فەقەرەى ئەخىرى قەرارى عىصبەتول ئومەم ئەلىّى: [ئەگـەر تەبـدىلىّك لـە حكومـەتى عىراقا بو بىّ حوكمىّكى زاتى بە گويرەى رەغائىييان بىرىّ بە كوردەكان].

مهندوبی سامی فهرموی: "دوینی ئهم قسهیهم له کهرکوکیش بیست. مادهیه کی وا نیه".

جیاوک جوابی دایهوه: "له نیهایهتی لائیحهی ههینهتی عیصبهتول نومهم له سهتری نهخیریا نهم مادهیه مهوجوده. بهنده تهدقیقم کردوه و مهنزوری عالیشت بوه".

مەندوبى سامى: "بەڵێ! ئەم لائىحەيە لە تەرەف عىصبەتول ئومەمەوە تەصدىق كراوە و بلاوكراوەتــەوە، شكڵى قەرارى وەرگرتوە".

له دوای ئهمانه جیاوک هاتهوه سهر ئهصلّی مهوزوع گوتی: "وهکو عهرزم کردن بهیاناتهکهی جهعفهر پاشا دو شتی تیایه: 1- ئیتیحادی کورد و عهرهب. جهعفهر پاشا چاکی ئهزانی نیمه لهگهل عهرهبا مومکین نیه به صورهتی تهوحید- جیاوک پهنجهکانی خسته ناو یهکتر و گوتی بهم صورهته - برژین. فهقهت به صورهتیکی- ئهمجاره پهنجهکانی جوت کرد گوتی- قابیله بهم نهوعه وهکو ناوستریا و مهجهرستان برژین. ههمو کهسیّک ئهمهی ئیدراک کردوهو میللهت له حالّی ئینتیباه دایه. لهپاش ئهمه جهریدهکانی بهغداد هاوار ئهکهن ئیمه عهرهبین و حکومهتمان عهرهبه، ئهبی کوردهکان وهکو ئهرمهنیهکان لی بکهین. ئیتر مومکین نیه یککوه برژین".

لهسهر ئهمه جهعفهر پاشا به تهههورهوه گوتی: "من قسهت نادهمی و حهقت نیه ناوی عهرهب بیننی!". جیاوک: "پاشا من قسهم له مهندوبی سامی سهندوه. بهندهیش به قهدهر تق عهرهبهکان تهقییس ئهکهم. فهقهت کوردم و کورد حهقی خقی ئهوی و ایباره ئهم جهرائیدانه به رهزای حکومهت ئهنوسین وه ئیلا ئهبواییه تهعتیل بکرانایه. بینیهوه سهر مادهی دوهم، تهناقوزیکی زاهیریی لهو قسهیهی جهعفهر پاشانا ههیه، چونکه له جیههتیکهوه ئهلی بقی بقی مرعاهه موغایری ئوصوله، مادهیهک ناخلی موعاههدهکه بکری بهنده ئهلیم به نهزهریکی حقوقی مومکینه مادهیهک ناخلی معاههدهکه بکریت که ئهو مادهیه به قانونیکی خاص حقوقی کوردهکان تهئمین بکات. لهمهنا مانیع چیه؟ خولاصه ههمو کوردیک مونتهزیری تهتبیقی موقه پهراتی عیصبه تول نه مهمه ".

بهم نهوعه خیتامی بهیاناتی جیاوک هات، حازرون به عومـومی بـێ ئیستیسـنا، فـهرمودهی جیاوکیـان تهئید کردهوه و مهجلیسهکه دوایی هات و بلّاوبونهوه.

(ژيان، ژ 257، 14 ي 8 ي 1930)

2. 4. 26. زينه لعابدين مه حمود، خه ڵكي هه وليّر

هەندى كەس لايان وايە ئەھالىي ھەولىر داواى مەسەلەي كورد ئەكەن، بەلام راستيەكەي ئەوھىيە خۆيان بە بەشى لە مەسەلەي كورد دانانىن، چونكە دلنيان لە ئەنجامى ئەم جولانەوھىيەي كارھساتى بەدوادا دى و نمونەيەكە بۆ قسە بە ناوبانگەكەي: "فرق تسد". (الجهاد، ع 266، 8 ى 8 ى 1930)

2. 4. 27. تەشرىف ھێنانى فەخامەتى مەندوبى سامى و

رەئىسەلوزەراى عىراق

موافیقی تەلغرافی که رەسمەن بق مەقامی موتەسەریفی ھاتوه، رۆژی 9 ی 8 ی 1930 کیه تەصادوفی ئەم شەممەیه ئەکات، فەخامەتی مەندوبی سامی و رەئیسەل وزەرای عیراق تەشریف ئەھیننه سلیمانی. ژیان، ژ356، 7ی ئاغستوسی 1930

2. 4. 28. بهياننامه

ئەي مىللەتى كورد!

به دیققه ته وه گوی بگرن، ویجدانی میالی، روّحی پیشینان و پاشینان خیتابتان ئهگاتی. داوای تیکوشین و تیهه لچونتان لی نهکات.

ئەي كورد!

له عهصری میللهت و ئازادیهدا، لهم عهصری نورو سهربهستیهدا تهنها ههر کوردی بی چاره نهلیـل و بـی بهش ماوهتهوه، وهتهنی کورد وهک مالّی منالّی نابالّق بهسهر بیّگانهدا دابهش کراوه.

مەعلومى هاوخوینه خۆشەویستەكانمانه لەم چەندانەدا موعاهەدەیەک لە بـهینى حکومـەتى بـەریطانیا و عیراق دا بەستراوە، ھەرچەندە موافیقى موقەرەراتى عیصبەتول ئومەم و سائیرى وعـودى بەینەلـدوهلى ئەبوايـه مەسئەلەي كوردستان بخرايەتە ئەوەل بەندى ئەم موعاھەدەيە، فەقەت بە كـەماڵى تەئەسسـوف و تەعەجوببـەوە ئەبىنىن كە ئەمە ھاتوە كە لەو حالفدا لازمە عیصـبەتول ئومـەم لـە خسـوس كوردەكانـەوە، حەرفییـەن تـەتبیق دكرى.

بینائهن عهلهیهی ئیمه به پشتیوانی ئیوه ههتا ئیستا به وهسائیلی موختهلیفه بو موحافه رهی حقوقی کورد له جوهد و موراجه عهت غافل نهبوین، ههتا ئاخر نهفهس دهوام نهکهین. ههدهف و غایهی تهشکیلی حکومه تیکی کوردیه له ژیر نه ظاره تی عیصبه تول نومهم دا. بو مه شروعیه تی نهم تهله به، دو دهلیلی غهیره قابیلی رهدمان به دهسته و هیه:

 قەرارى عيصبەتول ئومەم صەراحەتەن ئەلىن: وەقتى كە ئىنتىداب نىھايەتى ھات، ئەبى بۆ كوردەكان موافىقى رەغائىبى خۆيان حكومەتىكىان بۆ تەشكىل بكرى.

بەيانتكى رەسمىى موشتەرەك كە لە رۆژى 24 ى كانون ئەوەلى 1922 دا لـە تـەرەف حكومـەتى
 بەرىطانيا و عيراقەوە نەشر كراۋە، ئەم بەيانە بەر وەجهى ئاتيە:

حکومهتی صاحیّب جهلالهتی بهریطانیا و حکومهتی عیراق ئیعتیراف نهکهن به حقوقی ئه و کوردانهی له داخلی حدودی عیراقا ساکنن، بـق تهشکیلی حکومهتیّکی کوردییه له داخلی ئـهو حـدودهدا و حکومهتی بهریطانیا و عیراق نومیّدیان ههیه که عهناصیری موختهلیفهی کورد له بهینی خویاندا ریّ نهکهون بوّ خسوس حدود و شکلّی نهو حکومهته کوردییه، بوّ ناردنی موفاویضینی مهسئول بوّ بهغداد که موزاکهره بکهن لهبابهت موناسهباتی نیقتیصادیه و سیاسیهیانهوه لهگهل حکومهتی نینگلتهرهو عیراق دا.

ئەي مىللەتى نەجىب!

پاش ئەم تەفصىيلاتە ئىخبارتان ئەكەين كە رۆژى يەكشەممە 10 ى ئاغوستوسىي 1930 مەنىدوبى سامى و رەئىسەل وزەراى عىراق، بۆ موزاكەرە كرىنى ئەم مەسئەلەيە ىيىن بىق سىلىمانى. قەناھەتى تاممەمان ھەيە كە ھەمو كوردەوارى يەك ىلو يەك زبان، لە تەلەب كرىنى ئەم حەقە مەشروعەدا پشتىوانمانن.

ئەي كورد!

تاریخ لاپه پهکانی کردوّته وه حهرهکاتمان تهسجیل ئـهکات، موحافه زهی شـهرهفی رابـوردو و ناموسـی ئایندهمان به دهست نهسلی حازرهیه وه. ئیّوهش خوّتان و غیرهتتان.

عەزمى بابان. عەبدولقادر حەفىدزادە. حەمە ئاغا عەبدورەحمان ئاغا. عيـززەت عوسـمان پاشـا. حەمـە صالح محەممەد عەلى بەگ. شيخ محەممەد گولانى. عەبدورەحمان ئەحمەد پاشـا. فـائيق بابـان. تۆفيـق قـەزاز. رەمزى حاجى فەتاح.

2. 4. 29. سەردانى وەفدى وەزارى بۆ سليمانى

له دوای تهواو بونی موناقهشه و موحاههدی ههولیر، فهخامهتی مهندوب و رمئیسهل وزهراو ههیئهتهکه روہو سلیّمانی تەشىرىغیان ھیّنا. 10 ی 8 ی 1930 لـه سـهعات 3 ی کـوردی۱۱ کـه میعـادی ھاتنیـان بـو، عومومی روئهسای دهوائیر و مهنموران و عولهما و سادات و نهشراف و روئهسای عهشائیر که بیلعموم له سلێمانی١ حازر بون. چون به پیریهوه. له جادمی دهباخانه لهو رهشمالانه١١ کـه بهلهبیـه ههلیـدابو بانیشـتن، غەيرى ئەمانىش تاقمۆك عەسكەرى جەيش دور لـە ئەھاليەكـەوە وەسـتا بــون. كەششــافەي مەكتــەب، قوتــابـى مەكتەبەكان، بىلغموم ئەھالى شار ھەمو طەنەقەيەكى جازر بو بو. دوكان و بازار چۆڭ كرا و قىسىمى ژئــانىش له دەباخانەوە ھەتا قايى سەراي حكومەت كۆمەل كۆمەل وەستا بون. فەخامەتى مەندوبى سامى و ھەيئەتەكە لە سهعات دوی عهرهبیدا مواصههتی چهمچهمال ئهکهن و لهویش ههمو ئههالی و روئهسای عهشیرهتی ههمهوهنید لهسهر حاده وهستا بون. که تهشریفیان گهیشته نهوی، ههمو به دهنگی بهرز هاواریان کرد و داوای حقوقی كوردايهتيان كرد بو. له دواي 30 دهقيقه ئيسراحهت لـه چهمچهماڵـهوه حەرەكـەتيان كـرد، زاتــەن ســەعادەتى موتهسهریف و موفهتیشی یولیس و مودیری یولیس به ئوتوموییل له بهیانیهوه بهرهو پیریان رویشت بون. له سەعات چوارونیوی کوردی، گەیشتنه سەرجادەی دەباخانه. لە دوای ئەوەی لەلايەنی عەسكەرەكەوە بە سـەلام بهخيرهاتنيان كرا، هاته بهردهمي ئهو عهشاماته زۆرەوه كه بيّ حهدو حساب راوهستا بون، كه له ئۆتۆمۆبىلەكە ىابەزىن بە كەرەتى دەست كرا بە چەيلەرىزان و ھەر بژى كىورد و كورىسىتان و بـﻪ كـﻪرەتىك هاوار ئەكرا كە بە قەطعى تەشكىلى حكومـەتى كوردىمـان ئـەوێ. لـەو وەقتـەدا قوتابىيـەكى مەكتـەب بـﻪ جلـى كەششافەوھ ھاتە بەرىەميان و خيتاب بە مەندوبى سامى نوتقـێكى ئينگليزى خوێندەوھ كە لـﻪ خــوارەوھ دەرج کرا و نوقتهکه به چهیله لیّنان و ههر بژی حکومهتی بهریطانیاو کوردستان و ههر بـژی فهخامـهتی مهنـدوبی سامى موقابهله كرا. له دواى ئەمانە به ئۆتۆمۆبىل ھاتنە ناو شارەۋە. له ريڭا له ھەمو نوقتەيەك دا، ژنەكان لـه كۆلان و سەربانەو، ھاواريان ئەكرد: ھەر بزى كورد و كورىستان و حكومەتى كورىيمان ئەوي.

وهکیلی فهخامهتی مهندویی سامی تهشریفی برده مالّی موفهتیشی نیداری و وهکیلی رهنیسـهل وزهرا و وهزیری داخلیه له مالّی موتهسه پیف و. وهزیری عهدلیه له مالّی بابان عهزمی بهگ میوان بون.

ئه و قه لهبالغیه ههتاکو نیواری لهبه ر ده رکی سه را و جادهکانا مایه وه و ، موتهمادی هاواریان ئهکرد: حقوقی موقه ددهسی خومان ئهوی . نهو روزه وا دهوامی کرد. هه ر شه و ته رتیبات کرا بو موزاکه ره . ته نکه ره نوسرا به شوین ئه شراف و روئه سای عهشائیردا . سبهینی سه عات دوی کوردی هه مو لایه ک له مهقامی

موتەسەرىف دا كۆبونەۋە. دىسان بازار داخرا و ئەھالى روى كىردە بەردەمى سەراى حكومەتى. تەلەبەى مەكتەب و ھەمو ئەھالى لە حالىّكى مونتەظەم دا وەسىتا بون كە فەخامەتى مەنىدوبى سامى و ھەيئەتەكە تەشرىغىان ھىنايە سەرا لە بەردەمى تەلخانەدا بە كەرەتىّك چون بەردەمى ئۆتۆمۆبىلەكەيەۋە و بە كەرەتىّ ھاۋارىان ئەكرد: حقوقى مىللىەمان ئەوى و ئەبى حكومەتى فەخىمەي بەرىطانىا بۆمان تەئمىن بكات.

حاصلّی بهم نهوعه داخلّی سهرا بون و چونه مهقامی موتهسهریفی و لهویّدا ههمو لایهک کوّبونهوه. ئـهوهلّ جار له تهرهف رهئیسهل وزهراوه ئهو بهیانهی که له پیشا له جهریدهکانا نهشر کرابو خویّنرایـهوه. لـه دوای ئـهو فهخامهتی مهندوبی سامییش ههلسا ئهو بهیانهی که له کهرکوک و ههولیّر دابویان، عهینهن خویّندیهوه.

له خیتامی ئەمانەدا، جەنابی حەمه ئاغای عەبدورەحمان ئاغا ھەلسا و فەرموی: "جەماعـەتی حـازرە كـه تەمسىيلی ھەمو ئەشراف. سادات، عولەما، عەشائیری لیوای سلیمانی و قسمیکک له لیـوای كـهرکوک ئـهکات، بـه عومومی رەمزی ئەفەندىيان تەوكىل كردوه كه جوابی بەياناتی فەخامـەتی مەنـدوبی سـامی و رەئىسـەل وزەرا بىلتەوە و تەلەبی حقوقی مىلليەمان بكات".

لەدواى ئەمە رەمزى ئەفەندى ھەلسا و گوتى:

"فەخامەتمەئاپ!

بهناوی عومومی روئهسای عهشائیر و ئهشرافی کوردهوه عهرزی بهخیرهاتنتان ئهکهم. میللهتی کورد تهشریف هینانتان بر حهیاتی حورییهت و موستهقبههی خریان به فهئلیکی خیر عهدد ئهکات. بهیاناتی پهئسهل وزهرا و مهندوبی سامی کوللیهن موخالیفی موقه پهراتی عیصبهتول ئومهم و ئیعترافاتی فهخیمهی بهریطانیا و عیراقه. له پیش ههمو شتیک دا نهبی اطاعهی حقوقی موقهددهسه و ئیستیقلالی کوردان ببی به سهبهبی ئیتیحادی عونصوری کورد و عهرهب.

لای فهخامهتمهٔابتان مهعلومه که کوردهکانی کوردستانی جنوبی له ئهثنای حهربی عومومیهوه تا ئهمروّر. بو تهئمینتی حورپیهت و ئیستیقلالی خوّیان له سهعی دوانهکهوتون و بو ئهم غایه موقهددهسه دائیمهن ئیلتیجایان به موعاوهنهتی موشفیقهی حکومهتی فهخیمهی ئینگلیز کردوه، مهعهل ئهسهف تا ئهمروّ نائیلی ئامالیان نهبون گهرچی لهم خسوسهوه گهلیّ مهواعیدیشیان دراو، به عیصبهتول ئومهمهمیش ئهم مهواعیدانه تهئید کرا، لاکین تا ئهمروّ هیچیان بوّ تهتیق نهکرا.

مه عله می فه خامه تتانه ئه وه آن مو عاهه ده ی حکومه تی عیراق و ئینگلیز له تاریخی 10 ی تشرینی ئه وه لی 1922 با ته صدیق کراوه، له پاش 74 روّژ له تاریخی 24 ی کانونی ئه وه لی 1922 بر ته شکیلی حکومه تی کوردیه له به ینی حکومه تی مه خیمه ی به ریطانیا و عیراق دا، ئه م به یانه نه شر و ئیعلان کرا بو. مادام یکه نه صلّ عیصبه تول ئومه م ئینتیدابه یا گوتویه تی هه چ وه قتیک عیراق صالّح بی ئیستیقلالی ئه دریتی، لههه مان کاتیش با پیویسته حکومه تیکیش بو کورده کان ته شکیل بکری. حقوقه ن والازم بو که له پیش ته نظیمی موعاهه ده ی تازه ی ئینگلیز و عیراق با که ته ئیدی قه راری عیصبه تول ئومه م و ئیستیقلالی حکومه تی عیراق ئه کات، حکومه تیکیش بو کورد به صه راحه تبخرایه مه تنی ئه م موعاهه دم تازه یه و می اه می درد به صه راحه تبخرایه مه تنی ئه م

لای فهخامهتتان مهعلومه که حکومهتی عیراق کوردهکانی به قوهتی تۆپ و تفهنگ ئیستیلا نهکردوه. له عهقهبی موتارهکها کوردهکان به و شه پرطه خوّیان خسته حهلقهی رابیطهی ئینگلیز که حکومهتیّکی کوردییهی موستهقیلمان بو تهشکیل بکری و لهسه رئهمه ئیتیفاق واقیع بوه کهوا لازمه چوّن عهرهبهکان له قهراری عیصبهتول ئومهم موستهفید کراون، کوردهکانیش موستهفید بکریّن که تهلهبی ههمو کوردهکان: تهشکیلی حکومهتیّکی کوردییه له ژیّر ئینتیدابی حکومهتی فهخیمها".

رەئىسەل وزەرا: "من لەو بەياناتە زياتر كە لە پىشا بۆم خويندنـەوە، صـەلاحيەتم نيـە بـە صـورەتى رەسمىي گفتوگۆيەك بكەم. وا فەخامەتى مەندوب قسەتان لەگەل ئەكات".

لەسەر ئەمە فەخامەتى مەندوبى سامى ھەلسا و ئەم بەيانەي دا:

"له خوتبهی رهمزی ئهفهندیدا دو نوقتهی موهیم ههیه:

1. بەيانى 1922 و،

2. موقەرەراتى عىصبەتول ئومەم.

رهمزی ئهفهندی: "مهزبهتهی ههولیّر مهعلومتانه. زاتهن لهوی به خوّشتانیان وتوه که رهئیمان لهگهلّ خهلقی سلیّمانیه. قیسمیّک له عهشائیری کهرکوک وا لهم مهجلیسهدا حازرن. ئهوانیش ههر لهگهلّ ئیّمهدان و مهضبهطهی عومومی عهشائیری کهرکوک تهقدیم ئهکهم و مومهثیلی ههولیّریش لیّرهدا حازره".

مەندوب: "چوینه هەولیّر و کەرکوک. لەویّش مومەثیلی کوردان کۆبونەوە عەینی موناقەشە كرا. فەقەت كەس ئیظھاری جیابونەودى نەکرد، تەنیا سلیّمانی تەلەبی ئیفتیراق ئەکات".

رهمزی ئەفەندی جوابەكەی سەرەوەی تىكرار كردەوە و، وتى: "ئەم دو ليوايە لەژیر تەضییق و تەئثیرا بون، لەبەرئەوە حسیاتی حەقیقیەی خۆیان ئیظهار نەكردوه، ئەمر بفەرمو بینه ئیره ئەوسا مەعلومتان ئەبی كە ئەمە تەئكىد ئەكەنەوە و، كوردستان ھەموى لەھەمان فىكرىايە و يەك ھەدەف تەعقىب ئەكات كە سەربەخۆيى كوردستانه".

مەندوبى سامى: "كەوا بو لازمە ھەمو لايەك مەتالىبى خۆيان بە صەراحەت و بە تەفصىل بۆ عىصبەتول ئومەم بەيان بكەن. كوردەكان چ جۆرە حكومەتتكيان ئەوى، مەلەكى يا جمهورى؟ پارلـەمان، رەئىسىى وزەرا و مەجلىسى وزەرايان ئەبى يا نە؟ ئايا فىكريان بەرامبەر بە مەلىك فەيسـەل گۆرپـوە يان نـە؟ ئايا ئەيانـەوى ھـەرجۆرە... حكومـەتى و گـومرگ و مـەكوس، ئىشـغالى عامـە، پـۆلىس، صـيحە و عەسـكەريان بېينـت؟ ئايا موناسەبات و عەلائىقى حكومەتەكە وا تەشكىل ئەكرىت چى ئەبى لەگەل بەريطانيا؟".

رەمزى ئەفەندى، خيتاب بە مەندوبى سامى گوتى: "فەخامەتتان فەرموتان كە بـەيانى 1922 رابـورد و كۆنە. حەق كۆن ئەبى نامرى. ئەم بەيانە كافيلى حقوقى موقوددەسـەى ئىسـتىقلالى قەومىكـە تەلـەبى تـەتبىقى ئەكەين". بەسە. بەسە. بەسە! حهمه ئاغا: "ئیمه کوردین و، کوردستان عیبارهت نیه ههر له سلیمانی. له زاخـوّوه ههتا خانـهقین کوردهواریّتیه و نایانهوی لهگهل عیراق دا بژین، حکومهتیّکی موستهقیللهی کوردیمان ئهوی لهژیر ئینتیـداب دا. ئهگهر ئینگلیزیش نامانداتی، موراجهعهت به عیصبهتول ئومهم ئهکهین".

خیتاب به رەئیس وزەرا: فەخامەتتان زۆر چاک ئەیزانن كە حیسسیاتی میالیه بە نەوعیک چۆتە میشکی عونصوری عەرەب و كوردەوە كە هیچ هیزیک نیه مەحوی بكاتەوە، بینائەن عەلەیهی ئیمكانی ژیانیکی موتەحید نیه لە نیوان عەرەب و كوردا، هیچیان ئیستیفاده له یەكتر ناكەن. بۆ ھەردولا وا چاكە كوردستانیک لەژیر ئینتیدابی عیصبەتول ئومەم بی، چونكە ئەم ئینتیدابه بە نەوعی عەرەبەكان ئیستیفادەیان لی كرد كە لەماوى 10 ساللا ئەوەتا ئیستیفنا لە حكومەتی ئینگلتەرە ئەكەن".

خیتاب به مەندوبی سامی: "ئەم دەنگی كورىايەتيە تەنها، وەكو جەنابتان ئەفەرمون، مەخسوسى دۆڵـی سلێمانی نيه. ھەولێر و كەركوک لەژێر تەضیقی مەئمورینی عەرەبدان. ئەگەر بانگ بكرێنه ئێرە مـەعلوم ئـەبێ كە ھەمو غایه یەكێكە".

رەئىس وزەرا: "تەشەكورى بەيانەكەتان ئەكەم. زۆر مەسرورم كە لە قىطعەيەكى عىراق با ئەھالى لەسـەر غايەيەكى وا ئىتىحادى كردوه. لە خسوسى بەيانى 1922 ەوە ئەمەوى بە صورەتى خسوسىيەوە قسـە بكـەم. چونكە ئەوى صەلاحيەتدار بم بلاغ عىبارەتە لەو بەيانەي كە لە پىشەوە عەرزم كـرىن. وەكـو رەمـزى ئەفەنـدى ئەلىّى موعاھەدەى عىراق و ئىنگلىز ھەرچەنـدە لە 1922 با عەقـد كـراوە، فەقـەت لـە 1924 با لە تـەرەف مەجلىسى تەئسىسىيەوە تەصدىق و حەقى قانونىي كەسب كردوە و لەو مەجلىسەنا مومەثىلىنى كوردىش ھـەبو. زۆر چاك لەبىرتانە لەژىر رياسەتى و ئەمارەتى شىخ مەحمودا ئىدارەيەكتان بۆ بامـەزرا بـو، لـە پاشـا ئـەھالى كەوتە تەظەلوم و شكايەت لە شىخ مەحمود كە ئىستاش ىلى پىتان ئەسوتى كە حكومەت مەجبور بو بە نارىنى ئۆردو. لە پاش 3 سال حەرەكاتى عەسكەريە ئەوسا وەضعيەتى بۆ چـاك كـرا. ئـەم بەياناتـەم بـە صـورەتى خسوسىيە بۆ تەنويرى ئىدورى ئىدومە".

شیخ قادر: "شیخ مهحمود فهردیکی نهم میللهتهیه، میللهتی کورد نهبهن عهن جهد حورمهتی شیخ مهحمود و ساداتیان گرتوه، زولمی شیخ مهحمود بهقهدهر زولمی عیاراق ته نثیری نهکردوته سهر نیمه. درمئیس وزهرا طوریز نهکات، نیمه میللهتیکی سهربهخوین له ثیر نینتیداب دا، حکومه تیکی کوردیمان نهوی وهگهر ناژین".

رهمزی: "ئمم حهقه به میللهتی کورد دراوه. ئهگهر شیخ مهحمود خهطای کردبی، دیسانهوه میللهت قهباحهتی نیه. مهعلومی فهخامهتتانه خهطای کهسیک حقوقی میللهتیکی وا مهحو ناکاتهوه. شیخ مهحمود لهلایهن دوژمنانی کوردهوه ئیغفال کرا بو. مهسئهلهی شیخ مهحمود تهئثیری نهبو بو ئیمحای میللهتمان، به لام ئیوه ئهتانهوی به کهرهتیک بمانکهن به عهرهب".

عیززهت بهگ: "میللهتی کورد تهنها عیبارهت نیه له سلیّمانی. له زاخوّه تـا خانهقین هـهمو داوای ئـهم حهقه ئهکات و هیچ کوردیکک کهرهتیکی تر لهگهل عیراقا ناژی. بر ئیحقاقی حهقمان موراجهعهت بـه حکومـهتی مونتهدهبه ئهکهین. ئهگهر ئـهویش نهیپرسـی، شـکایهت ئهبهینـه بـهر عیصـبهتول ئومـهم. کـورد حکومـهتیکی موستهقیللهی ئهوی لهژیر ئینتیدابدا. به ههمو هیزمانهوه بـق ئـهم غایهیـه سـهعی ئهکـهین، ئـهمجاره سـیلاح و تفهنگمان قهلهم و موراجهعاته".

رهئیس وزهرا: "لام وایه عونصوری کورد له عیاراق با له عونصوری عهره به محتهرهمتر و مورهفههتره. ههرچی مهشهققت و ئهنیهته بهسهر عهرهبهکانهوهیه. حقوقی کورد مهحفوظه، یه کی بلی مهئموریکی عهرهب ظولمی له کورد کردیی؟".

مهجید ئەفەندی حاجی رەسول ئاغا: "به لی کورد دائیمەن مەعروضی ظولمی عەرەبەکان بوه. پار که له بهینی عەرەبەکانی فەلەستین و سەهیۆنیەکان دا شەر بو، عەرەبی عیراق به یهکجار کەوتنه تەعزیەوه. ئەنواعی موراجەعات و موظاھەراتیان کرد. کەچی ئیستا ھاوخوین و براکانمان له کوردستانی شیمالی لهلایەن تورکەوه سەر ئەبررین، غەزەتەکانی بەغدا به ئاشکرا تەقدیری تورکەکان ئەکات و بەیانی شاممانی دەرئەکا و به توپ و تفەنگ و مەترەلۆز تەھدیدی ئیمه ئەکات کە ئەلی لەگەل تورکا ئەتانپلیشینینەوه و عەرەب هیچی له تورک کەمتر نیه. عەلاومی ئەمەش، لە رۆژی تەشەکولی حکومەتی عیراقەوه ھەتاکو ئیستا موتەعەدید موعالیمتان له ئەوروپا، ئینگلتەرە، سوریه و جیگاکانی ترەوە تەرتیب کردوه و، ھەمو سالایک کۆمەلایکی زۆر قوتابی عامرەب کە بە ئیستیعداد و زیرەکی لە کوردەکان دونترن داخلی بەعثەی عیلمییان ئەکەن، کامچی قوتابیه کوردەکان لەسەر مەصرەفی خویان ئەچی قوتابیه کوردەکان دونترن داخلی بەعثە بکرین. بەخۆرایی ئومرەیان ئەشکینن و دوایان ئەخەن. ئەمسال 50 قوتابی کورد کە دائیمەن لەپیش عەرەبەکانەوه بون ھەر نومرەیان ئەشکینن و دوایان خستن".

رەئىس وزەرا: "بۆچى ئىرە نازانن كە غەزەتەكانى بەغداد بەيانى و ئىرارى چەند جنىر بە حكومەتى عىراق ئەدەن و چۆنمان تەنفىد ئەكەن. كى ئەلى غەزەتەكان بە تەشـويقى حكومەت عەلـەيهى كـوردن؟ بـۆچى مەعلوم نىھ غەزەتە چۆن و بە چ واسىتەيەكەوە شت ئەنوسىى؟ قوتابى وەرەقەى ئىمتىحانيان مـەوجودە و كـەس ناتوانى خىلافى ئەوە بكات. لام وايە قوتابيەك بى ئىستىحقاق تەرفىع بكات، نە بى خۆى و نە بى موجتەمەعى موجىيى ئىستىغادە نابىي".

مەجىد ئەفەندى:"بەڵێ غەزەتەكانى بەغداد كە لە عەلەيھى حكومەت مەقالەيەكيان نوسى، گورج دايئەخـەن، بەلام كە تەھدىدى كوردەكان بكات و لە عەلەيھى ئيمە بنوسن، تەشويقيان ئەكەن و پارەيان ئەدەنى".

حەمه ئاغا: "هەمو ئەيزانىن كە فەخامەتى رەئىيس وزەرا شەخصىتكى نىشتمانپەروەرە و بىق غايىەى وەتەنيە زۆر سەعى كردوە، بىنائەن عەلەيھى، ئەبى تەقىدىرى ئىمەش بكات و حەقمان بىداتى بىق حەقىتكى مەشروعى وەتەنى و مىللى خۇمان تى ئەكۆشىن".

رهئیس وزهرا: "به لّی ههمو نهوعه حیسسیاتیکی وهتهنیه به ئیحتیرامهوه قوبول ئهکهم، فهقهت لهم مهسائیلانها ئیمه لازمه مهنطیقی و عهمهلی تی فکرین، عهجهبا کوردستان وهکو ئه لیّن له خانهقینهوه ههتا زاخق جیابیتهوه بهبی عیراق ئهژی؟ واریداتی کیفایهت ئهکات؟ بهرامبهر به دراوسیّکانی حدودی پی موحافهزه ئهکری و. خاصهتهن له نوقتهی تیجارهتهوه له عیراق زیاتر بهندهریّکی ههیه؟ بق ئوموری نافیعهی کوردستان ههتاکو نیّستا عیراق به لهکها روپیهی صهرف کردوه".

رممزی ئەفەندی: "یەک دەفعه عەرزمان کردن کورد و عەرەب قابیل نیه پیّکهوه بـژین. ئیمه ئـارین و ئـەوان سـامین، ئیمه شـاخین و ئـەوان دەشـتەکین حەتتا خـاکی کوردسـتان بـەرین بـق عەرەبسـتان و هـی عەرەبسـتان بقردبستان بقردوکیان هیزی ئینباتیهیان ون ئەکەن".

رەئىس وزەرا: "ئەى توتنەكەتان بۆ كوى ئەبەن؟".

رەمزى ئەفەندى: "ئەيبەين بۆ ئەوروپا. غەيرى ئىمەش مەجبورن تـوتنى ئىمـە بكـرن، چونكـە لەمـە ھەرزانترتان دەست ناكەوى و، لە ئىمەش زياتر لە بازرگانىءا لەم توتنە ئىستىفادە ئەكەن".

رهئیس وزهرا: "نهء نایبهن بق ئهوروپا ههموی له عیراقا صهرف ئهکریّ. کوردهکان ئهلحهمدولیلا بازرگانی زور وریایان تیایه و زور چاک تهقدیری ئهکهن که کوردستان بیّ عیراق ناژی".

رهمزی ئەفەندی: "له بیدایەتی حەربی عومومیدا که ریّگاو بەندەرەکانی عیراق گیرا بو کـه بەغـدادیش ئیستیلا کرا، ئیّمه لهگەڵ شیمال و شەرق و غـەرب دا مونتەظەمـەن تیجارەتمـان ئـەکرد. ثەروەتـی عومومیـه و وهضعی ئیقتیصادیهمان له ئهمرو گهلی باشتر بو. جهعفهر پاشا ئهفهرموی که به لهک پارهمان بو ئوموری نافیعهی کوردستان صهرف کردوه. ئهو ئوموری نافیعهیهی ئهوان ئه آین قه لا و ئیستیحکاماته بو موحافه زهی جهیشه کهی خوّتان لهباتی ئهمه مهکتهبتان بو بینا بکردینایه. ئهگهر حکومه تی کوردیه ته شکول بکات هیچ لزومان پیّ نابی و ئیستیغنای لی ئهکهین".

رهنیس وزهرا، به تهئهثور و ههیهجانهوه: "براکانم بزانن که لهم دهمارهدا خوینی کوردیشم تیایه، وهلاکین من عارهبم، بق که لکی ئیوه قسه ئهکهم، به حیسسیات حهرهکهت مهکهن، مهبن به ئالهت به دهست خه لکهوه، بهزهییتان به میلله تهکها بیتهوه و توشی ناره حه تیان مهکهن، نهوا له سهرهوه کورده کان بی ئهرزه ئهکهن و سهریان نهبرن، له دنیاوه ناشکرایه که کورد میلله تیکی دینداره، له بیرتان نهچی که دینتان عهرهبیه، قورئان عهرهبیه، محهمه د عهرهبه، وه فهیسه ل کوری محهمه ده، براکانم تکاتان لی نهکهم فاجیعه ی کهربه لا دوباره مهکه نهوه".

شیّخ قادر: "جەعفەر پاشا بە بەیان كردنى فاجیعەی كەربەلا ھەرەشەمان لىٰ ئەكات. ئەبى بزانــىٰ ئەگـەر ئینگلیز لەبەینا نەبىٰ عەرەب ناتوانىٰ بیّتە خاكمانەوە".

جەعفەر پاشا: "رجا ئەكەم سوئى تەفاھوم پەيدا نەبىخ. مەبەستم ھەرەشە نيە. رەمزى ئەفەندى زۆر جار ىاواى قسەكرىنى كرد، مەيـدانى نـەىرا. نيھايـەت بـە حيدەتـەوە ھاتـە پێشـەوە گـوتى: "پاشـا! ديـن، ئيمـان، مەفكورەى مىللى، حكومەتێكى مىللى كوردى ئەوێ. جەماعەت وانيه!".

ههمو به جاريك: "بهلّي وايه!".

رهمزی ئەفەندی دەوامی كرد: "پاشا! ئەم قسانەت ناچيتە جەوالّی كوردەوه. ئەمـه هـەموی ئيغفالاتـه و بيخەرەوە جەواللەكەی خۆتەوە و دەرگای ببەستەرەوە".

جەعفەر پاشا: "قسەكەت وەرگىرەوە، تىق پىاويكى ىنياىيىدەيت، لەكۆبونەومىيەكى وادا نابى قسىەى ناشىرىن بكرى".

رەمزى ئەفەندى: "تۆ قسەم نادەيتى. لە سوئالەكانم گوريز ئەكەى. بەلىّى تەسلىم بوم". مىرزا تۆفىق: "ئىستاكە ىيانەت بابەتى باس كرىن نيە. مەسەلە مىللەتە و ىامەزرانىنى حكومەتىكى كورىيە. ئەگەر بە ىين بى ئەبى ئىرانىش واز لە مىللەتى خۆى بەيىنى و ىاخلى حكومەتى عيراق ببى. ىاواى لى بورىنت لى ئەكەم باسلەكە مەگۆرە!".

جهعفهر پاشا: "قیاس مهعهل فاریق کردن زوّر بیّ مهنطیقیه. ئیّرانیهکان دو ههزار سالّ زیاتره که دامهزراوه".

میرزا تؤفیق: "ئهگهر لهبهر دین لازمه ئیّمه تابیعی ئیّوه بین لـه هـهمو عالـهم ئاشـکرایه کـه کـورد زوّر دینداره. بینائهن عهلیهی، پیّویسته عهرهب لهژیّر ئیدارهی ئیّمها بیّ".

رهمزی ئەفەندی: "یەکەم قسەم ھەیە. خەلافەتی عەبباسیە له کۆتایی سەلتەنەتی ا دەستی کرد به بەکارھینانی کاربەدەستانی تورک، فارس و کورد. ئەمە بو بە یەکتا سەبەبی ئیضمحلالیان. حەز ئەکەم حکومەتی عیراق ئەم تاقی کردنەوھیە دوبارە نەکاتەوھ و کاربەدەستانی کورد لەناو خۆیانا بەکارنەھینیت، چونکه ئەبی بە سەبەبی ئینحیطاطی. ھەروەھا بەکارھینانی کاربەدەستی عەرەبیش لە کوردستانا ئەبی بە ھۆی لەناو چونەوھی کوردەکان".

رهئیس وزهرا: "سوپاسی پهند و ئامۆژگاریهکانت ئهکهم که له پیش روبانی ئاگابارتان کربین".

له پاش ئەوە رەئیس وزەرا كە بینی باس كرىن لەم باسەوە سوىنک نابەخشى، مىللەت يەک ئاواز بـۆ ىاواكاريەكانى خۆى بويات ئەكاتەوە. يىۆرىست نەبىنرا بە ىرىن كرىنەوەى باس و كۆبونەوەكە بەتال بوەوە.

له ناوهراستی کۆبونهوهکها سالار مستهفا جهعفهر سولتان ههلسا و به ناوی سادات، عولهما، شیخان و به ناوی سادات، عولهما، شیخان و به ناوی ئه هۆزانهی سنور که لهناو عیراق دان، تهئیدی داواکارانی کوردی کرد بق تهشکیلی حکومهتیکی کوردی و له ههمان بابهتهوه مهضبهطهیهکی مقردکراوی پیشکهش به نوینهر کرد. له کوتایی کوبونهوهکهشهوه لهلایهن فهتاح ناغای حهمه پهضای سهروکی ههمهوهندهوه که له شاری کهرکوک دائهنیشن، له ههمان مهئال مهضبهطهیهکی تری پیشکهش به مهندوبی سامی کرد. هوزی جاف که ئیستاکه سهر به کهرکوکن، لهم کوبونهوهیها لهلایهن جهنابی کهریم بهگی فهتاح بهگهوه تهمسیل کرا بون. (ژیان، ژ 257، 14 ی 8 ی 1930)

2. 4. 30. بهياناتي فهخامهتي رەئيسەلوزەرا له سليماني

بهیاناتی فهخامهتی رهئیس وزهرا له سلیمانی له وهقتی ئیجتیماعهکه خوینرایهوه

"موشهررهف ئهبم بهیانی ئیزاح کربنی ئهو سیاسهتی خوشهویستیه که حکومهتی عیراق خهریکه ئیتیباعی بکات، به نهزهر ئهو وهعدانهی که به کوردهکانی هاولاتمان و براکانمان دراوه. ئهو کوردانه که عضویکی موهیمن له جیسمی مهملهکهتی عیراق دا. ئاگاداری ئهو تهلغوراف ئیستیدعایانه بوم که لهلایهن ههندی ئهشخاص به ئیحتیجاج لهبهر ناو نهبربنی مهسئهلهی کورد له ناو موعاههدهکهی ئاخری تا تعقییم کرا بو. به صهرفی نهزهر له بهحس کربن لهو ئهسباب و عهوامیله که سهبهیهتی ا به تعقییم کربنی ئهو نیوتیجاجاتانه، من بوّتان تهصریح دهکهم که حکومهتی عیراق به صورهتیکی ئهکیده قهراری داوه که به نیوتیجاجاتانه، من بوّتان تهصریح دهکهم که حکومهتی عیراق به صورهتیکی ئهکیده قهراری داوه که به نهراه دری نیوتیجاجاتانه، من بوّتان تهصریح دهکهم که بیوته که بو تهئمینی ئارهزوی برا کوردهکان دابوی لهوهش نهک تهنها سائی 1932 مهرعیه ئیجراء ئهبی بهازم ههتا ما بهعدی ئهو تاریخهش دهوام دهکات. ههروهکو حکومهتی صاحیب ئهلجهلاله ملک فیصل به تهواوی وه به ههمو مهعناوه حهریصه بو لزومی موحافهزهی و، تهبیو کربنی ههمو جوّره نهعرهیه کهوا لهسهرهوه بهیان کراوه. له عهینی زهمانا به همو شیددهتیک بو مهحو کربنی ههمو جوّره نهعرهیه کی بینته سهبهبی تهفرهقه و ئیخلالی وهحدهتی وهتهنیهی عیراق، یاخود بینته سهبهبی تهفرهقه و ئیخلالی وهحدهتی وهتهنیهی عیراق، یاخود بینته سهبهبی تهفرهقه و ئیخلالی وهحدهتی وهتهنیهی عیراق، یاخود بینته حکومهتی عیراق به پیّویستی نهزانی تهقدیم کربنی ئهبنای وهتهنی عیراق لهناو دائیرهی یهکیتی عیراق دا، همهمو ههنگاویکا چوّته بهبی تهفریق له مابهینی کوردو عهرهبا مهمنون و مهسرور نهبی، ههر بهم روّحهوه له همهمو ههنگاویکا چوّته بهبی تهفریق له مابهینی کوردو عهرهبا مهمنون و مهسرور نهبی، ههر بهم روّحهوه له همهمو ههنگاویکا چوّته بهبی تهفریق له مابهینی کوردو عهرهبا مهمنون و مهسرور نهبی، ههر بهم روّحهوه له همهمو ههنگاویکا چوّته

ههروهکو لاتان مهعلومه ئیمه که ئهوسا مهسئولیهتی ئیدارهمان هاویشته سهرشانی خوّمان، بهیاننامهیهکمان نهشر کرد بو، اهو بهیاننامها گوتمان که ئیمه حازرین بوّ دانانی لائیحهیه کی قانونی بوّ زبانی کوردی اهو جیّگایهنه که ئهکسهریه نی نههالیه کهی کوردن وه ئهو لائیحهیهشمان بالفعل تهواو کردوه... له اجتماعی ئهوهلی پهرلهمانا به ههمه حالّ تهقدیمی مهجلیسی ئهکهین، ههتا ئهمهش ئهکری ئهمش شهکری ئهمرمان داوه بو دائیره ی مخالیهو نیداره ی مهعاریفهوه. غهیری ئهمهش وا حکومه ت موفه تیشیّکی مهعاریفی تهعین کردوه و مواهدی ته داردی دامهزراند، ئیشی ئهم دائیرهیه ههر تهنها موعامه لاتی کوردهواریه، وه موعاونیّکی که مودیری ئیداره ی داخلیه ی عامه ی تهعیین کردوه که خهبه داره له ئوموری ئهلویه ی کوردیه، وه موعاونیّکی که مودیری ئیداره ی داخلیه ی عامه ی ته عیین کردوه که خهبه داره له ئوموری ئهلویه ی کوردیه ی لیوای موفه تیشیّکی مهعاریف تهعین کردوه به صوره ی عام مهداریسی لیوای سلیمانی و مهداریسی کوردیه ی لیوای هولیّرو کهرکوک تهفتیش بکا و حکومه ته دابیری لازمه ی ئیتیخناد کردوه بو ئیحضاری قوّمیسه و طابیطان و مسجل یوّلیس که ناشنای زبانی کوردی بن، بو ئیستیخدام کردن له مهناتیقی کوردیه.

من نامهوی ئهم بهیاناتهم تهواو بکهم بهبی تهقدیم کردنی تهشکوراتم بی جهنابی وهکیلی مهندوبی سامی که لهم سهفهرهم دا مورافهقهتی کردین، ئومید وایه که موشار ئیلهیهی ئیستا بوّتان سیاسهتی حکومهتی

بهریطانیا لهم خسوسه وه به یان ئه کات و به ته واوی ناگاداری حهقیقه می حال ئه بن. وه قسه ی به عزی نه شخاصی صاحیب ئه شخاصی صاحیب غهره ض که چاویان له ته قدیر کردنی ره فاهی حهقیقی کوردانه وه ره عیه می صاحیبی جه لاله ته مهلیک فه یسه لی موعه ظهم و ته به عهی ده و له تی عیراق کویر بوه وه قسه یان نیفال نه بن.

بەم موناسەبەتەوھ جەنابى وەكىلى فەخامەتمەئاب موعتەمىدى سامى بـ ق قسـ ه كـرىن دەعـ وەت دەكـەم، بزانن ئىمە ھەردولا بە تەواوى لەسەر تەعقىب كرىنى ئەم پرۆگرامە موتەفىقىن. ئىستا بۆتـان بـەيان ئـەكات". (ژيان. ژ 258، 28 ى 8 ى 1930)

2. 4. 31. بهياناتي فهخامهتي وهكيلي مهندوبي سامي له سليّماني

بینا لهسهر تهلهبی حکومهتی عیراق، لهگهل فهخامهتی وهکیلی رهئیسه لوزهرا هاتوم، بن ئهوهی که ههر که سیخ که سیخک له مهوزوعیّک با شک و شوبههه یه هه به تهواوی بنی ئاشکرا بکهم، قهت شتیکی وا نیه له هیچ نوقته یه کی عیراق که بلیّن حکومهتی عیراق یان حکومهتی بهریطانیا، ههریه که بن خنی ته قیبی سیاسه تیّک بکا. تازه ئهوا موعاهه دهیه ک ئیمزا کراوه که ئهم بو مهمله که ته بن 25 سالّی تر لهگهل یه کتری به ته حالوفیّکی صهمیمی رهبط ده کات. ئهمه به تهنها ئهبی کافی بیّت بن ئهوهی ده لاله تبکات که له بهینی ئهمانه هیچ مهسئه ایه یکی موهیم و ریّک نه کراو نهماوه، نهبینم قیسمی کتان ئیحتیجاجی حکومه تی به ریطانیا و عیصبه تول ئومه م نه که ن به موعاهه ده ی تازه باسی کوردستان نهبوه.

وهکو فهخامهتی وهکیلی رهئیس وزهرا ئیزاحیان فهرمو، ئهسبابی ئهوه عیبارهت لهمه بو: ههردو حکومهت، هیچ لزومی ئهوهیان نهکرد، چونکه حکومهتی عیراق قهراری داوه که بر حالی حازرو موستهقبهل تهتییقی ئهو سیاسهته ئهکات که تازه فهخامهتی وهکیلی رهئیس وزهرا بهیانی فهرمو. به زهریفی تی دهگهن که حکومهتی عیراق به صیفهتیکی منهوهر به تهواوی ئهوهی تهقدیر دهکات که ههتاکو چ حهدیک خوی موجب بینی، ئیعتیراف بکات که له قسمیکی موهیمی عیراق دا زمانی کوردی، نهک هی عهرهبی، زمانی دایک و بابه. هیچ شتیکی وهها نیه که بلی مندالایکی کورد ئیجبار بکریت که تهحصیلی ئیبتدائی خوی به زمانی تر نهک هی باوک و دایکی بخوینیت، یان بلی کوردیک ئیجبار بکریت له مهحکهمه دا خوی به زمانیکی تر دیفاع بکات، یان گوی له مهسئه له یه کوردی خوی به زمانیکی که تیزی نهگات مهحاکهمه دهکریت. ههروهها ته عینی مهئمورانی که کوردی ئهزانن لهناو فروعی مهرکهزی ئیداره دهلالهت لهوه دهکات که حکومهتی عیراق رازیه که له به ینی کورد و عهره بو ره عیهتی جهلالهتی مهلیک فه یسه لل. هیچ نهوعه حیاوازیه ک نهکات.

ههتا ئهو حدودهی که عائید به حکومهتی بهریطانیایه، ئهوان قانیعن که حکومهتی عیراق به تهواوی ریعایهتی ئهو وهعدانه ئهکات که عائیدی کوردهکانه، وه بهناوی خوّی له تهرهف حکومهتی بهریطانیا له عصبهتول ئومهم دراوه وه غایهی یهکهمینیان ئهوهیه که تهئمینی تهئسیسی دهولهتیکی عیراق بکات که ئازاد و سهربهخوّ بیّت وه به شوکرانه و حهق شوناسی مهربوطیان وه له عیصبهتول ئومهم لهگهلیان عضویّک بیّت. ههرچی حهرهکهتیّک لهگهلّ ئهم سیاسهته تهوافوق نهکات، حکومهت به باشی سهیری ناکات، وهکو جیابونهوهی کوردان. سهیر دهکهم بهعزی جیهاتی نامهسئول وای دههینیته پیشهوه که تهشجیع کردنی حهرهکهتی قهومیهی کوردی سیاسهتیکی قهطعیهی حکومهتی جهلالهتی مهلیکی بهریطانیایه، ئهمه نهک تهنها بـق عیـراق بـهلّکو بـق دراوسی و دوستهکانی تری که حکومهتی ئیران و تورکیایه، موجیبی ئیرتیبات دهبیّت. هیچ شتیک نیه که لهمه زیاتر له حهقیقهت دور بیّت. ههرکهس تهصهوری ئهوه ئهکات که به هاتنی بوّ لای فهخامهتی مهندوبی سـامی یان بوّ لای من، بوّ سیاسهتیّکی وهها تهشجیعی دهست نهکهویّ خهطایهکی گهوره دهکات.

ئەوەى كە ھەردو حكومەت: بەرىطانيا و عيـراق، حـەز ئەكـەن بيبيـنن پێشـكەوتنى صـولحپەروەرانەى عيراقى يەكگرتوە كە لەوێ ھەمو ئەو عونصورە موختەليفانەى ئەھالى تەشكىل دەكەن، غەرەضى زۆر موھىمىـان ئەوە بى كە ببن بە: عيراقيەكى چاك". (ژيان، ژ 258، 28 ى 8 ى 1930)

2. 4. 32. گيروگرفتي كورد له عيراقدا

دهربارهی راگهیاندنه رهسمیه کهی حکومهت له بابهت روداوه کوردیه کانه وه ژورو.

روداوه کوردیهکان له سهروی عیراق دا، به تایبهتی له سلیمانی، خهریکه ئهچیته قوناغیکی نویدوه. ههندی درکاندن و داوا که لهوپهری خطورهتان، بلاوکراونهتهوه، چ ئهوانهی لهبهردهم خاوهن شکوی شاهانه ئهمیر غازی دا خوینرایهوه، چ ئهوانهی به بروسکه و عهریزه نیردراون بو ههندی جیگای رهسمیی له بهغداد و لهندهن و حنثق.

ئهم جولانهوهیه دوای ئیمزاکردنی پهیمانی عیراقی بهریتانی چالاک بوه، ههندی روّژناههی ئیستیعماریی ئینگلیزی ئاگرهکهیان خوّشتر کردوه، ئهوهی سهیره جولانهوهی کورد له عیراق دا کهوتوّتهوه و چالاکی و توند بوه، له کاتیّک دا حکومهتی تورکی دوهمین شوّرشی کوردی له ئارارات دامرکاندوّتهوه و حکومهتی فارسی به سهر شوّرشگیّرانی کوردا زال بوه و تهفروتونای کردون. لامان وایه حکومهتی عیراق ههستی کرد دوژمنانی ولات خهریکی پیلانگیّرانن، وهزارهتهکهی ئیستا به راگهیاندنی مهرسومی زمانی کوردی دهستی یی کرد، وایزانی نهم تهگییره ریّگه تهخت نه کا بو سهرکوتکردنی ئه و بیروبوّچونانه ی له میشکی داواکارانی موختاریه ی کوردیدایه.

پیش نهمرو رونمان کرده وه نه وهی کورد له عیراق که لکی لی وهر نهگری. هی عهره ب له وه باشتر نیه و ناسوده بیان بهستراوه به مانه وهی حاله تی نیستایانه وه. نهگه رلهم نیعمه ته بی به شکران و توشی نهگه تی جیابونه وه یان سهربه خوبی بون، نهمان نهبی به نسیبیان وه کو نهوه ی به دوای مردنی خوی نهگه تی جیابونه وه یان سهربه خوبی بون، نهمان نهبی به نسیبیان وه کو نهوه ی به دوای مردنی خوی نهگه ری به گولله یه کی چونکه نه تورکیا له لای ژوروی و نه نیران له لای روژهه لاتیه وه ریگه به نامه زراندنی نهم کوره یه نه نه که پریشکی شورش و پشیوی نههاویژی. له راستی دا نهگه ریمان دا کورد نهوه ی پی نه لاین (موختارییه تان سهربه خوبی ئیداری)یان بدریتی، به وه پهیمانی دوستایه تی لهگه ل ههردو دراوسیمان تورکیا و ئیران نهدر پنین. له دوای نهوه ی حکومه تابه رونی سیاسه تی خوبی به و بهیانه مراگه یانه بو که نوینه ری محکومه تی بریتانی خویندیه وه که وازه بینانی حکومه ته که نوی دریژه هاندانی نه بو که نوینه ری که دورد راگه یاند. پیویسته نیتر حکومه توندی بگری و به زور سیاسه ته که ی دریژه دیدا.

ههروهها لهسهر حکومهت پیویسته ولاتی کورد پاک بکاتهوه له فهرمانبهرانی عیراقی یا بریتانی، کهوا لهمهوپیش ناسراون به هاندانی راپه پین، له ریدهی نهتهوهیی کوردهوه یان کارکردن بق حسابی بیدگانه لهناو حهرگهی ولاتهوه.

الجهاد، ع229، 12ى 8ى 1930

2. 4. 33. كورد و يهكيتى عيراق

تا ئیستاش به سهرسورمانهوه ئهو ههوالانه وهرئهگرین که له ناوچهکانی ژوروهوه، به تایبهتی له سلیمانی و ههولیرهوه دین و ئهلین برا کوردهکانمان لهوی که داوای مافهکانیان ئهکهن. لهبهردم سهرای حکومهت دا له سلیمانی خوّپیشاندانیان کردوه. لهوهیش زیاتر ئهگیّرنهوه که موراجهعهتی دار الاعتماد له به ناد و کوّمهلهی گهلان ئهکهن.

لهم حالهتهدا دلّی ههمو عیراقیهک که سور بی لهسهر یهکیتی و ههست به فرمانی خوّی بهرامبهر نیشتمان بکا، ژان ئهکا، چونکه ئهم جوّره جولانهوانه، ئهگهر راست بیّ بوبی، له سهرچاوهی موغریزهوه دائهکهویّ که خیّری عیراقیان ناویّ، به زوّری لهوانهوه دی که تهماع و مهبهستی تایبهتیان ههیه و زوّر دوره له بهتهنگهوه هاتنی قازانجی کورد و پاشهروّر و چارهنوسیان، چونکه ئهگهر ئیّمه له بارودوّخی کوردهکانی عیراق لهم سهردهمها ورد ببینهوه، ئهبینین کهسایهتی رهگهزیی خوّیان ههیه، هیچ کاتیّکی تری ئهو زهمانهی به حکومهته دوا براوهکانهوه بهسترا بون نهیان بوه، ئهوهنده بهسه بوّ کورد که نهمروّ حالّی خوّی به ئهقلیّکی پیّهیشتو و دلیّکی هوّشیارهوه، دور له عاتیفه، ریّک بخا، ئهبینی کهسایهتی به کوّمهلی عیراقی و حکومهتهکهی با ئاشکرا و رونه و هیچی کهم نیه، به ئازادیه کی بی سنور ئهری و زمانه کهی به رهسمی دانی پیا نراوه، کهلّک له ههمو نهو ئیمتیازات و مافانه وهرئهگری که بو ههمو عیراقیه کانه بی جیاوازی عیراقی عهرهبی و نهعهره پارهیه گهنجینه که دولهت له ئاوهدانی و پروّرهکانی لیوای ژورودا سهرفی ئهکا.

ئهگەر ئاورى له بەشدارى كورىا له مەسئوليات و كاروبارى حوكوم با بدەينەوه، ئەبىنىن ئەوانە رىچەللەكيان كورىدە يا كورىدەكانى ئىستا پايەو وەزىفەى دەوللەتيان بە دەستە، لە ھەمو پلە جياوازدەكانى ناوەنىدى حكومەت و سەرانسەرى عيىراق دا ھەن. لەم سالانەى دوايىىدا حكومەتى عيىراق ھەولىدا فەرمانبەرانى ناوچە كورىيەكان كورىد بن. گەلى كورىد ھەن لە سەرانسەرى عيىراق دا پايەو وەزىفەيان بە دەستە، مىزۋى حوكمى نىشتمانى لە عيراق دا پرە لەو ضماناتەى لەم ولاتەدا كەسايەتى و ژيانىنىك بۆ كورىد تومار ئەكەن كە لە ھىچ جىگەيەكى ترى رۆژھەلات دا نايبىنىن. ئەوە كوردەكانى توركيا بە دەس قەلاچۆ كرنەوە ئەنالىنى و ژيانيان وەكو زەھر لى تال كردون، ئەوە كوردەكانى ئىران بەبى بەرگرى و توندوتىژى چاو لىكى نانىن.

سلامهتی ژیان و بهختیاریان بهستراوه به رادهی توندی خوبهستنه وهیانه وه به یه کیتی عیراقه وه.

ئەومى زۆر ئەمانترسىنى دەربارمى پاشەرۆرى براكانمان ئەومىه، ئەوان بەم جولانەوانە كە لامان وايــه كورىى عيراق بە گشتى ئىستىنكارى ئەكەن. زولم لە خۆيان بكەن پشىرى بيانخوا و بېن بە خۆراكى مەبەست و ئارەزوى بىڭگانە وەكو بەسەر ئەرمەن ھات كە ئارەزوى جۆراوجۆر شروھورى كرىن.

باوه پمان زۆره که پیاوه ژیرهکانی ناو برا کورده عیراقیهکانمان، ههست به و مهترسیانه ئهکهن که لهسهریانه، پیش ئهوهی شه پهکهی بته نیته وه چارهی ئهکهن، زۆر بهتوندی ئهوه ئهگرن که شانی عیراق بهرز ئهکاته وه و قهوارهی ولات به هیز ئهکا.

(التقدم، بدلا من جريده البلاد، ع 213، 23 ي 7 ي 1930)

2. 4. 34. موفارەقەتى سەعادەتى تۆفىق وەھبى بەگ

تۆفىق وەھبى بەگ بە تەواوى تەئثىرى كردۆتە مىللەتەكەمانەوە.

رۆیشتنی موتەسەریفی غەیورمان سەعادەتی تۆفیق وەھبی بەگ بـۆ بەغـداد و خەبـەری ئینفیصـالی لـه موتەسەریفیەتی، لیرە جدەن زۆر تەئثیری كردە ئەھاليەكەمان. بـه عومـومی كوردەكـانی عیـراق و بـه تایبـەتی ئههالی ئهم لیوایه به گهوره و بچوک و ژن و پیاوهوه، موتهئثیر و بق ئیعاده کردنهوهی حهسرهتکهشن و بق هاتنهوهی له ههمو لایهکهوه، ئیستیرحامنامهیان تهقدیمی حکومهت کردوه.

ئەمىش حەقىقەتەن حەقە، چونكە ئەم لىوايە كە لە عيىراق ليوايەكى موھىم و عادەتەن بە مەركەزى كورىستانى جنوبى ئەناسرى، مودەتىكى زۆر لە ھەمو تەرقىاتىكى مەحروم و بى بەش مايەوە، ئەم موحىطە كە تەبىيەتەن و فىطرەتەن ئەھاليەكەى مايلى عىلم و عيرفانن و مەحەبەتى مەعارىفيان ھەيە، پەردەيەكى جەھل بە سەريا راكىنشا بو، فەقەت بە ھاتنى سەعادەتى تۆفىق وەھبى بەگ كە لە پىگەيشتوانى ئەم وەتەنەيە و زاتىكى سەريا راكىنشا بو، فەقەت بە ھاتنى سەعادەتى تۆفىق وەھبى بەگ كە لە پىگەيشتوانى ئەم وەتەنەيە و زاتىكى داھى و موتەبحىرە، ئەھاليەكەمان لە تارىكى جەھل رزگارى بو ولاتەكەمان بە چراى مەعارىف روناك كرايەوە، حەقىقەتەن موشار ئىلەيھى لە پىيش ھەمو شىتىكا بىق ئىنتىسارى مەعارىف و بىق تەئسىيس و دامەزرانىدنى موئەسەسەي عىلميە و بى زىاد كردن و كردنەودى مەكاتىبى ئىنتىلىلى لە تەشەبوس كىردن غافىل نەبو، بە عەزمىكى مەتىنەوم بى تەرەنىيەى تەتبىقى قىوانىن و نىظاماتى حكومەتەوم عەدالەت بە ھەمو مەعنايەوە، لەنا و ئەم موجتەمەعەدا تەجەسومى پى كىرا بىو. وە بەم سەبەبەوە لە بەينى حكومەت و مىللەتا، مەحەبەتىكى موتەقابىلە ھاتبوم وجود.

به لنى هەرچەند لەو زەمانەدا وەكو ئىستا بە موناسەبەتى بەستنى موعاھەدەى تازەوە، مىللەتەكەمان بىق تەلەبى حقوقى موقەرەرەو موعتەرەڧەيان كەوت بون موراجەعەت ەوە، ڧەقەت ئەم خەرەكەت وەنەبىي ھەر لە سلىمانىا بوبى، بەلكو لە ھەمو لىوا كوردەكانى تر و لە ھەمو مەنتىقەيەكى كوردىستان دەستى پىخكرا بو. وە ئەم خەرەكەتەيش ھىچ وەقتىكى نەبو بو بە سەبەبى تەفرەقە و نەفرەتىكى ئەھالى بەرامبەر بە حكومەت. ئەھالى لەگەل ئەم ھەمو موراجەعەتەيشىا، زياتر مەربوط و چاكتر موطيعى ئەوامىر و قەوانىنى حكومەت بو.

ئهگەر بە نەزەرىكى رەئفەت تەماشاى موراجەعات و ئىستىرحامنامەى ئەم ئەھالىيە بكرى، مەعلوم ئەبى كە ئەم تەشەبوساتە لە فكرىكى خراپەوە نەھاتىتە دەرى، بە واسىتەپەكى غەيرە مەعقولە پەيدا نەبوە، وەنىيە ئەمە ئەوەل جار بى كە ئەھالى تەلەبى حەقى خۆى ئەكات، ھەتاكو ئىستا موتەعەدىد دەفعە ئەھالى بى ئەم حەقە صەرىحەيان تىكۆشاون و ئەمجارەيش ئەھالى رىيەكى مەدەنيانە و مەعقولانەى گرتوە و لە عورف و عادەت دەرنەچوە، شوكور حەرەكەتىكى وا نەكراوە كە ببى بە سەبەبى ئىختىلالى ئەمنىيەت و ئاسايش و مەدەت دەرنەچوە، شوكور حەرەكەتىكى وا نەكراوە كە ببى بە سەبەبى ئىختىلالى ئەمنىيەت و ئاسايش سەبەبى تەدابىرى حەكىمانەى مەئمورىنى ئىدارە و سەعادەتى موتەسەرىفى غەيور تۆڧىق وەھبى بەگەوە ھاتۆتە جى، چونكە حەقىقەتەن حكومەت لەگەل ئەھالىدا بە لوتىف و شەڧەقەتەرە جولايەوە و ئەھالىش ھەرامبەر بەم لوتفە قەرارى دا كە ھەمو موراجەعاتەكەى حەصىر بكاتە سەر تەشەبوسات، سەر نوسىين و ئىستىرحام كردن و غەيرى ئەمە نەيويست و قەطعيەن نايەوى رىيەكى تى بىگىرى و غايەيەكى خىراپ تەققىيەب كات.

ئینجا ئهگهر حکومهت به نهزهریکی موشفیقانه تهماشای وهزعیهت و ته تقیقی مهسائیل بکات، به تهواوی بوّی مهعلوم ئهبی که بهقای سهطوهتی حکومهت و مهوجود بونی ئهمنیهت و ئاسایشی کامیلهی ئهم لیوایه و مهربوطیهت و ئیطاعهتی ئههالی بهرامبهر به حکومهت به سهبهبی دههای خاریقه و تهابیری حهکیمانهی مهئمورینی ئیداره و خسوسهن سهعادهتی توّفیق وههبی بهگهوه هاتوّته وجود و محافهزه کراوه.

ئینجا ئەھالی بەرامبەر بەم شەفەقەتە ئومیّدی قەوی ھەیە بە حکومەت ئەو ئیسـتیرحام نامانـەی کـە بـۆ ئیعادەی سەعادەتی تۆفیق وەھبی بەگ لە ھەمو لایەکەوە تەقدیم کراوە، قبولّی ئەفەرموێ و بە ئیعادەکردنــەوەی موشار ئیلەیهی میللەتەکە مەسرور ئەکاتەوە. (ژیان. ژ 259، 4 ی 9 ی 1930)

2. 4. 35. داواكردنەومى تۆفىق وەهبى لە لايەن ئەھالى سليمانىيەوە

ئەو رۆژە كە سەعادەتى موتەسەرىفى ئەكرەمى تۆفىق وەھبى بەگ تەشرىفى بردە بەغداد ئەھالى لە تەئەدۇردا چونە تەلغورافخانە و ويستيان لەگەل فەخامەتى مەندوبى سامى و رەئىسەل وزەرادا بە تەلەڧۆن گفتوگۆ بكەن. ڧەقەت لەبەرئەوھى ڧەخامەتى مەندوبى سامى لە كوردى نەئەگەيشتن و ڧەخامەتى رەئىسەل وزەرايش لە دائىرە مەوجود نەبو، مەجبورەن قەراريان دا ئەم تەلڧوراڧەى كە لە ژيرەوە بە عەرەبى عەرز ئەكرى كەشىدە و تەقدىمى بكەن و نەتىجە بەم ئىمضايانەوە تەقدىم كرا. (ژيان، ژ 259، 4 ى 9 ى 1930)

2. 4. 35. 1. تەلغرافى ئەشرافى سلينمانى

له سليمانيه 20 ي 8 ي 1930

بغداد: فخامة مندوب السامى

"رئيس الوزراء

بعد سفركم تاملنا بالمباشرة في تطبيق المقررات الاممية بتبديل مـوظفين غيـر اكـراد لكـن خـاب املنـا بتحويل موظفين الاكراد الى الاماكن البعيدة في الجنوب وجلب المتصـرف الـى بغـداد هـذه الامـور اسـتوجب التوحش والاهياج ان طلب الحقوق التي اقرتها العصبة لا يستوجب التحامل قانونا بالنظر الـى وجـود الانتـداب الفعلي في العراق. سعينا بكل ما لدينا من الطلاقة و الطاقة في تسـكين الاهـالي والعشـائر منعـا لحـدوث امـور لايرضى بها فخامتكم خارت قوانا. لهذا نتجرد عن مسئولية تتولى في المستقبل راجين الاهتمام بكف المعاملات التى من شئنها الاستناء.

حمة آغا عبدالرحمن آغا بابان: عزمي بك. عزت بك عثمان پاشا. حفيد زادة: شيخ قادر. ميرزا توفيـق قزاز. عبدالرحمن آغا احمد پاشا. حمه صالح بك حاجي حمه علي بك. فايق بك بابان. مجيد افنـدي حـاجيي رسول آغا. رمزي افندي حاجي فتاح.

وهقتیک که سه عاده تی موته سه پیف تو فیق وه هبی به گ مواصه امتی به غدادی کرد و غه زه ته کان نوسییان ین فیصالی پی کراوه، له هه مو لایه که و مه به هالی و روئه سای عه شائیر بو ئیستیر حامی ئیعاده کردنه وهی موشار ئیله یهی ئه م ته تعفورافانه یان نوسی و ته قدیم کرد، واقیسم یکی ته الغورافه کان به ریزه نه شر ئه که ین. (ژیان، ژیان، ژیان، ژیان، ژیان، گوکی که ین ک

2. 4. 35. 2. تەلغرافى سەرۆك خيّلەكانى ھەورامان

24 ی 8 ی 1930

بەغداد: فەخامەتى مەندوبى سامى

صورەتى بۆ فەخامەتى رەئيسەل وزەرا

تەبىيلى موتەسەرىف موغاويرى ئەفكارمان و سەبەبى تەئەثورى عومومى كورىانە. ئىستىرحام ئەكـەين ئىعادەي بفەرمونەوە.

ھەورامان، ئەفراسياب بەكى رۆستەم سولتان. ھەورامان، مصطەفا بىەكى جەعفەر سىولتان. ھەورامان، محەممەد ئەمين بەكى مەحمود خانى دزلى. ھەورامان، شىيخ محەممەدى شىيخ حيسامەدين. (ژيان، ژ 259. 4 ى 9 ى 1930)

2. 4. 35. 3. تەلغرافى رەئىسى ھەورامان جەعفەر سوڭتان

26 ی 8 ی 1930

بغداد: فخامة مندوب السامي

"رئيس الوزراء

گۆرینی موتەسەریف تۆفیق وەھبی بەگ ئەبی بە سەبەبی تەئـەثوری عومـومی كـوردان، رجـا ئەكـەین ئیعادەی بفەرمونەوە. رەئیسی ھەورامان جەعفەر سولتان. (ژیان، ژ 259. 4 ی 9 ی 1930)

2. 4. 35. 4. له سليّمانيهوه له عهيني مهئال

به ئەشراف و توجارو ئەھالى سائيرە سى تەلغوراف نوسراوه.

له پشدهریشهوه به ئیمضای جهنابی عـهباس ئاغـای مـهحمود ئاغـا و قیسـمێکی زوٚر لـه روئهسـاکانی تریان، سێ تهلغراف نوسراوه.

لەبەرئەوھى صورەتەكانمان لا نەبو، نەمانتوانى عەينەن دەرجيان بكەين. (ژيان، ژ 259، 4 ى 9 ى 1930)

2. 4. 36. **بهیانی رهسمی**

به بۆنەی ھەڭبۋاردنی ھەيئەتی تەفتىشەوە لە ليوای سلێمانی و كۆبونەوەی ھەيئەتی ھەڭبۋێردراو، ئەمڕۆ لە مەركەزی حكومەت، مقاطعینی انتخاب لـه بـەردەمی شـوێنی كۆبونەوەكـەدا مظاھرەيـان كـرد، بـەو ھۆيـەوە پێكادان روىدا، ھەندێ لە پۆلىس و سەرباز و خەڵك ئەنگێوراون. پاش چەند دەقىقەيەک ئاسايش گەرايـەوە. ئەوانی بون بە ھۆی ئەم روداوە گیراون و لێكۆڵينەوە بەردەوامە. (الزمان، ع 249، 7 ی 9 ی 1930)

2. 4. 37. روداوه کهی سلینمانی

له سەرچاوەيەكى رەسمىي پەيوەندىدارمان پرسىي كىه ژمارە كوژراوەكانى روداوەكەي سىليمانى، بىه بۆنەي دەسكرىن لە ھەلبژارىنى نيابيەوە وەكو بەيانە رەسمىيەكەي لە كاتى خۆي،دا بلاومان كىردەوە، چەنىدە. نەمانتوانى ژمارەي ويستراوى لى بەدەس بهينين، بەلام برينىدارەكانى پىۆلىس و خەلك بىق چارەسەركرىن نىرىراون بىق نەخۇشخانە. (الزمان، ع 251، 9 ى 9 ى 1930)

2. 4. 38. بهيان له (ملاحظية المطبوعات) هوه

روداوهکهی سلیّمانی: لهبهر بلّاوبونهوهی زوّر واتهواتی دروّ دهربارهی ئهو روداوه ناخوشهی له 6 ی ئه مانگهدا له سلیّمانی قهوماوه، لهلایهن کهسانیّکهوه که ئهیانهوی ترس و نائومیّدی بخهنه دلّهوه، حکومهت به پیّویستی زانی ئهم بهیانه دهربکا سهبارهت بهوهی روی داوه.

بهیانی رۆژی 6 ی 9 دمعومتنامه نیردرا بۆ نزیکهی 30 له ئهشراف که نوینهراییهتی ههمو گهرهکهکانی شارهکهیان ئهکرد، بۆ ئهوهی له سهرای حکومهت بۆ هه آبزاردن ئاماده بن. بهراستی ئامادهبون و لهگهل سهرۆکی شارهوانی کۆبونهوه، دوای ئهوه ههوال گهیشت که نزیکهی 50 کهس له قوتابی و ههرچی و پهرچی له بازار کۆبونهتهوه خهریکن به زۆر دوکانیان پی بائهخهن و خهلک کۆ ئهکهنهوه، ئینجا رویان کرده سهرای حکومهت. ریزیک پۆلیس ریگهی له کۆبونهوهکهیان گرت. قهلهبالغیهکه زۆر بو له نیزام دهرچون، دهرکهوت که هیزی فریاکهوتن پیویسته، داوا له فهرماندهی حامیهی جهیشی عیراق کرا 100 سهربازی بی چهک بو یارمهتی پۆلیسهکان بنیری. بارودوخهکه تا ئههات دژوارتر ئهبو، ههندی له قهلهبالغیهکه کورسی چایخانهکانیان وهکو چهک له دری پۆلیس بهکار ئههینا و ههندیکیان بریندار کردن. لهبهر ئهوه دهرکهوت هیز پیویسته، داواکه گورا، داوای سریههکی چهکدار کرا. قهلهبالغیهکه پهلاماری پۆلیسهکانیان دا که به شراه که به بون. کهوتنه بهربارانی پولیسهکان و سهرای حکومهت. داوا له فهرماندهی حامیه کرا فهوجی بنیری بو پشتیوانی لهو سریهی به ریگهوه به بو بو به سهرا، قهلهبالغیهکه بهربارانی زیادکردو کهوته بهکارهینانی دارو تیلا. که سهریه پیاده چهکدارهکه گهیشته سهرا بهرببارانیش راوهستا. لهگهل ئهوهی ههندی له قهلهبالغیهکه کشایهوه، بهلام بهشیکیان له شوینی خویان دا مانهوه، فهرمان به سهربازهکان درا بلاوهیان پی بکهن، به بلاوی به جادهکهدا کهوتنه رویشتن. داژاوهچیهکان به مانهوه، فهرمان به سهربازهکان درا بلاوهیان پی بکهن، به بلاوی به جادهکهدا کهوتنه رویشتن. داژاوهچیهکان به مانهوه، فهرمان به سهربازهکان درا بلاوهیان بی بکهن، به بلاوی به جادهکهدا کهوتنه رویشتن. داژاوهچیهکان به تیلای گهورهو، به و بوردانهی بو بهردریژی جادهکان دارسی و شتی تر تییان به بون.

لهم کاتهدا گوللهیهک تهقی و سهربازیکی عیراقی کوژرا. بهدوای ئهوهدا چهند گوللهی دهمانچه تهقی، دو سهربازیش بریندار بون. سهربازهکان دهستیان کرد به تهقه و قهلهبالفیهکه بلاو بوهوه. لهو کاتهدا فهوجهکه گهیشت و چاودیری شاری گرته ئهستق و ئاسایش کهرایهوه.

ئەنگاوتە: لە پۆلىس تىا گەيشىتنى سەربازەكان 10 پىۆلىس برينىدار بىون. نۆيىان بە بەرد و تىڭلا و يەكۆكيان بە خەنجەر. 153 پەنجەرەى سەرا و 18 گلۆپى جادەكە شكاوە. لە جەيشى عيراق: يەك سەرباز كوژراوە و دو سەرباز بريندار بوم، يەكۆكيان بە بەرد. لە ئەھالى: 3 كوژراو و 23 بريندار.

گیراوهکان: ئهم کهسانهی ناویان له خواری نوسراوه، دوای ئاژاوهکه گیراون:

- 1- شيخ قادري براي شيخ مهحمود.
 - 2- ميرزا تۆفيق.
 - 3- رەمزى ئەفەندى.
 - 4- حەمە ئاغا.
 - 5- عەزمى بەگى بابان.
 - 6- عيززهت بهكى عوسمان ياشا.
- 7- ئەورەحمان ئاغاي ئەحمەد ياشا.
 - 8- محەممەد صالح بەگ.
 - 9- مەحىد ئەفەندى كانىسكان.
 - 10- فايەق بەگى بابان.
 - 11- شيخ محهمهدي گولاني.

بهم راپۆرتەنا دەرئەكەوى دەسەلاتى حكومەت ناچار كىراۋە بىق بەكارھىنانى ھىنىز لـە بلاۋەپىتكرىنى ھەرچى و پەرچىه ياخىمكان دا كە ئەيانويست ئاسايش تىك بدەن. ئەم پشىنويە لـەۋە ىروسىت بـوە ھەنـدى كەسى ھەلخەلەتىنداو، ئەيانەۋى فەرمانبەرانى گويرايەلى قانون و ئەۋانەي ئەيانەۋى لـە ھـەلىۋارىن دا بەشـدار بىن، بتۇقىنن. ملاحظ المطبوعات. (الزمان، ع 261، 21 ى 9 ى 1930)

2. 4. 39. ليدواني رۆژنامەي بەغداد تايمس

وا دەرئەكەوى بارودۆخى ناو شارى ساينمانى و ليواكەش ھىيمن بىن و حكومەت كاروبارى گرتۆتەوە دەست. ئەو ھەوالانەى بە شىيوەيەكى تايبەتى بۆمان ھاتون، ئەلىن ئاۋاوەكە تەواو بو بە كوشىتنى 13 كەس كە يەكىكىيان سەربازىكى عىراقيەو 35 بريندار كە 4 يان سەرباز و 9 يان پۆلىسىن. ئەمانەش كە ناويان لە خوارەوە نوسراوە گىراون: عىرزەت عوسمان پاشا، عەزمى بەگى بابان، فايەق ئەقەندى بابان، رەمىزى حاجى فەتاح، شىخ قار شىخ سەعىد، مەممەد سالىح، مەجىد ئەقەندى، محەممەد عەبدورەحمان، تۆفىت قەزاز، ئەمانە ئىردراون بىق كەركوك بۆئەودى لىكۆلىنەودىيان لەگەل بىكەن. خۆپىشاندەران ىرى ھەلبردارىن لە سەرەتانا رەمارەيان زۆر نەبو تا گەيشتە 1000 تا 2000 كەس. ھوتافيان ئەكىشا بروخى ھەلبردارىن. لەناو خۆياندا ئەيان وت ھەلبردارىدىكە ئازاد نىھ. كۆمەلانى خرۆشاو سەعات 11 ى بەيانى دەسىتيان كىرد بە بەرىبارانى پىۆلىس و سەرا، زۆر لەخرىدىيان دەمانچەو خەنجەرو تىلايان پى بو، لە بەرىدركى سەرا كۆبونەۋە و چونە رور و ھاتنە دەرەودىيان خست بوھ مەترسيەۋە، دەسبەجى قەرمان بە پۆلىس درا، كە تەنيا داريان پى بو، بلاۋە بە حەشاماتەكە دەرەۋدىيان دەست بوھ مەترسيەۋە، دەسبەجى قەرمان بە پۆلىس درا، كە تەنيا داريان پى بو، بلاۋە بە حەشاماتەكە دەردەرى دانيان. لىرەدىل بىكى دەستى پى كىرد. جەيش ناچار بو تەقە لە خۆپىشادەران بىكا، تەئكىدىمان كىردە كە پۆلىس و جەيش دەستىيىش خەر نەبون لە دەستىرىرىي دا يە خۆپىشاددەران بەرىن كە تەنيا دارىدى دەرەن بىلى دەستىرىن كىردە كە پەلىس و جەيش دەستىيىش خەر نەبون لە دەستىرىرىيىدا جەيش وەلامى ئەۋ تەقانەي دايەۋە كەردىدىيان دەرىن لە خىگەيەكى دىردويان. (الزمان، ع 253، 11 ى 9 ي 1930)

2. 4. 40. ئىنتىخابات لە سلىمانى

رۆژى 15 ى 9 ى 1930 لە مەقامى موتەسەرىفى ئا عومومى ئەشراف و توجار و سائىرى طەبەقـەى ئەھالى، بۆ ئىنتىخاباتى ھەيئەتى تەقتىشيە كۆبونەوە.

له نەتىجەدا نەواتى ئاتيە بە ئەكسەريەتى ئارا، بە ئەعضاى ھەيئەتى تەفتىشيە ئىنتىخاب كران.

چەند رەئى بوه

34 حاجى ئيبراهيم ئاغا

22 مەجىد بەكى حاجى رەسوڵ بەگ

22 غالى ئاغا

21 حاجى ئەحمەدى حاجى كەريم

20 عەبدولكەرىم ئەفەندى عەلەكە

19 سەيد ئەحمەدى توتونچى

17 كەرىم بەگى محەممەد بەگ

16 حاجي کاکه حمه

15 حاحى مهلا محيدين

15 حاحى عەلى حاحى حەسەن ئەفەندى.

(ژیان، ژ 260، 22 ی 9 ی 1930)

2. 4. 41. تەشرىف ھێنانى سەعادەتى موتەسەرىفى تازە

رۆژى يەكشەمە موصاديفى 28 ى 9 ى 1930 سەءادەتى ئەحمەد بـەكى تۆفيـق بـەك، موتەســەريفى تازە و خۆشەويستى سايمانى تەشرىفى لە كەركوكەوە مواصــەلەتى فـەرموە ســايمانى، لــە رۆژى لــەوە پيشــەوە قیسمیکی زوّر له ئهشراف و روئهسای دهوائیر و مهئمورین و منهوهرانی سلیّمانی، بـق ئیستیقبالی موشار ئیلهیهی چو بون بوّ کهرکوک ههتا سهر محهطهی شهمهنده فهر و قیسمیکی تـریش لـه روئهسای دهوائیـر کـه حهسهبهل وهزیفه ئیمکانی چونی کهرکوکیان نهبو. روّژی موانه ههتا دهربهندی بازیان و تـهینالّ و بیّجگـه لهمانه شههو نههلی مهملهکهت به ئیختیلافی ههمو طهبهقاتیانه وه. لهگهلّ بلوکیک عهسکهری جـهیش و تاقمیّک پولیس بهناوی حهرهسی شهرهفه وه لـه بـهردهمی جـادهی دهباخانه، بـه دلیّکی پـپ فـهره و سـرور حـازری ئیستیقبال و چاوهروانی تهشریف هینانی سهعاده تی بون.

لهبهر ئه وهی له ریگا و له دهربهند ته نخیر بو بون، له سه عات نزیک هه شتی عهرهبی مواصه له تی موره، ئه وه ل جار زیاره تی حهرهبی شهره فی جهیش و پولیس و له پاشا له گه آن عوله ها، سادات، ئه شراف، روئه سای دهوائیس و مه نمورینی حکومه ت با به لیّویکی پر ته به سومه وه که ناوینه ی صه فوه تی قه لب و حوسنی نیه تی بو یه که یه که موصافه حه و به یانی خوشنودی و مهمنونیه تی له موسته قبیلین فه رمو وه به چه ند که لیمه یه کی شیرین و جوان و نومیند به خوش نودی و مهمنونیه ته موسته قبیلین فه موسی کردن بو ته نمینی نه من و ناسایش و ههول دان بو ته دره ی و ته ماله که تم مهجبور بی به نه دای نامیم مهدن به یا ته نورون و مهمله که تمهجبور بی به نه دای نامیم مهدند به یا به گورنو به به نوتوموری بی به نه نورون و ایسایش مهنتیقه یا که و حه مید به کی شالچی نامیری فه وج و سائیری موسته قبیلین دا به نوتوموری بی ته شریفیان هینایه و ده به کرا.

موشار ئیلهیهی که یهکیکه له منهوهران و ئهنجهبی خانهدان و ئهشرافی سلیمانی، تـهعین فـهرمونی بـق ئهم وهزیفهیه به راستی ههمو ئههلی سلیمانی خاصهتهن و. ههمو میللهتی کوردی به عومومی مهمنون و بهرامبهر لهم لوتفی حکومهته مهدیونی شوکران کرد.

ژیان: لهگهل ههمو میللهتی کورد تهمهنای موهفهقیهت و سهعادهت و ئیلهل ئهبهد دهوام و بـهقای ئـهکات. (ژیان، ژ 261، 6 ی تشرینی یهکهمی 1930)

2. 4. 42. وەفدى سلينمانى

رۆژى 28 ى 9 ى 1930 وەفىدى سىليمانى كە لە رياسەتى رەئىسىى بەلەدىيە موحتەرەم مەحمود ئەفەندى دا تەشەكولى كردوە، عيبارەتن لە محامى نەجىب ئەفەنىدى، وە لە روئەساى جاف جەنابى ئەحمەد بەگى محەممەد صالْح بەگ، وە حاجى مەلا كورى حاجى عەباس ئاغا رەئىسى پشدەر، بى عەرزى تەعظىمات و ئىستىقبالى جەلالەتى مەلىك فەسەل ئەوەل كە لە لەندەنەوە عەودەتى فەرمۆتەوە، تەشرىفيان بردۆتە بەغىداد. (ژيان، ژ 261، 6 ى تشرىنى يەكەمى 1930)

2. 4. 43. وەفدى كوردستان

شەوى پێنجشەممە 18 ى 9 گەيشتە پايتەخت، وەڧدىك لە ليواى كەركوك و چەمچەماللەوە كە پێكهاتوە لە 7 كەس كە ئەمانەن: سـەيد محەممەد ئەڧەنىدى رەئىسىى جەبارى، عەبدولكەرىم وادى رەئىسىى زەنگەنە، رەئىسى عەشىرەتى بزەينى، سىلۆمان ئاغاى ھەمەوەنىد، رەشىد ئاغا رەئىسىى شـوان، عـەلى ئاغا رەئىسىى سىنجاوى. دىدەنى ڧەخامەتى رەئىسى وزەرايان كرد و دەسگرتنيان بە يـەكێتى عيـراق و خۆبەسـتنەوەيان بـە عەرشى جەلالەتى مەلىكەوە دەربرى. ھەر ئەم وەڧدە رۆژى دوينى سەردانى پايەبـەرز وەزيـرى ناوخۆ جـەمىل مەدڧەعى و وەزىرى دىڧاع جەغڧەر عەسكەريان كرد. ئەم وەڧدە پێشوازى لـە دو نوينـەر كـرد: يـەكێكيان هـى بىلاط شێخ عەبدوللا ئال مەضايڧى، دوەميان سـەروەزىران و ياوەرەكـەى جـەمىل بـەگى روحـى. وەڧدەكـە لـە ئوتێلى ماجستىك دابەزىدان. (الزمان، ع 261، 21 ى 9 ى 1930)

2. 4. 44. وەفدى ليواكان بۆ بەخيْر ھاتنەوەي خاوەن شكۆ

مەلىك فەيسلەل لە 1 ى 10 ى 1930 گەيشتەرە عيىراق، ئەم رەفدانلە چونلە بەغىداد بىق بەخير ھاتنەرەي:

وەفدى سليمانى: 1- مەحمود ئەفەندى سەرۆكى شارەوانى. 2- ئەحمەد بەگى حەمـه سـالْح بـەگ. 3- حاجى مەلا ئاغا عەباس ئاغا. 4- عوسمان ئاغاى عومەر ئاغا. 5- نەجىب ئەفەندى فەتاح ئەفەندى. وەفدى ھەولىر: 1- عەبدوللا ئەفەندى ئەلموفتى. 2- ئىبراھىم بەگ ئەليوسف.

وەفدى كەركوك: 1- حاجى محەممەد عەلى قىرىار. 2- موظەفەر بىگ ئەلىيەعقوبى. 3- جىەمىل بىگ بابان (كفرى). 4- محەممەد رەشىد ئاغاى ھەمەوەند (چەمچەماڵ). 5- ىارا بەگ رەئىسى ياودە (چەمچەماڵ). 6- رەفعەت بەگ رەئىسى ياودە (چەمچەماڵ). 7- فارس بەگ رەئىسى ياودە (چەمچەماڵ). 8- نەجىب بىگ رەئىسى تالەبانى (چەمچەماڵ). 9- نورى ئەفەندى (مەسىدى). 10- ئىسحاق ئەفرايم (موسەوى).

موصل: 1- حازم شەمدین ئاغا. 2- شیّخ حەبیب سەعید (میری شیّخان). 3- شیّخ غیاپەدین. (الزمــان، ع 270. 1 ی 10 ی 1930)

2. 4. 45. شيعرى شاعيران بۆ وەفدى كوردستان:

بي كەس

"يينج خشتهيهكي لهسهر شيعري ييرهميرد" قەدرى مىللەتتان بەحارى شكان نه حهیاتان ما نه ناوونیشان باری تهعنه تان وا هاته سهر شان ((وەفدى كوردستان، مىللەت فرۆشان هەرزە وەكىلى شارى خامۆشان)) حاحى توتنهكهت مادهم فرۆشرا قبروسيا له صهد كوشتن و ههرا دمخيله ههسته ريكهوه خنرا (ردهسکی لهو گولهی باغهکهی سهرا كهوا به خويني لاوان ئاو درا)) تاقمي ريكخهن زور به يهرلاقي به بهزم و رهزم و ئاههنگ و ساقی بۆ ئەوەي بكەن دەفعى مەراقى ((بیبهنه بهردهم عهرشی عیراقی بلّين يار باقى و، ههم صوحبهت باقى)) نه بارانتان دی، نه با ئهی فهقیر نه لاوان کوژران به گولله و شهستیر نه یی نازداران خرایه زنحیر ((پەردە و تاراي سور بەرن بۆ ئەمىر

بلّنن دوای کوشتار هیشتا توی دلّگیر؟)) هاوار به مالم چیمان یی کرا له چارهکێکا صهدمان لي خرا هنشتا خەلاتىان ئەكەن بە بەرا (ردهک خهجالهت بن له روی مهحشهرا ئيمەش خاكى غەم ئەكەين بە سەرا)) قەت وا تى نەگەن چاومان شكاوە كوشتن و برين دائيم بق پياوه لهناو دۆشەكا كەي حەق سەنراوە؟ ((خەيالتان خاوە، كورد نەفەوتاوە بهراتی نهجات به خوین نوسراوه)) مىللەت مەتىنە عەزمى نانەوي له غایهی بهرزی خوی ههر ناکهوی لەت و يەت كرى حوقوقى ئەوى ((من رەنگى سورم بۆيە خۆش ئەوى مژدهی شهفهقی لی دهر ئهکهوی !))

سليمانى 1931

حەمدى

بق ههوا ئالقرزه بقچى ليل و سوره ئاسمان؟ گێژهڵۅڮڡؽ نهگبهته يا فيتنهيي ئاخر زهمان هەورى قەھرى مەوحى دەريايى غەضەب دىنىتە حۆش یا فوغان و دوکه لی ئاهی ههناسه سهردهکان رەنگى گوڵ بۆچى يەرى، بولبول دڵى بۆچى شكا؟ ناکری ئەوەل بەھارى شاىمانى بى خەزان بهفره باريوه لهسهر بهختى رهشى خاكى وهتهن يا بەدەم شەصتىرەوە مىشكى ھەۋارانە يۋان بق وهتهن زهرد هه لْگهراوه بهرگی سوره شین ئهکا؟ رەنگە ئەشكالى شەھىدى بى نەوامان دانىشان وهک بریشکه قرچه قرچی جهرگی سک سوتاوه دی یا گورهی مهتره لۆزه قرمه قرمی طۆیهکان ئەم ھەمو لاوە نەمامن نيزران لەم باغچەيە ریشهی کوردایهتی بو یهعنی بوّمان نیّرران جەژنى قوربانە سليمانى بە مەزبە- دانرا كورد مەرن بۆيە بەحارى ھەر لەويدا سەربران يان كه ئيبليسى (عليه اللعنه) قاورمه بكا

كۆمەلى ئىنسان بەحارى وائەبى بكرين لە جان بۆ شەرىفى كورد خەلاتە ھاتوھ سەر تا بەيى یا کهله حهی دهست و طه وقی گهردن و پنوهندیان بۆچ مەغۆل ھەلساوە ياخو دەورى نەحسى حەنگىزە قەتل و عامى ئەرمەنە يا حاديثەي رۆم و بەبان ناوى خۆى نابو زەمانى مىللەتى كورد خۆ ژيان بۆچى بەستراۋە زمانى وادەبى ئاخر زەمان ىق نەبو قەط ئەھلى حالىن دەربارى بىق نىه ئەم وقوعاتە چ بو بۆچى كرا بىكا بەيان چا وهطهن فهرموی له پهردهی سینهما وهک (سینهما) صوردتی گیراوه فهرمو بوّت بکا پهکسهر عهیان حاري تەئرىخى بنوسە حا بگۆرە قافيە تا بەياناتم بنوسى لىت نەبى حەرفى نيهان بی ههزار ناوی سلیمانی به تهئریخ (مشهد) ه ئەم حسابە عاقببەت رۆژى دەبى بىكا زەمان مەقسەدى ئەصلى و ئەساسى ھەر دوعاكەي يىشوم ئىستە تىكرارى ىكە بەلكە بكا مەنچەت رەوان رەبى موى لى بى زمانى و يەنحەكانى ھەلوەرى ھەركەسى گولشەن بە دەردى گولخەنى دۆزەخ بەرى

گۆران

"به یادی شهشی ئهیلول، شهری بهر دهرکی سهراوه"
ههزارو نقرصهدو سی بو، شهشی ئهیلول که رقرژ ههقهات:
غریوی ویستنی حهق کهوته ناو شاری سلیمانی:
(ههقر بهگ) ئهو جوانهی پر دلمی بو بق وهتهن ئاوات،
له پیش جهمعیکهوه تا بهرسهرا روی ههقمهتی هانی.
لهگهل یارانی ئهیوت: "ئهی حوکوومهت! تا نهکهی تهثبیت
حوقروقی کوردهواری، نایهوی کورد ئینتیخاباتت؛
ئهوانهی بانگ کراون و تق به بهقووهت دهوریان ئهگرت:
دمنیو قانزاج پهرستن، هیچ نهبی پییان موبالاتت!
حوکوومهت! نیمه کوردین، وا ئهقین دهئی کهن؟
که داوینی غهرهز بگرن به ههردو دهست، وهتهن بهردهن!
که داوینی غهرهز بگرن به ههردو دهست، وهتهن بهردهن!
نهکی، مهشرووع نییه.. دهرکه لهسهر سهودایی ئینتیخاب!..."
نهمه جوملهی قسهو نامالی یارانی ههائق بهگ بو،

كەچى غەسكەر بە مەتراليۆزەرە بۆ قەتلى غام دەرچو؛ درایه بهر شهقهی شهستیر رحاو ئامالی میللیبیهت! شەقەى شەستىرو قرچەى دەسترىدو ھەلمەتى سونگى به خوینی وردی بی تاوان شهیولی خسته سهر جاده: نهما جواني که سونگي نهيسمييي صهد کهرهت سنگي، نهما پیری له ریزی گولله بوبی قهلبی ئازاده!... هه ڵۆ بەگ گوللەيى ئەوۋەڵ لە رانى دا، دوھم دەستى: که خوّی و قهومه کهی وادی، به چهشنی شیر نرکانی، يهلاماري كه يا يق ضابطين: يهك زلله خب خستي.. دهمانچهی سهند له دهستی و ناگری دا تاوهکوو توانی... به لام فنشهک نهما، ههر ضابط و پهک دو نهفهر کهوتن.. له یاشا عەسكەریش دەستریّری لی كردو بەلادا هات؛ لەسەر دەرياي خوين بو كەشتىيى عومرى بەرەو مردن ئەچو، ئەيوت: خوا حافيظ، ئەوا ئەمرم وەتەن! ھەيھات، له باوهشتا یشووی عومرم نهدی تاوی به سهربهستی، ههتا مردن زرهی زنجیری دیلی بو له گهردنما، ژیانم عارو نیللهت بو لهژیر ییلاوی دوشمنما، به خوين بي و، گل ههلي لووشي، كهوابي، ههيكهلي ههستي!... خواكهی بولبولی باغی سهرا!.. ههرچهنده پاییزه، بهخوينى خوم گولت بو ئاو ئەدەم، سا بوم بلاوينه! لهگهڵ ئهو حوانه پاکانهی له دهورم مهیتبان ریزه له خوينا وينه شنواوين، به بايكمان بناسننه!... بلّي بهو بوكى تازهى يهك شهوهم گهر هاته سهر نهعشم، نه لني خوى بو وهتهن كوشت و لهريي عهشقي منا نه ريا.. وهزيفهم بو له ييناوي ولاتيكا سهرم بهخشم: که توی پهروهرده کرد بو من له داوینی چیا و کهژیا!... ئەگەر خواى گەورە بەخشى يىت ھەتيوى، يىي بلى: رۆلە له من فرميسكي ويست باوكت، له توش داوا ئهكا توله!

ھەلەسچە. ئەپلوولى 1932

(عصبة الامم) كۆمەلّى گەورە بە ينچ و يەنا. بە فنلّ و دەورە لە دور بە دور بۆ حەقى كوردان تەكانت ئەدا خۆت دائەشرنگان

به جوّش و کول بوی بوّ کوردی هه ژار ئه تگوت ئهم قهومه ئهکهم رستگار لوجنهی ئینتیداب مهرهخهسی هات گهرا که شفی کرد سهراسهر ولات! ئهگهر راست ئهکهی هه لّی سورینه بهس بوّ سیاسهت هه لّمان پهرینه تهریق نابیتوّ توّ چیت پیّ ئهکهن (کوته کی دهستی میستهر هه ندرسن)

-2-

بق ئەقەليات كەوتىتە سەما
خزمى نەستوورىت لە كوئ بنيات نا؟
ھەر بە ھىچ و پورچ بەم دەنگو باسە
تۆ خوينى كورىت بۆ كردە كاسە؟
ھەر چوار دەورمان لى بو بەدوژمن
ئيران و تورك و....
نفووسى ئيمە كەم ئەكەيتەوە!
وەھا نەستوورى رىك ئەخەيتەوە؟
لە عدالەتا كەى ئەمە دەئبە؟
ياخو ھەر شيوەو ئوصوولى غەربە!
كۆمەلى درق، جىگەى مەكرو فەن
(كوتەكى دەستى مىستەر ھەندرسەن)

-3-

خو تو وهصی بوی، ئهقوام بون ههتیو دهمی کوردت کرد به تهلهی تهقیو غایه ئاسوری ناوی کورد بردن لایهق به خوّته پنچ و ناو ئاخن تا تو نهگهرای به ناومانا دهستمان گرتبو به کلاومانا بخچ کوردت فهوتان بهم بهنوباوه ئنستهش له جینوه خوّت مهلاس داوه مانشهئی فیتنه کومهلی تهزویر وا ئهدهی حهقی ئهقوامی (صغیر)؟ کارخانهی فهساد کومهلی میحهن کارخانهی دهستی میستهر ههندرسهن)

-4-

له عهدالهتتان واقم ورماوه

له سیاسهتتان سهرم سوورماوه

خوینی ملیونی کورد ئهرژینی

بو ئهوهی توزی تورک بترسینی

خوینی مهزلومی کوردی روت و قووت

حه لاله لهلای....

له سلیمانی جادهی به ر سهرا

تو نهبی نایکا بوژمن به بوژمن

حهق بو نهستووری ئیمه بو کوشتنه

چون عاجز نابی لهم خوین رشتنه

لهلای تو ئهلبهت حقووق کوشتنه

ناترسی تهئریخ لهعنهت بکهن

(کوتهکی دهستی میستهر ههندرسهن)

ىتكەس: ئەي وەتەن

ئەي وەتەن مەفتوونى تۆم و شنوەتم بىر كەوتەوە وهختی بهندیی و ئهسارهت، یی به تهوق و کوتهوه من له ذیکرو فیکری تق غافل نهبوم وا تی نهگهی حەيس و تىھەلدان و زىللەت تۆى لە بىر بردۆتەوە به و خودایهی بی شهریک و لامهکان و واحیده عەشقى تۆ نەوغى لە دلما ئاگرى كردۆتەوە ئاگریکی وا ههزار سال ئاوی برژینیته سهر قەت. نەگرو گڵيەو بڵێسەى تا ئەبەد نەكوژێتەوە باسى مەحزونى وكەساسىي خۆت نەكەيت توخوا وەتەن چونکه بهو باسه برین و زامهکهم ئهکولیتهوه ماتەمىنى تا بەكەي، دەي يى كەنەو سەر ھەلبرە موفتهخیر به شوهرهتت وا عالهمی گرتۆتهوه نەگبەتى لاچو سەعادەت بۆتە يشتيوانى تۆ كەوكەسى مەخت و فريشتەت مەرزە ئەدرەوشىتەوە گەرچى بەينتكە زەلىل و بىلى دەستى زالمى نۆبەتى شاىيتە ئەمحا ناحەزت بتلىتەوە لافي ميللي پيەت بەدەم لەم عەسرەدا كەڵكى نىيە رۆژى ھەوللە ھەر بەھىممەت گۆى ھونەر ئەبرىتەوە بي قسوره چهند حهسوره صهد شوکر ئهولادهکهت وا له ریّی توّدا له خویّنا سهیری چوّن ئهتلیتهوه بهسیه طهعنهم لیّ مهده ههر روّلّهکهی جارانتم هیّنده حیلمت بیّ ههتاکو دهست و پیّم ئهکریّتهوه شهرته شهرتی پیاوهتی بیّ گهر خودا دهستم بدا دوژمنت یهت بکهم وهکوو سهگ بیخهمه ژیّر ییّتهوه...

ئەخۆل: ئەيلولى خوينارى

بهجارئ مالى ويرانم سليمانى خروشاوه بەسەر ھىچ كەس نەيە خوايە ئەوەي لەم شارە قەوماوە بهیانی بوو شهشی ئهیلوول لهناکاو گولله وهک باران ئەبارى بى قرى مىللەت، ئەرى بىرو ئەرى لارە بهدهم شهستبرهوه لاشه وهكو زؤريهي گهلار نزان له ريدا عهيني ئەتوت بەردەبازى حۆگەلەي ئاوە لەبەر دەركى سەرا ديارە لە ھەر لايەك تەماشاكەي سهراسهر ير له لاشهى مردوه شناراوه كوژراوه لهههر كووحهو يهنايهك با تهرى سوريت بسنبايه ئەوھ خوین و سروشکی دایک و حوانان بو که ریزراوه له کام مال گویت ئه گرت ههر باو که رو بو روّله روّو کاکه لهكويّ سهيرت ئهكرت لاشهيه و تتكهلٌ به خويتناوه ئەورەي دويننى حگەر گۆشەو عەزىزى باب و دايك بو ئەوا ئەمرۆ لەژىر خاكا شەھىدە بوو حاوى لىك ناوە دهمه وئيواره ئهترواني به وينه ي ريچكه ي ميرووله: بهریز تابوتی کوژراوان بهرهو سهیوان ملی ناوه چەقىنىكە چە زولمىكە؟ چە كوشتارو برينىكە؟؟ ئەسى قەت بىر نەچى ھەرگىز ھەتا كورد زىندوھو ماوھ

3. تێههڵچونهومي شێخ مهحمود

3. 1. هەوڭدانى ئىنگلىزى-عيراقى بۆ بىلايەن كردنى

تا ئەو كاتە شيخ مەحمود لەسەر سنورى ئيران لە گوندى پيران بە گۆشـەگيرى دانيشـت بـو، شـيخ مەحمود دەستى لە روداوەكەى بەردەركى سەراى سليمانىدا نەبو. ھەروەھا لە چالاكىيەكانى ھەيئەتى وەتەنيـەو جموجۆنى ئەو رۆژانەدا بى دەنگ و تەماشاكەر بو. مەيدانى بۆ ئەوان چۆل كرد بو بـه شـيۆومى خۆيـان كـار كەن و دەستى نەئەخستە كارەكانىانەوە.

دوای کوشتاری 6 ی ئەیلول، کەسوکاری ھەندى لە کوژراوەکان، جلی خویناوی کوژراوەکانیان برد بو بۆ شیخ مەحمود و داوایان لی کرد بو تۆلەی خوینی به ناھەق رژاوی کورەکانیان بسینیتەوە. دیارە حکومەت بەم ھاندانەی زانیوە، بۆیە وەزیری کاروباری ناوخۆی عیراق 4 رۆژ دوای روداوەکە، نوسراویکی ئاراستەی شیخ مەحمود کردوه. داوای لی ئەکا کە بە درۆ و دەلەسەی ئەوانە فریو نەخوا، کاری نەکا پیچەوانەی ئەو بەلىنىد بى بىدى دۇردۇ، داوای داون.

مەندوبى سامى و كاربەدەستانى عيراق داوايان لە شيخ مەحمود كرد دەسبەجى ئەرزى عيـراق بـەجى بهيلانى و بگەريتەوە ئەو گوندەى لە ئىران لىى دانيشت بو. لە ھەمان كاتدا ھەرەشەيان لـى كردبـو كـە ئەگـەر گويرايـەلى فەرمانـەكانى حكومـەت نـەبى، (ئيجرائـات) ى بەرامبـەر وەر ئـەگيرىخ. ھـەروەھـا ھەرەشـەيان لـە دىياتەكان كرد ھەر دىيەك يارمەتى يا دالدەى بدا، بۆردومان ئەكرىخ.

شیخ مهحمود گوی نهدایه نهم هه پهشانه، دریزهی دا به جو لآنه وهکهی. پیرانی به ره و شارباژی پبهجی هیشت و، کهوته خوپیشاندانی چهکدار و چالاکیی سیاسی. دهستی کردهوه به پیوهندی فراوان له گه ل سهرانی ئیلهکانی کورد و داوای لی کردن بق سهندنی مافی کورد هاوکاری بکهن، بهوهی پال بدهنه پال جولانه و چولانه و مکهیه وه، یان بهوهی مهزبه و بنوسن بق کومه لهی گهلان.

سن ئەفسەرى كورد: مەحمود جەودەت، حاميد جەودەت، كاميل حەسەن، ريزى جەيشى عيراقى و، ھەندى لە قوتابى و گەنجەكانى سايىمانى شاريان بەجى ھىشت و دايانـه پاڵ جولانەوەكـەى شىنخ مەحمود.

3. 2. چالاكىيەكانى

شیخ مهحمود کهوته خوّپیشاندانی چهکدار و کوّکردنهوهی هیز. له ههمان کاتدا زنجیرهیهک نامهی نوسی بوّ موفهتیشی ئیداری سلیّمانی، بوّ مهندوبی سامی بریتانی له بهغداد و بوّ کوّمهلّه ی گهلان.

له نامهکانی ا باسی کوشتاره کهی سلیّمانی و، گرتنی روّشنبیر و نهشرافی کورد و رهفتاری خراپی حکومهتی عهرهبی نهکا، داوا نهکا داووده رگای مهدهنی و سپایی عهرهب له زاخوّوه ههتا خانهقین بکیشریته وه، کاروباری ناوچه که بدریته دهس حکومهتیّکی کوردی له ژیّر چاودیّری بریتانیا یان هه ر ئه نامیکی تری کومه نهی گهلانی ناردوه.

3. 3. لەشكركىنشىي عيراق

3. 3. 1. ههڵوێستي بريتاني

ئەنجومەنى وەزىران برپارىدا بىق سەركوتكرىنى شىخ مەحمود لەشكركىشى بكات. داوا يشى لە بریتانیا كرد یارمەتى بدا. جەیشى عیراقى و پۆلىسى لىقى لە شارباژیږەوە دەستیان كرد بە پەلاماردانى و هیزى ئاسمانى بریتانیا یش كەوتە هیرشى ئاسمانى بق سەر ئەو ىییانەى كە هیزەكانى شىخى لىن بو. نائارامى ناوچەكانى پینجوین، چوارتا، ھەلەبجە، شارەزور، دۆللى سورداش، دەربەندىخان، قەردداخ... گرتەوە. بەم لەشكركىشىيانە نەيانتوانى شىخ مەحمود بگرن يا شكستى پى بىدەن، چالاكىيەكانى دريىۋەيان

له 12 ی کانونی دوهمی 1931 دا له بارهگای مهندوبی سامی بریتانی له بهغداد. به ئامادهبونی نوری سهعید، کوّنفرهنسیّک بهسترا که مهندوبی سامی، میّجهر یوّنگ، کوّرنـوالیس و ههنـدیّ ئهفسـهری بریتـانی بهشداری بون. ئهگهرچی بیرورای نوری سهعید و مهندوبی سامی سهبارهت به سـهرکوتکردنی شیخ مـهحمود یهک بو، به لام لهسهر جوّری رهفتار له گهل کیشهکهدا جیاواز بو.

ئەندامىتى عىراق لە كۆمەلەى گەلازىدا، بوبو بە گرىيەكى دەرونى سىياسىيەكانى عەرەب لە عىراق دا. پىيان وابو بەمە دەرگاى بەھەشتىان بۆ ئەكرىتەوە، لە بەر ئەوە لە ھەمو گفتوگۆكانىياندا لە گەل ئىنگلىز، ھەمىشە ئەم باسەيان وەكو يەكى لە باسە سەرەكىيەكانى خۆيان ئەھىنايە كايەوە، ئىنگلىز خەرىك بو رىگەى بۆ عىراق تەخت ئەكرد ببيتە ئەندامى كۆمەلەى گەلان، بۆ ئەمە يش ئەبو ئەو گرەنتيانەى بە كورد درا بون، جىيەجى بكرىن كاربەدەستانى ئىنگلىز بۆ ئەوەى ناوبانگى عىراق لاى ئەندامانى كۆمەلەى گەلان نەشىيوى و، پەلامار دانى شىخ مەحمود نەبىتە ھۆي تاوانبار كردنى حكومەتى عىراق بە "سەركوتكردنى ھەستى نەتەومىي كورد" و تەگەرە لىدانى ئەندامىيتىيەكەى، ئەيان ويست حكومەتى عىراق لە پال لەشكركىشىدا بى سەر شىخ مەحمود، ھەندى ھەنگاو يش لە بوارى سەلماندنى ماڧەكانى كوردا بنى، بەتايبەتى ناسىينى رەسىمىى زمانى كوردى، نورى سەعىد و ھاوبىرەكانى يىيان وابو ئەمە ھاندانى كوردە!

3. 3. 2. راستكردنەوەي رەئيەكى چەوت

(عبدالرزاق احمد النصیری: ل239) له نامهی ماجستیرهکهی نوسیویتی: نوری سهعید داوای له بریتانیا کرد هیزی ئاسمانی به کار بهینی دژی شیخ مهحمود، به لام بریتانیا خوّی گنخاند تا له 24 ی ئازاردا عیراق ریکهوتنی ئیمتیازی نهوتی موّر کرد، ئینجا هیّزی ئاسمانی بریتانیا له 28 ی ئازاردا کهوته پهلاماردانی شیخ مهحمود. ئهم بوّچونهی نوسه راست نیه. چونکه:

1. ههر لهو کاتهوه که شیخ مهحمود پیرانی بهجی هیشت، کاربهدهستانی بریتانی چ موفهتیشی ئیداری سلیمانی و چ مهندوبی سامی له بهغداد گهفیان لی کرد. داوایان لی ئه کرد پی نهنیته ئهرزی عیراقهوه و دهس نهخاته کاروباری حکومهتهوه. ههر لهسهر ئهوه یش ئاماده نهبون هیچ نامهکارییهکی له گهل بکهن.

2. لهشکرکیشی عیراق به پی راگهیاندنه رهسمییهکانی (ملاحظیة المطبوعات) له 8 ی تشرینی دوهمی 1930 هوه دهستی پی کردوه، ئهگهرچی بهپی راگهیاندنهکانی دواتر راونان بهردهوام بوه، بهلام به هوی خراپی ههوای زستان و سهختی ناوچهکهوه پیشکهوتنیکی ئهوتویان به دهس نههیناوه. رهنگه فروکه یش ههر له بهر ئهو هویه، یاخود لهبهر نهگونجاوی پلانه جهنگییهکانی جهیشی عیراق، بهشداری نهکردبی. ئهگینا له مانگی یهکهمی سالی 1931 هوه هیزی ئاسمانی بریتانی چالاکانه بهشداری شهرهکانی کردوه (بروانه بهلگهی ژماره 7 ی بهلگهکانی ئهم بهشه)

3. نورى سەعىد لەكاتى گفتوگۆكانى دا لە توركىا لە ئەيلولى 1930 دا كە گلەيى دواكەوتنى ئەو رىككەوتنە نەوتىيەي لى ئەكەن، ئەلىن 10 قاتى ئىوە ئىمە پەلەي بەستنىمانە. لەو كاتەدا شىخ مەحمود بە گۆشەگىرى دانىشت دو.

3. 3. دەنگدانەوەى لە كابىنەو پارلەماندا

کیشهی شیخ مهحمود بو به گرنگترین پهژارهی حکومهتی عیراق. بهشی چاپهمهنی راگهیاندنی لهسهر جولانهوهکانی جهیش بلاو ئهکردهوه. روّژنامهکانی بهغداد لیّی ئهدوان. ئهم باسه له ئهنجومهنی وهزیران و له مهجلیسی نواب و ئهعیان دا باس ئهکرا. ههردوکیان لهوه نائومیّد بون که کیشهی شیخ مهحمود به شهر کوّتایی بیّ ئهنجومهنی وهزیران له کوّبونهوهی 24 ی 3 ی 1931 دا یه کیّ له بریارهکانی که بوّ چارهسهرکردنی ئهم کیّشهیه دابوی، ئهوه بو: ئهو ناوچانه چوّل بکهن. مهلیک فهیسه ل ئهم بریارهی قوبول نهکرد، چونکه لای وابو به نیشانهی لاوازی حکومهت لیّک ئهدریتهوه.

له مهجلیسی نهعیان یشدا که داوای زیادکردنی بودجهی ناسایش و سازدانی چهند سهد پۆلیسیککی ئیسترسوار کرا، نهگهرچی ههندی له عهینهکان له ههلویست دا توندوتیژ بون بو دامرکاندنهوهی ههرچی خیراتری شوپشهکهی شیخ مهحمود، به لام ههندیکیان لایهنگری پیشاندانی نهرمی و چارهسهری کیشهکه بون به ریگای له یهک گهیشتن. لهم بارهیهوه یه کی له عهینه کان وتویه تی: "... یاخیبونه کهی شیخ مهحمود له ناوچه کانی ساینمانی دا لهم پینج شهش مانگهدا روداوید ک نیه نهمور قهوما بی، به لکو روداوید کی کونه و نهمانتوانیوه لهم کابرایه بسرهوینین... من راستی چونیه تی کیشهی نهم کابرایه نازانم ناخو کیشه یه کی شهخسیه یان سیاسی. نه گهر کیشه که سیاسی یه تکا له حکومه تی به ریز نه کهم له گه ل نهم پیاوه و له گه ل نهوانهی له کهان نه یه به خورایی سهرف بکری. تکای خوم له حکومه تدوباره نه کهمهوه نهم کیشه به تاوتوی بکا. و نهم پارهیه به خورایی سهرف بکری. تکای خوم له حکومه تدوباره نه کهمهوه نهم کیشه به تاوتوی بکا.

عەين يكى تر يش ئەلىّ: "... ناتوانم لە كىتشەى شىخ مەحمود تى بگەم. لە ھەمو ھەلىكىدا بەرگرى ئەكا و ھىمن ئەبىتەوە. پەيمانى يا رىككەوتنى نەوت دىتە كايەوە، شىخ مەحمود رائەپەرى. بۆيە ئەبى لە پىش ھەمو شتىكىدا شىخ مەحمود لە كۆل بكەينەوە، يا سەربەخۆيى بدەينى يان راستەوخۆ يا ناراستەوخۆ لە گەلى تىك بگەين".

بهم پێیه ئهگهر شێخ مهحمود بیتوانیایه درێژه به جوڵانهوهکهی بدا، لهوانه بو حکومهتی عیـراق ناچـار ببوایه نهرمی له گهڵ بنوێنێ و، گفتوگوٚی له گهڵ بکا.

3. 4. **گەلەكۆمەك**ىيى سى قۆڭى

ئیران له 1929 دا به رەسمی دانی به دەوللەتى عیراقدا نا، پیوەندی دیپلۆماسییان دامەزراند. بریتانیا نفوزی خوّی لهلای ئیران بهکارهینا بوّ ئهوەی هاوئاهه انگی له گهل جەیشی عیراقی ا بکا بو سەرکوتکردنی جولانهوهکهی شیخ مهجمود. ئیران قایل بو. بوّ ئهو مهبهسته موفهتیشی ئیداری ههیئه تی ئەركانی عیراق که ئەفسەریکی ئینگلیز بو، وه سهرکردهی ناوچهی روزهه لاتی جهیشی عیراقی، چون بو مهریوان. له گهل فهرماندهکانی ئهرتهشی ئیران پیک هاتن که روزی 14 ی 4 ی 1931 لهشکرکیشی هاویهش دری شیخ مهجمود دهس یی بکهن.

ئەمە يەكەمىن جار بو جەيشى عيراق و ئەرتەشى ئىران ھاوئاھـەنگى جـەنگىى بكـەن. ئەمـە بـو بـە سەرەتايەك بۆ كارى لەوە دوايان. سالى دواتر كە ئەرتەشى ئىران چوە سەر جەعفەر سولىتان، جەيشى عيـراق لەسەر داواى ئىران بۆ ھاوئاھەنگى ھىزى ناردە سەر سنور بۆ ئەوەى رىگەى پەرپىنەوەى لى بگرى.

3. 5. خۆبەدەستەوەدانى شيخ مەحمود: كۆتايى قۆناغيك

ههروهکو عیراق تهنگاو بوبو، شیخ مهحمود بیش گیروگرفتی جدی ههبو. حیزب یا ریکخراویکی سیاسی نهبو پشتیوانی لی بکا. دهولهتیکی دوستی نهبو یارمهتی بدا یان له سهری ههلبداتی. ئهوهی ههیبو ههر ناووناوبانگی خوّی و ئهو دهرامهته دارایییه کهمه بو که هی مولّکهکانی خوّی بو. هیّرشی بهردهوامی فروّکهکانی خوّی بو. هیّرشی بهردهوامی فروّکهکانی هیزی ناسمانی بریتانی یش تهنگیان پی ههلّچنی بو. ئهچو بوّ ههر کوییهک له کوّلی نه ئهبونهوه. جولانهوهکهیشی له ناوچهیهکی تهسکی سلیّمانی با قهتیس مابو. نهی تهنیهوه بو کهرکوک، ههولیّر، بادینان. تهنانه تشیخ نهجمهدی بارزانی که لهو کاته با حکومهتی عیراق به یاخی با نهنا، خهریک بو ریّوشوینی سهرکوتکردنی دا نهنا، نه هیچ هاوکاری یان هاوناههنگییهکی له گهلّی ههبو، نه نامانجی سیاسی شوّرشهکهیشی و هکو نهو بو. نهمانه سهرهرای گیروگرفتی لوّجستیکی، نهبونی سهرچاوه ی چهک و پاره و خواردن.

شیخ مهحمود هیزهکانی گویزایهوه گهرمیان. لهوهیش مهبهستی ئهوه بو گوشار بخاته سهر کهرکوک و، ئهگهر بتوانی کهرکوک بگری. هیزی ئاسمانیی بریتانی بی پسانهوه و، هیزی زهمینیی جهیش و هیزی پۆلیسی سواره و هیزی لیقی به دوایهوه بون. له گوندی ناوباریک فرسهتیان لی هیّناو پهلاماریان دا. شیّخ مهحمود لهم شهرِهدا نهک ههر شکا، بهلکو له مهسهلهی کاری چهکدار نائومیّد بو.

هیزهکانی شیخ مهحمود له گهل هیزهکانی عیراق و بریتانیا زوّر نابهرامبهر بون. جگه لهوه یش عهشایهری هاویهنگی شیخ وهکو به گینابو، به دهنگیهوه نهئههاتن. کهچی عهشایهری لایهنگری حکومهت کهوتنه چهک ههلگرتن دژی جولانهوهکه، شیخ مهحمود گهرایهوه ناوچهی سینور، بهلام ئهمجاره حکومهتی نیرانی یش هیزهکانی خوّی له مهریوانهوه هینا بوه سهر سنور، خوّیان ناماده کرد بو بوّ لهشکرکیشی هاوبهش.

شیخ مهحمود کهوت بوه نیّوان دو بهرداشهوه و بهرهنگاری به بیّه وده ئـهزانی. بهتاییـهتی دوای ئـهوه لای وابو ئهو ئیتر ئهرکی نهتهوهیی خوّی بهجیّ هیّناوه، پهیامی گهلهکهی به گهلانی جیهان گهیانـدوه، بریـاری خوّ بهدهستهومانی دا.

شیخ مهحمود که له مانگی ئهیلولهوه دهستی کرد بوهوه به شۆپشی چهکدار، له 13 ی 4 ی 1931 دا له پینجوین خوّی به دهستهوه دا ههر لهویوه به فروّکه گویزایانهوه بوّ خواروی عیراق و له سهماوه دایان نیشاند. به خوّبهدهستهوهدانی شیخ مهحمود، ئیتر توّماری خهباتی سیاسی – چهکداری کورد لهو قوّناغها پیّچرایهوه. بانگی سهربهخوّی کوردستان و داوای دامهزراندنی حکومهتی سهربهخوّی کوردی، به یهکجاری خنکا.

3. 6. بەڭگەكانى: تۆھەڭچونەوەي شۆخ مەحمود

3. 6. 1. بهشى نامەنوسىي نهينني

س ی 2980 رۆژى 10 ى ئەيلولى 1930 بەريز جەنابى شيخ مەحمود

سلاوو ريز

ئەبى ھەوائى ئەوەتان پى گەيشتېى كە ھەندى نەزان لە شارى سلىمانى لە 6 ى ئەم مانگەنا بە بۆنەى ھەئبردارىنى ھەيئەى تەقتىشىيەوە ئەو دەسىتدرىدىيە لەلايەن ئەوانەوە كراوەت سەر ھىزدەكانى پىۆلىس و جەيش كە حكومەتى ناچار كردوە رىيوشوىنى تەمى كرىنى ئەو ئازاوەگىرانە دابنى كە بەرپرسى ئەم كارە داخدارەن. ھىستا لىكۆلىنەوە لە گەل ئەوانى تريان بەردەوامە. ئاسايش لەپاش چەند دەقىقەيەك گەراوەتەوە شار و شتى نەقاوماوە بىشىرىنى.

پییان راگهیاندین ههندی ئاژاوهگیر که پیشهیان دروستکردنی گیروگرفته، ههول ئهدهن ههوال هه البه ستن و هانتان بدهن بو کردنی کاری پیچهوانهی ئارهزوی حکومه و پیچهوانهی مهرجهکانی ئهو ریککهوتنهی له 19 ی 1 ی 1927 با لهگهلتان کراوه. ئیمه باوهرمان به لیزانی و ههلویستی دروستتان ههیه. باوهر ناکهین شوین ههولی ههندی پیاوخراپ بکهون. بزیه ئهم نامهیهمان بو ناردن داوای خو لابانتان لی بکهین له ههرشتی که هیمنیی و ئاسایشی گشتی تیک ئها و مهرجهکانی ریککهوتنی گورین ههلئهوهشینی. بهمهش دلسوری خوتان بو حکومه نهسهلمینن و بهلینهکانتان بهجی ئههینن، لهگهل ئهوپهری ریزدا، وهزیری ناوخو جهمیل مهدفهی (عبدالرزاق الحسنی: تاریخ الوزارات العراقیة، ص 74)

3. 6. 2. وهزارهتي داخليه

ژماره: س/ 2513 ماره: ماره: ماره

رۆژ: 20 ى 10 ى 1930

بۆ شىخ مەحمود ئەفەندى

به پــــىی ئـــهو موقاوهلهیــهی کــه لــه 1927 دا ئیمزاتــان کــردوه بــق مــهوادی خــوارهوه تهعــههودتان کردوه:

- 1. خوّت و کورهکانت و ژنهکانت و فاتمه خانی خوشکت له دیّیهک با بانیشن که خاریجی حدودی عیراق بیّت.
- خۆت و ئەو كەسانەى لە فەقەرەى يەكەم دا زيكر كراوە، بى ئىزن و موساعەدەى حكومـەت داخلـى مەملەكەتى عيراق نەبن.
- 3. نه خوّت و نه هیچ کهس لهو شهخصانهی لهسهرهوه زیکر کراون، به هیچ نهوعیّ نه له لیوای سلیّمانی و نه له جیگایه کی تربا له عیراق با موباخه لهی ئیدارهی حکومه تی عیراق نهکه ن. بو نهم مهقسه ه خهلقی تر تهشویق نهکه ن و چه خوّت و چه نهوان له ههمو مهسائیلیّکی سیاسیه که عهلاقهی به عیراقه وه ببیّ، له موباخه له کردنی ئیجتیناب بکهن.

كەزالىكە موافەقەت كرا كە ئەگەر خۆت ۋە يا ھەر كام لەق شەخصانەى كە بەحسىيان كىرا، لە ھەر وەقتىك دا يەكى لەم شەرتانەيان بەجى نەھىنا، حكومەتى عىراق ھىچ مەسئولىيەتىكى بەسەردۇە نەمىنى و ھەر ئىجرائاتى بە لازمى بزانى بۆ ئىتىخاز كردنى سەربەست بى. ئەگەرچى لە 10 ى ئەيلول دا لە تەرەف فەخامەتمەئاب موعتەمىدى سامى و وەزىرى داخلىـەوە ئـەو تەعەوھدانەى كە داوتانە بە حكومەتى عىراق ھىنرايەوە بىرتان، ئەگەرچى تەوصىيە كران لە كەمالى سـكونەت دا لە دىخى پىران دا بمىنىنەوە، ئىرە گويتان نەدايە ئەو ئىختارانە و بى ئىزن داخلى خاكى عىراق بون.

دیسانه وه وهکیلی موته سه پیفی سایتمانی له کاغه زی 18 ی ئهیلول دا ئیخباری کردن که ئیدوه موغایری ئاره زوی فه خامه تمه نابان مه ندوبی سامی و وه زیری داخلیه حه رهکه ت ئهکه ن و شه رایتی ئه و ئیتیفاقنامه یه ی که ئیمزاتان کردوه، شکاندوتانه و بوی نوسین که بو ئه و دی یه که خاریجی حدودی عیراقه. فه و رهن عهوده تکه به به ده و که دو که داری کردوه و زانرا بو که له لای نیوه ن، تهسلیمیان بکه نه و ه

ئهم ئەوامیرهی که وهرتان گرت، بیسانهوه خستانه گۆشهی نسیانهوه و لهو وهختهوه بهو غایهی که شورش بهریا بکهن له مهناتیقی لیوای سلیّمانی ا ئهسوریّنهوه.

له 2 ی تشرینی ئهوهل با تهکلیفی موفهتیشی ئیداری سلیّمانیتان کردوه که له شارباژیّرِبا مولاقاتتان بکا و موفهتیشی موما ئیلهیهی جوابی بانهوه که لهبهر ئهوهی بهبیّ ئیزنی حکومهت باخلی خاکی عیاراق بون و لهبهر ئهوهی ئیتاعهتی ئه و ئیختارات و ئهوامیرهیان نهکردوه که تهوجیهتان کراوه مومکین نابیّ که مولاقاتتان بکات و بیسانهوه تهبلیغتان کرا که بیلا تهنخیر برّ پیران بگهرینهوه.

وا ئيستا عەينى ئەوامىرتان بۆ تىكرار ئەكەمەوھ كە بۆ پىران عەودەت بكەنەوھ و ئىختارتان ئەكەم بە گەيشتنى ئەم كاغەزە ئەگەر دەستبەجى ئىتاعەتى ئەوامىرى سالىفولزىكر نەكەن لە ھەق خۆتان و ئەتباعتان ئىجرائات ئىتىخاز ئەكرى و ھەر ئەملاكئىكتان لەم مەملەكەتەنا بېى موسىتەحەقى موصادەرە ئەبىي. وەزيىرى داخليە. رژيان، ژ262، 6 ى تشرينى دوممى 1930)

3. 6. 3. ئيدارهي موعتهميدي سامي له عيراق

تاریخ 20 تشرینی ئەوەلى 1930

بۆ شىخ مەحمود ئەفەندى

سەلەفى من چەند كاغەزىكى لە ئىوەوە وەرگرتوە بەلام ھەتا لە خاكى عيىراق نەچنە دەرەوە و ئەو تەعەھوبانەى كە كردوتانە و لە ئىتيفاقنامەى سالى 1927 با ئىمزاتان كىردوە بە جىي نەھىنن پىيم ناكرى موخابەرەتان لەگەل بكەم.

دیاره دهرخاتری ئهکهن که یهکی له شهرایتی ئیتیفاقنامهی مهزکور ئهوه بو که بی ئیزنی حکومهت داخلی عیراق نهبن و به هیچ کلوّجی دهخلتان بهسهر ئیدارهوه نهبی که حکومهتی عیراق له لیوای سلیّمانی وه یا له جیّگایه کی تری عیراق ته عقیبی ئهکات و بق مهقسهدیّکی وه ها که سی تر ته شویق نهکه ن و له مهسائیلی سیاسیهی عیراق خوّتان دور بگرن.

ئیوه به و ئیختاراته که ته وجیهتان کراوه ئیتاعهتان نه کردوه و گویتان نه اوه ته نه و نه صیحه تانه که له ته دره ف فه خامه تمه نابان و وه کیلی مه ندوبی سامی و وه زیری باخلیه وه له کاغه زی روّژی 10 ی نه یلولی 1930 برتان نوسراوه و دیسان موخاله فه تی نه وامیری وه کیلی موته سه پیفی سلیمانی شیتان کردوه که به تاریخی 18 ی نه یلولی 1930 برق ناردون و له و کاغه زها نه مری پی کردبون که نه بی نه در حال له نه رازی عیراق بچنه ده ره وه و ائیستا منیش نه مه وی نیشراکی نه و نه مرانه بکه م که له ته ره ف وه زیری باخلیه وه به نیوه براوه برق نه و نه و راز له موداخه له کردنی نوم وری حکومه تی عیراق به ینن و به م واسیته یه وه نیختاراتان نه که م که عه دم نیتاعه تا به م نه مرانه نه بیته موجیبی عیراق و خوتان و ته موادارانتان مندوبی سامی عیراق.

(ژيان، ژ262، 6 ي تشريني دوممي 1930)

3. 6. 4. به ياننامه بۆ كوردهكانى ليواى سليمانى

به پیّی ئیتیفاقنامهیهک که له سالّی 1927 دا ئیمزای کردوه شیّخ مهحمود تهعههودی کرد بـو کـه لـه دیّیهک دا له خاریجی حدودی عیراق دا ئیقامهت بکاو بهبیّ ئیننی حکومهتی داخلی عیراق نهبیّتهوه و به هیچ وهسیلهیهک نه له لیوای سلیّمانی و نه له هیچ جیّگایهکی تری عیراق دا موداخههی ئیددارهی حکومـهتی عیـراق ده که

شیخ مهحمود ئهم شهرطانهی ههمو شکاندهوه و ههرچهند ئهمری پی کراوه که خاکی عیراق بهجی بهیلی ئیتاعهتی ئهو ئهمرانهی نهکردوه که دراویّتی و لهم چهند ههفتهی رابوردوها له مهناتیقی لیوای سلیمانی ا دهستی پی کردوه که له ضیدی حکومهت شوّرش بهریا بکا.

لەبەر ئەوە ئەمرى پى كراوە فەورەن خاكى عيراق بەجى بەيلى و ئەگەر ئىتاعـەتى ئـەم ئـەمرە نـەكا لـە حەقى خۆى و ئەتباعى ئىجرائاتى لازمە ئىتىخاد ئەكرى.

بینائهن عهلهیهی وا ئیخطارتان ئهکهین که ههر کهس پهنا بدا به شیخ مهحمود و ئهتباعی وه یا موعاوهنهتیان بکا خوّی توشی جهزای شهدید ئهکا. 20 ی 10 ی 1930. (ژیان، ژ262، 6ی تشرینی دوهمی 1930)

3. 6. 5. بهيان له (ملاحظية المطبوعات) هوه 12 ي 11 ي 1930

حکومهتی عیراقی هیزیکی جهیشی له سلیمانی سازدا. ئهم دو رهتلهی لی رهوانه کردون: رهتلّی ئهلف بر پینجوین و رهتلّی ب بر چوارتا.

چەتەكان پیش گەیشتنی رەتلّی ئەلف پەلامارى مەخفەرى پینجوینیان دا. بەلام كوردە مواليەكانی حكومەتی عیراق دەریان كردن. پاش ئەوەى رەتلّى ئەلف چەنىد رۆژێ لە نزیك چوارتا راوەستا بەرە و شوینیّكی نزیكی بەیانان لەسەر روبارى سیوەیل كشا.

شەوى 8/ 9 ى 11 ى 1930 چەتەكان ھۆرشيان كردە سەر رەبيەيەكى معەسـكەريّكى چەپـەك، ئـەو رەبيەيە بەرگرىيەكى ئازايانەى كرد لە 6 كەس 5 يان بريندار بون بەلام لە چەتـەكان 2 كـەس كـوژران و 2 كەس يش بريندار بون.

ههر دو رهتل رۆژانه له ئاواييهكانى دەوروپشتى بنكهكانيان دا خۆيان پيشان ئەدەن و كارەكانيان باش ئەروا و لەو پەرى ھىمەت و چالاكى دان. بنكەى ھۆزى ئاسمانى ھاوكارى لە گەل ھەردو رەتـل كـردوه. (نداء الشعب، ۋ328، 14 ى 11 ى 1930)

3. 6. 6. راكه ياندني رهسمي له (ملاحظية المطبوعات) هوه

له 18 ی 12 ی 1930 دا رەتلاّیکی جـهیش شـیخ مـهحمودی لـه کانیـهکی نزیـک گونـدی حـاجی ئـاوا دهرکرد له کاتیکـدا جهیش فریای مهخفهری پۆلیسی سورداش کهوت له 36 میل له سهروی رۆژئاوای سلیّمانی.

شەوى 14/13 ى 1 ى 1931 تاقمى لە چەتـەكان كـە پىكھاتبو لـە 50 كـەس پـەلامارى 3 رەبىيـەى مەسكەرى رەتلەكەى سەراويان دا. رەبيەكان راويان نان. شەوى 16/15 و 17/16 ى 1 ى 1931 تەقـەيان

له معهسکهرهکه کرد، یهک سهرباز شههید بو، یهکیک یـش لـه شۆرشـگیرهکان کـوژرا و چهنـد کهسیّکیشـیان بریندار بو.

(مجلة لغة العرب، ج2، سالّى2، شوباتى 1931، ل158)

3. 6. 7. **راگهیاندنی رهسمیی** 17 **ی** 2 **ی** 1931

هیزی ئاسمانی بریتانی 9 جار بق پهلامار و نقرین دهرچوه و، اهسهر داوای وهزارهتی دیفاع رهفیک له فرق که کانی بریتانیا بهستراوه به رهتلی جهیشی ناسراو به رهتلی روشدی. ئهم رهتله به هقی خراپی ئاووههواوه له 17 ی 1 ی 1931 تا 21 ی 1 ی 1931 له سهراو مایهوه. ههوال هات شیخ مهحمود ئهیهوی ههلهبچه بگری، له 21 ی 1 ی 1931 دا رهتله که بهرهو ههلهبچه جولا و چهند پیکادانی له گهل چهتهکان روی دا. هیزی ئاسمانی له چهتهکانی دا، یهکیکی لی کوشتن و یهکیکی یشی لی بریندار کردن.

له روّژانی 24 ی 1 تا 26 ی 1 له ناوچهی سلیمانی و پینجوین با بهفریکی زور باری و له روّژی 26 ی 1 با روتله که بهرمو خورمال جولا و دهستی گرتهومو ههوا خوش بو، ههل لهبار بو بو لهناوبردنی شیخ مهحمودو چهتهکانی و، ریوشوینی تر بانراو هیزی جهیش و پولیس زیابکراو رهفیکی تری فووکهی بهریتانی خرایه سهر رهتله سهربازه کان له خورمال مانهوه بهوی تری گهرایهوه سهراوو شاملو. بینجا له 1 ی 2 ی 1931 جهیش چو بو کوندهکانی ههورامان، هیزی باسسمانی بهریتانی کهلکیکی گهورهی ههبو بو پاراستنی ریکهی هاتوچو له نیوان ههر پینج رهتلهکها. چهتهکان به شهو توانیان رو بکهنه پینجوین. جهیشی بیراستنی ریکهی هاتوچو له نیوان ههر پینج رهتلهکها. چهتهکان به شهو توانیان شیخ مهجمود له 2 ی 2 ی کهارودا با 1931

(الاستقلال، ع 1359، 18 ي 2 ي 1931)

3. 6. 8. به يان له (ملاحظية المطبوعات) هوه 18 ي 3 ي 1931

پلانیک بانرا بق پاریزگاری مهخفه ره کانی پۆلیسسی هه له بجه و خورمال . له 4 ی 3 ی 1931 با ئه ندازیاری ئه شغال که لویه ای پاریزگاری له گه ل خوی له سلیمانی هه لگرت و به ره و خورمال و هه له بجه چو 4 سیاره ی سریه ی ره شاشات ئهیان پاراست. قافله که چو بق رقر هه لاتی هوانه، چه ته کانی شیخ په لاماریان با . شه ر 7 سه عاتی خایاند 1 زابت سه ف شههیدو 1 سه رباز زامار بو . قوه ی سیاره به رگری یه کی توندیان کرد ئینجا قافله که له 5 ی 3 ی 1931 با گهرایه و می شینمانی و رقری 7 ی 3 ره تله که روی کرده هه له بجه . له لای خواروی رقر ثناوای گوندی و یله که و ، بیسان قافله که گهرایه و می بین سلیمانی . له 10 ی 3 ی 1931 با هیزی ئاسمانی ی بریتانی له ناوچه که و ریگه ی سلیمانی اله و ی 3 ی 1931 با دولی موانه و هم شهریک بو . فرق که کان چه ته کانیان له 9 ی 3 ی 1931 با له نه و ته دولی قه ره داخ با دولی قه دولی قه دولی در تابی و لییان بان . (الاستقلال ع 5651 . 18 ی 3 ی 1931)

3. 6. 9. راكهياندني له (ملاحظية المطبوعات) هوه 22 ي 4 ي 1931

چەند كەسىٰ لە تىرەى شەرەفبەيانى كە عوسمان بەگ سەرۆكيانە، تەقەيان لە حەسحەسى پۆلىس كىرىوە لە ناحيەى ھۆرىن و شىخان لە خواروى چەمى سىروان و 1 پۆلىسىان كوشـتوە. عوسـمان بـەگ ھـاوارى بـۆ شىخ مەحمود بردوە. تاقمىٰ لايەنگرى شىخ مەحمود بە يارمەتى ئەوان و ھەندىٰ كەسى ئىلّى جاف چونەتە ناو ناحيەى ھۆرىن و شىخانەوە و مەخفەرى پۆلىسى بىلولەيان ئابلۆقـەدا، كەوتنـە كۆكرىنـەوەى بـاج لـە خـەلك. هیزی ئاسمانی له بهغدادهوه نیردرایه سهر یاخیهکان، به لام توانییان خوّیان له فروّکهکان رزگار بکهن بهوهی پهنایان برده بهر دیّهاتهکانی دهوروپشت.

له 24 ی 3 ی 1931 با به یانیک به سه رینها ته کان با به ریایه وه که فرق که کان بوردومانی شه و دینانه شه که نکه که دالاه می یاخیه کان بده ناله گونده کانی دینانه شه که نکه که دالاه می یاخیه کان با با یه گونده کانی شاوازی، کانی ماران و نارین به بی کرد و، راپقرته کانی مه خفه ری پقلیس یش بونی له و دینیانه با ته شید کرد و به بو ریاکردنه و هیان به یانیان بق به ریرانه وه. خه لک گونده کانیان چقل کرد و با واله عوسمان به گ کرا خقی بدا به ده ست حکومه ته و به لام ره فری کرد، فرق که کان کاریان کرده سه روره ی یاخیه کان که له شه شکه و ته کاره ناله دانیان شار دبوه و ه ، گه مارق مه خفه ری بیتوله شکینرا و ، یاخییه کان له نه نجامی به کارهینانی هیزی ناسمانی با ناده ناوه ندی قورسایی خقیان بگویزنه و ه خواروی چه می سیروان (الاستقلال، هیزی ناسمانی با کار 1931)

3. 6. 10. راكه ياندني رهسمي له (ملاحظية المطبوعات) هوه

1. راگەياندنى رەسمىيى رۆژى 11 ى 3 ى 1931 كىه شىيخ مەحمود پەلامارى ئەفسەرى ئەشىغالى گشتى دا لە نزيك موان لەسەر ريكەى سلىمانى بۆ خورمال و ھەلەبجە، لەبەرئەوھ لە توانادا نەما لەشكركىشىي دوا بخرى.

2. له ناوچهی سلیمانی ا جهیش له گهڵ پۆلیسی سواره کۆبوهوه.

3. له بهیانی 28 ی 3 ی 1931 دا لهشکرکیشی دهستی پی کرد. رهتایکی گهرو کی پولیس له قهرهداخه وه شور بوه وه بو دو له کهی روزهه لاتی شاخی قهرهداخ که شیخی لی بو، مهفره زهکانی پیاده لای خوارویان ئهپاراست. شیخ له پهیکولی شهری کرد و به شهو له ریگه ی شاخی قهرهداخه وه توانی هه لی له گی. له 30 ی 3 ی 1931 دا هیزی ئاسمانی بریتانی شوینه کهیان له بانی قهرت دوزیه وه، زور به توندی په لاماریان دا، به لام له دهس ده رچو چونکه رهتایی گهروک به شاخه کهدا نهیتوانی بگاته پهیکولی به رهو بانی قهرت. شیخ مه حمود له گهل سهید محهمه ده بچکول کشایه وه بی ناو زهنگنه له دهوری خان زورو ئیبراهیم خانچی.

4. قۆناغی دوهمی لهشکرکیشی سه عات 4:20 ی روزی 5 ی 4 ی 1931 دهستی پیکرد. ئهم رهتله گۆپته پهی به جی هیشت به ره و ناو زهنگنه که شیخ مه حمودی تیدا بینرا بو. هیزی ئاسمانی بریتانی دیسان توانی شوینه کهی بد فریته و گهمار فری بدا. رهتلی گهر فرک پیشره وی کرد به ر له 1500 له گهل چه ته کان دا له که ریم باسام لیکیان داو سه عات 1700 پیاده و سواره هیرشیکی پیرفزیان کرده سه ر شیخ مه حمود و چه ته کان له گوندی ئاوباریک. سییه کی سواره توانی له خواروی گوندا جیگیر ببی و فرفکه کانی هیزی ئاسمانی بریتانیش به دریژایی هیرشه که له ئاسمانه و به ئاگرباران پشتیوانی سواره و پولیسی ئه کرد. کاتی تاریک داهات ره تله که کهرفکه کانی قه لای گوندیان بو نه گیرا بو کشانه و مولیکی سه روی دی په که د. روزی دوایی ره تله که توانی گونده که و قه لاکه ی بگری. تا ئیستا زیانی چه ته کان نه زانراوه که ئه لین زور بوه. زیانه کانی ئیمه له مهرشه دا 1 کوژراو و 18 بریندار که دوانیان ئه فسه رن.

5. له 6 ی 4 ی 1931 با رەتلەكـەمان گونـدی ئاوبـاریكی گـرت، كەوتـه راونــانی چەتــهكان كـه لـه تاریكایی شەودا بەرەو لای رۆژهەلات ھەلاتون. (الاستقلال، ع 1590، 16 ی 4 ی 1931)

3. 6. 11. بريارى ئەنجومەنى وەزىران لە رۆژى 24 ى 3 ى 1931 دا

لەسەر كىشەى شىخ مەحمود

- 1. لەبەرئەوەى ئەو سیاسەتەى تا ئیستا جیبەجى كراوە، نەبۆتە ھۆى چەسپاندنى ئاسایش لـه لیـواى سلیمانى و، بابینکرىنى ئارەزوەكانیان لە ھیمنى و ئارامىدا كە ئەبى ئەوانیش وەكو لیواكانى تـر كـەلكى لـى وەربگرن، لەبەرئەوەى بریژەدان بەم سیاسەتە ئەبى بە ھۆى زیاد بونى پشیوى و. لە سۆنگەى تەماعى ھەنـدى كەسەوە ئەبى بە ھۆى بارى قورسى ماددى و مەعنـەوى و بـە پیویسـت زانـرا لـەو لیوایـەدا، بەریوەبەرایـەتى عورفى لەو لیوایـەدا رابگەیەنرى و، بەریوەبەرایەتى شارستانى و سپایى بدریتە دەس سـەركردەیەكى كارامـەى سپایى، تا بە تەواوى كارى جەردەیى نامینى و ئارام و ئاسایش ئەگەریتەوە جیگەى خۆى.
- 2. ئەگەر بەريۆەبەرايەتى عورفى رانەگەيەنرا، سەركردەى سپايى باسكراو ھەمو ئەو دەسەلاتە جـەزائى و مەدەنيانەى بدريتى كە لە نيزامى دەعوى عەشائيرىدا ھەيـە، بـە ھـەمو ئـەو ھۆيانـەوە كـە يارمـەتى ئـەدەن ئەركەكانى بەجى بهينى.
- 3. ئەگەر ھىچ كام لەم دو ريوشوينە پەسند نەكرا، لەباتى ئـەوەى سـامان و سـەر بـێ ھـودە بـە فيـرۆ بدرێ، ئەنجومەن بە باشى ئەزانى ناوچەى سلىمانى چۆل بكرێ، بە شىروديەكى كاتى ھىزەكانى حكومـەتى لـێ بكیشریتەوە، تا ئەو كاتەى ريوشوین دائەنرێ بۆ گیرانەوەى ئاسایش و ئارامى بۆ ليواى ناوبراو. (عبدالرزاق الحسني: تاریخ وزارات العراق، ط 59 ص 133- 134)

3. 6. 12. دانيشتني 548 مي مهجليسي نواب، رۆژي 29 ي 3 ي 1931

عیزهدین ئەلنەقیب (دیاله): پیش چەند رۆژئ مەجلیس خەرجى 2 لەک و 75 ھەزار روپیەی پەسند کرد بۆ خەرجىي ئاسایش لە سنورەكانى سەروىا.

سەرۆك: روى دەمى لە عىزەدىينە، باسى (فەصلى 57 أ) ئاسايىشى سنورەكانى خوارو.

حاجی سەلىم (بەريۆوەبەری گشتی پۆلىس): بيڭگومان بارودۆخی سنورەكانی خوارو باش بوه، بەلام ئەكرى دەس لە باديە ھەلبگرين، دىسان عەشايەر پەلامارى يەكترى بدەنەوە.

سەرۆك: (فەصلى 75 ب) ئەخوينرېتەوە، ئەڵى: بۆ خەرجى سنورەكانى سەرو 275 ھەزار روپيە. تاقمى لە نائىيەكان داواى قسە ئەكەن.

عیزهدین ئهانهقیب (سیاله): وتم مهجلیس خهرجی سنورهکانی لای سهروی پهسند کرد (که 2 لهک و 70 ههزار روپیه بو). ئهم خهرجانه یش وهکو زانیمان بو کوژاندنهوهی شوپش یان یاخیبون یان شهقاوهت، چونتان ئهوی ناوی بنین، یاخیبونه کهی شیخ مهحمود له ناوچهکانی سلیمانی ا لهم پیننج شهش مانگه ال روداویک نیه ئهمری قهوما بی، به لکو روداویکی کونه و نهمانتوانیوه لهم کابرایه بسرهوینین... من راستیی چونیهتی کیشهی نهم کابرایه نازانم ئاخو کیشهیه کی شهخسیه یان سیاسی، ئهگهر کیشهه سیاسیه تکا له حکومهتی بهریز ئهکهم له گهل ئهم پیاوه و له گهل ئهوانهی له گهلین لهیهک بگهن. ئهگه و کیشهی حقوقیه وهلامی بدریته وه تا کهی دهسته سان رابوهستین و ئهم پارهیه به خورایی سهرف بکری. تکای خوم له حکومهت دوباره ئهکهمهوه ئهم کیشه یه تاوتوی بکا، ئهگه و له توانای حکومهت دا نیه بیکوژینیتهوه، با رای بگهیهنی که ناتوانی.

صالح جەبر (مونتەفیک): گەورەكانم! چەند رۆژێ لەمەوبەر وتمان سەرفكرىنى پارەيەكى زۆر لە جەيش ىا بە خۆرايى ئەروا. پێيان وتين نەخێر ئەو پارەيە لـە جـﻪيش ىا سـﻪرف ئـﻪكرێ زەروريـە، وتيـان جـﻪيش خزمەتەكانى بە باشى ئەكا. حكومەت ئێستا بەم فەصلەما ىاوا ئەكا ھێزێكى تازە ىروست بكا لە 500 ئێسـتر

سوار، داوای لی ئهکری ئاسایش له سنورهکانی سهرودا دابین بکا. له ژمارهی ئهو یاخییانه مان پرسی که ئاسایشی سنورهکانی سهرویان تیک داوه، وتیان ژمارهیان له نیوان 400 تا 500 کهس دایه. مهبهست له دروستکردنی هیزی 500 ئیستر سوار لهناوبردنی ئهم عهسابه یه به منیش ئه نیم نهگهر جهیش که ژمارهی 10 ههزار کهس و پولیس که ژمارهی 8 ههزار کهسه نهتوانن ئهم تاقمه لابیهن، چون ئهتوانین خومان قانیع بکهین که هیزیکی وا بچوک ئهتوانی ئهم عصابه یه لهناو بهری جهیشیک چهرده یه کی زور پارهی تیدا سهرف ئهکری، نهتوانی ئاسایشی سهرو دابین بکا ئیستا بیگورین به هیزیک پی ئه نیین ئیستر سوار.

سەعد صالح (دیوانیه): نامەوئ ئەو قسانە دوبارە بكەمەوە كە لەسەر بودجەی وەزارەتی دیفاع كردەن، بەلام ئەمەوئ لە كیشەی شیخ مەحمود تی بگەم كە ئاسایشی عیراق تیک ئەدا. لەھەر فرسەتیكدا عیراق ھەنگاوئ ئەنى بى پیشەوە، لە ھەمو چورتمیکی سیاسیدا كە چاوەرئ ئەكرئ عیراقی تى بكەوئ، استغفرالله شیخ مەحمود بەم شەرزەمەيەوە دیته پیشەوە تەگەرە لە تەقەللاكانی حكومەت ئەدا. لە لیژنەی داراییدا لەسەر ئەوەی بە شۆرشگیر ناویان ببەین، وتیان ئەوانە ئەشقیان. باشە با پییان بلیین ئەشقیا، ژمارەیان چەندە؟ وەلامی دایەوە 400 یا 500. ئاخق ئەوانە ھیزیکی نهینیان ھەیە یان ئەمە ھیزە نهینیه روالەتیەكەیانە.

ئهگەر ناتوانرى ئەم ھىزە روالەتيە لەناو بېرى، ھەمويش لايان وايە شىخ مەحمود پشت ئەستورە بە ھىزىكى كە، جگە لە ھىزى ئەمانە، كەواتە بەر لەوھى 2 لەك و 75 ھەزار روپيە تەرخان بكەين بىق دروستكرىنى ھىزى ئىستر سوار بى لەناوبرىنى شىخ مەحمود، ئەبى بىر لەوە بكەينەوە بە رىگەى سياسى ھىزە نەپىنىدەكەى لەناو بەرىن. يان وەزىرى دىفاع ئەبى بىي لەوە بنى كە ئەم جەيشە كارامە نيەو، بلىن ھىزەكەى شىخ مەحمود لە 400- 500 كەس زۆرترە و دەرەقەتى نايەين و پىويستىمان بە چەندىن ئەستول و لەشكرى زل ھەيە.

ناتوانم له کیشه ی شیخ مهحمود تی بگهم. له ههمو ههایکدا بهرگری نهکا و هیمن نهبیتهوه. پهیمانی یا ریککهوتنی نهوت نیته کایهوه، شیخ مهحمود را نهپهری بویه نهبی لهپیش ههمو شتیکا شیخ مهحمود له کول بکهینهوه. یا سهربهخویی بدهینی یان راستهوخو یا ناراستهوخو له گهلی پیک بگهین. نایا شیخ مهحمود تا ههایه ناسایش تیک بدا و ههر روزی عیراق نهچیته پیشهوه، شیخ مهحمود به دو دهستی ناسنین نهیهینیتهوه دواوه. نهمه کیشهی 400 نیستر سوار نیه، بهلکو کیشهی ژیانی ولاتیکه. نهگهر ئهتوانین له ناوی بهرین، یان مافهکانی خوی بدهینی.

سهلمان ئەلبەرراک (حیلله): من چی له دلم دایه دەری ئەبرم و ئەلایم هەمو سالای حکومەت دیت و داوای خەرجی تازه ئەکا بۆ سنورەکانی سەرو بۆ تەمی کردنی ئەشقیا، نازانم شیخ مەحمود جەردەیه و ری ئەگری، شیخ مەحمود پی ئەوتری شۆرشکار دژی حکومەتی عیراق. دوینی گەمارۆی زریپۆشەکانی داین، ئەوەی کرد که کردی. ھەروەکو وەزیری دیفاع وتی هیزەکەی له 400— 500 کەس تی ناپەری. ئەی ئیمه جەیشیکمان نیه 10 ھەزار سەربازو 8 ھەزار پۆلیس بە ئەفسەر و بەریوەبەرەکانیهوه؟ ئاخۆ 500 پۆلیسی مەشق پی نەکراو له باتی ئەو ھەزارانە 500 پۆلیس مەشق پی نەکراو ئەھینن و ئەلاین وەرن بین به سەرباز بى شەپی شیخ مەحمود.. فەوجی له جەیشەکەمان به 4 ئۆتۆمۆبیل و شەمەندەفەر بنیدرین بى کەرکوک. لەبەر ئەوە پۆیست بە پیکهینانی پۆلیسی ئیستر سوار ناکا، چونکە چەکەکانیان تەسلىمى شیخ مەحمود ئەکەن.

حكومەت ئەبى جەيشى بنىرىتە سەرو، من خۆم ئەكەم بە قوربانى ئەم جەيشە بۆ ئەوەى... ھەمو سالى بە مىزانيەيەكەوە بىن. بەر لە دو رۆژ 102 لەك روپيەمان بۆ وەزارەتى ناوخۆ تەرخان كىرد. جەيش چى كىردوە ئەگەر مەسەلەكە پىرومندى بە شىخ مەحمود و ئەو 300 كەسەو، ھەيە، ئەوا من بە فويەك ئەتوانم دەريان بكەم.

ئهحمهد ئهلجهلیل (موسل): ئهمه ده ساله روداوهکان دوباره ئهبنهوه و دوباره ئهبنهوه. کاتی له حکومهت ئهپرسین، ئهلین ئهوانه ئهشقیای یاخین ئهیانهوی خهلک له پاره و کهلوپهل روت بکهنهوه. باوهپم وایه روداوهکانی سلیمانی روداوی شیخ مهحمود نین..... دهسکهلایهکی روخینهره که بی شهرهفی بو لیدانی عیراق بهکار ئههینری. شیخ مهحمود کیشهی شورشیکی سادده نیه، بهلکو مهسهلهیهکه لهسهر رهفه دانراوه، ههر کات پیویست بو پیی ئهلین ههلسه حکومهت دریخی کردوه.....

ئیمه لهبهر دهرگای چونه ناو کومه لهی گه لان داین، شیخ مهحمود به کار ئه هیننری یان به کاری ئه هینن بق ئه وهی بلین: عیراق هیمن نیه و پریتی له شورش. ئهگهر حکومهت بیه وی لهناوی به ری، ئه بی به ته جنیدی ئیجباری بیفلیقینیته وه، ههر یه که له ئیمه دهس بداته چه که کهی و ده سال شه پی ئه م شورشگیره چاره په شه بکا. حکومه تگرتی و هینای بو به غداد، که چی پی وت به سه لامه ت برون، رویشت و شورشی به رپا کرد.

مهجلیس گوی ی له 3 لهک روپیه یا به ملیونی نیه بو سهلامهتی عیراق. حکومهت چون له گهل ئهم شورشگیرهی که 400 کهس زیاتر هیزی نیه، گفتوگو ئهکا. من داوا له حکومهت ئهکهم ئهو ئهندامه ببری که کلار بوه یان سیل رزاندویهتی.

موزاحیم پاچهچی (وهکیلی وهزیری ناوخق): حکومهت سپاسی مهجلیس نهکا سهبارهت به بایه خ دانی بهم کیشه یه. له ههمو دهوله تیکدا، چهند پیشکه و تو یش بی، ئه م جوّره جولانه وانهی تیا ئه قهومی، له لای حکومه تی عیراق گرنگ نیه. لام وایه برا کورده کانمان له سیاسه تی شیخ مه حمود رازی نین و لی مورتاح نین. جهیش و پولیس خهریکی کاره کانیانن، ئهبی ئهوه بزانن شیخ مه حمود شورشه کهی له وهرزی زستانها ده س پی کرد. ئهم وهرزه بو جهیش سهخته و ریکه و بانی و لاته که یش سهخته. شهری عه صابات له م جوّره ناوچانه دا ئاسان نیه نهوه ی نائیبی موسل و تی که شیخ ده سکه لایه به ده سهه ندی لایه نهوه هه رکاتی بیه وی به کاری ئه هینی، من باوه پهمه ناکهم. شیخ له رابوردودا دری عوسمانیه کان و بریتانیه کان و دری عیراق هه ستاوه. حکومه ته ندی ریوشوینی کاریگه ری داناوه، ئه وهی ویستم بیلیم له کاتیک دا حکومه ت له ناوچه ی سلیمانی اله باری سیاسی ناو دهوله تان پاش سی چوار روزی تر نه نجامه کانی له م باره یه وه نه بیستن. شیخ مه حمود خوی به شوپش و یاخیبون وه گرتوه (جلسه مجلس النواب فی 29 ی 3 ی 1931، ص 677 – 677)

3. 6. 13. تەبلىغى رەسمى:

ئه و نالای سواری لهگهل قوهتی پولیس که لهژیر قوماندهی عهقید (قائممقام) ئیسماعیل نامیق بهگ دا بو، له تاریخی 5 ی 4 ی 1931 رویان کرد بوه ئیستیقامهتی دئی ناوباریک که ئیستخبار کرا بو شیخ مهحمود خوی و نه تباعی لهوین و قوهتی مهزکوره دئی ناوباریک ئیحاطه نهکهن و له تهرهف طهیارهشهوه موتهمادیه نهشقیاکان و دهوروپشتی جی مهزکور بومباردومان نهکهن. وه له پاش نیوهرووه ههتا تاریکه شهو به شیدهت موصادهمه دهوام نهکات. قوهتی جهیش به دهرهجهیهکی که شایانی نیفتیخار بیّت، ئیبرازی شهجاعهت و بهسالهت نهکهن و لهم موصادهمهیه ا 4 عهسکهر و 1 ظابط شههید و 14 عهسکهر و 1 ظابط بریندار نهبیّت.

تهاهفیات و خهسارهتی شیخ مهحمود جیددهن زوّر و به دهرهجهیهک ئهبیّت که تهنها دیّی ئاوباریک لـه ئهشقیاکان 10 کوژراو، مهیتی دو کهس له روئهسا که یهکیّکیان شیخ عـهلی کـوری رهحـیم کـه خزمـی شیخ مهحموده له بهینی ئهم کوژراوانها دیتراوه.

وه له ریّگای که ئهشقیاکان فیراریان لیّ کردوه خویّنیّکی زوّر دیار بوه که دهلالهت لهسهر ئهمـه ئـهکات که شیّخ مهحمود تهلهفیاتیّکی زوّری ناوه و برینداریّکی زوّری لهگهلّ خوّی نهقلّ کردوه. ئەو عەشائیرەى كە موعاوەنەتى شىخ مەحمودىان ئەكرد ھەمو بلاوبونەوە. ئىستا شىخ مەحمود تەنھا لـە نەجات دانى رۆحى خۆى زياتر شتىكى تر تەفەككور ناكات.

ئەمرۆ مەوثوقەن زانيومانە كە شيخ مەحمود تەنھا لەگەڵ 5 و 10 سـوارىدا لـە شـاخى قـەرەداغ تــێ پەريوە.

قومتی جهیش و پـ ۆلیس بـ ق مـهحوکردنی شـ یخ مـهحمود و ئـهتباعی بـه شـیددهت لـه تـهعقیب نایـه و مهحوکردنیان قهوییهن مهنموله. (ژیان، ژ 279، 16 ی 4 ی 1931)

3. 6. 14. شەشەمىن كۆبونەومى ئاسايى مەجلىسى ئەعيان

مەحزەرى 38 ەمىين دانىشىتن. رۆژى پىنجشىممە، 14 ى 5 ى 1931 بەرامبەر 26 ى زىدەجبەي 1349 ھ.

سەرۆكى وەزيران: ئەگەر مەجلىسى بەريز ريگە بدا، وتارەكەم بدەم دەربارەى روداوى كە پەيوەندى بە ياخى شيخ مەحمود و سەرئەنجامى كارەۋە ھەيە.

دەنگەكان: باشە!

سەرۆكى وەزىران: گەورەكانم! ئەو كارانەى جەيشى عىراقى بە ھاوكارى پۆلىس و ھێـزى ئاسـمانى ئەنجامىدا سەركەوتنى تەواوى بەدەس ھێنا. دوێنى شەو شێخ مەحمود خۆى تەسلىمى سـەركردەى حاميەكـەى پێنجوێن كرد بە چەند مەرجێ كە حكومەت بەسەرىدا سەپاند بو. ئەو مەرجانە يش ئەوەيانى ژيانى پارێزراو بى و ھيچى تر. حكومەت نيازى وايە شێخ لە گەڵ خێزان و مناڵـەكانى بگوێزێتـەوە بـۆ شـوێنێ دور بـێ لـﻪ دىجلە. بە زۆرى شوێنى دانيشـتنى لەسـەر فـورات ديـارى ئـەكرێ. حكومـەت لـە ھـەمان كـاتدا بيـرى لـەوە كردۆتەوە، بۆ ئەوەى جارێكى تر نەگەرێتەوە ئاوچەكەى خۆى، قانونێ دابنـێ ئـەم كابرايـە تـا ھەتايـە لـەوێ دابنيشتىنى، بە شێوەيەكى قانونى بهێڵرێتەوە ئەو شوێنەدا. ئێستا حكومەت ھـچ قـانونێكى ئەبـەر دەسدا نيـﻪ جگە ئە قانونى عەشائىر كە ئەتوانرى بۆ ئەم مەبەستە بەكار بهێنرێ، بەلام ئەم قانونە ئەوانەيە ئەگەر ئەمسـاڵ يىش ھەلنەوەشىدرێتەوە، ئە دوارۆژ دا ھەلبوەشىدرىتەوە. ئەوسا حكومەت ھىچ دەسەلاتێكى قانونى بە دەسـتەوە يامێنى شخخ مەحمود ناچار يا والى بكا ئەوى بمێنێتەوە، ئەوسا حكومەت ھىچ دەسەلاتێكى قانونى بە دەسـتەوە نامێنى شخخ مەحمود ناچار يا والى بكا ئەوى بمێنێتەوە، ئەبەرئەرە بىر ئە رێگەيەكى قانونى ئەكاتەوە تـا ئـەم پياوە ئە ژياندايە، ئەو جێيە بهێڵيٽتەرە كە بۆى دىيارى ئەكا.

له ههمان کاتدا نهم ههله به دهرفهت نهزانم، سپاسی حکومهتی عیراق به مهجلیسی بهرزتان رابگهیهنم و، نهتوانم لهوه یش تیبیه پرم لهباتی حکومهتی عیراق سپاسی گهلی عیراق پیشکهش به حکومهتی نیرانی بکهم که نهرکی خوّی بهجیّ هیّناو به بهشداری نهوان له گهلّ هیّزهکانی نیّمها ههولهکانی نهم دواییه سهرکهوت. نهگهر نهو شهوه شیّخ مهحمود تهسلیم نهبوایه به دو هیّز پهلامار نهدرا: هیّزی عیراق له لایهکهوه و هیّزی نیّرانی له لایهکی کهوه. نهمه یش گرنگترین هوّ بو پالّی به شیّخ مهحمودهوه نا پهنا بیّنی و خوّی بهدهست هیّزهکانی عیراقهوه بدا و، مهرجهکانی حکومهتی عیراق قبولّ بکا، که گویّتان لیّ بو.

ئاصەف ئەفەندى: لام وايە مەجلىسى بەرز ئەم كارە سپاسكراوە ئەنرخينى و لە خوا ئەپارىتەوە شـتى دوبارە نەيىتەوە ئاسايش تىك بدا و ولات بى ھەمىشە بحەسىتەوە.

مهولود پاشا: به بۆنهی درکاندنهکانی فهخامهتی سهرۆکی وهزیران حهز ئهکهم داوا له حکومهت بکهم، که به تهنیا ههر شیخ مهحمود نهگری، به لکو ههمو ئهوانه پش که یارمهتی شیخ مهحمودیان داوه و هانیان داوه. ههنی کهس ههن حکومهت لهوان باشتریان ئهناسی، بهناوی مهجلیس و گهلی عیراقهوه که بهم جولانهوانه ئیشاوه پیویسته بدرینه دهس قانون بو ئهوهی ئهم روداوانه دوباره نهبنهوه، به تایبهتی بو

ئەوەى ناحەزىى و خوينرژان و ئەم جۆرە روباوە دلتەزىنان و زۆر بىن نىە كىەم. لىە كاتىدىكىا ئىيمىە ئىەزانىن چەندىن پشتە لە نىزوان ئىيمە و برا كوردەكانمانىا جگە لە دۆستايەتى و تەبايى شتىدى تر نىەبوە، ھىچ كىاتى شتى روى نەباوە بىيتە ھۆى حزازات بۆيە باوا لە حكومەت ئەكەم تەعقىبى ئەو خائىنان بىكىا كىە خۆيان بەخرىكى جياواز لە روالەتى راستەقىنەى خۆيان يېشان ئەدەن.

سەرۆكى وەزیران: مەجلیسى بەرز دلنیا ئەكەم كە حكومەت ئەم پیویستە جیدبهجى ئەكا لەو كاتەنا فەرمان دەرچوە. تەنانەت ئەم بەیانیە دوا فەرمان دەرچوە من ھەیئەتیكم ناردوە بى لیكولینەوە، ھەمان مەبەست جیدهجى ئەكا كە عەینى بەریز فەرمویان ئەویش ئەوھى ھەر كەس لەم روداوانەنا بەشدارى شیخ مەحمود بوبى يا ھانى دابى بداتە دەس عەدالەت و دادگا. مەجلیس ریگەم بدا كە رونى بكەمەۋە مەبەستى حكومەت ئەوھى سزادان عادل بى، لە ھەمان كاتدا سەخت بى.

حاجى حسين چەلەبى شەبوت: (ولكم في القصاص حياة يا اولى الالباب). له راستى با شيخ مەحمود تاوانيكى گەورەى كرىوە، بەلام له بارى سەرنجى من و فەلسەفەوە، ئەوانەى ھانيان باوە تاوانەكەيان له ھى ئەو گەورە ترە. پشتيوانى قسەكەى ھاوكارم مەولود پاشا ئەكەم كە ئەو نۆكەرانە بىرين بە بادگا بۆ ئەوەى بيانكا بە پەند بۆ خەلكى تر، بۆ ئەوەى ئەم بىرە پىسە بمرى و كەس ھەلى نەگرى و، يەكىتى عەرەب و كورد و ئەوانى تىر لە ھەمو جۆرە پەلەيەك پاك بى. بادگا بۆ سەندنى ماف ئەبى بەزەيى نەزانى. باوا لە حكومەت ئەكەم ئەم رىيوشوينانە بگرى بۇ بەرىكىرىنى بىر.

(ملحق الوقائع، ع 992، 8 ي 6 ي 1931، ص473)

3. 6. 15. خۆبەدەستەوەدانى شىخ مەحمود،

ملاحظية المطبوعات، 16 ي 5 ي 1931

شیخ مهحمود به و مهرجانه ی حکومه ت به سهری دا سه پاند، خوّی به دهسته وهدا. ئیستا یش به رینگاوه یه بو شوینی دانیشتنی که حکومه ت بوّی دائه نی و ئه م شوینه یش به زوّری له سه رکه ناری فورات ئه بیّ. (عبدالرزاق الحسنی: تاریخ الوزارات العراقیة، ط 59، ص340)

3. 6. 16. له هال (J. H. Hall) ووه بۆ كادۆگان (Cadogan)

ىاونينگ ستريت

20 ي 3 ي 1931

زۆر سپاس بۆ نامەى 18 ى 3 ت لە بابەت پيشنيارەكانى بەغدادەوە، بۆ لەشكركيشى چاوەروانكراو لە كورىستانى عيراق لەم بەھارەدا.

ههروهکو ئهبینی له ئهنجامگیریهکانی کونفرهنسی 13 ی جهنیوهری ا که له بارهگانا بهسترا، به تحدید دانراوه که نابی هیچ لهشکرکیشییهک بکری دژی شیخ مهحمود، یان له ناوچهکانی بارزان و پشدهردا، به به موافهقه ته واوی حکومه تی خاوهن شکو و، پیرهوی کردنی ئاموژگاریهکانی مهندوبی سامی سهباره ت به رهفتاری سیاسی له گهل کورد لهلایهن حکومه تی عیراقه وه، ئهم مهرجانه ئهبی زهماناتی کافی بن دژی کاری سیایی گهوجانهی حکومه تی عیراق.

به شكو وابكهى كه من بزانم ئاخق ئهمانه له گهل ييويستيهكاني حالهتهكه ئهگونجين؟ (FO371 ي 15311).

3. 6. 17. له وهزارهتی دهرهوه بوّ هال (J. H. Hall)

24 ی 3 ی 1931

كادۆگان له پارىسە، له بەر ئەوە نامەى ژمارە (88069) ى 20 ى 3 ى 1931 كە بىق ئەوت نوسىي بو. لە بابەت لەشكركىتشى چاوەروانكراوەوە دژى كوردەكان. من وەلامى ئەدەمەوە.

ئەو بە چاكى پەى بەوھ ئەبا كە "پاككرىنەوھ" ى ناوچەكانى بارزان و پشىدەر زەروريە، رازيە رىنىمايىيەكانى كە تۆ پىشنىيارت كرىون بنىرىرىن بۆ ھەمفرىس (Humphrys)، بە شىروميەكى كافى لە گەڵ پىرىستيەكانى حالەتەكەنا ئەگونجى. (FO371 ى 15311).

3. 6. 18. تەلەگرام لە مەندوبى سامى عيراقەوە بۆ

سکرتیری دولهت بن کاروباری کزاننیهکان

رۆژى 9 ى 4 ى 1931. لە سەعات 1.52 ى دواى نيوەرۆى 9 ى 4 دا گەيشتووە.

ژماره 218 به ناونیشانی سکرتیّری دهولّهت بق کاروباری کوّلوّنیهکان، دوباره بق تـاران ژمـاره 29. تهلهگرامی ژماره 195 ی من:

حکومهتی ئیران رازیه لهسهر هاوئاههنگی سپایی که لهلایهن حکومهتی عیراقهوه پیشنیار کرا بو. له 5 ی 4 دا ئهفسهری عیراقی فهرماندهی ناوچهی روزههلات هاوری له گهل موفهتیشی بریتانی ههیئهتی ئهرکانی جهیشی عیراقی، پیکهوه فهرماندهی ئیرانییان له مهریوان بینی و گهیشتنه ریککهوتنیک بی هاوئاههنگی داهاتوی هیزهکانی ئیران و عیراق. یهکهمین لهشکرکیشی هاوبهش ئهبی له 14 ی 4 ما جیبهجی بکری. له ههمان کاتدا حکومهتی عیراق که له پیوهندی دایه له گهل شیخ مهجمود دوا فرسهتیان داوهتی بی خزبهدهستهوهدان پیش ئهو کاته. (FO317).

3. 6. 19. ريْكەوتن له گەلْ حكومەتى عيراقىدا

له پهيامنيرمانهوه بهغداد، 20 ي 4 ئەم وردەكاريانەى خوارەوە سەبارەت بە دەستگىركردنى شىخ مەحمود، سەركردەى ياخى كورد. لـە چەند سەرچاوەيەكى نارەسمىيەوە كۆكراوەتەوە:

هیزه سهربازییهکانی ئیران له نزیک گوندی پیرانی سهر سنوری ئیران جیدگیر بو بون که شیخ مهحمود وهک پهناگه ههلیبژارد بو. روّژی 14 ی 4 ئیرانیهکان رایانگهیاند به نیازن شیخ مهحمود له خاکی ئیران دهرپهرینن. هیزهکانی عیراق پلان و نهخشهیان دانا بو هاوزهمان هیرش بکهنه سهر دیوی سنوری عیراق نهگهر شیخ ههولی پهرینهوهی دا.

رۆژى 12 ى 4 شنخ مەحمود كە داواى كردبو لە خاكى عيراق دا كۆنفرانسىك ساز بكرىت. رىگەى پەرپىنەودى پىدرا و بە سوارى لە پيرانەود گەيشتە پىنجوين و لەوى لەلايەن موتەسەرىف. كاپتن ھۆلت و سكرتىرى مەندوبى سامى لە خۆرھەلات پىشوازى لىكرا. پىى راگەيەنرا كە دەبىت بەبى ھىچ مەرجىك خى بەدەستەود بدات بەلام گرەنتى سەلامەتى خىرى و خىزانەكەى دەدرىتى. شىخ وتى لەوانەيە پىشىنيازەكە قبول بكات بەلام داواى كرد رىگەى بدرىت لە سىنورى ئىرانەود بگەرىتەد، بىز ئەودى لە گەل لايەنگران و خىزانەكەيدا ھەمو شتىكى رىكبخات.

رۆژى 13 ى 4 هـيچ شـتێكى نـوێ لـهبارهى شـێخهوه نهبيسـترا، هێزهكانى عيـراق و ئێـران بهردهوام بون له خۆ ئامادهكردن بۆ هێرشێكى هاوبهش لـه رۆژى داهـاتودا ئـهنجامى بـدهن. بـهيانى رۆژى 14 ى 4 هێزهكان له ههردو ديوى سنورهوه ئاماده بون بۆ جـولان كاتێـك پـهيامێكى بـه پهلـه گهيشته ئهو ئهنسهرهى فهرماندهيى هێزهكانى عيراقى دهكرد، كهوا له نيوه شهوى رابردوهوه شـێخ بـه سوارى بهرهو پێنجوێن رێكهوتوه و له ماڵێكى بچوكى قورپندا نوستوه، پاش كۆنفرانسێك بـێ هـيچ مهرچێک به تێكراى مهرجهكانى حكومهتى عيراقى قايل بو، بهلام داواى كرد كه نابێت هيچ پاسهوانێكى سوپاى عيراقى ياوهرى بكات بۆ شارى سلێمانى، لهبهر تۆمـارى شـێخ، هـهر چۆنێـك بوايـه پاسـهوان شتێكى زۆر پێويست بو، له بهرامبهر شوێن خستنى سوارهى عيراقى، كه لـه بهشـێكى رێگادا بـهره و سلێمانى پاسهوانى كرد، شێخ مهحمود دهستى كـرد بـه گريـانێكى قـوڵ و لـه پاسـهوانىكى سوپاى عيراق دا بيكوژێت، ئاشكرايه ئهومى رهچاوكردوه رۆيشتن بهناو چياكاندا و له ژێر پاسهوانىى سوپاى عيراق دا سوكايهتى كردنێكه به كهرامهتى كه ناسرێتهوه.

به دریزایی ریگا بهره و سلیمانی دیلهکه (شیخ مهحمود) له ههمو شوینیک گهورهترین دلنهوایی و شیوهنی لهلایه ههموانهوه بق کرا، دانیشتوانی سلیمانی یش هاتنه دهرهوه بق سلاو لیکردن و ماچکردنی دهستهکانی. دهستبه جی گویزرایه وه بق ناو فرقکه که کاپتن گقوان و موفه تیشی ئیداری سلیمانی یاوه رییان کردو فرکه که بهره و به غدادی بردو له وی پاش وهستانیکی زقر کورت، فرین بهره و ئوری گالدمیل. ههمو گهشته 600 میلیه که له یینجوینه وه به یه ک رفر ئه نجام درا.

له وانهیه خوّ به دهسه و مدانی شیخ مه حمود ئه نجامی گرنگ و سه رمکی لی بکه ویته و هسه باره ت به هیمن کردنه و می کوردستانی باشور. خوّبه دهسه و مدانی شیخ کوتایی هاتنی، له وانه یه بوّ ما و می چه ند سالیّک، به رهنگاری ریّک خراو در به حکومه تی عیراق دم گهیه نیّت. گومانی تیا نیه، به هه مو شیّوه یه کبه دیژایی تهمه نی نه و و نیداره ی نیستا، هه رگیز حکومه تی عیراق له ناو کوردستان با پشتگیری خه لَک به ده ست ناهینیّت، به لام ئه ندامه و ریاکانی ناو دانیشتوانی کورد درک به و ه دمکه ن که ناعه داله تی بو عامه ی خه لَک له ریّد ده سه نیخ مه حمود له ریّد ده سه در زرت نامه ی تایمز، 21 ی 4 ی 1931)

6. 6. 20. نامەي شيخ مەحمود بۆ سەرۆكى ئەنجرمەنى "كۆمەلەي گەلان"

(عصبه الامم)

پاریس 21 ی مارس 1931

بەريز جەنابى سەرۆك

شانازی ئەومم ھەیە ترس و شکاتی نەتەومیەکتان پی رابگەیەنم کە خودی خۆتان خستوتانەتە ژیر ئىنتىداب و پاراستنی خۆتانەوە، دەشگوتری ئەومی ئینتیدابت دەکات، پاریزەریشتە، ئەم نەتەومیە نەتەوەی کوردە كە من زۆر شانازی بەوموم دەكەم بە يەكیک لەوان دەژمیریم و ئیستا ئەم نەتەومیە لە بەشی باشوری ولاتی گەوردى كوردان كە بە عیراقەوم لیکنراوه، نیشتەجییه.

من به ئەركى خۆمى دەزانم سەرنجى بەريزتان بىق ئەو خاللە راكىتشىم كە خاكى كورىستانى لىكىنىراو بە عىراقەوە، بە ھىچ شىۋەيەك وەك "بىن النهرىن" نەكەوتۆتە ۋىر دەستى ھىچ يەك لە ھىزەكانى دەوللەتە يەكگرتوەكان يان دەوللەتە ھاوپەيمانەكان. كوردەكان خۆيان لە 1918 نا چەكيان ھەلگرت و ھىزەكانى توركىيان ناچار كىرد خاكەكەيان چۆل بكەن، سەربەخۆييان راگەياندو دەوللەتئىكيان دروستكرد كە بەرىيوەبەرايەتى ولاتى بەناوى "دەوللەتى كورىستانى باشور" گرتە دەست. لەو سەردەمەنا عيىراق پشىيوى تىكەوتبو، ھىشىتا ھىزەكانى يەكگرتوو (متحد، و ھاوپەيمانى (متفقين) لە ناويدا جەنگيان دەكرد. پاشان بى بەدبەختى ئىمە خاكەكەمان بە عىراقەوە لكىنراو ئەوروپاش كە لافى ئەومى لىدەنا بى بەرگرىكىرىن لە ماف و ئادپەروەرى چەكى ھەلگرتوە، لە بەرامبەر ئەم سىتەمە گەورەيەنا بىدەنگ بو. سىتەمىڭ كە چارەنوس و ناھاتوى نەتەوميەكى دىيەوە كە نەۋاد و داب و نەرىت و مىۋو و زمان و سىيمايان خاومن دەولەتى خىزوازە، گەرچى ھىشتا جىرى سوپاس بو كە بارى ئەم ستەمە گەورەيە بەو بەلىنىدە كەم بىقوە كە "كۆمەللەي لەيەك جياوازە، گەرچى ھىشتنا جىرى سوپاس بو كە بارى ئەم ستەمە گەورەيە بەو بەلىيىنى خودموختاريەكى تەواو بە كورىستانى باشورى دابو.

لهگهل ئهوهشدا که چهندان سال بهسهر ئهو به نینهدا تیدهپهری، کهچی نهک ههر به نینهکه جیبهجی نهکراوه به نیکو به پیچهوانهوه ژیانی خومان و ژن و منال و باوکمانمان له ژیر ههرهشهی ئاگری توپ و فروکه بومههاوییژهکان و رهشاش دایه، بهو تاوانهی ئامادهنین ببین به عهرهب و چاو لهری جیبهجیکردنی ئهو به نینانهین که پیمان دراوه.

دەوللەتى عيراقى هيچ دو دل نەبوه لەوەى شارى سليمانى پايتەختى كوردىستانى باشور – بۆمباران بكات و كوردەكانى ئەم شارەى كوشتوه بە تاوانى ئەوەى ئامادە نەبون، بەشدارى لە ھەلبۋاردىنىكدا بكەن كە ئەو دەيەويت بۆ بەدەستەينانى رەزامەندى سەبارەت بە بريارىك ئەنجامى بىلات كە ھەمو مافە رەواكانى كورىان پىتشىل دەكا و كۆشكى ئومىد و ئارەزويان بۆ ئايندە، دەرەمىنى

ئیمه بروامان وایه ئهم تۆپ و گوللانهی بهسهر قوربانیانی کوردی دانیشتوی کوردستانی باشوردا دمباری، له بنهرمتدا هیرشیکیشه دهکریته سهر حهیا و ئابروی "کومهلهی گهلان"، چونکه کوردهکان له ژیر ئینتیدابی ئه و "کومهله"یهدان، واته لهژیر پاریزگاری ئهودان.

ئەگەر ھێزەكانى دەوڵەتى عەرەبى عيراقى پشتيان بە ڧڕۆكەو سوپاكانى دەوڵەتى نينگليز نەدەبەست كە "كۆمەڵى گەلان" ئىنتىدابى ئەم سەرزەمىنەى بەوان سپاردوە تا بە ناوى "كۆمەڵەى گەلانەوە" بەريۆوەى بەرن، ئەوا مێژو دوبارە دەبۆوە و ھێرشكردن بۆ بەغداو داگيركردنى بۆ كوردەكان وەك كارى رۆژانە ئاسان دەبو. ئيمە ئامادەين و ھەمىشەش ئامادە دەبين لە بەرامبەر عەرەبەكانىدا، بەرگرى لە ولاتەكەمان بكەين، بەلام لەبەرئەودى نامانەوێت توشى روبەروبونەومەيەكى چەكدارى بىن لەگەل دەوللەتى ئىنگلىرنا كە بەناوى ئەو

"کۆمەلە" بەریزەوە ھەنگاو دەنی، ئەوا وامان بەباش زانی بۆ شکاتکردن روبکەینـه "کۆمـەلّی گـەلان" و داوای حیّه چیکردنی ماف و دادیهروەری بین.

خوین و ناگر ههرگیز نهیانتوانیوه و ناتوانن راستیه میژوییهکان بگورن، سهدان ههزار کوردی وهک سهلاحهدین و کهریم خانی زهند بکهن به عهرهب. نهتهوهی من و خودی خوشم به هیچ شیوهیهک دهمارگیری ئاینزایی (مذهبی)مان نیه و تینوی خوینریژی نین، ئهگهر چهکیشمان هه لگرتوه تهنها لهبهر ئهوهیه که ناچاریان کردوین و بهسهریاندا سهیاندوین.

ئیمه خواستی دهسه لاتگرتن بهسهر هیچ نهتهوه و هیچ ولاتیکماندا نیه، نامانهوی ناغاو سهرداری هیچ کهسیک بین، بهلام ئهوهش قبول ناکهین که خهلکانی دی بهسهرماندا زال بن یان جگه له خومان سهردار و ناغایهکمان ههبیت. ئهمهش خوی ئامانج و ئایدالیکه که چهندان ههزار کهس له کاتی ئهم جهنگی دوایدا، له پیناویدا گیانی خویان فیدا کرد. ئهمه جگه لهوهی ئهمه مافیکه که خودی "کومهلی گهلان" ههر لهم روژانهی دوایدا، بوی سهلماندوین.

ریکهم بدهن به دلنیاییهوه پیتان رابگهیهنم ئهم دوّخی شوّپشکیّریهی که هوّکارهکهی دهگهریّتهوه بـوّ به نیهتی دهسه لاتدارانی عیراق، کوّتایی پیّنایهت ئهو کاته نهبیّت که ههمو مافه رهواکانی کـورد بـه رهسـمی بناسریّ و لهبهرچاو بگیریّ.

ئەوەى ئىمە دەمانەويت داننانە بە سەربەخۆيى ولاتەكەماندا... واتە "دەوللەتى سـەربەخۆى كوردسـتانى باشور"دا و برين و لەناوچونى ھەمو پەيوەنديەك بە دەوللەتى عەرەبى عيراقەوە. جگە لەمەش پـەيمانى تـازەى نيوان ئينگليز و عيراق كە كۆتايى بە ئينتيدابى ئينگليزى بەسەر عيراقدا دىنى، ئەو راستيە دەردەخات كە ئـەو رىگە چارەيەى يىشنىيارمان كردوە، بە تەواوى لوژىكيە و ھىچ رىگەيەكى دەربازبونى لى نيە.

کۆمەڵی گەلان دەبی گەر بە سەرنجدان لە کرۆکی روداوەکانیش بوە، بگەریّتەوە بــۆ برپـارەکــە*ی خــۆی* کە لە 1925 دا داویّتی. *

> لەگەڵ ئەوپەرى رێزمدا شێخ مەحمود بە نوێنەرايەتى ىانىشتوانى كورىستانى باشور

4. كوردو مەلىك فەيسەل

4. 1. فەيسەل و كېشەي كورد

فەيسەڵ (1883–1933) پياويكى ژير و ىنياىيدەى خاوەن تەجروبە بو. لـه سـەردەمى عوسـمانىىا چەند ساڵێ لە ئەستەمبوڵ بو. زوڵموزۆرى نەتەوەپەرستە ئيتيحادىيەكانى توركى دى بـو. لـه كـاتى يەكـەمين جەنگى جيهانىيا، ئەم يەكى بو لەوانەى شەريف حسەينى باوكى ھان يا بۆ راگەيانىنى شۆپش و ھاوكارى لە گـەڵ ئينگليـز دژى دەوڵـەتى عوسـمانى، بـەھيواى بەدەسـتهينانى سـەربەخۆيى ولاتـانى مەشـريقى عـەرەبى. شۆپشەكەيان جەزرەبەيەكى كوشندەى لە بناغەى دەولەتى عوسمانى يا.

دوای تهواو بونی یهکهمین جهنگی جیهانی، حکومهتیکی عهرهبی له سوریا دامهزراند و خوّی بوه مهلیکی. به لام هیزی فهرهنسی چوه سهری و حکومهتهکهیان تیک دا و خوّیان به شکاوی راونا. بریتانیا بو نهومی پاداشتی نهم بنهمالهیه بداتهوه، سهبارهت به هاوکارییان له سهردهمی جهنگ دا، له حیجازهوه فهیسهلی هینا، بی نهومی خوّی خهلکی عیراق بی یا ناشنا بی به دانیشتوانی عیراق، عهرشی عیراقیان پی بهخشی و کردیان به مهلیک.

رهنگه فهیسه ل له چاو زوری سیاسی یه کانی ئه وسای عهره ب دا، له هه مویان زیاتر گیانی ایب وردنی نه ته هه هه یه وی نه ته وی نه ته وه یه وی نه ته وی نه ته وی نه ته وی نه ته وی نه توراق که میله تیکی یه کگرتو له دانیشتوانی عیراق پیک به ینی و مهزه بی حیاواز، به میه کنه خرا. له دوا سالی ته مه نی دا نائو میدی یه کی تیکه لاو بو له ئیل نه ته وی میله تی عیراق نه کا:

عهرهبى يه كهى: "في اعتقادي لا يوجد شعب عراقي بعد، بل توجد تكتلات بشرية خالية من فكرة الوطنية، مشبعة بتقاليد و اباطيل مذهبية لا تجمع بينهم جامعة، سماعون للسؤ، ميالون للفوضى، مستعدون دائما للانقضاض على اية حكومة كانت".

کوردییهکهی: "به باوه پی من هیشتا شتیک نیه پی بوتری گهلی عیراق، به لکو چهند توپه لیکی مروّیی ههیه که بیری نیشتمانپه روه ریان تیا نیه، پره له نهریت و پروپ وچی مهزهبی، شتیک نیه کوّیان بکاتهوه. بو خراپه گوی قولاغن، حهزیان له ئاژاوهیه، ههمیشه لهسه ر پین بوّ پهلاماردانی حکومه، ئیتر ههرحکومه، بیّ."

فهیسه ڵ، تهجروبهی ئیتیحادییه کانی لهبهر چاو بو که چۆن بو به هۆی رەنجاندنی گهلانی نهتورکی ناو دەوللهتی عوسمانی. لهم بارەیهوه لهو میواندارییه ا که بـق مهنـدوبی سـامی کـرد. لـه وتارهکـهی ا وتـی: "ئیمپراتۆریهتی عوسمانی ههلوه شا چونکه سیاسه تیکی نهتـهوهیی تونـدرهوی گـرت بـو، لهبـهر ئـهوه عیـراق بهرامبهر به کورد سیاسه تیکی وهکـو ئـهو نـاگری" هـهروهها وتـی: "بـاوهرم وایـه کـه یـهکی لـه گـهوره ترین فرمانه کانی عهره بیکی عیراقی ئهوهیه، هانی برای کوردی عیراقی بدا سور بی لهسهر نهتهوه کهی خوّی و، بیتـه فرمانه کالای عیراقهوه".

لیکو لهره و ه ه که کورد به به شینکی له جیابونه و ه هاتوی عیراق له چوارچیوهی کورد. له وه الکورت به کریته و هی دابگری له سه رمانه و هی ناوچهی کورد به به شینکی له جیابونه و ه نه اتوی عیراق له چوارچیوهی (الحکم الناتی) دا. قه ناعه تی ته واوی هه بو که کورد نه بی هه مو مافه نیشتمانی و نه ته وه هی یه کانی خوی هه بی". له سه رچاوه یه کی ئینگلیزی یشه و ه نه گیریته و که مه لیک فه یسه له نابی 1923 دا به شیخ مه حمودی و توه له گه ل نه و ه یه کورد له چوارچیوهی ده و له تی نه کی نه و هه که ل نه و هه کورد له چوارچیوهی ده و له تی تراق با، حوکمی زاتی بدریتی. له و کاته با که نه م باسی نه کا، شیخ مه حمود له شورش دا بود. هیچ سه رچاوه یه کی تری به رده ست پشتیوانی نه م ناگاداریه ناکا. یان نه گه ر نه و کاته یش فه یسه ل بیرورایه کی و هه ای هو به ریوه به رایی کوردی دا نه یو به کورد که به گه ل مه نوبی سیاسی و به ریوه به رایدی مه ترسی کوردی او کیران و سه ره ناما که به ای که نه و به روزی ناسینی ره سمی کوردی به ای نوبوه که دانی هه ر نیمتیازی ک به عیراق له شه ره و به گلینی. له په راویزی ناسینی ره سمی کوردی به ای وابوه که دانی هه ر نیمتیازی ک به عیراق له شه ره به گلینی. له په راویزی ناسینی ره سمی کوردی با داوای سه ربه خویی.

4. 2. قانون اللغات المحلية

یه کی له و کارانهی نوری سه عید به رهزامه ندی مه لیک فهیسه آل، له سه ر داوای کاربه ده ستانی ئینگلیز، ئه نجامی دا، دانانی قانونی بو بر ناسینی زمانی کوردی به رهسمی که به ناوی (قانون اللفات المحلیة) وه له 23 ی 4 ی 1931 دا دهری کرد. پیش ئه و یش سه روه زیرانی پیشو، عه بدولموحسین سه عدون له به ردهم مه جلیسی نوابدا ئه م مافانه ی بر کورد سه لماند بو، رینوینی جینه جیکردنی نارد بو بر و فرداره ته کانی.

مەبەست لە دەركرىنى قانونەكە، دەمكوتكرنى داواكارانى مافى نەتەوەيى كورد و خۆشكرىنى زەمىنىەى لەشكركىشى بو بۆ دامركانىنەوەى شۆرشەكەى شىخ مەحمود و ھەر جولانەومىيەكى چەكدارى تىرى كورد. حكومەتى بريتانى ئەيويىست مافى سياسىي كورد بۆ دامەزرانىنى حكومەتى تايبەتى خۆى، بگۆرى بۆ كاروبارى دامەزرانىنى فەرمانبەرانى كورد و بەكارھىنانى زمانى كوردى لە قوتابخانە، دادگا و دائىرەكانى ھەندى ناوچەي كوردىتاندا، بەتايبەتى لەو شوينانەدا كە جولانەودى نەتەودىيى كوردى تىدا بەھىز بو. بىگومان ئەم كارانە بەشى بون لە مافەكانى كورد، بەلام نەيئەتوانى نىشتمانپەرودرانى كورد تىدر بكا و دەيئەتوانى كىشەي نەتەودىي كورد چاردسەر بكا.

له گهڵ ههمو ئهوانه یشدا (قانون اللغات المحلیة) که لهسهر پیشنیاری ئینگلیز و به پـرس و رای ئـهو دهرچو، چهندین کهموکوری تیدابو:

1. قانونه که لـهباتی ئـهوهی دان بـه زمانی کـوردی دا بنــێ وهکـو زمانێکی نهتـهوهیی (لغـة قومیـة)،
 به زمانێکی ناوچهیی (لغة محلیة) له قه لهمی داوه. ههر بۆ ئهم مهبهسته یش ئازادی داوه به کورده کانی بادینان،
 لهباتی زمانی باوی نوسینی کوردی عیراق، لههجهی تایبهتی خۆیان بهکار بهێنن.

2. ناوچەي بەكارھىنانى تەسك كردۆتەوە.

له گەرميان، هيچ كام لەو ناوچانەى نەگرتۆتەوە كە ئەو زەمانە چالاكەكانى كورد ىاوايان كردوە بەناوى ليواى باجەلانەوە دروست بكرى لە قەزاو ناحيە كورد نشىينەكانى ليواكانى ديالـەو كوت: خانـەقين، كفـرى، مەندەلى، بەدرە...

له بادینان: قهزای سنجار و...

3. هیچ کۆریکی زمانهوانی بق گهشهپیدانی زمانی کوردی دروست نهکرد، وهکو بـق زمانی عـهرهبیی دامهزراند.

تۆفىق وەھبى كە زمانەوانئكى شارەزا بو، لە يادداشتەكەيدا بۆ كۆمەللەي گەلان ئەلى ئەم قانونە ئاۋاوەي زمان دروست ئەكا.

دواتر، ئەم قانونە بەكرىدوە تەنيا لە ليواى سليّمانى و چەند جيّيەكى كەمى ھەوليّرىا جيّيەجىّ كىرا. ناوچـە كورىنشىنەكانى ليواكانى كەركوك، موسلّ، ىيالە و كوت بىّبەش كران، بەلكو لـەو سـاوە ئىتىر حكومـەتى عيـراق كەوتە بانانى ريّوشويّنى دەركرىنى كورد و نىشتەجىّ كرىنى عەرەب لە ھەندىّ شويّنى گرنگى كورىستاندا.

رەوتى سەلماندنى زمانى كوردى، لەلايەن حكومەتى عيراقەوە، وەكـو زمـانێكى رەسـمى و، ھەوڵـەكانى كورد خۆى و ھەڵوێستى جياوازى كاربەدەست و سياسى و رۆژنامەوانەكانى عەرەب و گفتوگۆكانى ناو ھەردو مەجليسـى نـواب و ئـەعيان و، لێـدوانى رۆژنامەوانـەكانى بەغـداد و، بيروبۆچـونى كاربەدەسـتانى بريتـانى و ھەلوێستيان لەم كێشەيەدا، خۆى باسێكى تايبەتيە ئەھێنى لێكۆڵينەوەيەكى سەربەخۆى بۆ تەرخان بكرێ.

4. 3. جەيشى عيراق

له کۆنفرەنسى قاھىرەدا، برىتانيا بۆ ئەوەى ئەركى سوک و مەسرەفى كەم بېيتەوە، بريارىدا لە عيـراق جەيشيك پيک بهينرى. ئەم ھەوالە نەتەوەپەرستەكانى عەرەبى خۆشحال كـرد. دواى دامەزرانـدنى حكومـەتى عيراق و تەتويجى فەيسەل بە مەلىكى عيراق، يەكى لـە ھەوللـەكانى نەتەوەپەرسـتەكانى عـەرەب و فەيسـەل بـۆ دامەزراندنى جەيشيكى بـەھيز، لەرىگـەى تەجنيـدى ئيجباريـەوە، تـەرخان كـرا. قانونى تەجنيـدى ئيجبارى مشتومريكى زۆرى دروست كرد. عەشايەرى جنوب بە تونـدى درى بـون. زۆرى نائيبـەكانى كـورد يـش درى راوەستان، بە رواللەت لەبەرخاترى عەشايەرى كورد و، لە راستىدا لەبەر خاترى ئينگليـز. چونكـه لـەو كاتـەدا ئينگليـز تەحنىدى ئيحبارى يىن باش نەبو. بەلام سەرەنحام كرا بە قانون و سەيينرا.

ههر له سهرمتاوه بریتانیا ئهرکی پاراستنی عیراقی بهرامبهر هه لْگهرانه وهی ناوخق و، دهسدریژی دهرهکی گرتبوه ئهستق. راستیهکهیشی عیراق هیچ مهترسیه کی راسته قینه یه هیرشی دهره کی: تورکیا له لای سهرویه و هو آندن خهلیج له لای خوارویه و هو ، ئیران له لای روزهه لات و ، سوریا له لای روز ثاوایه و هسهر نهبو .

لیّکوّلهرهوهیهکی عیراقی نوسیویّتی: "مهلیک پیّی باش نهبو پهنا بـوّ هیّـزی بریتـانی بـهریّ تهنانـهت ئهگهر عیراق به تهنگوچهلّهمهیهکی ناوخوّیشا بروّیشتایه، لای وابو نهگهر عیراق نهتوانی ئاسایشی ناوخوّی بیاریّزیّ، شایستهی سهربهخوّیی نیه". نوسهر لهسهری نهروا و نهلّی: "فهیسهلّ سهیری لـیّ هـات بریتانیـا بـه تهما بیّ حکومهتی عیراق داوای یارمهتی جهنگیی لیّ بکا بوّ سهرکوتکردنی عیراقییهکان".

بيْگومان ئەم بۆچونە راست نيە، چونكە:

 فەيسەڵ نەک ھەر پەناى بۆ بريتانيا بردوه يارمەتى جەنگىى بدا بۆ پاراستنى ئاسايشى ناوخۆى عيـراق و سەركوتكرىنى ھەمو پشيۆىيەك، بەلكو بۆ دامركانىنەوھى شۆرشەكەى (1931) ى شيخ مەحمود پـەناى بردۆتـە بەر ئيران و، بۆ دامركانىنەوھى شۆرشەكەى (1932) ى شيخ ئەحمەدى بارزانى پەناى بردۆتە بەر توركيا. مەلىک فەيسەل لەو ياىداشتەنا كە پىش مرىنى بـ ق ھەنـدى لـ ه سياسـيەكانى عيراقـى نوسـيوە، بـ ه ىاخەوە باسى لاوازى جەيش ئەكا، ئەلى ئەبى جەيشىكمان ھەبى ئەگەر لە يەك كاتىدا لە دو شـوىنى دور لـ يەكترى عيراق با ئاۋاوە ھەلگىرسا، بتوانى ھەردوكيان بەيەكەوە بكوژىنىتەوە.

ئەركى سەرەكى ئەم جەيشە ھەر لە سەرەتاوە، وەكو مەلىك فەيسەل ويستى، پاراستنى دەوللەتى عىـراق بـو لە مەترسى ناوەكى كە يەكى لە ھەرە گرنگەكانيان مەترسى كـورد بـو. لـه دواى داگىركرنى سـلىمانى، جەيشى عىراق خۆشترىن دەشتى سلىمانى كە كانى ئاسكان بو، كردى بـه سـەربازگەيەكى ھەمىشـەيى. ھىزىككى گـەورەى تىنا كۆكردەوە، فەرماندەيى ناوچەى رۆژھەلات (امريـة المنطقة الشـرقية) ى لـى دانـا. بـەلام ئـەو جەيشـەى كـە فەيسەل بە يارمەتى ئىنگلىز بۆ پارىزگارى رژىمى پاشايەتى و سـەركوتكردنى ھەلگەرانـەوەى نـاوخۆ، بەتايبـەتى ھى كورد، دروستى كرد. ئەگەر چى لە دامركاندنەوەى درىدانەى شۆرشەكانى كـوردا، لـەو رۆژەوە (فـەوجى ئىمـام موساى كازم) يان دامەزراند تا سەر، ھىچ درىخىيەكى نەكرد، بـەلام ھـەمان جـەيش لـە 1958 دا تـۆوى مـەلىك و دەوە و وەچەكانى بريەوە. ئەو درىدەيەى ئەو بەخىيوى كرد، پىش ھەركەس سەرى مىالەكانى خۆى خوارد!

4. 4. فەيسەل، مەلىكى سلىمانى

سلیمانی گرییه کی خوبو لهسه ردانی فهیسه آل له و پرسه گورگانهیه با که ئینگلیز له سلیمانی کردی بق نهوه ی بخریته سه عیراق، خه لکی سلیمانی به (لام باش نیه) وه لامیان بایه وه . له 20 ی جولای 1921 با که حاکمی بریتانی ئه شرافی سلیمانی بانگ کرد، لییان بپرسی: "...ئایا کوردی لیوای سلیمانی بق مهله کیسه تی ئهمیر فهیسه آل رهئی ئه دهن یان نا؟ له لایه نی کومه له کهوه جواب درایه وه: چونکه لیوای سلیمانی جیاوازه له حکومه تی عیراق، پیویست نیه رهئی بدهن بق بانانی مهلیک. له به روری له نیمه وه کرده وه و چونیتی (حه زره تی ئهمیر فه یسه آل) پش نه ناسراوه، حاله به به به نهران نیه له و روه و بدویین!"

سائی 1924 فهیسه ل که هاته کهرکوک، بق یهکهم جار ئالای عیراقی لی هه آکرد. به لام اهبه ربونی شیخ مهحمود له ناوچهکها نهیتوانی سهردانی سلیمانی بکا. ئهمجاره ئیتر ریگهی بق تهخت بوبو، به (خهیالی رمحه ت) هاته سلیمانی و پیشوازی شاهانهی لی کرا. بهم بقنهیه ه شیعر و سرود خوینرانه وه. ئه و یش یه کی له به ناوبانگترین و تارهکانی لهم بقنهیها دا، وتی: "دین بق خوایه و نیشتمان بق ههموان". ئهم سهفه رهی فهیسه ل بق ئه وه بو که نیشانی بدا ئیتر سلیمانی پیش وهکو ههمو لیواکانی تر، به شیکی له جیابونه و نهسه آن بق مهماهکه تی عیراقه. له و تارهکه یه به بقنه یه و ته نیع شوبههی نیه که هه ریه که له ئیتو بدون نه دهیزانیت که حکومه تی عیراق قبولی ته جزیئه و ته فریق ناکا، وه به ئیعتیباری عوموم حکومه تی عیراق بقت جوزئیکی لایه ته جه زه نی له به مه مه حاله که سه که نهی نه و به نیعتیباری عوموم حکومه تی عیراق بق جوزئیک له وه ته نه که ای به نه نه نه نه نه مه ایوایه که جوزئیک له وه ته نه که و هه نه نه نه این به جیا له وه ته نه که و ای برا عیراقی که ایوایه که یه کروژ بتوانن، به هه شکل و وه زعیه تیک بیت، به جیا له وه ته نه عیراقی و له برا عیراقیه کانیان بثرین یه که روژ بتوانن، به هه شکل و وه زعیه تیک بیت، به جیا له وه ته نه عیراقی و له برا عیراقیه کانیان بثرین نه که نه مه سائیره یش نیشتیراکیان نه کان به نه مه مه مه که نه هم عیراقیه که دیزانیت و نه قوامی سائیره یش نیشتیراکیان نه کان نه نه سائیره دا به نه تی توانی و مه نه خدی مه وقیع نه کات ".

ههر لهم سهفهرهی دا سهردانی ههلهبچه یشی کرد. ئینجا گهرایهوه بو پایتهخت.

4. 5. نه ئهو بههاره و نه ئهو ههواره

دوای خۆبەدەستەوەدانی شیخ مەحمود، موزاحیم پاچەچی، وەزیری ناوخۆی عیراق، لە نیسانی 1931 دا چو بۆ سەردانی سلیمانی. لە وتارەكەی دا بۆ خەلكى سلیمانی وتى: "رجا ئەكەم ئەوەى كە بىستومە راست نەبى، چونكە بە راسىت دەرچىونى زۆر موتەئـەثىرم ئـەكات بــە صىفەتى ئەوەى كە دۆست و برايەكى ئوممەتى كورىم، بەوەى كە شوھرەت و شەرەفى لەكەبار بكات".

"تهوصیاتی عیصبهتول ئومهم مهعلوم وا زانراوه ئهگهر موقارهنهی بکهن لهگهل ئهوهی که لهم ولاتها جاریه و تهتبیق کراوه، بوتان مهعلوم ئهبی که حکومهتی عیراقیه ههرچی لهسهری به فهرض گیراوه، ههموی ئیجرا کردوه و له حوسنی نیهت و ئیخلاصیها لیّ زیاد کردوه".

پاش پاچەچى مەلىك فەيسەل چوە سىلىمانى. بەراوردى ئەم سەردانەى پاچەچى و مەلىك لە گەل سەردانى ئەمىر غازى لە تەمموزى 1930 دا و، دواى ئەو سەردانى وەفدى وەزارى لە ئابى 1930 دا، دەرى ئەخەن كە چ گۆرانىكى بنەرەتى بەسەر كەشى سىاسى ئەم ناوچەيەدا ھاتوە، جولانەوەى كورد لە چ قۆناغىكى تىكشكان و نائومىدىدى بوه.

سهرانی کورد له سلیمانی، بق پیشوازی له غازی و دوای ئه و له وهکیلی سهرقکی وهزیرانی عیراق و وهکیلی مهندوبی سامی، پیشتر بهیانی سیاسییان دهرکرد بو، خواسته نهتهوهییهکانی کوردیان تیدا رون کردبوهوه، به خقپیشاندانی سیاسی پیشوازییان کردن، له گفتوگقکاندا داوای سهاماندنی مافی کوردیان ئهکرد بق دروستکردنی حکومهتیکی کوردی له ژیر چاودیری کقرمهآهی گهلاندا.

به لام ئەمجارەيان منالانى مەكتەبەكان و، موچەخۆرەكانى حكومـەت بـۆ پيشـوازى رۆتىنـى و گـۆرانى وتن به بالاى مەلىك ىا برابون. خواستەكان يش بريتى بـون لـه: تكـاى ليبـورىنى گيراوەكـان و، كرىنـەوەى ھەندىخ ريكا لە نيوان سليمانى و قەزاكانىيا...

ئەم قۆناغەى ژيانى سياسى كورد لە عيراقدا قۆناغيكى سەختە.

کاری پارلهمانتارانی کورد له مهجلیسی نوابی عیراقیا به ههرهشه بیدهنگ کرا بو. خهباتی سیاسی ناوشاری خه لک له 6 ئهلولها له خوین و زیندانها نقوم کرا بو. خهباتی چهکداری شیخ مهحمود و هاوکارهکانی به تیشکان و خو بهدهستهوهان تهواو بوبو. عهریزهی گهورهکانی کورد بو کومه لهی گهلان به رمت کردنه وه وه لامی درا بوهوه... ئهمانه نائومیدی یه قولیان له دهرونی چالاکهکانی کورد بو رواند بو. زوری ئهوانهی بهشداری جولانه وهی سیاسی کورد بون تهکینه وه. ههندیکیان له دهزگای بهریوه بهرایه تی عیراق با به فهرمانیه رامهزران. ههندیکیان خهریکی بازرگانی و کارو کاسپی بون. بهکورتی، له ژیانی گشتی کشانه و فه ریکی باینکردنی ژیانی تاییه تی خویان بون.

4. 6. بەڭگەكانى: كورد و مەلىك فەيسەل

4. 6. 1. چاوپێکەوتنى مەندوبى سامى و مەليک فەيسەل

تیّینی لەسەر چاوپیّکەوتنی مەندوبی سامی له عیراق له گەڵ مەلیک فەیسىەڵ له 20 ی مەی 1930 ىا. كوردهكانی عیراق

مەندوبى سامى بە بىر خاوەن شكۆى ھێنايەوە ماوەيەك لە مەوبەر مواڧەقـەتى كـرد بـو دواتـر پرسـى كوردەكانى عيراق باس بكەن. لەو كاتەوە، ھەلى بۆ رەخسا لێكۆڵينەوە لە پرسەكە بكا، وەكـو پێشـنيارى كـرد بو بە زويى بچێ بۆ گەشتێ لە ناوچە كوردىيەكان دا. لاى وايە باش ئەبێ ئەگەر خاوەن شـكۆ مواڧيـق بـێ،

مهسهلهکه باس بکهن. دریژهی به قسهکانی دا، حکومهت کاریکی باشی کردوه بهیانی دهرکردوه نیازی ههیه قانونیک دهربکا کوردی بکا به زمانی رهسمی له ناوچه کوردییهکان دا، به لام وایه درکاندنهکانی تری سه روّکی وهزیران دهربارهی دامهزراندنی فهرمانبهران له ناوچه کوردییهکان دا... که مهرج بی به رهگهز کورد بن به لکو تهنیا کوردی بزانن، بی نمونه پیویست ناکا، نهبوایه دوابخری بی دوای جید مجیکردنی قانونی پیماندراو.

مهلیک وتی به تهواوی موافیقه که حکومهتی عیراق ریگه بدا به بهکارهیّنانی زمانی کوردی وهکو زمانیّکی رهسمی، به لام ترساوه له چالاکیهکانی ژمارهیهک له کوّمهله سیاسییه کوردییهکان که بونیان له عیراق دا ئهترسیّ زهرهر بدا له پیّوهندییهکانی عیراق له گهل نیّران و تورکیا، گهورهترین جیاوازی له بیّچونهکانی حکومهتی عیراق قهناعهتی وایه ئهو ئازارشکیّنانهی ئیستا بیّچشنیار کراون، بیّ ماوهیه کی دریّژ کورد رازی ناکهن، دوای ههمو (تنازول) یک داواکانی ئهوان زیاد ئهکا، تا له دوایی ها دهس ئهکهن به تیکوشان بی یهکگرتنهوه و سهربه خوّیی که لهوانهیه عیراق له شهرهوه بگلیّنی له کهل ئیران و تورکیا، لهلایه کی ترهوه بارهگا لای وایه که ئهشی کورد وهکو سکوّت له بریتانیای گهورها رهفتاری له گهل بکریّ، به لام جیاوازی له پایهی ئهم دو گهلها ئهوهنده گهورهیه که بهراورد کردنیّکی نهشیاو بی بر ئهوهی بییّته ریّ پیشاندهری سیاسی.

مەندوبى سامى رونى كردەوە كە بە تەواوى بە سنوردارى ھەر بەراوردىكى ئەكا لـە نيـوان ھەلويسـتى سكۆت لە مەملەكەتى يەكگرتو و كورد لە عيراق دا، بەلام مۆرالى پيوەندى بريتانى لە گەل سكۆت ئەو رەفتارە ھەلسەنكىنراوە، لە گەل سەلماندنى مافى پاراستنى كەسايەتى نەتەوەيى و نەريتەكانى خۆيان ھـەمويانى يـەك خستوە بە نزيكى لە گەل ئينگليز، ئەو لاى وايە كە سياسەتىكى وەھا بەرامبەر بە كورد، ھەمان ئەنجامى ئـەبى بۇ عيراق.

ئەگەرچى خالى سەرەكى ئەو ئەوە بو كە شتىكى بنچىنەيىيە حكومەتى عيىراق ئەو بەلىنانىە بىەجى بهىنى كە بە كوردى داون. ئەو سىاسەتەى كە راگەيەنراو بو سىاسەتىكى دروسىت بو، بەلام ماوەتەوە سەر ئەومى بىينرى كە جىدەجى ئەكرى.

خاوهن شکر وتی به تهواوی موافیقه له گهل مهندوبی سامی، به لام هیشتا وا ههست ئهکا چالاکییهکانی کومهله سیاسییه کوردییهکان سهرکوت بکرین چونکه زهرهر له کورد خویشیان ئهدهن.

مەندوبى سامى بىرى خاوەن شكۆى خستەوە كە كارتىكى خىرا بكرى لە لايەن بارەگا و حكومەتى عىراقەوە، بۆ ئەوەى رى بگرن لەوەى عىراق بەكار بەينرى وەكو پەنجەى پىلانى پان – كوردى دىرى دىرستە دراوسىنكانى، بەلام رونى كردەوە لە كاتتكىدا كە موافىقە لەسەر ئەوەى ھانىدانى دوژمنانە دىرى دراوسىنكانى سەركوت بكرىن، لاى وايە پىرىستە جياوازى بكرى لە نىروان ئەو كۆمەللە سىاسىيانەدا كە ئەو جۆرە چالاكىيانە ئەكەن لە گەل ئەوانەى كە ئامانجەكەيان داكۆكى رەوايە لە بەرژەوەنىدى كورد لەناو عيراق دا. لەھەمان كاتدا خالى گرنگى راستەقىنە بە كردەوە ئەرەيە كورد نائومىد نەبن لەر بەلاينانەى عىراق يىرى داون. ئەو بەلاينانە ئەبى ئەوەنىدەى بكرى بە زويى، بەجى بەينىدىن: لەر دوى سەرەتايىيەوە قانونى زمان و دروستكردنى ناوچەي پەروەردەيى كوردى.

مەلیک موافیق بو. وتی هیواداره که مەندوبی سامی ئاگاداری بکا. ئەگـەر لای وابــو حکومــهتی عیــراق دوا کەوتوە لە بەجیّهیّنانی پەیمانەکانیدا بەرامبەر بە کورد. (FO371 ی 14521).

4. 6. 2. بهياني رەسمى

زمانی کوردی زمانیکی رهسمییه: وهزارهت پاش ئهوهی کاروباری گرته دهس، ئهیهوی بایه خبدا به و شتانه می گرنگ و دلنیاکهری ئارهزو و ئاواتهکانی گهان، لهوانه ههندی مهسهه که پیوهندی یان به بهشی له مانیشتوانی لیواکانی سهرهوه ههیه، لهبهرئه وه بریاری ا که لائیحه یه کی قانونی حازر بکا و بیخاته بهردهم کنوبونه وهی هاتوی مهجلیسی ئوممه تا زمانی کوردی بکا به زمانیکی رهسمیی له شوینه کوردی یهکان ا به پی ماده ی 17 ی قانونی ئهساسی. حکومه تا گهرهکیتی پیرهوی بهرنامه یه کا له گه ل گیانی ئه و به لینانه ما بگونحی که پیشتر دابوی به کوردهکان له عیراق دا. (البلاد، ع 128، 10 ی 4 ی 1930)

4. 6. 3. هەنگاويكى ئوميدبەخش و مژدەيەكى خۆش بۆ كوردەكان

لهناکاوا غهزهتهکانی بهغداد. مژدهیهکی به ههمو مهناتیقی کوردهواری بلّاو کردهوه و ههمو میللهتی کورد له خوّشی نهم خهبهره و نهم مژدهیه وهکو گولّ گهشانهوه و عومومی کهوتنه شایی و کهیفخوشیهوه.

ئەم مۇدەيە ئەمەندە مىوھىم و خىقش بىو كىه ئەوەللەمىن ئارەزوپيەك كىە كوردەكان مىودەتىكى زۆر ئىنتىظارى ئەكەن، ھىنايە جىن.

وا ئاشکرا حکومهت رهسمهن ئیعتیرافی کرد به رهسمیهتی زمانی کوردی و بق ئه و قیسمه کوردهواریهی که لهگهل عیراقا ئه ژین. وه نهم ئیعتیرافه و نهم قهراره صفهتیکی مهشروعیهتی پی نهرین. ئهکری به قانون و له ئهوه لهمین ئیجتیماعی مهجلیسی ئوممهت دا تهصدیق ئهکری و بهم سهبههوه کوردهواری نائیلی حهقیکی مهشروعی خوی ئهبی.

عومومی کوردهواری بهرامبهر بهم قهراره و بهم خهبهره بهجان و دلّ تهشهکوری حکومهت وه بیلخاصه قابینه عالی و عادلهی نوری پاشا ئهلسه عید ئهکات. حهقیقه ته نه ههمو کوردیکهوه مهعلوم بو که ئهم قابینه یه فکریکی عالی ههیه و ئهیهوی بو بهرز و بلندی عیراق ئهو ئهسبابانه مهحو بکاته وه که هه تاکو ئیستا ئهم دو میلله ته می اله ایه که نلیقت به دوهوه میلله ته دو میلله ته دو میلله ته به دوهوه ئهی که محافه زمی حقوقی میللی و عهنعه ناتی کورده کان بکری وا شوکر ئهم قابینه تازه یه مان بو ئهم غایه یه ئه وه له می که محافه دی هاویشت و بهرامه و به حکومه تی عیراق مه حهیه تیکی ته واوی خسته دلی کورده کانه وه.

هەرچەند لەپىنشەوە پىويست بو موافىقى قەرارى عىصبەتول ئومەم و ئىعترافاتى عىراق ئەم حقوقە بە كوردەكان بدرى، بەلام ھەتاكو ئىستا فىعلەن لە بەعزى مەناتىقى كوردىيەدا موھمەل مابوەوە و عەمەلى پى نەئەكرا و ئارەزوى كوردەكان نەھىندا بوە جى، عەلاوەتەن ئەم مەسئەلەيە كەسبى قانونىيەتى نەكرد بو، بەم سەبەبەوە ئىتىحادىكى تەواو لە بەينى ئەم دو مىللەتەدا پەيدا نەبو بو.

ئیستا که قابینهی عالی و عادلهی نوری پاشا ئەلسەعید، له پیش هەمو شتیکا دەرکی بەمە کىرد و، ئەسبابی ئەم عەدەمی مەحەببەتەی بەینەی دۆزیەوە، حەقیقەتەن وەكو بۆ عیراق بە خەطوەيەكی گەورە عـەد ئـەكریّت، ئیلـەل ئىبەد كوردەكانیشی مەمنون كرد و بەم سەبەبەوە ئیتیحادیکی تەواوی خستە بەینی ئەم دو میللەتەوە.

کوردهواری ههمو وهقتیک به دلّ و به گیان ویستویانه که لهگهلّ عهرهبا ئیتیحاد و تهوحیدی مهساعی بکهن و بهم سایهیهوه حکومهتیکی چاک و مونتهظهم به ناوی عیراق هوه بیّننه وجود و دائیمهن ههمو فهردیّکی کورد ئههمیهت و لزومی ئیتیحادی کورد و عهرهبی دهرک کردوه.

لهم عهصری میللیهته اکور دیش ههمو و هقتیک شعور یکی پاک و بلندی میللی تیا مهوجوده، ههروهکو ئارهزومهندن بق ئیدامهی یهکیتی لهگه ل عیراقا – عهرهب اا له عهینی زهمان دا به ئیشتیاق و پهروّشیکهوه ئهیشیانهوی محافهزهی ههمو عهنعهناتی میللیه و شهرافهتی قهومیهی خوّیان بکهن. بینائهن عهلهیهی وهکو ئهم قابینه تازهیه ئهم نوقتهی ئیتیصال و ئیتیصادهی دوّزیهوه لازمیشه ئیتر لهمهودوا به دائیمی سهعی بکریّ بوّ ئیتیحادی ئهم دو جهرهیانه و به دانی حقوقیکی مهشروعهی میللهتی کورد ئیتیحادیکی تهواو له بهینی ئهم دو میللهته تهئمین بکریّ که نهتیجه لهم ئیتیحاد و مهزجی ئهم دو میللهته دا کیتلهیه کی موتهفیقه و یهک غایه بهینریته وجود، ئهمهیش ههر بهم جوزئی ئیهتیمامه وه دیته وجود، فائیده و مهنفه عتی نهم ئیتیحاده بوّ تهرهفهینه، بوّ ههردولا ئهبیّ به موجیبی بهرز بونه وه، باخسوس بوّ تهرهقی و ته عالی ئهم حکومه ته گهنجهی عیراقه ئههمیه تیکی حهیاتیهی ههیه.

چونکه به واسیتهی دۆستایهتی قهومیّکی جهسورو جهنگاوهری وهکو کوردهوه دائیمهن حدودی شهرقی و شیمالی عیراق بهرامبهر به ههمو خهطهریّک مهحفوظ و موئتمهن ئهبیّ، جگه لهمهیش له جامیعهی عیراق دا له جیاتی بونی عونصوریّکی نامهمنون برایهکی پر مهحهببهت و پر جددیهت دیّته وجود.

زاتەن ئەھميەتى ئەم مەسئەلەيە وەنەبى ھەر لە ئىسىتاۋە دەرك كرابى بەلكو لـە زەمانى ئىحتىلالـەۋە حكومەتى قەخىمەى بريتانيا و ھەمو ريجالى سياسيەى ئەم حكومەتە دەركى چاكى ئـەم مەسـئەلەيەيان كـردوه و بۆ ئەم غايەيە تى كۆشاۈن، ھەمو وەقتىك ويستويانە: بە تەوحىدى ئىـدارەى ئـەم دو مىللەتـە حكومـەتىكى بەرز و بلند و مونتەظەمى وەكو عىراق بهىننە مەيدانەۋە.

به لام بق نه وهی نهم دو میلله ته له یه که دلگیر نه بن، هه را و هوریا نه که و ی به به بینیانه وه و، نیتی حاده که بیات روی به نه به دی و به جددی بژین محافه زهی حقوقی میللیهی کورده کانیان به شه رط گرتوه و . له میتی داده دا دانی هه مو حقوقی کی مهشروعه ی کورده واربیان به پیویست زانیوه . له گه ل نه نه بیشتا که هه تاکو نیستا نه محقوقه له حکومه تی عیراقا نه کراوه به قانون و که سبی قه طعیه تی نه کردوه . به لام صاحیب مه نصبه به کانی حکومه تی بریتانیا ، دائیمه ن له کوردستانا ریعایه تی نه مهسئه له و له هه مو خسوسی که وه محافی و محافی دی حهیثیه تی میللی کورده کانیان که له مه کاتیب دا ته دریسات و له مه خابه راتی رهسمیه دا نوسین به زبانی ماده رزادی خویان بی و ، به م سه به به و همو کورده کانیان مه دیونی شوکرانی خویان کردوه .

غهیری ئهمیش وهقتیک که کومه لّی علی عیصبه تول ئومهم بوّ حه لی ولایه تی موصل ته شریفیان هینایه ئهم موحیطانه، بیسانه وه حکومه تی فهخیمه ی بریتانیا ئهم قهراره ی که له پیشا دابوی و که بوّ محافه زهی حقوقی میللی کوردهکان بو له وانیشی حالّی کرد و، به ههمو نه وعیّک به وانیشی سه لمان که ئهم میلله ته بهم شهرائیطانه قایله له گه ل عیراقا بری و حهقیقه ته نه نه وانیش له دوای ته حقیقات بوّیان مهعلوم بو که لهم ئیتیحاده دا نابی عه نعه ناتی میللی کورده کان مهحو بکریّته و و نه تیجه له عهلاوه ی ولایه تی موصلی دا به عیراق نهم شهرائیطانه یان بو کورده کان هینایه وجود و نهم حقوقه یان پی به خشین و حکومه تی عیراقیش نیعتیرافی پی کرد و، بو ته تبیقی وه عدی دا .

ئیتر دیسانهوه بهرامبهر بهم لوتفه گهورهیه تهشهکوری حکومهتی عهلیهی عیراق و قابینهی سه عیدیه ئهکهین و ئومیّدمان وایه به مودهتیّکی کهم ههمو حقوقیّکی تریشـمان پـێ ئیعطـا و لـه قـهوانینی عیراقـا بــۆ تهثبیت بکرێ. (ژیان، ژ 235، 17 ی 4 ی 1930)

4. 6. 4. تەلغوراف بە موناسەبەتى قانونى (اللغات المحلية) وە:

صورهتی ئه و تهلغورافانهیه که به موناسهبهتی ئهم خهبهره خوّشه ه له تهرهف ئه شراف و رهئیسی بهلده ی سلیّمانیه وه بو بهیانی تهشهکور و منهتداری بو مهقاماتی عالیه نوسراوه:

تەلغورافى ئەشرافى سليمانى

فهخامهتی رهئیسهل وزهرای قههرهمانی عیراق نوری سهعید پاشا

صورەتى بۆ فەخامەتى مەندوبى سامى

صورەتى بۆ مەعالى موستەشارى داخليە

موقابیل به قهراری حکومهت بق ئیصداری زمانی کوردی له مهناتیقی کوردیهها و ئیعطای حقوقی سائیرهی کوردان، تهشهکوراتی خالیصانهمان تهقدم و ئینتیظاری لوتفی زیاتر ئهکهین.

عەبدولرەحمان ئاغا زادە، محەممەد. حەفید زادە، عەبدولقادر، بابان زادە، عەزمی، ئەحمـەد پاشـا زادە، عەبدولرەحمان، عوثمان پاشا زادە، عیززەت، حاجی رەسول ئاغا زادە، مەجید، مەعروف ئاغا زادە، حاجی مـەلا محیدین، خەفاف زادە، حاجی ئیبراهیم، حەفیـد زادە، سـەید عەبـدوللا، شـیخ مـەعروف زادە، شـیخ محەممـەد غەریب، حسین ئاغا زادە، حاجی حەمه ئاغا، قەزاز زادە، تۆفیق، (ژیان، ژ 235، 17 ی 4 ی 1930)

تەلغورافى رەئىسى بەلەىيەي سلىمانى

بق فهخامهتی رهئیسهل وزهرا، زهعیمی عیراق نوری سهعید پاشا

صورەت بۆ فەخامەتى مەندوبى سامى

صورەت بۆ مەعالى موستەشارى داخليە

بەرامبەر بە لوتفكارى حكومەت بۆ ئيصدارى قانونى زمانى كوردى لە مەناتىقى كوردىيەدا و بەخشىينى حقوقى سائىرەى كوردان بە ناوى ئەھالى سىلىمانيەرە تەشەكوراتى خالىصانە تەقىدىم و تەمەناى مۆفەقىتان ئەكەين. رەئىسى بەلەديە. (ژيان (235، 17 ى 4 ى 1930)

تەلفورافى رەئىسى بەلەديەي سلىمانى بىل رەئىسى بەلەديەي كەركوك

بۆ رەئىسى موحتەرەمى بەلەدىيەي كەركوك

موقابیل به لوتفی حکومهت بـق ئیصـداری قانونی زمانی کـوردی لـه مـهناتیقی کوردیـهدا، بـه نـاوی سلیّمانیهوه تهبریک و ئیشتیراکی سرورتان ئهکهین. رهئیسی بههدیهی سلیّمانی. (ژیان، ژ 235، 17 ی 4 ی 1930)

تەلغورافى رەئىسى بەلەىيەى سلىمانى بى رەئىسى بەلەىيەى ھەولىر

بۆ رەئىسى موحتەرەمى بەلەدىيەي ھەولىر

موقابیل به لوتفی حکومهت بـق ئیصـداری قانونی زمانی کوردی له مـهناتیقی کوردیـها، بـه نـاوی سلیّمانیهوه تهبریک و ئیشتیراکی سرورتان ئهکهین. رهئیسی بههدیهی سلیّمانی. (ژیان، ژ 235، 17 ی 4 ی 1930)

جوابی رەئیسی بەلەنيەی كەركوك

بۆ موحتەرەم رەئىسى بەلەدىيەي سلىمانى

بۆ محافەزەى حقوقى كورىان ئىمەيش تەشەكورى لوتفى حكومەت و ئىشتىراكى سرورى ھەمو كـورىان ئەكەين. رەئىسى بەلەىيەى كەركوك. (ژيان، ژ 235، 17 ى 4 ى 1930)

جوابى رەئىسى بەلەىيەى ھەولىر

بۆ موحتەرەم رەئىسى بەلەديەى سلىمانى

بەناوى ھەولىردەرە تەبرىكاتى بەرامبەرىمان تەقىدىم، زىياتر بلنىدى ولاتمان دوعا ئەكسەن. رەئىسىى بەلەديەي ھەولىر. (ژيان، ژ 235، 17 ي 4 ي 1930)

وهكو مەوثوقەن

بیستومانه جگه لهم تهلهغرافانهیش روئهسای موحتهرهمهی عهشائیرهکانیشیمان بهرامبهر بهم قهراره خوشه به تهلفوران عهرزی منهتداری و تهشهکوراتیان تهقدیمی مهقامات کردوه. (ژیان، ژ 250، 10 ی 7 ی 1930)

4. 6. 5. ژیان برایهکی خۆشهویست و پشتیوانیکی بهقومتی چنگ کهوت

چهند روّژیک لهمهوپیش به سرورهوه بیستمان غهزهتهی کهرکوک که رهفیقیّکی خوّشهویستی ژیانه به سهبهبی نهوهوه له کوردستان و لهناو میللهتی کوردا ئینتیشار ئهکات بوّ ئهوهی ببیّ به ناویّنهی حالّ و تهرجومانی حهقیقهتی میللهتهکه، ئیتر لهمهودوا قیسمیّکی زوّری به کوردی ئهنوسریّ و ئینتیشار ئهکات. ئهم خهبهره به جددی سرور و خوّشیهکی تهواوی خسته دلّی میللهتهکهمانهوه و ههمو کوردیّک به پهروّشهوه چاوهروانی راستی ئهم خهبهره خوّشه و به عهجهله ئینتیظاری چاوپیّکهوتنی ئهو غهزهته کوردیهی ئهکرد. شوکر دویّنیّ لهناکاودا خهبهره که تهحهقوقی کرد و غهزهتهکه که دو صهحیفهی به کوردی نوسرا بو هاته سلیّمانی، به داخلّ بونی حهیاتیّکی تازهی خسته وجودی میللهتهکهمانهوه و بهم سهبهبهوه (ژیان)یش برایهکی عهزیز و پشتیوانیّکی به قوهتی بر پهیدا بو.

خویندهوارهکانمان تاقم تاقم بق چاوپیکهوتن و خویندنهوهی ئهم غهزهته به قیمهته موحتهرهمهیه شهتابیان ئهکرد و. حهقیقهتهن ئهم مهسئههه ئهمهنده خوش بو که له موقابیلیا ناتوانین به تهواوی ده دهجهی سروری میللهتهکهمان بهیان و تهعریف بکهین چونکه ئهم دو لیوایه که دراوسی یهکترین و نههالیهکهی هاوخوین، ههم جنس، هاوزبان و ههمو غایهیهکیان یهکه به سهبهبی ئهوهوه غهزهتهی کهرکوک ههتا ئیستا به لیسانی محهلی و مادهرزادی خوی ئینتیشاری نهئهکرد له هاواری یهکتری نهئهگهیشتن و به فریادی یهکتری نهئهکهوتن به لام وا شوکور به سهبهبی لوتفی حکومهت و مهئمورینه ئیداریه به قیمهتهکانمانه وه ئهم مانیعه هه لگیرا و ئهم پهردهیهی بهسهرمانا راکیشرا بو لابرا و له یهکتری ئاشکرا و مهعلوم بوین.

بهرامبهر بهم حهرهکهته مهعقوله، ئهم مژده خوّشه و ئهم لوتفه گهورهیه، علهنهن به ناوی میللهتهکهمانههه تهشهکوری حکومهتی موشفیقه و حهقپهرستمان ئهکهین. ئومید ئهکهین ئیتىر ئهم 3 بىرا عهزیزه که: زاری کرمانجی، کهرکوک و ژیانه دهست بدهنه دهست و پشتیوانی یهکتری بن و به ههمو قوهتیانهوه بـق تـهرهقی و تهعالی مولک و میللهتهکه ههول بدهن و تی کوّشن. (ژیان، ژ 238، 8 ی 4 ی 1930)

4. 6. 6. **غەزەتەي كوردى كەركوك**

دیسانه وه به خوّشیه وه خویندمانه وه غهزه ته که که که که هه تا ئیستا دو سه حیفه ی به کوردی دهرنه چو قه را رنه چو قه را رنه چو و خوار سه حیفه ی به کوردی بن به را مباده به مباده خوّشه میله ته که مان پیخو شحال بو نومید نه که ین نهم برا خوّشه ویسته مان هه تا سه ربه موه فه قی خدمه تی وه ته و و میله ته که بات در این شری که ی 1930)

4. 6. 7. پەيوەندىمان بە برا كوردەكانمانەوە

ویستی ئهزهای له چارهی نوسیون- مهبهستی عهرهب و کورده. نم- که هاوکار و یهکگرتو بن بهرامبهر مهترسیهک که ئهکهویته سهر یهکیتی عیراق. ئیمه و کورد یهک ئوممهین، میترو تیکه لاوی خوین و دین و قازانجی هاوبهش یهکی خستوین. ئهم پیوهندیانه کاریگهرن له ژیانمان دا. نکولی لهوه ناکری که ئیستیعمار ههولی لاواز کردنی ئهم پیوهندیانهی داوه، به لام باوه پی کوردو عهرهب به یهکتری تیاری ئیستیعماری راگرت.

صیربهکان بیری جیابونهوهیان له تورکیا لهلای ئالبانیهکان خوّش کرد چارهنوسیان چی بو؟ بـون بـه دهسکهلا سیاسهتی نهمسایی و یوّگوسلاقی گهمهیان پیّ نهکهن. نهرمـهنیش، بـه یارمـهتی هاوپهیمانـهکان دژی دهولّهتهکهیان، شویّن پیّی ئالبانیهکان کهوتن، وا ئـهمروّ توشـی دهربـهدهری بـون ولاتیّک پـهنای بـوّ بـهرن و دهسهلاتیکیان نیه.

ئیمهش ئهمرق، به داخهوه، ههست بهو تیکدانه ئهکهین که بـه روّژی رونـاک روبـهروی ئـهو مهترسـیه ئهبینهوه، ئهوهی داخهکهش زیاد ئهکا، ئهو بهیانهی سـهروّکی وهزیرانـه کـه ئهیـهویّ زمـانی کـوردی بکـا بـه زمانیّکی رهسمیی له ولاّت دا بهپیّی مادهی 17 ی قانونی ئهساسیی عیراق.

ئیمه لهلایهنی برا کوردهکانمانهوه لهمه ئهدویین. سهرهرای ئهو ئاژاوهیهی له و لات دا دروست ئهبی بهوهی دو زمان بکری به رهسمی، ئهبی زمانی رهسمی ههر یهکیک بی بی بی رایی کردنی قازانجی ولات. برا کوردهکانمان لهوه تی ئهگهن که ئهگهر کوردیان به زمانی رهسمی قوبول کرد... چون ئهتوانن لهگهل عهرهبی عیراق بهشدار بن له بهریوهبردنی دهولهت دا و له راییکردنی کارهکانیان دا له قوتابخانه بهرزهکان و جهیش و دیوانی وهزارهتهکان داو، نائیبهکانی کورد چون ئهتوانن داکوکی له ئاواتهکانی هه لبژیردهرهکانیان بکهن؟ نیمه ئهو بهیان وهزاریهی باسمان کرد به سهرهتایهکی خراپ ئهزانین، هیوادارین ولات له ئهنجامهکانی رزگاری بی و بیر له هیچ نهکهینهوه جگه له رزگاری نیشتمانی هاوبهش له شهری دهسهلاتی بیگانه. محامی، علی محمود معتمدی حیزبی وطنی. (البلاد، ع 130، 13 یه کی 1930)

4. 6. 8. قسەي سەرۆكى وەزىران بۆ رۆژنامەكان

قسهی من دهربارهی مهسهه یی کورد که له و کوّبونه وهیه ا باس کراوه ئه وهیه: ئیّمه ئه وهمان لهبیر نهچوّته وه که له سه رده می عوسمانی ا چیمان ههست پی ئه کرد که داوامان ئه کرد زمانی عهرهبی بکریته زمانی رهسمی له و لاتانی عهرهبی دا. جهنابی خهطیب... پاش نابوت بونی سیاسه تی تورکاندن له مهمله که تی عوسمانی دا. ئه و سیاسه ته نه و و لاته ی و یران کرد و. گهله کانی هه لوه شاند. ئیمه ئهمانه وی برا کورده کانمان عیراقی راستگوّ بن و هکو عهره به دل داکوکی له و لات بکه نه نه که به قسه و روپامایی. (البلاد، ع 132. 15 ی 4 ی 1930)

4. 6. 9. زماني كوردي له كەركوك رەسمى نيه

له سکرتیری وهزارهتی مهعاریفهوه بوّمان هاتوه که وهزارهتی مهعاریف، ههرگیز بیری لهوه نهکردوّتهوه زمانی کوردی بکاته زمانی رهسمیی خویّندن له قوتابخانهکانی ناو کهرکوک با، ههرچیهک لهم روهوه بلاوکراوهتهوه بوره له راستیهوه.

(البلاد، ع 201، 9 ي 7 ي 1930)

4. 6. 10. بۆ جەنابى مودىرى موحتەرەمى ژيان

تكا ئەكەم ئەم چەند قسەيەم لە غەزەتەى موحتەرەمتانا دەرج بفەرمون بۇ بەيانى حەقىقەت:

له ژماره 196 ی 3 ی 7 ی 1930غهزهتهی البلاد یا له ژیّر ئیمزای نــهزیل بـفـداد یا چهنــد قســهیهک گوترا بو که تهئیدی قسهی موخبیری غهزهتهی مهزکوری ئهکرد که له کهرکوکهوه بوّی نوسیوه.

ئەويش ئەفەرمويت تكا لە وەزارەتى مەعارىف ئەكەم ئەو سىوئى تەفاھومـه كـه لـه بـەينـى تەلەبـەكانى كەركوك دا واقىع بوە ھەلى گرن، بە سەبەب بـونى لىسـانى كـوردى بـه لىسـانيكى رەسـمى لـەو مەنتىقەيـەدا چونكى لە مەنتىقەى كەركوك چەند كەسيك نەبى ھىچيان كوردى نازانن.

ئیمه نامانهوی موناقهشهی ئهم زاته موحتهرهمه بکهین له خسوس کوردی زانینی ئههالی کهرکوکهوه یا نهزانینیانهوه، چونکی ئهمه شتیکی ئاشکرایه و وهکو روّژ مهعلومه که نهفسی مهرکهزی لیواکه به ئهکسهریهت کورد تهشکیل ئهکات و بو خاریجی لیوا هیچ حاجهت به نوسین نیه چونکی ههمو کهس ئهیزانی ههمو کوردن و لهژیّر ههوا و لهبهر کانی و بهفراوی کوردستانا ئه ژین و زوّر له کوّنهوه به کوردایه تی خوّیان ئیفتیخاریان کردوه. به لام وایه جهنابی موحه پی غهریه و تازه هاتوته کهرکوک، لهبهرئهوه شارهزای ئهحوالی ئیجتیماعیه و لیسانی مهملهکه تهکه نهبوه. ئهگهر ئاشنا بوایه هیچ وهختیک لهم جوّره خیلافی حهقیقه تانهی نهدهنوسی. فهقهت موخبیر و نهزیلی بهغداد لیّیان مهعلوم بیّت به ئیجاد کردنی ئهم نهوعه قسه ناحهقانهی ئهوان هیچ وهختی قوراری عهسبه تول ئومهم ناگوری له خسوس بهخشینی ئهو حهقه که به کوردهکانی شیمالی عیراق دراوه و غهیری قهراره له تهرهف حکومهتی بهریتانیای گهوره و حکومهتی عیراقهوه فیعلهن تهسدیق و قوبول کراوه و غهیری ئهمهیش فهخامه تی رهئیسی وزهرای عیراقیش نوری پاشا سهعید تهئیدی ئه مقهراره ی کرد و ئهمریها له مهمایش فهخامه تی رهئیسی وزهرای عیراقیش نوری پاشا سهعید تهئیدی که مداره که که که و مهدری کرد و ئهمهمایتی شیمالیها ته تبیق بکری به لام مهعهل ئهسهف جهنابی موخبیر تازه له کلکهوه دهستی پی ئهکات. زوّر چاک لایان مهعلوم بیّت تهنها بی چهند تورکمانیّک ئیستیقبالی کوردهکانی کهرکوک و ئهترافی مهحو و حقوقیان زهوت ناکریّ. کهرکوکی: عهبدولوههاب. (ژیان، ژ 250، 10ی 7 ی 1930)

4. 6. 11. قانوني زمانه ناوچەييەكان ژمارە 74 ي ساڭي 1931

ئێمه مەلىكى عيراق

به موافهقهتی ئهعیان و نواب فهرمانمان دا به دانانی قانونی لای خوارو:

مادهي 1:

ئەحكامى ئەم قانونە لەو قەزايانەدا جيبەجى ئەكرى كە لە مادەكانى دوھەم و سيپھەم ناو براون. مادەي 2:

ئەلف.

زمانی دادگا لهم قەزايانەدا كوردى ئەبى: ئامىدى، زاخىق، زىبار، ئاكرى، كۆپ، رانىه، رەوانىدز، گل، چەمچەمال، سلىمانى، ھەلەبجە، شارباژير.

مادهی 3

زمانی دادگا، لهم قەزايانەدا، ئەگونجىّ عەرەبـى يـا كـوردى يـا تـوركى بــىّ: دھــۆک، شـيّخان، ھــەوليّر، مەخمور، كەركوک، كفرى. دادگا لە ھەر حالّەتىك دا خۆى بريار ئەدا چ زمانىّ بەكار بهيّنرىّ.

مادهی 4:

تاوان به پاڵ دراو له ههمو حاڵهتێک دا و له ههمو ئهو قهزايانهى له سهرهوهدا ناوبران. مافى ههيه: ئهلف.

> به زمانی عهرهبی دادگایی بکری و ئاگادار بکری، ئهگهر زمانی ناومالّی بیّ. داء.

ههمو مرافعاتی به دهم بن تهرجومه بکری بن عهرهبی یا کوردی یا تورکی، نسخهیهک له حوکمهکهی به تهرجومهکراوی بن یهکی له زمانانه داوا بکا، ههمو کهسی بنی ههیه عهریزه به یهکی له زمانهکانی عهرهبی یا کوردی یا تورکی بدا به ههر یهکی له دادگای ئهو قهزایانهی ناوبران یا دادگهیهکی بهرزتر.

مادەي 5

زمانی کوردی له و قهزایانه ا رهسمیی ئهبی، جگه له دائیره فنیهکان و نامهکاری نیّوان ناوهندی لیواکان و وهزارهتهکان و نیّوان ناوهندی لیوای موسل و قهزاکانی که به عهرهبی ئهبیّ: ئامیّدی، ئاکریّ، دهوّک، زاخـوّ، زیّبار، ههولیّر، مهخمور، کفری، رانیه، رهواندز، چهمچهمال، گل، سلیّمانی، ههلّهبجه، شارباژیّر.

به لام له قهزاكاني كهركوك و كفرى كوردى يا توركي بهكار ئههينري.

مادەي 6

له هەمو قوتابخانـه سـهرەتاييەكانى قـەزاكانى نـاوبراون زمـانى فيركـردن زمـانى ناومـاڵى زۆرايـەتى قوتابيەكانى ئەو قوتابخانەيە ئەبى، ئيتر عەرەبى يا كوردى يا توركى بى.

مادەي 7:

ههمو کهسی بوّی ههیه به زمانی عهرهبی موراجه عهتی سولتانی رهسمی بکا، به ههمان زمان وهلاّم ئه دریّته وه، بهلام ههر نامه کارییه کی به زمانیّک کرا که به پئی مادهی پینجه می شهم قانونه ریّ درابیّ وهرئه گیری، به ههمان زمانی پئی نوسراوه وهلام ئه دریّته وه.

ىادەي 8:

له قەزاكانى ليواكانى سليمانى و كەركوك و ھەولىرىدا كە لەم قانونەدا ناوبراون، شيودى زمانى كوردى ئـەوە ئەبى كە ئىستا بەكارى ئەھىنن. لە قەزاكانى ليواى موسلاما كە لەم قانونەدا ناوبراون، خـەلــك خۆيــان، لـە مـاودى سالىك دا لە كاتى جىيەجى كردىنى ئەم قانونەوە، ئەو شىوە زمانە كوردىيە ھەلىئەبرىرن كە خۆيان ئەيانەوى.

مادمي 9:

لەسەر وەزىرەكان پيويستە ئەوى پيرەندى پييانەوە بى، جيبەجىي بكەن.

له بهغداد. له 23 ی ئایاری 1931 دا بهرامبهری 6 ی موحه پرهمی 1350 نوسترا. فهیسته آن مهلیک. نوری سهعید، سهر قکی وهزیران و وهکیلی وهزیری ئابوری و هاتوچود موزاحیم پاچهچی، وهزیری ناوخود. جهمال بابان، وهزیری عهدل. عهبدوللا دهمهلوجی، وهزیری دهرهوه. جهمیل راوی، وهزیری دیفاع. رؤستهم حهیدهر، وهزیری دارایی، عهبدولحوسهین، وهزیری مهعاریف.

الوقائع العراقية، ع989. 1 ي 6 ي 1931 هەروەها (FO371 ي 15318)

4. 6. 12. تەشرىف ھێنانى وەزىرى داخليە موزاحيم بەگ بۆ سلێمانى

رۆژى شەممه موصادىفى 16 ى 4 ى 1931 فەخامەتى وەزىدى داخلىيە جەنابى موزاحىم بەگ تەشرىفيان ھىنا بى سلىمانى، لە پىش مواصەلەتىانا لە تەرەف رەئىسى بەلەدىه جەنابى مەحمود ئەفەندىەوە بىق ئىنتىظارى موستەقبىلىن ئىحزاراتى لازمە ئىجرا كىرا. ھەمو ئەركان و موستەخىيمىن مەئمورىنى مولكىيە و رىجالى عەسكەرىه و عولەما و سادات و ئەشىراف و موتەحەيزانى مەملەكەت لە قەراغ شار لە زوھىرەوە ئىتتىظارى تەشرىفيان كرد سەعات لە پىنج مواصەلەتيان فەرمو موتەسەرىفى كەركوك سەعادەتى تەحسىين بەگ لە رەفاقەتيان مەوجود بو. سىرىەيەك عەسكەرى و مىقدارىك پۆلىس لە رەسمى سەلاما صەفبەستەى سەلام بون لەگەل مواصەلەتيان مەوجود بو. سىرىەيەك عەسكەرى و مىقدارىك پۆلىس لە رەسمى سەلاما صەفبەستەى سەلام بون لەگەل مواصەلەتيان مورىرى موشار ئىلەيھىش موقابەلەتەن ئىزھارى ئىلام ئىلام يەرىرى موشار ئىلەيھى لەگەل رەفىقى موحتەرەمى سەعادەتى تەحسىين بەگ لەملى سەعادەتى موتەسەرىفى لىوا جەنابى ئەحمەد بەگ مىوان بون. ھەر عەينى ئىدوارى رۆژ و شەو لەگەل سادات و عولەما و ئەشرافى بەلدە مولاقاتيان فەرمو.

دوهم روّژ که یه کشهمه بو له تهرهف رهنیسی بهلهبیه جهنابی مهحمود ئهفهندیه وه به شهرهفی فه خامهتی وهزیری موشار ئیلهیهیه وه دهعوه تنکی چایی و شهربهت له باغچهی بهلهبیهدا کرا بق ئهم دهعوه ته همو سادات و عولهما و ئهشراف و موته حهیزانی مهمله کهت به تهنکهرهی مه خسوسه دهعوه ت کران و له سهعاتی پینجی الافرانغهدا ئیجتیماع له مهوقیعی مهزکورا کرا له پاش قههوه و چا و شهربهت له تهرهف جهنابی رهئیسی بهلهبیه و به ناوی بهلهوه نوتقینکی بهلیغی خقشئامه دی فهخامه تی وهزیر ئیراد کرا. له پاش ئه و به ناوی عولهماکانه وه له خسوس ته کایا و مهساجیده وه نوتقینک له تهرهف شیخ محهمه د ئهفه ندی گولانیه وه خوینرایه وه خوینرایه و به عهقه به نهوه محافظه می مهله ته دوین نوتقینکی خقشئامه دی خوینرایه و و له عهقه به نهوه و حاخامی میلله تی یه هو دیش به ناوی میلله ته که یه و دوی می خقشئامه دی ئیراد کرا. له دوای ئه و رهشید نه کی خقشئامه دی خوینرایه و دوای نه و رهشید نه کی نوتقینی مودیری موته و سیطه به ناوی مهاوی نه عاوی مهاریف و عهرزی خقشئامه دی و ته مهنای معاویف و تو تقینی سهلیس خوینرایه و .

وه له تهرهف تهلهبهکانی مهکتهب نهشیدیکی خوشئهلجان بیزرا و له تهرهف تهلهبهیهکی کهششافهش نوتقیکی موئهثیر به شیوهیهکی مهعصومانه و ترا و له تهرهف تهلهبهیهکیشهوه بهعزی نهشعاری لهطیف خوینرایهوه. وه له عهقهبی ههر نوتقیکک زور به حهرارهت چهپلهریزان و نیزهاری شادمانی و مهمنونی کرا له پاش نهمانه نینجا فهخامهتی وهزیر نیرادی نوتقیکی لهطیف و دلنهوازانهی فهرمو و لهم نوتقه ههمو حازرون موستهغریقی نهشاط و مهمنونی بون. نهم نوتقانه به تهسهلسولی خوی له ژیرهوه عهینهن دهرج ئهکرین. (ژیان، ژ 283، 25 ی 4 ی 1931)

4. 6. 13. نوتقى فەخامەتى وەزىرى داخليە، موزاحيم بەگ

برادەرينە!

زفر تهشهکورتان ئهکهم بهرامبهر بهم ئیعزازو ئیکرامه که موقابیلم ریعایهتتان کرد و تهشهکوری ئهوضاع ئهکهم که مۆفهقی کردم به ئیجرای مهرام که دهمیّک بو ریّک نهئهکهوت و ئهویش عیبارهت بو له زیارهتی ئهم لیـوا کهریمه و گفتوگو کردن لهگهل روئهساو صاحیّب رهئیهکان دا. چونکه نازانم ئایه ئیّوه ئهزانن که من بهرامبهر برا کوردهکانم نیات و حسیاتی زفر چاکم ههیه و دهمیّکه له لای زفر کهس ئیزهار و بهیانم کردوه.

من هەروەكو لەمەوپیّش بوم، ئیّسـتاش موعتەقیـدم بـه سیاســەتی حوبیــهی تــهعاون لـه بــهینی هــەردو عونصوردا چونكه یەگانه ریّگا ئەومیه بۆ تەكەفولی تەرەقی و تەعالی عیراق و گەیشتنی بــه مــەوقعیّكی دوەلـی که لایهق بی به میللهلی موتهرهقیه. به سرورهوه بهیانی ئهکهم که له گفتوگوّنا که لهگهل زوّر نهواتی ئیّوها کردم صیحه تی نیعتیقادم بو سابیت بو وه بوّم مهعلوم بو که من و ئیّوه له یهک فکرداین و ئیختیلافمان له بهینا نیه ئهو چهند نوقته جوزئییانهی که بهعزی کهس ئیشارهتیان کرد ئهوانه زادهی سوئی تهفاهومن و له حقیقهت و له ئهصلی واقیع دا هیچ شتی نیه تهئیدی بکات.

بۆم مەعلوم بو — به خۆشحالیهوه — که عومومهن موخلیصـن بـه وهحـدهتی عیراقیـه و لـهریّگای بلّنـد کردنهوه و تهقویهی ا فیداکارن ئهمه به رهغمی ئیشاعهی بهدخواهان و رهغمی دوشـمنانی عیـراق رجـا ئهکـهم تهعهجوب مهکهن لهم تهعریفه چونکه مهعـهل ئهسـهف لـه عیـراق دا دوشـمنی عیـراق ههیـه کـه بـه واسـیتهی معامههیانهوه خههلیان داوه بهشهئن و شوهرهتی ئهو عونصوره که ئینتیسابیان ییی ههیه.

له جوملهی ئه و عهوامیله که منی هینایه سه ر هه وه س و ئاره ز و که داخلّی وهزاره تی فه خامه تی نوری سه عید پاشا بیم. یه کیک ئه و هه که که که نه کنیده نه نه نه نه نه نه نه نه از مه وهزاره تی موشار ئیله یهی به رامبه ر به کورده کانمان به عاطیفه تیکی زوّر له سیاسه تی دا معامه ه نه که ته له و هم داره تی که و ته نیستا خوشحالم به و می نیستا که من ته شه پوف نه که می به و هزاره تی داخلیه ی له م که ایماته دا خو لاصه نه کری .

تا حەدى مونتەھاى ئىمكان- سياسەتى عەطوفەت و ئىخلاص بۆ ئىحياى حسى تەعاون لـە بـەينى ههردو عونصوردا بو بلند کردنهوهی شهئنی ئوممهتی عیراقیه و دهستکهوتنی ئیستیقلالی تام و گهیانندنی سەفىنەكەي بە ساحىلى سەلامەت ئىنشائەللا. وە ئىدە چاوتان لىلىە كە ئەم سىاسەتەمان سىاسىەتىكى بابهتیه، سیاسهتی ناغا و خزمهتکاری نیه، جا چهند موتهئهالیم ئهبوم که ئهمبیستهوه بهعزی له کوردهکان عونصوری کوردی ئەکەن بە ئەقەليەت چونكە ئەی برا گەورانم لەمـەدا ئيھانـەتێک ئـەبينم بـۆ عونصـوری موبارهکتان ئه و عونصوره که لهمهوییش ویستومانه و ئیستایش هه ر ئهمانه وی لهم دهولهته تازه ينگەيشتورەدا شەرىكى براى عەرەبى بىينىن. ئەگەر دەست بدەينە تارىخى بەعزى فامىليا و شەخصىاتى بارزه لهم عیراقه خۆشەویستەدا قیسمیکی زوریان لەوانه ئەدۆزرینەوه که لـه میللەتی موحتەرەمـەی کـورد دەركەوتوه. حا لەبەر ئەمە سياسەتى تەعاون لەژىر سايەي وەحدەتى عيراقيەدا لە ماضى و حازردا ئىمەيى كردوه به شهريك له حوكم و له ههمو معامهلاتي حكومهتي و ئيجتيماعي داو لام وايه موافهقهتم ئهكهن ئەگەر بلاّم بۆ تەعالى و تەرەقى كوردەكان يەگانە ضامن وەحدەت و ئىستىقلالى عيراقە و تەماشاكردنىكى بهسیط به ئهحوالیان لیره و له مهمالیکی سائیرها موستهغنیان ناکات له ئیرادی بهراهین و تهفصیلات. زهمان گۆرا، ئەحوال زۆر تەبەدولى كىرد و تەطەوراتى دەوليە و عالەميە ھاتە يېشەوھ كە ھەلئەگرى حهقائيقي بدۆزينهوه و له سياسهت و فكر كردنهوهدا ئوصول و ئوسلوبي بي فائيده و كۆن تهبديل بكهين و عهجهله بكهين بق لابردني ئهو حهسرهت و ئالامه كه لـه ئيّمـهدا دروسـتي كـردوه و بـق ئيّمـه وا شیرینه سلوک بکهینه سهر ریّگایه کی تازه که لهگه ل واقیع با ئیئتیلاف بکات و لهگه ل مومکینات با موعاریض نهبی و نهفسی خومان فیدا ئهکهین به ههوا و ههوهس و مهطامیع که ئهحوالی مهعلومه نیهایهتی یی داوه ههروهکو نیهایهتی دا به موعاهه دهی سیقهر و نصوصه خاصهی که موتهضهمینی بو.

جا ئەى برادەرىنىدە لەسەرمان لازمەل لە ئەوھام دور بكەوينەوە و تەصەروفاتى سياسىيەمان لەسەر ئەساسەتىكى وا دابنىيىن كە قابىلى بى گەيشتن بىخ. وە باوەر بكەن كە لە شەخصىيەتم دا دۆستى ھەيە بۆ ئىزە كە بە ئەھمىيەت معاوەنەت و سەعى ئەكات كە دلتان خۆش بكات و ئامالى مەشىروغەتان بەجىخ بەينىي لەژىر سايەى واسىعى وەحدەتى عىراقيەدا، ئەو ئامالە كە نابىخ لەھىچ وەقتىك دا لە ئەوقات موعارىض و موباين بىخ لەگىل مەصلەحەت و ئىستىقلالى تەواۋى دەولەتى عىراقيەدا.

سیاسهتی بریتانیا بهرامبهر به عیراق تهوهضوحی کرد و به شکلّی تهبیینی کرد که شک و تهئویل قبول ناکات. وه وزهرای مهسئولینی بریتانیا لهمهوپیّش له مهحافیلی سیاسیها ئیعلانیان کرد و ئهم سیاسهته خولاصه ئهکریّ به ئیلغای عومومی عهلاقاتی خاصه لهگهلّ بریتانیانا و تهحقیقی ئیستیقلالی تهواو بو عیراق به تهسهیل کردنی ناخلّ بونی به عیصبهتول ئومهم.

ئیعتیقادم وایه که بریتانیای عوظما تهمامهن موخلیصه له تهنفیذی ئهم سیاسه ته با بهوها ئه زانم که خوّم بیلزات پار له لهندهن بوم له ریجالی مهسئولی حکومه ته ته تقیقم کرد و لهبهر ئهوه لازمه بریتانیا به بهری ئیعتیبار بکری له معامه و ته صهروفاتی که موخالیفی ئهم سیاسه ته به و صهمیمیه تی بریندار ئه کات. لهم خسوسه وه حهظ ئه کهم فکرتان بخهمه وه که ئهوهی لیّره و له به غداد ئیستیما عی ئه که ن به عزی ئه فرادی به ریطانی له وه قتی به یانی ره ئی شه خصی خوّیان وه ئه و ره ئیانه که نیسبه تی به وانه وه ئه ده نابی به موعبیری سیاسه تی بریتانیای ئیعتیبار بکهن و زوّر ته حنیرات ئه کهم له ئیشتیراکی ئهم نه وعه خه طایانه.

عیراق: برادهرانم! ئهیهوی نائیلی ئیستیقلالی تامی ببی بهبی نوقصان و له ریّی بهختیاریهوه که سیاسهتی بریتانیا سهولهتدار بوه بق گهیشتن بهم ئهمهله گهورهیه لهبهر ئهوه ئهگهر له ریّگایدا موشکیلات و سهکته بهیّنریّته پیّشهوه و صعوبهت و مهوانیع خهلّق بکری مومکین نیه پیّی موتهئهلیم و موتهئهسیف نهبی و موافیقی ویجدان و ئینصاف نیه ئهگهر حکومهتی عیراقیه لهوم بکری بهرامبهر به ئیستیهجانی ئهحوال و معامهلاتی که بق تهئمینی ئهرکانی ئینتیداب ئیجرا بکری ههروهکو له موصل بهیانم کرد و ئهمه هیشتا رهمزیکه بق نفونو سهیطهرهی ئهجنهبی.

له بهعزیکم بیست — و تهرهفداری باوه پی کردنی نیم — که بهعزی له برا کوردهکانمان مهضبهطهیان بق به عزی جیّگا تهقیم کردوه له فسیوس به خسیوس به به خسیوس کوردهکانه وه میخیات کوردهکانه وه میخیات کوردهکانه وه میخیات عیصبه تول ئومهمی کردوه و لهبه رئه وه تهلهبی ته الیفی حکومه تیّکی کوردیهان کردوه له ویّر حیمایه و ئینتیدابی بریتانیادا. رجا نه کهم نهوه ی که بیستومه راست نهبی چونکه بهراست ده رچونی زوّر موته نه شیرم نه کات به صیفه تی نهوه ی که دوّست و برایه کی نومه تی کوردم به وه ی که شوه رهت و شوره ی له کهدار یکات.

تهوصیاتی عیصبهتول ئومهم مهعلوم و زانراوه ئهگهر موقارهنهی بکهن لهگهل ئهوهی که لهم ولاتهها جاریه و تهتبیق کراوه بوّتان مهعلوم ئهبی که حکومهتی عیراقیه ههرچی لهسهری به فهرز گیراوه ههموی ئیجرا کردوه و له حوسنی نیهت و ئیخلاصیها لیّی زیادکردوه.

جورئیکی با و ظهن ناکهم پی ی خوش بی که سهکتهی بخریته پیش و پیش حهلیفه که ی که عیراقه له مهساعی دهولیه با که ههردوکیان له زهرفی نهم ده سالی رابوردوبا صهرفیان کردوه.

لام وهقتی ئهوه هات که ئیتر ئیمه ههمومان رابورد و ئالامی و غهلهتهکانی و ئهو سوئی تهفاهومهی کهله بهینمان دا پهیدای کردوه له فکرمان بچیتهوه و تهباعودی لی بکهین و پهردهیه کی ئهستوری بهسهردا رابکیشین و به ئهبهدی بهجیّی بهیلین به دهمی به پیکهنینهوه رو بکهینه عهدیدی تازه که سیاسهتی صاحیّی جهلالهتی مهلیکی موفهدا هیناویتیه پیشهوه که پره له ئومیّد و ئهمان به عهزم و ئیرادهیه کی سابیت و ئیخلاصیّک که مهملهکهت پیّی خوشحال و موتمهئین بیّ.

به زیارهتی لیوا موحتهرهمهکهتان تهشهروفم که دائیر به حوسنی نیهتی حکومهت و سیاسهتی دلسۆزانهی بهرامبهر به ئیوه تهئمینتان بکهم و دهلیلی ئهوهش ئهوا به ئیسمی صاحیبی جهلالهت و تهفویضی فهخامهتی رهئیسی وزهرا ئهو موتهههمانهی که له حهرهکاتی ئهخیرهدا ئیشتیراکیان کرد بو عهفوم کردن و بیلفعل مهوقوفهکانم بهرهلّلا کرد و ئهو ئهموالهی که حکومهت لیّی موصادهره کردبون وهکو مهرو مالات بوّم ئیعاده کردنهوه و لهمانه کهسم ئیستیثنا نهکرد ئیللا عهدهدیکی کهم نهبیّ که ئهمانه ئیرتیکابی بهعزیّ جورمیان کردوه که لیّ خوّش بونی مومکین نیه و حکومهتی محهلیه بهم نزیکانه ناوهکانیان نهشر ئهکا.

ئىستا دەغوەتتان ئەكەم كە لەگەل من پىكەوە نىدا بكەن بۆ ژيانى صاحيىيى جەلالەتى ئاھىلى غىراق كە صاحيب مەرحەمەت و بىق دەوللەتى موستەقىللەى سەغىدەى غىراق. (ژيان، ژ 283، 25 ى 4 ى 931، ژ

4. 6. 14. تەشرىف ھێنانى فەخامەتى مەندوبى سامى بۆ سلێمانى

وهکو له نوسخهی پیشومانا عهرز کرا بو فهخامهتی مهندوبی سامی روّژی 20 ی 5 ی 931 تهشریفیان به طهیاره هینا بو سلیمانی. روّژی له پیش تهشریف هینانیان خهبهر زانرابو عهینی روّژ سهر له بهیانی ههمو روئهسای دهوائیر و موفهتیشی ئیداری لهگهل نمواتی ئینگلیزی و سادات و ئهشراف و موته میزانی مهمله که تو مهراسیمی ئیستیقبالیه لهمه وقیعی طهیاره راومستا بون. قیطعه یه کی عهسکهری لیوی له حهرهس شهره ف راومستا بون. سه عات نو و نیوی الافانغه فه خامهتی موصه لهتیان فه رمو عهاه لئوصول مهراسیمی خوشئامه دی ئیجرا کرا و موقابیل به مشعشه عهی ئیستیقباله دم رحمق به موسته قیلین فه خامهتی مهدوب ئیزهاری لوتف و ئیلتیفاتی فه رمو.

لهپاش خیتامی نهم نیستیقباله فهخامهتی موشار ئیلهیهی لهگهل جهنابی موفهتیشی نیداری سواری نوتومبیل بون تهشریفیان برده مالّی جهنابی موفهتیشی نیداری و لهوی موسافیر بون. له پاش چهند دهقیقهیهک نیستراحهت فهخامهتی مهندوب تهشریفیان برده مهقامی حکومهتی لهوی زیازهتی روئهسای مهنمورین و سانات و عولهما و نهشرافی محهلهیان قوبول فهرمو. ههر نهو روژه به شهرهفی فهخامهتی مهندوبی سامی له تهرهفی سهعادهتی موتهصهریف نهجمهد بهگهوه دهعهوهتیکی پهنجا کهسی درا. جهنابی موفهتیشی نیداری و بهعزی نهواتی حکومهتی فهخیمهی بریتانیا و روئهسای مهنمورین و سانات و نهشرافی محهلی مدور بون بون. زور به شهوق و شهطارهت نهکلی تهعام کرا.

رۆژى دوايى فەخامەتى مەندوب بـه طەيـارە تەشـريفيان بـرد بـۆ پێنجـوێن و ھەڵەبجـە، بـۆ ئێـوارێ عەودەتيان فەرموەوە.

بەيانى رۆژى 22 ى 5 ى 1931 بەتەشيعىكى موتەنىتەن سوارى تەيارە بون عەودەتيان فەرموھوھ بۆ بەغداد، مەملەكەت بە تەشرىف ھىنان و معامەلاتى نازكەى فەخامەتى موشار ئىلەيھى زۆر مەمنون و موتەھەيجى سرور بون. (ژيان، ژ 284، 1 ى 6 ى 1931)

4. 6. 15. تەشرىف ھێنانى جەلالەتى مەلىك فەيسەڵى ئەوەڵ بۆ سلىمانى

رۆژى 10 ى مانگى جارى كه چوارشەمە بو وە موعەيەن بو به شەرەڧى قىدومى حەزرەتى جەلالەت، سەعادەتى موتەسەرىف و موڧەتىشى ئىدارى و ئەمىرى مەنتىقەى شەرقيە و زوبات و مەنسىوبىنى حكومەتى فەخىيەى برىتانىا لەگەل سادات و روئەساى دەوائىر و عەشائىر و ئەشراڧى محەليە تا دەربەنىد كە نىھايەتى حدودى لىوا دودى يولىيە چون بۆ ئىستىقبال. صاحيبى جەلالەت سەعات ھەشت و نيوى قەبلەل زوھىر بە حىدودى ليوا مواصەلەتيان فەرمو. وفورى جەماعەتى موستەقبىلىن ھەمو نائىلى دامەنبوسى حەزرەتى مەلەكى بون. مەوكىبى ملوكانەلە دەربەنىد بۆ تەينال كە مەركەزى ناحيەى بازيانە حەرەكەتى فەرمو. لەوى خيوەت و بارەگا ھەلىرا بو بۆ ئىستىراحەتى جەلالەتى و حاشيەو تەوابىعى. گەلى لە سوارەى مەشھورەى ھەمەوەنىد و عەشائىرى سائىرە ھات بون كە نائىل بىن بە شەرەڧى ئىستىقبالى تاجدارىيەوە. وە زاتى جەلالەتى كىە گەيشىتە تەينال لە ئۆتۆرەپرىدەكەى دابەزى و موصاڧەحەى لەگەلا ڧەرمون. لە پاشا مەوكىبى عالى دەستى كىرد بە حەرەكەت بۆ مىلالەتى دەرەكەت بىق جەلالەتى بە سەعاتى وە لىجنەى تەشرىڧات مەشغولى صفوڧى موستەقبىلىن بو حەسەبى تەرتىباتى موقەرەرە و. جەلالەتى بە سەعاتى وە لىجنەى تەشرىڧات مەشغولى صڧوڧى موستەقبىلىن بو حەسەبى تەرتىباتى موقەرەرە و. بەيىش وصولى مەوكىبى مەلەكى سريەيەك حەرەس شەرەڧ حازر بون و لە پېشيانەوە تاقمى مۆسىقا كە بىق ئىم خسوسە ئىستىحضار كرا بون كەششاڧەى مەدارىس و مۆسىقايان لە چەپەرە لەسەر وەزعىيەتىكى شىرىن و تىپى لە سوارەى پىشدەرى و يەكى لە ھى جاف لە پىش مەوكىبى مەلەكىيەرە لە نزىك مەوقىعى قىلياسان و تىپى لەسورەرە بىق سىلىمانى.

له سه عات ده و چل دهقیقه مه وکیبی مه له کی گهیشت، فیل حال 21 تۆپ ئه نداخت کرا. مۆزیقه می رهسمی سه لامی لیدا زاتی حه زرهتی تاجداری که گهیشته حه رهس شه رهف له ئوتوم قربیله که ی دابه زی. صدف صدف عهسکه ری ته فتیش و ته لطیف فه رمو. که ششافه ی مه داریس به شدرقی و نه شیده و ه زه مزهمه و ئاهده نگیکی خوش ئه لحانی ته هیچ و ته سریری قلوبی عومومیه ی ئه کرد. زاتی شاهانه که ته شریفی برده چادری که مه خسوس بویان حازر کرا بو له وی قوبولی موصافه حه و خوشئامه دی عه له ما و روئه سای مولکیه و عه شائیری فه رمو. له پاش چه ند ده قیقه یه که سریه یه کی پولیسی سواره و سواره ی عه شائیر پیشدار بون مه وکیبی هومایون له عه قه بی نه وانه و ناهیسته ناهیسته رو به شار حه ره که تیان فه رمو. نو تورسیلی تاجداری زاتی جه لاله تی و سه عاده تی موته سه پیفی تی دا بو له عه قه بی ئه وانه و ه حاشیه ی ملوکانه و له پاش ئه وانیشه و ه چل په نجا نوتوم فی خوانی و سه عاده تی موته سایلی موسته قالم و ریز یکی پر ئی حتیشامی ته شکیل کرد بو.

لهمهوقیعی ئیستیقبالهوه ههتا مالّی موتهسه پیف راست و چهپی جاده به صفوفی ئههالی گیرا بو. قافلّهی موحتهشهمه له تهرهف ئهم صفوفی ئههالیهوه به وصولی جهلالهتهوه به ئاوازی تهعزیم و چهپلّه کنکرهی ئاسمانی تههنیذ ئهکرد. ومقتیّ که له مالّی سه عادهتی موتهسه پیف دابهزین له پاش موده تیّک زاتی پهناهی و حاشیهی موحتهرهمهی له مالّی سهعادهتی موتهسه پیف تهنئه وهلی ته عامیان فه رمو. له پاش ئیکمالی ته عام زاتی پادشاهی له گهلّ 20 که س له روئه سای ده وائیری مولّکیه و ئومه رای عه سکه ریه ته شریفیان برد بو مزگه وتی گهوره و زیاره تی مهرقه دی حه زره تی کاک ئه حمه دیان فه رمو. له پاشان دو روکه ه تویزی سونه تی له لای مهرقه دی کاک ئه حمه د کرد و ئه مری فه رمو 200 روپیه ته وزیع بکری به سه رحافظه کانی مزگه وتی گهوره دا و جهه یکی فاخیری خه لاتی شیخ عه بدوللای خه طیب فه رمو.

لەدوایی دا موافیقی پروّغرام که له مالّی موفهتیشی نیداری حهفلهی چاپی نیحضار کرا بو له سهعات پینجا حهزرهتی جهلالهتی تهشریفی فهرمو بو ئهویی له وهقتی گهرانهوهیدا تهشریفی برده خهستهخانهی مهلهکی و لهوی دهرحهق به ئههالی عاطیفهی ئهبهویهی ئیزهار فهرمو به مژدهی بینایهکی تازه که صالح بیّ بو خهستهخانهیهکی عهسکهری.

بۆ ئيوارى زاتى جەلالەتى لە مالى موتەسەرىف لەگەل زوبات و مۆزەڧىنى بەرىتانيا و نائىبى قۆنسىۆلى ئىمىراتۆريەتى ئيرانى تەنئەوەلى تەعامى عىشاى ڧەرمو.

قـهرار وابـو رۆژى دوهم 11 ى 6 ى 1931 كـه حەزرەتىجەلالـەتى سـهراى حكومـەتى بـه قـدومى موشەرەف بكا. موافيقى ئەم قەرارە سەعات لە ھەشت و نيوى قەبلەل زوهر بـۆ رەسـمى سـەلام سـريەيەك لـه جەيشى عيراقى و تاقمى مۆسيقا لەبەردەمى سەرا صەفبەستەى ئيحتيـرام بـون. زاتـى حـەزرەتى تاجـدارى بـه حيشمەت تەشريفيان برد بۆ سەرا. جەلالەتى لە سەراى مەكتى فەرمو ھەتا سەعات دە و نيوى قەبلەل زوهـر لـه روزى ئەم مودەيەدا روئەساى عەشائير و دەوائير و ريجالى دين و ئەشراف و توجار و جەماعەتى مولحـەقات بە شەرەڧى زيارەتى پادشاھى نائيل بون. وەقتيك كە زاتى جەلالەتى سـەراى بەجىخەيىشت ئـارەزوى ديـدەنى مەدارىسى كوران و كچانى كردو لەوى ئيزهارى لوتـف و شـەڧەقەتى دەرحـەق بـە ئـەبناى وەتـەن فـەرمو. لـه مەدرەسەى مەدرەسەى ئولاى سـانى مەدرەسەى مەدرەسەى ئەلاى سـانى كچان دا. لە پاشا زيارەتى مەكتەبى زانستى و تەشمىلى لوتـڧى عالى فـەرمو صـەد روپيـەى تەبـەروع كـرد بـۆ

ئینجا جهلالهتی گهرایهوه بو مالّی موته سه پیفی لیوا و ته عامی قاوه لّتی فه رمو له سه ر سوفره که ی جه ماعه تی له نجومی به لدهی روئه سای عه شائیر مه وجود بو. وه به له بینه ئیقامه می حه فله یه کی د له باخچه که ی که وجوه و نه شراف باخچه که ی که وجوه و نه شراف و قه وم و و فود و مولحه قات ده عوه تی نه م حه فله یه که کرا. سه عات پینج که ششافه ی مه داریس، م سیقا و قه وم و و فود و مولحه قات ده عوه تی نه م حه فله یه که کرا. سه عات پینج که ششافه ی مه داریس، م سیقا و جه یش حازر بون و ، له حینی ته قه روبی مه وکیبی مه له کی م فرزیقه ی سه لامی مه له کی مازرونا له ته ره نوبی خوشنامه دی کردو ، جه لاله تی داخلی بینای باغچه که بو له به ینی چه پله ی حازرونا له پاش ته قدیمی چای و جگه ره له ته ره فی به له دو باله تی دو علی خوتبه یه کی دو علی خوشنامه دی خوتبه یه وه کاله تی مه سیحیه و شه الی لیوا عومومه ن له دوای نه و مدیری خوشنامه دی عه له که خوتبه یه کی به ناوی خه ماعه تی مه سیحیه وه خویندنه وه و له دوای نه و موعه الیم و محملین و نه فه نه دی موسه ویه و و له دوای نه و موعه الیم و محیم نه فه نه دی موعه زم و میاله ای خوتبه یه کی کرد به و ماله اله تو می مه به له سان و مقابه ایان کرد به چه پله یه کی به شیده تی و نیاقای خوتبه یه کی نیرتیجالی فه رمو که مدیری ته حریراتی لیوا ته رجومه ی کرد به کوردی شیده ته و نیاقای خوتبه یه کی نیرتیجالی فه رمو که مدیری ته حریراتی لیوا ته رجومه ی کرد به کوردی دارون چه نیاقای خوتبه یه کی کرد به کوردی دارون چه ند ده نه و چه پله یان لیدا.

وه له پاش ئهو که جهلالهتی خوتبهکهی تهواو کرد دوباره ههستا و بهدهستی موبارهکی خوی نیشانی رافیدهینی لهسهر سنگی موتهصه پیفی لیوا سهعادهتی ئهجمهد توفیق بهگ تهعلیق کردو فهرموی: لهبهر تهقدیری خهدهماتی مهتهصه پیفی سابیقه و لاحیقه ئهوا من ئیعطای پی ئهکهم نیشانی رافیدهین له دهرهجهی رابیع نهوعی مهدهنی. حازرون چهپلهیان لی دا. موتهصه پیف له پاش وهرگرتن و ماچکردنی نیشانهکه چهند کهلیمهیه کی ئیرتیجالیه ی خوینده وه. (ئهوهی که قیامی پی کردهوه له خدهماتی ئهدای واجیباتی بوه موقابیل به صاحیبی تاج و میللهت و لهمهودوا سهعی و جههد ئهکا بو خزمهتی عهرشی عیراق به همه و حوب و ئیخلاص و بو خزمهتی برایانی له سیبهری تهختی جهلالهتی مهلیکی موعه زم ما) حازرون قسه کهیان به چهپلهریزان موقابه له کرد و ، له پاشان جهلالهتی ته رکی باخچه کهی کردو سه عات شهش و نیو جهلالهتی به ئوتوموبیل تهشریفی برد بو سهرچنار و له رهفاقه تیا موته صه پیفی لیوا و موفه تیشی ئیداری مهوجود بون و له پاش گهرانی ئه ترافی دارستانی سهرچنار گهرایه وه بو سایمانی و ته عامی عیشای ته ناول فه رمو… وه له خزمه تیا گهرانی خاریج و وجوهی به لده مه وجود بون.

رۆژى سێههم 12 ى 6 ى 1931 مەوكىيى عالى مەلەكى لە سەعات پێنجى قەبلەل زوهىر دا حەرەكەتى كرد بۆ ھەلەبچە بە رەفاقەتى موتەصەرىفى لىوا و موفەتىشى ئىدارى و ئامىرى مەنتىقەى شەرقىە. وەقتى وصولى جەلالەتى مەلىك بە خورمال جەمعيەتىكى غەفىر ئىستىقباليان كرد لە روئەساى عەشايەر و ئەو مەحالە. ومە لە خورمالەوە حەرەكەتيان كرد بۆ ھەلەبجە، بەلەديەى ھەلەبجە تاقىكى زەڧەرى ئىقامە كرد بو لە مەدخەلى شارا و نەصبى خىامى كرد بو بۆ موستەقبىلىن و جەھورىكى عەزىم لەوى مەوجود بون لە ئىستىقبالى جەلالەتيا قارا و نەصبى خىامى كرد بو بۆ موستەقبىلىن و جەھورىكى عەزىم لەوى مەوجود بون لە ئىستىقبالى جەلالەتيا و. لە پێشىيانەوە بەگلەرى جاف و روئەساى عەشىرەتى ھەورامان و نەورۆلى و شىخانى تەرىقەتى نەقشبەنىيە ئىستىقباليان كرد بە حەماسەتىكى شەدىدە و موبالەغەيەكى زائىدەوە و. لەپاش موصافەحەى جەلالەتى لەگەل ئىستىقباليان كرد بە حەماسەتىكى شەدىدە و موبالەغەيەكى زائىدەوە و. لەپاش موصافەحەى جەلالەتى لەگەل موسىتقبىلىن حەرەكەتيان فەرمو بـۆ مالى قائىمقام لەگەل روئەساى عەشائىر و وجـوھى بەلىدە و لەدواى ئىستراحەتىكى كەم جەلالەتى تەفقودى مەدرەسەى ئىبتىدائىدى قەرمود كە عومرى ھەشت سال بـو شىعرىدى و تەحىيەتى جەلالەتى مەلىك شىرىنى خويندەوە و. لە دواى ئەو... خوتبەيەكى خۆشئامەدى لەتىفى كرد... لە خوتبەكان دا جەلالەتى مەلىك شىرىنى خويندەوە و. لە دواى ئەو... خەرەمەرىف دۇ سلىمانى لە سەعات شەشى بەعدەل زوھر لە عەينى رۆزدا تەنئەرەلى تەغامى عىشاى لە مالى موتەصەرىف دا كردو لەسەر سفرەكەي جەماعەتى ئەشراف و وجـوە ھـەمو تەنئەرەلىدى .

روّژی چوارهم 13 ی 6 ی 1931 بهاه دیه ئیستیحصاری خهیمه و کورسی زوّری کرد له ساحه ی موخه صه صه بوّ ویداعی جه لالهتی و له پاش تلوعی شهمس موه دیعین و حه ره س شهره ف و کهششافه ی مهداریس ئه خزی مه واقیعیان کرد. سه عات له حه وتی قه بله ل زوهر مه وکیبی مه له کی واصل بو به و مه کانه موزیقه سه لامی مه له کی لیّدا و جه لاله تی دابه زی و یه کی یه کی موصافه حه ی له گه لا کردن و له دوایی با سواری سه یاره ی مه له کیه بو ، له پاشیه و ه حاشیه ی که ریمه و بو ته شیعی جه لاله تی تا حدودی لیوا موته صه پیف و موفه تیشی ئیداری و ئامیری مه نتیقه ی شه رقیه له گه ل نو تو موفه تیان و جوه و شه عیان رو به که رکوک حمره که تیان فه رمو . (ژیان . ژ 286 ی 18 ی 6 ی 1931)

4. 6. 16. تەرجومەي خىتابى جەلالەتى مەلىكى موعەزەم

تەشەكورى خەتىبەكان ئەكەم بۆ ئەو حسسىياتە نەبىلانـه لـه بابـەت ئـيخلاص و تەعـەلوقى مىللەتـەوە ئىزھارتان كرد.

ئارەزوم ئەكرد بمتوانيايە بە عەينى زمان جوابيان بدەمەوە فەقەت ئومندى عەزيمم ھەيە لە ئيسـتيقبالدا بەبى زەحمەت موھفەق بېم بەوھ، چونكە ئىستا بى تەرجومان ھەرچيەك بە كوردى وترا تىي كەيشتىم.

من خوّم حازر نەكرد بوّ قسەكردن، فەقەت بىنا لەسەر ئارەزوى زەواتى حازرون كە تەمسىلى تەبـەقات و جەماعاتى موختەلىفەى ئەم لىوا مەحبوبە ئەكەن چەند كەلىمەيەك ئەلىّم:

لیتان شاراوه نیه که دین بق خوایه و وهتهن بق ههمو لایهکه. له نهزهری من دا له بهینی سوککانی مهملهکهته مهحبوبهکهم دا هیچ فهرق و تهمییزیک نیه. وهتهن بق ههمومانه. ئهم شاخانه و ئهم دولّه جوانانه ملّکی باقی سوککانی لیواکانی تری عیراقن، ههر وهکو ئههلی ئهم لیوایه حهقیان له ههمو بستیکی لیواکانی تردا ههیه. لهمهش زیاتر ئهلیّم، ئهلیّم، ئهلیّم ههمو دلّقپیّک له خویّنی سهکهنهی ئهم لیوایه له خویّنی ههمو عیراقیهکانه. عیراقیهکان لهم وهتهنهدا ههمو بران و هیچ شتیّک نیه که له خدمهت کردن دوایان بخات.

دیینه سهر مهسئههی دین و مهزههب، ئهمانه عائیدن به خوا و لازمه له بهینی عهبدو مهعبوددا. لهناو دیواری مزگهوت و کلیسادا بمینیتهوه.

هیچ شوبههی نیه که ههر یهک له نیّوه نهیزانیّت که حکومهتی عیراق قبولّی تهجزیئه و تهفریق ناکات، وه به نیعتیباری عوموم حکومهتی عیراق برّته جوزئیکی لایهتهجهزهئی و لهبهر ئهمه مهحالّه که سهکهنهی ئهلویهی جنوبیه بتوانن، بی ئهوهی ئهم لیوایه جوزئیکی لایهتهجهزهئی و به نمستیانهوه بیّت له ئهمنیهتا برژین و کهزا موستهحیله بر ئههالی ئهم لیوایه که یهک روّر بتوانن، بهههر شکل و وهزعیهتیک بیّت، بهجیا له وهتهنی عیراقی و له برا عیراقیهکانیان برژین. ئهمه حهقیقهتیکی ئهوهنده ئاشکرایه که ههمو عیراقیهک ئهیزانیّت و ئهقوامی سائیرهش ئیشتیراکیان نهکات. لهسهر ئهم ئهساسه حکومهتی عیراقیه تهئهسوسی کردوه و له ئیستیقالیکی نزیکا لهناو ئومهمی سائیرهنا به ئیستیقلال و وهحدهتهوه ئهخنی مهوقیع ئهکات.

به ئیعتیباری فهرد و حکومهت لهسهر ههمومان لازمه که واجیباتی خوّمان بهرامبهر به وهتهنی موقهدهس ئهدا بکهین، وه له ههمو ئیشیکک دا که خدمهتی بهرزکردنهوهی وهتهن و تهجهقوق پی کردنی ئامالی وهتهنیهی تیّدا بیّت تهشریکی مهساعی بکهین و یارمهتی یهکتری بدهین.

له رۆژى تەئسىسەوە، وە ئەمرۆ، وە ئىلەل ئەبەد پرۆغرامى حكومەتى وەتەنىيە ئەمەيە كە لەناو ئـەفرادى مىللەت ىا عەدالەت بلاو بكاتەوە و تەطمىنى رەغائىييان بكات بە خدمەتگوزارى مەنافىعى وەتەن.

له جوملهی نهمانه حکومهت قانونیکی بانا که به موافیقی نهو قانونه حورپیهتی ته علیم و موحاکه ات ته نمین کراوه. کوردیک به زمانی خوی فیری خویندن بیت و، که نا عهرهب و تورکیش به زبانی خویان فیری خویندن نهبن. وه بو نهوهی ته نمینی عه داله تبکریت حوککامی مه حکه مه ی نه نهویه ی عیراقیه لازمه شاره زای زبانی نه و که سانه بن که محاکه مهیان نه کهن. عه لاوه ته نه حورپیه تبه خش کراوه که موکاته به ی به بینی ده وائیر و نه شخاص به و زبانه بیت که نه که کسه ریه تی نه که لومی پی نه کهن. هه روه کو له ماضی با بوه له مودواش عادات، عه نه نه نه نه دا فی مواهیت نیحتیرامی ته واویان نه گیریت.

خولاصه حکومهتم عهزمی کردوه لهسه ر ئهساسی حورپریاهت، عهدالهت و عامتف و ئیفای وهجائیبی وهتهنیه به ئیخلاصه وه تهمشیهتی ئومور بکات و، ئهگهر لهمانه با قصوری کرد من خوّم موراقه بهی ئهکهم.

وهزعیهتی سیاسی مهملهکهتهکهم تهقهرور و تهعیین کردوه مهجالی ئـهوه نـهماوه کـه تهبـدیل و تـهغییر بکریّت.

بینائهن عهلهیهی لازمه لهسهر میللهت که ههمو معاوهنهتی حکومهت بکهن بن ئهای واجیباتی عومومیهی، وه ئهگهر یهکیک لهم ریّگایه لابدات شازیّک تهشکیل ئهکات وهکو کورهکهی نوح پیّغهمبهر که وهختیّ باوکی بانگی کرد. بۆ تەئمىنى مىللەتەكەم لە بابەت ئەو مەركەزە سىاسىيەى ئەم ولات دائىلى بوە ھەرچى لازم بو وتـم. ئىستا ئەوەى بۆ ئىرە مابىتەوە ئەوەيە كە جەھد و سەعى تەواو بنوينن بۆ ژياندنـەوەى ئىقتىصـاىيات. وەكـو تىجارەت و زەراعەت. تاكو نەھضەى ئىجتىماعىەى عىراق بكات لەگەل ئەو ھەنگاوە گەورانەى كە لە سىاسەت ىا ھاويشتويەتى. (ژيان، ژ 287. 25 ى 6 ى 1931)

پەلەيە

کۆپی خولاو له خاوهن شکۆوه – سەرۆک وەزیران – بۆ ھەر ھەمو وەزیرەکان – جگە لـه وەزیرانـی دەرەوە، بەرگری و بەرێوەبەريەتی گشتی.A.W.Q.A.F

4. 6. 17. **بابەت: سیاسەتى كوردى**

 لیرها من لیستیک دهنیرم به زانیاری ورد لهسهر فهرمانبهرانی وهزارهتهکهت که کوردی نازانن که لهلایهن دیوانی شارهکانی ئهربیل، کهرکوک، سلیمانیهوه نیراون. لهگهل کوپیهک لهسهر کوبونهوهی روزی 7 ی 10 ی 1931 که له ئوفیسی وهزارهتی ناوخویی ئهنجام دراوه.

2. تكايه دەتوانى ئاگادارم كەيتەوە:

ئەلف: كە ئاخۆ ئەو لىستەيە راستە، گەر ھەلەى تيايە، وا بكە كە لىستەيەكى راستم پىێ بگـات زۆر بە پەلە.

بى: چ ريورەسمىك دەگرنە بەر بى ئەوەى ئەو فەرمانبەرانە بگۆرن كە كوردى نازانن، چەندە وەختىان دەوى بى فىربونى زمان.

جیم: له حالهتیکدا گهر ئهوه نهکرا بهم زوانه، وا بکهن که بایی ئهوهنده کوردی فیر بن که کارهکانی خویانی پی ئهنجام بدهن. دهکری واش دهست نیشان بکرین که بتوانن له تاقیکربنهوها دهرچن سهبارهت به فیربونی زمان، گهر سهرنهکهوتن دوای چهند مانگیک له ناوچه کوردی کان دور بخرینهوه، سهرهرای ئهم راپورته ناوخویی یه، من راپورتیکی دیکهم گهرهکه له کوتایی دو مانگدا که چی پیشکهوتنیک بهریوه چوه لهو ماوه یه باین بکهن.

4. له داهاتودا گهر ناچار بون که فهرمانبهری وا دابمهزرینن له ناوچه کوردییهکان که کوردی نازانن. تکایه لهو حالهته دا راپورتیکم بو بنوسه که به ورد و درشتی هوی ئه و جوره دامهزراندنهم بو بهیان بکهی.

5. تاقیکردنه وهکانی زمان: من دهخوازم که جوّره سیستمیّکی تاقیکردنه وه بوّ زمانی کوردی به ریّوه بچیّ بوّ ههمو نه و فهرمانبه رانهی که له خزمه تدان یان له وانه یه له داها تودا له ناوچه کوردی یه کانی سه ربه عیراق خزمه تبکهن، ههروه ها بوّ نه و فهرمانبه رانهی که نیّستا له و ناوچانه دا کار دهکهن و کوردی نازانن، پیّویسته وهختیّکی دیاریکراویان بدریّتی، بلّی سیّ مانگ، (ههرچه نده وهختی پیّویست و ماقول له لایه نیسپوّرانه وه بریاری لهسهر دهدریّ) که تیایدا بایی نه وهنده کوردی فیّر بن که بگهنه ناستیّک کاروباری خوّیان به کارامه یی بهریّوه ببهن. بو نمونه کاتبیّک که له به شیّکی تهکنیکی دهست به کاره مهرج نیه به قهد کارگیّریّک یان دادوه ریّک کوردی بزانیّ، نه و فهرمانبه رانهی که له و ناوچانه دا خزمه تدهکه نیان له دهزگا حکومه تی یهکان کارگیّریّک و تیایدا دو تا سیّ زمان به کاردیّت وهکو عهره بی و کوردی و تورکی به پیّک دهرکردنی "یاسای به کارهیّنانی زمان له ناوخوّدا" ده بی بایی نهوهنده لهم زمانانه بزانن که بتوانن به کارامه یی دهرکردنی "یاسای به کارهیّنانی زمان له ناوخوّدا" ده بی بایی نهوهنده لهم زمانانه بزانن که بتوانن به کارامه یک کاره کانی خوّیان نه نجام بدهن. نهم خالّهیان جیّی بایه خیّکی گرنگه چونکه زانراوه که نه که فهرمانبه ربه به بی

ئەو زانىنى زمانانە كارامە و لىھاتو نابى، بەلكو رىپى تى دەچى كە ببىت مايەى ھەستى ناجۆر و بەريەك كەوت لە نىوان فەرمانبەران و خەلكى ئەو ناوچانەى كە ئەوان كارى تىدا دەكەن. لەمەر مەسەلەى تاقىكرىنەوە لە زمانى كوردىدا، وا پىشنىار دەكرى كە پادداشت و خەلات لەلايەن حكومەتەوە بدرى بەو فەرمانبەرانەى كە سەردەكەون، چونكە ئەوە پىر ھانىان دەدا خۇ ماندو بكەن، دەكرى خەلاتەكان بەم شىۋەيە بروا بەرىيوە: (50) روپيە بۇ تاقىكرىنەوەى سەرەتايى، ھەشتا روپيە بۇ قۇناغىكى بالاتر و (120) روپيە بۇ ئاستىك كە تواناى وەرگىزان لە خۇدا بەدى دەكەن.

6. له میانهی گهرانهکانمدا به ناوچه کوردی یهکاندا لهم سالهدا بقم دهرکهوت که مامقرستایانی ژن له قوتابخانهکاندا زقر کهمن. ههر بقیه سهرنجی وهزارهتی پهروهرده بق نهم حهقیقهته رادهکیشم، داواشم نهوهیه که ههرچی دهکری بیکهن بق نهوی خانمانی کورد رابهینرین تا بین به مامقرستا.

7. داوا له وهزارهتی ناوخویی دهکری که ههندی رینمایی دهربکات بق بهریوهبهری گشتی پـ قلیس کـه ههندی ههنگاو ههلنین که زوّر پیویسته تا بایه خ بهو مهسههیه بدا که ههندی لـه ئهفسـهرانی پـ قلیس کـوردی نازانن و کهچی له ناوچه کوردنشینهکان دامهزراون.

8. من سەرنجم بۆ خالنكى تر دەچى لەمەر ئەو حەقىقەتـەى كـە راسـتە لـە بەنـدى پىنجەمـدا هـاتوه سەبارەت به (ياساى زمانه ناوخۆيىيەكان) كە دەكرى كوردى و تـوركى لـە ناوچـەكانى كـەركوك و كفـرىدا وەك زمانى رەسمى بەكار بىن، بەلام لـە راسـتىدا بـە تـەنها تـوركى بـەكار دى. پـەيرەوكردنى ئـەو ياسـايە سەبارەت بەم مەسەلەيە دەبى فەراھەم بكرى.

{كۆپپەك لەگەڵ ئەو كۆپىيەى مەحزەرى كۆبونەوەكە بۆ سەرۆكى دىوانى پاشايەتى}

4. 6. 18. نامەي ئىچ دۆبز بۆ عەبدولموحسىن بەك سەعدون

"نهێني"

رهاره پۆست (439) شوینی نیشتهجی بون N.P.O.439 بهغداد -27 ی 11 ی 1928

بەريىزم سەرۆك وەزىران...

ئايا دەكرى بەرىزت بە مىھرەوە بگەرىتەوە بى نامە باوەر پىي كراوەكەم ژمارە: P.O.426 كە لە بەروارى 22 ى 11 ى 1928 دا دەرچوە لەمەر مەسەلەى ئەو پەيمانانەى نىزوان حكومەتى بريتانىياى مەزن و عىراق سەبارەت بە بەرىيوەبرىنى ناوچە كوردىيەكان، ھەروەھا مەسەلەى مانەوەى (عەبدولمەجىد بەگ ئال يەقوبى) لە پۆستى خۆيدا وەك موتەصەرىفى ئەربىل (ھەولىر).

 داناوه حوکمی خوّیان بهیان بکهن لهمه و مهسهه ی سنوری موسلّ. من دلّنیام که جهنابت بایه خیّکی گهوره بهم مهسهه یه ددهی. من له خزمه تدام

سد. ئیج. دۆبز خاوهن شکق بهریز عهبدولموحسین بهگ ئهسهعدون. سهرۆک وهزیران – بهغداد (کاک شیزاد حهسهن له ئینگلیزیهوه کردویهتی به کوردی)

5. كورد و كۆمەلەي گەلان

5. 1. راسييرييه كانى كۆمەلەي گەلان دەربارەي كورد

له ریککهوتنی نهینی سایکس— بیکودا، موسل بهر فهرهنسا و شام بهر بریتانیا کهوت بو. به لام دوای جهنگ لوید جوّرجی سهروهزیرانی بریتانیا له سهودایه کی زیرهکانه دا له گهل کلیمانسوّی سهروهزیرانی فهرهنسا، شامی دا به وان و موسلّی بو خوّیان وهرگرت، به تایبه تی که هیّزی بریتانیا له و کاته دا ویلایه تی موسلّی له ژیر دهس دا بو.

هیزهکانی بریتانیا، به شه پر موسلّیان نهگرت بو، بهلّکو له دوای ئیمزاکردنی ریککهوتنی ئاگربپی موّدروس چوبونه ناویهوه، لهبهرئهوه تورکیا موسلّی به بهشیّک له سهرزهمینی خوّی دائها نه ک به داگیرکراوی جهنگ، تورک داوایان له بریتانیا ئهکرد موسلّ چوّلّ بکا، بریتانیا یـش که مرخی له نهوتی کهرکوک خوّش کرد بو، بههانهی دائهتاشی موسلّ لهدمس خوّیدا بمیّنیتهوه، ئهم کیشهیه به گفتوگوی دو قوّلی تورک و ئینگلیز چارهسهر نهکرا، له کونفرانسی لوّزان یشدا نهیانتوانی بگهنه ریّکهوتن، کیشهکه به رهزامهندی همردولایان، بو بهلاداخستنی، بهرمو روی کوّمهلّهی گهلان کرایهوه،

کۆمهلهی گهلان کۆمیتهیهکی 3 کهسی پیکهینا بق لیکولینهوهی "کیشهی موسل" و وهرگرتنی بیرورای بانیشتوانی ناوچهکه که بدریتهوه به تورکیا یان بخریته سهر عیراق.

کۆمىتەکە ھاتە موسل و سەرىانى ھەولىر و كەركوك و سلىمانى كرد. تاقمى نوینەرى توركىان لە گەل ھات بى پرۆپاگەندە. يەكى لەوانە ژنبرايەكى شىخ مەحمود بو. ئەم كۆمىتەيە لە گەل زۆر كەس و تاقم وتوییژیان كرد. له ئەنجامى ئەم گەشتەنا راپۆرتىكى نریژیان ئامادە كىرد و نایان بە كۆمەللەي گەلان. لە راپۆرتەكەياندا رایان سپارد بو كە موسل بخریتە سەر عیراق، بەو مەرجەي نەوللەتىكى پیشكەوتو ماوەي 25 سال یارمەتى بداو ئارەزومكانى كورد یش لە بەرچاو بگرى.

ئەم لىژنەيە لە لىكۆلىنەوەكەي، نوسى بوي:

له کاتیکدا ئهگهر چاودیری کوّمه آهی گه لان تهواو بو. دوای برانـهوهی ئـهو چـوار ســاآهی کـه پــهیمانی عیراقی- بریتانی تیدا بهستراوه و. به آینی بهریوهبهرایهتی ناوچـهیی بـهکورد نــهدرێ، زوّر خــه آک تورکیــان پــێ باشتر دهبێ له عهرهب." (السید عبدالرزاق الحسني، العراق في خل المعاهدات، ط 3، لبنان، 1958. ص 133) راسپیرییهکانی لیژنهی سنور دهربارهی کورد:

"پیّویسته ئارەزوەكانى كورد لەبەر چاو بگیریّ دەربارەی دانانى فەرمانبەرانى بـه رەگـەز كـورد بـق بەریّوەبردنى ولاتەكەيان و، پیّویستى دابەشكردنى عەدالەت و بلاوكردنـەوەى خوینـدن لـه قوتابخانـەكاندا و، كردنى زمانى كوردى بە زمانى رەسمى لە ھەمو ئەم وەزىغانەدا."

برگەى 3 ھەمى بريارى ئەنجومەنى كۆمەلەى گەلان ئەلىّ: "داوا بكىرىّ لـە حكومـەتى بريتـانى، وەكـو ھۆزى مانداتۆر، ئەو تەدابىرە ئىدارىيانە بخاتە بەردەم ئەنجومەن كە دائـەنرىّن بـۆ دلنىياكردنى دانىشـتوانى كورد لەو شتانەى لە راپـۆرتى لىژنـەى لىكۆلىنـەوددا نـاوبراون، گـەردنتىيـەكانى دەربـارەى بەرىۆوەبەرايـەتى ناوچەيى، كە لىژنـەكە لە ئەنجامگىرىيەكانى دا راى سىياردون."(الحسنى: ل 129)

کۆمه لهی گهلان کیشه کهی به قازانجی بریتانیا و عیراق به لاناخست. موسلّی با به عیراق. تورکیا یش ئیتر وازی لهم باوایه هینا. به لام سهوبایه کی تری بهبوبا هات. بق ئهوهی تورکیا و ئیران له روسیای سوّقیه تی دور بکهونه و و له ئینگلیز نهوروژین، ئینگلیز بو رازی کردنی ئهوان، نهیهیشت کوردی عیراق هیچ جوّره قهواره یه کی تایبه تی هه بی، تهنانه تله لهناو چوارچیوه ی دهوله تی عیراق یشها.

5. 2. هيواي كورد به كۆمەللەي گەلان

چالاکهکانی کورد ئومیّدیّکی زوّریان به راسپیّرییهکانی کوّمهاّهی گهلان و. به عهىالهت و دلّسوّریی بوّ گهلانی بچوک ههبو. ئهمه یش لهو وتارانها دهرئهکهویّ که نوسـراون و، لـهو یادداشـتانهی داویانـه و، لـهو گفتوگوّیانها که له گهلّ وهفدی وهزاری عیراق کردویانه.

عیزهت بهگی عوسمان پاشا ئهڵێ:

"میللهتی کورد تهنها عیبارهت نیه له سلیمانی. له زاخیوه تا خانهقین ههمو داوای ئهم حهقه ئهکات و هیچ کوردیک کهرهتیکی تر له گهل عیراقا ناژی. بق ئیحقاقی حهقمان موراجه عهت به حکومه تی مونته دهبه ئهکهین. ئهگهر ئهو یش نهیپرسی، شکایه تئه به نه عیصبه تول ئومهم، کورد حکومه تیکی موسته قیلله ی ئهوی له ژیر ئینتیدابدا. به ههمو هیزمانه وه بق ئهم غایه یه سه عی دهکهین، ئهمجاره سیلاح و تفهنگمان قه لهم و موراجه عاته "

ههر لهم بوارهدا حهمهی ئهورهحمان ئاغا ئهلّى:

"ئیمه کوردین و، کوردستان عیبارهت نیه ههر له سلیّمانی. له زاخوّوه هـهتا خانـهقین کوردهواریّتیـه و، نایانهوی لهگهڵ عیراق بژین، حکومهتیّکی موستهقیللهی کوردیمان ئهوی لهژیّر ئینتیدابـدا. ئهگهر ئینگلیـز یـش نامانداتیّ موراجهعهت به عیصبهتول ئومهم دهکهین".

بهم دلّنیایی و هیوا گەورەيەوە كە نائومێد بون لە كاربەدەستانی بریتانی، رویان كردە كۆمەلّەی گـەلان و، چەند مەزبەتەیان بۆ نارد.

5. 2. 1. مەزبەتەكانى ھەيئەتى وەطەنيە

ىانىشتوانى سلىمانى بە ناوى خۆيانەوە چەنىدىن مەزبەتىەيان ىاوە بـە كۆمەلّـەى گـەلان. مەزبەتـەكان لە رىڭاى مەندوبى سامى برىتانىيەوە لە بەغداد ئەنىرىران. وينەيان لى ئەىرا بە سەرۆكى وەزىرانى عيـراق و، رۆژنامەكانى بەغداد.

هەر بە ھاندانى ھەيئەت دەيان مەزبەتەى تر لەلايـەن ژنــانى ســلێمانى، كەســايەتى ناســراو و، ســەرانى ئێڵەكانى جاف، ھەمەرەند، پشدەر، ھەورامان... بۆ ھەمان مەبەست نێرىرا بۆ كۆمەڵەي گەلان. له ههمو ئهو مهزبهتانه دا داوای جینه جی کردنی بریاره کانی کوّمه آهی گهلانیان ئهکرد دهربارهی پیکهینانی حکومه تیکی سهربه خوّ بوّ کورد له ژیر ئینتیابی بریتانی یان ههر ئهندامیکی تری کوّمه آهی گهلاندا. ههر له و ماوهیه دا مهزبه ته یه کیش به ناوی سهرانی نیّآه کانی بادینانه و ه نوسراوه، به آلام ئه وان دهسبه جیّ به در قیان خستوته وه، دژی ئهم جو آلانه وه یه هافریستیان گرت و دهربری.

يەكى لە گرنگترىنى ئەو مەزبەتانە، ياىداشتىكە كە بەناوى ھەيئەتى وەتەنيەى كورىستانى جنوبيەوە، بە ئىمزاى ئەندامەكانى لە 31 ى 8 ى 1930 ىا براوە بە كۆمەلەى گەلان و، ھەول ئەدەن بە ئەندامانى كۆمەلەى بىسەلمىنىن، كورد ھەروەكو مافى يامەزراندنى حكومەتىكى سەربەخۆى ھەيە، توانا و لىوەشاوەيى خىق ژياندىن و خىق بەرىيەمىرىن يىشى ھەيە.

حکومهتی عیراق روباوهکهی 6 ی 9 ی کرد به بههانه. ههمو چالاکهکانی ههیئهتیان گرت. ههندیکیان ناربن بۆ زیندانی کهرکوک و ههندیکیان دورخستنهوه. به گیرانی ئهمان ههیئهت له چالاکی کهوت و تهواو بو. ههندیکیان بهیهکجاری له ژیانی سیاسی کشانهوه. له کاتی لیّکوّلینهوه و بانگایی کربنیا بهرکهوت که هوی سهرهکی گیرانهکهیان، ناربنی ئهو مهزبهتانه بوه بو کوّمهلهی گهلان.

5. 2. 2. مەزبەتەكانى شىخ مەحمود

شیخ مهحمود که هاته وه مهیدان، چالاکهکانی ههیئهت گیرابون. ئه و چالاکییهی ئه وان دهستیان پیکرد بو ته واو بوبو. شیخ مهحمود چهندین نامهی بو موفه تیشی ئیداری له سلیمانی، مه ندوبی سامی له به غداد نوسی و داوای لیکردن که کاربه دهستانی عهره بی، داموده زگای مهده نی و سوپایی له زاخیوه هه تا خانه قین چول بکه ن، حکومه تیکی کوردی له ژیر ئینتیدابی بریتانی یان هه رئه ندامیکی تری کومه لهی گهلان دا بمه زرینن. به لام ئه مان به بیانوی ئه وه ی شیخ مهحمود ریککه و تنه که ی 1927 ی شکاندوه، به هه پهشه لیکردن وه لامیان دایه وه.

به ریّگای ئەوان بو بیّ یان ھەر ریگایەکی تر، له باتی دانیشتوانی کوردستانی جنوبی، لـه روّژی 21 ی 3 ی 1931 دا یادداشتیکی ناردوه بوّ کوّمهلّهی گەلان. لەو یادداشته دا گازنده له حکومه تی عیراقی ئـهکا لهسەر ئەومی له سلیّمانی کوشتاری کردوه و روّشنبیرهکانی گرتوه، داوا ئهکا حکومهتیّکی کوردی سەربهخوّ له ژیّر سایهی ئینتیدابی بریتانی یا ھەر ئەندامیّکی تری کوّمهلّهی گەلاندا، دروست بکری (ریادداشـتهکهی شیخ بوّ سەروّکی ئەنجومهنی کوّمهلّهی گەلان له کوّتایی ئهم ناونیشانهی (3. 5. خوّ بهدهستهوهدانی شیخ مهحمود: کوّتایی قهر باخویّنهرهوه))

5. 2. 3. مەزبەتەكانى تۆفىق وەھبى

ئەو كاتەى تۆفىق وەھبى موتەسەرىفى سىلىمانى بو، ھەيئەت لەوپەرى جموجىۆل و چالاكى دا بو. حكومەتى بەغداد پئى وابو ئەو چالاكيانە بەھاندانى تۆفىق وەھبى يىن، لە بەر ئەوە كىشايانەوە بەغداد و دەستيان لە كار كىشايەوە.

له ئازاری 1931 دا کۆمهڵێ له پیاوه ناسراوهکانی کوردوستانی عیراق، وهکالهت نامهیهکیان بو توّفیق وههبی کردوّتهوه. دهسه لاتیان داوهتی به ناوی ئهوان و، به نوینهرایهتی دانیشتوانی کوردستانی جنوبی، بو جیّبهجی کردنی خواستهکانی گهلی کورد، له گهل کوّمهلهی گهلان و دهزگاکانی و، له گهل وهزارهتی دهرهوهی بریتانیا، یان ههر دهولهت و دهزگایهکی پیّوهندیدار گفتوگو بکا. جهلادهت بهدرخان یش، بهناوی کوّمهلهی خوّیبون هوه نامهی پشتیوانی بو نوسیوه.

تۆفىق وەھبى لە ياىداشتەكانىدا حكومەتى عياراق بە حكومەتى عادەبى و كورىوساتانى عياراق بە كورىستانى جنوبى ناو ئەبا. ئەلى كابرايەكى ئايرىش چەندە ئىنگلىزە، كورد ىش ئەوەندە عەرەب يا عيراقيە.

تۆفیق وههبی له یادداشته که ی داوا ئه کا له ژیر سایه ی عهرشی عیراق یا مافی (خوّحوکم کردن) بدری به کوردستان. ههول ئه ما باشیی ئهم کاره بو سهر ئاسایشی عیراق و، روّژهه لاتی ناوهراست و، پیّوهندی کورد و عهرهب و کلدانی و ئاسوری، بسه لمینی.

خواستی ئهم له گهل خواستی ههیئهتی وهتهنیه و شیخ مهحمود جیاواز بوه. ئهوان داوای حکومهتیکی کوردی سهربهخریان کردوه له ژیر ئینتیدابی بریتانیدا. به لام ئهم داوای خو حوکوم کردنی کردوه له ژیر سایه ی عهرشی عیراق دا. دیاره ئهوه یش ئهگهریته وه بو ئهوهی که ئهم شارهزای سیاسهتی ناودهولهتان بوه. دلنیا بوه لهوهی له بهر خاتری کورد دهولهتی عیراق ههلناوهشینریته وه و کوردستان له عیراق جیا ناکریته وه. شتیکی داوا کردوه به پی بوچونی خوی، ههلی جینهجی کردنی زورتر بی لهوانه ی پیشو. بو سهاماندنی خواستهکانی، پشت به ژماره و بهلگه و شایهت و لیکولینه وهی زانستی و مهنتیقی نهبه ستی، وهک به شی لهمازبه تکهی، دو مهسه ای گرنگی تری باس کردوه:

یهکهمیان: ههولّی داوه قسهکانی نویّنهری بریتانیا له لای لیژنهی ههمیشهیی ئینتیداب که به قازانجی حکومهتی عیراق و بهزهرهری کورد بون، پوچ بکاتهوه.

دوهمیان: پیّی لهسهر دوّستایه تی کورد و ئاسوری و کلدانی داگرتوه. ناکوّکی ئهم دو گهله ی خستوّته ئهستوّی حکومه تی عیراق که هیّزی لیوی لی دروست کردون و ئهیاننیّریّ بو شه پی کورد. نویّنه رانی ئاسوری پشتیوانی یان له خواسته کانی توّفیق و ههبی کردوه.

دوای ئەوەی تۆفیق وەھبی گەراوەتەوە بەغداد. پی ئەچی لەسـەر ئـەم مەزبەتەيـە، گیرابـیّ. بـهلام دوای ئەوەی ھاوسەرەكەی سكالايەكى داوە بە مەندوبی سامی، بەرىراوە، تۆفیق وەھبی جـاریكی تـر يـش چۆتـەوە بەيروت. لە وەلامى ئەو تۆمەتانەی لـە رۆژنامـە عـەرەبىيـەكانا بـە پـال جولانـەوەی كـورد دراون، وتـاریکی نوسیوه. لەباری سەرنجی كوردەرە داكۆكى لە مافەكانى ئەكا.

5. 3. راپۆرتەكانى ھيزى مانداتۆر

حکومهتی بریتانی که هیزی مانداتور بو له عیراق، ههمو سالای راپورتیکی دریدی اهسهر جوری به بهریوهبردنی عیراق و، پلهی پیشکهوتن و گهشهکردنی بو کومهاهی گهلان ئهنوسیی. له ههمو راپورتیکی سالانها بهشیکی بو کورد تهرخان ئهکرد. لهم بهشها ههمیشه دو شتی رون ئهکردهوه:

یه کهمیان: شایه تی یه کی ناراستی بق حکومه تی عیراق ئه نا، که وا ههمو به نینه کانی خق ی سه باره ت به راسپیری یه کانی کومه نه که لان به رامبه ربه کورد جینه جی کردوه، قسه و راگهیاندنه کانی کاربه ده ستانی عیراق و ژماره ی فه رمانبه رانی کورد و ناسینی رمسمیی زمانی کوردی ئه کرد به به نگه.

دوهمیان، سکالاو گازندهکانی کوردی به درق ئهخستهوه. به تیبینییهکانی که لهسهر مهزبهتهکانی سهرانی کوردی ئهنوسی، ههمیشه شکات و داواکانی یوچ ئهکردنهوه.

ئەو زەمانە بریتانیا گەورەترین زلهیزی ىنیا و خاوەن دەسەلاتی گەورە بو لـه نـاو كۆمەلــهی گـهلاندا. شتیک ئەم رازی لەسەر نەبوایه سەری نەئەگرت. بریتانیا سەربەخۆیی كوردستانی به شـتیکی گەوجانـه و لـه جینهجینکرىن نەھاتو بائەنا. لای وابو بامەزرانىنی ھەر جۆرە قەوارەيەکی كوردی لـه عیـراقدا، ئـهبی بـههزی وروژانىنی تورکیاو ئیران. ئینگلیز و تورکیا و ئیران عیراقیان بەلاوە گرنگتر بو لە كـورد. بــق ئـەوهی ئـەو تۆمەتە لە خۆیـان بور بخەنــەوە كـه ئـەوان لـه پشـت خواسـته نەتەوەیییــهکانی كـوردەوەن، بــه پیچەوانــهی بەلىينەكانی خۆرەكونى كۆمەللەی گەلانەوە، بری ھەمو جۆرە قەوارەيــەكی كـوردی رائــەوەســتان. نەيانەپىشت كورد هیچ دەسكەوتیکی سیاسی یا بەریوەبەرایەتی لە عیراقیا بە دەس بهینیخ.

بریتانیا له سیاسهتی عیراقیی ا به به به کورد وه کو کابرای عهرهبی دهکرد: (ترید غزال اخذ ارنب. ترید ارنب اخذ ارنب). له ههمو حاله تیکدا نهبو به لای ده لهتی عیراق با بکهوی.

5. 4. رەتكردنەوەي خواستەكانى كورد

لیژنهی ههمیشهیی ئینتیداب، بی پیچ و پهنا، خواستی کوردی بو نامهزراندنی حکومهتیکی کوردی سهربهخو له ژیر ئینتیداب و، خواستی خو حکوم کردنی کوردستانی لهژیر سایهی عهرشی عیراق دا، رهت کرده و ه.

بیانو یشیان ئهوه بو که لهناو بریارهکانی کۆمهلهی گهلاندا راسپیری و بهلینی لهو بابهتهی تیا نیه. کورد به ههله له بریارو راسییری یهکانی کومهلهی گهلان گهیشتون و به ههله لیکیان داوه تهوه.

شكانى شيخ مەحمود يش ئينگليزى گەرمتر كردەوه. بق پوچكردنەوەى مەزبەتەكانى كورد، بق نمونە لە يەكى لەو تيبينىيانەى لەسەر مەزبەتەى تاقمى كەسايەتى كورد نوسىيويتى. جگە لەوەى عيراقىى بونى نوسەرەكانى و خويندنەوەى ئيمزاكانى و ليوەشاوەيىيان كە بە ناوى كوردەوە بدوين، ئەخاتە گومانەوە، بەراشكاويى ئەلىي ئەو مەزبەتەيە بە فيتى شيخ مەحمود نوسىراوە. شيخ مەحمود يىش خىقى بەدەستەوە داوە، لەبەر ئەوە ناھىدى بىلىدى.

کۆمەلەی گەلان، لەباتى ئەوھى خواستە نەتەوھىي يەكانى كورد ىابىن بكا، لـه راسىپۆرى يەكانى ا بـۆ ئەوھى مافەكانى رىز لى گىراو بى، كردويەتى بە مەرج بەسەر كوردھوھ كە ئەبى "بە دلسۆزيەوھ بەشدارى بكا لە ئاسايش و گەشانەوھى دھولەتى عيراق دا"

ئەو ھیوایەی چالاكەكانی كورد بە كۆمەلەی گەلان و عەىالەتەكەی ھايان بو، ئاما. شىخ سالام بەو بۆنەيەوە شىعرىكى داناوە، كە ئەو سەردەمە لە گۆۋارى ھاوارى دىمەشىقىدا بلاوكراوەتلەوە. لە شايعرەكەيدا ئەلى:

> عیصبهتول ئومهم، کۆمهلّی گهوره به پیّچ و پهنا، به فیّل و دهوره تهریق نابیّتق تق چیت پیّ ئهکهن؟ کوتهکی دهستی میستهر ههندهرسهن.

5. 4. 1. كۆمەلەي گەلان.... كۆمەلەي دران

له راستیدا کوّمه لهی گه لان "کوّمه لهی دزان" ی ئهو ئیستیعمارییانه بو که هیچ خهم و خولیایه کیان نهبو. جگه لهودی لهریّی دزی و جهردهیی و تالان و بروّکردنی سهروهت و سامانی گه لانی روّژهه لات و ئهفریقا و سهرکوتکردنیانه وه، بهرژهوه نسدی هکانی ئیمپریالیزم بپاریّزن و له نیّوان دهوله ته سهرکهوتوهکان دا وینهی ئهو بریارهی که له گهل عهریزهکهی بهریز حهپسه خانی نهقیب با بو، کاتی له 7 ی 9 ی 1930 با ییشکهشی کومه که کانی کرد:

كۆمەللەي گەلان

جنيوه (5)ى ئۆكتۆبەرى 1931

28 ی 22413 ی 655

ژماره 6

خانمی بەريز

ئەنجومەنى كۆمەلەى گەلان لە برپارەكانى رۆژى 4 ى سىپتەمبەرى 1930 يا و لە بەر رۆشىنايى پىشنىازەكانى لىژنەى ھەمىشەيى ئىنتىدابىدا، منى راسىپارد كە پىتان رابگەيەنم: ئەو ھەرىزەيەى لە 7 ى سىپتەمبەرى 1930 يا پىشكەشتان كرد بو، تەماشا كرا و تا ھەنوكەش كۆمەلەى گەلان بە ھەتقىكى زۆرەوە لايەنگىرى ئەوەيە كە مافەكانتان بەچاوى رىزەوە تەماشا دەكرى: ئەگەر دلنىيا بىن لەومى كورد بەتەواوى خزمەتى خۆيان بەجى دىنىن لە پىناوى پاراستنى ئاسايشى مەملەكەت و سەركەوتنى حكومەتى عىراقىدا، جا بۆ ئەومى ئىزەش ئاگانارىن وا لەگەل ھەرىزەكەتاندا وينەى ئەو بريارەش دەنىزم كە مستەر راباد بىق لىرنەمى ھەمىشەيى ئىنتىداب بەرزى كرىبۆوە و نىرىرابو بۆ كۆبونەومى بىستەمى لىرنەكە.

خانمی بهریز، مایهی شهرهفمهندیشه بق من که خزمهتکاری گویرایه لتان بم.

بەريوەبەرى ھۆبەي ئىنتىداب

پوختەى بېيارو كاروبارەكانى كۆبونەوەى بىستەمى لىژنەى ھەمىشەيى ئىنتىداب ژمارە 422 م 167 و 1931 شەشەم 1198 cpp220-222 cp.

عيراق

عەرزوحالىّىک (1) لەلايەن كوردەكانى عيراقەوە بەرزكراوەتەوە و لەلايەن حكومەتى بريتانياوە لـه 20 ى 1931 ىا بۆ ليژنەى ئىنتىداب گوازراوەتەوە، (2) عەرزو حالىّىكى دىكە لەلايەن تۆفىق وەھبى بەگـەوە مىّروى 19 ى 4 ى 1931 ى پىۆوميە.

5. 4. 2. رايۆرتى مستەر راباد

لهسهر بناغهی ئارهزوی سهروّکی لیژنه، شهرهفی ئهوهم بهرکهوت که ئهم سهرنجانه بخهمه پیش چاوی هاوکارانمهوه که، پاش خویندنهوهی چهندین عهرز و حالّی کوردهکان لام دروست بون، پاش ئهوهی داوام لیکرا لهو عهرز و حالانه و له یهراویّزی دهولهته ئینتیداب کراوهکان لهسهریان ورد بیمهوه.

ئهگهرچی قهبارهی ئه و بابهتانهی خرانه پیش چاوم له دو تویّی چهند بهرگیکدا بون، به لام سهرهنجهکانم لهبارهیانهوه زوّر کورت دهبن، بوّیه به پیّویستی نازانم لهم سهرنجامهها سهرجهمی ئهو شتانهی لهو عهرز و حالانها هاتون یان له پهراویّزی دهولهته ئینتیداب کراوهکاندا، چونکه ئهوه بهرهو دوبارهکردنهوهیهک دهمبا که هیچ سودیّکی نیه و لهبهر ئهوهی هاوکارانم دهتوانن سهرجهمی ئهو عهرز و حالانه ببینن، بوّیه تهنها لهم خالانه دهدویّم:

- 1. ليستيک به وعهرز وحالانه و ميژو و سهرچاوهيان.
- 2. باس كرىنى گرنگترين سكالاكانى خاوەن عەرز و حالەكان.
 - 3. كورتەي تىيىنى دەولەتە ئىنتىداب كراوەكان.
 - 4. دەربرینی هیندی ئەنجامگیری كورت.

5. 4. 2. 1. ليستى عەرزوحالەكان

سەرچاۋە	مێژو ا. 24 ي 8 ي 1930	نامه
	سەرۆكەكانى عەشيرەتى داودە	
سەرۆكەكانى عەشيرەتى ئاودە	ا. 24 ی 8 ی 1930	سی. پی. ئێم
كۆمە <u>ل</u> ەى نىشتمانىي مەركەزىي	ب. 31 ی 8 ی 1930	1151 .1140
دانیشتوانی کوردستانی باشور.		
نهقیب زاده حهیسه (حهیسه خانی نهقیب).	ج. 7 ی 9 ی 1930	
ســــەرۆكەكانى عەشـــيرەتى مــــەريوان	د.9 ى تشرينى يەكەمى 1930	
و عەشىرەتى فەتاح عەلى بەگ.		
ريبهراني كورد	ھىٰ. 9 ى تشرينى يەكەمى 1930	
شیخ مـهحمود و 30 سـهروکی عهشـیرهتی	و. 9 ى تشرينى يەكەمى 1930	
پشدهر		
جهعفه ر سولتان و نوزده گهوره پیاوی	ی-19ی 4 ی 1931	سی. پی. ئێم
کورد.		
تۆفىق وەھبى بەگ 1192	ز. 14 ى تشرينى يەكەمى 1930	

5. 4. 2. 2. سكالاي خاوهن عهرزوحالهكان

ئه و عهرزوحالانهی لییان وردبومه وه له روی دریژی و شیوه زمان و ناوه پر که وه لیک جیاوازن، به لام سهرجهمیان تورهیی گهلی کورد ده رده برن که له عیراقیا نیشته چین. خاوهنی عهرز و حاله کان و ئه وانه ی به ناویانه وه قسه ئه کهن، تیکرا به چهند پلهیه کی جیاواز ئه و سیاسه ته مه حکوم ئه کهن که به سیاسه تی حکومه تی عیراق و ده وله تی نینتیداب کراوی ده زانن. به مه به ستی ئه وهی بیانده نه پال سهرجه می دانیشتوانی ئه و ولاتهی ئینتیداب کراوه. له به رئه وهی کورده کان له روی ره گه و و زمان و ئه ده و شیوازی ژیان و خواستی سیاسییانه وه له ده شدت نشینان جیاوازن و ، له به رئه وهی پی یانه وه دیاره که هه ست به هاوبه رژه وه ندی بونی تایفه گهرانه ده کهن له گهل سهرجه می ئه و کوردانه ی له ده ره وهی عیراقیا نیشته چین ، وا هه ست ده کهم که ئیمه له به ردم کیشه یه کی تایفه گهری و ره گه زیی ئه و تین که خاسیه ته کانی ئه و کیشه یه یه هه یه که به "که مه نه ته وه یی کان" ناو ده بری .

میندی که سکالاکانی خاوه عهرزوحالهکان زور ئالوزن، سکالا که دلرهقی و توندوتیزیی هیندی که سکالاکانی خاوه عهرزوحالهکان زور ئالوزن، سکالا که دلرهقی و توندوتیی دههه ناکوردی بهرپرس که به به به به به به بهرپرس که به بهرپروس که باجی زیاتر دهخریته سهر میگهل و مالات و بهروبومیان. زوربه شیان سکالا دهکهن له و پهیمانهی دوایی هاوپهیمانیی نیوانی عیراق و بریتانیا که هیچ بهندیکی ئهوتوی زوربه شیان سکالا دهکهن له و پهیمانهی دوایی هاوپهیمانیی نیوانی عیراق و بریتانیا که هیچ بهندیکی ئهوتوی تیدا نید مافی تاییه بو کورد مسوّگهر بکات، ژمارهیهکیان نارهزامه ندی دهنوینی دژی ئه و توند و تیدژی و دلرهقییهی که روبهروی جهماوهری کورد و بهلکو سهروّکهکانی کوردهکان بوهوه لهکاتی ههلبژاردنهکان له سلیمانیدا که کورته که سکالا دهکهن له دهستی سلیمانیدا که کورده کان بوهو عهرزو حالانهی بو باوهرییکراوی بهریتانی که عیراقدا، نیردراون.

5. 4. 2. 3. داخوازىيەكانى خاوەن عەرزوحالەكان

ئهم عهرزوحالانه، جگه لهو هوٚکارانهی تورهیی که لهسهرهوه کورتم کربنهوه، چهند باخوازییه کی بیاری کراویشی لهخو گرتوه که ئاماژه دهکهن بو پیکهاته ئیداری و سیاسی یه کان لهو به شهی عیراقدا که کوردی تیدا نیشته جیّیه، ئه و داخوازیانه زوّر لیّک جیاوازن و جوّرب هجوّرن، هیندیکیان باوای دامهزراندنی حکومه تیّکی سهربه خوّی کورد ده کات له ژیّر پاریزگاریی ئینتیدایی بریتانی یان هه در دهوله تیّکی دیکه که کوّمه له هه لیبژیری، هی دیکه شاوا دهکهن که ئه و ناوچه یه ده بی مهمله که تیّکی سهربه خوّ بیّت و شیخ مه حمود حوکمی بکات له ژیّر پاریزگاریی دهوله تی بریتانیا. توّفیق وههای به گه له لایه کی دیکه وه، له چهند نامه و عهرزوحالیّکدا ته نه اداوی به ریوه به رای راش و به رزی ناوچه ی کورینشین ده کات.

ئەم عەرزوحالانە ىو ىاخوازىيان تيايە:

كەم:

بهردانی ئه و کهسانه ی له روّژانی نائارامی له سلیّمانیدا گیران یان دور خرانه وه. دوهم:

گواستنهوهی فهرمانبهره کوردهکان له ناوچه عهرهبییهکانهوه بق ناوچهی کوردنشین.

5. 4. 2. 4. كورتهي تيبينييهكاني دەوللەتى ئينتيداب كراو

ئەو دەوللەتە ئىنتىداب كىراوەى ئەم عەرىزە جۆر بەجۆرانەى بىق لىژنىە بەرزكردەوە، بىە تەواوى پشكنيونى و لى يان ورد بۆتەوە، ھەلوپستى خۆى سەبارەت بەم عەرزوحالانە لەو سىەرنجانەىا دەربېيوە كە کردونی به پاشکۆی چەندین بەندی ئەو راپۆرتەی سەبارەت بە گەشەکردن و پیشکەوتنی عیراقە لەم بارەيەوە. بىن ئەورەی بە قولنی بچینە ناخی خاله زۆرو جۆر بەجۆرە جیاوازەکانییەوە، دەبئ بزانىرى كە دەوللەتى ئىنتىداب كراو ئەوە رەت دەكاتەوە كە ئەو مافەی خاوەن عەرزوحاللەكان داوای دەكەن، دەربىری بۆچىونی زۆربەی گەلی كورد بیت. ئەوەش رەت دەكاتەوە كە ئەو پەیمانانەی مۆركراون، بەلینی ئەوتۆی تیدا بىي كە ئاماۋە بۆ سەربەخۆیی كورد بیات یان بەریومبەرایەتی لەكى زۆر باشیان پىی بىدرى، ئەم جۆرە بەلینانله لەكاتی دامەزراندنی سیستەمی ئینتیداب لە عیراقدا نەبوە، دەوللەتی ئینتیداب كراو دان بەوەدا دەنىي كە بەنىسەت كوردەكانەوە مافی بەكارەينانی زمانی خۆیان و دامەزراندنی فەرمانبەری كوردی دابین كىردوە، بەلام پىئى وايە كە حكومەتی عیراق كاری كردوه، یان بەم نزیكانه كار دەكات بى جىزىق نارازی بىو بىن و، سوپاسى گونجا و بونی سیاسەتی گشتیدا، بەلام ئەوە رەت دەكاتەوە ھەمو كوردی عیراق نارازی بىو بىن و، سوپاسی گورد ھەمىشە ریزی لى دەگىرى، تەنانەت پاش ئەوەش كە عیىراق دەچیته ریىزی نیونەتەرەيى يەنى كەمايەتى كورد ھەمىشە ریزی لى دەگىرى، تەنانەت پاش ئەرەش كە عیىراق دەچیتە ریىزی نیونەتەرەيى يەرى دەركەت دەكاتەر دەكاتەرى دەركىت دەردى خورى كەرى كەرىدى كەرى كەرى كەردى كەردى كەردى كەردى كەردى كەردى كەردى كەردى دەركىت دەركىت دەركىت دەركىت دەركىت دەركىت كەردى كەردى كوردى كەردى كەركى كەردى كوردى كەركى كەردى كەردى كەركى كەردى كەردى كەركى كەردى كەركى كەردى كەركى كەردى كەركى كىركى كەركى كەركى كەركى كەركى كەركى كەركى كەركى كەركى كىركى كەركى كىركى كەركى كىركى كەركى كەركى كەركى كەركى كىركى كەركى كەركى كەركى كەركى

5. 4. 5. دەرېرىنى ھىندى ئەنجامگىرىي پىويست

لەبەر ئەوەى رژیمى حكومەتى عیراق پتر له پلەی "باشترین چاک بون" بایه، ئەوا بى ھودە ھەول دەدەین ریسایەک بابنین بۆ ئەوەى ببیته بناغەی چەند بریاریک لەبارەى ھەریەک له باخوازیەکانى خاوەن عەرزوحالەکان، چونکە زۆرترین ژمارەى ئەو باخوازیانە و گرنگترینیان زیاتر بریتییه له بامەزرانىدنى ئەو مەملەكەتەى لە وزەى ریکەوتن و پەیمانە عیراقیە بریتانىیەکانکە لە برى ئینتیداب پیویستیەکان بابین بکات. كەواتە ئەم عەرزوحالانە بە شیوەى راستەقینەیان پەسند نین، شایانى ھیچ جۆرە لیدوانیک نین لەلایەن لیژنەوە، بەلام سەبارەت بەو عەرزوحالانەى ئاماژە بۆ ئازادیى بەکارھینانى زمانى كوردى دەكەن، ئەوا لیدولەتى ئینتیداب کراو دەلى کە خەریکن بگەنە ئاستیکى رەزامەندى بەخش لەبەر ئەوەى سیاسىەتى گشتى ریگا بە لیکۆلینەومى دەبات. بەلاي ھاوکارانمەوە گرنگە بىزانن کە دەوللەتى ئینتیداب کراو، بریارەکانى حكومەتى عیراقى سەبارەت بە ھەلوپستى لە كیشەي کورد، پەسند کردوه.

هەروەها بریکاری سەرۆکی ئەنجومەنی وەزیران له 19 ی 8 ی 1930 دا گوتی که حکومهتی عیراق بریاری داوه له پاشهرۆژدا بایهخ به داخوازییهکانی کوردهکان بدات بهوهی که سوربێ لهسهر ئهوهی فهرمانبهرانی حکومهت، له ههر نهتهوهیهک بن دهبێ زمانی کوردی بزانن، ئهمهش زوّر باشتره لهوهی بهریوهبهرایهتی ناوچهی کوردنشین بدریته دهستی فهرمانبهرانی کورد.

لیژنهکه ناچاره بهمه قایل بیّت، چونکه نهم بریاره ئارهزوی ئهوه دهردهبری که پهیوهندیی نیّوان دانیشتوانی کورد و بهریّوهبهرایهتی ئاسان بکاتهوه، بوار بق فهرمانبهره کوردهکان له ناوچه ناکوردی هکانی ولاتنا دهرمخسیّنی.

لهلایهکی نیکهشهوه ههرگیز ناکری لیژنهکه ئهم بیروّکهیه به باشتر بزانی، بی ئهوهی ئاور له مهبهستی بناتهوه، ئهگهر بینته مایهی نامالینی کورنان لهو فهرمانبهرانهی خهمی خواسته رهواکانیان نهخوّن.

دەوللەتى ئىنتىداب كراو لە روى ىيكەوە ئەوە دوپات دەكاتەوە كە ئەو سىتەمكارى و توندوتىژىيسەى روبەروى خاوەن عەرزوحاللەكان كراونەتەوە، يان ئەو كەسانەى لافى ئەوە لىن دەدەن كە داكىۆكى لە ناوچەكانيان دەكەن يان خەيالىن، يان ھۆكەيان دەگەرىتەوە بىق رەفتارى تەعمادا لىكراوە ئىنتىداب كراوەكان.

ئهم ژماره زوّرهی عهرزوحال که لهلایهن بهشیکی زوّری خه لکهوه بهرز کراونه ته وه که مه حاله بتوانری له ریوشوینیان بکولریتهوه، نه و رون کربنه وه دور و بریژ و قه ناعه ته هینه رانهی ده ولّه تی نینتی باب کراو دری برپون، لیژنه که ده خه نه ژمیریاری هه لویستیکی سه خته وه. هه رگیز هه ستم به قولیی لاوازی لیژنه ی نینتی با له رموتیا له ناو کیشه ی عمرزو حاله کاندا نه کردوه، پتر له م گیروده ییه ی له نیروان ئه م مه به سته خزاوانه ی لادوان و ره تکربنه و و رون کربنه وه کاندا، نه گهر بواری ئیمکانیه تی به کارهینانی پیناویستیه کان له لیکولینه و ما دول نه و رون کربنه وه کاندا، نه گهر بواری ئیمکانیه تی به کارهینانی پیناویستیه کان له لیکولینه و ما له نیز و رون کربنه و ما له بین به لیدوانی نه و ده وله ته نینتیداب کراوانه قایل بیت که سه رنجیان بو لای کیشه که راکیشاوین. له حاله ته ما ده توانین به بودی که مترین دودلی نه و میکاره کیانه می به میکارو به و ردی لییان کولراوه ته وه، له به و سکالایانه په یوه ندیان به عیراقه و خراپ به کارهینانی خاوه نه درزو حاله کان باسیان لیوه ده کرد. لیکولراوه ته و به وردی و پیده چی نه و ده سه لاته به ده ست و هردانی خاوه نه درزو حاله کان باسیان لیوه ده کرد. لیکولراوه ته و به وردی و پیده چی نه و ده سه لاته به ده ست و هردانی له کاروباره ئیداریه کاندا نه و خراپ به کارهینانه ی کهم که کهم کردی و پیده چی نه و ده سه لاته که ده سه کاری دردی و پیده چی نه و ده سه لاته به ده ست و هردانی له کاروباره ئیداریه کاندا نه و خراپ به کارهینانه که کهم کهم کهم

ئایا پیویسته لیژنهی پیاچونه وهی سکالای خاوهن عهرزوحالهکان، سکالاکانیان به ته واوی پوچه ل بکاته وه؟ و رایبگهیه ننی که به ته واوی قه ناعه تی به ده وله ته نینتیداب کراوه که هینا وه؟!. پینم وایه نه خیر... سهره رای نه وهی نهم عهرزوحاله زورانه جی په دخنه نه راستی به هوی نه زانینی نرخ و پایه ی خاوه نه کانیانه وه . له لایه که وه و نه زانینی ناوه پو یکی باوه پر پی نه کراویان له پله ی دوه مدا به لام ناکری چاو دیریکی بی لایه ن له بی نود که یه بی دوره که بی لایه نه که دروی تو په یه که دروی ی تو په یک کوردان زور یان که م جیگیر بو بی، یان پتر له وه شروبیته وه ، وه کو خاوه ن عهرزوحاله کان باسی ده که ن پیده چی نه و دو له یو دوله تی نینتیداب کراویش نه وهی ره ته نه کردو ته وه.

ئهگەر ئەم تورەيىيە لەم ھەمو ماوەيەنا بە بەردەوامى ھەست پىكراو بو بى كە حكومەتى بريتانيا، ويراى لىھاتويى، دەسەلاتى راستەقىنەشى لە رىگاى دادپەروەرىيەۋە بەكارھىناۋە، ئەوا ناترسىي لەوھى ئەم جۆرە تورەيىيە ھەمو لايەك بگرىتەۋە ئەگەر حكومەت سەر پشك بكرى بۆ بەرىدوەبردنى خۆى و، دوچارى ئەوھش دەبى كە وروۋاندنى ئەم تورەيىيە، دەشى ھەمو كاتىك روبىدات و بېيتە مايەى بلاوبونەوھى گىلىنى دورەشنايەتى نىشتمانى لە نىر ھاولاتيانى عەرەپدا.

ئەگەر ھاوكارانم ھاوبۆچونم بن لەوەى لە ئەنجامى لىكۆلىنەوەى ئەو بەلگەنامانەى سەرەوەدا پىىى گەيشتوە- كە بە كورتى لىيان دوام- دەتوانن ئەم راستيە تۆمار بكەن كە ئەم بريارە ھەلبژيرن، بـۆ ئـەوەى ىدرىتە ئەنحومەن.

لیژنهی ئینتیداب پاش پشکنینی ئه و عهرزوحاله زورانهی لهلایهن چهندین گروپ و کهسایه تی کوردی عیراقه وه بهرزکراونه ته وه اله گهل ئه و تیبینی انه دا که دهوله تی ئینتیداب کراو توماری کردون، شهره فههنده به وهی ئه نحومه ن به م خالانه رابسییری:

 سوپاسی دەولاەتی ئینتیداب کراو بکات، بق ئەو بایەخ و وردەکاریــهی نواندویــهتی لـه لیکقلینــهوه و ئامادەکرىنى ئەو تیبینى یانهی لەو عەرزوحاله زقرانهوه ههلینجنراون.

2. داوا له دەوللەتە ئىنتىداب كراوەكە بكات كە پىداگرى لەسەر ئەوەى دەبى حكومەتى عىراق لە مامەللە كرىنى لەگەل ھاولاتيانى كوردىدا، پابەند بى بە گيانى ئەو پەرى سنگ فراوانى بەرانبەر بـﻪ كەمايەتىيـﻪك كـﻪ شايانى رىزە، دلسۆزيى بۆ حكومەتەكەى بەو رىزۋىيە گەشە دەسىنى تا لە ھەمو ھىلىنكى ئەوتۆ رزگار بكرى كە خيانەت لەو مافە بناغەيىيانەى بكات كە دەوللەتى ئىنتىداب كراو و كۆمەللەى نەتەوەكان دانيان پىدا ناون.

3. خاوهن عەرزوحاللەكان ئاگادار بكرينەوە كە كۆمەللەي نەتەوەكان ھەمىشە كار دەكات بۆ ئەوەي ريدز لە مافەكانيان بگريت، ئەمەش بەسۆز و ئارەزويەكى زياترەوە دەكرى ئەگەر ليژنەكە پىي وابو كوردەكان بەئەويەرى دلسۆزيەوە كار بۆ دابين كردنى ئاسايش و سەركەوتنى دەرلەتى عيراق بكەن.

4. بایهخی تهواو بداته ئهو دودلیهی دهستی بهسهر دانیشتوانی کورددا کیشاوه، چونکه له ئالۆزی ئهو چارهنوسهوه ههلقولاوه که له سایهی پاریزگاری کردنیان لهلایهن حکومهتی بریتانیاوه به هیزی مهعنهویی خوّی چاوهروانیانه، پتر له ده سال سودیان لی وهردهگرت و ئیستاش دهبی بکشیتهوه.

(* كاك عەبدوللا قەرەداغى لە عەرەبىيەوە وەرى گيراون).

5. 5. بەلگەكانى: كورد و كۆمەلەي گەلان

5. 5. 1. **صورەتى تەلغرافەكان:**

له خوارهوه صورهتی ئه و ته تعلیرافانه یه که له تهرهف ئه شراف، روئه سای عه شایه ر و سائیری ته به قهی ئه هالی سلیمانیه وه بر مهراجیعی عالیه لی دراون:

جینوه: رهئیسی عیصبهتول ئومهم

له موعاههدهی تازهی بهینی حکومهتی ئینگلتهره و عیراق بحثی حقوقی کوردهکان نهکراوه، بهنهظهر ئهم موعاههدهیهوه ئینتیداب مهرفوعه تکا ئهکهین حمایهمان بکهن، مهتالیبی میلیهمان که عیبارهته له مختاریهتیک ئیسترحام ئهکهین بؤمان تهئمین بفهرمون،

عومومى ئەشراف و ئەھالى سليمانى. (ژيان، ژ 253، 24 ى 7 ى 1930)

لەندەن: وەزارەتى موستەعمەرات

موعاههدهی تازهی حکومهتی فهخیمهی ئینگلتهره و عیراق ئیعتراف به حقوقی پهخشکراوی کورد ناکات لهم خصوصهوه به مضبهطه مهتالیبی میلیهمان له میان و بق تهطبیقی رجامان له مهندوبی سامی عیراق کردوه تکا ئهکهین حمایهمان بکهن ئهو حقوقه پیّمان بهخشراوه بقرمان تهئکید بکهین و مهتالیبی میلیهمان تهضمین بفهرمون.

حمه آغا عبدالرحمن آغا، حفید زاده عبدالقادر، عزمی بابان، توفیق قزاز، عبدالرحمن احمـد پاشـا، فـایق بابان، شفیق بک رشید پاشا، حمدی بک رشید پاشا،

(ژیان، ژ 253، 24 ی 7 ی 1930)

<u>30 تموز 93</u>0

<u>جوابدار</u>

تەلغراف: بۆ رەئىسى عىصبەتول ئومەم لە جنيوه وەزىرى موستەعەمەرات لە لەندەن

رەئىسەل وزەراى عيراق

به پۆستە صورەتى بۆ مەندوبى سامى عيراق

بۆ بەغداد تايمس

له موعاههدهی تازهی عیراق و ئینگلتهرها حقوقی کورد ئیعترافی پی نهکراوه، بهپیّی نهم موعاههدهیه ئینتیداب نهایهتی هاتوه، مهتالیبی کورد عیبارهته له موختارییهتی ئیداره، لوطفا حمایهمان بکهن. عمومی عهشائیری لیوای سلیمانی، 8 تهموزی 930. (ژیان، ژ 253، 24 ی 7 ی 1930)

بهغداد: فهخامهتی رهئیسهل وزهرای عیراق

له موعاههدهی تازهی عیراق و ئینگلتهرانا که له جهریده چاومان پی کهوت، حقوقی پهخشـکراوی کـورد تهئید ناکاتهوه، لهم روهوه میلهتی کورد جدا موتاثیره رجا ئهکهیـن حقـوقی پهخشـکراومان لهم موعـاههدهیهدا ئیدخال و تهصریح بفهرمون.

ئىمضا: عمومى ئەعيان، ئەشراف و سائيرى ئەھالى سليمانى. 16 تەمور 930 (ژبان، ژ 253، 24 ى 7 ى 1930)

بهغداد: ریاسهتی وهزاراء

مهتالیبی کوردان موافیقی قهراری عیصبهتول ئومهم و ماده 109 و 110 ی قانونی ئهساسی عیبارهته له موختاریهتی ئیداره، ئیعلان و ئیعطا و تهطبیقی تکا ئهکهین.

روئەساى پشدەر، روئەساى جاف، روئەساى ھەورامان. (ژيان، ژ 253. 24 ى 7 ى 1930)

بهغداد فهخامهتي مهندوبي سامي

صورەتى: تەلغرافيەن بۆ بەغداد تايمس

مەتالىيمان موختارىيەتىكى ئىدارى، ئەمە تەوافوقى قەرارى عىصبەتول ئومەم ئەكا بىق ئىيعلان و تەتبىقى ئەم خسوسە موتەعەدىد دەفعە موراجەعەتمان بە حكومەتى عىراق كرد ھىشتا جوابىكى شافىمان وەرنـەگرتوە بەصىفەتى ئەوە كە فەخامـەتتان لىرەدا عىصـبەتول ئومـەم تەمسـىل ئەكـەن پىويسـتە موتالـەباتمان جىبـەجى سفەرمون.

8 ی 7 ی 1930 عومومی ئەشرافی سلیمانی. بەگزادە و روئەسای جاف. ھەمو بـ ۵ گزادەی ھـ ٥ ورامی.
 ھەمو روئەسای پشدەر. ھەمو روئەسای ھەمەوەند.

(ژیان، ژ 254، 28 ی 7 ی 1930)

بغداد فهخامهتي مهندوبي سامي عيراق

رەئىسەل وزەراى عىراق

بۆ بەغداد تايمس

بق العالم العربي

عومومی عهشائیری پشدهر لهگهل ههمو کوردان دا موتهفیقهن تهلهبی موختاریهتی ئیداره و ئینجازی قهراری عیصبه تول ئومهم ئهکهین. ههمو عهشائیری پشدهرو جاف. 20 ی 7 ی 1930. (ژیان، ژ 254، 28 ی 7 ی 1930)

بهغداد فهخامهتى موعتهميدى سامى عيراق

صورەتى بۆ فەخامەتى رەئىسەل وزەرا

به پیّی قەراری عیصبەتول ئومەم لەم موعاھەدەيەدا تـەئمینی رەغـائیبی میللەتەكـەم ئەكـەم، ئیسـتیرحام و تەئیدی مەتالیبیان ئەكـەم. 18 ی 7 ی 1930. ئەحمـەد. تۆفیـق بـەگ زادە. (ژیـان، ژ 254. 28 ی 7 ی 1930)

بهغداد فهخامهتی مهندوبی سامی عیراق رهئیسهل وزهرای عیراق

صورەتى بەغداد تايمس

العالم العربى العراق

البلاد

ئیمه ژنانی کورد، به ههمو مهوجودیهتمانه وه تهلهبی حقوقی مه شروعه ی کوردستان ئهکهین که عیصبه تول ئومهم پئی به خشیوین و ئیعتیرافی له سهر کراوه ئیستیرحام ئهکهین حیمایه مان بفهرمون. 24 ی 1930. حه لاوه رهمزی ئهفهندی. ئامینه غهفور ئاغا. حه فصه نهیب. ناهیه صالح ئهفهندی. حه فصه قادر ئاغا. (ژیان، ژ 254، 28 ی تهمووزی 1930)

به پۆستە:

بۆ سكرتىرى عىصەبەتول ئومەم لە جنىوە وەزىرى موستەعمەرات لە لەندەن صورەتىكى بۆ غەزەتەى نىيەرئىست بۆ فەخامەتى مەندوبى سامى عىراق رەئىسەل وزەراى عىراق غەزەتەى بەغداد تايمس

لەبەر ئەم ئەسبابە كە عەرز كراوە قەرارى قەتعى و نيهائى عومومى كوردانى عيراق داواكردنى تەشكىلى حكومەتتكى كوردىيەيە لە ژير نـەزارەتى عيصـبەتول ئومـەم دا، ئيسـتيرحامى معـاوەنـەت و تـەئمينى غايـەى مەشروعەمان ئەكەين!

ھەمو ئەشرافى سلێمانى. 117

جوابی تەلەغرافی رۆژی 8 ی 7 ی 1930 كە لە سلىمانىيەو، نىرراو، بى عىصبەتول ئومەم

بۆ عەزمى بەكى بابان و سائيرى صاحيب ئيمزايان

به شەرەفەوە وصولى تەلغرافى رۆژى 8 ى 7 ى 1930 بەيان ئەكەم و ئەمەوى ئىخبارتان بكەم كە موافىقى ئوصولى موتەخەنەى جەمعيەتى ئەقوام ھەمو ئىستىدعايەكى سىوكانى مەناتىقى مونتەدەبە لازمە بە ويساتەتى قوەى مونتەدەبەوە بنيريت بۆ سكرتاريەت. بىنائەن عەلەيهى ئىستىدعاكەتان بە پيچراوەيى ئىعادە كرايەوە و بۆ مەعلوماتىش صورەتى مەخطەرەيەك كە طەريىق و ئوصلى تەقدىمى ئىستىدعا لە مەناتىقى مونتەدەبەوە يىشان ئەدا بۆتان نيررا.

به خدمه تکاریتان که سبی شهره ف ئهکهم 21 ی 7 ی 1930 مودیری شوعه ی ئینتیدابات. (ژیان، ژ 254، 28 ی 7 ی 1930)

صورهتیکی تری ئه و تهه غرافانهی که درا بو به عیصبه تول ئومهم

له غەزەتەى پیشومانا جوابیکى مەجلیسى عالى عیصبەتول ئومەمان نەشر کرد بـــو کــه بــه موناســەبەتى ناردنى تەلغرافى مەتالیبى کوردانەوە بۆ ئەشرافى سلیّمانى نوسراوە.

لەسەر ئەوھ ىيسانەوھ لە تەرەف صاحيّب ئيمزاكانەوھ صورەتيّكى ترى تەلەغرافـەكان تـەنزيم كرايـەوھ و موافيقى نيظامنامەى عيصبەتول ئومەم بە واسيتەى فەخانەتى مەندوبى سامى عيراقەوھ تەقىيم مەجليسى عالى عيصبەتول ئومەم كرايەوھ. (ژيان. ژ 255، 31 ى 7 ى 1930)

مەزبەتەيەكى تر بۆ تەئىدى تەلەبى حقوقى كوردان

لهم ر**ۆژانەیش دا له بناری هـەورامان لـه تـەرەف حـەزرەتی شیخ عـهلادین ئەفەنـدی نەقشـبەندی** و خزمەكانی و مەشایخ و عولەمای ئەو ناوەوە بى تەئیدی تەلەبی حقوقی مەشروعەی كوردان مەزبەتەيـەكی تـر تەنزیم و تەقىیمی فەخامەتی مەندوبی سامی عیراق كراوە.

لهبهر ئهوهی له غهزهتهکهمانا جینگا موساعید نهبو مومکین نهبو به تـهواوی ئهصـلّی مهضبهطهکه دهرج بکهین. (ژیان، ژ 256. 7 ی 8 ی 1930)

ىمۆك 9 ى 8 ى 1930

صورهتی به پۆسته بۆ عیصبهتول ئومهم بۆ دارهل ئیعتیماد له بغداد رهئیسهل وزهرای عهرهب پارلهمانی ئینگلیز لیوای سلیمانی له وهکیلانی کوردی ئهقزیهی شیمالیهوه

بۆ ھەمو كوردان

خەبـەرىاربن، چـاوى خۆتـان بكەنـەوە سـەيرى ئـەترافى خۆتـان بكـەن وا ئينگليـز لەگـەڵ عيـراق موعاھەدەيەكى كرد و لەم موعاھەدەيەدا بەحس لە حقـوقى كـوردان نـەكراوە، لـەپاش دو سـاڵى تـر ئينتيـدابى ئينگليز لە عيراقا نامێنێ، حكومەتى عيراق سەربەست و ىاخڵى عيصبەتول ئومـەم دەبـێ، ئەوسـا كـورد لـەژێر دەستى عەرەبا زەلىل ئەبێ، لەبەر ئەوە عەيبە ئەگەر ئێمەيش وەكو ئەھلى سلێمانى ىاواى حقوقى خۆمان ئەكەين و ئەو برايانەمان بە پياو و ژن و منالەوە جەھد ئەكەن و بە جارێك ھاواريان بردۆتە بـەر عيصـبەتول ئومـەم و ىارەل ئيعتيماد و ىاواى حقوقى كورد ئەكەن. ئەگەر ئێمەش ئيتيحاديان لەگـەن نەكـەين وەكـو ئـەوان ىاواى

حقوق نهکهین، حالمان خراپ ئهبی و حقوقمان ئهفهوتی ئیمه که ناومان لهژیرهوه نوستراوه و عهشائیری سندی، گولی، بهرواری، دوستکی و ههمو ئهقزیهی شیمالی تهوکیلیان کردوین که بهناوی کوردی...ئهم بهیاننامهیه عهرزی ئهنزاری عالهم بکهین و داوای حقوقی کورد بکهین فکری ئیمه فکری سلیمانیه و موخالهفهتیک له بهینا نیه و موافیقی قهراری عیصبهتول ئومهم وهکو لیوای سلیمانی تهلهبی تهشکیلی حکومهتیکی موستهقیللهی کوردییه ئهکهین.

شیخ رەقیبی سورچی. شیخ غیاسـهدین. شیخ نـوری بریفکـانی. ئـهدیب ئەفەنـدی رەئیسـی بەلەدیـهی عەمادیه. حەمه ئاغای براش. شیخ شەھابی زیبار. تەرخان حاجی رەشید بەگی بـهرواری. (ژیـان. ژ557، 14 ی 8 ی 1930)

5. 5. 2. به درۆخستنەوەكانى بادينان

به در فحستنهوه

شیخ محهمهد ئهفهندی رهقیب (له مهشایخی سورچی)

وهکو زانیومه مهزبهتهیهکتان بق هاتوه خواستهکانی میللهتی کوردی تی بایه و، له ناو ئیمزاکانیش با ئیمزای منی تی بایه له کاتیک با من ناگام له شتی وا نیه و ئهو مهزبهتهیهم ئیمزا نهکربوه و ئیمزایشی ناکهم چونکه باوه پم وایه ئهم کارانه ئهبیته هوی پارچه پارچهکربنی نیشتمان لهبهر ئهوه تکا ئهکهم ئهم به برقخستنه وهیه له یهکهم ژهارهی رقزنامهکهتان با بلاوبکهنه وه بهتاییهتی لهم رقزانه با که پیویسته لهسه هه یهکیکمان دهس به یهکیتی عیراقه وه بگری و لهوپیناوه با نهبی لهگهل برا عهره بهکانمان شان بدهین بهشانی یهکیکه وه. (الشعب ع 242، 27 ی 8 ی 1930)

به در فحستنهوه

رۆژنامەى ژیانى كوردى كە لە سلیمانى دەرئەچى، لە ژمارەى 257 ى رۆژى 14 ى 8 ى 1930 دا مەزبەتەيەكى بلاوكردۆتەوە بە ھەندى ئىمزاوە كە دراوەتە پال ئیمە بى ئاگادارى خۆمان. ئەو ئىمزايانە ساختەن و ئەسلیان نیه. رەڧتارى ھەندى كەس لەم بارەيەوە جینگەى داخ و سەرسورمانه. بەلى ئیمە كوردبونى خۆمان ئینكار ناكەین و شانازى بە نەتەورەى كوردەوە ئەكەين بەلام شتیكىكەمان بەبیردا نەھاتوە جگە لە پاراستنى يەكىتى عیراق كە ئاواتى ھەمو پیاوە ژیرەكانى عیراقه. بۆ ھەلمالینى پەردە لەرى راستیەكان راى ئەگەيەنىن كە ئیمە ئەوەمان ئیمزا نەكردوە و ئامادە نین دەستى بیگانه یاریمان پىئ

محەممەد ئال حسین ئاغا بەروارى، ئال حاجى رەشید بەگ، ئـەدیب غیاسـەدین نەقشـبەندى، سـەرۆكى شارەوانى ئامیدى. (الزمان، ژ 245. 2 ى 9 ى 1930)

بەدرق خستنەرە

رۆژنامەى ژین مەزبەتەيەكى بلاوكردۆتەوە ئەو ئیمزایانەى خراوەتە سەرى ئەسلیان نیە و ھەندى كەس لە خۆیانەوە كردویانە.

ئەحمەد ئال حسين ئاغا، ئال حاجى رەشيد بەگ، سەرۆكى شارەوانى ئاميدى. (الزمان، ژ 246، 3 ى 9 ى 1930)

تەكزىب

له غەزەتەى ژمارە 257 ى 14 ى 8 ى 1930 ىا لەسـەر مەزبەتەيـەك كـه لـه زەرفىكا لـه موصـلەوە بەناوى ئىدارەخانەكەمانەوە ھات بـو ىائىـر بـه مـەتالىبى كـورد نەشـرياتىكمان كـرد بـو كـه ئىمـزاى چەنـد روئەسايەكى كوردى تيا بو وەيـەكى لەمانـه شىخ رەقىـب رەئىسـى سـورچى بـو، دىسـانەوە ئـەمجارە وە لـه شەخصى خۆيەوە كاغەزيكمان بۆ ھات كە مومـا ئىلـەيهى وا بـەيانى كـردوە كـه لـەو مەزبەتەيـه بـى خەبـەرە و قەتعيەن ئىمزاى نەكردوە لەبەر ئەوە وا ئىمەيش بۆ تەكزىبى مەزبەتەكەى پىشو ئەم بەيانەمـان نەشـر كـرد. (ژيان، ژ 259، 4 ى 9 ى 1930)

رەئىسى عەشىرەتى زىبار

فارس ئاغا ئال محهمهد ئیستینکاری ئهوه ئهکا که له رۆژنامهی (ژیان-سلیّمانی) ژمارهی 257 له 14 ی 8 ی 1930 با دهربارهی پشتیوانی سهروّکهکانی کورد له موسته عمیرین و بانگدانی تهفره هه لهنیوان ههریو رهگهزی عهرهب و کوریا مهزبه به ناوی ئهوهوه بلّوکراوه تهوه. ئهو مهزبه تهیه ساخته به و زیبار کهسیّکی لیّ نیه ناوی شیخ شههابی زیباری بیّ (الزمان، ژ 261، 21 ی 9 ی 1930)

بهدر قحستنهوه

هـــهوليّر، هـــهرگيز بيرمــان لهجيابونــهوه نهكردوّتــهوه و نامانــهوێ ببينــه دهســکهلای بيْگانــهو ئــهو مونافيقانهيش ئهزانن "ای منقلب ينقلبون" ههر بژی مهليک فهيسهلّ مهليکی عهرهب و کــورد! هــهربژی يــهکيّتی عيراق! ههربژين عهرهب و کورد به برايهتی!

ئەحمەدكەمال. عەبدولجەبار يونس ئاغا. سەعيد صوبحى. شيّخ مستەفا حەقى. نــادر ســليّمانى. لــەطيفــ عيززەت. (الجهاد. ژ 235. 16 ى 8 ى 1930)

5. 5. صورەتى ژمارەيەك تەلغرافى دوبارەي سليمانى و وەلاميان

بەغداد

فەخامەتى مەندوبى سامى

رهئيسهل وزهرا

هەتاكو ئىستا موتەعەدىد دەفعە موراجەعاتمان كىرد كە لەسلەر رەغائىبى مىللەتى كورد تەرەسىوت بغەرمون لە عىصبەتول ئومەم دا موافىقى موقەرەراتى خۆيان تەشكىلى حكومەتىكى كوردىيان بى بكىرى و لەم خسوسەوە بە موفەصەلى مەعروزاتى خۆمان تەقدىمى كىد بو ھەتاكو ئىستا جوابىكمان وەرنەگرتۆتەوە وا ئەمجارەيش ئەم ئىستىرحام نامەيەمان تەقدىم كىد رجا ئەكەين تەرەسوتمان بىق بفەرمون كە ئامالمان بىتلە جى.

1 ی 9 ی 1930، حەمە ئاغای ئەورەحمان ئاغا. بابان: عەزمی بەگ. عیززەت عوسمان پاشا. حەفید زادە: شیخ قادر. میرزا تۆفیق قەزاز. عەبدورەحمان ئاغای ئەحمەد پاشا. حەمە صالْح بەگی حاجی حەمـه عـهلی بەگ. فایەق بەگی بابان. مەجید ئەفەندی حاجی رەسول ئاغا. رەمزی ئەفەندی حاجی فەتاح. شیخ محەممـەدی گولانی. رژیان، ژ 259، 4 ی 9 ی 1930)

جواب

سلیمانی: عزمی بک بابان و رفقائه

اجاب فخامة وكيل معتمد السامي الى برقيتكم في حينه. كنت اؤمل ان جوابه كان كافيا. مع هذا ارجو تماشوا على الهدوء والسكينة عندما ياتى الجواب من عصبة الامم. جعفر العسكرى وكيل رئيس الوزراء. (ژيان، ژ 259، 4 ي 9 ي 1930)

یادداشتی کلمیتهی ناوهندی نیشتمانی کوردستانی باشور "میزوپوتامیا"

بۆ سكرتێرى كۆمىسىۆنى ھەمىشەيى ئىنتىدابەكانى كۆمەلّەى نەتەوەكان (عصبة الامم) لە جنێف. دوا بەدواى ئەو راگەياندن و ئاگادارىيانەى لەلايەن ئێمەوە (كەوا لە خوارەوە ئيمـزاى دەكـەين) كـە بـۆ ئێوەمان رەوانە كردوە. شايانى ئەوەيە كە ھەستى كۆمىسىۆن بجولێنى و ئاگادارى بكەينەوە دەربارەى.

ئەو كاتەى ئەنجومەنى كۆمەلەى نەتەوەكان كە بريارى دا كورىستانى باشور بە ھەريمى عەرەبى دىجلە و فوراتەوە بلكينىت لەژىر ئىنتىدابى بەرىتانى، كورىەكان وايان دەزانى كە دەتوانن لەژىر ئەو ئىنتىدابەدا پىش بكەون و پەرە بەخۆيان بدەن و بەرەو باروىۆخىكى خۆشتر ھەنگاو بنىن، بۆيە بە ھىچ جۆرىك بەرھەلىستى و دژايەتى ئەم كۆمەلەيان نەكرىوە. كەچى بەداخەوە دەبىت ئەوە بلىيىن و پىتان رابگەيەنىن كە بريارەكانى ئەم كۆمەلەيان نەكرىوە. كەچى بەداخەوە دەبىت ئەوە بلىيىن و پىتان رابگەيەنىن كە بىيارەكانى ئەم كۆمەلەي بەشيۆرەيەكى زۆر ناتەواو و لابەلا لەلايەن حكومەتى عىراقەو جىبەجى كراوە، بۆيە ئەگەر پىتان خۆشە بزانن كە كوردەكان داوايان لە حكومەتى بەرىتانى و عىراقى كرىدوە كە ئەم بريارانە جىلەجى بكەن ئەوا پىتان دەلىيىن. كە كوردەكان چەندىن جار داوايان لە حكومەتى بەرىتانى و عىراقى كىردوە جا چ لە رىگەى تاكە كەسيەوە بىت يان بە رىگەى رەسىمى كە دەبىت بىيارەكانى جىدەجى بكەن. بەلام حكومەتى عىراق تەنانەت رۆژنامەكانى بەغدادىشى ئاگادار كردۆتەوە كە نابىت بەھىچ جۆرىك دەنگوباس كەدەبىيەكان بلاو كرردەكان بلاو بكرىتەوە، بۆيە ئىمە جارجارە داواكاريەكانى خۆمان لەسەر لاپەرەي رۆژنامەكانى يان بە شىرەيى رۆژنامە غەرەبىيەكان بلاو كرىزتەوە جا چ لە رىگەي نامەوە بۆ سەرنوسەرى رۆژنامەكان يان بە شىرەيى تىر. ھەرومەا ئەرەشتان پى رادەگەيەنىن كە حكومەتى عىراق ھەمو جارىكى نەك ھەر گرنگى بە داواكاريەكانمان نادا و پىشت گويى دەخات بەلكى بە تاوانىشى دەداتە قەلەم.

ئىستاش بەشىك لەو ىاواكارىيە گرنگانەي كە لە حكومەتمان ىاوا كرىوە پىشكەشتانى دەكەين:

 أ. لهسالّى 1929 دا نوێنهرانی کورد له پهرلهمانی بهغدا بهرهسمی داوایان کردوه که دهبێت بهنـدی 3 له بریارهکانی کۆمهلهی نهتهوهکان لهسهر کورد جێبهجێ بکرێت.

ب. له 2 ی 1930 دا زوّر له نوینهرانی کورد له پهرلهمان بوّ ههمان مهبهست داواکاریهکیان بوّ مهندوبی سامی بهریتانی رموانه کردوه، ههروهها له نازاری ههمان سالّ دا یادداشتیک دمربارهی مافهکانی کورد که لهلایهن زوّربهی نوینهرانی کوردهوه بوه پیشکهش به حکومهتی عیراق کراوه، بهلام به داخهوه نهم یادداشته بههمان شیّوه رمت کرایهوه.

ت. ىيسان لەسالى 1930 ىا ئەندام پەرلەمانىكى كورد، ىاواى لە سەرۆكى وەزىرانى عيىراق كىرىوە كە بېرگەيەك لەو پەيمانەى نىزوان عيراق و برىتانىيا تەرخان بكرىنىت بىق مسىقگەر كىرىنى مافەكانى كورد، كەچى سەرۆكى وەزىران زۆر بە لە خۆبايى بونەوە وەرامى دەناتەوە و وتويەتى: من ئىعتىراف بە بريارەكانى كۆمەللەى ئەتەوەكان ناكەم، بۆيە مومكىن نىھ كە ھىچ شتىك دەربارەى مەسەلەى كورد بخرىتە نىۋ بەندەكانى ئەو پەيمانە.

بهکورتی ئه و داواکاریانه که دهربارهی مافی کورد بو حکومهتی عیراق نیردراون، ههموی بهیهکهوه چهند نوسراویک دهبیت، کهچی ههمو ئه و یادداشت و داواکارییانه هیچ ئهنجامیکیان بهدهست نههیناوه.

ههروهها به گهیشتنی نوری سه عید پاشا بو حوکم، گوللهیه کی کوشنده دلّی میلله تی کوردی پیکا و هیواو ناواته کانی به با دا، مافه کانی کورد رویان له لاوازی کرد. به لّی پاش بلاوبونه وهی دهقی ریّککه و تننامه که، گهلی کورد به تهواوی هه ستی به وه کرد که مافه کانی پیشیّل ده کریّن و داواکاریه کانی پشت گوی ده خریّن، به بی هیچ مه رج و مه رجکاریه کیش بونه ته کالای دهستی عه ره ب.

بۆیه پاش دلنیا بون لهو کارهساته دلتهزینه، کوردهکان به کۆمهل ههر له زاخۆوه تاوهکو خانـهقین بـه یهک دهست و به یهک دهنگ داوای مافهکانی خویان دهکرد، تیکرا به یهکهوه نارهزایی خوّیان دهردهبری درژی ئم ریکهوتننامهیه که به یهکجاری مافهکانی کوردی دهسرییهوه.

حکومهتی نوری پاشا له بهرامبهر ئه و خوپیشاندان و نارهزاییه دهستی کرد به راگویزانی فهرمانبهره کوردهکان، ههرچهنده لهلایهنی یاساوه دهست نیشانی ئهوه کراوه که دهبیّت فهرمانبهرانی ناوچه کوردنشینهکان کورد بن. ئهمهش بیّگومان بوه هوّی نارهزایی پیشاندانی مییلله تهکهمان.

ئیمه ناتوانین دهست نیشانی ئەنجامـه زیانبەخشـهکانی ئـهم گۆرانکارییانـه بکـهین، نـه دەشـتوانین پیٚشبینی ئەوە بکەین که له ىاھاتوما چی رو دەمات بەرامبەر شالاوی میللەتیٚک کـه ھەڵسـاوەتە سـەر پـێ بـۆ بەرگری له ماف و ئازادیهکانی خۆی.

مەندوبى سامى لەم بيزارى و نارەزاييە ئاگادار كراوەتەوە، بىق ئەم مەبەستەش سەردانىكى ناوچە كورىنشىينەكانى كىرد لەگەل سەرۆك وەزارەت و ھەنىدى لە ئەنىدامانى وەزارەتى نورى پاشا رۆژانىي كوردەكان (11.10.9.8). ئەوەى لە ھەموى سەرسورھىنترو جىگەى مەترسىيە لە جىاتى ئەوەى دلى كوردەكان بدەنەوە و گوئ لە رازو داواكاريەكانىان بگرن، مەندوبى سامى و سەرۆكى حكومەتى عىراق بە ھەر جىگەيەكا تىپەر دەبون بە كوردەكانىان دەگوت كە حكومەتى برىتانىا و عىراق، بە ھاوبەشى برياريان داوە مەسەلەكان لە كورتى بېرىنەوە و داواكاريەكانى كورد فەرامۆش بكەن، چونكە جىيەجى كرىنىان مەحالە. بۆيە مىللەتەكەمان بەرامبەر ئەو ھەلويستە بە يەك دەست نارەزايى گەرمى دەربىرى و داواى كىرد كە بريارەكانى كۆمەلەي نەتەوەكان بى قەيدو شەرت جىيەجى بكرىن، وەلامى حكومەتىش بى ئەم داواكاريانە، برىتىي بو لە دو تىيىنى بىچوك كە لەلايەن سەرۆكى ئەنجومەنى وەزىران و مەندوبى سامى لە پەرلەمان خويدرايەوە:

لیکدانهوه و هه لسهنگاندنیکی یه ک لایهنه، به پی ی بقچونه کانی خقیان بق بریاره کانی کومه له ی نه ته وهکان.

2. ھەرەشەيەكى ئاشكرا درى ھەركەسى قسە لەسەر مەسەلەي كورد بكا.

سەرەراى ھەمو ئەو رەتكرىنەوە و ھەرەشەيەش، گەلى كورىمان ھەر سور بـوە لەسـەر جىخبـەجىخكرىنى تەواوى بريارەكانى كۆمەلەى نەتەوەكان و ىروستكرىنى دەولەتىكى سەربەخق لە ژیر ئینتیـدابى راسـتەوخقى كۆمەلەى نەتەوەكان.

زۆر دلْگرانین بەومى كە لەومتەى رێككەوتن لە نێوان عیراق و بریتانیا مۆركراوم، زۆر لـه گۆرانكـارى گەورە لە سیاسەتى بریتانیا روى داوە كە بۆتە ھۆى گرنگى پێدانێكى زۆر بە عەرەب، ئەوەش لەسەر حسـابى زیان گەیاندن بە میللەتى كورد بوه.

ئیمه داوا له ئیوه دهکهین که خهمیکمان لی بخون و رهچاوی ئه و بارودوّخهی ئیمروّی میللهتی کورد بکهن، چونکه ئهگهر ئیمروّ که له ژیر ئینتیدابین، ئاوا مامه لهمان لهگه ل بکریّ، ئاخوّ دهبیّ دوای کوّتایی هاتنی ئینتیداب، چارهنوسی میللهتی کورد چی لیّ بیّ؟

هەروەها ئىمەى كورد لەو بروايەداين كە ماف و تواناى ئەوەمان ھەيە دەوللەتىكى سلەربەخى دروسىت بكەين، ئەويش لەبەر ئەم ھۆيانەى خوارەوە: أ. به تەنها ژمارەى كوردەكانى كوردستانى باشور زياتر لە مليۆنئك دەبئت، ئەم ژمارەيـەش بەسـە بـۆ دروستكردنى دەوللەتئك. ئەمە جگە لەرەش ئەم ژمارەيە زياترە لەو عەرەبـە سـونيانەى كـە ئيمـرۆ دەسـەلاتى حوكميان گرتۆتە دەست.

ئیمه دەتوانین ئەوەش بسـەلمینین كـه كوردەكـان ژمارەيـان بـه شـیوەیهكی گشـتی زیـاتره لـه هـەمو عەرەبەكان، به مەرجیک كەمە نەتەوايەتيەكان بە جیا بدرینه قەلەم

لهلایهکی تریشهوه پیویسته ئهوه لهبهرچاو بگیری که عهرهبهکان کیانیکی هاوبهشیان نیه، ناتوانن یهکنتیهکی بابهتی دروست بکهن، چونکه عهرهبه شیعهکان ناتوانن لهگهل سونیهکان، بهلکو خویان به نهتوهیه کی تهوان به نهوهیه کی تهوان به نهرهیه کی ته ته نانه تنهوهیه کی تهوان به یهکهوه له تهوان به یهکهوه نهو ناتوانن به یهکهوه لهسهر یهک میز بابنیشن، لهلایه کی تریشه وه پهیوهندی ژن و ژنخوازیشیان به یهکهوه نیهو به گوناهیکی گهوره ی دوزانن.

ب. کهچی ئیّمه شایانی دروستکردنی دهولهٔ تیّکی سه ربه خوّین، چونکه کیانیّکی یه کگرتو و بیّگهرد دروست ده کهین. له ههمو لایه نیّکه وه، له روی گیانی، زمان، ئایین، کولتور، داب و نهریت و هه روهها له روی ئاووهه واشه وه.

ت. نیشتمانی ئیمه به و ههمو خیرو خیراتهی که ههیهتی، دهتوانی ژیانی میللهتی کورد مسـوّگهر بکات و ههندیکیش له خیرو خیراته بنیریته دهرهوهی ولات. نهو خیراتانهش له بانهویله و نهوت به رادهیه کی لهبن نههاتو، دار، کاربوّن، میوه جات به ههمو جوّره کانی، مهرومالات و بهرههمه کانی وه کو خوری و ماسـت و پـهنیر و پیسته و ...هتد.

به کورتی و لاتی ئیمه لهلایهن شارهزایان به یهکیک له دهولهمهنترین و لاتانی سهر روی زهوی هژمنر دری.

پ. بونی ژمارهیه کی زور له روباری گهوره له ولاته کهمان دا وه کو زی ی گهوره، خاپور، زی ی بچوک، دیاله و چهندین روباری تری بچوک و کانیاوی بی ئه ژمار. ئهمانه ههمو به لگه نهویستن بو ئهوهی ئهگهر ولاتی نیمه خزمه تبکری ده توانی بینته سویسرایه کی نوی یان به چکه سویسرایه کی.

ج. ئیمه شایستهی دروستکردنی دهو له تیکی سهربهخوین، چونکه میللهتهکهمان به تهواوی وشیار بوتهوه و ناگاداره له هیز و چارهنوسی خوی. ههستی نهتهوهییش به جوریکی ئهوتو گهشهی کردوه لهناو میللهتهکهمان دا که له پیناوی بون و ئازادی خوی دا، ههمیشه روبهروی چهندین شهری خویناوی و دلتهزین بوه و قوربانی بی ژمارهی بو ئه و مهبهسته داوه، بهجوریک که ههزاران له روّلهکانی خوی لهبهرچاوی کوژراون. ئهم ههمو فیداکاری و قوربانیهش نهک ههر ورهیان پی بهر نهاوه، به لکو به پیچهوانهوه ههست و نهستیان ههمیشه بهرز کردوتهوه، به جوّریک میللهتهکهمان سویندی خواردوه بو سور بون لهسهر بهدیهینانی سهربهخویی خوّی جا به ههر نرخیک بی.

ریّگهی ئهوهشمان پی دهدمن بق ئهوهی بلّیین، میللهتیّک بهم شیّوهیه وشیار و ههست به مافهکانی خوّی بکات، شایانی ئهوهیه بری و شویّنیکی دیار و له بهرچاویشی ههبیّت لهم جیهانهدا.

ئیمه باوهریشمان وایه که میللهتی ئیمه دهتوانیت پشتی خوّی به یارمهتی و کوّمهکی کوّمه لهی نهته وهکان ببهستی، هیچ هیزیک ناتوانیت بی هیوامان بکات له بهزمیی و دلّپاکی ئهم کوّمه له بهریزه که به دایکی ساوایان و پاریزگاری چهوساوهکان و کوّمهکی بی هیزهکان ناسراوه. له کوّتایی دا کوردهکان پیشنیاری دروستکردنی دهولهتیکی سهربه خوّ دهکهن، وه مهبهستیان دروستکردنی دهولهتیکه که لهسهر بناغهیه کی دیموکراسی رهها دابمهزرین.

دهربارهی ئه و ئینتیدابهی که دهبی چاودیری ئه و دهولهته ساوایهی کورد بکات، ئیمه داواکارین که بق سود و قازانجی ئیمه نه ئینتیدابه زو پیک بیت. وه دهربارهی ئه و ولاتهی که ئینتیداب دهگریته ئهستوی خوّی جا چ بریتانیا بیت یان ههر ولاتیکی تر بق ئیمه جیاوازی نیه، بهلکو ئیمه رادهگهیهنین که به تهواوی ملکهچی بریارهکانی کومهلهی نهتهوهکانین، بقیه داواکارین به زوترین کات دهست نیشانی ئه و دهولهته بکریّت که ئینتیدابه که قوبول دهکات.

سليّماني 31 ي 8 ي 1930

نیمزا کراوه له لایهن: محهمه حسالّح به گی مهحهمه عهای به گ. عهزمی به گی بابان. عهبدو په محان ناغای نهحمه پاشا. شیخ قادری حهفید. حهمه ناغای نهو پهحمان ناغا. نهجیب نهفهندی حاجی په سول ناغا. شهفیق به گی ره شید پاشا. فایق به گی بابان. میرزا به گی قهزاز. شیخ مهحهمه دی گولانی. رهمزی نهفهندی حاجی فهتاح. عیزه ته به گی عوسمان پاشا کومیته ی ناوهندی نهته وهیی.

عەریزەیەکی تری نارەزایی بۆ موعتەمیدی سامی بریتانی

له وهتهی پارلهمان هه لوهشینراوهتهوه و، دهقی پهیمانی تازهی ئینگلیزی- عیراقی له لایهن ئهم وهزارهتهی ئیستاوه بلاو کراوهتهوه، کوردهکان دیان مافهکانیان لهم پهیمانها به تهواوی پشت گوی خراوه و به ناشکرا ئهبینن دوای بهستن و پهسند کردنی پهیمانی گورین بی قهید و شهرت ئهکهونه ژیر دهستی عهرهبهوه. لهبهرئهوه کورد له زاخوه تا خانهقین خروشاون و، ههمو بههک زمان، به دهم و به نوسین، داوای مافهکانیان کرد. به لام عهرهب وه لامی ئهم خواستانهی به قهتلوعامی سلیمانی دایهوه و بی پونگانهوه مهترهلوز و چهکی تریان بهکارهیناوه. تهنانهت سهروکی وهزیرانی عهرهب روداوهکهی شوبهاندوه به روداوی میژویی کهربهلا. سهرهرای بهکارهیناوه. تهنانهت سهروکی وهزیرانی عهرهب روداوهکهی شوبهاندوه به روداوی میژویی کهربهلا. سهرهرای بهم دهمدریژیه پش روشنبیران و نهشرافهکانی کوردیان له زیندان توند کردوه و ههندیکیان نهفی کردون. دوای بهوهی کورد مافهکانی بهم جوره غهمناکه پیشیل کراوه، رون بوتهوه که کورد ئیتر ناتوانی لهگهل عهرهب به پهکگرتویی بمینینتهوه. لهبهر نهوه کورد بریاریان داوه به تهواوی له عهرهب جیا بینهوه. حکومهتی بریتانی که له سونگهی نیازی شهریفانهی مروقایه تیهو نینتیدابی بهسهر عیراقهوه قوبول کرد، بیگومان گوی له خواسته رهواکانی نیمه نیازی شهریفانهی مروقایه تیهو خواستانهی خوارهوهمان قانع نهکا:

- پیکهپنانی دەوللەتیکی کوردی لەناو سنوره سروشتیهکهدا له زاخۆوه تا ئەولای خانەقین ئەگریتـهوه و، چۆل کردنی له داوودهزگای سپایی و مەدەنی عەرەب و تەسلیم کردنی به حکومهته کوردی یهکه.
- 2. هیشتنهوهی ناوچهی ناوبراو له ژیر ئینتیدابی بریتانی دا، وهکو حکومهتیکی کوردی تا کومه لهی
 گهلان لهم بارهیهوه بریار ئهدا.
 - 3. بەردانى دەست بەجىنى گىراو و دورخراوەكانى روداوەكەي سلىمانى.
 - 4. گوێزانەوەى ھەمو ئەفسەرو فەرمانبەرانى كورد لە ناوچە عەرەبىيەكانەوە بۆ ناوچە كوردىيەكان.

هیوامان به پایهبهرزتان ههیه به بهزهیییهوه سهیری خواستهکانمان بکهن و ریزی دلسوزانهمان قبولّ مفهرمون. 10 ی تشرینی یهکهمی 1930. *

سەفارەتى بريتانى، ئەنقەرە

16 ى مئەرزى 1931

تەلـەگرامى ژمـارە 108 ى رۆژى 8 ى فيېرىــوەرى لـه مەنــدوبى ســاميەوە لـه بەغــداد بــۆ وەزارەتــى موستەعمەرات، ئيشارەت ئەدا بە بريارى تازەى ئەنجومەنى كۆمەلەي گەلان لەسەر عەريزەي كوردەكان. ئيستا نامهى ژماره 148 رۆژى 9 ى مئەرزى (1104 ى 31 ى 93). وەلامىي پەراويزى وەزارەتى موستەعمەرات بە ئىمە گەيشت بەلام نە كۆپى عەريزەكەنمان لەلايە و نە كۆپى بريارەكە. لەبەر ئەوە ئەتوانى وا بكەي كۆپيكانىمان ھەبى، تكايە. (FO371 ى 15311).

وهزارهتي مهرهوه

له بەشى رۆژھەلاتەرە

بۆ چانسەرى (راويزرگا)، سەفارەتى بريتانى

ئەستەمول

نامەتان No.82 ى 6 ى 31 ى 16 ى مئەرز دەربارەي عەريزەي كوردەكان.

وا ئەم كۆپىيانەتان بۆئەنىرىن:

1. هـەرىق عـەرىزەى كورىمكـان كـە لـە تەلـەگرامى بەغـداد ژمـارە 108 ى رۆژى 18 ى فيبريــوەرى ئىشارەتى پى ىرا بو.

2. بریارهکهی لیژنهی ههمیشهیی ئینتیاب لهسهر عهریزهکانکه له 22 ی جهنیوهریدا لهلایهن ئهنجومهنهوه یهسند کراوه.

عيراق: عەريزەكانى رۆژى 26 ى 7 و 3 ى 8 ى 1930، لەلايەن ھەندى كوردەوە لە عيراق.

عەريزەكان

1. عەرىزەي رۆژى 26 ي جولاي 1930

بۆ ئەوەى برايەتى عەرەب و كورد بەپتەوى و ھەمىشـەيى بمێنـێ، كـورد لـه ھـەمو موناسـەبەتێكدا، وە لەوەتەى قوبوڵيان كردوه لەگەڵ عيراق بژين، داواى جێبەجێكردنى مافه نەتەوەيىيەكانيان كردوه، كـه لەلايـەن كۆمەڵەى گەلانەوە دانى پيا نراوه، بەلام ھيچ كاتى پێيان نەدراوه.

له پیّوهندی لهگهل پهیمانه تازهکهدا داوای پیژیمیکی ئوتونوهمان له عهرهب کرد. به لام به داخهوه کاربهدهستانی بهریّوهبهرایهتی و کارگیّریی ناوچه کوردییهکان که زوّرایهتییان عهرهبن، دهستیان کرد به گوشار و ترساندنی کوردهکان که دهس له مافه رهواکانیان هه لْبگرن. رهفتاری کاربهدهستانی حکومهتی عهرهبی له کاتیک دا که هیشتا له ژیر ئینتیداب دان ئاوایه، جا نهگهر ئینتیداب کوتایی هات ئهبی چوّن بی ورفتاری کاربهدهستانی عهرهب به هیچ جوّری باشتر نیه لهو کارانهی تورک دژی کورد کردویانه، له رابردو و له ئیستادا که بو به هوی دوژمنایهتی و جیابونهوهی ههتاههتایی کورد لهوان.

لهسهر بنچینهی ئهو راستییانهی باسکران، دوا بریاری ئاشکرای کورد ئهوهیه داوای دروستکردنی حکومهتیکی کوردی ئهکا لهژیر سهرپهرشتی کومهانی نهتهوهکان دا.

تكاى يارمهتى و جيبهجيكردنى ئامانجه رهواكانمان ئەكەين.

عەزمى بەگ بابان. حەمە ئاغا ئەورەحمان ئاغا، شيّخ قادر حەفيد. عيزەت بەگ عوسـمان پاشـا، حەمـه سالّەح بەگ. فايەق بەگ بابان. عەبدورەحمان ئاغا ئەحمەد پاشا، مەجيد ئەفەندى حاجى رەسول ئاغا، رەمـزى ئەفەندى. ميرزا تۆفيق قەزاز.

عەرىزەي 3 ى ئۆگۆستى 1930

ئیمه شەرەفى ئەوەمان ھەيە پايەبەرزتان ئاگادار بكەين چەنىدىن عەريزە لەلايـەن كـوردەوە دراوە بـە كۆمەلەى نەتەوەكان. بە پۆست و تەلەگراف، لە وەلامدا دوينى نامەيەكمان پى گەيشتوە لە بەريوەبـەرى بەشـى ئینتیدابه وه ئه لّی، به پیّی ئه و ریّوشویّنانهی که ئهنجومهنی کوّمه لهی گهلان دایان ناوه، ههمو ئه و عهریزانه ی دانیشتوانی ناوچهکانی ژیر دهستی ئینتیداب ئهیدهن، ئهبیّ له ریّگهی هیّزی ئینتیدابه وه بخریّنه به ددهم سکرتاریه ت. لهبه رئه وه تکامان وایه کوّپییه کی تازه ی عهریزهکان که پیّشتر راسته و خوّ درا بون به سکرتاریه ت، به ریّگای خوّتان بنیّرن بوّ ناونیشانه کان.

عەزمى بەگ بابان. حەمە ئاغا ئەورەحمان ئاغا. شيخ قادر حەفيد. حەمە سالاح بـەگ. عيـززەت بـەگ عوسمان پاشا. تۆفيق قەزاز. عەبدورەحمان ئاغا ئەحمەد پاشا. مەجىد ئەفەندى حـاجى رەسـول ئاغـا. رەمـزى ئەفەندى. فايەق بەگ بابان. (FO371 ى 15311).

پیشنوسی بریار

لەبسەر ئسەرەى ھىيچ برپسارىكى كۆمەلسەى نەتسەرەكان نىسە بېيتسە بەھانسەى داواى عسەريزەدەرەكان بسۆ دامەزراندنى حكومەتىكى كوردى لەژىر سەرپەرشتى كۆمەللەي نەتەرەكان.

وهلەبەر ئەوەى ئەو داوايە ھىچ بناغەيەكى نيە لە پەيمانى ئەنجومـەنى كۆمەلـەى نەتەوەكانـدا، ئـەوەيش تەنيا بە لىكدانەوميەكى تەواو چەوتى ئەو بريارەى كە ئەنجومەن لە 16 ى دىسەمبەرى 1925 دا داويتى، ئەو كاتەى ناوچەى ژيانى عەريزەدەرەكان خراوەتە سەر عيراق.

لەبەر ئەوەى ئەو برپارانە ىراون بۆ رەڧتار كرىنى تايبەتى لەگەڵ كورد، ئەو رەڧتارەى، بـەپىّى ىوايـين ئاگاىارى كە لەبەر دەستى دەسەلاتى ئىنتىاب ىايە، بـە تـەواوى ىابـين نـەكراوە و، بـۆ گـەرەنتى ىيـاريكراوى بەريۆربەرايەتى ناوچەيى، كە پى ئەچى ھىشتا يانەمەزرىنرا بىن:

لیژنهی ههمیشهیی ئینتیداب بریاریدا ئهنجومهن رابسپیری:

 بۆ رەڧزكرىنى عەرىزەى ئەشراڧەكانى كورد كە داواى دامەزرانىدنى حكومەتتكى كوردى ئەكەن لەژىر سەرپەرشتى كۆمەللەى نەتەومكان دا.

2. ىاوا بكرى له هيزى ئينتيداب بزانى ئەو ريوشوينه تەشىرىغى و ئيدارىيانىەى دانىراون. بە باشى خراونەتە كارو بە ريكوپيكى جيبەجى كراون، بى ئەوھى ئەو ھەلويستەى بە كوردەكان رەوا بينىراوە دابىن كا.

هەلسەنگاندنى ئابىنكرىنى ئەو ريوشوينانەى بۆ كورد بۆ ئەوەى گەرەنتى مانەوەى ئەو ھەلويستە
 بكا، دواى ئەوەى كە عيراق لەژير ويصايەتى بەرىتانياى گەورەنا دەرچو (FO371 ى 1531).

5. 5. 4. نامەكانى تۆفىق وەھبى بۆ كۆمەڭەي گەلان

بەيروت

1931 ی 4 ی 1931

پايەبەرز

سکرتیری دهولهت بق کاروباری دهرهوه

وهزارهتى دهرهوه

ىاونىنگ سترىت، لەندەن

به پیّی ئەو ریّوشویّنانەی كەنانراون بق پیّشكەش كرىنی عەریزە بـە كۆمەلّـەی نەتـەوەكان لـە لایـەن نانیشتوانی ناوچەی مانداتەوە، ئەز شەرەفی ئەوەم ھەیە ئەم نۆكۆمیّنتانە بخەمە بەردەمتان، بق ئاگاناریتـان و، بق نارىنی بق سەرۆكی لیژنەی ھەمیشەیی ماندات، بق سەیركرىنی لە كۆبونەودى مانگی 6 نا. ههروهکو له دۆکۆمێنتهکانی له پاشکۆ خراوی دا ئهبینن، من نوینهری دهسه لات پی دراوی گهلی کوردم له خواروی کوردستان دا که ئیسته بهشیکه له عیراق و پیکهاتوه له زیاتر له 800.000 کهس.

كۆپيەكى ئەم دۆكۆمێنتانە، لەلايەن منەوە، راستەوخۆ نێردراوە بۆ سەرۆكى ليژنەى ھەميشـەيى مانـدات وبۆ پايەبەرز مەندوبى سامى عيراق.

تۆفىق وەھبى

لیۆتنانت کۆلۆنیّل موتەصەریفی پیّشوی سلیّمانی نویّنەری دەسەلاتداری گەلی کورد له عیراق دا

ناونیشانی ههمیشهیی:

تۆفىق وەھبى بەگ

مەحەللەي سنەك بەغداد. (FO371 ي 15311)

لیستهی ئه و دۆکۆمینتانهی خراوهته بهردهم سکرتیری دهولهت بو کاروباری دهرهوهی خاوهن شکو، وهکو دهسهلاتی ماندات بهسهر عیراقهوه، بو ناردنی بو لقی جنیقی لیژنهی ههمیشهیی مانداتی کوهلان:

- 1. نامەي رۆژى 19 ى 4 ى 1931 بۆ سكرتيرى گشتى، كۆمەللەي گەلان.
 - 2. نامەي رۆژى 19 ى 4 ى 1931 بۆ سەرۆكى ليژنەي ماندات.
 - 3. كۆپى نامە بۆ پايەبەرز مەندوبى سامى لە عيراق.
- 4. دەسەلاتدان بە ليۆتىنانت كۆلۈنىل تۆفىق وەھبى بەگ بۆ نوينەرايەتى گەلى كورد.
- 5. عەرىزەي گەلى كورد لە كورىستانى خواروپا بۆ كۆمەلەي گەلان لەگەل چەند پاشكۆيەك.
 - 6. يوچكردنهوه و رەخنه گرتن له دركاندنهكانى منجهر يۆنگ له جنيث.
 - 7. نامەي يشتيوانيى لە كۆمىتەي خۆيبونەوە. (FO371 ي 15311).

بەيروت

1931 ی 4 ی 1931

بۆ سكرتىرى گشتى، كۆمەلەي گەلان، جنىڤ

گەورەم

ئەز شەرەفى ئەوەم ھەيە، داواى ئەوەت لى بىكەم لوتف بىقەرموى ئەم نامە و دۆكۆمىنتانە بخەيتە بەردەم پايەبەرز سەرۆكى لىژنەى ھەمىشەيى ئىنتىداب. ئەسلى دۆكۆمىنتەكان، بەپىى رىروشوىنى گونجاو خراوەت بەردەم دەسەلاتى ئىنتىداب لەگەل داواى ناردنى بى كۆمەلەي گەلان لەكەنالى گونجاوھوە.

تۆفىق وەھبى

ليۆتينانت كۆلۆنيل موتەصەرىفى پيشوى سليمانى

نوینه ری دهسه لاتداری گهلی کورد له عیراق دا

ناونىشانى ھەمىشەيى:

تۆفىق وەھبى بەگ

مەحللەي سنەك بەغداد. (FO371 ي 15311)

ىاونىنگ ستريت

بۆ وەكىلى وەزىرى دەرەوە

8 ى مەي 1931

1. نیشانه به نوسراوی رۆژی 1 ی مهی ئهم وهزارهته، لۆرد پاسفیلد داوای لی کردم بق ئاگاداری به نیشانه به نوسراوی رۆژی 1 ی مهی ئهم وهزارهته، لۆرد پاسفیلد داوای لی کردم بق ئاگاداری بهریز وهزیر ههندهرسهن، کۆپی ئهو نامهیهی توفیق وههبی بق بندوه به به داوه بق سهرقکی لیژنهی ههمیشهیی کاروباری دهرهوهی نوسراوه بق سهرقکی لیژنهی ههمیشهیی ئینتیداب له بابهت کوردهوه له عیراق، بخریته بهردهمی.

كۆپيەكى تەلەگرامى بە ناونىشانى مەندوبى سامى لە بەغداد لە وەلامى تەلـەگرامى ژ201 ى ر. 30 ئەيرىل، كە كۆپى نامەي نىشانە يى دراوى لەگەلە. (FO371 ى 15311).

بەيروت

1931ى ئەيرىلى 1931

بۆ سەرۆكى لىژنەى ھەمىشەيى ئىنتىداب،

كۆمەلەي گەلان، حنىڤ

پايەبەرز

نیشانه به راپۆرتی لیژنهی ههمیشهیی ئینتیدابی کۆمهڵهی گهلان

ئەز شەرەفى ئەوەم ھەيە، كۆپيەكى تيبينيەكانى خۆم بخەمە بەردەمتان دەربارەى دركاندنـەكانى ميجـەر يۆنگ، نوينەرى دەسەلات پى دراوى ھيزى ماندات، لە 19ھەمين كۆبونەودى ليژنەى ھەمىشـەيى ئينتيـداب لـە جنيڤ لە نۆقەمبەرى 1930دا.

ئەسلى دۆكۆمىنتەكان، بەپىى ئەو ريوشوينانەى لەلايەن كۆمەلەى گەلانـەوە دانـراوە، خراوەتـە بـەردەم سكرتىرى دەولەتى كاروبارى دەرەۋەى خاوەن شكۆ لە لەندەن لەگەل كۆپيەك بۆ پايەبەرز مەندوبى سامى لـە عيراق بەغداد. بۆ ئاگادارى پايەبەرزتان كۆپيەكى ئەو باوەرنامەيەتان بۆ ئەنىرم كە دەسـەلاتيان بـە مـن داوە نوينەرايەتى نەتەوەى كورد بكەم كە بەرەرۋورى 000.800 كەسە.

متمانهم به پایهبهرزتان ههیه تیبینییهکانی من ئهخهنه بهردهم کوّبونهوهی لیژنهی ههمیشهیی ئینتیداب که ئهبیّ له جونی ئهمساڵدا ببهستریّ، نهتهوهکهم، که من شهرهفی نویّنهرایهتییانم ههیه، داوایان لیّ کردوم که ئاگادارتان بکهم چهند بهریّزهوه ئهو هاودهردیه ههلّئهسهنگیّنن که ئهندامه جیاوازهکانی لیژنهی ههمیشهیی ئیتیداب بهرامبهر گهله چهوساوهکهم پیشانیان داوه.

ئەگەر كۆمەلەي گەلان داواى ئامادەبونى من خۆم يان دەستەيەكى نوينەرايەتى لـﻪ ھـﻪر كۆبونەوەيـﻪكى دواترى كۆمەلەي گەلان دا كرد. من ئامادەم بۆ ھاتن و وەلامدانەوەي ھەر پرسياريْكى ھەيان بىّ.

تۆفىق وەھبى

ليۆتينانت كۆلۈنيل موتەصەرىفى پيشوى سليمانى

نوینهری دهسه لاتداری گهلی کورد له عیراق دا

ناونىشانى ھەمىشەيى:

تۆفىق وەھبى بەگ

مەحەللەي سنەك بەغداد (FO371 ي 15311).

بەيروت

1931ى ئەپرىلى 1931

پایهبهرز مهندوبی سامی له عیراق، بهغداد

پايەبەرز

نیشانه به راپۆرتی لیژنهی ههمیشهیی ئینتیدابی کۆمهڵهی گهلان

ئەز شەرەڧى ئەوەم ھەيە بۆ ئاگادارىتان كۆپى ئەم دۆكۆمىنىتە پىچراوانـەتان بخەمـە بـەردەم. ئەسـلى دۆكۆمىنىتەكانم، بەپىى ئەو رىوشوىنانەى كۆمەلەى گەلان داى ناونىناردوە بۆ سكرتىرى دەولەت بۆ كاروبارى دەرەوەى خاوەن شكۆ، بۆ ئەوەى ئەوىش بىينىرى بۆ سەرۆكى لىژنەى ھەمىشەيى ئىنتىداب.

له ریگهی پایهبهرزتانهوه دلسوزی تایبهتی خوّم و ئهوانهی من نویّنهرایهتییان ئهکهم بوّ خاوهن شکوّ مهلیک فهیسهل دهرئهبرم و، ئارهزوی خوّم و گهلهکهم بوّ خزمهتی خاوهن شکوّ به دلسوزی و، هیوای تاییهتی که ماف و خواسته رهواکانمان پیّ ئهبهخشری و شهو بهلیّنانهی حکومهتی خاوهن شکوّ داویانه، بهپیّی راسییّرییهکانی کوّمیتهی لیّکوّلینهوه و ئهوانهی کوّمهلهی گهلان، جیّبهجیّ ئهکریّ.

تۆفىق وەھبى

ليۆتينانت كۆلۆنيل موتەصەريفى پيشوى سليمانى

نویّنهری دهسه لاتداری گهلی کورد له عیّرق دا (FO371) ی (15311)

وهکالهتنامهی گهلی کورد بن تزفیق وههبی بهگ

ئەمەى خوارەوە تەرجومەى وەكالەتىكە كە لەلايەن گەلى كوردەوە لـه عيـراق، ئىمـزا كـراوە. دەســهلاتى داوە بە تۆڧىق وەھبى نوينەرايەتى بكا:

ئیمه، ئەوانەی لە خوارەوە ئیمزامان كردوه، تۆفیق وەھبی بەگ، موتەصەریفی پیشوی لیوای سلیمانی، له دایكبوی سلیمانی (ئیستا دانیشتوی بەغداد)مان داناوه، تا نوینهرایەتی ئیمه و هـهر یـهكێ لـه ئیمـه و، ئـهو كۆمەلانەی كه ئیمه و ههر یـهكێ له ئیمه نوینهرایەتی ئەكەن بكا، له پیوەندی دا هەمو ئەو شـتانەی كـه لـه هـهر باریکەوه پیوەندی دا هەمى كوملانی گەلانی ئەكا یان بابەت عەریزەیەكەوە بین، كە لیره به دواوه پیشكەشی كۆمەلەی گەلانی ئاو مەملەكـەتی هەچ دەسەلاتداریکی سەرۆكی لیژنهی هەمیشهیی ئینتیدابی كۆمەلەی گەلان بەناوی دانیشتوانی ناو مەملەكـەتی عىراقەوه.

بۆ ئىمە خۆمان و بەناوى ئەو كۆمەلانەوە كە ئىمە نوينەرايەتىيان ئەكەين، بريارمان داوە تاكيىد و تەصدىقى ھەمو بريار و بيانويەك بكەين كە لەلايەن تۆفىق وەھبى بەگەوە بەناوى ئىمەوە لەگەل وەزارەتىي دهرهوهی بهریتانیا یان ههر دائیرهیه کی تری حکومه و کهس و کهسانی، وهکو لهسهرهوه وترا، له پیّوه ندی ها لهگه ل ئه م عهریزانه، بیکا، له روّژی 14 ی 3 ی 1931 نوسرا.

مستهفا شەوقى، ئەفسەرى تەقاويت، پېشەوايەكى كوردى سلىمانى، بەرىيوەبەرى گۇقارى پەيۋە. فەتحوللا ئەسعەد، لە غەشىرەتى ئاكۆى كۆيە، وەرگىر لە وەزارەتى غەدل. محەمەد ئەمىن، لە غەشىرەتى بارزان، دانىشىتوى رەوانىد. ئىسماغىل رەوانىدى، لە ئەشىرافى رەوانىدى و نەوەى پاشا كۆرە، نائىبى پېشو. سەيد خوسەين، سەرىنوسەرى زارى كرمانجى لە رەوانىدى رەئوف، ئەفسەرى تەقاويت و لە ئەشرافى كەركوك. غوسىمان فايەق، لە ئەشرافى سلىمانى قازى زادە. غەزىز غەبدولقادر، لە بىئەمالەى قادر ئەفەنىدى ئەلكەبىر، لە سەرانى جاف، نائىبى پېشو، خەلكى سلىمانى لە غەشىرەتى ھەمەوەنىد. غەلى غىرفان، كورى چەبدوللا غىرفان، خەلكى سلىمانى لە غەشىرەتى ھەمەوەنىد. غەلى غىرفان، كورى غەبدوللا غىرفان، خەلكى سلىمانى دەفىد زادە. غەبدوللا دى ساداتى سايمانى خەفىد زادە. غەبدولقادر، لە ساداتى سايمانى خەفىد زادە. خەبدولقادر، موھەندىس لە ئەشرافى سلىمانى. تەيب، لە ساداتى بەرزنجە، غالىب، لە ساداتى سىۆلە، ئىسىماغىل، لە ساداتى قەرەداغ، خېرىدى دەرىنىچە، خالىن، دوركتۇر. (FO371 ي 15311).

5. 5. 5. عەرىزەي تۆفىق وەھبى بۆ كۆمەلەي گەلان بە ناوى كوردەوە

گەلى كوردى كوردستانى خوارو، ئىستا دانىشتوى عىراق

بۆ ئەوەى (خۆحوكمكرىنى ناوچەيى)يان پى ببەخشرىّ لـەژێر سـﻪروەرى عيـراق ىا، بــۆ ىابىينكرىنــى ئازادى تەواوى:

زمان، پەروەردە، رزگارى و پېشكەوتنى كۆمەلايەتى و ئابورى، ئازادى لە چەوسانەوە و زۆرىارى.

هۆيە بنەرەتيەكانى پيويستىي خۆحوكمكرىنى ناوچەيى بۆ كورىمكانى كورىستانى خوارو:

أ. بۆ ھەلومەرجى ھێمنانە لە عيراق دا.

ب. بق ھەلومەرجى ھێمنانە لەسەرانسەرى رۆژھەڵاتى ناوەراست دا.

ت. بغ پیوهندی هیمنانه له نیوان کورد و دوست و دراوسیکانی عهرهب، کلدانی و ئاسوری.

پ. بق ئاسودەيى و خۆشى دانىشتوانى كوردستانى خوارو. *

۱. كورد عەرەب نيه. ئەمە راستيەكى سەلمينراوه. كورد موسولمانن، بەلام لەگەل موسولمانانى عەرەب لەودىل جياوازن كە "تەعەسوبى ىينيى"ان نيه، لە كاتتك ىا عەرەبەكانى عيراق بەتايبەتى عەرەبى شايعە وەكىو موتەعەسيبترينى ئىسلام ناسراون.

بۆچونى كورد نزيكە لە ئازادى ئەوروپاييەكانەوە.

سەلماندن:

أ. كورد ئازادى تەواو بە ژنەكانيان دەدەن.

ب. ئافرەتى كورد حيجاب دانانى و ئەتوانى بە روى كراوەوە لەگەڵ پياوانى تر تىكەلاو بى.

ت. ئافرەتى كورد تەنانەت ئەتوانى لەگەڵ پياو ھەڵپەرى.

پ. له مهجلیسی تایبهتی ا ئهتوانی له لای سهروی پیاوه وه دابنیشی، نمونه هاوسه ره کهی شیخ قادر.

ج. ئافرەتى كورد كە ميردى لەوى نەبى، ئەتوانى مىواندارى پياو بكا.

2. كورىستانى خوارو، نيشتمانى نەتەوەيى مىزويى گەلى كوردە.

کوردسـتانی خـوار و هـهرگیز تهنانـهت لـه سـهردهمی خهلیفـهکانیش دا، ولاتیکـی عـهرهبی نـهبوه و لهپیشیشدا ههرگیز ژیر دهستهی دهسهلاتدار و زورداری عهرهب نهبوه. کورستانی خوارو ئهمرو به کـردهوه دانیشتوانی عهرهبی تیدا نیه، تهنها چهند هوزیکی بچوک نهبی له نزیک سنورهکانی ههولیر و کهرکوک. له میزوی خویان دا ههرگیز کوردی عیراق لهلایهن عهرهبهوه، داگیر نهکراون.

لکاندنی کوردستانی عیراق نه راستهو نه رهوایه، به لام لهبهرئهوهی ئیستا تازه چاره ناکری بهبی هه لوه شاندنهوهی عیراقی سهروهر، داوای مافی نهوه نهکهن به نازادی وهکو رهگهزیکی جیاواز له ولاتهکهی خویان دا بژین، به دلسوری بو عهرشی عیراق.

زمان

کورد ئەمرۆ بە زمانى کوردى ئەدوين كە زمانىكى ئارىيە، ھىچ پىوەندىـەكى لەگـەڵ عـەرەبىدا نىــە كــە زمانىكى سامىيە.

له کاتیک دا له سوریا، میصر و ههرکوییه کی تر عهره به به زوّر زمانی عهره بی سهپاندوه به سهر خه لکدا، له کوردستان نه انتوانیوه نهمه بسه پینن و نه به سه رئاسوری و کلاانیه کان دا که له کوردستاندا لهگه ل کورد به کلاانی نهدوین که له نارامی کوّن که و توته وه. نه گهر خوّحوکمکردن به گهلی کورد نهدری، بوّ یه که م جار له میژودا، به شینه یی به دره کردنیکی هیمنانه یان به ریگه ی تر کورد ناچار ئهکری زمانیکی بیگانه و هربگری.

سهلماندن: ئەتوانرى بگوترى زمانى كوردىى رەسمى تەنيا لە سلىمانىدا قەتىس كراوه. زمانى رەسمى لـه لىواى موسلىدا عەرەبىيە، لەو لىوايەدا كە زۆرايەتى دانىشتوانى نەمەرەبن. لە كەركوك دا، مەرەبى و تـوركى بـەكار ئەھىنرىخن. لە ھەولىردا، زۆر كەم كوردى بەكار ئەھىنرىخن. لە قەزا كوردىيــەكانى دىيالــە و كـوت دا، زمانەكــە عـەرەبى روتە. سەرنج راكىشراوە بى لائىيــەى قانونى لغاتى، ئىشارەتى بى كراوە لەلايەن مىجەر يۆنگەوە لــە كۆبونــەودى نۆقەمبەرى لىژنەى ھەمىشەيى ئىنتىداب دا. مەبەستى ئەم قانونە بە ئاشكرا دروستكردىنى ئاژاوەى زمانە.

نواندنی کورد له بهریوهبهرایهتی و پارلهمان دا

له سەردەمى حوكمى توركدا، كورد ژمارەيەكى بەرچاوى وەزىغە گرنگەكانى، بەتايبەتى لە 3 ولايەتەكەى بەصرا، بەغداد و موسلالا، بە دەس بو. ئۆستا ژمارەيەكى زۆر گەورەى قەرمانبەرانى كوردى سەردەمى حكومى كۆنى تورك كە بە تەواوى لۆوەشاوە و كارامەن بۆ ئەوەى وەزىڧەى گرنگى حكومەت وەربگرن، بەردەوام داوايان لە حكومەتى عەرەب كردوه، بەلام ھەمو داواكانيان لەژىر پەردەدا ماوەتەوە. ئەمەيىش لە تۆمارەكىانى وەزارەتى ناوخۆدا دەرئەكەوى. سياسەتى حكومەتى عەرەب ئەوەيە بە شىنەيى كورد لە وەزىڧەى حكومەت دا دەھئلىقى. ئەو كوردانەى لۆوەشاوە و كارامەن وەزىڧەى گرنگ وەربگرن، بە تىپەرىنى زەمان ئەڧەوتىن، ھەلى پەروەردەيان نىھ. ژيانى ڧەرمانبەرانى كورد لە خۆيەوە تەواو ئەبى، ئەوسا رىگە تەخت ئەبى بىق حكومەتى عەرەب و دواى ماوەيەكى كورت يەك ڧەرمانبەرى كورد لە خزمەتى حكومەتى عەرەب دا نامىنىي. ھىچ رۆشنىيرىكى كوردىش نامىنىي چونكە دەرگاى پەروەردەيان لە رودا داخراوە. ئەمە ئەو سياسەتەيە كە حكومەتى عەرەب پىرەوى ئەكا كە ئەيەوى رەگەزى كورد لەريشە دەربېينىخى.

لائیحهی قانونی زمان به نمونه وهربگره، ئهمه ری ئهدا کهسانی کوردی زمان (نهک له رهگهزی کورد)، له کوردستان دابمهزریندی، وهکو بهیانیان کردوه گوایه کورد ههن له ناوچه عهرمبییهکان دا دامهزراون، ئهمه موبالهغهیهکی زله، گریمان چهند فهرمانبهری ههبون، ئهمانهیش به ئهنقهست و لهبهر هوی سیاسی دور خراونه تهوه بو ناوچه عهرمبییهکان.

له 20 بەريومبەرى گشتى كە لە حكومەتى عەرەبىءا ىامەزرينراون، تەنيا يەك بانە كورىيان تينا نيـە. ھيچ كاربەدەستىكى (گەزىتد) كوردى لە بائىرەكانى حكومەتى ناوەندىءا يا لە بائىرەى وەقف با نيە، جگـە لـە 2 یا 3 کەس. هیچ فەرمانبەریّکی دیپلۆماسی کورد لە دەرەوە نیه. نواندنی کـورد لـه پارلـەمان دا بـه تـەواوی ناداىپەروەرانە و ناتەواوە. لە 88 نائیب، کورد تەنیا 11 نائیبیان ھەیە کە ئـەمیش ژمارەیـهکی زۆر کەمـه لـه چاو ژمارەیان دا.

ىانىشتوانى كورد

کورد دان بهوهدا نانین کهمایهتی بن، لایانوایه ئهو ژمارهیهی دانیشتوان که بلاوکراونه هوه، ژمارهی عهرهبی سوننی به شنیک کوردی تیدایه که لهبهر هنی سیاسی خراونه نه ناو دانیشتوانی عهره بهوه، سهرژمیریکی راست ههمو ئهو کوردانه بگریته وه که له ناو عهره بدا نیشته جین، دهری ئه خه نانیشتوانی کورد و عهره به کرده وه به قهده ریه ک ئه بن. بق نمونه، زقرایه تی دانیشتوانی لیوای دیاله و ژمارهیه کی باشی دانیشتوانی لیوای کوت، کوردن و ههمو ئهوانه ی له رقرهه لاتی ئهم لیوایانه دا نیشته جین به لیوا کوردییه کانه وه نوساون.

قانون و نیزام

قانون نه له بهریّوهبهرایهتی دا و نه له دادگادا لهلایهن حکومهتی عهرهبهوه له ناوچه کوردییهکان دا، وهکو پیّویست جیّبهجیّ نهکراوه، له بهر ئهوهی رهوتی دادگا به کوردی نیه، ئهگهر لایهکیان کورد بیّ. کیشهکهی ئهدوّریّنیّ، نمونهی خوارهوه ئهشیّ بهس بیّ،

له موتهسه پیف بق خواری بق مودیر له لیوای سلیمانی دا، فهرمانبه برهکان لیوه شاوه نین و پهروه بره کراو نین، زفریان روشنبیر نین و ههندیکیان به تهواوی نه خوینده وارن. له قه زای پشده برا ته نیا یه که فهرمانبه بری حکومه تی تیدا نیه، دادگا و قوتابخانه یی لی نیه، ئهگهر چی ئهمه یه کیکه له ده و لهمه نترین قه زاکانی و لات تا ئیستا باجی تیدا کونه کراوه ته وه، له لایه کی تره وه، حکومه تی عهره به موچه یه کی زور ئه دا به سهرانی عهشایه ربق راگرتنی قانون و نیزام، هه رتاوانکاری تاوانیک ئه کا ئه توانی له مقولیه دا په نامونه یه که به دبه ریوه بردنی حکومه تی عهره به به داده به دیوه به دبه ریوه بردنی حکومه تی عهره به داده به دیوه به دبه ریوه بردنی حکومه تی عهره به داده به دیوه به داده به دیوه بردنی حکومه تی عهره به دیوه به دیوه به درد به دیوه به داده به دیوه به داده به دیوه به به دیوه به دیوه

له کاتیکدا گهلی کورد وهکو خوّی به دواکهوتویی ئەمیّنیتهوهکهچی دراوسیّکانیان پییش ئهکهون. ئهگهر نهتهوهی کورد لهناو مهملهکهتی عیراق دا خوّحومکردنیان نـهدریّتیّ، کـورد ئـهبن بـه نوّکـهری ئاغایـانی عهرهب.

پەروەردە

له کوردستانی خوارودا 79 قوتابخانه ههیه. له 27 یان دا ریگه به زمانی کوردی دراوه. لـهوانی تـردا عهرهبی ئیجباریه، جگه له چهند قوتابخانهیهکی کهم. که تورکی تیّدا ئهوتریّتهوه.

له و 27 قوتابخانهیهی باسکران 16 یان تهنیا 1 پۆلی تیدایه. ئهوانی تری سهرهتایی و ئامادهیین. له ناوچه کوردییهکاندا قوتابخانهی ناوهندی نیه، جگه له 2 متهوهسیته له سلیمانی و ههولیر، ئهوانیش تهواو نین.

له سهرانسسهری کوردسستانی خوارودا 8 قوتابخانسهی کچان ههیسه، تهنیا لمه 1 قوتابخانسهیان دا.... دانیشتوانی کوردستانی خوارو بسهرهوژوری (800.000) کهسسه، بسهراوردی بکسه لهگسهل 528 قوتابخانسهی ئالبانیا و 432 قوتابخانه له فهلهستین، لهگهل کوردستانی خوارو و ژمارهی زوّری دانیشستوانی و تسهنیا 79 قوتابخانه. بۆ بەراوردى سياسەتى حكومەتى عەرەب لە بوارى پەروەردەدا لە پيۆرەندىدا لەگەڵ كورد. ئەم نمونەيەى خوارەوە بەسە بۆ نيشاندانى سياسەتى بە ئەنقەستى حكومەتى عەرەب بۆ لەناوبردىنى شينەيى رەگەزى كورد. لە دەسكەوتى ليواى بەغداد (38%) سالانە تەرخان ئەكرى بۆ پەروەردەى عەرەب لە ليواى بەغداد. كەچى لە سليمانى تەنيا (1%) ى داھاتى ليوا تەرخان كراوە بۆ پەروەردە لەو ليوا كوردىيەدا.

بۆ پیشاندانی ئەقلّی بچوک و زۆردارانه تەنانەت لە مەسەلە بچوکەکانیش دا. حکومەتی عەرەب كەلوپەلە کۆن و بیکكەلکكەکانی خۆی ئەدا بە قوتابخانە نەعەرەبییەکان و كەلوپەلە نویکانی بۆ خۆی ئەدا. ئەم كارە منالانەیە بەناوی حکومەتیکەوە كە بۆ سەربەخۆیی ئەگری بە بی ... جیگەی پیکەنینە ئەگەر جیگەی داخ نەبی. پەروەردە بە گرنگترین بەشی ژیانی نەتەومیی دانراوه، لەومی سەرەومدا بە ئاشكرا دیارە كە تەنیا مەسسەلەی كاتە، ئەگەر كورد لە ژیر زالیتی عەرەب دا بەجیبهیلاری، كاتی سەربەخۆیی تەواوی خۆیان بە دەس بهینن، زمان و فەرھەنگی كوردی لەمان ئەكەوی.

سهلماندن: فایل و دۆکۆمننته رەسمیهکان.

بەرنامەى پەروەردە كە لە كوردىستان جێبەجێ ئەكرێ ھەمان بەرنامەيـە كـە بـۆ قوتابخانـەكانى عـەرەب دانراوە لە سەرانسەرى عيراق، ئەمەيش پێچەوانەى راسپێرييەكانى ليژنـەى ھەمىشـەيى ئينتيدابـﻪ و ليژنـەى ليكۆڵينەوەى تێلكى پاولسەن. لەوەش زياتر پێچەوانەى سايكۆلۆجى و كاراكتەرى منالانى كوردە كە لـە رەگـەز و كاراكتەرنا لەگەڵ منالانى عەرەب نا جياوازن. ھـەروەھا ئەمـە بـﻪ ئاشـكرا پلانێكـى رێكخـراوى حكومـەتى عەرەب بە سەر ھاولاتيانى نەعەرەب نا.

جیّگهی سهرنجدان ئهبیّ که تیبینی بکری له سهرانسیهری کوردستان دا هیچ کولیّجیّکی راهیّنان یا فیرگهیه کی تعکنیکی نیه. لهبهر ئهوه دیمهنی پاشه پوری منالانی کورد سهقه ت و به ئهنقه ست نهوهی داهاتو لیّوهشاوه نابن بوّ وهرگرتنی پلهو پایهی رهسمیی و بهریّوهبهرایه تی. له ماوهی 10 سالی رابردودا حکومه تی عهرهب 120 قوتابی ناردوه بوّ ئهوروپا بوّ ئهوهی له بابه تی جیاوازدا خویّندن تهواو بکهن، لهمانه تهنیا 2 که سیان کوردن.

کاری گشتی

له کاتیک با ئیمه له قهرنیک باین ههر نهتهوهیهک بق پیشهوه بهره و شارستانی و گهشهکرین ئهروانی، ئهبینین شارو گوندهکانی کوربستان له ئهنجامی فهراموش کربنی ئهنقهست با ویران ئهبن. حکومهتی عهرهب تهنیا یهک قوتابخانهی بق کچان له سلیمانی کربوتهه ئهویش 2 پوله. قوتابیهکانی ئهم بو پوله له یهک ژوربا ئهخوینن، چونکه ژوری تریان نیه ههر پوله له ژوری خویها بخوینی، لهلایهکی ترهوه حکومهتی عهرهب ملیونهها روپیهی سهرف کردوه له دروستکربنی مهخفهری پولیس و...هند. بو بههیزکربنی دهسهلاتی.

ئاودان و كشتوكال

له سەرانسەرى كورىستان ىا بائىرەيەكى ئاومانى لى نيە، كەچى حكومەتى عەرەب لەو لاوە ھەرچى لە توانانا بوه كرىويەتى بۆ بامەزرانىنى بائىرەى ئاوبان و كشـتوكالْ لە ناوچـە عەرەبىيـەكان با. ناو بـە ناويش، يارمـەتى فەلاحەكانى عەرەبى باوە بە بانى قەرز...ھتد، بەلام جوتيارانى كورىي فەرامۆش كرىوە. سەرەراى باواى يـەك لەسـەر يەك، حكومەتى عەرەب فەرمانبەرانى تەكنىكى لىۆرەشاوەي بانەمەزراندوە بى باشكرىنى تـوتنى كـورىي. ئاۋەلـىدارانى كورد لە ھەۋارى بان، ئەبى باجى زۆر بدەن كە لە گەشەپىدانى ولاتەكەي خۆيان با خەرج ناكرىتەوە.

تەندروستى

کوردستان بیّهشه له دامهزراوی تهندروستی، به پیچهوانهی ناوچه عهرهبییهکانهوه که بارودوّخی ئهوی به تهواوی جیاوازه. به ئهندازهی تهواو دکتور له کوردستان دا نیه. حکومهتی عهرهب گوی ناداته تهندروستی خهلّک. بهسه بوّ رونکردنهوه که حکومهتی عهرهبی هیچ بایهخیّکی نهداوه بوّ بهرگری له نهخوّشی ئاوله.

من خوّم کاتی موتهسه پیفی سلیّمانی بوم داوام کرد نهخوّش خانهیهک له سلیّمانی بکهنهوه، وهلّامی وهزیری عهرهب نهوه بو که له بودجه ا پاره نیه. ههر لهم کاته دا موتهسه پیفی عهرهبی موسلٌ داوای پارهی کرد بوّ دروستکردنی زیندانیّکی نویّ، کهچی حکومه ت به بایه خیّکی زوّرهوه مهسهلهی دابینکردنی پارهی پیّویستی موّ ئهم مهدسته وهرگرت.

بەراورىكرىنى فەرمانبەرانى گەزىيت لە كورىستان، لە پىش لىژنەى تىلكىدا و لە سالىي (1930) دا.

ژمارهی فهرمانبهرانی کورد له پیش لیژنهی تیلکیدا:

ههموی	نەكورد	كورد	ىائىرەكانى حكومەت
57	14	43	دارایی و ناوخق
13	3	10	ىاد
55	17	38	ىائىرەكانى تر

ژمارهی فهرمانبهرانی کورد له 1930دا:

ههموی	نەكورد	كورد	ىائىرەكانى حكومەت
71	27	44	دارایی و ناوخق
16	7	9	ىاد
51	40	11	ىائىرەكانى تر

تیبینی: سەرژمیری سەرەوە لیواکانی دیاله و کوتی تیدا نیه، چونکه هەمو فەرمانبەرەکانیان عەرەبن.

پێوەندىيەكانى كوردو كلدۆ – ئاسورى

کورد هاودهردیه کی بههیزی لهگه ل کهمایه تیه نه عهره به کانی ولایه تی موسل ههیه، سهباره ت به خواسته کانیان بو ناننان به بونی نه ته وایه تیان دا و بق پاراستنیان له زالیتی عهره ب. فروفیل ی به درده وامی فهرمانبه رانی عهره بو ورووژاندنی ههستی ناحه زانه ی کورد و ئاسوری دژی یه کتری، ههرچه نده حکومه تی ناوه ندی ئینکاری ئه کا، به رونی بق ههردو گهل ده رکه و توه عمیر ده ده رفز فه که که و موته سه پیفی سلیمانی، له باشترین هه لویست دایه بق ئه وه ی به لگه ی هه بی بق ئه مه و یارمه تیده ریکی باش بی بق وریا کردنه و ی کورد له م پروپاگه نده فیل بازانه یه.

به دامهزراندنی خوّحوکمکردنی ناوچهیی، ههر کوّسپیّ لـهم رێیــهدا هــهبیّ تــهخت ئــهبیّ. دوّســتایهتی و هاودهردی که ئیّستا له نیّوان کوردو دراوسیّ نهعهرمبهکانیدا ههیه، قولّتر نُهبیّ. خواستهکانی ئیمه خواستهکانی ئهوانه، گازاندهکانیشمان گازاندهکانی ئهوانه، ههردو گهل یهککهوتون له ئارهزوی شیّوهی ئهوروپاییو پیّشکهوتن دا، یهککهوتن لهگهلّ شارستانیّتی روّژئاوایی و، رقیان له گهلانی روّژئاوا نیه.

ئیمه نارازین لهوهی حکومهتی عهرهب رقی له داهینان و پیشکهوتنه... عهریزهدهرهکانتان لهگهل نوینهرانی تری گهلی کورد نامادهن بو کوبونهوه له جنیف یان ههر جیگایهکی تر لهگهل نوینهرانی کهمایهتیهکانی عیراق، لهژیر سهرپهرشتی کوههلهی گهلان دا ههر نوقتهیهک رونکردنهوه یان پیکهاتنی ههر دولای بوی، به خوشیهوه باس بکهن و بریار بدهن. له نهنجام دا نامادهین لهگهل کهمایهتیه نهعهرمهکانی تردا پیکهوه له جنیف لهژیر سهرپهرشتی کومهلهی گهلان لهگهل نوینهرانی حکومهتی ناوهندی له بهغداد و هیزی ئینتیداب کوببینهوه، بو لابهلاکردنی هیمنانهی مهرجهکانی به دهسهینانی ماف و ناواتهکانمان.

تۆفىق وەھبى (FO371 ى 15311).

راسييرييهكاني

لیژنهی ههمیشهیی ئینتیداب بق ئهنجومهن له 19 ههمین کوّبونهوهی لیژنهی ههمیشهیی ئینتیداب له جنیف له نوّقهمبهری 1930 یا کراوه: راسینرییهکان

2. ىاوا له دەسەلاتى ئىنتىداب بكرى تا بزانى ئىجرائاتى تەشرىعى و ئىدارى بانراۋە بىق دابىنكرىنى ئەو ھەلويستەي كوردەكان پىيان رەۋا بىنراۋە، بە باشى خراۋەتە كارۇ بە باشى جىنبەجى كراۋە.

عەرىزەدەرەكانتان بەرىزەوە رونى ئەكەنەوە تا ئەمرۆىش، ھىچ رىوشوىنى ئانەنراوە لەلايەن حكومەتى عەرەبى عىراقەوە بۆ جىنەجىكىرىنى راسپىرىيەكان...ھتد. عەرىزەدەرەكانتان ھەنـدى دۆكۆمىنىت لەگـەل ئەمـەدا دەخەنە بـەردەمتان، پىشـانى ئـەدەن ژمـارەى فەرمانبـەرانى كـورد ئىسـتا كـەمتر كراوەتـەوە لـەچاو ژمـارەى فەرمانبەرانى كورد ئىسـتا كـەمتر كراوەتـەوە لـەچاو ژمـارەى فەرمانبەرانى كورد لە كاتى ھاتنى لىژنەكەى تىلكى پاولسەن دا.

پێوهندىيەكانى نێوان نەتەوھى كوردو نەتەوھى كلدى ئاسورى

عەریزەدەرەكانتان بەریزەوە رونی ئەكەنەوە بۆ لیژنەی ھەمیشەیی ئینتیداب كە بەردەوام ھەندی بهیانات كراوە دژی دانی ماف و خواسته رەواكانی كورد، ھەمان شت بەرامبەر نەتەوەی كلدی ئاسوری گوایا یەكی لە ھۆیەكانی ئەوەی خۆحوكمكردنی ناوچەییان نادریّتی، ئەوەیە دژمنایەتیەكی دیرینه لەنیوان ئەم دو گەلەدایه، ئەمە بە تەواوی ناراستە، گەلەكەم و كلدی ئاسوری ئەتوانن بە ئاشتی و تەبایی پیكەوە بژین، بۆ نمونە گوندی بادی، تەنیا ھۆ بـۆ ئەوەی ھەنـدی جار ناخۆشـی رو ئـەدا لـه نیوان جوتیاره نخویدندەوارەكانی كورد و جوتیارانی ئاسوریدا، سیاسەتی بە ئەنقەستی حكومـهتی عـەرەبی عیراقـه بـۆ دوستكردنی دوژمنایەتی له نیوان ئەم دو گەلـەدا كـه خزمایـهتی خوینیان پیكـەوە زۆرتـرە وەك لەگـەل عەرەبی عیراق. ھەردوكمان، گەلەكەی من و كلدی ئاسوری شتی ناوخۆیی زۆریان ھەیە، بەلام گەلەكـەم زۆر لەو سیاسەتە توپە ئەبن، كاتی پشیویەكی بچوک دروست ئەبی، دەسبەجی ھیزە ئاسـوریەكان ئـەنیردرین دری گەلەكەم. چۆن ئەتوانی پیوەنـدی دۆسـتانه بمینـی كـاتی حكومـهتی عـەرەب ئاسـوریە چەكـدارەكان دروسى ئاسـوریەكاننان بكەنە سنگی ئیمە و، بە پروپاگەندە و رینگەی تـریش ھـەول ئـەدا بیـری دروسى ئاسوریەكانمان ژەھراوی بـكا.

تۆفىق وەھبى (FO371 ى 15311).

تەلەگرافى وەزىرى موستەعمەرات

بۆ مەندوبى سامى لە عيراق ت. 166

تەلەگرافتان ژ. 201

پیشنیارهکانتان ئەسەلمیننم. عەریزەکەی تۆفیق وەھبی گەیشتە ئیرە. ئەسلەکانیت بــە پۆســتی ئاســمانی ئەخریتە بەردەم. (FO371 ی 15311)

رونکردنهوهیهک بق پوچکردنهوهی درکاندنهکانی میّجهر یقنگ نویّنـهری دهسـهلات پیّـدراوی هیّـزی ئینتیداب له عیراق دا

لاپەرەي 79 ى مەحزەرى چاپكراوى 19ھەمىن كۆبونەومى لىژنەي ھەمىشەيى ئىنتىداب.

نوینهری دهسه لات پیدراوی هیزی ئینتیداب، درکاندویه هیه پهرهگرافی 1 دا له ژیر سهردیپری "ههلویستی کورد و مهسیحی و کهمایه تیه نهموسلمانه کان" دوای دیباچه یه که تیایدا میجه ریزنگ و تویه اتی که مهسه لهی کورد و هی مهسیحیه کان له جهوهه ردا یه کیروگرفته. ئهلی عهریزه ی کورده کان و مهسیحیه کان پیشکه شکراوه به کومه لهی گهلان، چونکه له و پهیمانه دا که تازه له نیوان حکومه تی خاوه ن شکوی بریتانیا و حکومه تی عیراق دا به ستراوه هیچ ماده یه کی تایبه تی تیدا نیه نه بو پاشه پوژی کوردو نه بو هی کهمایه تیه نه موسولمانه کان.

لە پەرەگرافى 2 ىا مێجەر يۆنگ ئەڵێ لەبەر ئەوەى ئەم ئيشارەتە نەكراوە ھەندێ كەسـانى نــاو ئــەوان لايان پێويىست بوە كە مەسەلەكەيان بخريتە بەردەم ئەنجومەنى كۆمەلّە.

عهریزهدهرهکان عهریزهکانیان پیشکهش کردوه به کۆمهلهی گهلان، نه به تهنیا لهبهر ئهوهی باسی کورد له پهیمانهکها نههاتوه، بهلکو لهبهر چهوساندنهوهی ریّکخراو و ئینکارکردنی ماف و خواسته رهواکانی کورد.

تيبيني

ههرچهنده گهل عهریزهدهره پیشنیار بق کوّمه لهی گهلان بکا لهگهل ههمو ریزیک با به خوّیها رائهپهرموی که بق کوّمهلهی گهلان بک موردو که بق کوّمهلهی گهلان که ریوشوینی گونجاو ئهبوایه لهلایهن هیّزی ئینتیدابهوه بابنرایه بق پاراستنی کوردو کهمایه تیهکانی تر، پیّش ئیمزا کربنی پهیمانه که. نیشانه به لائیحهی قانونی زمان، عهریزهدهرهکه زانیویهتی که حکومهتی عهرهبی عیراق نیازی وایه زانینی زمانی کوردی بکا به پیّوانهیه کی بهس بق بامهزراندنی فهرمانبهران له ناوچه کوردیبیکان با، بیّ ئهوه ی گوی بدریّته ئهوهی له نهتهوهی کورد بن.

میّجهر یۆنگ زیاتر ئەدرکینی کەوا ئیستا باوەریّکی فراوان بلّاوبۆتەوە کە ئەنجومەنی کۆمەلّەی گەلان راسپیّری کردوە، دەولّەتیّکی کوردی سەربەخۆ لە کوردستانی خوارودا دابمەزری، ئەو نازانی ئەوانە باسی چی دەكەن. عەریزەدەرەكەتان رونی ئەكاتەوە ئەبیّ زۆر بە زەحمەت چاوەروانی ئەوە بن كورد خەیالّە تەكنیـەكانی قانونی دەولی تیّبگەن، بیری ئۆتۆنۆمی نەتەوھیی و سەربەخۆیی ئازاد تیّكەلاو ئەكەن. تیّكۆشانیان بـۆ داوای ئۆتۆنۆمی ناوچەیی لەسەر ئەرزی خۆیان لەناو مەملەكەتی عیراق دا، لەسەر بنچینەی ئەو بەلیّنە دیاریكراوانەیە كە لەلایەن حكومەتی خاوەن شكۆی بریتانیا و حكومەتی عیراقەوە دراوە. كۆپیەكی لە پاشكۆدایە.

گیرانی کورد له سلیمانی

نویّنـهری دەسـهلات پیّـدراوی هیّـزی ئینتیـداب میّجـهر یوّنـگ، لای لیژنـهی ههمیشـهیی ئینتیـداب درکاندویهتی (بروانه ل79 ی راپوّرتهکه) که ئهوه به تهواوی ناراسته که ههنـدیّ کهسـی کـورد لهسـهر ئـهوه گیرابن که عهریزهیان بق کقمه آهی گهلان ئیمزا کردوه. (میجهر یقنگ ئه آن: بیکومان ئهمانه به ته واوی ناراستن) ئه آن گیرانه کان له نه نجامی پشتویه کی بچوک دا بوه له کاتی هه آبژاردن دا له سلیمانی. ته نیا دو که سله وانه ی عهریزه ی جقراو جقریان ئیمزا کردوه، هیشتا له زینداندان تقمه ته کانیشیان به پی ماده کانی ماده کانی کاد؛ 55؛ 85؛ 218 ی قانونی سزادانی به غداده. ههر قسه یه که له باره ی ئه وه وه که که سله سهر ئه و خرابیته زیندانه وه که عهریزه ی دابی به کقمه آمی گهلان، بیگومان هیچ و پوچه.

عەریزەدەرەكەتان ئەتوانى زەن بكا كە مىجەر يۆنگ ئەم شىتانەی ىركانىدوە بە ھۆی فەرامۆشكردن و نەبونى شارەزایى تەواو لە كاراكتەرى حكومەتى عەرەب و كردەوەكانى. عەریىزەدەر ئەتوانى لىژنىەى ھەمىشەيى ئىنتىداب دلنیا بكات لەوەى ھەر لىكۆلىنەوەيەكى ھەر ئەوروپاييەك لەم ولاتەدا ژیابى، پشتیوانى لە بۆچونەكەى من ئەكا كە ئەو قسەيە ھىچ و پوچ نيە، بەلكو سابىقەى پىشوى ھەيە. ئىفادەى ئىمزاكراوى 2 كورد لەوانەى لەم مەسەلەيەدا بون، لە پاشكۆى ئەم نامەيە خراوە.

عەربۆەدەرەكەتان پى لەسەر مەترسى دوبارەبونەودى ئەم كردەودىيە لەلايەن فەرمانبەرانى حكومەتى مەربەب و پۆلىسەود، نەك ھەر بەرامبەر بەو كوردانەى ئەم عەريزانەيان بە ئۆدە باود، بەلكو ھەرودھا زۆر بە توندتر بەرامبەر بەو مەسىحيانەى كە ئەوانىش عەريزەكانى خۆيانىيان پىشىكەش كىردون، مەگەر رىنمايى بىرايكراو لەلايەن ھىزى ئىنتىلابەود بدرى بە موتەسەريەكان. كە ئەوان بە شەخسى بەرپرسن لەھەر سزايەك و، موتەسەريەيش لە قايمقام، مودىر، پۆلىس...ھتد بەرپرس بكا لە ھەچ كارى درى ئىمزاكەر و عەريزەدەر چكورد و چكەمايەتى تر نەكرى، تەنيا مافى خۆيان بەكارھىناود ودكو كۆمەللەي گەلان ئاگادارى كىردون. بىق پىشاندانى خواست و شكاتەكانيان بە كەنالى گونجاو و بە پىيى رىوشوىنى دروست. ئىستا تۆلە لەوانەي پىشتىر ئىمزايان كردود ئەسەن، بە ئەودى بە زۆر كەفالەتيان لى بىستىنن كە دەس ودر نەدەنە كارى سىاسىي

عهریزهدهرهکهتان خوّی که نویّنهری دهسه لات پیدراوی کورده و له دایکبوی سلیّمانیه، دور خراوه ته وه بو به نادد، ههرچهنده خوّی حهز نهکا بگهریّتهوه مالهکهی له سلیّمانی.

نەتەرايەتى

مینجهر یونگ درکاندویهتی (بروانه ل80 ی راپورتهکه): "راستیهکهی ئهوهیه، بـو کـورد و ئاسـوری، تهنیا چاره لهوهایه که خوّیان به عیراقی دابنین و لهلایهن حکومهتی عیراقیشهوه وهها سهیر بکریّن".

عەریزەدەرەكەتان سەرنجی لیژنەی ھەمیشەیی ئینتیداب رائەكیشی، كورد حەز ئەكەن ببن بـه رەعیـەتی دلسۆزی خاوەن شـكۆ مـەلیک فەیسـهل، ئەگـەر نەتەوایـەتی خۆیـان وەكـو ناسـنامەيەكی جیـاواز بهیلانـەوە. عەریزدەرتان پیشنیار ئەكا كە چیتر ھەق نیە كورد بە عەرەب یان بە عیراقی بانگ بكرین، چونكە ئەمە وەكـو ئەوە وایه بە كابرایەكی ئایریش بلین ئینگلیز.

پەيمانى ئەنگلۇ - عيراقى كە لە 30 ى جونى 1930 دا لە بەغداد ئىمزا كراوه.

عەریزەدەرەكان بەریزەوە ئاگاداری لیژنەی ھەمیشەیی ئینتیداب ئەكا كە لە پەیمانی باسكراودا كە تازە لە بەغداد ئیمزا كراوە، ھیچی تیدا نیە بۆ ئەوەی ری نەدری بە بەكارھینانی ھیزی ئاسىمانی بریتانی لەلایەن حكومەتی عەرەبەوە بۆ سەركوتكردنی پشیوی ناوخۆ كە لە ئەنجامی حوكمی خراپ و فەرمانرەوایی خراپ دا دروست ئەبی، تا ئەو كاتەی حكومەتی عەرەب لای وابی ھیزی ئاسىمانیی بریتانی له پشته، كار نەكا بۆ نەھیشتنی حكومەتی خراپ، حوكمی خراپ و چەوساندنەوە. (FO371 ی 15311).

بەیانی مەندوبی سامی بەریتانی له عیراق له 24 ی دیسەمبەری 1922 دا.

حکومهتی خاوهن شکوّی بریتانیا و حکومهتی عیراق، دان ئهنیّن به مافی ئهو کوردانه که له ناو سنوری عیراق دا ئه ژین، بو نهوی حکومهتیّکی کوردی لهو سنورانه دا دامه زریّن و هیوادارن که تاقمه کوردییه جیاوازهکان، به زوترین کات له ناو خوّیان دا بگهنه ریّککه وتنیّک له سهر شیّوهی ئه و حکومه تهی خوّیان ناره زوی نهکهن، له و سنوره دا که نهیانه وی دریّن بییّته وه. دهسته یه کی نویّنه رایه تی به رپرس بنیّرن بو به غداد، بو باسی پیّوه ندیه سیاسی و نابوریه کانیان لهگه ل حکومه تی خاوهن شکوّی به ریتانیا و حکومه تی عیراق. (FO371).

5. 5. 6. ئىفادەي 2 كەسايەتىي گيراوى كورد بۆ كۆمەللى گەلان

ئىفاداى تۆفىق قەزاز:

من میرزا تۆفیق کوری حاجی ئەحمەدی قەزاز خەڵکی سلیّمانی، سویّند ئــەخۆم بــه خــوای گــەورە كــه ئیفادەكەم لە خوارەوە دەربارەی گیرانم لە 6 ی 9 ی 1930 دا بە تەواوی راستە.

- 1. له 6 ی 9 ی 1930 با له دەوری سەعات 3 ی پاش نیوەرۆبا، له کاتیک با لەگەل خیزانەکەم با له و مالی خوم بانیشت بوم، هینری عەرەب و پۆلیسنی عەرەب دەوری مالەکەیان بام و هەلیانکوتایه سەر مال و خیزانەکەم. چەکىلار بون به تفەنگ و چەکی لیوایی. بی ئەودی هۆیەکانم پی بلین، منیان گرت. کردەودەکەیان پیچەوانى قانونی عیراقی بو، هاوسەرەکەم خۆی تی هەلقورتان، هۆیەکانی لی پرسین و نارەزایی دەربری، چونکە هەیئەتی ئیختیارییهیان بهپی قانون لەگەل نەبو... هەرودها نارەزایی دەربری لەسەر ئەودی پیشتر ئینزاری ئاسایی نەکرابوین. لەبەر ئەود هیزدکه و پۆلیسەکان تورە بون و تفانگیان له هاوسەرەکەم راکیشا، به زۆری چەک منیان له مالەکەم دەرهینا و به پاسەوانیی هیزدکه و پۆلیسەکان بردمیان بو زیندان. له ریگه سوکایهتییان پی کردم و به دریژایی ریگای زیندان، زمانیکی زور نزمیان بهکارهینا، لەویش 10 کەسی تر له هاوری کورددکانم به هەمان شیوه گویزرابونەود بۆ ئەوی. تا سەعات 11 ی شەو له زیندان ماینەود. لەم ماودیەدا زور به خراپی ردفتاریان لەگەل کردین، دوای ئەود به دەستی کەلەپچەکراودود ئیمهیان گویزایەود بۆ کەرکوک. دو دو پیکەود دەستمان کەلەپچە کرا بو، من 78 روژ له زیندانی کەرکوک دا مامەدد.
- 2. له ئەنجامى لىكۆلىنەورەدا بۆمان دەركەوت ئەو تۆمەتەى لەلايەن پۆلىسەوھ بۆ گرتنمان بە پال ئىمە درابو ئەوھ بو. چونكە ئىمە تەلەگرام و مەزبەتەمان ئىمزا كرد بو بۆ كۆمەللەى گەلان و دەسلەلاتى ئىنتىداب. بىگومان ئەوەندەى ئىمە ئەمانزانى كارىكى قانونى بو، بەلام بۆ ئەوھى ئۆبالەكەى لە خۆيان لاببىن، ھەنىدى پرسياريان دەربارەى روداوەكەى 6 ى 9 ى 1930 ئەكرد، لە كاتىك دا ئەيانزانى ئىمە بە ھىچ جۆرى پىرسىدىن بەو روداوانەوھ نەبوھ.
- 3. به ئەنقەست ئیمهیان بق ماومیهک له زیندان دا هیشتهوه، بی ئهومی بماندهن به دادگا، مدعی عام ههرهشهی ههلواسینی لی ئهکردین، چونکه ئهیانوت داوای مافی خقمان له کقمهلهی گهلان کردوه، له ئهنجام دا ئیمه توانیمان بق مهحکهمهی ئیسپات بکهین که ئیمه هیچ پیوهندیهکمان نهبوه لهگهل ئهو پشیویهی لهسهرهوه بیمه کراند نهو کاته بقمان دهرکهوت هی ئهسلی گرتنهکهمان ئهوهبوه که داوامان ناردوه بق کومهلهی گهلان، بهوسا مهحکهمه بهری داین. یهکهمین پرسیار که مهحکهمه لیمی کردین ئهوه بو: "بقچی عهریزهتان داوه به کقوسا مهحکهمه بهری داین. یهکهمین چرسیار که مهحکهمه لیمی کردین ئهوه بو: "بقچی عهریزهتان داوه به کفوسا مهحکهمه گهلان؟". نهو شایهتانهی هینرانه بهردهمی دادگا له لایهن پقلیسهوه، سویندیان خوارد به ناشکرا

وتیان ئیمه له و توّمهتانه بیبهرین، وتیان کهوا لهلایهن پوّلیسه وه هه پهشه ی مردنیان لی کراوه تا شایهتی دروّمان لیّ بدهن. به لام شایهتهکان راستیان وت چونکه سویندیان خواردبو، نهیانزانی دادگا حوکمیّکی بیّ لایهن نهدا. نهمه نهوه نیشان نهدا شایهتهکان راستییان وتوه، ههرچه نده لهلایه ن پوّلیسه وه هه پهشهیان لیّ کرابو.

4. کاتی مهحکهمه بهری دام و گهرامهوه بی سلیمانی، دائیرهی پی لیس ناردی به دوم داو داوایان لی کردم که فاله تیان بدهمی، پییان و تم له به رئه وهی عهریزهم داوه به کومه لهی گه لان، داتوانن باوه په من بکه، له وهیش زیاتر لیره به دواوه نابی کاری سیاسی بکهم، نابی ئیتر مهزبه و شکاتنامه بنیرم بی کومه لهی گهلان. وهکو تیگهیشتم ئهیانه ی گیچه لم بی دروست بکهن، به لام من ره فزم کرد که فاله تیان بدهمی لهو کاته وه پیلیس چهند جاری داوایان کردوم و داوایان لی کردوم که فاله تیان بدهمی، بردمیان بی به شی جینائی بی دانی زمانه تی پیویست ئه گینا ئهمنیرن بی زیندان.

5. من خاوهن زهویم و تاجیرم له سلیمانی، له ماوهی ئهم گیرانهم دا نزیکهی (10.000) روپیه زهرهرم لی کهوتوه، لهبهرئهوهی بهردهوام پۆلیس بانگم ئهکهن و به بیانوی جۆراوجـۆر زۆرم بـۆ ئههینن، نهمتوانیوه دهس بکهمهوه به ئیشهکهم، زهرهرهکانم تا دی زیاد ئهبی. بهغداد. 23 ی مئهرزی 1931.

ئيمزا حاجى ئەحمەد قەزاز زادە (تاجير تۆفيق قەزاز) (FO371 ى 15311).

ئیفادای شیخ قادری حهفید:

من. شیخ قادری کوری شیخ سهعید خه ٔلکی سلیّمانی و برای گهنجتری شیّخ مهحمود. سویّند ئهخوّم بـه خوای گهوره که ئیفادهی لای خواروم دهربارهی گرتنم له روّژی 6 ی 9 ی 1930 دا راسته.

- 1. له کاتیک با من له مالی خوّم با لهگهل خیزانهکهم بانیشت بوم، بهوروبهری سهعات 3 ی پاش نیوهروّ، مالهکهم کتوپر لهلایهن هیّزی عهرهب و پوّلیسهوه باگیر کرا، بهبی هیچ ئاگابارکربنیّکی پیشه کی خیزانهکهم و بهبی موختار و ههیئهتی ئیختاریه، ههلیانکوتایه سهر مالهکهم به تفهنگ و چهکی لیوایهوه، منیان گرت و گویّزایانههوه بوّ زیندان، لهگهل 10 کهسی تری ناسیاوم حهبسیان کربین، لهم ماوهیه تا سهعات 1 کینوه شهو به خراپی رهفتاریان لهگهل کربین، بوای نهوه بو بو کهلهپچهیان کربین و به پاسهوانیی هیّزی عهرهب و پوّلیس که چهکدار بون به تفهنگ و چهکی لیوایش رهوانهی کهرکوکیان کربین، لهوی له زیندان گلیان باینهوه، من 70 روّژی لی بوم.
- 2. ئەو تۆمەتەى پۆلىسى سىلىمانى بە پالىان دابوم بە كورتى ئەوە بو: "بۆچى ئىمە مەزبەتە و تەلەگراممان ناردوە بى كۆمەلەى گەلان و وەزارەتى دەرەوەى برىتانيا؟". ئەگەرچى ئىتىھامىان كردىن بەوەى ئىمە دەستمان ھەبوە لە پشىتوى 6 ى 9 ى 1930 دا. بەلام ئىسىپات بو ئىمە ھىچ پۆوەندىيەكمان بەو روداوەوە نەبو. گىرانەكەمان بە تەنيا بەو ھۆيەوە بو، چونكە مەزبەتەمان ناردبو بى كۆمەلەى گەلان. ئەمەيش ئەتوانىي بەوە ئىسپات بكىرى كە پىۆلىس پرسىيارى لى كىردىن: "بىۆچى لە لاى كۆمەللەى گەلان شىكات ئەكەين؟".
- 3. دوای 70 روّژ گیران له کهرکوک و دوای ئهو ههمو رهفتاره خراپهی لهگه لیان کردم، به پاسکراوی بردمیان بق لیوای ناصریه و لهوی بهریان دام بهو مهرجهی ناصریه بهجیّ نههیلّم و نهگهریّمهوه بـق سلیّمانی. زهمانهتی (5.000) روپیهیان لی وهرگرتم. دوای مانهوهی 39 روّژ له ناصریه، گویزامیانهوه بـق بهغداد. ئهمجارهش به پاسهوانهوه. له بهغداد زهمانهتی (5.000) روپیهیان لی وهرگرتم و بـهریان دام بـهو مهرجـهی نهگهریّمهوه مالّی خوّم. دوای گیرانم له سلیّمانی، هیّزی عهرهب و پولیس مالهکهیان پشکنی بوم. ئهنسهری بهرپرسی پشکنین نـاوی لازم محهمهد بـوه، دوای

پشکنین: زوّر شتی به نرخ وهکو زیّر و خشلّی خیّزانهکهمیان بردوه. ههندیکیان داوه هوه. هیّشتا ههندی پارچهیان گل داوه ته وه. مالهکهم لهو کاته وه له ویّر چاودیری پوّلیس و هیّزی عهرهبدایه. لهبهر ئهوه ناچار بوم خیّزانه کهم بگویّزمه و بوّ به غداد، ههمو کهلوپهلی نهگویّزراوه و مولّکه کانم به جیّهیّشتوه و کهسم نیه چاوی لتّان می.

4. ئەو ئىتىھامەى ئىمەى پى گىراين، ھىچ پىوەندىەكى لەگەل ھەلىرارىن و پشىنوى 6 ى 9 ى 1930 نەبو، بەلكو وەكو لە پىشەوە وتىم بەتەنيا ئەگەرايەوە بىق ئەودى مەزبەتەمان نارد بىق كۆمەللەى گەلان و حكومەتى بريتانى. يەكەم پرسيارى پىقلىس دەربارەى شىكات و مەزبەتەكانمان بو. لە مەحكەمەدا ئەوە ئىسپات بو كە ئىمە ھىچ پىرەندىەكمان لەگەل پشىنويەكە نەبوە، بەلكو ئەگەرايەوە بىق ئەو ھۆيانەى لەسەرەوە رونم كرىنەوە.

5. من خاوهن زهویم له سلیّمانی و به داهاته کانی ئه ژیم که ئیّستا لیّی بیّ به ش کراوم. به هوّی گیرانم و دورخستنه وهم مولّکه کانم ویّران و توشی زهرهر بون، جگه لهوانهی وهکو لهسه رهوه باسم کرد لیّم سه نراوه.

من هيشتا له و بارو دۆخەدام كه باسم كرد. بهغداد (23 ى مئەرزى 1931)

ئيمزا: حەفيد زاده شيخ قادر خەلكى سليمانى. (FO371 ى 15311).

5. 5. 7. مەزبەتەي خۆيبون بۆ كۆمەللەي گەلان

كۆمەللەي نەتەرەيى كورد

كۆمىتەي ناوەندى

ديمەشق

رۆژى 17 ى ئەيرىلى 1931

بۆ سكرتيرى گشتى كۆمەللەي گەلان، جنيڤ

كەورەم

کۆمیتهی ناوهندی کۆمهلهی نهتهوهی کورد (خویبون)، شهرهفی ئهوهی ههیه سهرنجی پـر بـهزهیی کۆمهلهی گهلان رابکیشنی بو مهسهلهی له ژیرهوه باسکراو:

نەتەوەى كورد كە داواى ماڧە پىرۆزەكانى ئەكا، خواستەكانى ئىستايش وەكو جاران لەسـەر بنچىنـەى سەرەتاى رىزگرتنى ماڧى نەتەوەكانى تر ھەروەكو ئىمەيش ئارەزو ئەكەين رىزى ماڧەكانمان بگىرى، ھـەروەھا ھى نەتەوەى خوشكمان كلدى ئاسورى.

به لەبەرچاو گرتنی ئەم سەرەتايە، كۆمىتەى ناوەندى بە ھاودەرىيەوە ئەروانى بىق ئەو رىككەوتنەى كوردەكانى كوردىسانى خوارو لەگەڭ نەتەوەى خوشك كلىدى ئاسىورى پىنى گەيشىتون. بە ئەركى خۆمانى دائەنىيىن جارىكى كەيش پى لەسەر ئەوە دابگرىن كە نەتەوەى كوردو ھى كلىدى ئاسىورى، لە زۆر كۆنەوە پىككەوە وەكو برا ژياون.

له كۆتايىلا، كۆمىتەى ناوەندىمان پشتيوانى ئەكا لە ىاواكانى لىۆتىنانىت كۆلۆنىدل تۆفىق وەھبى بـەگ، موتەسەرىفى پىشوى سلىمانى كە لە عەرىزەى 19 ى ئەپرىلى 1931 ىا ىاوىتى، وەكو نوينەرى دەسـەلات پىدراو بەپىىى وەكالەت نامەى رۆژى 14 ى مئەرزى 1931 كە لەلايەن كوردەكانى كورىستانى خواروەوە ئىمزا كراوە.

ج. ا. بەدرخان

لەباتى كۆمىتەي ناوەندى خۆيبون

(حەلادەت عالى بەدرخان گەرەكى كوردەكان دىمەشق) (FO371 ى 15311).

5. 5. 8. ژمارهیه ک راپورت و نامه ی لیژنه ی ههمیشه یی ئینتیداب و کومه له ی که لان:

عيراق: راپۆرتى راپارد (M. Rappard)

عەرىزەي رۆژى 16 ي مەي 1931 ي مادام ئاسيا تۆفىق

له عەریزهی رۆژی 16 ی مەی 1931 ی مادام ئاسیا تۆفیق كە داویتی بە لیژنــەی ھەمیشــهیی ئینتیـداب. پرۆتیست ئەكا دژی گیرانی تۆفیق وەھبی بەگی میردی، كــوردی عیــراق لەلایــەن حكومــهتی عیراقــهوه، داوا ئــهكا مەسەلەكە لەگەل حكومەتی عیراق بــاس بـكــریخ. عــهریزەدەر ئــهلیّ تۆفیــق وەھبــی بــهگ، لــه ئــهپریلی 1931 دا. عەریزەيەكی داوه به لیژنهی ھەمیشەیی ئینتیداب دەربارەی رەفتاری نارەوای حكومەتی عیراق لەگەل كورد.

حكومەتى بریتانى، لە تیبینیەكانى رۆژى 30 ى ئۆكتۆبەرى 1931 دا. دركاندى ئەو ھۆیانەى بون بە ھۆى گرتنى تۆفىق وەھبى بەگ لەلايەن نوینەى دەسەلات پیدراوى ھیرى ئىنتىداب لە دركاندنەكانى كرىنەوھى كۆبونەوھى لیژنەى ئینتیداب دا لە جونى 1931 دا. بە دریدژى باسكراوھ، لەبەرئەوھ حكومەتى خاوھن شكۆ شتیكى زیادى نیە بیخاتە سەرى. بەم دركاندنە دەرئەكەوى، كە تۆفىق بى ھیچ مەرجى دو حەفتە دواى پیشكەشكرىنى عەریزەكەى مەدام تۆفىق بەردراوھ.

هاوكارەكانم لەبىريان عەرىزەكەى ئەپرىلى 1931 ى تۆفىق وەھبى لە دواى كۆبونەوەى لىرنەى ھەمىشەيى ئىنتىداب دا باس كرا. دەربارەى شكاتەكەى عەرىزەدەر لە بابەت گىرانى مىردەكەيەوە، لام وايە لىرنەيش موافىقە ھىچ كارى پىويست نيە مادەم وەكو بە تىيىنيەكانى حكومەتى بەرىتانىدا دەرئەكەوى، تۆفىق وەھبى بەگ شەش مانگ لەمەوپىش بەرىراوە. (FO371 ى 10638).

تيبيني لهسهر عهريزهكان

له 18 مین کۆبونەومى خۆیدا، لیژنه ئەم عەریزانەى خوارمومى ھەلسەنگاند، لەگەل تیبینییەکانى ھیزى ئینتیداب لەو بابەتەوم دایرشتبون. ھەر یەکئ لەم عەریزانه لەلایەن ئەندامیکى لیژنەکىەوم بـه نوسـین راپـۆرتى لەسەر دراوم. دواى گفتوگۆ، لیژنه ئەم ئەنجامگیرییانەى خوارمومى کـردوم، تیکسـتى راپۆرتـەکانى دران بـه لیژنەکە، خراونەتە پاشكۆى مەحزەرى كۆبونەومكە.

عيراق

أ. عەرىزەكانى رۆژى 23 ى سينېتەمبەر و 9 ى دىسەمبەرى 1931 ى ھورمز رەسام
 [C.P.M. 1108(a) and 1156]

تێيىنيەكانى حكومەتى بەرىتانى، رۆژى 6 ى مەى 1931 (C. P. M. 1156). رايۆرت (بروانە ياشكۆي مەحزەر)

ئەنجامگىرىيەكان

ليژنه پيشنيار ئەكا، ئەنجومەن سەرنجى ھيزى ئينتيداب رابكيشى:

1. بۆ ييويستى خاو نەكرىنەومى چاوىيرى كرىنى بارو ىۆخى كەمايەتيەكان لە عيراق ىا.

2. بۆ پێویستى ى وەرگرتنى بەڵێن لە حكومەتى عیراقى كە گەرەنتى رەفتارى بكات لەگـەڵ كەمايەتىــە رەگەزى و دىنيەكان، بەپئى دركاندنەكانى ھێزى ئینتیداب كە لە 19 ھــەمین كۆبونــەوەى لیژنــەدا باســكراوە، حكومەتى عیراق ئامادەيە بیدات.

3. ئاگاداركرىنى عەرىزەدەرەكان لەودى عەرىزەكانىان سەير كراود، كۆمەلەي گەلان بەردەوام ئەبى لـە بىنىنى ئەودى مافەكانى كەمايەتيەكان رىزىان گىراود، ئەمەيش بە ھاودەردىيەكى زىاتردەدە ئەكا ئەگـەر بـاودې بەينى بە نيازى باشى كەمايەتيەكان بۆ پتەوكردنى سەلامەتى و گەشانەودى دەولەتى عىراق.

ليژنه لاى وايه پيويست ناكا ئەنجومەن رابسپيرى، ھيچ كاريكى تايبەتى لەسەر ئەم عەريزەيە بكا.

ب. عەرىزەى يوسف مەلەك، رۆژى 20 ى ئەپرىلى 1931 (C. P. M. 1179)

تێیننیهکانی حکومهتی بهریتانی، روٚژی 2 ی حونی 1931 (C. P. M. 1179)

راپۆرت (بروانه پاشكۆى مەحزەر)

ئەنجامگىرىيەكان

لیژنهی ههمیشهی ئینتیداب له و بروایهدایه، گرنگی ئهم عهریزهیه بهس نیه بوّ ئهوهی بینته بابهتی راسینریهک بوّ نهنجومهن.

ج. عەرىزەكانى كورد لـه عيـراق نا، لەلايـەن حكومـەتى بريتانيـەوە نيّرىداوە لـه 20 ى فيبريـوەرى (C. C. P. M. 1140 عام 1931) و هى تۆفىق وەهبى بەگ، رۆژى 19 ى ئەپرىلى 1931 (C. P. M. 1140) و هى تۆفىق وەهبى بەگ، رۆژى 20 ى فيبريـوەرى، 27 ى ئـەپريـل، 8، 13 ى جونى 1331 (C. C. P. M. 1140, 1151, 1184 and C. P. M. 1192)

راپۆرت (بروانه پاشكۆى مەحزەر)

لیژنهی ئینتیداب 8 عهریزهی کهسایهتی و تاقمی جیاوازی کوردی له عیراق دا. لهگهل تیبینیهکانی هیزی ئینتیداب دا لهسهر ئهم بابهته، تاووتوی کردهوه، شهرهفی ئهوهی ههیه ئهنجومهن رابسپیری بق ئهوهی:

- سپاسی هنزی ئینتیداب بکری لهسهر ئهوهی به ئاگاییهوه لیکوّلینهوهکانی له شوینی خوّیها کردوه، تیبینیهکانی خوّی لهسهر ئهم عهریزه جیا جیایانه ئامادهکردوه.
- 2. داوا له هنزی ئینتیداب بکری زور بو حکومهتی عیراق ببات که ئهبی له مامه آله کردنی رهعیه ته کوردهکانی دا به گیانی لیّبوردنیّکی فراوانه وه بجو آیته و ، بهرامبه رکهمایه تیه ک شایانی ریّز لی گرتنه و ، دلسوّزیشی به ئهندازه ی ئه وه زیاد ئه کا که چهند بی ترس بی له مهترسیی مافه سروشتیهکانی که هیّزی ئیتیداب و کومه آله ی گلان به ئاشکرا سه اماندویانه .
- 3. عەریزەدەرەكان ئاگادار بكرین، كۆمەلەی گەلان بە ھەمو گەرمیـەك و بـﻪ ھاودەرىيـﻪكى زۆرتـرەوە. بەردەوام ئەبى لە دلنىياكرىنىيان لەوەى ماڧەكانىيان ریز لى گیراو ئەبى، ئەگەر باوەپى ھینا كورد بە دلسـۆزيەوە بەشدارى ئەكا لە ئاسايش و گەشانەومى دەولەتى عیراق دا.
- 4. بایهخیکی نزیکتر بدری به و دلهراوکهیهی بیگومان لهناو دانیشتوانی کوردا تهشهنهی کردوه، به هنی نادیاریی ئه و روداوانهی چاوه ریخیان ئهکا، ئهگهر پاریزگاری مهعنهوی بریتانیای گهوره که ده سال زیاتره ههیانه. بیت و بکیشریتهوه. (FO371 ی 15318).

بن سکرتیری دهولهت بن کزان نیهکان

بەغداد، 3 ى دىسەمبەرى 1931

ئەز شەرەفى ئەوەم ھەيە ئىشارەت بدەم بە نامەى نەپنى رۆژى 19 ى نۆقەمبەرتان، كۆپى وەلامـەكانى بەشى ئىنتىدابى كۆمەلەى گەلانىشى بۆ ھەندى لە عەرىزەى كوردەكانى لەگەلە.

- 1. دو لهم عهریزانه هی جهعفهر سولتان بون، من شهرهفی ئهوهم ههبو، له نامهی تاییهتی روّژی 7 ی نوقهمبهری 1931 دا سهرنجی لوّرد پاسفیلاد رابکیشم بوّ ههلویستی ئهو که رهعیهتی ئیرانه، ههروهها له لیدوانیکی ترم دا لهگهل نامهی نهینی روّژی 27 ی فیبریوهری 1931م دا. سهرهرای ئهمانه، بریاردرا عهریزهکانی جهعفهر سولتان بخرینه بهردهم کوّمهله و لیژنهی ههمیشهیی ئینتیداب، رون کردنهوهکانی درا بون دهربارهی ههلویستی تاییهتی ئهو وهکو رهعیهتیکی ئیرانی، به ناشکرا پشت گوی خراون و وهلامهکانی بهناوی شهخسی ئهوهوه هاتوتهوه، لهگهل ئهوانهی بو عهریزهدهره عیراقیهکان نوسراوهتهوه.
- 2. ئەنجامەكەى لەم كاتەدا ئەو لەبەرچاوى حكومەتەكەى خۆى، ياخىى چەك ھەڭگر جەعفەر سوڭتان دو نامەى رەسمىي لە كۆمەلەى گەلانەوھ پى گەيشتوھ، راستى ئەترسم بىرى خۆ بە زلزانى زۆر لەلا زياتر بىي، سەرنج رائەكىشرى بۆ پىوەندى لەگەل عىراق، كە حكومەتى عىراق پىي خۆش نيە ئىنكارى بكا. (FO371) ي 10638).

له فیتر کاتاستینی (Vito Catastini)، بهریرهبهری بهشی ئینتیداب،

بۆ ئەورەحمان ئاغاى پشدەرى و كوردەكانى تر

حنيْڤ، 19 ي فيبريوهري 1932

بەپى ئە بىرىارەى ئەنجومەنى كۆمەللەى گەلان لە كۆبونـەوەى 25 ى جـەنيوەرى 1932 ىا ىاويتـى، ئەز شەرەفى ئەۋەم ھەيە ئاگادارت بكەم، لىژنەى ھەمىشەيى ئىنتىداب لـە كۆبونـەوەى 21 ھـەمى رۆژى 28 ى مئەرزى 1931 دا گەيشتۆتە ئەم ئەنجامگىرىيانە:

الیژنه، عهریزهی 28 ی مئهرزی 1931 ی، به ئیمزای چهند کهسی گوایه کوردی عیراقن، تاوتوی کرد.

سەرنجىدا لە تىنىنىدكانى رۆژى 20 ى جولاى حكومەتى بەرىتانى لەسسەر عەرىزەكـە خرابونـە بەردەمى:

- 1. تیبینیه کانی هیزی ئینتیداب لیوه شاوه یی عهریزه ده ره کان پوچ ئه کاته وه، تا به ناوی کوردی عیراقه وه بدوین و بنچینه میژوییه کانی شکاته کانیشیان هه لئه ته کینی.
- 2. ئەو تىيىنيانەى غەرىزەدەرەكان، لەسەر بناغەى تىكستى قانونى سكالاكانى خۆيان دەربرپيوە، بەلام مەغناكانيان بە ئاشكرا شىواندوە.
- 4. لەبەر ئەۋە برپارى دا بە بەردەۋامى گەورەترىن بايەخ بدا بەۋ نائاراميەى لەناۋ كوردا بەردەۋامە، سەرنجى ئەنجومەن رابكىتشى بۆ ئەق چارەنوسە ناديارەى كە چاۋەرپىيان ئەكا، ئەگەر پاريزگارى مەعنەۋى بريتانياى گەورە كە 10 سال زياترە ھەيانە، بكىتسرىتەۋە، مەگەر ئەۋانىش گەرەنتى ھاۋتايان بدرىتى".

ئەنجومەن ئەم ئەنجامگىرىيانەي يەسند كرد.

لەگەڵ ئەمەىا بۆ ئاگادارىت، كۆپى راپۆرتىك لەسەر عەرىزەكەت ىراۋە بە لىژنـەى ھەمىشـەيى ئىنتىـداب لەلايەن بەرىز راپاردەۋە، ئەينىرم. راپۆرتەكە خراۋەتە پاشـكۆى مـەحزەرى 21 ھـەمىن كۆبونـەۋەى لىژنەكـە. (FO371) ى 10638).

هه لبژارده له مهحزهری 21 مین كۆبونه وهی لیژنهی ههمیشهیی ئینتیداب:

عيراق

عــەريزەى، رۆژى 28 ى مئــەرزى 1931، لەلايــەن ھەنــدى كەســەوە كــه گوايــه كــوردى عيــراقن بەرزكراوەتەوە، حكومەتى بريتانى لە 20 ى جولاى 1931 دا ناردويەتى.

راپۆرتى بەرىز راپارد

له 2 ی 3 ی 1931 دا، نهورهحمان ناغای پشدهری و ژمارهیهکی زوّر نیمزاکهری تر، له ریّگهی مهندوبی سامی عیراقهوه عهریزهیهکیان داوه به سکرتیری گشتی کوّمهلهی گهلان، شکات نهکهن له بهدر مفتاری حکومهتی عیراق و حکومهتی بریتانی بهرامبهر به کورد. تیّبینی لهسهر شهم عهریزهیه لهلایهن حکومهتی بریتانیهوه له لهندهنهوه له 20 ی جولای 1931 دا نیردراوه.

عەریزەدەرەكان كە ئیمزاكانیان بە زۆرى ناخوینریتەوە، دەسەلاتیشیان لەلایەن ھیزى ئینتیدابەوە پوچ كراوەتەوە، لە پیش ھەمو شتیک دا ئەلیین لە 1925 دا كۆمەلەی گەلان كوردىستانى بە دو مەرج خستە سەر عیراق، لە پلەى یەكەم دا بەریوەبەرایەتیەكى كوردى لە كوردىستاندا دابمەزرینری و نەتەوايەتى كورد بپاریزری، لە پلەى دوەم دا لە حاللەتیك دا كە عیاراق سامربەخى بىي و بچیت ناو كۆمەللەى گەلانلەو، ئامىنى بەریوەبەرایەتیەكى تایەتى بى كورد بەینى ئارەزوى خۇیان دابمەزرینری،

لهسهر بنچینهی ئهم ئیدیعایانه، ئهوهندهی لیژنه لهبیریتی لهگهل راستیهکانی میّـژودا جـوت نـابن. شکاتی عهریزهدهرهکان گوایه ئهو گهرهنتییانهی پیّیان درا بون به تـهواوی لهلایـهن حکومـهتی عیراقیـهوه پشت گوی خراون، حکومهتی بریتانیایش سهرکهوتو نهبوه له بـهجیّهیّنانی ئـهرکی خوّیدا لـه پاراسـتنی بهرژهوهندیهکان دا. له ئهنجام دا داوا ئهکهن دان بنری به کوّمیتهیهکی نهتـهوهییدا کـه هـهلّببریّدردی بـو نوینهرایهتی کورد و، دهست تیخستنیّکی کاریگهری هیّزی ئینتیداب بو پاراستنیان لهو چهوساندنهوهیهی، گوایه به دهستیهوه ئهنالیّنن.

حكومەتى بریتانى، لە بەرپەرچدانەوەكەىدا، ئەم عەریزەیيە ئەدات پاڵ جموجوڵى شیخ مەحمود، بە توندى ئینكارى راستیى شكاتى عەریزەدەرەكان ئەكا. لە ئەنجام دا هیزى ئینتیداب ئەو راستیە دوبارە ئەكاتەوە كە شیخ مەحمود لە 13 ى مەى 1931 دا خوى داوە بە دەس حكومەتى عیراقەوە، بە لەبەرچاو گرتنى ئەوەى ئەم ياخیبونە چەكدارە كۆتايى ھاتوە، ھیزى ئینتیداب داوا لە كۆمەلە ئەكا ئەم عەریزەیيە دابنى بودەي شایانى بایەخ یى دانى راستەقینە نیە.

سهبارهت به ناراستیی، بیکومان ئه و پیشه کیهی ئهم عهریزهیهی له سه ر دانراوه، نادلنیایی ته واوی ئیمه له لیخ و شهبارهت به ناراستیی، بیکومان ئه و پیشه کیهی خوره گازاندهیه کی تازه، لام وایه لیژنه ناتوانی ئهم عهریزهیه قوبول بکا، جگه له وهی رهنگه به نیشانهیه کی ئه و نائارامیه دابنری که هیشتا لهناو کوردی عیراق دا ههیه، ئهگه رلیژنه لهگهل ئهم رایه موافیق بی، ئهشی به په سند کردنی به رنوسی بریاری خواره وه دهری بیری:

الیژنهی ئینتیداب، عهریزهی 28 ی 3 ی 1931 ی ههندی کهس که گوایه کوردی عیراقن، تاوتوی کرد؛

"هەروەها سەرنجىدا لە تېيىنىيەكانى 20 ى جولاى 1931 ى حكومەتى بريتانى لەسەر ئەم عەريزەيە:

"1. تىنىنىەكانى ھىزى ئىنتىداب لىوەشاۋەيى غەرىزەدەرەكان پوچ ئەكاتەۋە، تا بەناۋى كۈردى غىراقەۋە بدوين. ۋە بنچىنە مىرۋەييەكانى شكاتەكانىشىان ھەلئەتەكىنى.

 كە تۆيىنيانەى عەرىزەدەرەكان لەسەر بناغەى تۆكستى قانونى سكالاكانى خۆيان دەربرپـوە، بـەلام مەعناكانيان بە ئاشكرا شۆواندوه. 3. سەبارەت بە دەربرینى ئەم بیزاریە تازەیە لە عیراق دا، راستیى و نرخى ھەر چەنیک بى، ناتوانى سەرنجیکى زۆرتر لەوھى پار، لە پیوەندىدا لەگەل ھەندى عەریزەى لەم بابەتەدا كە داریژران، بە دەست بهینى.

4. لەبەرئەوە برپارى ا بە بەردەوامى گەورەترىن بايەخ بىا بەو نائاراميەى لە ناو كورىا ماوە، سەرنجى ئەنجومەن رابكىتشى بۆ ئەو چارەنوسە ناىيارەى چاوەرپىيان ئەكات كە ئەگەر پارىزگارى مەعنەوى بەرىتانياى گەورە لە 10 سال زياتر ھەيانە، بكىتشرىتەوە" (FO371 ى 10638)

بهیانی له پیشهوای کوردهکان کۆلۆنیل توفیق وههبی بهگهوه، دابهزیوی بهیروت، بو روّژنامهی (الراصد):

كيشهى كورد له كۆمەللەي گەلان دا

له رۆژنامهى (الاحرار) ى 16 ى 8 ى 1932 ىا وتارىكم به قه لهمى يوسىف ملك نوسهرى (فواجع الانتداب) خويندهوه، گوايه ئىنگلىز له سالى 1930 هوه دەرگاى باسى كەمايەتيەكانى كردۆتـەوه، هانى داون موراجەعەتى كۆمەلەي گەلان بكەن.

له بهر ئهوهی کوردهکانی ناو سنوری دهولهتی عیراقیش موراجه عهتی کومه لهی گه لانیان کردوه، دوای ئهوهی دلنیا بون لهوهی مافهکانیان فهرامو شکراوه له پهیمانی عیراقی- ئینگلیزی با که له 30 ی 6 ی 1930 با بهستراوه. بو رهواندنه وهی هه رگومانیکی ئهم وتاره له بیرورای گشتی با دروستی ئه کا، کوردیش دهستپیشکهری کردوه بو به ریمرگای ناوبراو، نوسهری کتیب ئه لی گوایه ئینگلیز کردویانه ته وه، به پیویستمان زانی ئه م راستییانه ی خواره و مرون بکه ینه وه:

 کورد له عیراق با ههرگیز ئهوهیان نهسهلماندوه که وشهی کهمایهتی ئـهوانیش ئهگریتـهوه، هـهرگیز نایشی سهلمینن، وهکو له خواری رون کراوهتهوه:

 أ. كورد لەو كورىستانەى خۆيان دا لە سالى 1918 ەوە جۆرى لە ئۆتۆنۆمىيان ھەبو، بەر لە وەى بىر لە دامەزراندنى دەوللەتى عيراق بكريتەوە.

ب. هەردو حكومەتى ئىنگلىزى و عيراقى، (1922) لـه بـەيانىك دا بـەلىننى دامەزرانـدنى حكومـەتىكى كوردىيان دا لەناو سنورى عيراق دا بە زوترىن كات، بەومەرجەى كوردەكان خۆيان شىرومكەي دىارى بكەن.

ج. مـهرج و بنچینـهی نوسـاندنی ئـهم بهشـهی کوردسـتان بـه عیراقـهوه، ئـهوه بـو کـه ئـهبی بهریّوهبهرایهتییهکی کوردی به پیّی ئارهزوی کوردهکان خوّیان دابمهزریّ.

موراجەعەتى كۆمەللەى گەلان لەلايەن كوردەوە، ھىچ پيوەندىيەكى بە مەسەلەى ئەو كەمايەتيانـەوە نىــە
 كە نوسەر باسى كردون، لەبەر ئەم ھۆيانە:

أ. سەرەتاى سالى 1919 كوردەكانى ئۆتۆنۆمىيان ھەبو، بەر لە دامەزراندنى حكومەتى عيـراق، لەسـەر ماڧەكانى خۆيان بە قولى لەگەل ئىنگلىز تۆكچون، ھەروەكو لەگەل عىراقىش روىئا. ناكۆكىيەكە ئەو كاتە بو بە شەرىكى قورس و، دواى ئەومى ئىنگلىز لەشكرىكى گەورەى ھىنايە سەر كوردستان، ئىنجا توانى داگىرى بكا.

ب. سائی 1922 له کاتیک دا حکومهتی عیراق ههبو، کورد له روی ئینگلیزدا شوّرشی کرد، داوای مافهکانی ئهکرد. هیزهکانی ئینگلیزیان که له دهربهندی بازیان بون، ناچار کرد بکشینهوه، له سهرهتای مانگی 9 دا حاکمی سیاسی و فهرمانبهرهکانیان به فروّکه سلیّمانییان به جی هیّشت، له ئهنجامی ئهوهدا موختاریهتیکی کوردی له سلیّمانی دا مهزرا.

ج. سالّی 1923 جاریّکی تریش پیّوهندی کوردی- ئینگلیزی گرژبوهوه، لـه سـهرهتای سـالّی 1923 هوه شوّرش له پیناوی ئهو مافانها تا سهرهتای سالّی 1927 دریژهی کیشا. ئینگلیز بو نهوهی مل بـه کـورد

کهچ بکا له و شه پانه دا که له و ماوهیه دا قه ومان، به فراوانی هیری ئاسامانی و ساه ربازی هیندی و جهیشی عیراقی و هیزهکانی تری به ردهستی به کارهینا.

د. سالّی 1930 کوردهکان نارهزاییان له لای کوّمهلّه ی گهلان دهربـری، سـهبارهت بـهوهی پـهیمانی سهربهخوّیی عیراق و چونی بوّ ناو کوّمهلّه ی گهلان، بهتهواوی مافهکانی پشت گوی خسـت بـون، وهکـو لـه مادهی یهکهمی نهم بهیانه با باس کرا. نهم نارهزایییه هیّمنانهیه لای کوّمهلّه ی گهلان، ئـهرکانی وهزارهتهکهی عیراقی به جوّری وروژاند، کهوتنه بانانی ریّوشوینی توندوتیژی ناژیرانه که بو بـه هـوّی شوّرشهکهی شیخ مهحمود. نهویش ههمدیسان به هوّی هیّز و سیاسهتی ئینگلیزهوه دامرکیّنرایهوه.

بهوانهی سهرهوهدا دهر ئهکهوی نهتهوهی کورد له کاتی پیّویست دا له قوربانیدان دواناکهوی، ئیتـر چ پیّویستییهکی به هاندانی ئهم و ئهوه بو ئهوهی کـاریّکی هیّمنانـه بکـا بـوّ پیّشـکهش کردنـی نـارهزایی بـه کوّمهلّهی گهلان.

ئەمە پوختەى گىروگرفتى كوردە لـه عيـراق دا، وابـزانم رون كردنەوەكـەم بـەس بـێ بـۆ دەرخسـتنى راستيى و، رونكردنەوەى بارى سەرنجى كورد بۆ راى گشتى.

بهم بۆنەيەوە بە ئەركى خۆمى ئەزانم وتارەكەم بەم چەند وشەيە كۆتايى پى بهينم:

هیچ کهسیکی نهکورد مافی ئهوهی نیه به ناوی کوردهوه دهس بخاته کاروباری کوردهوه، لهگهلّ ئهمهیش دا گهلی کورد به خوشییهوه پیشوازی ئهکا و دان ئهنی به چاکهی ههر کهسیک دا، له ههر رهگهزی بی که هاودهردی لهگهلّ مهسهلهی کورد بنویینی.

بەشى سێيەم*

بابەتى رۆژنامەوانى

1. ھەندى وشەي رۆژنامەوانى

راگهیاندن، که به زمانی عهرهبی (اعلام) و به زمانی فارسی (رسانه) و به زمانی ئینگلیزی (media) ی پی ئه لیّن، به هی سهره کییانه ئه و تریّ که پیّوهندی له گهل ژماره یه کی زوّری خه لّک ئه که ن به تاییه تی به هی ته له فزیی ته له فزیی ن و رادیی و روزنامه وه.

(راگهیاندن) له زمانی کوردی ا وشهیه کی داتاشراو و تازه کوره نیه، به لکو وشهیه کی کوّن و رهسه نه. له ههمو فهرهه نگه کوردی یه کان دا ههیه و لئک دراوه تهوه.

شیخ محهمه دی خال له (فهرهه نگی خال) با نوسیویتی، (راگهیاندن: گهیاندنی قسه یه ک یا شتیک به یه کیک).

گیوی موکریانی، که خوّی یه کیّ بوه له وانهی له بواری راگهیانین و روّژنامه وانی دا کاری کردوه، له (فهرهه نگی کوردستان) دا نوسیویّتی: (راگهیاندن: ئاگادارکردن. وه لامدان).

ههرچهنده راگهیاندن مهعنا کونهکانی خوی له دهس نه داوه و، ئیستایش وه کو جاران له زمانی گفتوگوی روزانهی خه لکدا به زیندویه تی به کار ئه هینری، به لام پیشکه و تنی ژیان له مهیدانی روزانه موانی داره مهعنایه کی تازه ی پی به خشیوه. که ئه ویش ده ربرینه له و ده زگا و هویانه ی که به کار ئه هینرین بو پیوهندی له گهل ژمارهیه کی زوری خه لک (به نوسین له روزنامه دا و ، به بیستن له رادیو دا و ، به بینین له ته له فزیون دا) بو گهاندنی هه وال و باس و بابه ت، به هه مو جوزه کانیه وه ، به خوینه رو بیسته رو بینه رو .

به لام وشهی (روزژنامهوانی)، که ههندی کهس وشهی (روزژنامهنوسی) و ههندیکی که وشه و ههندیکی که وشه وروزژنامهگهری) له باتی به کار ئههیّنن، که به زمانی عهرهبی (الصحافة) و به فارسی (روزنامهنگاری) و به نینگلیزی (Journalism) ی پی ئه لیّن، وشهیه کی تازهیه. تازه دروست کراوه و تازهیش به کار ئههیّنریّ. لیّره دا من باس تهنیا له دهزگاکانی نوسین ئهکهم.

ئهگەرچى چینى یەكان لە دروستكردنى كاغەز و نوسینەوەى ھەواللى رۆژانە و داھینانى چاپ دا پیش گەلانى تر كەوتون، بەلام ھونەرى چاپ و ھونەرى رۆژنامەوانى لە ئەوروپاوە گەیشتۆتە رۆژھەلات. ھەر لە بەر ئەوە ئەو زاراوانەیش كە پیوەندى یان بە پیشەى نوسینەوەى دەنگوباس و ھەواللەوە ھەبىي ھەر لەويوە داكەوتون و، گەیشتونەتە ناو رۆشنبیرانى رۆژھەلات. له زمانه ئەوروپاییهکان دا بهم بلاوکراوانهی که رۆژانه و ههفتانه و مانگانه ههوال و دهنگوباسیان بلاو کردۆتهو و تسراوه: گازیّت (Gazette)، جۆرنال (journal)، نیوزپهیپهر (Newspaper) و نیوزلیّتهر (Newsletter). دواتر که هونهری رۆژنامهوانی گهیشته رۆژههلات ههندی لهم وشانهیان به دهسکارییهوه و درگرتوه و ههندیکیشیان و درگیراوه ته سهر زمانهکانی خوّیان.

یهکهمین روّژنامه به زمانی عهرهبی له سهردهمی لهشکرکیشییهکهی ناپلیوّن با (1798–1801) له قاهیره به ناوی (التنبیه) دهرچوه. له بهر نهوه میسرییهکان له چاو گهلانی براوسییان با ناشنایهتییان له گهلّ روّژنامهوانی با زوتر پهینا کردوه. محهمه عهلی پاشا چاپخانه کوّنهکهی ناپلیوّنی تازه کردهوه و، یهکهمین روّژنامهی رهسمی به زمانی عهرهبی سالی 1828 له ژیر ناوی (الوقائع المصریة) با واته (روباوهکانی میسر) با دهرکرد. له تورکیایش سالی 1831 بابی عالی یهکهمین روّژنامهی رهسمی به زمانی تورکی له ژیر ناوی (تقویم وقائع) واته (روباوهکان) با دهرکرد. له ئیران یش سالی 1850 بابی عالی دهرباری قاجار یهکهمین روّژنامهی رهسمی به زمانی فارسی له ژیر ناوی (وقائع اتفاقیه) واته (روباوه قهوماوهکان) با دهرکرد. ههر 3 ناو (الوقائع المصریه) ی عهرهبی و (تقویم وقائع) ی تورکی و (وقائع اتفاقیه) ی فارسی وشهی (ویوائع) یان تینا بوباره بوتهوه که تهرجومهی وشهی (نیون) ی ئینگلیزی و (نوّقیل) ی فهرهنسی یه. به لام نهم وشهیه نهیتوانی ههتا سهر به زیندویی لهم زمانانها بمینیتهوه. به لکو ههندی وشهی تر جیّگهیان پی لیژ کرد. لهوانه غهزهته، جوریده، روزنامه، نهخبار، صحیفه، مهجهه...

رۆژنامهوانی به زمانی فارسی، پیش ئهوهی له ئیران پهیدا ببی له هندستان دهستی پی کردوه. یهکهمین بلاوکراوهی چاپکراو به زمانی فارسی که (مرات الاحوال) ه سالی 1820 له هندستان دهرچوه نهک له ئیران. هندستان ئهوسا له ژیردهستی بریتانیای گهورها بوه. کومپانیای هندی شهرقی دهسه لاتدار و حوکمپانی بوه. سالی 1780 یهکهمین بلاوکراوهی چاپکراو به زمانی ئینگلیزی له بهنگال دهرچو. دواتر یش به زمانه ناوچهی یهکانی بهنگالی، کهجهراتی، مههاراتی، ئوردو، پهنجابی. له و سهردهمها زمانی فارسی له هندستان هیشتا زمانی باوی نوسین و خویندنهوه بوه. له بهر ئهوه ههندی له روژنامهکانیان به فارسی و ههندیکی به تیکهل له نینگلیزی و فارسی و زمانی ناوچهیی وهکو بهنگالی دهرکردوه. ئهوان ئهو کاته و شهی (News) ی ئینگلیزییان وهرگیراوه به (الاخبار) ی عهرهبی که کوی (خبر) ه و . بو ناو لی نانی روژنامهکانیان ههندی وشهی تریان خستوته سهری وهکو: (کاغذ الاخبار، مرات الاخبار، شمس الاخبار، سید

سائی 1855 یه یه مین روزنامه به زمانی عهرهبی به ناوی (مرات الاحوال) له ئهستهمول دهرچو. پاش و سائی 1858 (خلیل الخوری) لوبنانی (حدیقه الاخبار) ی له بیروت دهرکرد و، هه ر له ئهستهمول الوبنانی یه کی تر (احمد فارس الشدیاق)، که له بنه پهت با مهسیحی، به لام موسولمان بوبو، سائی 1860 روزنامهی (الجوائب) ی دهرکرد که 23 سال بی پسان دهرچو. له سهردهمی خوّی له پال (الوقائع المصریة) ی قاهیره و (حدیقة الاخبار) ی بیروتی با گرنگترین روزنامهی عهرهبی بوه. روزنامهیه کی بلاو و کاریگه و ناسراو بوه. نهم روزنامهیه دهیان وشهی نوی هیناوه ته ناو زمانی روزنامهوانی عهرهبییه وه لهوانه وشهی (الحریدة).

کۆنترین وشهی که بو روژنامه به کار هینرا بی وشهی (گازیت) ه. (گازیت) به دراوه وتراوه که قینیسیه کان کرین و فروشتنیان پی کردوه. سالی 1566 له شاری قینیسیای ئیتالی چاپکراویکی روژانه دهرچوه، ههوالهکانی جهنگی نیوان کوماری قینیسیا و دهولهتی عوسمانی بلاو کردوته وه، نرخی دانهیه کی نهم بلاوکراوهیه یه کازیت بوه، بوه، بوه، بوه ووژنامهیه، که یه کهمین روژنامهی چاپکراو بوه وتراوه (گازیت). ئیتر

به دوای ئهودا له ئیتالیا و ههندی ولاتی تری ئهوروپادا ههر رۆژنامهیهک دهرچوبی پی یان وتوه گازیت.

تورک وشهی (گازیت) ی له زمانه ئهوروپاییهکانهوه وهرگرتوه و تورکاندویهتی و کردویهتی به (غفزهته) و. به ههمو رۆژنامهیهکیان وتوه غهزهته، عهرهب و کورد له تورکیان وهر گرتوه و به کاریان هیناوه. بو نمونه رۆژنامهی (الزوراء) که سالی 1869 له بهغداد دهرچوه نوسیویتی: (الغزتة تطبع فی الاسبوع مرة یوم الثلاثاء وهی حاویة لکل نوع من الاخبار والحوادث الداخلیة والخارحیة).

وشهی (روّژنامه) ی کوردی له (روزنامه) ی فارسی وهرگیراوه. له کوّنهوه وشهی روزنامه له زمانی فارسی دا به خوانی فارسی دارد. او کونه و شهان و توه روزنامه که، فارسی دا به کار هاتوه. به نام الله به به به به به کونهوه له زمانی فارسییهوه چوّته زمانی عهرهبیه و خهرجی روّژانهیان تینا تومار کراوه. ههر نهم وشهیه له کوّنهوه له زمانی فارسییهوه چوّته زمانی عهرهبیه به نام هیزراوه.

وشهی (جهریده) یش، ئهگهرچی له زمانی تورکی و فارسی و کوردی با به کار هیّنراوه، ئهویش وشهیه کی عهرهبیه. له کاتی خوّی با به و دهفتهرهیان وتوه جهریده که، له دیـوان و دهزگای کاربهدهستانی ولّت با روباوی روّژانهیان تی با توّمار کراوه.

رەنگە يەكەمىن كەسى كورد كە وشەى روزنامە و جەرىدەى لە شىعرەكانى ىا بە كـار ھێنــا بــێ حــاجى قاىرى كۆيى (1816- 1897) بێ. ئەو كاتەى حاجى ئەم وشانەى بە كارھێناوە ھێشتا رۆژنامە و جەرىــدەى كوردى لە ىايك نەبوبون. حاجى قاىر لە شىعرێكىيا ئەڵێ:

صەد قائيمە و قەصيدە، كەس نايكرى بە پولى،

رۆرنامه وو جەرىدە، كەوتۆتە قىمەت و شان(دىوان، ل 88)

له شیعریکی تری ا ئەڵێ:

كوريكى وا نەبو ھەستىتە سەر يى

بزانى خەلقى چۆن كەوتونە سەر رى

بكا سەيرى جەرىدە و حالى مىللەت

كتيبى تازه و تەئرىخى دەولەت

بزانى تا چ قەوماوە لە ئەتراف

سەراپا ئاگرە ئەتراف و ئەكناف دىيوان، ل 231)

وهفایی یش له شیعریکیدا ئهلی:

حیکایاتی غەریبەی پییه بولبول، جومله خۆکردی،

دهلّیٰی چایاری ئیران روٚژنامهی أختری هینا

کوردستان (قاهیره، جنیف، فۆلکستن، 1898- 1902) یه که مین رۆژنامه ی کوردی، بن ناساندنی خوی له وتاره تورکی یه کانی ا وشهی غهزه تهی به کار هیناوه، به لام له وتاره کوردی یه کانی با وشهی (جهریده) ی به کار هیناوه، له لای چه بی یه که مین ژماره ی روژنامه که با به تورکی نوسیویتی: (عنوان: مصرده "کردستان" غزته سی به لام له لای راستی با به کرمانجی نوسراوه: (ههر جار دو هه زار جه ریده یا بی پاره ئه زی کهم کوردستانی با بده خه کهی ههروه ها له سهروتاری هه مان ژماره با نوسیویتی: (... دنیای با

چقاس موسولمان ههبن، گوند و باژیّرپِّن حـهمیاده مهکتـهب و مهدرهسـه و جهریـده هـهنن. چ دهبـێ چ نـابێ جهریده دنقیسن...) له ههمان وتاردا چهندین جار وشهی (جهریده) ی دوباره کردوّتهوه. ههر لهو ژمارهیش دا شیعریّکی حاجی قادری کوّیی بلّاو کردوّتهوه که تیّی۱ ئهلّی:

> زهمانه رهسمی جارانی نهماوه چراغی نازم و مونشی کوژاوه له دهوری ئیمه روّمان و جهریده ئهگهرچی مهقصهده، زانینی باوه

کورد تهعاون و تەرەقى غەزەتەسى (ئەستەموڵ، 1908)، دوەمىن رۆژنامەى كوردى، ئەويش وەكـو لـه ناوەكەىدا دەرئەكەوى بە توركى وشەى غەزەتەى بە كار ھىناوە، بەلام لـه ژ 6 ى دا لـه شـيعرىكى كرمانجى محەمەد تاھىر جزرى نوسيويتى: (بقان ھسترى شادى كو دچاقى من دبارى/ ئەگەر قەلەم بكارە نـەقش كـەت، حەساندنا دلى من/ بى پىرۆزىيا تفاق و جەرىدا ولايەتى من/ دى صەدھەزار كىتابا بنويسم و بكەم ديارى)

رۆژى كورد (ئەستەموڵ، 1913) بە توركى وشەى (مەجموعە) ى عەرەبىى بە كار ھێناوە كە وەرگێڕانى (كۆلێكشن) ى ئىنگلىزى و (كۆلێكسىۆن) ى فەرەنسىيە. بەلام لە دوەمىن ژمارەيدا سالاح بەدرخان بە ناوى م. س. ئازىزىيەوە لە وتارىكى كرمانجىدا لە ژىر ناوى (ھشيار بن) چەند جارى وشەى جەرىدەى بۇ رۆژنامە بە كارھێناوە. لەم وتارەدا نوسيویتى:

"ئيرۆ تارىخەكى كورىا تونىنە. كورىا نزانن بەرى نهۆ خۆيى چە بىن. ژ نەوعى خۆرا، ژ ئىسـلامەتى را چ خىمەت كرنه.

چ خنمه ت خربه. "ئیرق غەزەتەک کوردى نینه. نکارن خـق ژ تەعەبايـه، ژ حیلـه و دەسیســەی سیاســەت خـق ماحەفـەزە بـکەن. خۆندن و نویساندنی کرمانـــی نینه، حەتا نهق کەسەک کتیبەکی صەرف و نەحوي تەبوین نەکریـه.

"ئیرق تو قەوم نەمایە كق ھەر یەک نە خقیی پازىم بیست جەریدا بە. بقان جەریدا حالی خق بەیان ىكەن، ىەرىی خق تەشریح ىكەن، مەتلەبەک وان ھەبە بخوازن. جەریىدە ژ ھەر قەومەكى پا دىبە شىقنا عەزمانی. حەچ قەومى بى حەرىدەيە ئەو مرققەک لالە، نە ىكارى دەرىی خق بیژی و نەژى سەح ىكە حال و مەوقىعى خق چيە."

ههر له دوهمین ژماره یه خهایل خهایل به ناوی (مودانی خ،) هوه له وتاریکی کرمانجی ا له ژیّر ناوی (پیروّزناوه) با نوسیویتی: "ههژماره ئهوهلی روّژناوهی وه من خوّند گهلهک پی چاونور و دلّحوّش بوم...". له شویّنیکی تریش با بیسان نوسیویتی: "روّژناوهی وه پیروّز بیّ". ههردوجار وشهی روّژناوهی خستوّته ناو جوتکهوانهوه. بیاره مهبهستی له وشهی روّژناوه ههمان وشهی روّژنامهیه که ئیستا به کار دیّ، به لام ئهویش له زمانی کوردی با نهیتوانیوه جیّی خوّی بکاتهوه.

ههتاوی کورد (ئەسـتەموڵ، 1913– 1914) و، بـانگى كـورد (بەغـداد، 1914) وشــهگەلى (غەزەتــه، جەرىدە، مەجموعه، رساله) يان به كار هێناوە.

تیگهیشتنی راستی (بهغدا، 1918) رهنگه یهکهمین بلاوکراوهی کوردی که بو ناساندنی خوّی به خوینه ماندنی خوّی به خوینه ماندی و شهی روّژنامهی به کار هینابی. که دهسه لاتی ئینگلیز له 1 ی 1 ی 1918 دا، واته له دوا سالّی یهکهمین جهنگی جیهانی دا له به بهغداد دهری کردوه. له ژیر ناوی یهکهمین ژمارهی دا نوسیویتی: (روّژنامهیه کی سیاسی و ئیجتیماعی و خادیمی یهکبون و سهربهستی کوردانه) نهم پیناسه یه ی خوّی تا دوا ژمارهی، که ژماره 67 ه، دوباره کردوّهه.

پیشکهوتن (سلیّمانی، 1920- 1922) له ژیر ناوهکهها نوسیویتی: (حهفتهی جاریّک دهردهچیّت) له زوری ژمارهکانی سهرهتایا ناوی (غهزهته) و (جهریده) و (روّژنامه) نابا و به خـوّی ئـهلّی: (بائیـرهی

پیشکهوتن). به لام له ژ 13 با نوسیویتی: (بو زانین: ئهوانه که ههتا ئیستا پارهی پیشکهوتنیان نهداوه وا له مهولا بویان نانیرین. به لام تا ئیستا که 13 قهزاتهیان بو چوه پارهی ئهوه دهبی بنیرن و بیدهن. ئهوانه که بو سی مانگ پارهیان بابو ئهگهر دهیانهوی قهزاتهیان بو چیت پارهی تر بنیرن ئهگینا بو ئهوانیش نانیرین). لیرها وشهی قهزاته به ههله له باتی غهزهته به کار هاتوه. به لام له ژمارهکانی تری وشهکه راست کراوهتهوه و، ههندی له روژنامهکانی ئهو سهردهمه که وهکو سهرچاوهی ههوال له پیشکهوتن با باس کراون به غهزهته و جهریده ناوبراون. له ژ 55 با وشهی غهزهتهی تایمسی بهغداد و له ژ 71 با غهزهتهکان و له ژ 96 با غهزهتهی ایلری و غهزهتهی اقبال و غهزهتهی ایران و، له ژ 85 با وشهی (جهریده) و (جهرائیدی ئهستانبول) ی به کار هیناوه.

له ژ 118 ی اکه دواژمارهیه تی نوسیویتی: (لهم روّژانه اا بو خزمه تی ولات و بهرزکردنه وهی مه عاریف جهمعیه تیک به ناوی جانگی مه عاریف جهمعیه تیک به ناوی بانگی کوردستانه و همیه تیداره ی نوت به ناوی بانگی کوردستانه و هنومته که نام جهمعیه ته نیداره ی ده کات و جه نابی حاجی مسته فا پاشا مودیری مه سئولیتی. نه و غهزه ته به مه ولا هه فته ی جاریک ده رده چیت

بانگى كورىستان (سليّمانى، 1922) كه راستهوخوّ به دواى (پيشكهوتن) دا دەرچوه له ژيّر ناوەكەيدا نوسيويتى: (عيلمى، ئىجتىماعى، ئەدەبى، غەزەتەيەكى حور و سەربەستى مىللىيە).

رۆژى كورىستان (سلێمانى، 1922) كە بە ىواى بانگى كورىستان ىا دەرچـوە نوسـيوێتى: (سياسـى، ئەدەبى، ئىجتىماعى، غەزەتەيەكى رەسمىيە)

بانگى ھەق (جاسسەنە، 1923) لـە ژێـر ناۋەكـەى ئا نوسسيوێتى: (سياسسى، ئـەدەبى، ئيجتيماعى، غەزەتەيەكى رەسمىيە لە قەرارگاھى عمومى ئۆردوى كورىستان تەبع دەكرێ).

ئوم<u>ن</u>دى ئىستىقلال (سلىمانى، 1923– 1924) نوسيوىتى: (سياسى، ئەدەبى، ئىجتىماعى، غەزەتەيەكى رەسمىيە).

ژیانــەوە (ســلێمانی، 1924– 1926) لــه ژێـر ناوەكــهىدا نوســیوێتی: (ئــهم غەزەتەيــه غەزەتەيــەكى حكومەتىيە ھەفتەى جارێک دەردەچێ).

ژیان (سلیّمانی، 1926- 1938) که به دوای ژیانهوها دهرچوه ئهویش له ژیر ناوهکهیها نوسیویّتی: (نُهم غهزهتهیه غهزمتهیهی سیاسی، ئهدهبی، ئیجتیماعییه، ههفتهی جاریّک دهردهچیّ). ژیان تا ژ 410 ی 15 ی مایسی 1934 ههر وشهی (غهزهته) ی به کار هیّناوه. له 1934 به دواوه ئینجا وشهی (روّژنامه) ی به کار هیّناوه و نوسیویّتی: (ژیان: روّژنامهیهکی کوردیه).

دیاری کوردستان (بهغداد، 1925– 1926) رهنگه یه که مین با با بروکراوه کوردی بی. له دوای دیاری کوردی بی. له دوای دیگهیشتنی راستی، بهغداد، 1918) که وشهی رو ژنامهی به کار هیندابی. دیداری کوردستان له دیباچه ی یه که مین ژماره که نوسیویتی: (له پایته ختی حکومه تی فه خیمه ی عیراقیه دا جهریده یه کی سیاسی و یه ومی لازم بو که لیسانحالی میله تی کورد بی، ئه وه آله ن بو نیمتیازی رو ژنامه یه کی سیاسی و ئیجتیما عی و ئه دهبی و و ئیقتیصادی ئیستیدعایه کم دابو، لاکین قه وانین و نه وامیری حکومه ت بو نه شری جه ریده ی سیاسی دو هه زار روپیه ی نهقدی دیپوزیتوی ته له ب نه کورد). له دوا لا په په یه که که که که که که نه زمانی عهره بی یه نوسیویتی: (رو ژنامه یه کی کوردی نوسیویتی: (رو ژنامه یه کی نیمتیماعی و ئه دهبی و مصه و هره به زمانی عهره بی یه نوسیویتی: (جریده ادبیه اجتماعیه مصوره). نه بی دیاری له به کارهینانی و شهی (رو ژنامه) دا مه به ستی ههمان و شه کی زمورکی (غه زمته و و شه کی خوارد یا حیار وی دی دو روی در قرانه و هه فتانه و مانگانه به کار هین راوه. نه گینا دیاری یه کوردستان له شیخ می گو قاردا چایکراوی رو ژانه و هه فتانه و مانگانه به کار هین راوه ده نه نوردی دینراوه در نه کینا دیاری کوردستان له شیخه کوردستان له شیخ می گو قاردا چایکراوه در نورد که به کار هین در این که به کوردی دینراوه در نه کینا دیاری کوردستان له شیخ می گو قاردا چایکراوه در نه کوردی در نورد که به کوردی کوردی کوردی کوردی در که به که به کوردی کو

زارى كرمانجى (رەواندز، 1926- 1932) لە ژىر ناوى يەكەمين ژمارەيدا نوسىيويتى: (كۆوارىكى ئىجتىماعى، تارىخى، فەنى، ئەدەبى، مانگىيە) ئەم پىناسەيە تا دوا ژمارەى كە ژمارە 26 م دوبارە بۆتەوە. لەو سەردەمەدا لە زمانى رۆژنامەوانى عەرەبى و توركى و فارسىدا وشەى (مەجموعە) كە تەرجەمەى (كۆلىكسىيۆن) يە فەرەنسىيە بە كار ھىنراوە. حوزنىي موكريانى رەنگە وشەي (كۆوار) كە بە كۆۋار ئەخوينرىتەوە لە باتى (مەحموعە) و (كۆلىكسىيۆن) داتاشى بى و بە كار ھىنابى.

هاوار (شام، 1932) له ژیر ناوی یهکهمین ژمارهی ا نوسیویتی: (کوّمه ا کوردی) که دیاره مهبهستی اله وشهی (کوّمه ال کوردی) که دیاره مهبهستی اله وشهی (کوّمه الله همان (مجموعه) ی عهره بیه. به تایبه تی چونکه له بهشه عهره بیهکهی ههمان ژماره ا نوسیویتی: (لقد اسسنا مجموعة هاوار لغایة علمیة وادبیة محضة) له ژ 5 ی ا وشهی کومه ای گوّریوه به کوّقار و له ژیر ناوی هاوار با نوسیویتی: (کوّقارا کوردی)، هه ر لهم ژماره یه نامهیه کی حوزنی موکریانی بلاو کردویه، دور نیه له سهر پیشنیاری نهم، جه لاده ت به برخان وشهی کوّمه الی گوّری بی به کوّقارا له ژ 8 ی هاواره و له تهنیشت (کوّقارا کوردی) نوسیویتی (مجله کردیه).

روناکی (هـهولێر، 1935) کـه ئـهویش وهکـو زاری کرمـانجی حـوزنی موکریـانی سهرنوسـهر و به پیّوهبه ری بوه، له ژیر ناوهکه یها نوسیویّتی: (کوّواریّکی ههفته یی عیلمی ئیجتیماعی ئهده بی کوردییه).

گەلاوپ**رژ** ربەغداد، 1939– 1949) لە ژېر يەكەمىن ژمارەيىدا نوسسيويىتى: (گۇڤـارىكى اىبــى و ثقــاڧى مانگى كوردىيە). تا دوا ژمارەي ھەمان وشەي بە كار ھيناۋە.

نیشــتمان (موکریــان، 1943) لـه ژیــر ناوهکــهیدا نوســیویِتی: (کــۆواریِکی کۆمهلایـــهتی، ئــهدهبی، خویِندهواری، مانگی کوردیه)

دەنگى گىتىى تازە (بەغداد، 1943- 1946) كە ئەويش حوزنى سەرنوسەرى بوه، لە ژير ناوەكەيدا نوسيويتى: (كۆواريكى ئەدەبىخويندەوارى، زمانى، ئىجتىماعى، پەيامى، ھەقتەيى - كورديە)

نزار (بەغداد، 1948) لە ژێر ناوى بەشى كوردىدا نوسيوێتى: (گۆڤارێكى حەفتەيى سياســى كـوردى و عەرەبىيە)

رۆژا نو (1943– 1946)، كامهران بهىرخان له چهندين ژمارهىدا كه به كرمانجى و به پيتى لاتينى له بيروت دهرى كردوه له ژير سهرديرى (چاپا كوردى) دا نوسيويتى: (نها ب زمانى كوردى هەقده كۆقار و رۆژنامه دەردكەقن). لهم هەوالله كورتهدا ناوى رۆژنامه و گۆقارەكانى ئەو سەردەمه و شوينى دەرچونيان ماس ئەكا.

هەتاو (ھەولىر، 1954- 1961) نوسيويتى: (كۆڤارىكى ويزەيى - ادبى- كورىيە).

له چلهکانی سهدهی بیستهمهوه وشهی (روّژنامه) له باتی وشهی (غهرهته) ی تورکی و (جریده) و (صحیفه) ی عهرهبی و، وشهی کوّقار (کوّوار)، که دواتر بوّته گوّقار، له باتی وشهی (مجله) ی عهرهبی له زمانی روّژنامهوانی کوردی دا له عیراق و سوریا و ئیران چهسپیوه و جیّگیر بوه.

2. كێشەي دارايىي رۆژنامەوانىي كوردى

سهرباری کیشه ی سنورداری ی ئازادی ی روّژنامه وانی کوردی، کیشه ی دارایی، به واتایه کی تر کیشه ی دابینکردنی پاره ی بازه گا و چاپ و بلاوکردنه و کارکه رانی روّژنامه که، مهسه لهیه کی ئالوّز و پر له گیروگرفت بوه. روّژنامه وانی دهزگا و دامه زراو نهبوه و، نه بوّته کاریکی بازرگانی تا بتوانی خوّی بژینی. به بلکو کاریکی یه کته نی بوه. به ستراوه به دهسپیشکه ری و توانای دارایی خاوه نه که یه و به در نهوه هه ندی له روّژنامه کوردی یه کان، بی ئه وه ی ده رگاکانی حکومه ت دایان بخه ن، له به ربی ده رامه تی، خوّیان په کیان که و تووده.

سەرچاوەى بژيوى رۆژنامەى كوردى بريتى بوھ لە:

1. توانای دارایی خاوهنی رۆژنامهکه و،

2. ئابونەي بەشدارەكانى و،

3. پارەي ئىعلانات، بە تايبەتى ئىعلاناتى حكومەتى.

4. يارمەتى خىرەومەندانى كورد، ئەگەر بوبى.

ئابونهی بهشدارهکان سهرچاوهی سهرهکی بوه. له بهر ئهوه هیچ رۆژنامهیهکی کوردی نیه، لـهم بـوارهدا هاواری لی هه لنهستابی و، گلهیی له ئابونهکانی نهکردبی و. داوای ناردنی نهکردبی.

ليرهدا چەند نمونەيەك ئەنوسمەوە:

2. 1. پێش**که**وتن

يەكەمىن رۆژنامە كە لە سليمانى دەرچوە (پيشكەوتن) بوه. ئەگەرچى رۆژنامەيـەكى حكومـەتى بـوە و، دەسەلاتى ئاگىركەرى ئىنگلىزى لە پشت بوه، لە گەل ئەومىشدا كىشەى ئابونەى ھەبوه. لـە ۋ 11 ى رۆژى 8 ى جولاى 920 دا مستەفا مەزھەرى بەرپوەبەرى رۆژنامەكە نوسيويتى:

"بق خزمهت کریارهکان: ئهوانهی که هیشتا پارهی کرینی (پیشکهوتن) یان نهاوه ئهگهر پاره نهنیرن له مهولا بقیان ناچیت. کریارهکانی ناوشار پاره بنیرن بق بهنده. هینهکانی دهرهوه به پوستها بینیرن بق پیشکهوتن. پیشکهوتن. "کرپارهکانی دەرەوە ئەبى پارەی پۆستە، كە (پىشكەوتن) يان بۆ دەبا، جارى نيو ئانەيە، لـە گـەڵ ھـی کرپنەكەنا بىنىرن. مستەفا"

له ژ 19 ی 2 ی سهپتهمبهری 920 یا دیسانهوه نوسیویتی:

"بۆ كريارەكان: ئەو زاتانەى كە ھەتا ژمارە 13 ى (پيشكەوتن) يان بۆ چوە و ھيشتا پارەيان ناماوە تكام وايە كە ئەو پارەيە كەرەم بكەن و بينيرن بۆ پيشكەوتن.

"ئەم پارەيە كە بە پێشكەوتن دەدرى بەشى كاغەزەكەيشى نيە. ئينجا كەوابو پـى بـە كەڵكـەوە نـەنێن باشە. ئەوى خوا پێمان دەبەخشى و بۆمان دەگەيەنى ئاگادارى بكەين، قەدرى بگرين، شوكر و سەناى لە سەر بكەين، تا زياترمان دەست كەوپت. ئەگينا پەشىمان دەبىنەوە، پەشىمانىيش كەڵك ناگريت. مستەفا"

ىواى دەرچونى زياتر له 100 ژمارەيش له ژ 106 ى 4 ى مەي 1922 ىا نوسيويتى:

"پیشکهوتن: له ژمارهی 104 هوه دوهم سالّی پیشکهوتن تهواو بوه له ژماره 105 هوه کپیارهکان قهرزداری سالّی تازهن، ئهوی تالبه سهرلهنوی قهید دهکریتهوه، ئهوانهی که له ئابونهی پار قهرزدارن تکا دهکهین له گهل هی سالّی تازهدا ئابونهکانیان بگهیهنن، ههچکهس تالبی قهید کردنهوه نیه مهعلومات بدا تاکو غهزهتهی بر نهنیرریّت."

2. 2. دياريي كوردستان

به 3 زمانی کوردی، عهرهبی و تورکی له بهغداد دهرچوه، له دوا لاپهرهی ههمو ژمارهکانیدا نوسدویتی:

"کریاری: له بهغدا سالّی به 12. شهش مانگی به 7. لـه دهرهوه سـالّی بـه 15. شـهش مـانگی بـه 8 روپیهیه. برّ قوتابی و فهقیّ، له بهغدا سالّی به 10. له دهرهوه به 12 روپیهیه.

"بۆ مەمالىكى ئەجنەبيە، ئوجرەتى پۆستەي ئەخرىتە سەر.

"بۆ ئىعلانات، مشتەرى لە تەك ئىدارەخانە يۆك يەت."

له ژ 14 ی 21 ی تشرینی یه کهمی 1925 با له ژیر ناوی (رجا) با نوسیویتی: "دهستگیر و یاریدهدهرمان خزمانه، خیرخواهان و ئاشنایانه، هیوامان هه ربه وانه و به سهمی و غیرهتی خوّمانه، سهرمایهیه کی تر و پشتیوانیکی ترمان نیه. بو دهوام و گهورهبونی (بیاری کوردستان) و نه فعی ههمومان رجا ئه کهین قیمهتی کرپار نین و جهریدهیان بو با تا که که ناوی که ناوین کرپار نین و جهریدهیان بو ناوی باوا بکهن، خوّیان گهورهیهتی بنوینن، بومان بنوسن."

له ژ 16 يا لهژير سهرييږي: (بۆ هەمو برا و خرمان) يا نوسيويتى:

"دیاری کوردستان، به حهسهبی وهزعیهت و رهسم و نهفاسهتی، مهسرهفی له نهمسالی گهلی زیاتره. بق کهس زهرهری نهبوه. بق خیر و نهفعی میللهت و نهمسالی تهنسیر و خزمهتی بوه. وهک دائیمهن گوتومانه ئهمه هی خقمانه، هیوامان ههر به خقمانه و به غیرهتی برا و خزمانه. حسین ئهفهندی تهحسیلدارمان به عائیدات بق دهرهوه نارد زقر رجا ئهکهین تهخیری مهکهن. له ژیر ژمارهی موتهسهلسیل، موقابیلی مهقبوزی مهتبوع و مهمهور به ئیمزای صاحیبی ئیمتیاز و مقری ئیدارهخانه، قیمهتی کریاری پی کهرهم بفهرمون. سالانهی ههزار لاپهرهی به پانزه رقپیه زقر نیه. قهناعهت و فیداکاری تیانایه. گهلی مهسرهفی لی کراوه مهسرهفی خقی دهرنههیناوه. مهتلهبمان بق نهفع و خیری میللهت و مهملهکهته. مان و گهورهبونی به بهخیوکردنی وهجیهی ههمومانه. بق نهمه نابونه بون و فهرامقش نهکردنی سالانهی کافییه هیچی تری پین ناوی. به خوی دورا و خق بی له کیس ناچی."

2. 3. ژيان

ژیان له ساڵی دوهمیهوه چهندین جار و به چهند چهشنی جیاواز، داوای پارهی له ئابونهکانی کردوه: له ژ 55 و 56 و 59 و 61 و 64 و 69 و 74... دا ئهم داوایهی دوباره کردۆتهوه:

"ژيان

"ئەتانەوى ئەم قەزاتەيە بەرپوم بچى و بژى حەقى كريارىيەكەى دوا مەخەن و زو بينيرن."

له ژ 58 يا نوسيويتي:

"تكا له كړياره موحتهرهمهكانمان

له کریارهکانی دهرهوهمان خاسهتهن تکا ئهکهین که بق ئهمهی به ریّکوپیّکی غهزهتهکانیان پیّ بگات و. مهیدانی گلهیی نهمیّنیّ، لهمهودوا لوتفهن له گورینی ناوونیشانیان زو خهبهردارمان بفهرمون.

وه دیسان تکا ئهکهین ئهوانهی که قهرزداری ژیانن و بهدهلاتی ئیشتیراکیان پر نهکردوّتهوه به بی دواخستن به ناوی ئیدارهخانهوه به ناردنی هیمهت بفهرمون."

له ژ 79 يا نوسيويتي:

"تکا له کړیارهکانی دهرهوهمان

"تا ئیستا بق ناردنی بهدهلاتی ئابونه که له بهقایادا ماوهتهوه گهلی جار عهرزمان کرد. کپیاره موحتهرهمهکانی دهرهوهمان له گهل ئهمهی که ئهمرق مودهتیکه غهزهتهمان دهرئهچی هیشتا ئهعزهمیان بهدهلاتی ئیشتیراکیان نهاوه، ئهمه ئهبیته مانیعی بهپیوهچونی (ژیان) مان، بق ههمو لایه کخسوسی میقداری مهتلوباتمان عهرز کردوه، رجا ئهکهین به بی دواخستن ههرکهسه حسابی خوی پر بکاتهوه و دیسان تکا ئهکهین بق ئهمهی مونتهزهمهن غهزهتهکانیان پی بگات و مهیدانی گلهیی نهمینی لهمهودوا لوتفهن له گوپینی ناوونیشانیان زو خهبهردارمان بفهرمون."

له ژ 89 يا نوسيويتي:

"بق كرياره موحتهرهمهكانمان

"تهبیعی ههمو نهیزانن ئیدارهکهمان مهساریفاتی زوّره. بـوّ تـهبعی غهزهتهیهک پارهیهکی زوّر لازمه. موقابیل به ههمو سهرفیاتی واریداتی پیویسته. رجا له کریارهکانمان نهکهین و ئـهم مهسئهاهیه حهوالهی ویجدانیان ئهکهین، نهوانهی که حهقی دو سال سی سالیان له سهره و له ئیبتیدای نهشری نهم غهزهتهوه هیشتا هیچیان نهداوه یا به جاری وه یاخود به قیست پارهی ئابونهکهیان بنیرن. ژیان"

له ژ 133 يا به ههرهشهوه نوسيويتي:

"ئاخر رحا

"هــهتاکو ئیســتا بــق تــهراکومی بــهدهلاتی ئابونــهی غهزهتهکــهمان موتهعهدیــد دهفعـه رجامــان لــه مشتهریهکانمان کرد لهوانهی که هیشتا حهقی 3 و 4 سالیان لایه، رجا ئهکـهین بقمـان بنیّـرن وهئـیلا وهکـو غهزهتهکهیان بق نانیّرین مهجبور ئهبین به موراجهعهتی قانونی و له غهزهتهیشا ناویان دهرج ئهکهین. ژیان"

پێ ئەچێ ھەمو ئەم رجا و تكا و ھەرەشاەيە كەلكى ئامبوبێ، لەباەر ئاموھ يامكێ لَام فەرمانبالەرەكانى چاپخانەيان ناردوھ بۆ كۆكردنەوھى. لە ژ 184 دا نوسيويتى:

"تكايەكى تايبەتى

"هەمو ئەيزانين لە موحيتى كورىستانا ھەر ئەم غەزەتە كورىيە ھەيە و، ئەمەيش چونكى مشـتەريەكانى معاوەنەتى ناكەن و حەقەكەى لە مىعادى خۆىدا تەسلىم ناكەن نەك قابىل نيە ئىنتىزامىكى پــێ بــدرێ بــەڵكو ئەگەر ھەر وا بمىنىتەوھ نازى. سالانەى غەزەتەكە ئەوەندە نيە كە ئەھميەتى بى، حــەقى چــوار ســاڵى موقابيــل حەقى ساڵێکى غەزەتەيەكى ترە. لە سەر ھەمو حەميەتمەندێک و وەتەنپەروەرێک پێويستە بە جدى معاوەنـەتى بكات و بيژێنى.

"ئینجا بق ئەوەى غەزەتەكەمان بژى و بتوانین ئینتیزامیّكى پى بىدەین رجا لـه مشـتەریەكانى خـاریج و باخـل ئەكـەین وە بیلخاسـه لـه قیسـمى مـهنمورین و ئەوانـهى كـه هیشـتا حـهقى چـوار سـالیان لا مـاوه و مەبلەغیّكى زوّر قەرزىارن، ئیتر مەیدانى نوسین و بەعزى معامەلە نـەدەن و، بـه ئـەوەل واسـیتەدا بـه نـاوى سندوقى بەلەدیەى سلیمانیەوە چەند قەرزىارن بۆمان بنیرن و رجاكەمان تەرویج بفەرمون.

"زاتهن له موهزهفینی مهتبه عه شیخ تهیب ئهفه ندی بق کوکردنه وهی بهده لاتی غهزه ته که نیررا بق کهرکوک، ههولیّر، رهواندز، کوّیه، شهقلاوه، ئیستیر حام ئهکهین معاوه نهتی بفهرمون و بهده لاتهکهی به تهواوی تهسلیم بکهن."

عهلی عیرفان له ژ 82 ی 20 ی 9 ی 1927 دا، به ناونیشانی (تهشهکورات و رجا) نوسیویتی:

"..... له 1 ی ئهم مانگهوه ههفتهی دو کهرهت: دوشهموان دهفعهیهک و پینجشهموان دهفعهیهک، غهزهتهکهمان ئینتیشار ئهکات. وه تهبیعی لهمهودوا مهتبهعهکهمان مهسرهفیکی فهوقهلعاده زیاتر به ناوی خزمهتی میلهت و وهتهنهوه ئیختیار ئهکات، لهبهر ئهوه رجا ئهکهین له مشتهریهکانمان که معاوهنهتمان بفهرمون و، له وهقت و میعادی خویها بهدهلی ئابونهی غهزهتهکه به ناوی بهلهدیهوه بومان رهوانه بفهرمون..."

له ژ 97 دا ئەم (تكا) يەي بلاو كردۆتەوە:

"له موهزهفینی دائیرهی مهتبهعه تهیب ئهفهندی بق کۆکردنهوهی بهدهلاتی ئابونهی ژیان نیّررا بق لیـوای کـهرکوک، هـهولیّر، قـهزای چهمچـهماڵ. تکـا لـه مشـتهریهکانمان ئهکـهین بهدهلاتهکـهی بـه تـهواوی تهسـلیم و معاوهنهتی لازمهی له حهق ئیجرا بفهرمون."

له ژ 184 دا ئەم ئاگاداريەي بلاو كردۆتەوە:

"... له موهزهفینی مهتبه عه شیخ تهیب ئهفهندی بق کوّکردنهوهی بهدهلاتی غهزهته که نیّررا بی کهرکوک، ههولیّر، رهواندز، کوّیه، شهقلّاوه، ئیستیرحام ئهکهین معاوهنهتی بفهرمون و بهدهلاتهکهی به تهواوی تهسلیم کهن."

له ژ 220 يش دا ئهم ئاگاداريهي بلاو كردوتهوه:

"تكايەكى تايبەتى

"ئیدارهی غەزەتەكەمان، بۆ كۆكرىنەوهی بەدەلاتی ئابونە، ئەوی لە خزمەت ئەو زەواتە كىرامانەيە كە لـه بەغداىن، جەنابى شاكىر موجرىم ئەفەندى كردوه بە وەكىل، دەفتەرىكى موسەدەقى بۆ نـاردوه، ئىسـتىرحام لـه مشتەريەكانى بەغدادمان ئەكەين ئەو مىقدارە پارەيەی كە لە خزمەتيانايە و كە لای شاكىر ئەفەندى مەعلومە بـه تەواوى تەسلىمى بفەرمون.

"ئومیّدی قەویمان به کړیاره موحتهرهمهکانمان ههیه که بـق یاریـهانی غهزهتهکـهمان هـهمو نهوعـه معاوهنهتیّک دریّغ نهفهرمون و تیکراری ئیستیرحام ئهکهین بهدهلاتهکهی به تهواوی تهسلیم بفهرمون. ژیان"

پیرهمیّرد. شیّخی روّژنامهوانهکانی کورد. له ر**ژیان**. ژ 458 ی. 12 ی تشرینی یهکهمی 1935) با لـه ژیّر سهردیّری: (ژیان و ئاخر قسهی) با به تورپیهوه نوسیویّتی:

"ژیان، ئهمه سالّیک و دو مانگ له سال تیّیه پی که بق ئابونهکانمان دهچی. ههندی پارهیان نـهنارد. چهند زهواتی کیراممان ههیه که میللهتپه روهرن و، بارا و، بووهن، روّژی وا ههیه چارهک دیناری به ههوا خهرج ئهکهن به سالّی چارهک دیناری بق روّژنامهکهی خوّیان نانیّرن، کـه کوردسـتان هـهمو چرایـهکی کوژاوهتـهوه تەنها ژیانی رەنگیکی میللەتەكەی خۆی دەنویننی و، تا ئیستا بۆ ھەمو تەنگانەیەک لە پیشـەوە بـوە و لـه هـیچ نەترساوە و نایشترسی. خوا یاربی، له هیچ لایەكیشەوە هیچی بۆ نەیی ھەر دەژی. خوی پیـرە بـهلام رۆحـی نەوجەوانانی له پشته، ئەو نەوجەوانانەی كه بۆ پاریزگاری میللەتەكەیان لە مەیـدان نـەعرەیان كیشـا و ژیـانی پیریان هینایه جۆش.

"ژیان ههندی پارچهی وهک روّحی مهولهوی و، پهندی پیشینان و، دوازده سوارهی مهریوان و، مهم و زینی تیایه، که کولیکسیونهکهی به دیناریکه، چ جای نهمه سالی صهد و پهنجا فلسمان به پولی پوستهی داوه.

"ئەوانەى كە بۆمان ناردون بە پياومان ناسيون، ئۆستا ئەگەر پارەى ئابونــە نــەنێرن، چونكــو عەكســى ئەمەلن، ئىتر رۆژنامەيان بۆ نانێرين و، لە مەودوا ھەركەسێكىش پێشين پارە نەنێرێ رۆژنامەى بۆ ناچێ.

"تا ههفتهی ئاینده ههرچی پارهی ئابونهی نهداوه له ژیر ناوی سهرچهوتیدا ناوی ئیعلان ئهکهین. ئیتر کهیف و خهتای خوّتانه!"

ههر پیرهمیرد له رژین، ژ 562، 13ی نیسانی 1939) با له ژیر سهرناوی: (گلهییهکمان له زاتیکی بزورگ) با نوسیویتی:

"جەنابى جەمىل ئاغاى سەرىارى عەشرەتى ھەمو گەردى 3 ساڵ لەمەوپىش لـە خدمـەت ئەحمـەد بـەگى موتەصەرىفى ھەولىرىدا خۆى و 3 رەئىسى ئابونەى ژيان بون. 2 ساڵ بە پۆستەنا بە واسىتەى وەستا ئـەمىنى بەربەرەوە لە ھەولىر غەزەتەمان تەقدىم كرىن، قدومى غەزەتەيشى بۆ بەخىر گەرا، ئـەو ھـەمو دەولەت معاشـى مەبعوسى يشى چوە سەر، ئىمە لە بىر چوينەوە، وامان زانى چونكە بە ھەمو كوردەوارى تەنھا چاوىككمان ھەيە كويرى ناكەن!"

له سهر ههمان بابهت له رژین، ژ 565، 11 ي مایسي 1939) دا نوسیویتی:

"جاری بهرو نوسی بومان که جهنابی جهمیل ئاغای گهردی و 3 ئاغای تریان ئابونهی 2 سالّی ژیانیان له لایه بوّیان نهناردوین، هیچ دهنگیکیان نهبو، وا دوبارهمان کردهوه ئهگهر ئهمجارهیش جواب نهبیّ به رادیوّ داوایان لیّ دهکهین."

ىيسان له (ژين، 571، 22 ى حوزهيرانى 1939)دا نوسيويتى:

"يەكدوجار لە غەزەتەدا بە گوێى جەميل ئاغاى گەردىمانا ھەڵدا كە پارەى ئابونەى ژيانمان بـ قربندرى نەى بىندرى نەى بىندرى ئەلەن بەيدى مەككەمەدا ئىقامەى دەعوامان كرد. رۆژى 22 ى 7 ى 939 مىعادى محاكەمەيە ئەر رۆژە ھەركەسى لە ھەولىرەرە بى سەيرى محاكەمە بىت ئىدارەى ژين مەسرەڧى ئەكىشى."

ىيسان لە رژين، ژ 581. 21 ى ئەيلولى 1939) دا نوسيويتى:

"سیاسی ئاشکارا

"ئیمه له ههمو شیمالی کوردستان دا له سهر قه لای ههولیّر چرایه کی عیلم و سهماحه تمان ههیه ناوی گیکه یه خوّی زوّر گهوره و مهزنه، مهولهوی یش مهعدومه، ئیستایش مهوجوده.

"ئەم زاتە كە ئەمرۆ ئەمسالى نەماوە و يەگانە شەخسىە ئەمجارە بەيانى خۆشىنودى دەربارەى غەزەتەكەمان فەرموە، ئەمە بۆ ژين سەرمايەى ژينە، وە بە راستى يش ژين خۆى دەيەوى بۆ خدمەت ئەو بچى چونكو تىى دەگا، خاوەندى ژين سالى سى رۆژ بە تايبەتى ئەچى بۆ خدمەت سەيد ئەحمەدى خانەقا تەنها بۆ ئەودى كە تىى دەگا، رەند و قەلەندەر لە كۆوى عەرەڧات يەكتريان ناسىيوەتەوە، ئىمە بى مەعناى ئەلىيىن نەكا جابى سەيد نوكتەيەكى پيرىردى تى خا.

"بلّینن چی شیمال ئهم نهوعه زهواتهی تیایه، لهو لایشهوه جهنابی جهمیل ئاغای گهردی بـ ق بـهدهلی ئابونه خستینیه محاکهمهوه ناچار ماین حوکمی مهحکهمهمان وهرگـرت داومانـه بـه دائیـرهی ئیجـرا چونکـو

دهرهجهی ئیقتیداری ئینکار ناکریّ. تهبیعی له دائیرهی ئیجرا تهلّهبی حهپسمان کردوه و تهنفیزیش دهکریّ.... (له به درانی لایهرهکه ناخویّنریّتهوه)"

2. 4. رون**اک**ي

حسیّن حوزنی موکریانی یش له رژ 10 ی، 25 ی نیسانی 1936 ی روناکی) با له ژیّر سهرناوی: (پاړانهوه و تکا و خواهیشت) با نوسیویتی:

"له بهر ئەوە كە ئەم مەجەللە جگە لە دراوى موشتەرىكە موحتەرەمەكان چى رىڭايـەكى دىكـەى نىـە بـۆ خۆ ژياندن، بە تايبەتى لە بەر موشتەرىكە خۆشەويستەكان دەپارىيىنەوە، بۆ ئەمە كە ئەم مەجەللە ئىدارە بكـرى و نەكەوى، بەدەلى ئىشتىراكى سالانەمان يى لوتف بفەرمون."

هەروەھا لە (ژ 11 ى، 16 ى مايسى 1936 ى روناكى) دا لەوتاريكىدا لە ژير سەرناوى: (فەيلەسوف مەرحوم جەميل صدقى زەھاوى) دا نوسيويتى:

"کتیبه چاپکراوهکانی ئیمه ئهمروّکه گهیشتوته 22 نوسخه و، چارده جلد کتیبی گهورهم نوسـراون و، حازرن و چاپ نهکراون، ههروا ماون. وه له ئیحتیرام و نان، روّژی صهد پایه سهرهوژیرم نهک بهرهوژور. که داوای حهقی نوسخهیه کی کتیب له گهورهیه کی کورد بکری وهدهزانی سـوال (دهروّزه) ی لی دهکری، که له گهایگ جیّگایان روی داوه. له ههره گهورهکانی کورد، له عاصیمهیه داوای بهدهلی ئابونه ی سالیّکی مهجهاله ی روناکی، که 750 فلسه، لی کرا بو، فهرمو بویان به مهرقه دی باوکم فلوسیّکم نیه به لام مانگ به مانگ مومکینه بیدهم، نهگهرچی 50 – 60 دینار جیره وهردهگری."

2. 5. **گەلاو**ێژ

گەلاویژ که له سەردەمی خۆیدا خویددەواریکی زۆری هەبوه و، رۆشنبیرانی کورد به تەنگ مان و دەرچونی بەردەوام و ریکوپیکی گۆڤارەكەوە بون، له سالی یەكەمیەوە تا داخرانی له سالی دەھەمیدا، بەردەوام ھەمان كیشەی ھەبوه.

له ژ 5 و 6 ی مایس و نیسانی 1940 دا که هیشتا له سالمی یهکهمی تهمهنی دا بو نوسیویتی:

"تکا: ههتا ئیسته بهشی زوّری خویدندهواران پارهی سالآنهی گهلاویزثیان نهناردوه لامان وایه ئهمه له بهر ئهوهیه که نازانن بو کوی و بو کی بنیّرن بوّیه تکایان لی ئهکهین که سالآنهی گهلاویژ بهم ناونیشانهیه و به یوستها بینیّرن:

بغداد: فندق وادى السلام

ابراهيم احمد محامى

ئيتر هيوامان ههيه گەلاويژ فەرامۆش نەكەن. گەلاويژ"

ىيسان له ژ 7 ى حوزەيرانى 1940 يا نوسيويتى:

"تکا: تکا لەو خوێندەوارانە ئەکەین کە هێشتا پارەی ئابونەیان نـەداوە بـﻪ حەواڵـﻪ بـﻪﻭ ناونیشـانەی خوارەوە بۆمانی بنێرن:

بغداد: فندق وادى السلام ابراهيم احمد"

له ژ 8 ى تەموزى 1940 دا دىسان نوسيويتى:

تکا له خویندهواره خوشهویستهکانمان: له کاتیکدا که ئومیّد ئـهکرا گـهلاویّژ بـه تاقانـه نهمیّنیتـهوه " کهچی داخهکهم ئیستا خواخوای ئهوهمانه بتوانین خوّیمان پیّ به خیّو بکریّ، ژمارهی ئهم گوّقاره ههتا ئیسـتا گەيشتۆتە 9 ھيشتا زۆرى وا ھەيە گەلاويْژ سفتاحى لـە دەسـتى نـەكردوە. ئينجـا لـە بـەر ئـەوەى ناتـەواوى گەلاويْژ، كە لە دەميّكەوە ئاواتەخوازى ھەلاتنى بوين، ناتـەواوى كوردزبـان پيشـان ئـەدا، ھيوامـان ھەيـە بـۆ ياريدەدانى ھەركەسىّ بە پىّى تواناى ھەولّ بدا تاكو گەلاويْژ ھەمىشە گەش و روخۆش بىّ"

له سهر وتارى ژ 11 و 12 دا كه پيكهوه له بهرگيك دا دهرچون نوسيويتى:

"گەلى تكامان لەو خويندەوارانە كرد كە تا ئىستە پارەى گەلاويىژىۋان نەداوە بىنيىرن، داخمان ناچى ھىچيان دىار نەبو. ئىستەش كەوا سالى يەكەم ئەبرىتەدە نزىكەى 2000 كەس ئابونەيان لا مادە. ئىنجا تكامان لەم خويندەوارانە ئەدەيە كە لەم مانگەدا ئابونەكەمان بى بىنىرن و. ئەگەر گەلاويىۋيان ناويىت ئاگادارمان بكەن. كەلەشتىرىش نەبى خوا رۆژ ئەكاتەدە! ئىتىر لەگەلاويىۋىش گەشىي و لەخويندەوارانى بەھىمەت يارمەتى."

دوای چهندین سال ئهم گرفتهی گهلاویژ ههر به چارهسهرنهکراوی ماوهتهوه، بهم هوّیهوه توشی کیشهی کهمدهرامهتی بوه. خهریک بون گوّقارهکه بوهستینن. بهم بوّنهیهوه پیرهمیّرد له (ژین، ژ 876 ی. 26 ی حوزهیرانی 1947) دا له ژیر سهردیری: (بهرهو دوا) نوسیویتی:

"ئۆف عەلائەىين رۆلەى باوانم "ئاگرت بەرىايە ژين و ژيانم

"ئیمه لهم دوایی رۆژەمانا هیوایهکی تازهمان بق پهیدا بو که میللهتهکهمان به خقیانا هاتون و کهوتونه سهودایهکی خق به خه نک ناسین و، نیازیانه بکهونه ریزی میللهته خواپیداوهکان و، ئهم هیوایهیش زورتر بهوه پهیدا بو که له پایتهخت با گوقاریکی کوردی چاک و پاک و روناکمان ههیه وهک گهلاویژ به ههمو لایهک با شهوق و پرشنگی ئهروا و ههست و زانستی کوردان لهو تریفهی نوری ئاسمانی با دهردهخا. چهند خوش بو له ئیران و توران و لوبنان و کونه شاری فیرعهونهکانا دهنگی بابوهوه. بارهها ژیان و ژینم له دهور ئهگیرا و به نهغهیهکی بلشادیهوه ئهمنوسی: (گهلاویژ خوشکه بالا بهرزهکهی ژین) و، سالهوسال بالورهیهکی پیروزانهم بو ئهگوت. کهچی له کهچی بهختی ئیمه و کهچرهوی گهردون ئهو پهریه نازدارهمان کهوتوته گیانه لا. ئهمهیش بیاره له بهر ئهوهیه که پارهی ئابونهی بو نانیرن.

"مادام گهییه ئیسکم با پهرده له روی پهچهپۆشهکان ههالمالم. ههر لهم شاری خوماندها زوری وا ههیده که نازانی به ریکوپیکی عهرمهی بخوینیتهوه ئابونهی یهکدو غهزهتهی عهرههی پیشهکی ئانینی غهزهتهی بو کنیت. هی وایشمان ههیه رههبهری ئهکا غهزهتهیک به تهواوی ئهژینی. له شارهکهی خومانا چهند دهستهیک و کوری پوکهری مهکشوف ئهبینم هامو خویان به ئاهدیب و شاعیر و ماهلیک ئال شاوعهرا و مهنسوبی مهعاریف ئهزانن شهوی وا ههیه پارهی ئابونهی ده سالی گهلاویژی تیا ئهبریتهوه که به روز باسی پارهی ئابونهی گهلاویژی له لا بکهی وهک شهمشهمه کویره چاو ئهقوچینن. که ئیش یهته مهیدانی میللهتپهرهوهری به بال ئافون، لاوه قور به سهرهکانیش بهم چهکه و کهوانهوه کهوتنه سهوبای قهومیهتهوه، بیاره گهنجیک که هیشتا نهکهوتوته دهست و مهقامی خوی و پارهی نیه، دل به پارهبارهکان ئهبهستی. تو خوا میللهتیک که دربارهی سهقافه و چرای پری بهختیاری خوی و بارهی نیه، دل به پارهبارهکان ئهبهستی. تو خوا میللهتیک که دربارهی سهقافه و چرای پری بهختیاری خوی و بارهی نیه، دل به پارهبارهکان ئهبهستی. تو خوا میللهتیک که نامناسیت؟ وهلا به ههمو مهعنایهکهوه کسیه له دلمهوه دیت که ئهم سهجییهی پیاوماقول و پارهبارانه ئهخمه پیش چاوی دوست و دوژمن، تفی بهره و بایه، بهلام ئهلیی چی؟ وا نوسیم بو ئیدارهخانهی گهلاویژ دهفتهری بیش بیش خاوی دوست و دوژمن، تفی بهره و بایه، بهلام ئهلیی چی؟ وا نوسیم بو ئیدارهخانهی گهلاویژ دهفتهری برایمیش ناکهم به وهکیل. ئهوقاتیکی لاوه دینم به مهسرهفی محاکهمه و (ناوی مهنی) لی نانهوه ئهو پارهیهیان برایمیش ناکهم به وهکیل. ئهوقاتیکی لاوه دینم به مهسرهفی محاکهمه و (ناوی مهنی) لی نانهوه ئهو پارهیهیان لی ئهسینم. شهرته بوره بهرم. خوا له وهجاخیا نهیهلی ع. ح."

گەلاوپژ لە ھەندى ژمارەكانى داوى ھەندى لە قەرزدارەكانى بلاو كردۆتەوە، بەلام ئەويش بى سود ، د.

بوه.

له ژ 1 ی سالّی 10 ی کانونی دوهمی 1949 با که دوا سالّی تهمهنی بوه (مهساریفی ژ 1 ی سالّی 10 ی) بلّو کردوّتهوه مهسرهفی ئه و ژمارهیه 54 بینار بوه، بهلاّم دهرامهتی گهلاویژ لـهو مانگـها 39 بینار بوه، واته 15 بینار کورتی هیّناوه، خوّی به توانجهوه نوسیویّتی: "جاریّ وا لهم سهرهتای سالّه کورتی بـو به ئهمهنده".

هۆی ئەم خوینساردیەی خویندەواری کورد بەرامبەر ئابونەی رۆژنامە و گۆقاری کوردی، زیاتر لـەوەی دەسکورتی دارایی خویندەوارەکە بی، ئەگەرپتەوە بق ئەوەی کە خویندنەوەی رۆژنامـه و گۇقار لـه لای کـورد میشتا نەبوە بە خو، وەکو لای گەلانی ئەوروپی و، دانیشتوانی ھەندی لە پایتەختەکانی ولاتانی ناوچەکە، بوه به خویەکی رۆژانه.

جا بۆچى نەبوه بە خو؟ ئەھىننى لىكۆلىنەوەى تايبەتى مەيدانى و ئاكادىمى لە سەر بكرى.

2. 6. ههتاو

له ژمارهی رۆژی 2 ی 12 ی 1960 ی رۆژنامهی ژیندا گیوی موکریانی، خاوهنی ئیمتیازی گۆڤاری (هەتاق) ی هەولیّری، ئەم نامه کراومیهی بلاو کریوّتهوه، هەوالّی داخرانی هەتاق به بهشدارهکانی ئەدا: "چایخانهی کوریستان

8 ی 12 ی 1960

اسالّی 1915 بامهزراوه

"بۆ بەشدارە بەرىزەكانى گۆۋارى ھەتاو!

"دلسوزى بەرز و بەرپىز و خوشەويست!

"رۆژتان باش، به پەرۆشەوە پیتان رادەگەيەنم كە گۆشارى رەنجكیشى (هـەتاو) چیتـر دەرنـاچێ. وە منیش به هەویاى قەرزەكانى هەتاوەوە زۆر وەژیر بارى قـەرزىارى و نـەهاتى كـەوتوم و، لـه ئیـوەش بـەدەر كەسیکى ترم نیه كه بارى سەرشانم سوک كات، بەلكو چاوم تەنها لە یارمەتى و پیاوەتى ئیوەیە.

"مەبەستىشم لە يارمەتى ئۆوە تەنھا ئەوەيە كە ئۆوە (چەندەى) قەرزىارى ھەتاون، كە بۆ ئۆوە ئەركۆكى واى نيە، بەلام بۆ مىندەن قەرزىارى ھەتاون، كە بۆ ئۆوە ئەركۆكى واى نيە، بەلام بۆ ماندەن كەلدە بۇرە يې دەكاتەۋە. بەر ھۆيەۋە ئومىدىم وايە كەلە روى دلاسۇزيەتيەۋە بە زوترين كات بىنىدىن، چونكو لەمەودوا خەريكى چاپى فەرھەنگى كوردى و عەرەبى و كتىبانى مىرۋىيى ويردەيى دەمەردۇل دۆر خزمەتى لە ھەتاو گرنگترتان پىشكەش دەكەم.

"ههر یارمهتیهکی من بدهن، یارمهتی چاپخانهی کوردستان دهدهن، ئه و چاپخانهیهی که 47 سالّی رهبهقه، به بی یارمهتی و به بی وهستان، خزمهتی زمان و وییژه و مییژوی ئیدوه دهکات. کهوایه چاپخانهی خوتانه، جا بو ئهوهی که چاپخانهی کوردستانیش له بهر قهرزداری و ههژاری نهکهویته ژیر ههوری نهگهتیهوه، هانام بو ئیوه هیناوه و، چاوهری مروقایهتی و ئاکاری مهردانهتانم.

گیو موکریانی"

3. رۆژنامەي (أختر) ي ئەستەموڭي و ھەواڭي كورد

3. 1. رۆژنامەوانى بە فارسى لە توركيا

له 1729 ىا له توركيا چاپ ىامەزراۋە. بەم دەزگايە چەندىن كتێبى فارسى چاپ كراۋە.

ساڵی 1831 ز/ 1247 ک (**تقویم وقایع**)، یەكەمین رۆژنامە**ی** توركی رەسمی دەرچو. دەرچــونی یەكــەمین رۆژنامــەی تــوركی نزیكــەی 60 ســـاڵ دوای نوســینی ســتونه فارســـیـهكانی

مهر په دری یا سامی رورودستای سورسی طریستای ۵۰ سستان عوبی فوسسیتی سستون فارستی یا دری و روزنامه کانی که الله ای روزنامه کانی که لکه ته و 9 سال دوای روزنامه یی فارسی له نیران، بلاو بوته وه. میرزا سالحی شیرازی، یه که مین روزنامه یی فارسی له نیران، بلاو بوته وه.

هونهری چاپ و رۆژنامهوانی له قهڵهمړهوی عوسمانی اله چاو ئیران دا زوتر داهاتوه و، ئهگهرچی له ژیر چاودیری حکومهت دا سانسوری به هیزی له سهر بوه، به لام پیشکهوتو تر بوه، بو ئهومی وینهیه کی بهرواردکارانهی روژنامهوانی ئهو سهردهمهی ناو دهولهتی عوسمانی و دهولهتی قاجاری ئیرانی بهینینه بهرچاو، چاک وایه ئهم ههوالهی أختر وهکو خوری بنوسینه وه.

رُ 7 ى سالمي سيّيهمي 24 ي شوباتي 1877 (10 صفر 1294) ي أختر نوسيويتي:

"ئەو رۆژنامە و گازیتانەى لە ئیسلامپول و بیک ئۆغلى چاپ ئەكرین جگە لەوانەى ىاخراون بە تەرتىبى حروفى ھىجا ئەنوسرین:

رۆژانى چاپ	ناوی رۆژنامه تورکییهکان
هەمو رۆژێ جگە لە ھەينى	اتحاد
وەكو ئەو	استقبال
وەكو ئەو	بصيرت
رەسمىيە دو جار چاپ ئەكرى	تقويم وقايع
ھەمو رۆژ جگە لە يەكشەمە	جريده حوادث
گاڵتەجارىيە و حەڧتەى دو رۆژ	چايلاق
دوشهمه و سيشهمه	جريده عسكريه

﴿ ثماره ﴾ ١ ﴿ سال بيستويكم ﴾

(مطبعه وادار منانة اختر)

اسلامبول خان والدودر دارًدً عضوصه است كارهاي متعلق باداره باقا مجد طاهر راجع است

امان وکلای کرام درصالات دور ونزدیک کاهی درسخسهٔ تغرین فکافته بیشود

سه نفه ۱ عرم ۱۳۱۵ ۲۸ مزیران ماه روس سنه ۱۳۰۹ ۱۰ دولیه ماه فرنکیسته ۸۹۵

اجرت بوست همه جامعید: ادارهاست. منتی اول حاج مع زامهدی تو وست

(نعرفه بدلات ساباته)

درسمادت ۱ مجدی سم

ديكرعالك عروسة مخافء جبدى

عائل عروسهٔ ایران ۲۰ فران عالل هندوستان وینادر ۲ دروی

عالك روس وففقال ١٠ سات

عالات اروپ ۲۰ فرانک

بك نسخه ٢٠ يارهاست

(دراین روزنده از هرکونه وقایع واشبار وسیلسیات ویولیتیلنوم|وادب ودیکرمنسانغ عوی سر کفته میشود.معتهٔ پکیلزمطیع) (سیکردهآورانی ونوشتهای سود سندرا باشتنان مهذیرم • درنوشش کاغذهاییکالاشاویهرسدادار دعتار است • کاغذی راک) (نوشته نمی شود صاحبش سی استرداد : آثرا کناود کاغذ هایمکه یول بوست کنارد کرفته نمی شود •)

(فهرست مندرجات ع

🗨 عرض غصوص 👺

سپاس خدای را که ماراتوفیق کرات فرمود بهدن سال بست ویکر انتشاد این روزنامه که حادم حقیق اسلامیتوانسایت است .

یزرکان ملترا پوشسیده پیستگه از آفاز تأسیس ایننامه ازمقصود اصلی که شدمت بعسالم اسسلامیت وانسانیت است بقدرقوه انعواف نورزیدمایمو پیشرفت آنمقصود مقدس را برحه چیزی مقدم داشته باوجود صدمات متوالیه بقسد دیکه مقسدور بوده بحصول آن مقمود همت کاشته ایم ، واین بازگران دا دوظرف

این مدت طولانی بتنهایی بدوش کشید. چون سسار روزنامها ازهيج طرفى وظيفه ومعونتي ندائتهام مكر عمدودي أزبزركان ملتكه كاهي باقتضاي قدر شامي وبلندى عمت منافي اعانت فرمو ده ادارمرا حرهون ست حور داشته الدَّلَه تاحيات دارم انسانيت ايشاقرا نراموش نکرده زبان از تنایشان کوناه نخواهم داشت. ازهموطنان عمترمكه درمالك محروسية عممانى وخطة وسبم هندوستان وبملكت تفقاز اقامت وتجارت دارند وازمشتركين روزنامه هستندنيز فهايت تشكررادارم زبراکه این جوانمردان باقتنسای بصیرتی که دروضم خارجهدارند بشازديكران ازمراتب منافع روزنامه آكاهى حاصل بمو دمو حدروز نامدراما تندسا رملل بيتك سيردازندكه درسقيقت بشرفت امورادارماذ اين وهكنر است مالعكس ازمشتركين محترم عالك محروسة الرأن دوبعن مقاطادار ويكساله بلكه هبده ماحه طلبكار استوسيب عدة الناسن نيزمساعة وكلاى عقرماست وكرته مشتركين كرام باورندار مك دراداى اينسلغ جزئى كاينيايه استادی سایند . زیرا که سیداشد بسب تنزل

حەفتە ى يەك جار	جريده طبيه عسكريه
هەمو رۆژێ جگە لە ھەينى و يەكشەمە	حقيقت
گاڵتەجارىيە حەفتەي 3 جار	خيال
ھەمو رۆژى جگە لە يەكشەمە	صداقت
هەمو رۆژى جگە لە يەكشەمە	صباح
گاڵتەجارىيە و حەفتەى 2 رۆژ	لطيفه
ویّنەدارە بە جۆریّکی دیاری نەکراو چاپ ئەکری	مدنيت
ھەمو رۆژى جگە لە يەكشەمە	مساوات
ھەمو رۆژى چاپ ئەكرى	وقت
	ر ۆژنامەي فارسى و عەرەبى:

اخبار دارالخلافه رۆژانى چوارشەمە اختر رۆژانى شەمە و چوارشەمە الجوائب عەرەبىيە رۆژانى چوارشەمە چاپ ئەكرىّ

گازیتهکانی که به زمانی فهرهنسییه:

رۆژانى چاپ ناو هەمو رۆژ حگە لە يەكشەمە استانىول ھەفتەي 1 حار اوربان فينانسيه هەمو رۆژى جگە لە يەكشەمە يتى ژورنال دەقستنتىنوپول ھەفتەي 1 حار ژۆرنال دە زمستيوتر هەمو رۆژى جگە لە يەكشەمە سيما فور ده قستنتينويول وەكو ئەو فار دو پۆسفۆر وەكو ئەق فوريه دوران لاتركى وەكو ئەو لوانت هرالد وەكو ئەق

رۆژنامه به زمانی روّمی اسیا صغرا

انا توليقوس استير هەفتەى 2 جار ويزانتيس وەكو ئەو تراكى هەمو رۆژى جگە لە يەكشەمە فلوقس هەفتەى 1 جار موموس هەفتەى 2 جار نيولوغوص هەم رۆژى جگە لە يەكشەمە

ھەمو رۆژ

رۆژنامە بە زمانى ئەرمەنى:

رۆژانى شەمە اووداير شهمه و چوارشهمه پونج وهكو رساله مانكى حاري لويس

سيشهمه و يينجشهمه و شهمه ماسيس چوارشهمه و شهمه مامول

ههمو رۆژ حگه له ههینی و پهکشهمه منظومة افكار

رۆژنامە بە زمانى بولغار:

ھەفتەي 1 حار استوجنو ورورمه وەكو ئەو نايرەداق

رۆژنامە بە زمانى يەھودى

ههمو رۆژئ حگه له ههینی و شهمه تسامسيو ههمو روزي حگه له ههىنى و بهكشهمه

ژورنال ناسیونال

له ولاياتي مهماليكي ياريزراوي عوسمانيها، له ههر يهكيكيان دا يهكي و. له ههندي شوين چهندين رۆژنامە چاپ ئەكرى، كە ژمارەيان نزيكەي 30 گازىتى رۆژانە و ھەفتانە ئەبىي. وە لـە 31 حـىي لـە ولايـاتى باسكراو سالنامهى جيا چاپ و بلاو ئەكرىتەوه.

"له ئيسلامبول و لاى بيک ئۆغلى جگه لـه چاپخانـهى دەولــهتى 62 باســمهخانه و چاپخانــه ههيــه كــه ههمىشه له كاريان."

سالّی 1846 سولّتانی عوسمانی چەند بریاریکی دەركىرد، سنورى ئازادى رۆژنامەوانى تەسك كردەوه. ساڵى 1867 (عالى قرارنامه) دەرچو. ئەم قەرارنامەيـە بـە نـاو بـۆ ريفـۆرم دەرچـو، بـەلام بريـاره توندهکانی پیشوی خاوتر و کوتوپیوهندهکانی ئازادی روزنامهوانی شلتر نهکردهوه. سهرهرای ئهمهیش ساڵی 1876 دەزگايەكى تايبەتى بە ناوى (ئيدارەي مەتبوعات) ەوە بـۆ سانسـۆرى رۆژنامـەكان دانـرا. زۆر حار رۆژنامەكان دائەخران و رۆژنامەوانەكان توشى سزادان ئەبون.

ئەو كۆتوپيوەندانەي ئازادىي رۆژنامەوانىيان سنوردار ئەكرد تا ئىنقىلابى عوسمانى (1908) مايەوە.

بۆ ئەوەى بەروارىكاريەكە رونتر بى ئەمە گەشتىكە بە مىتروى رۆزنامەوانىي ئىرانىي ئەو سەردەمەدا:

1836 (1252 ک) دەرچونى (طليعه كاغذ اخبار)

1837 (1253 ک) دەرچونى كاغذ اخبار

1848 (1265 ک) دەرچونى زاھرىرا دى باھرا (تېشكى رۆشىنايى). ئەم رۆژنامەيە مژدەدەرانى مهسیحی به زمانی سریانی له ورمی دهریان کردوه.

1850 (1267 ك) دەرچونى وقايع اتفاقيه

1858 (1275 ک) دەرچونى روزنامەى ملتى مملكت محروسه انربايچان (اخبار دار السلطنه

انربایحان)

دەرچونى روزنامەي دولت عليه ايران	1860 (1277 ک)
دهرچونی روزنامه علمیه دولت علیه ایران	1863 (1280 ک)
	1283 کر) 1866
ملت سنيه ايران (روزنامه ملتي). روزنامه حكيم الممالك	
دەرچونى روزنامەي اردوي ھمايون	1867 ک)
دەرچونى روزنامەي وقايع عدليە	1287 کر) 1870 ک
دەرچونى روزنامە ايران و روزنامە مرات السفر	1288 ک) 1871
خولی دوهمی روزنامهی ملتی محروسه انربایجان	1289 کر) 1872
دەرچونى روزنامە (المنطبعه فى الفارس)	
دەرچونى لاپاترى (نيشتمان) دواى ژمارەي يەكەمى داخراوە.	1290) 1873 ک
دهرچونی روزنامه نظامی علمیه و البیه. روزنامه علمی	
دهرچونی پهخشهی مریخ، فرهنگ و تبریز	1296) 1878 ک
دهرچونی جریده تجارت بروانه: (سید فرید قاسمی، تاریخ روزنامهنگاری	1297) 1879 ک
ایران، جلد دوم، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی،	
تهران 1379، ص 611 - 613)	

ليرهدا پيويسته چهند سهرنجي تؤمار بكري:

یهکهم، ئهم روّژنامانه ههمویان حکومهتی بون. له لایهن کاربهدهستانی قاجارهوه دهرکراون. زوّریان تهمهنیان کورت بوه. پاش چهند ژمارهیهک یان پاش چهند سالیّک ناخراون.

دوهم، روزنامه کانی وقایع اتفاقیه، روزنامه دولت علیه، ایران، به دریزایی دهیان سال به دوای یه ک دا دهرچون بو تومارکردنی فهرمانی رهسمی و ههوال و روداوه کانی دهرباری ناسره دین شا.

سیدهم، ئهگهرچی ئهم روزنامانه ههمویان کاربهدهستانی دهرباری قاجار دهری کردون و حکومهتی بون و هیچ روزنامهیه کی ئههلی لهو ماوهیه دا ریگای دهرچونی نه دراوه، له گهل نهوهیش دا ناسرهدین شا بو ئهوی به تهواوی ری له ئازادی بیر و روزنامهوانی ببری سالی 1287 فهرمانی (سانسوری مهتبوعات) و سالی 1296 (قانونی حهزا)ی دهرکرد.

چوارهم، رۆژنامهكانى ئيران له روى هونهرى رۆژنامهگەريەوه له چاو رۆژنامهكانى ولاتى عوسىمانىدا دواكەوتو بون. ژمارەيەكى زۆر كەميان نەبى كە بە پىتى قورقوشىم چاپ كىراون ئەوانى تىر ھەمويان بە دەسخەت نوسراون و بە چاپى سەنگى چاپ كراون.

3. 2. دەربارەي رۆژنامەي أختر

3. 2. 1. **دەرچونى**

ژ 1 ی سالّی یهکهمی له پینجشهه 13 ی کانونی دوهم (ژانویه) ی 1875 (16 ی زیلحیجهی 1292) له ئهستهمول چاپ و بلاو کراوهتهوه و.

دوايــين ژمــارەى ژ 10 ى ســاڵى 23 ھەمــه لــه 8 ى ئـــەيلول (ســـەپتەمبەر) ى 1896 (30 ى رەبيعولئەوھلى 1314) دەرچوھ. له سهرهتادا حهفتهی 5 جار و. له سالّی دوهمیهوه حهفتهی 2 جار روّژانی دوشـهمه و چوارشـهمه و لـه سالانی دواییدا حهفتهی 1 جار بلّو بوّتهوه.

له ماوهی دهرچونی ا چهند جاری به هاندانی کاربهدهستانی ئیرانی و چهند جاری له لایهن کاربهدهستانی عوسمانیهوه داخراوه.

مودیر (به پیوه به روخاوه نی) اختر محه مه د تاهیر قه راچه داغی ته بریزی (؟ - نه سته مول 1325 ک) بوه که بازرگان و خاوه ن چاپخانه بوه و، مونشی ئه وه ل (سه رنوسه ر) ی روزنامه که یش میرزا مه هدی خانی ته بریزی (ته بریز 1255 – ئه سته مول 1325 ک) بوه. میرزا مه هدی هه ربه م بونه یه وه اختر ناو نراوه. بلاو که رهوه ی روزنامه ی (حکمت) ی قاهیره یی یش ناوی میرزا مه هدی خان بوه. نه گه رچی هاوناو بون، به لام دو که سی جیاوازن.

3. 2. 2. بلاوبونەوەي

اختر وهکو خوی نوسیویتی له چهندین شاری عوسمانی و ئیرانی و هیندی و قافقاسی دا بو بلاوکردنهوهی روژنامهکه و وهرگرتنی ئابونه باوهرپیکراویان ههبوه. جگه له ئهستهمول، له ئهرزپوهم دیاربهکر، موسل، بغناد، نهجهف، تاران، تهبریز، ورمی، سنه، کرماشان... باوهرپیکراویان ههبوه. بهم پیهه گهیشتوته دهس زوّر له خویندهوارانی ئهو زهمانه لهوانه خویندهواری کورد. وهفایی موکریانی، هاودهمی شیخ عوبهیدولای شهمزینی، له قهسیده نهوروزییه دریژهکهیا که بهم بهیته دهس یی ئهکا:

نەسىمى بادى نەورۆزى شەمىمى عەبھەرى ھىنا بەرىدى عاشقان دىسان پەيامى دولبەرى ھىنا بەم جۆرە باسى رۆژنامەى أختر ئەكا:

حیکایاتی غهریبهی پیه بولبول جومله خوٚکردی دمانی چایاری ئیران روّژنامهی أختری هینا

اختر له ههمو ژمارهکانی اله لاپه هی یهکهمی اله ژیر سهردیّری (سیاسی) دا سهروتاری نوسیوه. به زوری تهرخانی کردوه بن ایکوّلینه وهی روداویّکی سیاسی دنیا.

اختر بایهخیکی زوری به بلاوکردنهوهی ههوال داوه. نهشی بوتری روزنامهیه کی خهبهری بوه. سهره را بدوه به نوری بوه. سهره ولی نه به به بازوک باشی ههوالی سیاسی الله به به ناوبانگهکانی باشی ههوالی سیاسی الله روزنامه به ناوبانگهکانی نهوسای ئینگلستان، فهرانسا، روسیا، ئهلمانیا و نهمساوه تهرجومه کردوه. همهروهها له روزنامه تورکی و عهرهبیهکانی ولاتانی عوسمانی و له روزنامه فارسییهکانی ئیران و هیندستانه وه دهنگوباسی وهرگرتوه.

3. 2. 3. **داخرانی**

له 8 ی سەپتەمبەری 1896 (30 ی رەبیعولئەوەلی 1314) بە فەرمانی حکومەتی عوسمانی داخراوە. (ئیدارەی مەتبوعات) ی عوسـمانی چەنـد جـارێ اختـری داخسـتوه. لـه بـهیانێکدا کـه بـه بۆنـهی داخستنیەوە دەری کردوه نوسیوێتی:

"دەربارەی ھەندیّ روداو و ھـەواڵی نـاوخۆ كـه بلاوكردنـەوەيان بەنـدە بـﻪ پەسـند كردنـی ئيـدارەی قەشەنگى مەتبوعات و بە بیّ پەسندكردن و راستېينينی ئەو ئیدارەيە رۆژنامەكان نابیّ شتیّ بنوسن..."

3. 3. دەورى اختر لە خەملاندنى ھۆشى سياسى ئيرانىدا

رۆژنامەى اختر لـه مـاوەى دەرچـونى ا دەورێكـى گرنگـى ديـوە لـه رۆشـنكرىنەوەى بيـرى سياسـى، كۆمەلايەتى، فەرھەنگى و، بيرى قانونى و دەستورى و ئازاىيخوازى خوێندەوارانى ئێرانىدا.

أختر مهتنی تهواوی قانونی ئهساسی عوسمانی به فارسی بلاو کردوّتهوه. ههوال و گفتوگوکانی مهجلیسی مهبعوسانی نوسیوه، قانونه گرنگهکانی دهولهتی عوسمانی کردوّته فارسی و بلاوی کردونه هوه، ئهمهش هوّشی سیاسی روّشنبیرانی ئیّرانی ئهگهشاندهوه و ئاگاداری ئهکردن له رهوتی جیّگیر بونی پاشایهتی دهستوری و مهرجدار و، ماف و ئازادیهکانی هاوولاتیانی عوسمانی.

أختر ههوالّی شه پهکانی عوسمانی و دهولّهتانی تـر و، مهتنی ریّککهوتننامه نابهرامبهرهکانی بـلاو کردوّتهوه.

أختر ههوالهکانی ئیرانی نوسیوه. عهیهکانی پولیس و دادگوستهری باس کردوه. دژی دانی ئیمتیاز بون به بیّگانه. دژی زورداری و نهزانی و خورافات دواوه. باسی دواکهوتنی باری ئابوری، کومهلایهتی، روشنبیری کردوه. داوای ئازادی بیری کردوه.

رۆژنامەكانى ئێران لەو سەردەمەدا، كە ھەمويان حكومەتى بون، لەم باس و بابەت و روداوانە بێدەنگ بون.

رۆژنامەى (قانون) كە رۆژنامەيەكى ئازاىيخوازى بەرھەلستكارانى ئىرانى بود، مىرزا مەلكۆم خان لە لەندەن بلاوى كرىۆتەود، لە ھەلسەنگاندنى اخترىا نوسيويتى: "رۆژنامەى اختىر لە حەفتا وەزيىرى ئەعزەم (وەزيرى ئەعزەم لەو سەردەمەنا بە سەرۆكى ئەنجومەنى وەزيىران وتىراود. نىم) زۆرتىر خزمەت بە دەوللەت و مىللەتى ئىران ئەكا."

3. 4. هەواڭي كورد لە رۆژنامەي اختر دا

اختر لـه مـاوهی دهرچـونی ا چهنـدین هـهوالّی بـلّاو کردوّتـهوه کـه پیّوهنـدییان بـه کوردهکـانی عوسمانی یهوه ههیه. لیّره ا چهند نمونهیهک له ژمارهکانی پینج سالّی یهکهمی ههلئهبژیرم:

3. 4. 1. كورد له جهنگي روسي- عوسماني (1877) دا

له سهدمی نۆزدهههمدا هۆشی نهتهوایهتی له ناو زۆر له گهلانی ئهوروپادا گهشایهوه، لهوانه گهلانی بالقان که له ژیر دهستی ئیمپراتۆریهتی عوسمانی دا بون. سالآنی 1875— 1876 شوپش له بالقان دژی دهسهلاتی عوسمانی و له پیناوی سهربهخوّیی دا ههلگیرسا. دهولهتی عوسمانی هیزیکی گهورهی نارده سهر سربستان و کیّوه رهش بو کوژاندنهوهی شوپشهکهیان. روسیا ئهمهی به ههل زانی بو ئهوهی به ناوی (پاراستنی برا سلاقیهکانی) هوه دهس بخاته ناو کاروباری بالقانهوه.

سەركردايەتى سپاى روس پلانى جەنگى دانا. بە يارمەتى بولغار و رۆمانيەكان لە 12 ى نيسانى 1877 دا لە يەك كاتدا لە دو قۆلەوە پەلامارى خاكى عوسمانى دا. قۆلى يەكەميان لە بالقان و قۆلى دوەم لە قافقاس. مەيدانى سەرەكى شەرەكە بالقان بو. ھينزى تورك 190 ھەزار شەركەر بو. روس 260 ھەزار شەركەرى ناردە سەريان، بۆ ئەوەى بالقان بگرى و بچىتە سەر ئەستەمول.

ئهگەرچى شەرگەى قافقاس مەيدانىكى لاوەكى جەنگ بو، مەبەستى روسيا لەو ھىرشە خەرىك كردنى سپاى تورك بو، بەلام لەو قۆلەشەوە پىشىرەوى زۆرىيان كىرد. لە 12 ى نىساندا شارە كوردىشىينەكانى بايەزىد و ئەرزنجانيان گرت و قەلاى قارس كە زياتر لە 20 ھەزار شەركەرى تىنىا بو گەمارۆدا و، لە 5 ىكانونى يەكەمى 1877 دا قەلاكەيان گرت و 17 ھەزار شەركەرى عوسمانىيان تىنا بە دىل گرت.

تورک لهم ریّکهوتننامهیه ا بانی نا به سهربهخوّیی روّمانیا، سربیا، کیّوه رهش، بوّسنه، ههرسهک و، به بولفاریای گهورها که نهبو له بولفاریا و روّم ئیلی و مهکهونیا پیّک بیّ روسیا قارس و باتوّمی له تورک و بسارابیای له روّمانیا سهند و، بولفاریای گهوره ئهبو به ناوچهی نفوزی روسیا و، بهم ریّگهیه روسیا نفوزی ئهگهیشته دهریای سپی ناوهراست. نهمهیش هاوسهنگی هیّزی له ناوچهکها تیّک ئها و بریتانیا و نهمسای ترساند. له بهر ئهوه بهم ریّکهوتنه رازی نهبون داوایان کرد چاوی پینا بخشینریتهوه و دهسکاری بکریّ. بوّ چاوگیرانهوه بهم ریّکهوتننامهیها له 13 ی حوزهیران— 13 ی تهموزی 1878 به ئاماده بونی نویّنهرانی بریتانیا، نهمسا، فهرهنسا، ئیتالیا به سهروّکایهتی بیسمارک، راویّژکاری پروسیا که له ناکوّکیهکها ولاّتهکهی بیّلایهن بو، کوّنفرهنسی بهرلین بهسترا، ریّکهوتننامهیه کی نویّیان موّر کرد. ریّگهیان له پیّکهیّنانی بولفاریای گهوره گرت، روسیا قارس و باتوّم و بریتانیا جزیرهی قوبرسی دهس کهوت. بروانه: (الموسوعه بولفاریای گهوره گرت، روسیا للراسات والنشر، بیروت 1977، ص 554 – 555). اختر چهردهیه کی باشی له العسکریه، المؤسسه العربیه للراسات والنشر، بیروت 1977، ص 554 – 555). اختر چهردهیه کی باشی له ههواله کانی نهم شهره بلاو کردوّتهوه.

لهم جهنگهی روس و تورک دا کورد له چهند لاوه تیوه گلاوه:

یه کهم، مهیدانیکی شه په کان قافقاس بو هیزه کانی روس گهیشتنه شاره کانی سه روی کوردستان له وانه بایه زید و ئه رزنجان.

دوهم، دوای راگرتنی جهنگ له ههردو پهیماننامهدا دهولهتی عوسمانی بـهلیّنی بـه روسـیا و دهولــهتانی تری ئهوروپی دا ئهرمهن له دهسدریّژی کورد و چهرکهس بیاریّزیّ.

اختر له ژ 13 ی سالّی چـوارهمی 29 ی رهبیعولئـهوهلی 1295 بهرامبـهر 3 ی ئاوریـل (نیسـان) ی 1878 با دهقی ریّککهوتننامهی سان ستیڤانوّی بلّو کردوّتهوه. له مادهی شانزهههم با نوسراوه:

ام 16: ئەگەر قشونى روس ئەرمەنستان چۆل بكا و بيدا بە دەوللەتى پايەبەرزى عوسىمانى ئەتوانى بېيتە مايەي موناقەشە و جياوازى لە پيۆەندىيەكانى ھەردو دەوللەت دا. بابيعالى لەو ئىالەتانەدا كە زيدى ئەرمەنىيەكانە بە پىيى پيويستىيەكانى ناوچەكە بە بى دواخستن ريفۆرم ئەكا و دلنيا كردنى عيساييەكان لەكرد و چەركەس ئەگرىتە ئەستۆي خۆي."

له ژ 29 ی سالمی چوارهم 23 ی رهجهبی 1295 بهرامبهر 24 ی تهموزی 1878 دهقی پهیماننامههی بهرلینی بلاو کردوّتهوه. له مادهی شهست و یهکهمی دا نوسراوه:

"م 61: بابیعالی به لیّن نه با، له و ئیاله تانه با که نه رمه نی تیا نیشته جیّن، ریف قرم و ریکوپیکی یه ک که پیّویستی یه ناوچه یی ککان نه یخوازن به بی دواخستن نه نجام بدا و ناسایشی نه رمه نی له کورد و چه رکه س بپاریزی. بابیعالی له و ته گبیرانه ی له م باره یه وه نه یان کا، دهم به دهم، ناگاداری ده و له ته کان و ده و له ته کان یش چاودیری نه که ن."

سنيهم، پێ ئەچێ كورد بەشدارى هێزەكانى ھەردو لايەنى شەڕەكەي كردبێ:

کوردهکانی ژیر دهسه لاتی عوسمانی به شداری لایهنی عوسمانی بون به ناوی غهزا و جیهاد و شهری کافرانه وه.

کوردهکانی ژیر دهسه لاتی روسیاش به شداری لایه نی روسی بون وهکو به شی له و هیزانه ی که روسیا له عه شائیر به ناوی (قازاخ) هوه ریکی خست بون. اختر له ژ 24 ی سالمی سنیهم. 28 ی اوریل (نیسان) ی 1877 دا نوسیویتی:

"پایهبهرز بهحری بهگ، له کوپانی بهدرخان بهگی خوالیّخوٚشبو، که لـه جـهنگی سربسـتاندا ئازایـهتی نواند و زامداریش بو بو، بق سهرکردایهتی چهند هـهزار پیـاده و سـوارهی خوّبهخشـی کـورد، کـه بـه هـوّی نامهکاری و ییّوهندی گرتنی ییّشترهوه، له ئهناتوّلییهوه ئاماده بون، لهم روّژانهدا به ریّ ئهکهون."

شیخ عوبهیدولای شهمزینی، دواتر رابهری شۆپشی 1880 ی کورد، ئـهویش چـوه بــق بهشــداری لــهم غهزایهدا بهلام پی ئهچی هیزهکانی دهستیان نهیاراست بی له تالان و راووروت.

أختر له ژ 42 ی 19 ی جیمادی ئاخری 1294 بهرامبهر 30 ی ژون (حوزهیران) ی 1877 نوسیویتی:

"شیخ عوبهیدولای شهمزینانی که لـه رۆژنامـهکاندا نوسـییان لـه گـهلّ 50 هـهزار سـوار و پیـاده بـق یارمهتی عهسکهرهکانی شاهانه ئاماده و حازره. ئیستا کهسانی ئهو بونهته کوّمهلّیّ له لای سنورهوه لـه خـهتی وان بگره تا بایهزید کهوتونهته راووروتی دیّهات و تالانی سامان و کهلوپهلی تهبهعه و ئههالی ئهو نـاوه. ئـهم مهسههیه، که بارودوخی ئهو ناوچهیه بهم چهشنهیه، عهرزی بابی عالی یش کراوه."

له ههمان ژمارها ناوی فهرمانده جهنگیهکانی ئۆردوی عوسمانی بلاو کردۆتهوه. له ریزی (تهبهقهی موشیران) دا که بهرزترین پلهی جهنگی بوه نوسیویتی:

"ئيسماعيل حەقى ياشا

"له کوردهکانه به هرّی جهسارهتی عهسکهرییهوه له لای دیاربهکر و ئهرزروّم به لهقهبی (قورد) بهگ ناوی دهرکردوه. له حیکایهتی (قوزان) دا هاوریّی دهرویّش پاشا بوه. له تاریخی 1284 دا به روتبهی موشیری چهند سال له والیگهری دیاربهکردا بوه. لهم ماوهیه دا که والی ئهرزروّمه داخلی جهنگ بوه. سالّی له شهست تی پهریوه."

3. 4. 2. كورد و ئەرمەن

له ههمان ژمارهدا بابهتیکی تری دهربارهی پیوهندی کورد و نهرمهنی نوسیوه که روناکیهک، نهگهرچی کزیش بی، نهخاته سهر ناکوکی خویناوی دواتری کورد و نهرمهنی و پیوهندی له گهل نهم جهنگهش دا ههیه و دواتر له ههردو پهیمانی سان ستیفانق و بهرلیندا مادهیهک به قازانجی نهرمهن و به زهرهری کورد نوسرا.

أختر نوسيويتي:

"گازیّتی (مەنزومەی ئەفکار) كە بە خەتی ئەرمەنی و زمانی توركی چاپ ئەكرا كاغەزێ كە لە (وان) ەوە بەو گەیشت بو لە ژمارەكانی خۆىدا رایگواستوە و لە كۆتاییيەكەیشیدا ھەندێ لیّدوانی نوسـی بـو. لـه بـەر ئەوە ئیدارەی قەشەنگی مەتبوعات گازیّتی ناوبراوی ئیبتال و خاوەنی ئیمتیازەكەیشی راكیٚشاوەتە دادگا.

"ناوهرۆکی کاغهزی باسکراو و لیدوانی که خاوهنی مهنزومه له کوتاییهکهیاا نوسیویتی ههموی بهربارهی دلسوتان دهرجهقی ئهرمهنیهکانی ئهوی و دهرخستنی ستهملیکراوی و سهرنج راکیشانی حکومهتی پایهبهرز بوه، دهربارهی ئهحوالی که ئهلین به سهر ئهوان هاتوه. خاوهنی مهنزومه له بهر هاومیللهتی و هاودینی یا تهکلیفی رۆژنامهنوسی، ئهیتوانی ههندی لهو کاغهزانهی لهو بابهته باس و خواسی به نهرم و نیانی نوسراون نهل بکات و له کوتایی یه کهی با باوه پی خوی رون بکردایه تهوه و حکومهتی پایهبهرز یش به پیی ئهوه لیکولینه وهی پیویستی بکردایه. ئهگهر به پیچهوانهی مهبهستی پیروزی حکومهت و له دهرهوهی ئایینی ره عیهتداری روی دابی و رو بدا، بکهویته چارهسازی.

3. 4. 3. روس سهراني كورد له سيّداره ئهدا

له ژ 46 ى سالمى سيدهم، 25 ى ژون (حوزهيران) ى 1877 ما نوسيويتى:

"ئەرزرۆم

"ئەيوب ئاغا كورى جەنەرال جەعفەر (جەعفەر ئاغاى سەرتىپ) و 21 كەس لـە بنەمالەكـەى، كـە لـە سەرانى كوردن و لە خاكى روسىا نىشتەجى بون، بە فەرمانى جەنەرال ملكۆف بە بريارى دىوانى جەنـگ لـە دار دراون.

"أختر

"ئەم ئەيوب ئاغايە و گەورەكانى ترى كورد كە نوسيويانە گوايە لە تايەفەى (زيلان) ن. كە وەكو باس كرا، لە خاكى ئيرەوانىا نيشتەجيّن، بە قەدەر ھەزار و پينجسەد سوارەى ئەوان لە ئۆرىوى قافقازىا ھاورى ى جەنەرال ملكۆف بون. ئەوانە، كە موتەدەين بە دىنى ئىسلامن، دور نيە لە يەكى لە شەرەكانى دوايى كە ئۆرىوى ملكۆف شكانيكى گەورەى توش بو، جولانەوەيەكيان لىي دەر كەوتبى. ملكۆف يىش ويستبيتى شكستەكەى خۆى بىگىرىتەوە بى ئەو ھۆيە و، ئەوانەى بە خيانەت تاوانبار كرىبى و كوشتېنى. بەلام حكومەتى روس بەم ھۆيانەوە روى تايەفەيەكى گەورەى لە خۆى وەرگيراوە و ئوميدى بريون، ئەوانى تىرىش كەلەم بابەتەن وريا ئەكاتەوە و بە ئاگا ئەھىنى.

"دەوللەتى روس بەو باوەرەى: كە من لە ھەر تايەڧە و مىللەتى قشون و سەرباز ئەگرم و بە قانونـەكانى غەسكەرى دەرھەقى ئەوان رەڧتار ئەكەم و ھەمويان كەم كەم بە دەسـھەلگرتن لـە پێويسـتىيەكانى تەغەسـوبى دىن و ئاينى خۆيان رام و ئارام ئەكـەم. بـەلام ئەمـە خەتايـەكى زۆر گەورەيـە. ئەگـەر ئومێـدى بـە خـاوەنى مەزەبەكانى تر ھەبى جێگەى قسە نيە، بەلام دەربارەى موسولمانان زۆر دورە بەلكو (ممتنع الوقوع) ھ.

و مهزهبی نابا و ئهجدادی ختری به ئاسانی تهرک ناکا و، به غهیری هاوجنسی ختری یه و میللهتی تهبعهن میلیه ت و مهزهبی نابا و ئهجدادی ختری به ئاسانی تهرک ناکا و، به غهیری هاوجنسی ختری یه کردنگ نابی مهگهر زقر کهم که ئهویش حوکمیّکی نیه. ئهبی سهرنجی ئهوه بدری که له مهزهبهکانی ئههای کیتابدا ههمو حکومهتیک له لایهن خوباوه ئهزانن ههروهکو دهقی ئینجیل ههم دهلالهتی له سهر ئهمهیه بهرخیلافی موسولمانان و ئیسلام که به جقریّکی موتلهق حکومهتهکانی تر به حکومهتی حهقه نازانن به تاییهتی له سورهتیّکا عهدل و راستی نهبیّ. ههروهها له بهر ئهوهی بهوپهری ئهستوریهوه باوهریان به دینهکهی خقیان

کردوه و، به بهرزترین و باشترین دینهکانی ئهزانن و شوینکهوتنی ئهوانی تر به جایز نازانن، ئهمهیه که زوّر ئیشکالی ههیه که هاوردنگی له گهل میللهتانی ترا به زویی قبول بکهن و سهرهرای ههمو ئهمانه له سورهتیکا ببینن که ئهوان له دژی مهزهب و دینی ئهو بو مهیدانی جهنگ ئهنیرن و ئهلین سهرباری ئیسلامیهت ئهبی برایانی موسولمانی خوّت بکوژی له گهل ئهوهی ئیمه به حکومهتی خهقه نازانی به سهر دهولهتی ئیسلامها زال بین. ئهم کاره وهکو ئهوه وایه که ئههلی مهزههبی به سوکایهتی و ئیهانهتی دین و ئاینی خوّی مهجبور بکهی. زوّر سهیره که دهولهتی روس ئهم نوکاته تی نهگهیشتوه موسولمانان ئهبا بو جهنگی موسولمانان و چاوهروانی خزمهت و گیانبازییان له ریخی خوّی و ئهتکی ئابروی ئیسلام ئهکا، یا ئهوهی سهرباری زانینی. ئهلی بهلکو بهره بهره موسولمانان له غیرهتی دینی خوّیان ههلگیرمهوه، ئهوانه بکهم به روس و روسی ناده. ئهنسوس که ههمو جوّره ئینقیلاب و خراپی له سهر روی زهوی له بی ئینسافی و حیرس و له سهروکایهتیخوازی پهیدا بوه، که مهعنای ئهم سهروکایهتیخوازیه ئهبی عمومیهتی بدریتی تا له ههر مهقامیکا به سهروکایهتیخوازی و ناگایی.

3. 4. 4. شۆرشى كورانى بەدرخان پاشا

له ژ 48 سالّی چوارهم 9 ی زیلحیجهی 1295 بهرامبهر 4 ی دیسمبهر رکانونی یهکهم) ی 1878 دا نوسیویتی: "له سهمتی کوردستان زادهگانی بهدرخان پاشا به ههوای یاغیگهری کهوتون، جهمعیّکیان له گهلّ خوّیان کردوّته هاوداستان و، لهو سامانه ا کهوتونه تیکدانی ئیخلالی ئاسایش و کارهکهیان توند کردوه، مهئمورهکانی دهولّهتیان له کار خستوه و خوّیان جلّهوی حوکمرانییان گرتوّته دهست، تهنانه ت بهلیّن تهلگرامهکانیان خستوّته ژیر ئیدارهی خوّیانه وه، له لایهن دهولّهته وه بو تهمیّکردن و تهنبیهی ئهوانه هیّزی که پیویست بو، نیردرا."

لەشكرى عوسمانى ئەچى بۆ سەركوتكرىنى

له ژ 50 ى ساڵى چوارەم 23 ى زىلحىجەى 1295 بەرامبەر 18 ى ئىسىمبەر (كانونى يەكمەم) ى 1878 ئا نوسيوپتى:

"مهسهاهی یاخیبونی کوپانی بهدرخان پاشا له سهمتی کوردستان و دیاربهکر و مهئمورکردنی جهنابی عیزهت پاشا بق تهنیهه و تهمیّکردنیان مهعلومه. ئهگهرچی ئهم کاره زقر گرنگی نهبو به لام ههر کاتی پشتگوی بخرایه یهقین کار گهوره نهبو. وهلی ئیستا به بایهخ پیدانی جهنابی نهورهحمان پاشا، والی دیار بهکر، به کهمالی ئاسانی بهری نهم شقرشه به تهواوی گیرا، بهو جوّرهی که له روی تهلگرافنامهیهکهوه که به چاپخانهی کهمالی ئاسانی بهری نهم شقرشه به تهواوی گیرا، بهو جوّرهی که له روی تهلگرافنامهیهکهوه که به چاپخانهی وقت له 2 ی کانونی یهکهم (19 یزیلحیجه) با گهیشتوه نهنوسین. "غائیلهی کوپرانی بهرخان که له (برتان) و (جزیره) عاسی بون و دهرهجهی نههمیهتی نهو کاره به پینی نهوزاعی کوردهکان و، تهئسیری که نهو خانهوادهیه له میزاجی کوردا ههیهتی، له کهسانی که ئاگاناری حهقیقهتی حالن پوشراو نیه. نهوهی نهمانه به خانهوادهیه له میزام کو کراونه به قدهر دو فهوج بینش وهخت له سعرد تهرتیب کرا بون له گهل نیزام کو کراونهتهوه و له گهل عهسکهرانی هاوکارنا که پیش وهخت له سعرد تهرتیب کرا بون له گهل موتهسهریفی سعرد لهویوه رو به تهرهفی نهوانه رهیونه کران و سهمتی مدیان (نهبی میدیات بی. نم) گیرا. له شهرناخیش به قهدمر 3 همزار نهفهر له عهسکهرانی هاوکار ریک خرا و ریخی تهنینهوه و گهوره بونی غائیلهکه بهسترا. له سهمتی سعردهوه حسین بهگ به شکاوی بریندار بو، عوسمان بهگ یش له حالهتیکا که به ههزار نهفهره ههلی کوتا بوه سهر شهرناخ عهسکهرانی هاوکار که له وی بون شکاندویانه پهریشانیان به به سور شهرناخ عهسکهرانی هاوکار که له وی بون شکاندویانه پهریشانیان

کردوه. ئیستا ههردو برا راکردون و خوّیان شاردوّتهوه. مهبهست بهیان کردنی ریّوشویّنی خیّرا و کاریگهری والی ولایهت نیه، که له مهئموریهتی گهورها ئیقتیدار و کارناگایییان بینراوه و بیستراوه، تهنیا بوّ بهشارهت دان که به پشتیوانی خوا و له سایهی شاهانه، دهولّهت و ئهو ناوچانه لهم غائیلهیه رزگار بون ئهم بابهته رائهگهیهنین. جهنابی عیزهت پاشا که بوّ ئهم کاره مهئمور کراوه پاش چهند روّژی تر ئهگاته داره کر."

خل به دهستهوه دانیان

لـه ژ 8 ى سـالمى پينجـهم 20 ى سـهفهرى 1296 بهرامبـهر 12 ى فوريـه (شـوبات) ى 1879 نا نوسيويتى:

"کورانی بهدرخان پاشا که حسین بهگ و عوسمان بهگ ناو بون له نهملاوئهولای کوردستان دا عوصیان و توغیانیان کرد بو پاش نهوهی به سهتوهتی سه نهنه یایه بهرز پشت شکاو و ههراسان بون، له دهرگای نیستیمانیان دا. تهسلیم و گرفتار بون هاوری له گهل سهعادهت مهئاب کازم بهگ، که له ناجودانهکانی حزور (یاوهر) ی حهزرهتی شههریارییه، بق دهری سهعادهت نیردران."

سورهیا بەدرخان (بلهچ شیركۆ) روداوهكه به جۆریکی تر ئەگیریتهوه. لهم بارهیهوه نوسیویتی:

له سالّی 1877 زیش دا جهنگی نیّوان تورک و رووس رویدا بابی عالٰی خهلّکیّکی زوّری (متطـوع) ی کوردستانی کرد به سهرباز و بهشیّکی زوّری ئهم هیّزانهی بهنهوهکانی میر بهدرخان سپارد.

"ئیتر بهزینی یهک له دوای یهکی هیزهکانی تورک و بلاوبوونهوهی دهسه لاتی میر عوسمان، له سهرتاسهری ولاتی کورددا، سولتانی سهردهم، سولتان عهبدولحهمیدی ناچار کرد سیاسهتی خوّی بهرانبهر به کورد و کوردستان بگوری، بهتاییه تیش بهرانبهر بنهمالهی بهدرخانییهکان. ئهوشتانهی که بابی عالی ناچاربوو بیکات بهردانی ههموو ئهوانه بوو که له بنهمالهی بهدرخان گیرابوون، راسپاردهشی نارده لای ههردوو میره تیکوشهرهکهی کوردستان، تا پیّیان بوتری با ئیتر خویّنی موسلمانان نهرژی و ئامادهشه به ریگای ئاشتی وهلامی داخوازیهکانیان بداتهوه، ئیتر ههردوو میر له سهر قسهی براکانیان و خزمهکانیان که ئهو کاته له ئهستانه بوون و ئهوهیان سهلماند که سیاسهتی ئهم دواییهی سولتان، سیاسهتیکی نهرمه، ههردوکیان کهوتنه وتوویژ له گهل تورک دا، لهسهر ریکهوتن و هیّنانهدی داخوازیهکانی کورد، ئهوهیشی که ئهوهندهی تر متمانهی ههردو میری به تورک پهیدا کرد، ئهو پیشوازی و به پیردوه هاتنه گهرمه بوو، که له ههموو کوّبونهوهکاندا لهگهلیان ئهکردن و قسمی گفتوگوّکهرانی تورک بوو، لهوهدا که ئهیان وت داخوازیهکانی هوردوو میر نههیّنهدی، نهک ههر تهنیا له سنوری میرنشینی بوّتان دا، بهلّکو له سهرتاپای کوردستان دا

چونکه گفتیان ئەدا کە سەربەخۆیی ناوخۆی کوردستان ئەدەن، بەرانبەر بە ھەنىدى مەرجى شاراوە، كە پۆرىستى بەزۆرتر وردبونەوە و، بىركردنەوەى تر ھەيە.

"ئەم ھەموو دىارىانەى لاى تورك، كاريان لەھەردوو مىرى بەدرخان كردو، وايان لى ھات ژمارەى ئەو پاسەوان و ياوەرانەيان كەم ئەكردەوە كە لە گەليان ئەھاتن و ئەچوون بىق كۆبۈنەوەكان و تا بارەگاى كۆپ پاسەوان و ياوەرانەيان كەم ئەكردەوە كە لە گەليان ئەھاتن و ئەمانەوە، توركەكانىش ھەر بە ئارەزوو، جېگا گۆپكىيان لە جېگاى كۆبۈنەوەكانىا ئەكرد، رۆژېكىيان كۆبۈنەوەكەيان لە جېگايەكىدا گىرت، ھېزى توركى چەنىدان ئەوەنىدى ھېزەكەي كورد ئەبوو، ئىتىر توركەكان بە ھەليان زانى و پېشترىش پىلانەكەيان سازكرىبوو، بۆيە ھېزى تورك ھەردورى ھەردور مىر و پاسەوانەكانيان با و دەسگىريان كردن و گرتنيان و بەدەست بەستراوى نارىيانن بىق ئەستانە. دىيارە واش چاوەروان ئەكرا بەلاى كەمەوە لەسپىارە بىدرىن، بەلام سولتان لەرزى ئەوھى لىن نىشىت نەك ئاگرى شۆرشىكى سەرتاسەرى لە كوردستاندا كلپ بىسىينى، لە بەرئەۋە بەوھنە وازى لىن ھىندان كە ماۋەيەك لە قولايى زىندانەكانى ئەستانەدا تونىيان بىكات و پاشان بەرمللاي كىردن و لە ئەستانە دەست بەسەر ھېشتىيەۋە، "رسەرچاوھ: بلەچ شىركۆ: كېشەي مېژىنە و ئىستاي كورد، وەرگىزانى لە غەرەبىيەۋە بىق كوردى مەمەد حەمە باقى، چاپى سىيەم، 1991. ل 44 — 45.)

رۆژى كورد. ژ 2 ى 14 ى شەعبانى 1331 بەرامبەر 6 ى تەموزى 1329 ى رۆمـى، ئەسـتەموڵ. بــه توركى ھەوالى كۆچى دوايى لە ژير سەرناوى (زياعى عەزيم) دا بلاو كردۆتەوە.

رۆژى كورد. ژ8 ى 11 ى رەمەزانى 1331 بەرامبەر 1 ى ئاغستۆسى 1329 رۆمى، ئەسـتەمول، لە سەر بەرگەكەى وينەى حسين كەنعان پاشا و، وتاريكى توركيشى لە ل <math>4-6 ىا لـه ژيـر سـەرناوى (حيـات مشاھير: بدرخانى حسين ياشا) تەرخان كردوه بۇ ژياننامەى.

دیاری کوردستان، ژ 9 ی 28 ی ئهیلولی 1925، بهغداد، وینهیه کی حسین کهنعانی له گهڵ ژیاننامه ی به کوردی و به عهره بی بلاو کردوته وه. پی ئهچی سهرچاوه ی سهره کی زانیاریه کانی دیاری ههمان وتاری روژی کورد بی.

3. 4. 5. بهستنى شارەزور و سليمانى به موسلهوه

له ژ 9 ی سالمی پیننجهم 27 ی سهفهری 1296 بهرامبهر 19 ی فوریهی 1879 یا نوسیویتی: "شارهزور و سلیمانی له ولایهتی بهغداد جیا کرانهوه و خرانه سهر ولایهتی موسلل و والیگهری ئـهوی به سهعادهتمهئاب فهیزی پاشا والی پیشتری ترحاله سپیردرا."

دورخستنەومى 23 سەرۆكى كورد

له ژ 34 ي ساڵي يێنجهم 4 ي رهمهزاني 1296 بهرامبهر 21 ي ئوتي 1879 يا نوسيوێتي:

"له ولایهتی دیاربهکر 23 نهفهر له سهروّکهکانی کورد که سهرچاوهی شهرارهت و فهساد بون له لایه ن جهنابی عابیدین بهگهوه، کوّمیسهری عوسمانی، گیران و به جاری له ئهناتوّلی نهفی و دور خرانهوه. بهم هوّیهوه مهردمانی موفسید و شهرارهت پیشه دوچاری تـرس و هـهراس بـون له داخلی ولایهتدا ئهمنیهت و ئاسایشی تهواو جیّگیـر بـوه. عهسـکهر (جاندارم) که بریار بـو پیّک بهیّنـریّ، نهفهرات و خاوهن پله و پایـهکانی بـه جـقریّکی وهک یـهک بـی جیاوازی لـه ئیسـلام و ئهرمـهنی تهشـکیل کـراوه، کهوتونهتـه جیّهجیّکردنی مهئموریهتیان، جلوبهرگی تایبهتی که بو عهسـکهرهکانی جاندارم درواوه لهویهری قهشـهنگیدا

3. 4. 6. ليْكوْلْينەوە لە ناسنامەي كوردەكانى ئەستەمولْ

له ژ 45 ى سالمى پينجهم 21 ى زيلقه عيده ي 1296 به رامبه ر 6 ى نۆڤهمبه ري 1879 دا نوسيويتى:

"کوربانی که له بهری سه عاده تان و به چه ند جوّر کاسبی و کار خهریکن و زوّریان عهمه له و هه ندیکیشیان بیکار و حال و بار نه زانراون. له بابه تابیعیه تی نهم کوربانه وه له لایه ن حکومه ته وه به نکراوه. هه ندیکیان خوّیان به هیچ دهو له تیکه وه نه به ستو ته وه. هه روه خت له لایه ن حکومه ته و ویستراوه شتیکیان به رامبه ربکری، یا بو ئیجرای حه قی ئاماده بو مهحکه هه جه لب بکریّن. هه رکاتی که سی ئاماده که ر هه مهئمورانی به دوله تی پایه به رزی عوسمانی بی ، نه لیّن: نیّمه نیّرانین و نه گه ر له مهئمورانی سه فاره تی بلندی ئیّران بی ، نه لیّن: نیّمه ته به نیورانی سه فاره تی بلندی ته سکه ده ی نیویستدا پشت به یه کیّکیان نه به ستی (مثل النعامة لاطیر و لاجمل). بریّکیشیان، به ئیشتیباهکاری، نیّرانی به و ناوی سلیّمانی با نه به به دول له ته به عهی ده و له به بینی بایه به برزی عوسمانی به بیانوی ئه وه یک که عوسمانی و به بینانوی نه وه یا که به بی بیانوی نه وی به بیانوی نه وی که به بیانوی نه وی که و به بینانوی نه و به بینانوی نه و به بینانوی نه و به نه و سه قز و شوینی تره ته زکه ره ی نیّرانی په یا کردوه. کارهکانی خوّیان به و به بیانوی نه و به بی بینانوی نه و به بی بیانوی نه و به بی بینانوی نه و به بی بینانوی نه و به بی بینانوی نه و به بینانوی نه و به بی بیانوی نه و به بینانوی نه و به بی بینانوی نه و به بی بینانوی نه و به بی بینانوی نه و به بینانوی نه و به بینانوی نه و به بی بینانوی نه و به بی بینانوی نه و به بینانوی نه و بینانوی و به بینانوی نه و بینانوی کوربانه ی موخابه ره کراوه ، بریاریان باوه کومیسیونی بی دوست بکری له حالات و ته به عیاتی نه و کوربانه ی بیک بیش بینانوی بیکه و که سانی حالنانیار و نه وانه ی گومانیان لی نه کری ، پیکه و میری "

4. رۆژنامەي (الزوراء) ي بەغدادى و ھەوالى خىللەكانى كورد

مەدھەت پاشــا (1822– 1884) ئانــرا بــه والـى بەغـداد. لــه نيســانى 1869 ئا ھاتــه بەغـداد. بــۆ چاكسازى ھات بو.

مەدحەت پاشا 3 سال له عیراق مایەوه. گەلئ چاکسازی گرنگی له بواره جیاجیاکانی ژیانی خهلکی عیراق با کرد: چاکربنی ریگاوبانی کاروان و راکیشانی تەلگراف و ریکخستنی بەریىد. چاکربنی روبارهکان و هاتوچۆی ناوی بۆ بازرگانی و گویزانهوه. چاکربنی سیستهمی کۆکربنهوهی باج و بانی زهویوزار به کری به هەرزان به جوتیار و رهوهندهکان، بانانی مەدرەسهی صهنائیع و نهخۆشخانه و کربنهوهی قوتابخانهی ئهعدایی و عهسکهری و ملکی، بامهزراندنی کارگهی چنین (عباخانه)، پالاوتنی نهوت له مهندهلی. کوژاندنهوهی ئاژاوه و پشیوی عهشایهر و بانانی قانونی تهجنید.

1.1.1 الزوراء

رۆژنامەوانى لە توركيا لە چاو رۆژنامەوانى لە دنيادا شتێكى تازە بو.

(تقویم وقائع) که تاکه روّژنامهی رهسمی حکومهتی تورکیا بو له 1831 هوه به فهرمانی سولّتان محمود له ئهستهمول به تورکی دهرئهچو.

بهر له هاتنی مهدحهت پاشا خه ّلکی عیراق نهیاننهزانی روّژنامه چیه. ژمارهیه کی کهم روّژنامهی عهرهبی له پایته خت و ناوهندی ههندی له ولایه ته کار به هونی به به به هوندی به نوون ده خوی نده واری و ، خرایی به رید و پیّوهندی نیّوان ولایه ته کان مه گهر ههندی له کاربه دهستانی به رزی ده ولّه ت، بوّ ناگاداری له روداوه کانی ولّت و بریاره کانی بابی عالی له ئهسته مولّه و جاروبار روّژنامه یان بو هاتبی روّژنامه ی عهره بی به دهگمه ن هه بوه و به ناوبانگترینیان (الجوائب) بوه که له ئهسته مولّ ده رچوه و ، تاکوتوک گهیشتو ته ده سخوینده وارانی عیراق.

مەدحەت پاشا بەر لە ھاتنى دەزگايەكى چاپى مىكانىكى لە پارىس بە كرىن دابو. وەستاى بـەكارھێنانى بۆ ئامادە كردبو. ھەروەھا سەرنوسەرى رۆژنامەكەى دانا بو. بـە گەيشـتنى خـۆى دەزگاكـەى يشـى گەيشـت و ناو نرا (مطبعة الولاية).

ال کونزی چینار پرسسه تنک (۲۰) وای آیلی (۴۰) طروشته وییز) ا البوطائة والبله وشارجه حوادي وهردواو ما حق شبائل اويا رق متدعه يرمة (صف س ۲۰۱) بارب در داخل ولايتدن ماصدا بمهر اميرن يونيكه پوسسته اجري منم اولور است لكني و باخود اي كايشن الن ايجون بازان اسستصبك ساله . ا

> دواسانا كدخق وموازة اوكورا أيس نداء مقابلت السسانية عن الميق

ی بو برا شان ما توع نشسال سر در شنی وكرفة اطراف وجوارته ، يوكان هم فوصك سدادف

سورت ، طبع ومشر اوقور ایست حکومتان ست می موتندا درج واعلان ایدرا: اهالی ایل وظرفانهٔ بداین به نجره انسانش اوافرسه می استخصاستند، یواسطه و ترجا ن شنایه سند، بوطور علمه هیچ بر احت ونظر نخویسوس سوایج شهروزید

باریان افکار پراتسان انو فائه اصول پوئمت

عائسه و كال نسطيع وتتكريم إليه قرائت لوكساً ن جلل الندروالنوان مضرت شهنشاهيتك

• بالمنكر الثائب منم سهام الالم بازأى الع ه ينيان الدولة والأقبال مشيداركان ال ه أضنون بصنوف هوا طف المكان الاعل و كلاي ه وخام مولث عليومون مسابقا خوراي دولت ومني والولون ويعدد عهديا الشولك والكارات التهرة

له رۆژى سێشەمە 5 ى رەبيعى ئەوەلى 1286 بەرامبەر 15 ى حوزەيرانى 1869 بـ 4 لايـەرە. 2 لايهره به توركي و 2 لايهره به عهرهبي دهرچوه. له ناوچهواني روٚژنامهكهدا نوسراوه:

"هذه الغزتة تطبع في الاسبوع مرة يوم الثلاثاء وهي حاوية لكل نوع من الاخبار والحوائث الداخلية والخارجية"

تا سائى 1908. كه گۆرىنى دەستورى بو له دەولەتى عوسىمانىدا، الىزوراء (لىرە بە دواوە ئەنوسىم زهورا) تەنيا رۆژنامە بوم كە لە بەغداد دەرچوه. دواى 1908 لە بەغداد چەندىن رۆژنامـه و گۆڤـارى عـەرەبى دەرچون. له بەر ئەوە زەورا ماوەيەك ھەمو نوسىنەكانى كرد بـه تـوركى، زۆر لەوانـەي توركىيـان نەئـەزانى و هەروەها نەتەوەيەرستەكانى عەرەب، نارەزايىيان دەربرى لەبەر ئەۋە كرايەۋە بە توركى و عەرەبى.

4. 1. 1. **نوسەرەكانى**

یه کهم سه رنوسه ری زهورا روز ژنامه وانی تورک ئه حمه د مه دحه ته فه ندی بوه. نوسینه کانی زهورا به زوری له لایه نه فه ندی بوه. نوسینه کانی کالوکرچ و پر له هه له بون. هه ندی له روز نامه عهره بی کامانی کالوکرچ و پر له هه له بون. هه ندی له روز نامه عهره بی که کانی ولایه ته کانی تر به ره خنه و باسی ئه وهیان کردوه که روز نامه یه که نام به نام نامی نه ده بی بویه کار به ده سمانی عوسمانی عهره نامه یه ولایان داوه نوسه ره عهره به ناسراوه کانی عیراق بخه نه گه پر، له وانه: نه حمه د عیزه ت پاشا، مه حمود ئه افاروقی موصلی، عه بدولحه مید و عه بدولمه جید نه اشاوی، ته ها نه اشه واف، مه حمود شوکری نالوسی، فه همی موده ریس.

له رۆژنامهى زەورادا دەيان كەس فيرى نوسين و رۆژنامەوانى بون.

4. 1. 2. بابهته کانی

کاروباری ولایهت و قانون و هـهواڵی رهسـمی و بـهرائاتی سـوڵتانی و دهقی پهیماننامـهکان و بهڵگـه و دهنگوباسی سهڵتهنهت و دهوڵـمتانی تـری بـڵاو ئـهکردهوه، هـهروهها وتـاری ئـهدهبی و باسـی کشـتوکاڵ و تهندروستی و بازرگانی...

4. 1. 3. هەوالەكانى

زەورا نزیکەی 48 ساڵ لـه نێـوان (1869– 1917) حەفتانـه 2607 ژمـارەی بـه رێکـوپێکی تـا ىاگيركرانى بەغداد لە لايەن لەشكرى ئينگليزەوە بەردەوام دەرچوە.

ئه و ماوهیه له میژوی کوردستانی عیراق با به تایبه تی دوای روخانی میرایه تی یه کوردی یه کانی بابان و سۆران و بادینان، قوناغیکی ئالفوزی پر له روباو و پشیوی و شهروش قر بوه. سهرچاوه کان زور کهم ناگادری دهرباره ی ئهم قوناغه و ئهم ناوچهیه به دهسته وه نهدهن. بن نمونه: عهشیره تی ههمه وه ند له نیوان که رکوک دیاله – کرماشان با نائارامی یه کی زوری بروست کردوه، سه ره نجام دوای له شکرکیشی گهوره ی عوسمانی به دیل گیراون و له کوردستان دور خراونه ته وه. به لام پاش ماوه یه که هه لاتون و گهراونه ته وه ناوچه که تومار کراو له به به نوسین شتیکی تومار کراو له به دوس با نیه.

عباس العزاوي لـه بهرگـهكانى 7 و 8 ى (تـاريخ العـراق بـین احتلالـین) دا رۆژنامـهى زهورا ى وهكـو سهرچاوهیهكى گرنگ و سهرهكى بق گیّرانهوهى روداوهكانى عیراق به كار هیّناوه. له ناو ئـهوهدا چهردهیـهكى باش ههوالّى خیلّهكانى ههمهوهند، جاف، سنجاوى، كهلور، فهیلى، ههورامان، یهزیدى... باس ئهكا. بـه داخـهوه ژمارهكانى زهورا له بهر دهس دا نین تا پشت به نوسینهكانى ئهو ببهستین، له بهر ئهوه ههل ئهدمم ههوالـهكان له میرّوهکهى عهزاوى ههلیّنجم.

ژ 1 ی زهورا ته رخان کراوه بق بلاوکردنه وهی فه رمانی سولتانی عوسمانی ده رباره ی دانانی مهده ته پاشا به والی عیراق و ، خویندنه وهی نهم فه رمانه له دیوانی حکومه تی دا له به غداد و ، و تاری مهده ت پاشا بق سپاسی نهم فه رمانه و به رنامه ی کاری داهاتوی له عیراق دا . نهم دو بابه ته به هه ردو زمانی تورکی و عه رهبی بلاو کراونه ته و هه ردو بابه ته رهوان نین و لاوازن . (7: مالاو کراونه ته و ها به درو بابه ته رهوان نین و لاوازن . (7: مالاو کراونه ته و کراونه و کراونه کراون کراونه کراونه

4. 1. 3. 1. ههورامان

ژمارهکانی 5 و 6 و 7 و 12 ی مانگهکانی رهبیعی ئاخهر و جیمادی ئهوهلی 1286 ک ههوالی روداوهکانی ههورامان ئهگیرنهوه. نوسیویانه:

ههورامان بهشیکی هی عیراق و ئهوی تری هی ئیرانه. له خیله گرنگهکانی کوردن. بهشی ئیرانی سهر به سهنهندوج (سنه) و بهشی عیراق تابیعی لیوای سلیمانییه، له شوینیکی سهختی کویره ری دایه.

ههمیشه له شه و کیشه با بون له گه ل ئیران. ئهمیریک له ناو خویانا هه لَنه برین بینی ئه لین سولتان. سالی لهمه و پیش حاکمی سنه فه رهاد میرزا یه کی له سه رو که کانیانی، حه سه ن سولتان، بانگ کرد له خوی نزیک خسته وه و به فیل کوشتی. له سه رئه وه خیله کهی را په پین و کوره کانی له سه رئه م ده سدریژی یه خروشان. فه رهاد میرزا هیزیکی نارده سه ریان. ئه م خیله شه به یخونیان کردن و زهره ری زوریان لی بان نهمه بو به هوی ئه وهی حکومه تی ئیران بایه خیکی گهوره یان پی بدا و، هیز بنیریته سه ریان سه رکوتیان بکا و توله ی کاره یان لی بکاته وه.

ئهم هیزه گهماروی شاخهکهی با به نیازی ئهوهی جهزرهبهیه کی کوشندهیان تی بسرهوینی، لهشکری ئیران هیچی پی نهکرا، به لام حکومهتی ئیران ئارام نهبوه وه، هیشتا هه به لهشکر ئهنیری و هه لئه کوتیته سهریان کهچی هه ر ژیر ئهکهون، ئهمجارهیان حکومهتی ئیران فهتاح به گ و چهند کهسیکی کهی ای کوشتون، عهشیره ته که بلاوه بیان کی کردوه، لهشکریکی تری به سهرکردایه تی که ریم خان له ریگهی بازله وه له گهل سهربازی بانه و سهقزدا نارده سهریان، به لام ئهم لهشکره 8 یان لی کوژرا، ئینجا حکومه تنزیکهی 5 هه زار کهسی بی قهمه و مهلی خان سازدا، شهری له در لی بو 6 سه عاتی خایاند 32 سهربازی ئیرانی کوژران و ژمارهیه کیشیان بریندار بون. هه ورامی ه کان ههندی چه کیان ده سی کهوت و دهسیان گرت به سه و عهره بانه ی توپ و تفاقی حهنگی دا.

هەواللەكانى سليمانى ئەمەيان گەياندوه.

ئەم عەشیرەتە 20 ھەزار كەس زیاترن. لە ناوچەيەكى شاخاوى سەخت دان، بەلام لە توانایاندا نەبو بەرگرى ئیران بكەن. نەیانتوانى لە روى دەوللەتى ئیراندا بوەستن.. دواى ئەوە ھەوالى شكانیان ھات.

ئیران ویستی سهریان پی دابنهوینی. بهربهرهکانییان کرد به لام نهیانتوانی دریدژه به جهنگ بدهن، ئهگهرچی زهرهریان له ئیرانیهکاندا. به هوی جیاوازی مهزههبیهوه رقیکی زوریان لی هه لگرتبون و به رهقی رهفتایان له گهل کردن. ئیرانیهکان که چونه ناو شاخهکانهوه ههولیاندا ههمویان بکوژن. دهستیان کرد به سوتاندنی ئاواییهکانیان و به شیوهیه کی ناشیرین کهوتنه کوشتنیان. دهستیان له منال و ژن یش نهپاراست.. دهست و قاچی ههندیکیان بری بون، که ئهبو به هوی ترسان و نهفرهتی زیاتری خهلک. رویان کرده عیراق. داوای دهخالهتیان کرد. سهروک و میرهکانیان سکالانامهیان نوسی حالی خویان و ئهو زولمه می لهیان کراوه. رون کردهوه.

دەوللەتى عوسمانى پابەندى مافى دراوسىيەتيە. ئەبىي چاودىدرى حالى ھەردولا بكا بىق ئەوەى وەكىو پيۆيىست خزمەتى خۆى بە جى بىينى. ھەولىما رىكىيان بخاتەۋە و لە يەكىيان نزيىك بكاتەۋە. فەرمانى دا بە فەرمانبەرانى سنور مشورى ئەم بەرژەۋەندىيە بخۆن.

ئیرانیهکان وه لامی ئارهزوی دهولهتیان نه ایه وه، گوی یان نه دایه ویستی فه رمانبه رهکان، بگره دریژهیان دا به کوشتن و تالان و ویران کردن و، سوربون له سهر له ناوبردنیان. سهروّک و میرهکانیان رویان کرده عیراق. به دوی ئه وانیش دا خاووخیزان له منال و ژن و پهککه و ته هاتن. داوای یاریده و، به پهروّش و پارانهوه قبولی دهخالهتیان کرد سهبارهت به و توندوتیژییهی توشی بون. فهرمانبهرهکان نهیانتوانی ژمارهیه کی زفر که 7 ههزار کهس ئهبون رهت بکهنهوه. دهخالهتهکهیان قبول کردن. حکومه به بهزهیی و دلنهرمی بهرامیه ر به و نگیهتیهی توشیان هات بو پیشاندا. له ههندی شوینی سلیمانی نیشته جی کردن و ریوشوینی یاراستن و ژیاندنی بو دانان.

شا کاربهدهستی نارد که ریّگه نهدریّن بیّنه عیراقهوه. ههروهها فهرمانیّک یش له بابی عالییهوه بهم مهبهسته هات. به لام که حکومهتی بهغداد کهوته لیکوّلینهوه زانی نهمانه نههلی سوننه و شافیعی مهزهبن، که بوبو به هوّی ناکوّکی و، نیّران نهیچهوساندنهوه و تهنگی یی ههلنهچنین.

له شوینیکی ترا ههوالهکه ژمارهی پهنابهرانی ههورامی به 20 ههزار کهس ئهخهملیننی.... حکومهت ماوهی 3 مانگ بالدی بال تا موافههتی لیبوردنی گشتی له حکومهتی ئیران بق وهرگرتن که له سیزا و ئازار ببهخشرین، جگه له ههندی له سهرقکهکانیان که نهگهرینهوه شوینهکانی خقیان به لکو له ئازهربایجان یا له حیگایهکی تر بابنیشن. (7: 183–186)

ئەم روداودى ھەورامان روداويكى ناسراود لە ميروى ھەوراماندا. ميرونوسەكانى ئەردەلان، وەكو يەكى لە سەركەوتنە گەورەكانى فەرھاد ميرزا بە دريرى گيراويانەتەود. (بۆ ئاگادارى زياتر بروانە: على اكبر وقائع نگار. نەوشىروان مستەفا: كورد و عەجەم،)

4. 1. 3. 2. ههواني ههمهوهند

عەزاوى لـه زمانى ژ 6 و 7 ى 10 و 17 ى رەبيعى ئاخەرى 1286 ك زەورا نوسيويتى: ئـهڵين ھەمەوەند يا حەمەوەند، عەشيرەتيكى كوردىيە بە ئازايەتى ناسراوە، چەندەھا ساللە ريگـه ئـەبرى و ئاسـايش تيك ئـەدا، بـه جـۆرى بـه نمونـه ئەيانهيننـەوە، رى بـه ريبـوار ئـەگرن و ھيمنـى ئەشـيوينن، جـوامير لـه سەرۆكەكانيانە، ئەلىن فلان بوه به جوامير.

سی سهد سوار یا چوارسهد بون به هرّی شه روه لهم ماه ه نزیکه ی حه فقا یا هه شتا سواریان ماه. چونه ناوچه ی زههاو په لاماری دهوروبه ریان ئه ناد. به بیست یا سی که س تالان و راوو روتیان ئه کرد. سه روّکه کانیان: 1. محه مه د میکائیل 2. جوکل (جوامیر) 3. به چه شیرین 4. به چه نهمین.

هۆزى محهمهد مىكائىل لـه ناوچـهى سـلێمانى حكومـهت لهشـكرێكى نـارده سـهرى. رەئىسـێك و دو سەربازيان لێ كوژرا و محهمهد مىكائىل بريندار بو. كه له ئێران گەپايەوە مرد. بهڵام بهچه شيرين فيرقهيـهك عهسكەر تەعقىيى ئەكرد.

کیشه ی کورد له نیوان ئیران و عیراق با تهواو نهبو نهوانه هیشتا ناسایش نهشیوینن و سنور ههراسان نهکهن. نهم کیشه یه، به تایبه تی ههمه وهند، له ناو نهو بابه تانها بو که له نیروان نیران و عیراق با وویژی له سهر کرا.

ئەوانە كە حكومەت راويان ئەنى رو ئەكەنە ئىران يا ئەگەر ئىـران راويـان بنـى ئەگەرپىنـەوھ عيـراق و ئىتر بەمجۆرە...

ئەمە پالّی به عیراق و ئیرانەوە نا کە هیچیان دالّدەی جەردەی ئەوی تىر نەدەن. وە ئەگەر حکومەتیکیان راوی نان، ئەوی تریان ئەبی یارمەتی بدا بۆ لەناوبردنیان یا بـۆ تـەمی کردنیان. ئـەم ریکەوتنە کاریّکی باشی کردبوه سەر پیۆونىدی هـەردو دەولّـەت. بـەلام ئـەمیرە ئیرانییـەکان نـەیان ئەویست ئاسایش جیّگیر بی و بەری بچننەوە. بەم چارەسەرە قایل نەبون لە سەر بیرورا كۆنـەكانیان مانەوه...

مهدحهت پاشا قه لای له سنورهکان و تهنگهکان ها دروست کرد. هیزیکی لی دانا بق ریگری لهم جوّره کارانه. ئیران ئهوهی نهکرد. ئهم قه لایانهی له لای زهنگاباد دامهزران، ئهمجارهیان دوان له ههمهوه ند گیران و ئهوانی تر رویان کرده ئیران قوتار بون.

هۆزى بەچە ئەمىن لە لاى خانەقىنەوە كاروانىكى روت كىردەوە. ئەوانە زانىيان دوان لە روتكراوەكان ئىرانى بون، شتە تالانكراوەكانيان بۆ گىرانەوە و، شىتومەكى عەرەبەكانيان بىرد. كە حكومەت ئەمەى بىست، بە هۆى تەلگرافەوە لە شارەبان (مقداديە) و قزلرەبات (سعديە) ئەوانە ون بون. چوار رۆژ دواتر عەسكەريان نىردرايە سەر تا لە خانەقىن و قزلرەبات تەعقىبيان بكەن. ھەروەھا سوارەى عەشايەر يش كرايە سەريان، گەمارۆيان دان و بو بە شەپ لە بەينى ھەردولادا. عەبدولا بەگى سەرۆكى عەسكەرى قزلرەبات لاقى بريندار و، سوەيلم لە عەشيرەتى رەبىعە گولەيەك بەر سنگى كەوت. عەسكەر سەرۆكەكەيان كە بەچە ئەمىن بو لە گەل دو پياوىدا كوشت و، دوانى تريشى بە چەكەوە لىن عەسكەر مدىن كە محەمەد رەش و محەمەد سالح بون. عەسكەر 6 ئەسپى لى گرتن. شتومەكى تالانكراو گىرايەوە و گىراوەكان رەوانەى دادگا كران.. دادگايى كران، دانيان نا بە تاوانەكانياندا، بە ئىعدام حوكم دران. (7: 181–183).

له کتیبهکانی عهزاوی ۱، له زنجیرهی ههوالهکانی خیلی ههمهوه نا بابران ههیه. دوا ههوالی بهرگی حهوته می سالی 1286 ک و، یهکهم ههوالی بهرگی ههشتهم هی 1289 یه، واته زیاتر له 3 سال دابران ههیه و، شتیکی نهوتو دهربارهی روداوهکانی نهو روزگاره له بهر دهس دا نیه.

ژ 256 ی 12 ی رەبیعی ئاخەری 1289 ک نوسیویتی: سەرۆکی ھەمەوەنىد فىقتى قادر تەسلىمى حكومەت بو گەیشتە بەغداد. سەرۆکی عەشىرەتى گۆران عەزیزولاخان لىه عەشايەرى ئيران، بەلينى داوە ھەمەوەند تەسلىم بكا.(8: 12)

فهقی قادر پیاویکی زانا و روشنبیر و شاعیر بوه. ماوهیهکی زور له زینداندا ماوهتهوه و، ههر له زیندانهوه دوای ئهومی زوری پیاوهکانی ههمهوهند به دیل ئهگیرین دور ئهخرینهوه بو دهرهوهی کوردستان و. له ئاوارهیی سهری ناوهتهوه و مردوه.

له زینداندا چهندین کتیبی به هونراوه نوسیوه. دیوانیکی شیعریشی ههیه. بهشی له بهرههمهکانی له لایهن مهلا کهریمی مودهریسهوه ساغ و بلاو کراوهتهوه.

ژ 811 ی 24 ی رەبیعی ئەوەلی 1296 ک نوسیویّتی: ھەمەوەنىد پـەلاماری سـامەرای داوە. (8: 43)

ر 860 ی 9 ی رەمەزانی 1296 نوسیویتی: برای جوامیر له هەمەوەنىد و نى جېم عەبىدولا ئاغا لىه بەيات كاروانیکیان له ریگای قزلرەبات روت كردەوه (8: 47)

ژ 1023 ی 9 ی رهجهبی 1299 و ژ 1024 ی 23 ی رهجهبی 1299 ک نوسیویتی: ههمهوهند له لیوای سلیّمانی ا عهشیرهتیّکی پچوکه، نفوسی له چوارسه دیان پینجسه دیپه پاکات. ههمویان فیّری جورهی و یاخیبون و تالان و راوو پوت بون. دهربهندی بازیانیان کردوّته مهکوّی خوّیان. ئهوانه له کاتی هیّمنی یشیان ا ئارام بانانیشن و له کاری خراپ ناپونگینه وه، ئهگهر دهولهت بکهویّته تهعقیبیان له ترساههلاین. تیکیل بی جیاوازی ئهکهونه تالان و راوو پوت.

حکومهت ئهگهر تهنگی پی هه لچنین رو ئهکهنه ئیران، وه ئهگهر ههردو دهولهتی عوسمانی و ئیرانی ریک کهوتن دهخالهت ئهکهن. دوای تهنگ پی هه لچنین دهخالهتیان به وهکیلی والی موسل محهمه مونیر پاشا کرد. دهخالهتی لی قبول کردن. به لام وازیان نههینا له په لاماردانی دیهات و، تالان و کوشتن.

سەرۆكەكەيان جوكل لە گەل تاقمى لە پياوەكانى ھەلاتن و ئەوانى تريان وەكىلى والى ورىوخاشى كردن. بەلام ئەوانەيان لە كاتى تىپەريىندا خراپەى زۆريان كىرد، عەزيز خان و محەمەد خالىد يىش ىايانە پاليان. ئىنجا موشير جەزرەبەيەكى تى سرەواندن لەوەو پىش جەزرەبەي وايان نەخوارد بو. جوامىر ھەلات بۇ ئىران، حكومەت ھەولى زۆرى دا بۆ گرتنى.(8: 63-64)

ژ 1177 ى 10 ى زيلقەعىدەى 1301 ك نوسيوپتى: شەرى لە بەينى ھەمەوەند و جبور و كەرەوىدا لە لاى مەندەلى (بەندەنىجىن) روى داوە 3 كەسى تىنا كوژراوە. سەرۆكەكانى ھەمەوەند ئەمانە بون: 1. بەچە چاوشىن 2. مەحمودى خلەبزە 3. حەمەى مام سائىمان.(8: 72)

رُ 1183 ى 17 ى زيلحيجەى 1301 ك نوسيويتى: حكومەت تەكلىفى ئەمىر ليـوا محەمـەد فازيـل ياشا ىاغستانى كردوه، تەعقىبيان بكا.(8: 72)

ژ 1199 ی 26 ی رهبیعی ئەوەلی 1302 نوسیویّتی: میّژوی ھەمەوەند پریّتی لە دەسـدریّژی. بگـرە میّژوی دەسدریّژییە بۆ سەر خەلک لە تالان و راوړوت و کوشتن.(8: 75)

ژ 1310 و 1310 و 1310 و 5 و 17 و 19 ی شه عبانی 1304 که نوسیویتی: سه ساله هیچ ئیشیکیان نیه جگه له تالان و راوو پوت. ده و له تزیر جار ویستویه تی تهمی یان بکا، نهیتوانیوه، چونکه له جینگهیه که حیالی نه بون. ده و له تهرچه ند زوری بی هیناون رویان کردو ته ئیران. له و ماوهیه با ناوچه کانی بازیان و قه ره مانخیان شیواند بو. سه رکرده محه مه د فازیل پاشا باغستانی له لای خانه قین بانرا، ئیران هاوکاری ده و له تی کرد حوسامولمولک نه میر تومان حاکمی کرماشانی نارد، ته نگیان به جوامیری سه رو کیان هه لاچنی. له هی فره کانی تریان، سه رو کی سیته به سه میزیز کاکی و سه رو کی ره شه وه ند مه حمود حاجی خان، سه رکوت کران. زور له پیاوه گه و ره کانیان له ناو بران. شه ریان به رده وام بو. سالی 1398 و 1301 قه و ماوه کانیان دوباره بونه و ه. زواری نیرانی یان روت کرده و ه و ، له نزیک مه نسوریه (ده لی عه باس) به ریدیان تالان کرد. نه م جوره کارانه یان له ثمارین نه نه هات (8 که)

ژ 1310 ی 5 ی شـهعبانی 1304 ک نوسـیویتی: لـه سـهروّکهکانی ههمهوهنـد مـهحمود خـدر و جهماعهتهکهی دهخالهتیان به خاوهن دهولّهت ئیسماعیل پاشای مورافیقی سولّتان کرد، که لهو موشـیرانه بـو چاکسازی کهرکوکی پیّ سیپّردرا بو. خوّیان و چهکهکانیان دا به دهستهوه.(8: 84)

4. 1. 3. a هواڵي جاف

ژ 30 ی 9 ی شەوالی 1286 ک نوسیویتی: گولْعەنبەر، سەرۆکی عەشایەری جاف محەماد باگ دادر بو بە قائیممەقامی گولْعەنبەر. لەقەبی پاشا بە خۆی و روتبەی قەپۆچی باشى با كورەكلەی درا. (7: 228)

ژ 352 ی 5 ی رەبیعی ئاخەری 1290 ک نوسیویتی: جاف له ژیـر سـهروٚکایهتی محهمـهد پاشـای قائیممهقامی گولعهنبهردایه. بو به ئهمیر لیوا. ههمو سالّی 8 کهسیان لیّ وهرئـهگیرا بـوّ جـهیش، لـه سـهردهمی مهدحهت پاشادا کرا به 30 کهس. سهروّکایهتی عهشیرهتهکانیان به مهحمود بهگی کوری بهخشـرا. میرهکـانی جاف که روتبهی دهولّهتییان درایه:

- 1. محهمه د پاشا كورى كەيخوسرە بەگ، روتبەي ئەمىر ليواى وەرگرت.
 - 2. مەحمود بەگ (كورى). دواى باوكى لەقەبى پاشاى پى درا.
 - 3. بەھرام بەگ.
 - 4. قادر بەگ.

- 5. غەزىز يەگ.
- 6. عوسمان بهگ کوری محهمهد یاشا.
- 7. سڵێمان بهگ کوری محهمهد یاشا.
- 8 حەسەن بەگ كورى محەمەد ياشا.
- 9. محەمەد بەگ لە بەگزادە، واتە لە كورى مىرەكان. (8: 20)

4. 1. 3. 4. ههواڵي پهزيدي

ژ 2 باسى پەلاماردانى يەزىدىيەكانى شەنگارى نوسيوه.

گۆیا یەزیدى یەکان پینج شەش سالله لە حکومەت یاخی بون. لە چیاکان (ئەبی مەبەستی چیای شــەنگار بىق. نم) عاسى بون. ناھیلن بیگانه بچیته ناویان. بە بـەروبومی چیاکـه ئــەژیان و نەیانئەھیشــت کەســی کـه کەلکی لىق وەربگرىق.

سهره رای ئه وهیش به هیّمنی له شوینه کانی خویان با نه نه مانه وه. ناسایشیان نه شیّوان و زهره ریان به هاتوچوّکه ران نهگهیان. هه ندی قهساب چوبون مه رله قه بیله کانی شهمه رو عه نه زه بکرن، که گهیشتبونه نزیک چیا توشی چه ند یه زیدی یه ک بون. پی یان و تبون له چیا مه ری هه رزانتر و باشتری لی یه ته ماعی قازانجی زور تریان خستبونه به رو و بر دبویانن بی شاخه که اله وی کوشتبویانن و هه رچی دراویکیان پی بوبو بردبویان. بردبویان

ئەمە ریّکەوتی ھاتنی مەدحەت پاشای کرد بۆ موسلّ. لە روباومکە ئاگادار بو. داوای لە يەزىدى يـەکان كـرد ناوی بکوژەکان دیاری بکەن و تەسلىمی حکومەتيان بکەن. نـەيان كـرد. لـە بـەر ئـەوھ بـە پيۆيسـتی زانـی كـه حکومەت ئاور لەمە بداتەوھ، بە ھەر جۆرىّ بىّ ريۆشوينى گرتنـى تاوانكارەكـان دابنـىّ و، ئـەو جـۆرە ئەشـرارە تەمىّ بكەن.

دهسبه جی عهسکه ری موسل و ماردین و شاره زور کوبونه وه. بون به 3 فه وج و، 2 سریه سواره و، 4 توپ و، چه دهیه ک سهربازی گیراو. خرانه ژیر فه رمانی ئه حمه د به گی زهیمی موسل له گه ل زیا پاشا موته سه ریای موسل. فهمانیا پی درا برون بو شه نگار و، ئاموژگاری پیویست کران.

که لهشکر گهیشته شهنگار، یهزیدییهکان پهشوکان. کشانه نواوه بو ناوچه سهختهکان که رینگه نهبو بچنه سهریان. وایان ئهزانی عهسکهر پهلاماریان ئهنا کهلوپهلیان تالان ئهکا و نهیانکوژی و کشتوکالهکهیان نهسوتینی و نهس ئهگری به سهر ئافرهتهکانیانها... بهلام زوری پی نهچو زانی یان مهبهست پیاو خراپه بکوژهکانن، تی یان کهیمنرا مهبهست بکوژه یاخیهکانن و هیچی تر. هینایانن و ههر ئهوان نهسگیر کران و، خهلکهکهش بو نهخالهت هاتبون. تهنیا تاوانکارهکانیان گرت. به گویرهی ئاموژگاری به پیری قورعه جهماعه تی له خهلکی چیا کران به عهسکهر و، نهو پارهیهی حکومه تکه له سهریان کهلهکه بوبو لی یان سینرا. (7: 172–174)

4. 1. 3. 5. ههواٽي جۆراوجۆر

ژ 1420 ی 29 ی جیمادی ئاخەری 1307 ک: هەوالی دامەزراندنی چاپخانەی له ولایەتی بەسـرا و. دەرچونی جەریدەی (البصرة) ی به عەرەبی و تورکی و، گەیشتنی یەكەمین ژمارەی به بەغداد بلاو كردۆتـەوە. خاوەنی ئیمتیاز ئەدىب و نوسەر پایەبەرز محەمەد عەلی ئەفەندی مومەیزی محاسەبەی ولایەتی بەسرا بوه.

هەندى تىيىنى:

- 1. بۆ نوسىنى ئەم باسە كەڭك لەم سەرچاوانە وەرگىراوە:
- 1.1. عباس العزاوي، تاريخ العراق بين احتلالين، ج7، بغداد 1955. ج8، بغداد 1956.
- 2.1. سامي رفائيل بطي (اعداد)، صحافة العراق، مكتبة رفائيل بطي، بغداد 1985. الجزء الاول. (ئـهم سهرچاوهيه بريتييه له (مجموعة أحاديث ألقاها رفائيل بطيي من اناعة بغداد سـنة 1945). بـه لام ئيشـارهتى تـندا نيه بر هيچ سهرچاوهيهكى گرنگ)
 - 3.1. السيد عبدالرزاق الحسنى، تاريخ الصحافة العراقية،
- 2. (مكتبة المتحف العراقي) ژمارهى يەكەمى زەوراى ھەبو. رۆژنامەى الجمهوريەى بەغدادى بـ بۆنـەى يادى سەدسالەى رۆژنامەوانى عيراق (1869–1969) سەرلەنوى كۆپى زەوراى وەكو پاشكۆى تايبـەتى ژ
 471 ى رۆژى 15 ى 6 ى 1969 ى الجمهورية چاپ كردۆتەوە.

5. راگەياندنى بىستراو بە كوردى (1939- 1958)

تا سائی 1939 راگهیاندن به زمانی کوردی ههر خوینراو (به نوسین و خویندنهوه) بو. لهوه به دواوه له پال راگهیاندنی خوینراو با بیستراو (گوتن و بیستن) یش پهیدا بو. نهگهر راگهیاندنی خوینراو به دوزگای چاپ ئاماده ئهکرا و، تهنیا ئهوهی خویندهواری ههبو ئهیتوانی بیخوینیتهوه و کهلکی لی وهربگری، ئهوا راگهیاندنی بیستراو پیویستی به خویندهواری نهبو. له رادیق بلاو ئهکرایهوه و به گوی لی گرتن کهلکی

له سیهکانی سهدهی بیستهمها کهم جیّگای کوردستان کارهبای ههبوه و، کهم کهس خاوهنی رادیق بـوه. رادیق ههندیّکی به کارهبا و ههندیّکی به پاتری کاری ئهکرد. تهنیا دهولّهمهندهکان ئهیانتوانی رادیقیان ههبیّ. عهلادین سوجادی باسی هیّنانی یهکهم رادیق بق سلیّمانی، بهمجوّره ئهگیّریتهوه:

لیّ وهر ئهگیرا. نهخویّندهوار پش وهکو خویّندهوار و نابینا پش وهکو بینا ئهیانتوانی کهڵکی لیّ وهر بگرن.

"سالّی 1932 بو بق یهکهمجار و یهکهم رادیق هاته شاری سولهیمانی. ئهو چاخانهیه که پیریان ئـهوت چاخانهی که پیریان ئـهوت چاخانهی (حهمه رهق) و شوینهکهی لهم لا ئهسحابه سـپی و لـه سـهر بـازاری کورتانـدروهکان بـو، جادهکـهی مهلّکهندی له سهرهوه ئههات به بهر دهمیا و ئهچو بق ناو بازار. له دوایی ما ماوهیه کیش ئهو چاخانهیه مهجقلی خامهی به سهرهوه بو.

"جا خاوهنی ئه و چاخانهیه یهکهم کهس بو که رادیقی هیّنایه شاری سولهیمانی و له چاخانهکهی خقیا داینا، له و سهردهمهدا رادیـق، وه یـا بلیّین ئیسـتگهی رادیـق هـهر بـه ئیّـواران ئیشـی ئـهکرد. هـهرا کهوتـه سولهیمانیهوه که شتیّک هاتوه قسه ئهکا و له روالهتا هیچ زهلامیش نیه.

"ههر له پاش بانگی شیّوانهوه پیاوانی سولهیمانی له مهلّکهندی و سهرشهقام، کانیّسکان و سابونکهران، دهرگهزیّن و گوّیژهوه بوّی ئهکشان بوّ ئهو چاخانهیه بوّ سهیرکردنی ئهم موّجزهیه که هاتوه، سا کیّ پیاو بوایه زوتر بچوایه جیّگای خوّی بگرتایه! نه کورسی چاخانه جیّ ئهبوهوه، نه سـهر ئهرزهکـه جـیّ ئـهبوهوه، ئیّقی ئهدایهوه بوّ سهر جادهکه دهرزیت ههلّخستایه نهئهکهوته زهوی.

"مۆجزه (مەبەستى موعجیزهیه. نم) ئەكەوتە كار و بە زمانى عەرەبى قسەى ئەكرد. خۆ كەس لىخى تىخ نەئەگەيشت بەلام دەنگیكى لیوه ئەھات، خەلكەكە لەوە واقیان وپ مابو كە ئەم دەنگە چیە لەو دارە رەقوتەقەوە! يەكى ئەيوت زەلامە لە ناویا قسە ئەكا، يەكى ئەيوت ئەمە سیحر و جادوه، زۆریش لە سەر ئەوە بـون كـە ئـەو قسهیه (میل) ه سورهکه ئهیکا. ئهوه ئیسته من ئه لیّم میل ئهگینا ئهو وهخته به میل ناو نهئهبرا به لکو به (ماسی) ناویان ئهبرد. ئاخر بریاری زورتری خه لک هاته سهر ئهوه که ئهو دهنگه دهنگی ئهو ماسیه سورهیه و ئهو ماسیه قسه ئهکا. ئهگهر له ئیمهش ئهپرسی ئیمهمانان له سهر جادهکهش جیّگامان نهئهبوهوه."(عهلادین سجادی، رشتهی مرواری، بهرگی پینجهم، چاپخانهی مهعارف، بهغداد، 1972. ل 76 – 77)

ئهم گیّرانهوهیهی سوجادی، بیرهوهری خوّی بیّ یان له خهلّکی بیست بیّ، پیّ ئهچیّ (موبالهغهی) تیّ دا بیّ. پیّش ئهو ساله به چهندین سال گرامهفوّن له سلیّمانی و له زوّر شویّنی کوردسـتان دا، له مالآن و له چایخانهکان دا، ههبوه. تهنانهت قهوانی توّمارکراوی ههندیّ له گوّرانیبیّژه ناودارهکانی عهرهب و کورد له ناو خهلکدا بلاو بوه.

ژیان له 1926 ما له ژیر سهرناوی (پیانقق) نوسیویتی:

"صندوقیّکی غراموٚفوٚن که بوّ مهنفه عهتی مهکته ب خرا بوه پیانقوٚوه روٚژی جومعهی رابوردو له بینای جهمعیه تی زانستی با بلیته کانی راکیّشرا، له نه تیجه با به ناوی مهنمورمالّی سورداشی شیمالی جهنابی حهمهکاکه و دهرچو." (ژیان، ژ 38، 21 ی تشرینی نه و الملی 1926)

له ژمارهیهکی تری 1929 دا به ناونیشانی (له ریاسهتی بهلهدیـهوه: ئییعلان) ئـهم ئاگادارییـهی بـلّاو کردۆتەوە:

"بۆ لىدانى غرامۆفۆن له جىگايانى عمومىدا وەكو چايخانه و ئەمسالى له تەرەف مەجلىسى بەلەديـەوە بە شەو لە سەعات يەكى عەرەبيەوە ھەتا سەعات چوارى عەرەبى مودەت تەعىن كراوە بە شـەرتى كـە ريعايـەت بە شەعائىرى دىنيە لە وەقتى ھەمو بانگىك دا بە قەدەر نيو سەعات لىدانى غرامۆفۆن تەعتىل بكرى ھەركەسـى خىلافى ئەم ئىعلانە حەرەكەت بكات و خاريـجى ئەو مىعادە كە دانراوە غرامۆفۆن لى بدا بە پىى مادەى 126 ى قانونى عقوباتى بەغدادى تەجزيە ئەكرى. بى ئاگادارى ئىعلان كرا."(ژيان، ژ 202، 7 ى تشـرينى يەكـەمى 1929)

خەلكى جيڭايەك بە گرامەفۇن ئەوەندە ئاشنا بوبن، ناشى راديۇيان ئەوەندە پى سەير بوبى.

رۆژنامەى ژیان لە ھەمان سالّى 1932 ىا رىپۆرتاجیّكى بلاّو كرىۆتەوە دەربارەى ىانانى راىيۆيەك لـە چاخانەى بەلەىيەى سلیّمانى بــۆ ئــەوەى گــوێ لــە وتــارى مــەلیک فەیســەل بگــرن، رىپۆرتاجەكــەى كــە پــێش نوسىنەكەى رشتەى مروارى بە 40 سال بلاوكراۋەتەۋە، روباۋەكە بەم شىۆۋەيە ئەگىرىتەۋە:

"داخلی

"ئیستیماعی نوتق به رادیق

"ئەمساڵ تەشرىف ھێنانى جەلالەتى مەلىكى عيىراق بىق سىلێمانى، وەك كەوكەبـەى سىلێمانى، زىنـەتى جاويدانى ھانى، نوتقەكەى ئێرەى بو بە رابىتەيەكى روحانى.

"لهم بهینه که و تیان له مهعرهزی عاسیمه با ئیرادی نوتق ئهفهرمون، به و رابیتهیه و ههمو مهمله که تدهیویست شهرهفیابی ئیستیماعی ئه و نوتقه بی و، بی تهئمینی ئهم ئارهزوی عمومیه و بی تهئیدی ئه رابیتهیه، موته سهریف و هکو تههیه ی ئهساسی کرد بو، تههیه ی ئهسبابیشی کرد. موسته عجه له ن له گه ل رهئیسی تازه ی به بهدیه با رو به زو و هک رادیق گهیانده ئیره و، له عهینی ئه و شوینه که بیلزات جه لاله تی مهلیک ئیرادی نوتقی تیا فهرمو بو رادیق نهسب کرا و، له شهرهفی ئه و نوتقه مه حروم نه ماین. چایخانه ی مهلیک ئیرادی نوتقی تیا فهرمو بو رادیق نهسب کرا و، له شهرهفی ئه و نوتقه مه حروم نه ماین. چایخانه ی به به به یه ینی تهزینات رازابوه و و ، نه شیدی دلیه سهندی مندالانی مهکته ب له گه ل ته عزیماتی میله ته تقدیری قه در و قیمه تی نه و شهره فه ی ده نواند. "رژیان، ژ 318، 7 ی نیسانی 1932)

دوای گەیشتنی کارەبا ئیتر رادیۆش بلاو بۆتەوە. جگە لە رادیۆی کارەبایی رادیۆی پاتری یش پەیدا

بوه.

نیشتمان له شیعریکی بی ناو و بی سهرناودا له سهر گرنگی رادیق ئه لی:

گوێ بگره له راديق که به يهک سانيه دينني

باس و خهبهری لهندهن و پاریس و لههستان (نیشتمان، ژ 1، ل 20)

5. 1. بهشي كورديي راديۆي بهغداد (بهغداد 1939)

بەرنامەى كوردىى رادىۋى بەغدا، بە پىى لىكۆلىنەوەى كەمال رەئـووف محەمـەد، رۆژى يەكشـەممەى رىكەوتى 193 تشرىنى دوەمى 1939 بـۆ يەكـەمىن جـار بـە 10 - 15 دەقـەى رۆژانـە دەسـتى پىكـردووه. (كەمال رەئووف محەمەد: ھونەرى دراماى رادىۆيى كوردى، سلىمانى 2000، ل6)

ئەم بەرنامە كوردىيە لەو ساۋە، بى راۋەستان، بەردەۋامە.

ڭ 52 ى ساڵى 3 ى 30 تىرمەھى 1945 ى (رۆۋا نو) دەربارەي ئەم رادىۆيە نوسيوپتى:

"لە ىەغداد

هەمو رۆژى پاش نيوەرۆ لە سەعات 4 دەس پى دەكا تا سەعات 5 دەوام ئەكا.

دريژايي شەپۆلەكانى: 42 مەتر و 37 سانتيمەتر، شەپۆلى كورت."

بهشی کوردی سهرهتا 15 دهقیقه بوه به لام سال له دوای سال زیادی کردوه. یهکهمین رادیـ ق بـ وه بـه زمانی کوردی بهرنامه بلاو بکاتهوه. سهره رای گۆرانی ههلومه رجی سیاسی ناوخوّی عیراق بهرنامـهی کـوردی رادیوّی بهغداد بیّ وهستان بهردهوام بوه.

ئیستگهی رادیقی بهغداد جگه له بهرنامه رادیقییهکانی, گوقاری (هنا بغداد – ئیره بهغداده) یشی بلاو کردق وه، که گوقاریکی مانگانهی گشتی بوه. (مدیریة التوجیه والاناعة العامة) به عهرهبی و کوردی له بهغداد له 1950 تا 14 ی تهموزی 1958 بلاوی کردق وه، کات و ناونیشانی بابهتی بهرنامه کوردی به کانی ئه و مانگهی رادیقی تی با بلاو کراوه ته وه، ههندی حار شیعر و وتاریشی بلاو کردق ته وه.

بهشی کوردی ئیستگهی رادیوّی بهغداد. به دریّژایی دهیان سالّ پهخش، بهشداریهکی کاریگهری کردوه له بواره جیاوازهکانی روّشنبیری ی کوردی دا، وهکو:

بلاوکردنه وهی دهنگوباسی عیراق و جیهان

تۆماركردنى گۆرانى و مۆسىقاي دەنگخۆشەكانى كورد

چیرۆکی شانۆ

شيعر و ئەدەب

تەفسىرى قورئان

رادیوی بهغداد دهیان گورانبیزی کوردی به گویگرهکانی ناساندوه:

له پیاوانی گۆرانیبیّژ: عهلی مهردان، عارف جهزراوی، حهسهن جهزراوی، تایهر توّفیق، رهسـول گـهردی، حهسهن زیرهک، کاویس ئاغا، مهلا کهریم، سهید عهلی ئهسفهری کوردستانی، سیّوه...

له ژنانی گۆرانیبیژ: دایکی جهمال، مریهم خان، نازدار و ئهسمهر فهرهاد، نهسرین شیروان...

رەنگە لە ئارشىفى ئەم راىيۆيەدا بە سەدان گۆرانى خۆشى كوردى ھەبن كە گويگرى ئىستا نەيانناسن لەوانە: مەلا برايمى حەزين، سالح كارگەچى، تالىب...

راىيۆى بەغداد دەيان چيرۆكى شانۆيى كوردى و تەرجومەكراوى پيشكەشى گويگرەكانى كردوه.

راديؤي كوردستان له يافا (1942 – 1944)

حکومهتی بریتانیا له سالانی دوهمین جهنگی جیهانی ا بایهخیکی زوّری داوه به پروّپاگانده به زمانه کانی گهلانی روّژهه لاتی ناوه راست. به ریّگهی راگهیاندنی خویّنراو (چاپهمهنی) و، بیستراو (رادیـوّ) و، بینراو (فلیمی سینهمایی).

به زمانی کوردی یش پرۆپاگاندهی جهنگی کردوه:

له بهغداد كۆمەلى چاپكراوى بلاو كردۆتەوە لەوانە دەنگى گىتىي تازە.

له ههندی له شارهکانی کوردستان دا به سینهمای گهروّک فیلمی پیشان داوه.

له شاری یافای فهلهستین که (ئیستگهی رادیـقی رۆژهـه لاتی نزیـک)ی لـی دامهزرانـدوه بهشـیکی بـه کوردی به ناوی (رادیقی کوردستان) کهوتقته پهخشی بهرنامهی کـوردی. کـاری ئـهم رادیقیـه بهشـی بـو لـه پرقپاگاندهی جهنگی ئینگلیز و هاوپهیمانهکانی دژی ئهلمانیای نازی.

بهرنامهی کوردی رادیقی کوردستان له ئابی 1942 تا کوّتایی 1944 بهردهوام بـوه. کاربهدهستانی ئینگلیز له بهغداد، گوّران، رهفیق چالاک، رهمزی قهزاز، کـه 3 شاعیر و نوسـهری کوردسـتانی عیـراق بـون، ههلّبژاردوه بق ئهم کاره، ههر سیّکیان بردون بق شاری یافا لـه فهلهسـتین، کـه ئـهو کاتـه لـه ژیّـر ئینتیـدابی بریتانیدا بوه. لهویّ بهرنامهکانیان بلّاو کردوّتهوه، به تهواوبونی جهنگ ئهمیش راوهستاوه.

رۆشنبیران و هیزه سیاسی یه کانی کورد به جوری جیاواز پیشوازی یان لهم رادیویه کردوه.

نیشتمان، بلاوکهرهوهی بیری ژ. ک. له ژ 3– 4 ی کانونی دوهمی 1944 له ژیر سهرناوی: (ئیستگهی رادیقی کوردستان) دا نوسیویتی:

"ئەم چەند خواھىشتەمان لە گەرپنەندە و كاربەدەستانى ئىستگە ھەيە و تكاى پىكھىنانيان ئەكەين.

"شەپۆلى 37 مەترونيوى چاك كار ناكات بگۆردرى باشە.

"له بهشی زۆری شارهکانی کوردستانا بروسکه (بروسکه تەرجومهی برقی فارسییه، مهبهستی کارهبایه. نم) به رۆژ کار ناکا بهرنامهکان بخرینه سهعاتیّکی وا که له ههمو کوردستانا رۆژ ئاوا بوبیّت.

"ئەگەر ھىچ بەرھەلست و پىشگرىك نەبى لە سەرەتاى ھەمو بەرنامەكانا، دەنا ھەفتەى دو جار مارشىي كورىستان لى بدرىخ.

"رۆژنامەيــەک بــە نــاوى (رۆژنامــەى ئيســتگەى راديــۆى كوردســتان) ھەڧتــەى جارێــک دەربهێنــرێ و بڵاوكراوەكانى ھەڧتەيى تىخا بنوسرێت.

"مۆسىقاى بى دەنگ و قەوانـەكان كـه لـى دەدريـن ئـارەزوى دلـّـى هـەمو گويگرەكـان پيـّـک نـاهيّنن. مۆسىقاى به دەنگ و قەوانى لە ھەمو رەنگيان بۆ لى بدەن و بەين بەينە قەوانەكان بگۆرن.

۱/ ل. ب ئىدارەخانەي كۆوارى نىشتمان"(نىشتمان، ژ 3-4، ل 3)

(دهمی راپهرینه) که سرودیکی شۆرشگیرانهی پر جۆش و خرۆش بوه، نیشتمان له ژ 2 ما کـه بـلّاوی کرىۆتەوه، ئیشارەتی بەوە ماوە له (ئیستگەی رادیۆی کوردستان) وەری گرتوه. دەمی راپەرینه شیعری گـۆران و ئاوازی رەفیق چالاک بوه.

عەلاىين سوجادى كە ئەو سەردەمە مىيرى ئىدارەى گۆڤارى گەلاوێڗْ بوە لە بەغداد، گفتوگۆيەكى خـۆى لە گەڵ ئەدمۆنس ئەگێڕێتەوە. دەربارەى راىيۆى كورىستان بيروبۆچونێكى جياوازى لە ھى نيشـتمان ھـەبوە. نوسيوێتى:

"سالّی 1942 رۆژی 6 ی مانگی ئاغستۆسی ئەو سالّەيە. ىيارە ئەو سالّانە مـن خـەريكی كاروبـاری نوسينی گۆڤاری گەلاويّژ بوم كە لە بەغدا دەرئەچو. شەرە گەورەكـەی جيهـانی دوەمـیش لـه سـالّی 1939 دا هه ُلگیرسا بو. بنیا ههمو بوبو به ئاژاوه. ئینگلیزهکان ئیستگهیهکی کوردی یان بـ قر پرقپاگهنـده ی خقیـان لـه یافا بانا بو. له عیراق عهبدو لا گفران، رهمزی قهزاز و رهفیق چالاک یان نارد بو بق یافا کـه کاروبـاری ئـهو ئیستگهیه هه لسوریّنن، به راستی ئیستگهش لهو رقرژانه با گفهی ئههات."

سهجادی ئینجا باس ئهکا که بق کاروباری گهلاویژ چوه بق (مدیریهتی دعایهی عامه) له وهزارهتی داخلیه. اهوی به ریکهوت توشی ئهدمونس ئهبی. ئهدمونس داوای لی نهکا پاش تهواوبونی کارهکهی سهری لی بدا. سهجادی سهردانهکهی و گفتوگوکهی بهمجوره ئهگیریتهوه:

"ههر که چومه ژورهوه ئهدموّنس ههستا و هات به پیشوازمهوه، زوّر به گهرموگوری دهستی کرد به قسهکردن و له زهنگهکهی دا، کابرای سیکرتیّر هاتیه ژورهوه، ئهدموّنس پینی وت چا و قاوهمان بوّ بیّنن و کهسیش ئیتر نهیه دوردوه. دو به دو ماینهوه.

"پاشان وتی: ئهوا ئیمه له یافا ئیستگهیهکمان به زمانی کوردی بق ئیوه داناوه، دیاره ئهم ئیستگهیه خزمهتیکی چاک ئهکا به زمانی کوردی، به تایبهتی ئهو کهسانهش که له سهرین ئیمه بروامان پی انه که خزمهتیکی باش ئهکهن به زمانهکهتان. ماوهیهکه ئهمهوی چاوم پیت بکهوی لهم روهوه پرسیاریکت لی بکهم، ئهوا ئیسته باش بو ری کهوت. لهو کاته دا دو قاوهیان بق هیناین و پیاوهکه چوهوه دهرهوه، وتم: فهرمو!

"وتی: پرسیارهکه ئهبی به دو پرسیار. یهکهم، بیروباوه پی کوردهکان چیه بهرانبهر بـهم ئیسـتگهیه کـه ئیمه دامانناوه؟ دوهم، بیروباوه پی خوّت چیه لهم روهوه؟

"وتم: میستهر ئەدمۆنس به لامهوه زۆر سهیره ئهم پرسیاره که تق له منی ئهکهی. من چیم تا وهلامی تق بدهمهوه.

"وتی: وا مه لیّ! تو گوقار یکی و هکو گه لاویزت له بهر دهستایه، به حوکمی روّزنامه چیّتی هه لسوکه وت له گه ل ههمو جوّره که سیّکا ئهکه ی به تاییه تی خویّنده وارانی کورد، کهم که س ههیه و هکو خاوه ن گوڤار و روّزنامه پهیوهندی له گهلّ خه لکا هه بیّت.

"وتم: میستهر ئەدمۆنس تكات لى ئەكەم ئەم پرسیارە لە يەكىكى ترى بكه!

"وتى: هەر لە تۆى ئەكەم، چونكە كەم كەس ھەيە بە ئەندازمى تۆ لە گەڵ خەڵكا بيت.

"وتم: تكا ئەكەم وازم لى بينه!

"وتى: نابى.

"وتم: میستهر ئەدمۆنس خەڵکی چی؟ ئەم خەڵکە تۆ ئەیانبینی دو بەشن: بەشێکیان ھەر لـه ھـیچ تـێ ناگەن تەنھا لە کاروباری تایبەتی خۆیان نەبێ، لە (ساحب) بەولاوە ھیچی تر نازانن. بەشـەکەی تریشـیان کـه دینه لای یەکیکی وەکو جەنابت ئەڵیٚن (ساحیب) کە چونە دەرەوە جنیّوتان ئەدەنێ.

"فلانی ههر که ئهومم وت رهنگیکی هیّنـا و بـردی. ئـهو رومهتـه گـهش و سـورهی وهکـو لیمـوّی زهرد ههلّگهرا و ههتا بهینیّک قسهی ههر پیّ نهکرا. راستی منیش له قسهکانم توّزیّ پهشیمان بومهوه.

"پاشان هاتهوه قسه و وتى: باشه باوهرى خۆتم پى بلى:

"وتم: میستهر ئەدمۆنس راستی باوەری من ئەوەيه، تا ئیشتان ھەیە ئەم ئیسـتگەیە ئیش ئـەكات، كـه ئیشتان نەما ئیستگەكەش نامیننی.

"وتى: مامۆستا چۆن شتى وا ئەبىخ؟

"وتم: وهلا ئهمه باوه*ری* منه و تۆیش زۆرم لی ئهکهی بۆ قسه کردن.

"به لام ئەوا ھەستىش ئەكەم كە گەرموگوريەكەى نەماوە و لە دلا زۆر پرە.

"زهمان هینای و بردی، له مایسی 1945 دا شه و دوایی هات، دوای ئه وه ئیستگهی کوردی یافا که و ته کز بون، زوری پی نهچو گوران هاته وه، پاش بهینیکی تر رهمزی قهزازیش هاته وه، دواچو و رهفیق چالاک گه رایه وه و ئیستگه به ته واوی سه ری تیا چو. عهبدولا به گه که هه ر هاته وه که و ته ده رده دل کردن که چون هه ر له که ل دوایی هاتنی شه ریان بلاو کرده وه ئیتر له گه ل ئه وانیشا که و تنه لوت و پوت.

"ریکهوت زوّر سهیره. له پاش چهند ساڵ و له پاش دوایی هاتنی جهنگ و له پاش نـهمانی ئیسـتگهی کوردی یافا، روّژیکی تر ههر له داخلیهوه، ههر له ههمان شوینی سهر قالدرمه ا توشی ئهدمونس بومهوه، مـن دهستپیشکهریم کرد، له پاش چاکوچونی دهستم بو ریشه بی ریشهکهم بـرد و وتـم: هـا میسـتهر ئـهدمونس چیمان وت؟

"وتى: ئەى بى قەزا بى مامۆستا ئەمە سياسەتە! "منيش وتم: بەلى ئاخر منيش ئەموت سياسەتە.

"ئیتر له یهک جیا بوینهوه، ئهو سـهرهوخوار و مـن سـهرهوژور بوینهوه."(عـهلادین سـجادی، رشـتهی مرواری، بهرگی شهشهم، چاپخانهی مهعارف، بهغداد، 1978. ل 123 – 127)

5. 3. راديۆي كوردستان له مهھاباد (1946)

رۆژنامەى كورىستان رىپۇرتاجىكى بە ناونىشانى (كورىستان قسان دەكا) بەمجۆرە بلاو كرىۆتەوە:

"رۆژى سىشەمو 10 ى بانەمەرى 1325 ئىستاسىقنى رادىقى مەھاباد، پايتەختى حكومەتى مىللى كورىستان، دە گەل 5 دەستگا بلىندگۆ كە: (1. لە حەوشى كانگاى حىزبى دىمۆكرات. 2. لـە پىشـمەرگەخانە. 3. روبەروى شارەوانى. 4. روبەروى خانوى حەزرەتى پىشەوا. 5. روبەروى مزگەوتى عـەباس ئاغـا نەسـب كران دانرا و، رەسمەن كرايەوە و جىزئىكى جوان گىرا بو.

"لـهم جیّژنـه با جـهنابی حـاجی سـهید باباشـیخ، رهئیسـی ههیئـهتی رهئیسـهی میللـی کوردسـتان و ئمارهیـهکی زوّر لـه بهندامـهکانی کوّردسـتان و ثمارهیـهکی زوّر لـه ناغایانی دهرهوه و ریجال و موحتهرهمینی شاری مههاباد حزوریان بو.

له ساتی 4 ی پاش نیوه پو ئاغای سهید محهمه تههازاده معاونی حیزبی دیمو کرات جههسه ی دهست پی کرد و له تهرمقیاتی و پیشکهوتنه... له ئیتیحادی جهماهیری شورهوی ا بهیاناتیکی چاکی کرد.

"پاش ئەو جەنابى حاجى سەيد باباشيخ لە لايەن ھەيئەتى رەئيسەى مىللى، ئاغاى محەمەد ئەفەنىدى لە لايەن ژەنەرال مەلا مستەفا بارزانى، جەنابى قازى محەمەد لە لايەن كۆمىتەى لكى بۆكان، ئاغاى سەلاح لە لايەن ھىزى كورىستان، ئاغاى عەلى خوسرەوى لە لايەن ئىتىحادىيەى جەوانان، ئاغاى دلشادى رەسولى لە لايەن كۆمىتەى ناوەندى، ئاغاى ئەحمەدى ئىلاھى لە لايەن زەحمەتكىشان و جوتىرانى كورىستان، ئاغاى كوپى كورد لە لايەن مەدرەسەى كوران، ئاغاى حەسەنى داودى لە لايەن بازرگانان، ئاغاى مايۆر عەلىزادە (ھىنەرى چتەكان) لە لايەن دەولەتى باشەھامەتى ئىتىحادى شورەوى، ئەيەزەن ئاغاى دلشادى رەسولى لە لايەن وەزارەتى فەرھەنگى، لە بەرانبەر مىكرۆفۆن وتارى زۆر بە تىنيان خويندەو، و مەراتىبى سوپاسگوزارى خۆيان نىسبەت فەرھەنگى، لە بەرانبەر مىلارەقى كە ئىستاسىيزنى رادىق دەگەل پىداويسىتەكانى و، دەگەل يەك دەستىگا ماشىنى سىنەماى سەيار يان بە نىرى ئەنجومەنى رەوابىتى فەرھەنگى بە كوردىستان بەخشىوە، بە جى ھىنا.

"پاشان ئاغای سهید محهمهدی تههازاده دهسـتگاکانی لـه ئــاغی مــایـــۆر عــهلیزاده تــهحویـل وهرگــرت و. دیسان مهراتیبی سوپاسگوزاری له لایهن میللهتی کوردســتانهوه نیســبهت بــه ئیتیحــادی جــهماهیری شــورهوی نواند و. به تایبهتی له زهحهماتی ئاغای مایـــۆر عهلیزاده که زهحمهتی هیّنانی ئهو چتانهی قبولّ کــرد بـــو. زوّری تەشەكور كرد و. ھەردوكيان دەستيان دە نيو دەسـتى يـەكتر نـا و. ميهـرى موتـەقابيليان دەرحـەق بـه يـەكتر ئيزهار كرد و، جيّژن له ساتى 6 ى پاش نيوەرۆ دوايى هات."ركوردستان. ژ 43، 46/5/4)

بهم بۆنەيەوە قازى محەمەد لـه سـه عات 6 ى رۆژى 12 ى 2 ى 1325 ىا (نـوتقى ژێـروى بـه هـۆى راييق به گوێى بانيشتوانى كوردستان گەياند و به بلينگۆ بلاو كرايەوه):

"برایانی خۆشەویست!

"له دامهزراندنی دهستگای رادیق و ئهم موهفهقیهتهی که دهستتان خستوه تهبریکتان لی دهکهم. چونکو له وهختی کردنهوهی دهستگای رادیق لیّره نهبوم ئیستا ئیحساساتی خوّم نیسبهت به پیشکهوتنی ئیّوه ئیزهار دهکهم. ئومیّدهوارم که لیّره به دوا، روّژ به روّژ، بتوانین له مهساییلی مهدهنی ا یتر تهرهقی بکهین.

اله ههمو شتیک چاتر بق ئیمه ئهوهیه که بتوانین قسهی خقمان به گوی دنیا بگهیهنین و تهسدیقی دهفهرمون که ههمو شتیک ورده ورده تهرهقی پی دهری. دیسان دهتوانین به هنوی ئهم دهستگایه دهرسی ئهخلاقی، فهلاحهتی و... به برایانی خقشهویست بلیین و له ئایندهش دا بهرنامهیه کی باش بو رادیقکهمان دیاری بکهین. (کوردستان، ژ 44، 6/5/6/5/6)

له سەرەتاى مانگى جۆزەرىان ىا عەلى خوسرەوى بانرا بە (معاونى وەزارەتى تەبلىغات) و (موبىرى ئىستاسىقن).(كورىستان، ژ 54، 3/1325)

له گەڵ روخانى حكومەتى كورىستان يا ئەم راييۆيەش لە قسان كەوتوه.

رۆۋا ئو

که میر کامهران به سرخان به کرمانجی و فهرهنسی له بیروت دهری کردوه له ژ 52 ی سالّی 3 ی 30 ی 7 ی 1945 ما دهرباره ی بهرنامه کوردی یه کانی نهو کاته نوسیویّتی:

وهشینهکین هه روژه ب کوردی ل بیروتی:

ل سەر پیلین کورت و ناڤین، ھەرق پشتى نیرق ل سەعات پینج و سى دەقیقان دا نوچەین جیهانى ئین داوین. ب زمانى کوردى بەلاڤ دکه. دریژاییه پیلین:

ييلين كورت: 37 ميتر و 39 سينتيميتر، ئان 8.036 كيلوسايكل

ينلين ناڤين: 411 ميتر، ئان 730 كيلوسايكل.

ل بەغدايە

هه پق پشتی نیرق د سه عات چاران دا دهستپی و ههتا پینجان دوّم دکه. دریژاییا پیّایّن 42 میّتر و 37 سیّنتیمیّتر ییّایّن کورت.

راىيۆيا كورىستانى

ل سەر پیلین کورت دوەشینی. دریزاییا د وی 42 و هەتا 44 و نیڤ میتران. هـ هرق، بـ هری نیـ رق ل سه عات 11 و 45 دەقیقان دا دەست یی دکه.

راىيۆيا ئازەربايجانى

هەرۆ پشتى نيرۆ سەعات پينجان، ل سەر پيلين ىريژ ب كوردى دوەشينه. پيلين ىريژ: 1410 و هـەتا 1415 ميتران.

5. 4. بەشى كوردىي رادىۋى قاھىرە (1957- 1960)

به پیی گفتوگۆیهک که مارف ناسراو له گهڵ محهمهد شهیدا کردویهتی:

بهشی کوردی ی ئیستگهی رادیقی قاهیره له روّژی شهمه 1 ی 6 ی 1957 با سه عات 5 ی پاش نیوه پو به کاتی قاهیره کراوهته وه. ئهم بهشه بهشی بوه له به رنامه ی ئاراسته کراو (البرامج الموجهة) که به 39 زمانی جیاواز له قاهیره وه بلاو کراوهته وه. زمانی کوردی 40 ههمین به رنامه بوه.

بیّژهرهکانی سهرهتا محهمه حسیّن مه لا و هوشیار تایه ربابان بون و دوای چهند حهفته یه محهمه د شهیدا یش چوّته ههمان رادیق. نهم 3 کهسه که بون به بیّژهر هه رسیّکیان له و کاته ا خویّندکار بون له زانکوّکانی قاهیره.

بهرنامهکه به سرودی ئهی رهقیب دهستی پی کردوه. ئینجا وتراوه: "ئیره کوّماری عهرهبی یهکگرتوه له قاهیره بهشی کوردی، کردنهوهی ئهم ئیستگهیه بوّ به هیزکردنی پهیوهندی برایهتی نیّوان گهلی کورد و عهرهبه له پیّناو ریّکخستنی خهباتی نهتهوایهتی ههردو گهلهکه و بوّ سهقامگیرکردنی ئاشتی و ئاسایشی خوّرهه لاتی ناوه پاست". ئینجا چهند ئایهتی له قورئان. پاشان دهنگوباس. گوّرانیهکی کوردی. سهروتاری روّژنامهی الاهرام، بژاریّک له ویژه و ههلبهستی کوردی. گوّرانی داواکراو. گالتهوگهپ. شتیّک دهربارهی میّژوی کورد. کورتهی دهرباس و کوّتایی بهرنامهکه به سرودی ئهی رهقیب.

بەرنامەكە 45 دەقىقەي بۆ تەرخان كراوە. دواي ماوەيەك بۆتە 1 سەعات.

(سەرچاوە: مارف ناسراو، يادكرىنەوەى ئەستىرە گەشاوەكانى ئەدەب و ھونەر، "چاوپىكەوتن لـە گـەڵ بىێژەر و ئامادەكەرى بەرنامەكانى بەشى كوردى ئىستگەى راديۆى قاھىرە بـەرپىز مامۆســتا محەمــەد شــەيدا" ل 49 – 52)

دوای شۆرشی 14 ی تهموزی 1958، نیوانی عیراق و کوماری عهرهبی یهکگرتو تیکچو. خویندکاره نهتهوهپهرستهکانی لایهنگری (وهحدهی عهرهبی) کهوتنه تهنگ پئ هه لچنین به و خویندکاره عیراقییانهی لایهنگری حکومهتی عهبدولکهریم قاسم بون. بیژهرهکانی بهشی کوردی ههر سیکیان میسر یان به جئ هیشت. به لایهنگری جوردی رادیوی قاهیره تا ناوهراستی شهستهکان بهردهوام بو.

5. 5. جگه لهم رادیقیانه، لـه رادیـقی یـهریقان لـه ئهرمهنسـتان بهرنامهیـهکی کـوردی هـهبوه. هـیچ زانیاریهکم له بارهی ئهم بهرنامهیهوه دهس نهکهوتوه.

6. رۆژنامەوانىي كوردى و شۆړشى 14 ي تەموزى 1958

له بهرهبهیانی 14 ی تهموزی 1958 دا جهیشی عیراقی به کودهتایه کی سپایی رژیمی پاشایه تی روخاند و له بهیانی یه کهمی دا جاری رژیمی جمهوری دا. ئهمه گورپینیکی چاوهروان نه کراو بو. له و سهردهمه دا که دنیا به هوی شه پی سارده وه دابه شبو بوبو به سهر دو بلوکی ناکوکی روزهه لات و روزئاوادا، عیراق به سی بو له پهیمانه جهنگیه کانی بلوکی روزئاوا بو گهمارودانی یه کیتی سوقیت و دهوله تانی سوسیالیستی. عیراق له گهرل تورکیا، نیران، یاکستان و دریتانیا، ئهندام بو له پهیمانی به غدادا.

رژیمی نویّ، گۆرینی بنه په ههلومه رجی سیاسی، ئابوری، کۆمه لایه تی، روّشنبیری ناوخوّی عیراق و، له سیاسه نهرنده ده ده ده ده ده مینا، ههمو ریکخراوه سیاسییه نهینیه کان، له وانه حیربی شیوعی عیراق که لقیّکی چالاکی له کوردستان دا ههبو، وه پارتی دیم و کردستان، هاروه ها هامو روّژنامه و گوّقاره کوردی یه کان یشتیوانیه کی بی سنوریان لهم شوّرشه کرد.

رژیمی نوی قانونی ئهساسی سهردهمی پاشایهتی ههلوهشاندهوه. له جیاتی ئه و دهستوریکی کاتی راگهیاند، که له مادهی سیّیهمی ا بق یهکهمین جار له میژوی عیراق دا دانی بهوهدا نابو که: (عهرهب و کورد له نیشتمانه ا هاوبهشن).

حیزبه سیاسی یه کان و، ریکخراوه کانی مام قستایان، قوتابیان، لاوان، جوتیاران، کریکاران، ئافره تان، باره گایان دانا و، به ئاشکرا که و تنه چالاکی، روّزنامه و گوّقاره کوردی یه کان، که به پینی ئیمتیازه قانونی یه که یان سیاسی نهبون، که و تنه نوسینی باس و و تاری سیاسی، نوسه رانی سه ر به حیزبی شیوعی عیراق و پارتی دیموّکراتی کوردستان، که هیشتا روّزنامه ی ئاشکرایان نهبو، لا په دهکانی ئه م بلاوکراوانه یان کرده مهیدانی ده ربرینی بیرورا و هه لویّستی سیاسی حیزبه کانیان.

6. 1. قانونى جايەمەنى

به پیری لیکولینهوهی میژونوسی عیراقی، سهید عهبدورهزاق حهسهنی:

له 23 ی ئابی 1921 هوه تا 14 ی تهموزی 1958. واته له سهردهمی رژیمی پاشایه تی ا 16 جار ئه حکامی عورفی له عیراق دا ئیعلان کراوه. کوی روزهکانی ئهکاته 3992 روز، واته 11 سال و 32 روز.

به پیّی (قانونی ژماره 57 ی سالّی 1933 و ته عدیلی ژماره 33 ی سالّی 1934 و ته عدیله کانی تری) 193 گوڤار و روّژنامه ریّگه درابون. به لاّم به پیری (مهرسومی مه تبوعات ژماره 34 ی سالّی 1954) هه مویان له غو کران و، نه بو سه رله نوی به پیّی مهرجه کانی مهرسومه که خوّیان ریّک بخه نه وه. (عبدالرزاق الحسنی، تأریخ الوزارات العراقیة، ج 10، 1968، ص 322)

کاربەدەستانى شۆرشى 14 ى تەموزى 1958 ئەگەرچى لە بوارەكىانى: ئىسىلاحى زەراعى، ئەحوالى شەخسى، نەوت.. دا، قانونى رادىكالىي گرنگيان دانا و، دەسكارى زۆر لە قانونەكانى سەردەمى پاشايەتىيان كرد. بەلام لە بوارى رۆژنامەوانىدا ھەمان "مەرسومى مەتبوعات" ى سىالى 1954 يىان بىق كىار پىئ كردنى قانونى، لە بوارى رۆژانامەوانىدا، بە زىنىدويى ھۆشىتەوە، تىا حىزبىي بەعس لە 1963 دا، بە كودەتايىەكى سپايى تر، دەسەلاتى گرتە دەس و قانونىكى نوپى چاپەمەنى دانا.

ئەم قۆناغە لە میتروی سیاسی عیراق دا قۆناغیکی بی وینهیه له روی بهکار هینانی ئازادی سیاسیهوه بق حیزبایهتی و بق رۆژنامهوانی که دو نیشانهی (پلورالیزم) ن. ژمارهیهکی زوّر روّژنامه و گوّڤار به عهرهبی و کوردی بلاو کرانهوه.

6. 2. شۆرشى تەموز و رۆژنامەوانىي كوردى لە عيراقدا

به دریژایی سهردهمی پاشایهتی له عیراق دا (1921- 1958) ئهگهرچی چهندین حیزبی سیاسی دروست کران و ههلوهشینرانهوه و، چهندین روژنامهی سیاسی دهرچون و داخران و دهرچونهوه، به لام ریگه به کورد نهدرا، تهنانهت بهوانهش که لایهنگری دلسوزی خویان بون، حیزبی سیاسی کوردی دابمهزرینن و، ری به هیچ کوردی نهدرا روژنامهی سیاسی به زمانی کوردی بلاو بکاتهوه، تهنیا جار که ریگهی گوقاریکی حهنتانهی سیاسی عهرهبی - کوردی درا، دوای راپهرینی گهلی عیراق (وهسبهی کانونی 1948) و روخاندنی وهزارهتی سالح جهبر و، دامهزراندنی وهزارهتی سهدر بو، که ههندی ئازادی بو ماوهیهک دا به گهلی عیراق، گوقاری (دزار) بو که عهلادین سوجادی ئیمتیازی وهرگرت. نهویش سهره پای نهوهی له ژیر چاوی سانسوردا بوه و ری نهدراوه به ئازادی بنوسی، له پاش 22 ژماره داخراوه.

که شۆرپشی 14 ی تهمموز بو، ههمو رۆژنامه و گۆڤاره کوردی یهکان بی سلهمینهوه، کهوتنه نوسینی وتار و بابهتی سیاسی، ههردو حیزب: حیزبی شیوعی عیراق و پارتی دیمو کراتی کوردستان، بو رونکردنه وهی ههلویست و بیروبو چونهکانی خویان که لکیان لهم گوڤار و روژنامانه وهر ئهگرت، تا خوّیان ئیمتیازی دهرکردنی روژنامهیان وهرگرت. له سایهی جمهوری ها به دهیان گوڤار و روژنامهی سیاسی حیزبی و سهربهخو دهرچون.

ئەم كاتنامانە ئەشى يۆلىن بكرين:

له روى ناوەرۆكەوە: سياسى، ئەدەبى، كۆمەلايەتى، خويندكارى، پيشەيى لە روى خاوەنيتى ئىمتيازەكەيەوە بۆ: حيزبى، نەقابى، حكومەتى، ئەھلى

له روى شوينى دەرچونەوە: بەغداد، كەركوك، سليمانى، ھەولير، موسل

له روی ناوچهیی و نیشتمانی و نهتهوهییهوه: ههندیکیان ناوچهیی بون، تهنیا له مهلّبهندهکهی خوّیاندا بلّاو بونهتهوه. ههندیکیان له سهر ئاستی کوردستانی عیراق و، ههندیّکیشیان له ههمو عیراقها.

6. 2. 1. رۆژنامەي حيزبي

6. 2. 1. 1. رزگاری (بهغداد 1959**)**

گۆۋارىكى كوردى– عەرەبى بوه.

زمانی پارتی دیمۆکراتی کوردستان بوه.

خاوهنی ئیمتیازی سالح حهیدهری و، سهرنوسهری فوئاد جهواد بوه.

ژ 1 ی له نیسانی 1959 له بهغداد دهرچـوه. دوای چهنـد ژمارهیـهک بـه هـۆی ناکۆکییـهکانی نـاو دهرونی یارتی_یهوه له دهرچون کهوت.

رزگاری به ههمان ناوهوه ناو نراوه که له سهردهمی پاشایهتی ا ئۆرگانی پارتی بوه.

6. 2. 1. 2. خهبات - النضال (بهغداد 1959 - 1961)

(رۆژنامەيەكى رۆژانەي سياسى) كوردى - عەرەبى بوه.

زمانی پارتی دیمۆکراتی کوردستان بوه.

خاوهنی ئیمتیازی پاریزهر ئیبراهیم ئهحمهد بوه.

ژ 1 ی له 4 ی نیسانی 1959 له به غداد بلاو کرایه وه. تا داخستنی له 28 ی مارتی 1961 دا 462 ژماره ی لی دهرچوه.

له سەرەتادا ھەندى ژمارەى بە كوردى و ھەندى ژمارەى بە عەرەبى دەرچوە. دوايى ھەمو رۆژنامەكە بە عەرەبى دەرچوە.

ئيبراهيم ئەحمەد، حيلمى عەلى شەريف (ئاسـۆ)، جـەلال تاڵـەبانى (پيـرۆت)، حـەبيب محەممـەد كـەريم، جەرجيس فەتحولا، لە نوسەرە چالاكەكانى رۆژنامەكە بون.

له سەردەمى پاشايەتىدا ئۆرگانى نهێنى پدک ناوى (خەباتمان) و (خەباتى كوردسىتان) بوه. ناوى خەبات ھەر لەو ناوانە وەرگيراوه، ئەمىش درێژەپێدانى ئەوان بوه.

بن ئاگانارى زورتر بروانه:

عەبدوللا زەنگەنە: ىادگايى كرىنى خەبات يەكەمىن رۆژنامەى سياسىي رۆژانەى كورد، گۆۋارى وەرزىى (رۆژنامەڤانى)، ھەولىر، بەشى يەكەم، ژ 2، ئابى 2000، ل129-164. بەشى دوەم، ژ 3، كۆتايى ك1 2000. ل28-92. بەشى سىيەم، ژ 4، نىسانى 2001. ل26-129.

6. 2. 1. 3. كوردستان (بهغداد 1961)

رۆژنامەيەكى سياسى رۆژانە بوھ.

خاوهنی ئیمتیازی ئیبراهیم ئەحمەد و، سەرنوسەرى پاریزەر جەلال تالەبانى بوه.

پیش ئەوەی پارتی دیمۆکراتی کوردستان ئیجازەی کاری قانونی له حکومەتی عیراق وەربگری، ئیبراھیم ئەحمەد ئیمتیازی رۆژنامەی خەباتی به ناوی خۆیەوەوە وەرگرت. بەلام کە پارتی دیموکراتی کوردستان ئیجازەی کارکردنی ئاشکرای قانونی پی درا، ئیبراھیم ئەحمەد دەستی له ئیمتیازی رۆژنامەی خەبات ھەلگرت بۆ پارتی و، خۆی ئیمتیازی رۆژنامەيەکی نوی ورگرت به ناوی کوردستان ەوە.

بق ئاگادارى زۆرتر بروانه:

كاوه حاجي عەزيز. له گەلاوێژي نوێدا وتارێكي له سەر هەمو ژمارەكاني نوسيوه.

6. 2. 1. 4. ئازادى (كەركوك 1959 - بەغداد 1960)

رۆژنامەيەكى سياسى رۆژانە بوە.

زمانی حیزبی شیوعی عیراق بوه.

خاوهنی ئیمتیازی یاریزهر نافیع یونس بوه.

ژ 1 ی له 1 ی نایاری 1959 دا له کهرکوک دهرچوه، ههرچهنده ئیمتیازهکهی بق رقرانه بوه، به لام نهی توانیوه رقرانه دهربچی، دوای ههراکهی کهرکوک بارهگای رقرانامهکه گویزرایهوه به غداد. له کوتایی تشرینی دوهمی 1960 دا داخرا. به ههموی 156 ژمارهی لی دهرچوه،

محهمهدی مهلا کهریم، گۆران، دلزار... لهم رۆژنامهیهدا کاریان کردوه.

له سهردهمی پاشایه تی دا ئۆرگانی نهینی لقی کوردستانی حشع له 1945 هوه تـا سـالّی 1956 نـاوی (ئازادی) و الهوه به دوا ناوی (ئازادی کوردستان) بـوه. نـاوی ئـهم رۆژنامهیـه یـش هـهر لـهو وهرگیـراوه و ، دریژهیندانی ئهو بوه.

6. 2. 1. 5. راى گەل- رأى الاهالى (كەركوك 1959 - 1961)

رۆژنامەيەكى رۆژانەي كوردى- عەرەبى بوه.

خاوهنی ئیمتیازی محهمه د سدیق بلوکینی و، بهریوهبهری بهریرسی محهمه د مهردان قهلهمچی بوه.

ژ 1 ى له 6 ى ئەيلولى 1959 لە كەركوك دەرچوه و ژ 72 كـه دوا ژمارەيـەتى لـه 15 ى ئـەيلولى 1961 دا دەرچوه.

ئەم رۆژنامەيە زمانى حيزبى وەتەنى دىمۆكراتى بوه، كە كامىل چادرچى سەرۆكى بو.

محهمهد سدیق بلوکینی، به هۆی بیروباوه ی سیاسییهوه وهکو بهشیّ لـه جیّبـهجیّ کردنـی سیاسـهتی دهرپهراندنی کورد له کهرکوک، له یهکیّ له شهقامهکانی کهرکوک دا، کوژرا.

حیزبی وهتهنی دیمۆکراتی، جگه له رۆژنامهی رۆژانهی (الاهالي) که له بهغدادی پایتهخت دهری کـردوه. له شارهکانی تری عیراق ا چهندین کاتنامهی دهرکردوه. لهوانه:

(شعلة الاهالي) له كهربه لا. (صدى الاهالي) له موسلٌ، (صوت الاهالي) له عهماره، (نداء الاهالي) له بهسرا. (رأي الاهالي) يش له كهركوك يهكي بوه لهو زريزهيه.

6. 2. 2. رۆژنامەي ئەھلى

6. 2. 2. 1. رۆژى نوي (سلينمانى 1960–1961)

له ژیر ناوهکهی ۱ نوسراوه: (گوّقاریکی ئەدەبی، سیاسی، کۆمەلایەتییـه). گوٚڤاریکی مانگانـه بـو لـه سلیّمانی له چاپخانهی کامهران چاپ کراوه.

خاوهنی ئیمتیازی پاریزهر جهمال شالی و، کامهران موکری سهرنوسهری بوه.

ژ 1 ی لـه مـارتی 1960 یا دەرچـوه. تـا وەسـتانی لـه مـانگی ئـهیلولی 1961 یا 18 ژمـارەی لـێ دەرچوه.

رۆژى نوي سەر بە پارتى دىمۆكراتى كوردستان بوه.

بق ئاگادارى زۆرتر بروانه:

جەمال شالم، گۆقارى رۆژى نوى لە رۆژىكى نوىدا، سلىمانى، 2002.

6. 2. 2. 2. راستي- الحقيقة (موسل 1959)

رۆژنامەيەكى رۆژانـەى سياسـى سـەربەخۆ بـوه. بـه عـەرەبى و كـوردى لـه موسـڵ بـلاو كراوەتـەوه. خاوەنەكەى پارێزەر جەرجىس فەتحوڵلا و ئەنوەر مائى سەرپەرشتى بەشە كوردىيەكەى كردوه.

ژ 1 ی له 7 ئایاری 1959 دا دەرچوه. دوای دەرچونی ژماره 24 ی لـه 3 ی نیسانی 1960 دا راگیراوه و. له 6 ی ئابی 1960 دا وهزارهتی ئیرشاد ئیمتیازهکهی لیّ سهندوّتهوه.

موسل، به دریژایی زهمان شاریکی تیکه لاو بوه له عهرهب و کورد و تورکومان و، موسولمان و مهسولمان و مهسیحی. به لام ههمیشه ناوهندیکی گرنگ و چالاکی نه ته وه پهرسته کانی عهرهب یش بوه. نهگهرچی ئه و سهردهمه پاریزگای دهوک دروست نه کرا بو، ههمو بادینان له روی به ریوه به رایه تی یه و سهر به موسل بو، به لام نهوه یه که بلاو کراوه یه که بلاوکراوه یه که به کوردی له موسل بلاو بکریته وه.

دوای 14 تەموز ناكۆكىيـەكى تونـدوتيژ كەوتـه نيّوان ئەفسـەرانى جەيشـەوە، نەتەوھپەرسـتەكانيان ئەيانويست عيراق دەسبەجى لە گەل جەمھوريەتى عەرھبى يەكگرتو يەكبگرى، حشع و ديمۆكراتـەكان دژى ئەمـە بـون. عەبـدولكريم قاسـمى پيشـەواى شۆرشـى 14 تـەموز يـش دژى ئەمـە بـو. رۆژى 8 ى 3 ى 9590 عەبدولوەھاب شەواف كە ئەنسەرىكى پلەبەرزى جەيش بو، بە پشتيوانى حيزبى بـەعس و نەتەوھپەرسـتەكانى تر ھەلگەرانەوەى خۆى راگەياند. بەلام شەواف و چەند كەسىي لە ھاوريىكانى كوژران و جولانەوەكە شكسـتى خوارد. شيوعىيەكان بە توندى كەوتنە سەركوتكرىنى نەتەوھپەرستەكان. ھەندى دادگايان دانـا بـۆ سـزادانى بەشدارانى جولانەوەكە و ھەندىكيان كوشت و لاشەكانيان بە شەقامەكانىا راكىشان. ئەمە بارىكى ئـالۆزى لـە بەشدارانى جولانەوەكە و

ریبازی روزنامهی (الحقیقة- راستی) له چهپی ا و، له دوزمنایه تی نه ته و هپه رسته کانی عهره ب و، درایه تی ریبازی ناسری دا توندره و بو. تاوانی به شداریکردن له و روداوانه دا درایه پال جه رجیس. ههم فه رمانی گرتنی له لایه ن حکومه تی نه وساوه بو ده رچو، ههم روزامه که یشی داخرا.

بق ئاگادارى زۆرتر بروانه:

د. عبدالفتاح علی بۆتانی: رۆژنامەی الحقیقی – راستی یەكـەمین رۆژنامـەی عـەرەبی – كـوردی بـو لـه شاری موسلّ، گۆڤاری (سەنتەری برايەتی)، ژ 5 ی 22 ی نیسانی 1998، ل 173 – 178.

الدكتور عبدالفتاح على بوتانى: جريدة الحقيقة – راستى اول جريدة عربية كوردية في مديني الموصل، 1998.

6. 2. 2. 3. نەورۆز (سلينمانى 1959)

له سهر بهرگی دواوهی نوسراوه: (گوڤاریکی ئهدهبی و زانیاری و کوهه لایهتی کوردیه)

خاوهنی ئیمتیازی پاریزهر کهمالی میرزا کهریم و، دهستهی نوسهرانی بریتی بوه له: کامهران، مستهفا قهرهداخی، ئهمین میرزا کهریم.

ژ 1 ی له نـهوروّزی 1959 ما و ژ 3 ی لـه حـوزهیرانی هـهمان ســاڵدا، لـه ســلیّمانی لـه چاپخانـهی کامهرانی چاپ کراوه. پاش 3 ژماره کراوه به روّژنامه و، پاش ماوهیهک ناوهکهی گوّری بوّ بروا.

بق ئاگانارى زۆرتر بروانه:

عەبدوللا زەنگەنە: (گۆۋارى نەورۆز لە نەورۆز)، گۆۋارى (سەنتەرى برايەتى)، ھەولىر، ژ 5 ى 22 ى نىسانى 1998. ل 11 – 20.

6. 2. 2. 4. بروا (سلينماني 1960- 1963)

رۆژنامەيەكى حەفتانە بوە.

خاوهنی ئیمتیازی یاریزهر کهمالی میرزا کهریم بوه.

ژ 1 ی له 2 ی تهمموزی 1960 یا له سلیّمانی دهرچوه تا باخستنی له کانونی بوهمی 1963 یا 95 ژمارهی لیّ دهرچوه.

بروا، سەردەمى بو بە زمانى حيزبەكەى داود سايغ. كە عەبدولكەريم قاسىم بـ ه نـاوى حيزبـى شـيوعى عيراقەوە ريكەى كاركردنى قانونى دا بو.

ماوهیهک رهفیق چالاک سهریهرشتی دهرکردنی ئهکرد.

6. 2. 2. 5. رؤناهي (بهغداد 1960–1962)

له سهر بهرگی دهرهوهی نوسیویتی: (گوّقارهکا ئهدهبی، زانیاری، ئو کوّمهلییه) له سهر بهرگی ناوهوهی نوسیویتی: (کوّقارهکا ههیقانهیه بوّ بهرزکرنا زانباریا کوردی)

رۆناهی گۆفاریکی مانگانه بوه. به ههردو زاراوی کرمانجی سهرو و خوارو وتار و شیعری بلاو کردوتهوه. خاوهنی ئیمتیاز و سهروکی نفیسه انا حافز مسته فا قازی بوه.

ָרָ 1 ט له ﻣﺎﻧﮕﻰ ﺗﻪﻣﻮﺯﻯ 1960 ﻟﻪ ﺑﻪﻏﺪﺍﺩ ﻭ לָ 3 ט ﻟﻪ ﺋﺎﺑﻰ 1962 ﻳﺎ ﺩﻩﺭﭼﻮﻩ.

حافز قازى سەرلەنوى بە رينوسى تازە ھەمو ژمارەكانى رۆناھى چاپ كردۆتەوە.

بن ناگاناری زورتر بروانه:

حافز قازی: رۆناهی کوڤارهکا کوردی بـوو د ناڤبـهرا 1960– 1962 یها ل بهغـدا دهرکهتیـه، چاپــا دووێ. ههولێر – سپیریز. 2005.

6. 2. 2. 6. دەنگى كورد (بەغداد 1960)

رۆژنامەيەكى روژانەي سياسى كوردى – عەرەبى سەربەخۆ بوه.

خاوهنی ئیمتیاز و سهرنوسهری پاریزهر عومهر جهلال حهویزی بوه.

ژ 1 ي له 9 ي شوباتي 1960 دا دهرچوه. تا رۆژى 14 ي مايسى 1961، 75 ژمارهي ليّ بلاو كراوهتهوه.

به بیانوی وتاریکهوه که له سهر ههلومهرجی نالهباری کهرکوک نوسی بوی، خاوهنهکهی گیرا و رۆژنامهکه داخرا.

6. 2. 3. رۆژنامەي نەقابى

6. 2. 3. 1. ئەدەبىي عيراقى (بەغداد 1961)

یهکیتی ئهدیبانی عیراق دهری کردوه. ژ 1 ی له تهموزی 1961 دا بلاو کراوهتهوه. تهنیا یهک ژمارهی لی دهرچوه.

گوقاره که بو بهرز کرنا زانیاریا کوردی

چریائیکی ۔ ۱۹۲۰

- 1 - Ylw

ژماره _ ۱ _

خودانی ثی گوفاری کتیبه که پیش کیش کر بو سیاده تا سهروکی وهزیرا. تو پشتی چهند وهخته که بسه رقه جوی، سکرتیری وی یی روژنامه قانا چاپا خودانی گوفاری بثی نامی دا.

> جەمھوريەتا عيراقى ديوان خانا جڤاتا وەزيرا بەغدا

ژماره: ۴۸۹/۲۷ روژ : ۱۹۹۰/۷/۱۹ برادهر حافظ مصطفی قاضی ۴۰ بر ۸۶ صالحیة – بهغدا

سەلاقەكا گولانە..

بمن خوشهمنه کاریا سیاده تا پیشه شای عبدالکریم قاسم، سهروکی وهزیرا بگه هینمه ههوه، ژبهر خهلات کرنا دانه کی ژکتیبا «مهسملا ثیک

6. 2. 3. 2. بليّسه (سليّماني 1959)

له ژیر ناوهکهیها نوسراوه: (گوقاریکی ئهدهبی و زانیاری و کوهه لایهتی کوردی یه مانگی جاریک درئهچیت له لایهن نهقابهی ماموستایانه وه له سلیمانی).

ژ 1 ی له مانگی ئابی 1959 له سلیمانی و ژ 10 ی له مایسی 1960 یا بلاو کراوهتهوه.

هەندى بلاوكراومى تر لە شيۆومى گۆۋار يان رۆژنامەىا دەرچون، لە لايەن ھەندى ريكخراوى پيشەييەوە بلاو كراونەتەوە، بەلام بەردەوام و تەمەندريژ نەبون. ئيستا بە دەگمەن دەس ئەكەون، لەوانە:

ئافرەت

یه کنتی ی ئافره تانی عیراق به عهره بی و کوردی له به غداد دهری کردوه.

ژ **1 ى** له مايسى 1959 دا دەرچوه.

هیوای کورنستان

يەكىتىيى قوتابيان لە سلىمانى دەرى كردوه. ژ 1 ى لە تشرینى دوممى 1959 ىا دەرچوه.

دەنگى قوتابيان

يەكىتى قوتابيانى عيراق بە عەرەبى و كوردى ساڭى 1959 لە بەغداد دەرى كردوه.

دهنگی قوتابیان

لقی کهرکوکی یهکیتیی قوتابیانی عیراق سالّی 1959 به کوردی و عهرهبی و تورکومانی له کـهرکوک دهری کردوه.

ژیان

یه کنتی گشتی قوتابیانی عیراق لقی هاولیّر دوری کاردوه. ژ 1 ی له تشارینی دوهمی 1960 دا دورچوه. تهنیا 2 ژماره ی لی دورچوه.

6. 2. 4. رۆژنامەي حكومەتى

6. 2. 4. 1. عيراقي نويّ (بهغداد 1960)

بهمجۆره خۆی به ناسین داوه: (گۆڤاریکی نیگارینی مانگانهیه وهزارهتی ئیرشاد دهری دهکا) ژ 1 ی له تشرینی یهکهمی 1960 دا دهرچوه. به ههموی 24 ژمارهی لی دهرچوه.

محهمه دی مه لا که ریم و فاروق مسته فا رهسول سه رپه رشتی و هرگیران و چاپیان کردوه.

6. 3. شۆرشى تەموز و رۆژنامەوانىي كوردى لە ئيراندا

ئالوگۆرە سیاسی یه کانی ناو کورىستانی عیراق و، به هیزبونی جولانه وهی کورد و، رەنگدانه وهی ئه وه لـه درگاکانی راگهیاندنی عیراق با: به رنامه ی کوردی رادیوی به غداد و، تهنینه و هی لیشاوی روزنامه وانی کوردی و، بازادی چالاکی سیاسی حیزبی و ریخ خراوه یی، کاری له پارچه کانی تـری کورىستان کـرد و، بزوتنه وهی کورىایه تی له و پارچانه یش با گهشانه وهی بیاری به خویه وه بی. کاربه دهستانی ئیرانی و تورکی و عهره بی له سوریا ترسیان لی نیشت. بق به رگری له لیشاوی ئه م بزوتنه و ههر یه کهیان له لای خویه وه که و ته سالاو بربن به تیکوشه وانی کورد و، زوریان لی گرتن. هه ندیکیشیان ناچار بون په نایان بو کوریستانی عیراق هینا.

حکومهتی ئیران بق ئهوهی ئهم بزوتنهوهیه ىابمركینیتهوه، له لایهکهوه پهلاماری ریْکخراوهکانی حیزبی دیموّکراتی کوردستانی ىا و، دمیان کهسی لیّ گرتن و به سهمانیشیان پهریوهی کوردستانی عیراق بـون، لـه لایهکی ترهوه له رادیقی تاران بهشیکی کوردی ته رخان کرد بق پرقپاگهنده دژی ههلومه رجی کوردستانی عیراق و، حهفته نامهیهکیشی به زمانی کوردی له تاران به ناوی (کوردستان) هوه بلاو کردهوه. دوای روخانی حکومه تی کوردی بدا. حکومه تی کوردستان له مههاباد نهوه یه کهم جار بو حکومه تی نیرانی ریگه ی به کارهینانی زمانی کوردی بدا.

6. 3. 1. كوردستان (تاران 1959)

خۆى بەمجۆرە بە ناسىن داوە: (رۆژنامەيەكى حەوتەيى كوردىيە، حەوتەى جارى چلىكى دەرئەچى) خاوەنى ئىمتياز و مديرى لى پرسراو عەبدولحەمىد بەدىع ئەلزەمان و بە چاودىرى دەسـتەى نوسـەر: محەممەد سـدىق مـوفتى زادە، عابيـدى سـيراجەدىنى، شـوكرولاى بابـان و، لـه ژ 38 ەوە نـاوى خوسـرەوى شىخكانلوى مىلانى خراوەتە سەر.

رۆژنامەى كورىستان لە لايەن حكومەتى ئيران، بە تايبەتى لە لايەن ساواك ەوە، ئاراستە كراوە. ژ 1 ى لە 29 ى نيسانى 1959 ىا لە تاران بە زاراوى جياجياى كوردى دەرچوە.

به دیع نه ازمان، خه لکی سنه و، ماموّستای زمان و نه دهبی عه رهبی بوه له دانشگای تاران. سدیقی موفتی زاده یش، خه لکی سنه و، ماموّستا بوه له دانشگای تاران. جگه له و ناوانه عه بدو ره حمانی موفتی زاده و نه حمه دی را بون و به حمه دیش موفتی زاده له هاوکاره چالاکه کانیان بون. محه مه د سدیق و عه بدول و حمان برا بون و ، نه حمه دیش برازایان بوه . سواره ی نیّلخانی زاده ، فاتیحی شیخولئیسلامی، عهای حه سه نیانی، که به نویّکه ره وه ی شیعری کوردی دانه نریّن له کوردستانی نیّران دا تیّها نوسیویانه . هه روه ها هیّمن و خاله مین و نه میری حه سه نیور .

ئەم رۆژنامەيە:

له روی سیاسیهوه، تهرخان کرابو بق دیفاع له رژیمی شاهنشاهی ئیّران و، بق هیّرش کـردن بـق سـهر رژیمی جمهوری عیراق و، دژایهتی جولانهوهی کورد و تیکوّشهرهکانی.

له روى زمانهوه، به لههجهى جياواز نوسيويتى. لهوه يش چهند مهبهستيكى ههبوه، لهوانه:

يەكەم، بۆ قوڭكرىنەومى دەلاقەى نيوان لەھجە جياوازەكانى زمانى كوردى و،

دوهم، بۆ ئەوھى دەرى بخەن كە كوردى زمانىكى يەكگرتوى سەربەخۆ نىيە، بەلكو چەنىدىن لەھجەى ناوچەيى حۆراوحۆرى ئىزانىيە.

داگیرکهرانی کوردستان زمانی کوردی یان بق ههر مهبهستیکی تایبهتی خقیان به کار هینا بین، تهنانهت ئهگهر بق شیّواندنی روی پرشنگداری بزوتنه وهی نهته وهیی کورد و، ئه ده ب و زمان و رقشنبیریه کهیشی بویی، سهره نجام ههر به قازانجی زمانی کوردی شکاوه ته وه، به شیّوه یه کی ناراسته وخق به شدار بوه له گهشه پیّدانی زمان و رقشنبیری کورد و له پیّگهیاندنی نوسه رانی کوردینوسیا، کوردستانه کهی تاران یش، ههم ژماره یه کی باش شیعر و ئه ده بیاتی دیّرینه ی کوردی، به تایبه تی به له هجه ی گؤران، زیندو کرده وه،

رۆژنامەى كورىستان سەرەتا بە ئازادى لە بازاپىا ئەفرۆشرا. لە بەر ئەوەى زۆر بە گەرمى لە لايەن خەلكەوە پىشوازى لى ئەكرا و ئەفرۆشرا و دەستاودەستى ئەكرد. بۆيە لە دواى ژمارەى 4 ەمبەوە، بىق ئەوەى ھاوولاتىيانى ئاسايى كەلكى لىي وەرنەگرن و نوسىينى كوردى فير نەبن، لە بازاپى شارەكانىا ئىتىر نە فرۆشراوە و لە ناو خەلكىا بلاو نە كراوەتەوە، بەلكو لە سنوريكى دىارىكراوىا نيرىداوە بۆ ھەندى كەس و كاربەدەست و دەزگا و دامەزراو، تا حكومەتى ئىزانى پىيان بسەلمىننى كە نوسىن و رۆژنامەوانى بە زمانى كوردى لە ئىران دا ئازادە. جگە لەو شوينانە بە بار بۆ ناو كوردستانى عىراق ئەنىردا و، بە پۆستەيش بىق ئەدىدامىكارانى كورد لە ئەرروپا.

له گه ل هه لگیرسانی شوّرشی ئهیلولی کوردستانی عیاراقدا کوردستان به خوّشیهوه ههواله ناخوّشهکانی شهر و بوّردومانی بلاو ئهکردهوه و، به هاودهردیهوه له سهر روداوهکانی ئهنوسی. حکومهتی ئیّران ئیتر یتویستی به روّزنامهی کوردستان نهما و رایگرت.

بۆ ئاگادارى زۆرتر بروانە:

فهرهاد عهونی: رۆژنامهی کوردستان و بیبلۆگرافیای بابهته پهیوهندیدارهکانی به کورد و کوردستانهوه، گۆۋاری وهرزیی رۆژنامهقانی، ژ 4، ل 50–61.

6. 3. 2. كوردستان (مههاباد- 6 ي ديسامبهري 1945)

ئۆرگانى حيزبى ىيمۆكراتى كورىستان

روخانی رژیمی پاشایهتی و، به هیزبونی جولانهوهی کورد و، گهشانهوهی ژیانی سیاسی، روشنبیری، کومهلایهتی، له کورستانی عیراقها، له ئهنجامی شورشی 14 ی تهموز دا، کاریکی گهورهی کرده سهر جولانهوهی کورد له پارچهکانی تری کوردستان، لهوانه کوردستانی ئیران. حیزبی دیمو کوردستان ریکخراوهکانی بوژانهوه و پهرهیان سهند و چالاکییان زیادی کرد. یه کی له چالاکیهکانیان دهرکردنی کوردستان، ئورگانی حیزب بو. کوردستان له سهر لاپهرهی یهکهمی بهم جوره خوی ناساندوه: (بلاو کهرهوهی حیزبی دیمو کوردستان، ئورکانی کوردستان، گوواریکی ئهدهبی و کومهلایهتی سیاسی کوردیه، ههر پازده روژ جاریک بلاو دهکریتهوه). کوردستان به تایپ و رونیو له چاپخانهی کوردستان له مههاباد چاپ کراوه.

ساواک شالاویکی توندی برده سهر حدک و، چهند کادری سهرکردایهتی و ئهندامی حیـزب گیـران و، چهند سهد کهسینکیشیان رویان کرده کوردستانی عیراق. کادرهکانی حـدک بـه یارمـهتی پـارتی دیمـقرکراتی کوردسـتان ریکخراوهکانی حیزبهکـهیان ریکخسـتهوه و، بـهردهوام بـون لـه سـهر دهرکردنـی کوردسـتان. هه لگیرسانی شقرش له کوردستانی عیراق و، دروستونی نـاکقکی لـه نـاو ریـزی حـدک دا، کاروبارهکانی شیواندن و، حیزبهکهیانی پارچه پارچه کرد. زورتر خویان به روداوهکانی ناو کوردستانی عیراقهوه خـهریک ئهرد، تا کاروبارهکانی ندوردون کهوت.

كۆتايى بەھارى ئازادى

عەبدولكەرىم قاسم، سەركردەى شۆرشەكە، رىگەى نەنا ژيانى ىيمۆكراتى لە غيىراق نابمەزرى، حيزبە سياسىيەكان بە ئازادى كار بكەن و، ھەلبۋارىنى گشتى بىق پارلەمانىكى ئازاد بكىرى. تا ئەھات بەرەو ىيكتاتۆريەتى فەردى ئەچو. تەنگى بە حيزبە سياسىيەكان ھەلئەچنى و، رۆژنامە ناپازىيەكانى نائەخست. ئەو دىسكەوتانەى كورد بە دەستى ھىنا بون، يەكە يەكە لىرى ئەسىندايەوە، تەنگيان بە رۆژنامە و گۆۋارە كوردىيەكان ھەلچنى و يەكە يەكە نايان خستن. ئەنىدامانى حيزبى شىوغى غيىراق و پارتى دىمۆكراتى كوردىيەكان رەئەنران، ئەگىران و دور ئەخرانەوە بۆ گرتوخانەكانى ناوەپاست و خواروى غىراق.

بانبوى خوداى بارزوبي هاوتا

سےوردوسـتان

هدينه تبي تحسر بريسه دور دوجي

بلاو که ره وه ی بیری حزبی دیمو کراتی کوردوستان

پښې ت. و ۲۰ – ۱۰ – ۱۳۲۴

زمارمی -۱

گوردوستال له لایه ز

۱۱- زانور- ۱۹۶۸

آ بونسا ن

يه کماله ۲۰۰ ريال

دانهی ۱ ریال

ئىدىنىمانگە 17. ربال

ژنراليسموس ستالين (بهبونهی شصت و شهشه

مين سالي له دايك بوني)

بوسف آسالين بيشواي كمورمي وتجمران

وکارگارانی گینی و رهبری میلان کانی انعاد 🏲

جناهیری شورموی سوسیالیستی له ۲۱ مسامس

آمانجي ايمه

لعمكاته دا كه خاكى كوردوستان له هعمو ومختبك زیاتر پیوبستی فیدآکاری کورهکانیه نبی . لدو آنه دا کههمو نهتهو،کانیگینی بو راگرتر ، بووردرس هینانی ساویداتی و آزادی خوبان وء بو وددمس حستني وسائلي پېش کهوتني، هاو۔ نیششما به کانیان ده تعلیالادان .

. لام ومختداً کمهمو نهتموکانی عالم غمیر از صهرمهمتنی و گاورمهی نیشتمانه کامیان آمانجیکیان نبه و ما ده و بدرز برامجه نس به م آباجال. هاول دردين ؛ ايماخاريكي چن و أماحمار چه ؟ یاش **چهندین سال** دور بهدوری و

سهرکزی و بهندو تی،هلدانی یی ژبار و فرر بصفرى وهدراري ، لعباش تدوري بدايارين دوژمنان به نیوی معنگور و مامه ش و زمرزا و دورهای چه یوی مسعور و معد بن بر رسی ر دیموکری و گهورك و "مایاهی و . . . ک.و. تبوینه هجان و مالی به کتر حو سی بــه کنرمان دمنزی و ددرش**ت و بو ت**ازآنجی تخصیحونان هبخ هتيكمان نادرهاته بقر چاو و هدرخدربك بوین دوباره کی و نافردقه بخه بنه ناو به کنر ، به کورنی پاش اوری همچود ختیث ادبیری هاو ــ تيشتماني خوماتدا ندبوبن والدندبو توزى زماله **دا بههمیری نافعی خربان** سرکمان نامو و دوژمته کان تهیان دمدشت بهزمانی خومان بحو بدن و له تبتكاي زائمتي داوردي بديم ي داش **کرابوین بیریسدر** ستی الحلامان حدیال_{ی ب}وج رو و الدواناش که بیر گذان هدیو کهم بون به نایاده ای هرلی استبدادی ر**خاخا**ن باجاریک بشتی ا مانی شكاندبو. پهاوه نيشتمان يغز ودر،كاني كوردوستان با كور ران يا له هيراز و تاران و خورادان دا به ند کرا بون . له و کائه داک دلت و دربه دری په نقطای آخرگایات خودای درز هما دست رحم و بزمینی به ایمه داهات شهر بوری ۱۳۲۰ هاته پیش . آیمه لهزاجیری دیلی وز^مار مان جو

و دمستني بعمراومان كراوه چاوى استوسان وه خدادر هات . کومالیك له لاوان و گانجانی محوردوستان كوبوندوم دممنى يرابدني ويدكيه تبان داديس ياك بيوچان ساعيان به خدرج دا ت حربن ديمو كراتي كه ردوستاسان به وجود حينا و هدر ۱۰۰ هدلست و حاشیث که لدباو کوردوستاندا هدار لنه نيديان هالگرب ؛ حزبي،ديموكرات اله مدودابه کی کهمدا توانی لکی خوی ادیمواوی شاوه کانی کوردستانی ایران نکاتانوه ، استا ایسه كوردوستان دا نبوكى معلكور ومايدعىو زمرزا و دينوکري و . . . و هند پسينتي ک يوني حودای لی می ناکوتری . هدو .ه ینك دونگ فعلين العه كنوردين كوردمان دموى ، ايدرو سهر کربمان به سهر طبندی و همژارسان بسه وموله معتدى و دو سارم كيميان بسه ايه كيتهي

ها رنشتمادان به جاوبت تعاشا ماكهين وهعمومان بو نات کار دمکس و به زمانی شبرنی کو ردی. دمخونتین ، اخلانی خدالینان گور ونتموه نه

اجلافي چــڭ . المه گها، دادانا نادهان جاردني چايخانــه و انشارات من ؛ ثنوا به پارخانی خودا همه ی محبوريتان بالدرا والهلاومل زمارحتي بالاو كزاوم بانعم بالمعبه كناله لايعن حزسي ديمو كرابي كوردوستا دوم بلاو داستدوه دميدوى فالايهكي آ_... اله الحادوم ابعثي بينيته بدر هدم كاساعه كدي بنزازت وخودرولخصاعي فالدراس وخواس ده گال سیلاوی دوبدره کی و بیدینی و هموب جوره ودودناك گه نوسته ريمشي طرز ت يىربىرەكانى بكا ، ھوايان وايد ئىم ئەلايمىكە خەربىكىزقايمىي>ەين ؛ وەھا ادىم و بەھيزىيىت كە

هیچ هیز ك تعنوانی بدربدر کامی له گالا بکه . سند محمد حميدي

ماومي لالإيرمي جوار

۱۹۷۹ نه نادی کوری کورحسان له دایلئانووه ناوكي استالين بياويكمي كاركه يوو استاليين له نعمه بي هـ١ ساليوم ليكهال نهضت القلابي يوو و له بالي ۱۸۹۸ تا ۱۹۰۰ رمعيهري معاقلي مار ـ کستی کارگدای ده کرد و هدومل کسیك بوو که لهانقلای مارکستنی هاروماین تفکیلای سومال دمو کراتی کورحمان نیراری گرت لديالي ١٩٠١ رسيعاً قبالتي الخاجي دمس يسكره والعماسي الناكبلاني القلامي عاوراء فخازى بالمعزرات والعاباتي ابنين واروزنامه

که ی دایسکرا، پشیوانی ده کرد امسالی،۱۹،۶ ومشبكي له تبداري سبيها بوو اد گال لهنين رابطه ی ساز کرد و بو همومان گهرمت لعسانی ۱۹۰۵ له کنفرانسی بالتنوبکه کانی ونامرفورس قالايد، لېښنې ملاقات کړد .

استالین له ومخنی انقلامی ۱۹۰۵–۱۹۰۷له رأسى بالشويكة كانى ماومراء فقفار دابو ويبعر بدرمكاني كاركبران وجونيراني ماومراء فتقزى راهنمائی ده کرد ، سنالانی ۱۹۰۷ – ۱۹۳۰ تشكيلاني بلشويكيهاكوي اداره دمكرد وله سالی ۱۹۱۲ مصوبتی کمپتهی مرکزی حزبی يلشوبك هالبزيردرا وكاروبارى للقلابي روسيه له گال لینین رمعیدی کرد .

استالين له مدنى فعاليني انقلابي خوىدا هدشت جار حەبس و حەوت جار تېمىــد كرا . بىلام ئەن جار لەتبىيد ھەلات ؛ پان انقلابى فوريە مالی ۱۹۱۷ نه آخرین تبعید آزاد بوو ورویت پشروگراد (اینین کراد) و فالیشی کمیشی ماومی له لاپدرمی م

تفتو كوي خنابي قاضي محمد

پیشوای بهرزی کوردوستان ده کهل خاوه نانه روزنامهی تساران هیندیی له مدیرانی جراندی ناران : آغای نفصلی ا هانه مهایاد و له کهل حدیایی قاشی محمد رهبری خاوه نی روزنامه ی (ایران۱۰) آغای عباس شاهنده | میلله نی کورد به کتربان دبت و **گفتگویان** کرد خارمنی روژنامه ی (فهرمان) آغابانی بزرك عاوی | بو آگا داریخوشدمواره بعرزه كان بعلا بعك برسباری وهرمونوسه دانی دوروزنامه ی (رهبر و ایران ما) اثنوان و و درامی جهنایی قاضی دمنوسری : ت به آگاداری له وهضمی کوردوستانی خود مرخاار ایرسیار ـ له ناران دملین کوردان بهرمههری جهابت

. . . .

```
كوردوسيتان
      بلاو نهرهوهي بيري حزبي ديمو حصراتي
                 ك وردوستان
      ( گواربکی تعدمبی اکرمه لابه نی سیاسی کوردیه)
       هار بازده روز اجاربك بلاو ده كربتهوه
زماره ۲ سالی یه کهم ۳۰ سهرماومز ۱۳۲۱ ۲۱ دسامبر ۱۹۱۵
                 لهم ژمارهیهدا
                ا ـ زبان و ادبیات کوردی مفحهی ۱
 نوسار م حبیدی
                                ۲ . شيرونم بو ومطانه
 خ ئيواو
                                ۳. بزی دیمو کرات
   م هيمن

    لهی دایکی نیشتمان

               4 "
 ع خبروی
                ه . د دور م دمور می هو ادر و کار دمین » ۱۰
 ۽ عيدني
                            ٦. نامای کجیکی دیپل
                11 «
   ۳ م میس
                                ۷. فربیسکی هانیو
                10 u
  ع. هدراز
  ۷ م نزادی
                11 4
                              ۸. دېنو کراسي چپه
                                   1 . 4. C. D.
               W .K
   م حيمن
                           ١٠. زنرالبموس استالين
 م حبیدی
               IX K
             مهاباد جابخانة كوردوستان
```

6. 4. شۆرشى تەموز و گيچەل بە كاتنامە كوردىيەكان

له ژ 9 ی کانونی یهکهمی 1961 ی گۆڤاری (رۆژی نوێ) ی سلیٚمانیدا له ژیر سـهرناوی: (رۆژنامـهی خهبات) دا نوسیویتی:

امامۆستا ئىبراھىم ئەحمەدى تىكۆشەر، سكرتىرى كۆمىتەى ناوەندى پارتى ىيمىۆكراتى كوردسىتان، وە سەرنوسەرى رۆژنامەى خەبات درا بە ئەنجومەنى عورفى، وە رۆژى 21 ى 11 ى 1960 ئەنجومەنى عورفى كۆبوەوە وە بريارى دا كە موحاكەمەكە بخرىتە رۆژى 27 ى 11 ى 1960.

"رۆژنامەى خەبات، ئۆرگانى پارتى ىيمۆكراتى كورىستان، وە دەنگى ىلسۆزى نەتەوەى كورد لەسەر ئەوە دراوە بە مەحكەمە چونكە وتارىكى بلاوكرىۆتەوە دەربارەى مادە 2 ى دەستورى وەختى، كەئەم مادە 2 م ئەلى غىراق بەشىكە ئە غەرەب. وە خەبات لەوە دووا بو كە گەلى غىراق بەشىكى نىه لە گەلى غەرەب، بەلكو غەرەبى غىراق بەشىكە ئە نەتەوەى كورد، وە ھەروەھا دەرى خست بو كە كوردستانى غىراق بەشىكە لە نەتەوەى كورد، وە ھەروەھا دەرى خست بو كە كوردستانى.

"بهم بۆنهیهوه به ههزاران و ههزاران بروسکهنامه لی دراوه، که داوا ئهکری موحاکهمهی (خهبات) نهکری که روزنامهیهکی تیکوشهره، وه ههمیشه ههولی ئهوه نهدا که برایهتی کورد و عهرهب بههیز بکا و، یهکیتی راستهقینهی عیراق پتهو بکا و، بهو پهری دلسوزییهوه ههولی پاراستنی کوماری داوه و ئهیدا و وه خهباتیکی خاوین نهکا له پیناوی دیموکراتیتی و مافی نهتهوهی کورد دا.

ههر بهم بۆنەيەۋە ژمارەيەكى ئىجگار زۆر لە پارىزەران خۆيان ئامادە كىردۇۋە كەپشىتگىرى خەبات بكەن ۋە پارىزەرانى شارى سلىمانى رۆژى 25 ى 11 ى 1960 ئەچون بۆ بەغدا بۆ ئەو پشتگىرى كرىنە.

"رۆژى نوێ داوا له حكومهت ئەكا له موحاكەمه كردنى خەبات گەرپتت وە بەشانازىيەوە دەرى ئەخا كە رۆژنامەي خەبات بە رۆژنامەي ھەرە بەرزى كورد دائەنێ.

"ئەى خويندەوارى بەرپنز! تكاى لى بورىن ئەكەين لەوەىا، كە لىەم ژمارەيلەدا، فرياى ئلەوە نەكلەوتىن دەربارەي موحاكەمەكەي رۆژى 27 ى 11 ى 1960 بنوسين."

له ژ 10 ی کانونی دوهمی 1961 ی (روّژی نوێ) دا له دریّژهی مهحکهمهکهی خهبات دا بابـهتیّکی لـه سهر ههندی له گوّقار و روّژنامـه کوردییـهکان نوسـیوه، کـه ههلومـهرجی روّژنامـهوانی ئـهو سـهردهمه رون ئهکاتهوه، لیّرهدا وهکو خوّی ئهینوسمهوه:

6. 4. 1. خەبات

"ئەنجومـەنى عـورفى لـه كۆبونـەوەى رۆژى 11 ى 12 ى 1960 ىدا، بريـارى دەركـرد بـەوەى، كـه رۆژنامەى خەباتى تۆكۆشەر، لەو وتارەدا كە لە سەرى درا بو بە مەحكەمە، تاوانبار نيه.

"خەبات، ئۆرگانى پارتى ىيمۆكراتى كورىستان، وە دەنگى دلىدر و پيرۆزى نەتەورەى كوردى تىكۆشەر، لەسەر ئەو وتارە درابو بە مەحكەمە كە دەربارەى مادە 2 ى دەستورى وەختى بلاوى كرىبوەو، وە لە وتارەكەدا دەرى خستبو وەك (راستەقىنەيەك) كە كوردى كوردستانى عيراق بە شىيكن لە نەتەورەى كورد، وە خاكى كورىستانى عيراقىيە ئەكەس ئەتوانى لاريى لىخى بى وە كورىستانى عىرقىش بەشىيكە لە كورىستان. بىگومان ئەم راستەقىنەيە نەكەس ئەتوانى لاريى لىخى بى وە ئەكەسىش ئەتوانى بىلى كورىستان نىشتمانى كورد نىيە.. بەم پىيە ئەنجومەنى عورفى دوھەم لە شارى بەغدا بېرىدى دەركىرد بەورى ئەم وتارە (رەخنەيەكى خاوين) ە وە ھىچ زيانىكى نادا لە برايەتى كورد و عەرەب.

"بی گومان به وه ی که دان بنری به وه دا که کوردی کوردستانی عیراق به شیکن له نه ته وه ی کورد. برایه تی کورد و عهرهب به هیزتر نه بی و ، یه کیتی راسته قینه ی عیراق پته و تر نه بی. "رۆژنامەي خەبات بەو وتارە مىژوپىيە بە نرخەي ھەنگاوپكى پيىرۆزى نا لە يېناوي يېشىكەوتنى بیروباوهری کوردایهتی، وه بههیزکردنی برایهتی کورد و عهرهبا، وه بریاری ئهنجومهنی عورفیش به لگهیهکه بۆ دلسۆزى خەبات، وە راستى و ياكى لە تىكۆشاندا.

"پږ به دڵ پیرۆزبایی له رۆژنامهی خهباتی کورد ئەکەین لەم ئەنجامە جوانەدا کــه رێـک لەگــﻪڵ گیــانی دىمۆكراتىتىدا جەسيە.

"هەر بەرىموام بى خەباتى تىكىلشەر بىل خزمەت كرىنى بىروبالەمچى پاكى كورىايەتى ۋە كۆمارى هاوبهشی کورد و عهرهب.

6. 4. 2. ههتاو

"مامۆستا گیو موکریانی خاوهنی چاپخانهی کورىستان و گۆڤارى (هـهتاو) ی بـهرێز بور خرابـوهوه. بەلام ھەۋالىّىك ۋا ئەگەيەنىن كە مامۇستا دەست بەسەرىيەكەي لەسەر لابرا ۋ گەرايەۋە بىر ھەۋلىّر... پــر بــەىلْ پیخوشحالیمان دهرئهبرین وه ئاواتهخوازین که ههتاو رئی بدریتهوه به دهرچون، تا له کوری خهباتا خزمهتی کوردایهتی و کومارهکهمان بکا.

6. 4. 3. ژين

"رۆژى 8 ى 12 ى 1960 رۆژنامەي (ژين) ى بەريز كەوتەوە دەرچون. ژين كە ماوەيـەك بو بـە فەرمانى سيادەتى حاكمى عەسكەرى، گشتى داخرابو، لەئەنجامى سەردانى مامۆستا ئەحمەد زرنگ لە سيادەتى حاکم و گفتوگر کردنیان، سیادهتی حاکم فهرمانی دا به دهرچونهوهی. پیرۆزبایی لـه (ژیـن) ی خوّشهویست ئەكەين وە ھيوادارين ھەر لە خزمەت كردنا بيت.

6. 4. 4. **دەنگى كورد**

له ههمان ژمارهی روزنامهی ژیندا ئهم ههواله بلاو کراوهتهوه:

"رۆژنامەي (دەنگى كورد) لەسەر وتارىپك كە دەربارەي وەزعى شارى كەركوك نوسى بوي، لېيرسراوەكەي که ماموّستا عومهر جهلال حهویزییه گیرا. وه بههوّی گرتنی ئهوهوه له دهرچون کهوت، هیوادارین کاربهدهستانی دلْسۆزى كۆمارەكەمان لېيرسراوى رۆژنامەي ناوبراو بەر بدەن وە رۆژنامەكە بكەوپتەوە دەرچون."

6. 4. 5. داخستنی چاپخانهی کامهران

ژین، له ژ 12 ی مارتی 1961 یا له ژیر سهرناوی: (چاپخانهی کامهران باخرا) با نوسیویتی: "رۆژى 10 ى 2 ى 1961 چاپخانەي كامەران بە فەرمانى سيادەي حاكمى غەسكەرىي گشتى ناخرا.

"تا رۆژى 23 ى 2 ى 1961 چاوەرىي كرىنەوەيمان ئەكرد بەلام لەو رۆژەما كە چايخانەكە

نەكرايەوە، ژمارە 12 ى رۆژى نوىمان برد بۆ چاپخانەى ژين چاپى بكا.

"زۆر سوپاسی مامۆستا ئەحمەد زرنـگ، خـاوەنی چاپخانـەی ژیـن وە كرێكـارانی ژیـن و چاپخانـەی كامەران ئەكەين كە ھەولىدى بى پايانيان لە پىناوى ئەوەدا دا كە ژمارە 12 دوا نەكەوى.

"ئەم ژمارەيە تا لاپەرە 40 ى لە چاپخانەي كامەران چاپ كراوە، وە لەو لاپەرەيەوە لە ژين."

ئەگەرچى چاپخانەكە بە بيانوي ترەۋە داخرا بەلام ھۆي راستەقىنەي داخستنى چاپ كردنـي گۆڤـاري رۆژى نوى بو.

6. 4. 6. داخستني كاتنامه كوردي يه كان

رۆژ له دواى رۆژ نتوانى بزوتنەوەى نەتەوەيى كورد و عەبدولكەرىم قاسم سارىتر ئەبو. بـەرەو گـرژى و پتكابان ئەچو. تا ئەوە بو لە 11 ى ئەيلولى 1961 يا كەرتـەكانى جەيشـى عيـراق لـە دەربەنـدىخان و لـە دەربەندى بازيانەوە بەرەو سلتمانى بە رى كەوتن و، شەر ھەلگىرسا.

به عس قانونیکی تازهی دهرکرد ئیمتیازی ههمو کاتنامهکانی سهردهمهکانی پیشوی له عیراق دا، به کاتنامه کوردی یهکانیشه وه، هه لوهشانه وه. بهمهش کوتایی به قوناغی هات.

6. 5. هاتني بهعس و پاوانكردني مافي رۆژنامهواني

قانونهکانی چاپهمهنی ههر له سهرهتای دامهزراندنی دولهتی عیراقهوه تا هاتنی به عس بق سهر حوکم، ههمیشه پهراویّزیّکی تهسکی تینا بوه بق ئازادی رقرژنامهوانی کهرتی تایبهت. وهرگرتنی ئیمتیازی دهرکردنی رقرژنامه و گوقار و بلاوکراوهی دهوری، وهکو مولّکیهتی تایبهتی ههر شتیکی تر سهیری ئهکرا، ئهگهر به روالهت یش بوبی، ئهمه مافیّکی هاوولاتی عیراقی بوه.

که به عس بـ ق جـاری یهکـهم لـه 8 ی شـوباتی 1963 دا هاتـه سـهر کـار، هـهمو گوڤـار و روٚژنامـه کوردییهکانی، که له سهردهمی قاسما دانهخرابون، به یهکجاری داخست. یهکی لهوانـه روٚژنامـهی بـه تهمـهنی (ژین) ی سلیّمانی بو.

که بق جاری دوهم له تهمموزی 1968 دا هاتهوه سهر کار، نیزامیکی شمولی (تقتالیتیز) ی دامهزراند. رقرتنامهوانی یشی کرده بهشیکی نهم نیزامه شمولیه. قانونه که ی گفری و، ئیتر که س مافی وه رگرتنی ئیمتیازی ده رکردنی رفرتنامهی نهما. مه گهر له ههندی حاله تی نائاسه ای دا، که خقیان مهبه ستیان بو. ئهم مافه بق حکومه و بق حیزب (به عس خقی و هاو په یمانه کانی له حکومه و جهبهه دا) پاوان کرا. ههمو رفرتنامه و گفرقار و بلاوکراوه دهوری یه کان خرانه ژیر ده سه لاتی ده و له ته و م

له ناوهراستی شهستهکانهوه، پارتی دیموّکراتی کوردستان بو بو به دو کهرتهوه. ههردو بـالّ بـه نـاوی پارتییهوه چالاکی سیاسی، ریّکخراوهیی، راگهیاندن.. یان ئهنواند. بلّاوکراوهکان یشـیان هاونـاوی یـهکتری بون. ههر بهو جوّره حیزبی شـیوعی عیـراق یـش بـو بـو بـه دو کهرتـهوه. هـهردو بـالّ بـه هـهمان نـاوهوه چالاکم یان ئهنواند.

به عس به رنامه ی تایبه تی خنری هه بو بن ره قتار کردن له گه ل کیشه ی کورد. سه ره تا هه و لّی دا له گه لّ هه ردو بالّی جو لانه وهی کورد پیک بی و، هه ردولا به شداری و هزاره ت و ده سه لاتی سیاسی بن. ئه مه سه ری نه گرت. بالّی بارزانی که و ته شه پیکی قور سه وه له گه لّ هیزه کانی حکومه ت و له گه لّ باله که ی تری پارتی و، باله که ی تری به چالاکیه کانی خنری و به هاوکاری دا له گه لّ حکومه ت. هه ردو بالّ چه ندین بلاوکراوهیان، به کوردی و به عه رهبی، له وانه ئۆرگانی حیز به که یان له چاپخانه و باره گانه نهینیه کانی خنیان دا، چاپ و بلاو ئه کرده وه.

به عس، له جهنگهی شه پدا له گهل سه رکردایه تی بارزانی، دوستایه تی بالی مهکته بی سیاسی شهکرد و، ههندی مافی نه ته و دی سهلماند:

- زانكۆى سليمانى دامەزراند،
- زۆرى قەزا و ناحيە كورىنشىنەكانى باىينان لە موسل جيا كرانەوە و ياريزگاى ىھۆك ىروست كرا.

- نەورۆز كرا بە جەژنى رەسمىي عيراق،
- ریّگه درا به دامهزراندنی یهکیتی ی نوسهرانی کورد.
 - بریاری دامهزراندنی کۆری زانیاری کورد درا.
- دەزگاكانى حكومەت خۆيان چەند گۆۋارى كوردى و، پاشكۆى كوردى گۆۋارى عەرەبى دەركرد
 و، ئىحازەى دەركرىنى رۆژنامە و گۆۋارىدا بە بالى مەكتەبى سىاسى.

له ژیر سایهی دهسه لاتی به عس دا روزنامه وانی ی ئاشکرا 6 جور بو:

- حكومەتى،
- يىشەيى،
- سیاسی و رؤشنبیری،
 - حيزبي،
 - ریکخراوهیی،
 - كەرتى تايبەت.

له پاڵ رۆژنامەوانى ئاشكرادا، رۆژنامەوانى نهێنى يـش بـەردەوام بـو. پـدک و حشـع بلاوكـراوە كوردىيەكانيان بەردەوام بو.

6. 5. 1. رۆژنامەوانىي حكومەتى

راگهیاندن یهکیکه له کوّلهکه سهرهکیهکانی نایدیوّلوّجی بهعس. پروّپاگهنده بوّ سهدام حسیّن و بلاوکردنهوهی ویّنه و وتارهکانی و پروّپاگهنده بوّ حیزبی بهعس و بیروبوّچون و ههلّویسته سیاسییهکانی، بهشیکه لهو کاره نایدیوّلوّجیهی که نهبیّ له ههمو بوارهکانی ژیانی هاوولاتی عیراقی دا. به تایبهتی له دهزگاکانی راگهیاندن دا، رهنگ بداتهوه، بهعس بودجهیه کی گهورهی بوّ نهم مهبهسته تهرخان کرد و، بهوپهری دهسبلّاویهوه کهوته خهرج کردنی پاره له سهر داوودهزگاکانی راگهیاندن و کارکهرانی نهو بواره.

6. 5. 2. بلاو كراوه پيشهيىيەكان

ههندی له وهزارهتهکان و نهقابه و ریّکخراوه ناوهندییهکان، بلّاوکراوهی تایبهتی خوّیان ههبوه. ههندیّک لهمانه بهشیّکیان بوّ کوردی تهرخان کردوه. بهلّام ئهم گوّقارانه ههر له ناو خوّیاندا بلّاو بونهتهوه و، زوّر کهم گهیشتونهته خویّندهواری ئاسایی. به زوّری باس و بابهتهکانیان لاواز و بیّ پیّز بون، لهوانه:

6. 5. 5. 1. كارى ميللى

پاشکۆی کوردی العمل الشعبی بو. وهزارهتی ئیرشاد له بهغداد دهری ئهکرد. ژ 1 ی له 11 ی تشرینی دوممی 1968 یا و. دوا ژمارهی له تهموزی 1969 یا دهرچوه.

6. 5. 2. 2. صوت الفلاح - دهنگي فهلاح

يەكىتى گشتى جوتيارانى عيراق دەرى ئەكرد. ژ 1 ى لە 10 ى مايسى 1971 ىا دەرچوە.

6. 5. 2. 3. وعي العمال - هوشياريي كريْكاران

يەكىتىى گشتىي كريكارانى عيراق دەرى ئەكرد. ژ 1 ى لە 7 ى كانونى يەكەمى 1972 دا دەرچـوە. لە ژ 189 دوە بەشىكى بە زمانى كوردى ئەنوسى.

6. 5. 3. بلاوكراوهي سياسي و رۆشنبيري

به عس جو لانه وهی کوردی وه کو یه کی له گهوره ترین هه پهشه ناوه کی یه کانی ئاسایشی نیشتمانی ی عیراق و ئاسایشی نهته وه ی عهره بائه نا، بۆیه له پال دانانی ریوشوینی سه رکوتکردن دا، ریوشوینی دهسته موّکردنی ئایدیوّلوّجی یشی، بوّ دائه نا، که یه کیّ له ریّگه کانی کارکردن بو له مهیدانی روّشنبیری و روّژنامه وانی دا.

6. 5. 1. **بەيان**

ژ 1 ی له تشرینی دوهمی 1969 له لایهن وهزارهتی راگهیاندنهوه له بهغداد دهرچو. بهرپرسیارهکهی د. ئهکرهم فازیل و، سکرتیری نوسینی جهلالی میرزا کهریم بو. بهیان له پاش چهند ژمارهیهک درا به دهزگای روّشنبیری و بلاوکردنهوهی کوردی.

6. 5. 3. ع**اوكارى**

(دار الجماهیر للصحافة) ههفتانه له بهغداد دهری ئهکرد. دار الجماهیر، دهزگایهکی روّژنامهوانی و چاپهمهنیی گهوره بو. ئهگهرچی به ناو دامهزراویکی سهربهخوّی خاوهن کهسایهتی قانونی و مهعنهوی بو. به لام له چوارچیّوهی ئایدیوّلوّجی به عسرا کاری ئهکرد و سهر به وهزاره تی راگهیاندن بو. چهندین روژنامه و گوّقاری به زمانهکانی عهرهبی، ئینگلیزی، کوردی، تورکومانی دهرئهکرد، لهوانه ههفتهنامه هاوکاری.

ث 1 ى له 9 ى كانونى دوهمى 1970 دا دەرچوه.

6. 5. 3. 3. رۆشنبيرى نوي و كاروان

ئهم بلاوکراوانه دو لایهنیان ههبو: لایهنیکیان، پروپاگهنده بو بو سهدام و داوودهزگاکانی به عس و بیرو بوچون و ههلویسته سیاسی به کانیان، که خوّی له وینهکانی سهدام و، وتاری بی پیّز و دزمی سیاسی لاپه په کانی پیشهوهی بلاوکراوهکاندا ئهنواند. لایهنهکهی تری، ئهو وتار و شیعر و لیکوّلینهوانه بو، که نوسه و و لیکوّلینهوانه بو، که نوسه و و لیکوّلینهوانه بو، که نوسه و و لیکوّلینهوانه با که نوسه و میژوی کورد لهم بلاوکراوانه داره به که دورد بیانویستایه بایکوتی ئهم بلاوکراوانه بکهن، جگه لهوهی رهنگه توشی راونان و سزادان ببونایه، ئهبو هیچ به رههمینکیشیان بلاو نهکردایه تهوه.

6. 5. 4. رۆژنامەوانىي حيزبى

به عس که هاته سهر کار، بـق ئـهوهی دهسه لاتی خـقی جنگیـر بکا و بـق ئـهوهی داوودهزگاکانی دایمهزریّنی، ههولّی الله گهلّ ههردو بالّی جولانه وهی کوردا بسازیّ، سهرکردایه تی بـارزانی پـاش ئاشـتییه کی کورت، نهیتوانی له گهلّی پنِک بیّ، کهوته وه شه پ. ئهو ماوهیـه (1968 – 1970) بـه عس لـه گـهلّ بـالّی م س هاوکاری ئهکرد و، ریّگهی کاری ئاشکرا و ئیمتیازی روّژنامه و گوّقاری به وان دا.

سائی 1970 به عس له گه ل سه رکردایه تی بارزانی پیکهات و، به یاننامه می 11 می ئازاری 1970 خویندرایه وه، به یاننامه یه دهسکه وتیکی گه وره بو بق گهلی کورد. بق یه که مین جار حکومه تی عیراق مافی نه ته وه یی کوردی له سه ر بنچینه می نوتونومی سه لماند و، له دهستوری کاتی میراق دا، دانی به وه دا که گهلی عیراق ییکدی له دو نه وه وی سه ره کی عدره بو کورد.

به عس ئه و ماوهیه (1970- 1974) هاوکاری له گهل سهرکردایه تی بارزانی ئهکرد و، ریگهی کاری ئاشکرا و ئیمتیازی روّژنامه و گوّقاری بهوان دا و، ئه و مافهی له بالهکهی تر سهنده وه، ئه م هاوکاریه تا سالی 1974 ی خایاند. له و ساله دا شه پ به سهختی ههلگیرسایه وه، تا به ریّککه تننامه ی 1975 ی جهزائیری شا – سه مام کوّتایی هات.

6. 5. 4. 1. **التآخي- العراق**

به عس چهند تاقمیّکی کارتوّنی کروست کرد. به ناوی پارتی و ههندیّ ریّکخراوی ترهوه کاریان ئهکرد. له پیّشدا به ناوی روّژنامهکهی پارتی (التآخی) و، دواتر ئیمتیازی روّژنامهیهکی پیّ بهخشین به ناوی (العراق) هوه، که پاشکوّیهکی کوردی یشی ههبو.

سالّی 1973 به عس له گهل حشع (جهبهه) ی پیکهینا و، حشع به شداری وهزاره ت بو و. که و ته کاری ئاشکرا و، دهرکردنی روّژنامه و گوّقار. ئهم هاوکاریه تا سالّی 1979 ی خایاند. لهو سالانه ما کورد که و ته به به ر شالاوی درندانه ی ته عریب، ته رحیل، ته هجیر و ته بعیس. حشع نهیتوانی پاریزگاری کورد بکا. سه ره نجام خوّیشی که و ته به ر شالاوی به عس و، به ناچاری ملی ریّگای شاخی گرت.

6. 5. 4. 2. النور- روناكي

زمانی پارتی دیموّکراتی کوردستان (بالّی مهکتهبی سیاسی) بو. روّژانه له بهغداد به زمانی عهرهبی دورئهچو. ئیمتیازهکهی به ناوی حیلمی عهلی شهریف و سهرنوسهرهکهی عومهر مستهفا بو. له مایسی 1969 تا مارتی 1970 بهردهوام بو. ئهم روّژنامهیه ههموی به عهرهبی دهرچوه. تهنیا دو ژمارهی روناکی که پاشکوّی ههمان روّژنامه بو به کوردی، ئهویش له شیّوهی گوّقاردا، دهرچوه. رهحمانی زهبیحی سهرپهرشتی ئهکرد.

6. 5. 4. 5. رزگاری

گۆڤاریکی ههفتانهی گشتی بو. بیروپای بالی چهپی پارتی بیمۆکراتی کوردستان (مهکتهبی سیاسی) دهرئهبپی. ئیمتیازهکهی به ناوی نهوشیروان مستهفا (نوسهری ئهم دیزپانه) و سهرنوسهرهکهی شازاد سائیب بو. چهند ژمارهیهکی له بهغداد و ئهوی تری تا راوهستانی له سلیمانی چاپ کرا. ژ 1 ی له نیسانی 1969 و ژ 15 ی له مارتی 1970 یا دهرچوه.

6. 5. 4. 4. التآخي- برايهتي

التآخی زمانی پارتی دیمو کراتی کوردستان (سهرکردایهتی بارزانی) بو، له کاتی گفتوگونا له گهل حکومهتی عهبدولرهحمان عارفدا، له بهغداد دهری ئهکرد. ژ 1 ی له 6 ی مایسیی 1967 دهرچو. ئیمتیازی روژنامهکه به ناوی سالح یوسفی یهوه به عهرهبی بو، به لام پاشکویهکی کوردی یان له گهل دهر ئهکرد. ئهم خولهی دهرچونی برایهتی له تشرینی دوهمی 1968 دا تهواو بو.

دەرچون و راوەستانی (التآخی- برایەتی) بەند بو به جۆری پێوەندیی سەرکردایەتیی بارزانیـهوه لـه گەڵ حکومەتی بەغداد. له گەڵ راگرتنی شەڕ و دەس پێ کردنی گفتوگۆدا دەستی ئەکرد به دەرچون و، له گەڵ ھەڵگیرسانەوەی شەردا رائەوەستا. بەم جۆرە چەند جارێ دەرچو و چەند جارێ راوەستا.

دوای 11 ی نازاری 1970 التآخی له بهغداد دهستی کردهوه به دهرچون. خاوهنی ئیمتیازی حهبیب محهمهد کهریم و سهرنوسهرهکهی دارا تؤفیق بو. التآخی رقرژانه به عهرهبی له بهغداد دهرئهچو. پاشکق کوردی یه کهی سهردهمیّک له شیّوهی گوّهاردا له بهغداد و سهردهمیّک له سلیّمانی دهر نهچو. ژمارهکانی بهغداد سهید ناکام و رهفیق چالاک و ژمارهکانی سلیّمانی رهمزی قهزاز سهریهرشتی نهکرد.

سالّى 1974 بو به رۆژنامەيەكى رۆژانە لە بەغداد بلاو ئەكرايەوە. بـ هـ قى ھەلْگىرسـانەوەى شـەرى 1974 دوھ لە دەرچون وەستا.

دوای هه لگیرسانه وهی شه پ له کوردستان ۱، به عس حیزبیکی کارتونی له چهند کونه پارتی به ک دروست کرد و، ریگه ی دان به روژنامه یه کی روژانه ی عهره بی به ناوی التآخی و پاشکویه کی کوردی به ناوی برایه تی به ده در بکه ن. ئیمتیازه کهی دا به به عه دیز عه قراوی. چهند ژماره یه کی لی ده رچو، ئیتر په کی که وت.

دوای راپه پین پارتی به ههمان ناوهوه و له سهر ژمارهی پیشوی له ههولیر کهوتهوه بلاوکردنهوهی التآخی.

6. 5. 4. 5. بيرى نوي

رۆژنامەى حشع بو. ئىمتازەكەى بە ناوى فەخرى كەرىم زەنگەنـه و سەرنوسـەرەكەى د. حسـێن قاسـم عەزىز بو. ژ 1 ى لە 17 ى حوزەيرانى 1972 دەرچوە. لە گەڵ تتكچونى نيوانى حشـع و بـەعس لـه سـاڵى 1979 ما، ئەمىش راوەستا.

6. 5. 4. 6. العراق و پاشكۆ كوردىيەكەي

ئەمانە زمانى حيزبە كارتۆنىيەكان بـون. رۆژنامـەى حيزبـى تـا ئـەو زەمانـەى حيزبەكـە ھاوپـەيمان و ھاوكارى بەعس بو ماوەى بلاوكرىنەوەى ئەىرا، لە گەل تىكچونى پىرەنىدىيە سياسىيەكانى بـەعس لـە گـەل ئەر لايەنەدا رۆژنامەكەيشى را ئەوەستىنرا. لە بەر ئەوە ئەم رۆژنامانە نەيان توانيوە بەردەوام بن.

6. 5. 5. رۆژنامەوانىي رىكخراوەيى

6. 5. 5. 1. نوسهري كورد

له شیوهی گوقاری کتیبیدا دهرچوه. یهکیتی نوسهرانی کورد له بهغداد دهری ئهکرد. ژ 1 ی له مارتی 1971 دا دهرچوه. سالی 1974 زوری نوسهر و ئهدیبهکانی کورد چونه شاخ بو بهشداری له شوپشی کوردا. لهوی ژمارهیه کی تری لی دهرچو. پاش شکانی شوپشه که دیسانه وه چهند ژمارهیه کی لی دهرچو. ئهگهرچی ئهبو گوقاره که مانگانه بی، به لام نهیتوانیوه به ریکوپیکی له کاتی خوی با بلاو بکریته وه. چهند جاری سهرنوسهر و دهستهی نوسهرانی گوراوه.

6. 5. 5. 5. رۆژى كوردستان- شمس كردستان

گۆڤارێکی عـهرهبی و کـوردی بـو. کۆمهڵـهی زانسـتی کـوردی لـه بهغـداد دهری ئـهکرد. ژ 1 ی لـه حـوزهیرانی 1971 دا دهرچـوه. سهرنوسـهری ژمارهکـانی سـالانی 71– 74 سـالاح یوسـفی و، سـکرتێری نوسینی سهعید ناکام و، بگێری کاروبار جهمال خهزنهدار بوه. دواتر د. موکهڕهم تالهبانی بوّته سهرنوسهری.

6. 5. 5. 3. گۆڤارى كۆرى زانيارى كورد

کۆرى زانيارى كورد، به كوردى و عەرەبى سالى ژمارەيـەك يان دوانـى لـه بەغـداد لـى دەر ئـەكرد. ژمارەي لاپەرەكانى ھەندى ژمارەي، بەرەوژورى 800 لاپەرەيە، ئيحسان شىرزاد سەرنوسەرى بو.

6. 5. 6. رۆژنامەوانىي كەرتى تايبەت

6. 5. 6. 1. ژين

ژ 1 ی له 10 کانونی یهکهمی 1970 با دهرچوه. خاوهنی ئیمتیازی کاکهی فهلاح و سهرنوسهرهکهی عهبدولقادر بهرزنجی بوه.

6. 5. 6. 2. **زانياري**

له شیوه می گوقاردا دهرچوه. ژ 1 ی له ئۆکتۆبهری 1970 له بهغداد دهرچوه. خاوهنی ئیمتیازی د. عهزیز ئهمین و تهلعه تنادر و، سهرنوسهری نوری ئهمین بو. تهرخان کرابو بو لیکولینهوهی زانستی. پسپور و ماموستا کوردهکانی زانستگهکان بویان ئهنوسی. دوای چهند ژمارهیهک له دهرچون کهوت.

6. 5. 6. هي تر

دوای 11 ی ئازاری 1970 چهندین بلاوکراوه له شیوهی گوشار و روزنامه اله به غداد، سلیمانی، ههولیر، دهوک، کهرکوک دهرچون. ههندیکیان هی یهکیتی هکانی قوتابیان، ئافرهتان، ماموستایان بون و، ههندیکیان ماموستایان یان قوتابیانی قوتابخانه یهک دهریان کردون. ئهمانه ههندیکیان 1 ژماره یان چهند ژماره یه کی کهمی لی دهرچوه و وهستاوه، ئهمانه جیگهیه کی ئهوتویان له بواری سیاسی، روشنبیری، ئهدهبی روژنامه وانی کوردی دا نیه.

بیّجگه لهوانه (روانگه) 3 ژماره و (دهفتهری کوردهواری) 3 ژمارهی لی دهرچوه. له چهند سهرچاوههکنا ئهمانیش له لیستهی گوقارهکاننا نوسراون، ئهگهرچی ههردو بلّوکراوه باس و بابهت و شیعری باش و جوّراوجوّری چهند نوسهر و شاعیری جیاوازیان تیایه، به لام ئهمانه گوقار نهبون، به لکو وهک ههر کتیبیکی تر چاپ و بلّو کراونه تهوه.

7. قوتابخانەكانى رۆژنامەوانىي كوردى

7. 1. شام: قوتابخانەي رۆژنامەوانىي بەدرخانىيەكان

7. 1. 1. بنهمالهي بهدرخان

7. 1. 1. 1. نەوەي يەكەم

بەدىرخان ئەگەرچى بە تىشكاوى دورخرايەوە بۆ جەزىرەى كرىت و، دواتر بۆ شام، بەلام پى ئەچى ئىەچى پاويدىكى رۆشنىير و ئاگادار بوبى لە گرنگى خويندەوارى و زانيارى نوى. ھەر بۆيە منالەكانى خسىتۆتە بەر خويندن و، چەندىن سياسى روشنېيرى گەورەيان تىدا ھەلكەوتوە. لە ناو ئەوانەدا: مىقداد مەدھەت، ئەمىن عالى، حسىن كەنعان، خەلىل رامى، بەحرى، عەبدولرەحمان، عەبدولرەزاق...

روژنامهوانی له ناو ئهم بنهمالهیها بوه به پهیامیکی پیرۆز و نهریتیکی پیپهوکراو. میقداد مهدهه بهگ یه نهم به هوی نهخوشی یان له بهر ههر هویهکی تر لهم کاره کشایهوه، عهبدولپه حمان به گی برای به ئیسراریکی زوّرهوه نریژهی به بلاوکردنهوهی با ئهم بنهمالهیه له ریگهی ئهم روژنامهیهوه ئهیانویست پهیامی کوریایهتی به گهلهکهیان بگهیهن، بویه به به بی کولدان، ئهم روژنامهیهیان گرت به کوّلهوه و، سهرهرای ههمو گوشاریکی کاربهدهستانی سولتان عهبدولحهمید و، دهردی دربهدهری و نهبونی، ولات به ولات ئهیان گیرا.

7. 1. 1. 2. نەوەي دوەم

ئەمىن عالى بەگ، كەسايەتى ناسراوى ئەستەمول و. يـەكى لـە چالاكـەكانى بزوتنـەوەى كورىايـەتى و، يەكى لە ىامەزرىنەرانى جەمعيەتى تەعالى و تەرەقى كورد. باوكى سـورەيا و جـﻪلادەت و كامـەران بـو. ئـەم 3 كورە كە لە ناو ئەم بنەمالە تىكۆشەرەىا چاويان ھەلھىنا بو، لە ئەستەمول خويند بويان و، جەلادەت و كامەران لە ئەوروپا درىژەيان بە خويندنى بەرز ىابو.

سەركەوتنى مستەفا كەمال ريكەى گەرانەوەى بۆ توركيا لى بەستن. پەرپوەى شام و لوبنان بون. دواى تيشكانى شۆرشـەكەى شىيخ سـەعيد (1925) و، خىق رىكخسـتنەوەى چالاكـەكانى كـورد لـه ريكخـراوى خۆيبوندا، جەلادەت يەكى بو لە دامەزرينەر و چالاكەكانى ئەم حيزبە. كە شۆرشى ئـاگرى (1929– 1931)

تیشکا، پی ئهچی جهلادهت و کامهران ئیتر نائومید بوبن له کاری سیاسی و چهکدار، له بهر ئهوه به تـهواوی خوّیان بوّ کاری روّشنبیری تهرخان کرد. چهندین گوّقاریان دهرکرد و چهندین کتیّبیان نوسی.

7. 1. 1. 2. 1. رۆژنامەي كوردستان

له سهر دهستى ئەم بنەمالەيەدا رۆژنامەى كوردستان بە 3 قۇناغ دا تېيەريوە:

قرّناغی یهکهم (1898—1902) له قاهیرهوه میقداد دهستی پیّ کرد و، عهبدولرهحمانی بـرای بـهرهو جنیّڤ، لهندهن، فوّلکستن، جنیّڤ، دریّرُهی به ریّیِیّوانهکه دا، تا له بهر ههر هوّیهک بیّ، ئیتر راوهستاوه.

قرناغی دوهم (1908) دوای ئینقیلابی عوسمانی سورهیای ئهمین عالی برازای لـه ئهستهمول دهستی پی کردهوه تا ئیتیحادییهکان دایان خست.

قرناغى سىيەم (1917- 1918) دىسانەرە سورەيا لە قاھىرە تى ھەلچودەرە.

7. 1. 1. 2. 2. گۆڤارى ھاوار

جەلادەت بەدرخان ئىمتيازى دەركرىنى گۆۋارىكى كوردى بە ناوى ھاوارەوە وەرگىرت. ژ 1 ى لـ 15 ى مايسى 1932 دا له شام بلاو كردەوە. تـا 15 ئـابى 1943 بـەردەوام بـو. بـ هـ هـموى 57 ژمـارەى لـى دەرچو. بە سەر يەكەوە 808 لاپەرەن.

ئەگەرچى چەند نوسەرى كە وەكو: كامەران بەدرخان، عوسمان سەبرى، جگەرخوين، قەدرى جان.. لـە نوسىنەكانىدا بەشدار بون، بەلام جەلادەت خۆى نوسەرى سەرەكى بـوە و، بەشـيكى زۆرى نوسـينەكانى هـى ئەون.

به هۆی ناوبانگی باشی بنهمالهی بهدرخان و، به هـ قی ئـهو تـ قره ریکخراوهیییهی که خوّیبون لـه کوردستانی عیراق. کوردستانی عیراق دهس روّشنییرانی کوردستانی عیراق. شاعیر و نوسهرهکانی کهوردستانی لی کردن و هاندانی و، ناردنی بهرههههکانیان بوّی. پیرهمیّرد وهفدی کوردستان و، بیّکهس ئهی وهتهن و، شیخ سـه لام کوّمه لی گـه لان و، ئهسـیری سـنوری کوردسـتان و، گـوّران ئیلهامی هاواری، بوّیهکهم جار لیّرها بلّاو کردوّته وه.

زوری بابهتهکانی هاوار به کوردین (به تایبهتی به زاراوی پاک و پاراوی جزیره و بوتانی کرمانجی سهرون)، دهربارهی ئهدهب و زمان و فوّلکلور و هوّزهکانی کوردن. به لام له ههمو ژمارهیهکی ا به شیکی فهرهنسی تیدایه. ناو به ناو پش وتاری کورتی به عهرهبی و تورکی بلاو کردوّتهوه.

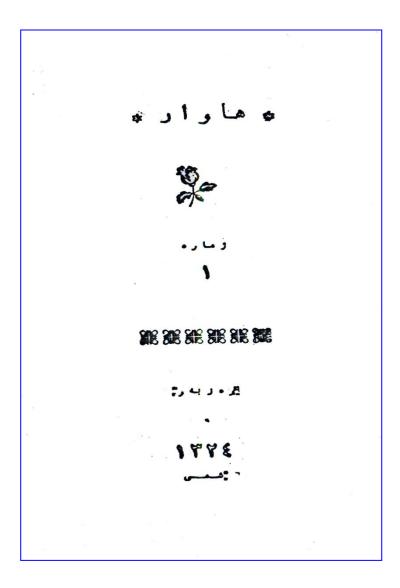
ژمارهکانی 1– 24 ی تیکه لاوه له رینوسی حه رفی عه رهبی و لاتینی. دوای ئه وه ئیتر هه موی به لاتینی نوسراوه.

هاوار له سويد سهرلهنوي به ئۆفسينت چاپ كراوهتهوه.

د کهمال مهزههر وتاریّکی به ناونیشانی: (گوقاری هاوار و کوردی عیـراق) لـه ژ 183 ی 1999 ی گوقاری بهیاندا نوسیوه و ئهلّی: هاوار به لایهنی کهمهوه 4 نامهی ماجستیّر ههلّـدهگریّت: شـویّنی هـاوار لـه روّژنامهنوسیی کوردی ا و، ئهدهب، زمان و، میژو له هاواردا.

ىو كەسى تر لە ژ 75 ى نىسانى 1998 ى گۆۋارى مەتىن كە مانگانە لـە دھـۆك دەرئـەچـێ لـە سـەر ھاواريان نوسىوە:

دیار دۆسکی: كۆڤارا هاوار و زارئ كرمانجىيا ژێـرى، مــهتين، ژ 75، نیسـانی 1998. ل 28- 34

انور محمد طاهر: رۆلى هاوار بـق پیشخسـتنا چیرۆکا كوردىيا هونـهرى، مـهتین، ژ 75، نیسـانى 1998. ل 35- 43

جهلادهت له 26 ي نيساني 1893 له دايک بوه و له 15 ي تهموزي 1951 دا مردوه.

7. 2. جەنگى جيھانىي دوەم و رۆژنامەوانىي كوردى

هه لگیرسانی دوهمین جهنگی جیهانی و ململانی ی نیوان هاوپهیمانه کان و دهوله تانی میحوه ر، پیویستی به پروّپاگانده یه کی کرد. له به غداد دهنگی گیتی تازهیان به پروّپاگانده یه کی کرد. له به غداد دهنگی گیتی تازهیان بلاو کرده وه و اله یافا به رنامه یه کی کوردییان له رادیوی (الشرق الادنی) کرده وه. نهمانه به کرمانجی خوارو بون. به کرمانجی سهرو یش یارمه تی جه لاده ت و کامه رانیان با چهند گوّ قاری بلاو بکه نه و هه گهل ته واو بونی جه نگه کوارانه یش راوه ستان.

7. 2. 1. رۆناھى

جەلادەت عالى بەدرخان مانگانە دەرى كردوه. ژ 1 ى لە 1 ى نيسانى 1942 دا و ژمارە 28 ى كە دوا ژمارەبەتى لە مارتى 1945 دا لە شام، بە كرمانجى سەرو و، بە حەرفى لاتىنى دەرچوە. لە گەڵ تەواو بونى دومەين جەنگى ھاوپەيمانەكان دژى بونى دومەين جەنگى ھاوپەيمانەكان دژى ئەلەمانىا تەرخان كراوە.

7. 2. 2. رۆژا نو

د. کامهران عالی بهدرخان دهری کردوه و جهلادهتی برای یارمهتی داوه. ژ 1 ی له مایسسی 1943 دا له بیروت، به کرمانجیی سهرو و، به حهرفی لاتینی دهرچوه، له گهل تهواو بونی دوهمین جهنگی جیهانی دا راوهستاوه. زوری بابهتهکانی بو پروپاگهندهی جهنگیی هاوپهیمانهکان دژی ئه لهمانیا تهرخان کراوه.

7. 2. 3. ستير

د. کامەران عالی بـەىرخان دەرى کـردوه و جـەلادەتى بـراى يارمـەتى داوه. ژ 1 ى لـه 6 ى کـانونى يەكەمى 1943 دا لە شام. بە كرمانجىى سەرو و، بە حەرفى لاتينى دەرچوه. لـە گـەڵ تـەواو بـونى دوممـين جەنگى جيھانىدا راوەسـتاوە. زۆرى بابەتـەكانى بـۆ پرۆپاگەنـدەى جـەنگىى ھاوپەيمانـەكان دژى ئەلـەمانيا تەرخان كراوە.

هـهوالّی ئـهم بلاوکراوانـه بـه خوّشیهکی زوّرهوه لـه نـاو روّشـنبیرانی کوردسـتانی عیـراقها دهنگـی داوهتهوه. پیرهمیّرد لـه (ژیـن، ژ 738 ی. 6 ی نیسـانی 1944 دا) لـه ژیّر سـهرناوی: (چـاورونی) دا لـهم بارهیهوه نوسیویّتی:

"کورد که شابازی ئهوجی ئازایی و سهرئازادی بو. چهندیک به نارهوایی لانهیان شینواندن، پهروبالیان قرتاندن، روّلهی نازدار و جگهرگوشهی بهکاریان خنکاندن، من ههمو سالّی لهم ههیوهدا شین و زاری و شیوهن و نالهکاریم بو دهکردن، ئیستا خوا رهوای بینی وهکو ئارایشی بههار ژیانهوه و بوژانهوه و له گردی یارهوه شهوقی ئاگری روّژی نهویان ئهگاته جیلوهگاهی (روّژی نهو) ی بینروت و لوبنان.

SAL 1 HEJMAR 1 CARŞEMB

RONAH 1 NISAN 1942

ANNEE 1 NUMÉRO 1

MERCREDI 1 AVRIL 1942

SUPPLÉMENT ILLUSTRÉ DE LA REVUE KURDE HAWAR

Balafirên ingilîzî di peravên Norvêjê de bi ser vapo rên dijmin de girtine û ew dane ber bimbeyên xwe. Balaf iran hingafte vaporekê û ew bin av dibe.

ŞAM—1942 ÇAPXANA SEBATÊ

1-4 1AR 1-28 SAN 1942 R 1945

RONAHÎ

ANNEE 1-4 NUMÉRO 1-28 1 AVRÎL 1942 MARS 1945

SUPPLÉMENT ILLUSTRÉ DE LA REVUE KURDE HAWAR

Mîr CELADET BEDİRXAN Xwedî û Berpirsiyarê Kovarê

ŞAM - 1942-1945 ÇAPXANA SEBATÊ ÇAPXANA TEREQÎYÊ

BERHEVOK : ÇAPXANA JÎNA NÛ

"ئەم روناكيە لە گەڵ روناكى شاما يەكدگير بو. شامى كرىين بە سەھەر. ھەمو ھەقتەيـەك رۆژنامـەى رۆژنامـەى رۆژنامـەى رۆژى نوێ و ئەستێر و روناكى مان بۆ دێت، چاوى وڵاتى پێ رون دەبێتەوە. جـۆش و خرۆش ێكى خسـتۆتە ناو ئەم وڵاتە كە ھيواى وريايى و راپەرينى لێ دەوەشێتەوە.

"خوا هیمهتی به درخانی یه کان به رقه رار کا که زینهتی لاپه رهی کورده وارین و فیداکاری گهل و نیشتمانن."

7. 3. سيماكاني قوتابخانهي رۆژنامهوانيي بهدرخان

لیکوّلینهوهی کوردستانهکان. هاوار، ستیر، روّژا نو، روّناهی، دهری ئهخهن که ئهم بنهمالهیه داهینهری قوتابخانهیهکی تایبهتین له روّژنامهوانی کوردی دا:

- 1. له بارهی زمانهوه، زاراوی جزیره و بوتانی کرمانجیی سهرویان کرد به بنچینهی زمانی نوسین و بدولهمهندیان کرد به وشهی زاراوهکانی تر و، به وشهی تازه داریّــرّراو. میـر جـهلادهت چونکـه شـارهزای چهند زمانیکی روّرههلاّتی و ئهوروپایی بو، لهم مهیدانهدا وهستایهکی داهینهر بو.
- 2. له بارهی گۆرپنی حەرفی عەرەبيەوه به حەرفی لاتینی. تا ئەو كاته نوسینی كـوردی هـهر بـه حەرفی عەرەبی ئەئوسینی كـوردی. ئەگـەرچی ئەمـه لاسایی كردنەوهی تورك بو، بەلام كاریکی پیویست بو چونكه له توركیا ئیتـر بـه یـهكجاری وازیـان لـه حەرفی عەرەبی هیننا و، لاتینییان كرد بـه حـهرفی نوسین. ئـهمان یـش بلاوكراوهكانیـان بـه زوری بـو كوردی توركیا بوه.
- 3. له بارهی زیندوکردنهوهی کهلهپور و فۆلکلۆری کوردییهوه. لاپه پهکانی گوڤارهکانیان به دهیان چیروٚکی فوٚلکلوٚری و پهندی پیشینان و باسی هوٚز و تیرهکانی کورد و داب و نهریتهکانی کوردهواری تیدایه.
- 4. له بارهی گهشه پیدانی ئهدهبه وه، چهندین وتاری رهنگینی له سهر ئهدهبی کوردی و شاعیره ناوداره کانی تیدا نوسراوه. سهره وای چهندین شیعری کلاسیکی و نوی.
- به هۆی ئەم گۆڤارانەوە چەندىن نوسەر و شاعىر پێگەيشتن و دەركەوتن و ناسران، لەوانــە: عوســمان سەبرى، قەدرى جان، جگەرخوين، نورەدىن زازا...
- 5. بهرزی و جوانی هونهری رۆژنامهوانی بلاکراوهکانی. شام و بیدروت له کونهوه دو ناوهندی گرنگی روشنبیری و روژنامهوانی عهرهبی بون و دهزگای نوی ی چاپیان تی با بوه، بویه له روی هونهری روژنامهوانییه و بلاوکراوهکانی چهکانی بهدرخانییهکان ئاستیکی بهرز و جوانی ههیه و، به ژمارهی زوری وینهی جوّراوجوّری دهنگوباسی جهنگ رازینراونه ته وه.
- 6. له دهرهوهی کوردستان ژیاوه. تا ئه و کاتهی سوریا و لوبنان له ژیر دهسه لاتی ئینتیدابی فهرهنسی دا بون، کورد که لکی له ههندی له مافه روشنبیری یه کانی، به تاییه تی به کارهینانی زمانه کهی بر نوسین و بلاو کردنه وهی روزنامه و کتیب، وهرئه گرت. که سوریا و لوبنان سهربه خوییان وهرگرت و، نه ته وه په مرهبه کاروباریان گرته دهس، ئهم مافهیان له کورد سهنده وه. ئیتر ریگهی بلاو کردنه وهی هیچ روزنامه و گوفار و کتینیکیان به زمانی کوردی نه دا. له تورکیا پش له سهره تای بیسته کانه وه زمانی کوردی قهده غه کرابو. له بهر ئه وه ئهم قوتابخانه یه نزیکه ی نیو سه ده له دهره وهی کوردستان له چالاکی دا بور ئیر بودوه.

7. 4. عيراق: قوتابخاندي رۆژنامەوانيي گەلاويْژ (1939–1949)

گەلاویژ. ژ 1 ی له کانونی یهکهمی 1939 با دەرچوه. له ئابی 1949 با به بیانوی گرتنی ئیبراهیم ئەحمەدەوه حکومەتی عیراق بایخست. به ههموی 105 ژمارهی لی دەرچوه. گەلاویژ له میژوی رۆژنامهوانی کوردی با شوینیکی تایبهتی ههیه. ئهگونجی وهکو قوتابخانهیهکی تایبهتی رۆژنامهوانی کوردی سهیری بکری. سیماکانی ئهم قوتابخانهیه:

- 1. ىابەشكرىنى لاپەرەكانى بە سەر بابەتى جياوازىا: وتار، لێكوڵێنەوەى ميژويى، ئەدەبى، زمانـەوانى، ديوانى گەلاوێژ، چيرۆكى ژمارە (ھەندێكيان نوسەرانى كورد نوسيويانه، بەلام بە زۆرى لە ئەدەبى جيهانيـەوە كراوەتە كوردى)
 - 2. زمانیکی پاراو و رموان و، بهکارهینانی وشهی رمسهنی کوردی.
- 3. بایهخیکی زوری داوه به وهرگیٔ پانی و تار و، بابه تی روشنبیری و، زانیاری گشتی، به تاییه تی له زمانی ئینگلیزی یه وه. بو نهوه ی نه دهبی کوردی له گهل نه دهبی جیهانی گری بدا.
 - 4. بلاوكردنهوهى بيرى ييشكهوتو و دژايهتى دهرهبهگايهتى و بانگهشه بو ژيانى ديموكراتى.
 - 5. قسهی نهستهق و یهندی پیشینان و نوکتهی به پیز.

نوسەرەكانى:

ئەوانەى لە گەلاوپژدا نوسیویانە زۆرن. ئیبراھیم ئەحمەد (بە زۆرى بە ناوى خواسـتراوەوە وەكـو ن. أ، هـ. ل. ب)، عەلادین سجادى، تۆفیق وەھبى، ئەمین زەكى، پیرەمیّرد، شیخ محەممـەدى خالّ، فایـەق ھوشیار، ع چالاک (عەبدولّلا جەوھـەر)، شـاكیر فـەتاح، بیّكـەس، دلّـدار، گـۆران، رەشـید نـەجیب، نـاجى عەباس، قادر قەزاز، قادر خەفاف...

گهلاویژ لای ههمو نوسهرانی کورد و بلاوکراوه کوردییهکانی ئهو سهردهمه پایهیهکی تایبهتی ههبوه و به رپزهوه ناویان بردوه. زور جار له یادی سالانهها به شیعر و پهخشانی جوان بالورهی خوشی بو وتوه.

به بۆنەي دەرچونيەوە نوسيويتى: "....."

که توشی کیشه و گیروگرفت بوه له (ژین، ژ 876 ی 26 ی حوزهیرانی 1947) با له ژیر سهرییّری: (بهرهو بوا) نوسیویّتی:

"ئۆف عەلائەدىن رۆلەي باوانم

ئاگرت بەردايە ژين و ژيانم

ئیمه لهم دوایی روّژهمانا هیوایه کی تازهمان بوّ پهیدا بو که میلله ته کهمان به خوّیانا هاتون و کهوتونه سهودایه کی خوّ به خه نک ناسین و، نیازیانه بکهونه ریـزی میلله ته خواپیداوه کان و، ئهم هیوایهیش زوّرتر بهوه پهیدا بو که له پایته خت دا گوّقاریکی کوردی چاک و پاک و روناکمان ههیه وهک گهلاویژ به همه و لایه ک دا شهوق و پرشنگی ئه پوا و ههست و زانستی کوردان له تریفه ی نوری ئاسمانی دا دهرده خا. چهند خوّش بو له ئیران و توران و لوبنان و کوّنه شاری فیرعهونه کانا دهنگی دابوه وه. بارهها ژیان و ژینم له دهور ئه گیرا و به نه غمهیه کی دلشادیه وه ئهمنوسی: (گهلاویژ خوشکه دالا بهرزه کهی ژین) و، ساله وسال بالوّرهیه کی پیروّزانه م بوّ ئهگوت. که چی له که چی به ختی ئیمه و که چرهوی گهردون ئه و پهریه نازدارهمان که و توّته گیانه لا. ئه مهیش دیاره له به رئه وه یه که پارهی ئادونی ،

"مانام گەییه نیسکم با پەردە له روی پەچە پۆشەکان ھەلمالم. ھەر لەم شاری خۆمانـەنا زۆری وا ھەیـه کە نازانی بە ریکوپیکی عەرەبی بخوینیتەوە ئابونەی یەکدو غەزەتەی عەرەبی پیشەکی ئەنیزی غەزەتەی بۆ دىپت. ھی وایشمان ھەیە رەھبەری ئەکا غەزەتەیک بە تەواوی ئەژینی. لە شارەکەی خۆمانـا چەنـد دەسـتەیەک و كۆری پۆكەری مەكشوف ئەبینم ھەمو خۆیـان بە ئەنىب و شاعیر و مەلیک ئەل شـوعەرا و مەنسـوبی مەعاریف ئەزانن شەوی وا ھەیه پارەی ئابونەی دە سالی گەلاویژی تیا ئەبریتەوە كـه بـه رۆژ باسـی پـارەی ئابونەی گەلاویژی له لا بكەی وەک شەمشەمە كویره چاو ئەقوچینن. كە ئیش یەتە مەیـىانی مىللەتپـهرەورى بە بال ئەفرن. لاوە قور بە سەرەكانىش بەم چەكە و كەوانەوە كەوتنـه سـەونای قەوميەتـەوە، نـیـارە گەنجیک كە ھیشتا نەكەوتۆتە دەست و مەقامی خۆی و پارەی نیه، نل بە پارەنارەكان ئەبەستی. تو خـوا مىللەتیک كـه ھیشتا نەكەوتۆتە دەست و مەقامی خۆی و پارەی نیه، نل بە پارەنارەكان ئەبەستی. تو خـوا مىللەتیک كـه دەربارەی سەقاڧه و چـرای ریری بـهختیاری خـۆی وا بجولیتـهوه چ حـهقیکی ھەیـه بـه لاوە بلیّت تـق بـقچ نامناسیت؟ وەللا بە ھەمو مەعنايەكەوە كسپە لە دىلمەوە دىت كە ئەم سەجىيەی پياوماقول و پارەنارانـە ئەخەمـه يېش چـاق نوسـیم بـق ئىيارەخانـەی گـەلاویژ پیش چـوی و دوگالەتیش وەرئـەگرم. ھـەر بـق بـەنناوی و تـەرزیل كرىنیـان ئیقامـهی دەقتەری ئەو يارەيەیان لی ئەسیرنـە بە وەكیـل. ئـەوقاتیکی لاوە دیـنـم بـە مەسـرەڧی محاكەمـە و (نـاوی مـەنی) لـی نانەوە ئەو پارەيەیان لی ئەسیـنـى شەرتـە بىق ژباتـلـە بـەگزادە بـەو دەردە بـەرە. خـوا لـە دەرعـا نەيەلىن ع. ح. "

وا گەلاویژ كەوت، گەلاویژ بۆچ كەوت؟ سفیدەی بەیان شینه، ماتەمه ئیستا له دوای ئەو بیزاره له ژین سوجادەی تەقوا بی رایهل ماوه سوجادەم به سەر شەت دا بگەری بۆچ بۆ گەلاویژ نەگرین تا ئەمرین له بورحی خۆیال دوایی ھەر ھەلدی پیرهمیّرد له ژیندا به بوّنهی داخستنییهوه نوسیویّتی:
داد له دهست جهورت، ههی چهرخی سهرچهوت!
ئاسوّی ئهدهبی کوردی پر تهمه
ژین بوّ گهلاویّژ بو بو به پهرژین
ئیبراهیم له ناو نارا سوتاوه
هیوامان وایه که چهرخ وهر گهریّ
پیاویّکمان ئهمریّ تهعزیّی بوّ دهگرین
گهلاویّژ ههرچهند جار جاره ههلّدیّ

7. 5. ئيْران: قوتابخانەي رۆژنامەوانىي موكريان

7. 5. 1. گۆرانى سياسى لە ئيران دا

7. 5. 1. 1. رو**خانی رهزا شا**

له دوهمین جهنگی جیهانی دا ئهگهرچی ئیران به رواله بیلایهنی راگهیاند بو، به لام چالاکی به قازانجی دهوله تانی میحوهر، به تایبه تی به قازانجی ئهلهمانیا، له ناو ئیران دا له زیاد بون دا بو د هاوپهیمانه کان بق ئهوه ی ری لهم مهترسی یه بگرن و، بق ئهوه ی ریگه ی لوجستی نیوان یه کیتی سو قیت و خه ایج دابین بکهن، له لای سهرویه وه له شکری سو قیت و له لای خوارویه وه له شکری ئینگلیز، پهلاماری ئیرانیان دا و گرتیان. رهزا شایان ناچار کرد به قازانجی محهمه دی کوری ده س له ته ختی شایه تی هه ل بگری داوچه ی موکریان و هکریان و هکریمنی کورد، دوای سالانیکی درید روی چه و ساندنه و هی سهرده می رهزا شا، که لکیان له م بو شایی یه و هرگرت بو گهرمکردنی چالاکی سیاسی و روژ نامه وانی.

7. 5. 1. 2. دامهزراندنی ژ. ک. و دیموکرات

کۆمەلاەی ژک ىامەزرا و، كەوتە ىانانى ريوشوينى بلاوكەرەوەی بيرى ريكخراوەكە. ھەر لـەو سـالانەىا ناوچەكـە گـۆرانى بنـەرەتى بـ خۆيـەوە دى. ژک گـۆرا بـۆ حيزبى ىيمـۆكراتى كورىسـتان و، حيزبى ىيمۆكرات، جمهوريەتى كورىستانى ىامەزراند. ئەم قۆناغە سەرەراى كورتى ماوەكەى، قۆناغىكى دەولەمەنـدى كاروانى رۆژنامەوانى كى كوردىيە.

7. 5. 2. چاپکراو به کوردی

7. 5. 5. نيشتمان

ژ 1 ی له پوشپه پی 1322 دا به رامبه رجولای 1943 ده رچوه . له سه رهوه ی لاپه په یه یه یه نوسراوه: "بژی سه روّی و کورد و کوردستان و هیوا" له سه رهوه ی ناوی نیشتمان له ناو خوّریکی پرشنگداری خردا به حه رفی لاتینی نوسراوه (J.K) و . له ژیری دا نوسراوه نیشتمان "بلاوکه رهوه ی بیری کوّمه له ی ژ . ک" و . له ژیر ئه و پیش دا نوسراوه: "گوّقاریکی کوّمه لایه تی ، ئه ده بی ، خوید ده واری و مانگی کوردیه"

د جەمال نەبەز بە لىدوانـەوە رىلى -6 ى (نىشـتمان) ى لـە ئەلّـەمانىا بـە ئۆڧسـىت سـەرلەنوى چـاپ كرىۆتەوە.

7. 5. 2. 2. **هاواري كورد**

ژ 1 ی له رەزبەری 1324 ی هەتاوی بەرامبەر ئەيلول- تشىرىنى يەكىەمى 1945 دەرچوه. 30 لاپەرەيە. قەوارەی 20 x ط سم ه. م. ح (سەيد محەمەدی حەميدی) وتاریکی به فارسى له ژیـر سەرناوی (نویسندگان فارسی بخوانند) نوسيوه. ئاراستەی نوسەرانی فارسى كىردوه. داكـۆكى لـه رەسـەنىی زمـان و ئەدەبى كوردى ئەكا.

پی ئهچی ئهم ژمارهیهی هاواری کورد، دوای گیرانی رهحمانی زهبیحی و هاوپیکانی و راوهستانی نیشتمان، ئهمیش ههر به نهینی، دهرچوبی، ناوی خاوهن و بهرپرس و، ناونیشانی گوّقارهکه و، شوینی چاپ و ناوی چاپخانهی تیدا نهنوسراوه، لهو ماوهیها گوّپینی سیاسی به سهر ههلومهرجی موکوریانها هاتوه، زممینهی دامهزراندنی حیزبی دیموّکراتی کوردستانی ئیّران و حکومهتی کوردستان خوّش بوه و ئیتر گوّقار و روّژنامهکان به ئاشکرا دهرچون.

7. 5. 3. دەزگاى چايخانە لە مەھاباد

7. 5. 5. 1. **گۆڤارى كوردستان**

سەيد محەمەدى حەميدى سەرنوسەرى بوه. لـه سـەروتارى گۆڤارەكـەدا ئامانجـەكانى بـەم جـۆرە رون كراوەتەوە:

"کوردسـتان، گؤڤـارێکی ئـهدهبی، تـاریخی، کۆمهلایـهتی (اجتمـاعی) مـانگیی کوردیـه. یهکـهمین ئارمانی بژار و ژیانـهوهی زمـان و ئـهدهبیاتی کوردیـه و زیندوکردنـهوهی کـورد و کوردسـتان بـه پـێی شارستانیّتی ئهمروّ و بوّ ژیانهوهی نیّو و ئاساری زانایانی کورد تهقه لا دهدا، له بهر ئهوه تکا له خویندهوارانی خوشهویست دهکهین ههر کهس بهیت و حیکایات و سهرگوزهشتی پیاویّکی مهزن وه یا عهشیرهتیّکی کوردی له کن بیّ وه یان نوسراویّکی له لا بیّ، یا له بهری بیّ: کوردی، فارسی، عهرهبی... مادامیّک هی زانایانی کورد بیّ و له چاپ نهدرابیّ بوّمان بنیّرن که به یارمهتی خودا له چاپی بدهین که به سهرهاتی روّژگار له نیّوی نهبا."

هەندى بابەتى جۆراوجۆرى تى نايە لەوانە: شەرحى حالى ستالىن و پەيامى من بە مىللەتى كورد، بـۆ پەيدا نەبونى جەنگى سىيتەم. كردەومى حىزبى ئىمۆكرات. ئىموكراسنى چىنە، شىيەرى ھەۋار، خاللەمىن، م م غىشقى. كۆكەيى سانى.

گرنگترین بابهتی ئهم ژمارهیه ریپۆرتاجیّکه له سهر یهکهمین کونگرهی حیزبی دیموّکراتی کوردستان.

ژ 2 ى له 30 سەرماوەز بەرامبەر 21 ى دىسەمبەر 1945 دەرچوە.

ئەمىش وەكو پىشو شىعرى سىاسى بلاو كرىۆتەوە. گرنگترىن بابەتى ئەم ژمارەيـە ريپۆرتاجىكـە لـە سەر ھەلكرىنى ئالاى كورىستان لە نەغەدە.

ژ 3 ى له خاكەليوهى 1325 دا بەرامبەر مارتى 1946 دەرچوه.

گرنگترین بابهتی ئهم ژمارهیه ریپورتاجیکه له سهر هه لکردنی ئالای کوردستان له مههاباد.

7. 5. 3. 2. رۆژنامەي كوردستان

له سهر ناوی رۆژنامهکه نوسراوه: (به نیّوی خودای بـهرز و بـێ هاوتــا) و لـه ژیّریشــیدا نوســراوه: (بلّاوکهرهوهی بیری حیزبی دیموّکراتی کوردستان)

ژ 1 ی له رۆژی پینجشهمو 20 ی 10 ی 1324 بهرامبهر به 11 ی کانونی دوهمی 1946 دهرچوه. کوردستان رۆژه نا رۆژی به 4 لاپه په دهرچوه. وهکو ئه لیّن 112 یان 114 ژماره ی لیّ دهرچوه. به روخانی جمهوریه تی مه هاباد ئهمیش راوهستاوه. 60 ژماره ی به مایکر قفیلم له کتیبخانه ی کونگریسی ئهمهریکی دا ههیه و. ژماره کانی تری له بهردهستدا نین.

7. 5. 3. هاواري نيشتمان

(بلاوکەرەوەى بىرى يەكەتى جەوانانى دىمۆكرات) و، (گۇڤارىكى ئەدەبى، سياسى، كۆمەلايەتى) بوه. ص. ئەنجىرى ئازەر مدىرى مەسئولى بوه. ژ 1 ى لە 1 ى خاكەلىوەى 1325 دا بەرامبەر 21 ى مارتى 1946 لە مەھاباد لە چايخانەي كوردستان دەرچوە.

7. 5. 3. مەلالە

له بۆكان دەرچوه. حەسەنى قزلجى سەرنوسەرى بوه.

7. 5. 3. 5. گروگاٽي مندالاني کورد

کریکارانی چاپخانهی کوردستان دهریان کردوه.

ابلاو که رمومی بیری پیگهتی جهوا نانی دیسوکرات [با عواد ببخوت ونا بو بن عه وادان [مدير مسئول: ص، انجيري - آذر هـاو ارى بىس 22222222222 " ومحتا يه كي ايمه بسيروز دهبين كه ابونها) فَم کومهلی ژومنست کیستن به مسهار و ز .)! استو از بسن ه له نبن گه ور. ہیے انسلاب . * 00 * ا خاكوروه۱۳۲۰ ואף של דו سالىمەودل ۹۰ ژیر جاوه دیری هایتانی تحریریه ده رده چی

بسیم الله الرحمن الرحیم امانی ایم به بنیوانی خوداسم خدن و روناله حددندوی دیری هیموانه

[له لايهن دوسته ي نوسه ران و دورده كهوي]

الله لا اله الا هو الحي القيوم

خودایا هـه ر ئه توی پهرستراؤ، ههر بویو ههر ده یی، بولی تو پیشایی و دوایی نیّه ، بی نیازی له ههمو شتیکو ههر چی شته متاجی تویه

خوداییا به نهمری آتو آسمان پرماله نهستیره ، به فهرمانی تو هه ور دهبازینی باران و به قر و گلیره ، به ارادهی تو باغ و چیمه ن دهمیك روت و قوته و وهختیکیش زهنویره .

خودایا غیری تو که س ده سته لاتی نیه ، که سی چی کاری چکوله ت در دستکردنی بشر و زه وییه ، هیزش و بیر اه باره گای تو دا سه ریان نه و بیه ، ایمه که نازانس چون خت <u>ده زانیمنج</u>و نه سیابی زانیدمان چه ، ده م کو انهان له گهوره یی تو زیادیه • بڑی کوردو کوردستانی مەزن

بهنیوی خودای بی هاوتا

گروگالی مندالانی کورد

بیری کارگه رانی چاپخانه ی کوردستان

ژماره ۱

سالى ١

1440 Janaly 1

7. 5. 4. دەنگدانەوەي لە كوردستان دا

به دریژایی حوکمی رهزا شا له ئیران ریگا به زمانی کوردی نهدراوه وهکو زمانیکی نهتهوهیی له فهرمانگهکانی حکومه تنا به کار بی، ههروهها له خویندنگا و دادگاکان دا. ریگای پی نهدراوه کتیب و گوشار و روزنامهی پی بلاو بکریته وه. له بهر ئهوه دهرچونی گوشار و روزنامه و کتیب به زمانی کوردی له ئیران، به خوشی یه کی زوردوه، له لایهن ناوهنده سیاسی و روشنبیری یه کانی کورده وه پیشوازی کراوه. به ستایشه و ههواله کهی بلاو کراوه تهوه.

"گەلاویژ". كە لە بەغداد دەرچوه، بە بۆنەى دەرچونى "نیشتمان" ەۋە لە ژمارە 9 ى سالى 4 ى ئەيلولى 1943 دا نوسيویتى:

"ر**ۆناھى**"، كە لە بيروت دەرچوە، بە بۆنەى دەرچونى "نيشتمان" ەوە لە ژمارە 19 ى سالى 2 ى 1 ى ئۆكتۆبەرى 1943 دا لە ژير سەرديرى "مزگينى بۆ چاپى كوردى" نوسيويتى:

"رياسەت بى سياسەت گەنجە

ئەمما گەنجى بى دەربان

سیاسهت بی ریاسهت رهنجه

ئەمما رەنجى بى دەرمان" حاجى قادرى كۆيى

مزگینی ئیمه بق چاپی کوردی، دهرچونی گوقاری نیشتمانه. گوقاری نیشتمان گوقاریکی کوردیه، به تیپی عهرهبی دهرئهچی، له لاهیجان (مهنتیقهی موکریان— ئیران) له لایهن گهلیک لاوی به نرخهوه.

ئەمە ژمارەى يەكەمى نىشتمانە بە دىارى گەيشتە گەلاويژ، ھاوار و رۆناھى، تا پىكەوە دەس بكەين بە خىمات بىق ئازادى كىورد و كوردسىتان، لەو وەختەدا كىە ھەمو مىللەتانى دىيا بىق سەربەسىتى دەنىقرن و دىمۆكراتى شەرى بىق ئەكات، نابى ئىمەش لىلى بى بەھرە بىن."

"ژین"، که له سلیمانی دهرچوه، به بودهی دهرچونی "نیشتمان" هوه، له ژماره 814 ی 20 ی کانونی یه میمه استیمان به توره ایم که می کانونی یه و توره ایم در توره ایم در توره ایم در توره ایم درید
".... خوا نهیکوشتم تا ئه و هیوایهم هاته دی. وهکو تاریکهشهویکی سارد و سهرما که شاریکی بی چرا ئهکیشیته ژیر پهردهی کشوماتیهوه و دهمهوبهیان، کهناری ئاسمان به مژدهی شهفهق رون ئهبیتهوه و. له مناره و ههمو سهربانی مزگهوتیکهوه، دهنگ و ئاوازهی بانگی بهیانی بهرز ئهبیتهوه وا له ههمو کوردستان نا بانگی ئازایی و وشیاری نرا. ئهم ههمو گوقار و گولدهسته مهتبوعاته پهینا بو، وهک گورهی باوهگورگور که نهوتی رهشی گری گهیشته دهریای سپی، روژههلاتی ئیمهش به روژههلاتی هیوای گهل و تیشکی "گهلاویژ" و "گیتی تازه" یان روناک کردهوه، گوقاری تازهی "نیشتمان" م دی، ههزاران ئافهرینی لی بی، بهو شیوه شده به بهده و بهدهبیاتهیه پیرهمیردی جوان کردهوه."

هەر پیرەمیرد له (ژین، ژ 816 ی 10 ی کانونی دوەمی 1946) دا به بۆنـهی دەرچـونی گۆڤـاری "کوردستان" ەوە له ژیر سەردیری: (مژده) دا نوسیویتی:

"خوا لیّمان نهسیّنی وا گوّقاریّکی ناوباری به ویقار و پر له گولّدهستهی نهشعاری ترمان له مههاباد دهرچو ناوی کوردستانه. نای کوردستان چ ناویّکی بهرز و خوّشتهرزی. له مهعنهوییاتی نایینمانا روی باوه پیّفهمهران زوّریان له دهورهی پیرییهک با که ئیتر هیوای میّربی و نهوه پیّگهیاندنیان نهماوه خوا ئهولادی وای باونی که پیّفهمهری جیّنشینی خوّیان بوه. وا (ژین) ی پیرهمیّربیش بوا به بوای یهک، خوا نهوهی له خوّی باشتری لیّ نهخاتهوه و، بهوه ژین ژیانی تازه نهبیّتهوه. ژین سهراپا نهم چهند ساله بادخوازی غهزه و و نهدهبیاتی قهومی بوه، که زانیویه ههر خویّندهواری و نهدهبه میللهتیّک دهبا به ریّدوه و سهری ئهخا.... براییّکه، تیغ و تفهنگ پیشهی شهر و شوّره و پیاوکوژ سهری شوّره، سهربهرزی له نهدهب بایه و یهکیّتییه که سیلاحی دهعوایه."

7. 5. 5. سيماكاني قوتابخانهي رۆژنامهوانيي موكريان

- 1. رۆژنامهوانی و حیزبایهتی پیکهوه له دایک بون و گهشهیان کرد و پیکهوه یش ئاوا بون. ههمو بلاوکراوهکان له روی ریبازی سیاسی و ناوهروکی باس و بابهتهکانی له یهک ئهچن. به زوّری ههمان نوسهر و شاعیر بهرههمهکانی له هممویاندا بلاو ئهکردهوه.
- 2. لهم بههاری ئازاىيەنا توانا شاراوەكانى رۆشنېيرانى موكريان دەركەوت و ىرەوشايەوە. دەرچونى ئەو ھەمو بلاوكراوانە لەو ماوە كورتەنا نيشانەى ئەوەيە كە توانايەكى زۆرى نوسينى كوردى ھەبوە.
- 3. له روی زمان و شیوهی نوسین و رینوس و ریکخستنی بابهتهکانیهوه له ژیر تهئسیری قوتابخانهی سلیمانی و قوتابخانهی سلیمانی و قوتابخانهی گهلاویژنا بوه. به لام ئهم لایهنی سیاسی به سهر ههمو بابهتهکانیا، تهنانهت به سهر شیوه و ناوهروکی شیعرهکانیشی ا، زاله. به تایبهتی ههر یه کی لهم بلاوکراوانه زمانی یه کی له ریکخراوه سیاسی یه کانی ئه وسای موکریان بوه. به گشتی دژی زولم و زوری کومه لایهتی و دژی دهره به گایهتی بون و، بانگه شهیان بو بیری پیشکهوتو و دیموکراسی کردوه. داکوکییان له مافی کورد و حوکمرانی کورد کردوه.

ئهم قوتابخانهیه دهوامی نهکرد. به روخانی جمهوریاهتی ماههاباد و ریّگهناهدانی قانونی به نوسینی کوردی، له لایهن حکومهتی ئنرانهوه، ئهمش کوتایی هات.

8. گەلاويىز: لىكۆلىنەوەي تايبەت

8. 1. هەلومەرجى دەرچونى

ژ 1 ی له کانونی یهکهمی 1939 له بهغداد دهرچوه. دوا ژمارهی لـه ئاغستۆسـی 1949 دا دهرچـوه. به ههموی 105 ژمارهی لن دهرچوه.

خاوهنی ئیمتیازی ئیبراهیم ئهجمهد و سهرنوسهری عهلادین سجادی بوه.

خاوهنی نیمتیاری نیبراهیم نهجمه و سهرنوسه ری عه دین سجادی بوه. گهلاویّژ له سهر ئاستی کوردی و عیراقی و ناوچهیی و جیهانی هاوزهمانی روداوی زوّر گرنگ بوه.

له سهر ئاستى حيهانى

ئەو كاتەى يەكەمىن ژمارەى دەرچوە دىيا لە بەردەم ھەلگىرسانى دوھمىن جەنگى جيھانىدا بو. جەنگ ھەلگىرسا. دىيا دابەش بو بە سەر دو ئۆردوگاى جەنگدا. سالى 1945 كۆتايى ھات. پينج سالى خايان.

جهنگی گهرم کوتایی هات. به لام جهنگیکی تر دهستی پی کرد، که به جهنگی سارد ناو ئهبری. دیسان دنیا دابه ش بو به سهر دو ئۆردوگای جهنگیا.

له سهر ئاستى كوردى عيراق

حيزبي هيوا دامهزرا. ناكۆكى تى كەوت. پارچە پارچە بو. ھەلوەشا.

ژ. ک. لقی له کوردستانی عیراق دامهزراند. دریزهه ی به کار تا جمهوریه تی کوردستان روخا. خوّی هه لوه شانده و ه و چوه ناو پارتی یه وه.

شۆرشى بارزان ھەلگىرسا. گفتوگۆى لە گەڵ حكومەتى عيراقى دەس پىێ كىرد. شىۆرش سـەركوتكرا. بارزانىيەكان كشانەوە كوردستانى ئيران.

لقی کوردی ی حیزبی شیوعی دامهزرا و ئۆرگانی به زمانی کوردی دهرکرد. یارتی دیمۆکراتی کورد دامهزرا.

پ دای ... راگهیاندنی بیستراو و راگهیاندنی نهینی حیزبی داهات.

رىدىنىنى بىستراق و رىدىنىنى نهينى خيربى دا. **لە سەر ئاستى عيراق**

ت شۆرشى 1941 ى رەشىد عالى دژى ئىنگلىز بەرپا بو و، تىشكا.

خۆپىشاندانەكانى 1948 و گۆړانى وەزارەت و سەرلەنوى تېشكانى خەباتى خەلك.

كوفاريكي أدى وثنافي مانكي كوردى به

كانونأول ٩٣٩

ژماره ۱ سال ۱

خوینده وازانی خوشه وبست!

خوم گه لی به به ختیار افزانم که ، به یاره بی گه وره و دوست و براده ران ، به کهم ژماره ی « گهلاو بژ » نان پیشکه ش نه کهم و هیوا یه یکی زور بشیم هه به که های هه ر به دلی خوشه و هیگی وه رگرن هه ربه که شتان به پی ی توانا و له سنووری ده سه لاتی خوتانا یاره تیم بده ن له بلاو کرد نه و و ژبانیدن و پیشخستنی دا تا نه ی گه بینینه ربزی گوفازه هه ره چاکه کانی ولایان . چونکه بی گومان نه و هوش ولیکدانه وه و پی زانینه ی می ولایان . چونکه بی گومان نه و هوش ولیکدانه وه و پی زانینه ی می هیچ گومان نابه م که هه موونان وه کو من سه رشور نه کهن و شهر مه توان نه به ن که به ربکه و تا یا به مرسیاری بیگانه به که به ته وه بیر تان که له سه رده ی رووناکی و خویندن و زانینا ، لهم بله به رزه دا که شارستانیتی گه بیشتویه ی رووناکی و خویندن و زانینا ، لهم بله به رزه دا که شارستانیتی گه بیشتویه ی له به رووناکی و خویندن و زانینا ، لهم بله به رزه دا که شارستانیتی گه بیشتویه ی

نه کهس له برری تُه بی به کورری ، نه ایمش به گاوره بی و پوشته بی وخو شده واری له دایك برین ، همموشتی سهره تا وده ست بی کردنیکی

8. 2. **دەرچونى**

ئيبراهيم ئەحمەد چيرۆكى دەركرىنى گەلاويژى بۆ گەلاويژى نوێ، ژمارە 4، ساڵى يەكەم، تشـرينى دوەمى 1997. ل6- 19. له ژير ناوى (ليكۆلينەوە، گەلاويژى ديـرين، چـۆن هـەلهات؟) دا نوسـيوەتەوە. بۆ زانيارى پيويست سـەبارەت بـە چـۆنيتى دەرچـونى گـەلاويژ، خوينـەر ئـەتوانى بگەرپتـەوە بـۆ ئـەو سەرچاوەيە.

8. 3. **داخرانی**

دوای ئهوهی نوری سهعید دانرایهوه به سهروهزیری عیراق ئهو نهخته نازادییه سیاسیههی له ئهنجامی راپه پینی سالی 1948 نا خهلک به دهستی هینابو، سهنرایهوه، سالی 1949 ئیجازهی حیزبهکانی وهرگرتهوه، هیرشیکی بهربلاوی بق سهر چالاکهکانی بواری ژیانی سیاسی ههمو حیزب و ریکخراوه ئاشکرا و نهینی یهکان دهس پی کرد و دانی به دادگا، ژمارهیه کی زور گوقار و روژنامهی داخست.

ئەم ھۆرشە كورىيشى گرتەوە.

له ناو ئهوانهدا که بهر گرتن کهوتن و دران به دادگا و حوکم دران، ئیبراهیم ئهحمه د بو. ئیبراهیم ئهحمه د بو. ئیبراهیم ئهحمه د ئهو دهم پاریزهر و، بهرپرسی لقی سلیمانی پارتی دیموّکراتی کورد بو.

له ناو ئهو گوقارانه یشها که بهر داخستن کهوتن و ئیمتیازهکانیان لی سهنرایهوه ههردو گوقاری کوردی "گهلاویژ" و عهرهبی- کوردی "نزار" بو.

8. 4. **نوسەرەكانى**

ئەمىن زەكى، تۆفىق وەھبى، رەفىق حىلمى، رەشىد نەجىب، شاكىر فەتاح، شىخ محەمەدى خال، پىرەمىرد، فايەق ھوشيار، قادر قەزاز، رەمزى قەزاز، حامىد فەرەج، حسىين حوزنى، عەبىدولا جەوھەر، جەمال خەفاف. حەسەن فەھمى جاف.

م. مەحمود (شەھىد محەمەد قودىسى) چەند وتارىكى تىدا نوسيوه.

له ئیران، یەبولای رەزائی كەلھور، ناسری ئازاىپور، ئیبراھیمی نابری، بلشابی رەسولی، سەید تاھیری ھاشمی.

8. 5. سەرچاوەي دەرامەتى

سەرچاوەي دەرامەتى بريتى بوه له ئابونەي ئەندامەكانى و يارمەتى عەلى كەمال بەگ.

8. 6. بلاوبونەوەي

له عیراق دا له سنوریکی فراوان دا بلاو بوّته وه. یه کهم، خوّی چهند سه د ئابونه یه کی هه بوه که به پوّسته به رده وام بوّیان ناردون. دوهم، له زوّری شاره کانی کوردستان دا باوه رپیّکراوی هه بوه، مانگانه گوّقاره که یان بو فروّشتنی گشتی بوّ چوه.

وهکو له پشتی ههندی ژمارهی ا نوسراوه، جگه له کوردستانی عیراق، له تاران و کرماشان و سنه یش باوهرینکراوی ههبوه.

گەلاوىد گەيشتۆتە سوريا و لوبنان يش.

8. 7. **بابەتەكانى**

گۆشە ھەمىشەييەكانى بريتى بون لە: ىيوانى گەلاويّژ، چيرۆكى ئەمجارە، كـورىانى بـەناوبانگ. كـورد لاى بيّگانە، لە ھەر باخى گوليّك، ئەوانەى نامرن...

یه کی له و گوشانه ی له ساله کانی دوایی دا زیادی کردوه، گوشه ی موسیقا بوه.

8. 7. 1. **ديواني گەلاو**ێژ

له گۆشەى دىواندا شىعرى ئەم شاعىرانە بلاو كراوەتەوە:

گۆران، بنکەس، فايەق زيوھر، شيخ سەلام، قانع، موفتى پينجوينى، ع. ح. ب، دلّـدار، بلـه، شـيخ نـورى، ھەۋار، ھيمن، لاوى بادينى.

پیرهمیّرد. زیّوهر، بیّخود، عهلی کهمالی باپیر، ئهجمهد شاکهلی، سهید تاهیری هاشمی، سهفوهت، مهلا محهمهدی چروستانی.

نالى، كوردى، سالم، ئەحمەدى خانى، مەلاى جزيرى، مەولەوى، بيسارانى، سەيدى ھەورامى.

به بۆنەی تێپەرىنى ساڵێک به سەر دەرچونىدا لە نامىلكەيەكى تايبەتىدا شىعرە مێژويىيــه درێژەكـەى سالمى بڵو كردۆتەوە.

8. 7. 2. چيرۆكى ئەمجارە

دوا لاپه پهکانی ته رخان کردوه بق چیرقک. له یهکهم ژمارهیه وه تا داخستنی، ههمو ژمارهیه کی له ژیر ناوی (چیرقکی مانگ) یان (چیرقکی نهم مانگه) یان (چیرقکی نهمجاره) چیرقکیکی بلاو کردقه وه.

له ژ 1 ی س 1 با ئەحمەد عەزیز (کورپیکی ئازا) و، س. ئەمین زەکی بـهگ لـه ژ 2 با (شـیّرەژن) و، حامید فەرەج له ژ 3 با (گەربانه) و، له ژ 5 – 6 با (شەھادەتنامەيەک) و له ژ 8 با (بوارۆژی کلیۆپاتره) و، لـه ژ 4 با ع. ع (باستانی کچیکک) و، به بی ئیمزا له ژ 7 با (لیرەیەک) و له ژ 9 با (فیلّی ژنیک) و، ع قـەزاز لـه ژ 10 و 11 – 12 با چیرۆکیکی کهی بلّاو کردۆتەوە.

ئیبراهیم ئهحمهد، چالاکترین نوسهری گۆشهی (چیرۆکی ئهم جاره) بوه. به چهندین ناوی جیاوازهوه وهکو: هه. ل. ب (که هه ڵگهڕاوهی حهرفه کانی بله یه) و، ن. أ. چیرۆکهکانی بلاو کردۆتهوه. دهیان کورته چیرۆکی له زمانی ئینگلیزییهوه کردۆته کوردی. خۆیشی چهند کورته چیرۆکککی نوسیوه. ناوهرۆکی چیرۆکهکانی خۆی باسی زولمی کومهلایهتی و چینایهتی و بۆگهنی ریژیمی بهرپوه بهرایهتی، ئابوری، کۆمهلایهتی ولات ئهکا. (ئهم چیرۆکانه به کۆکراوهیی چاپ کراونه تهوه: ئیبراهیم ئه حمه د، کویرهوهری، چاپخانهی نهجاح، به غداد، 1959)

عەلاىين سوجادى يش چەند چيرۆكێكى نوسيوه و بلاو كردۆتـەوه. (ئـەم چيرۆكانـه بـه كـۆكراوهيى چاپ كراونەتەوە: عەلاىين سجادى، ھەمىشە بەھار، چاپخانەى مەعارف، بەغداد)

چەند كەسى تر بە چىرۆك بەشدار بون لەوانە: شيخ سەلام، فايەقى كاكەمىن و مستەفا سائىب.

8. 7. 3. **كورد لاي بيْگانه**

فرامرز (رهشید نهجیب) به زنجیره له ژ 1 تا 8 و ژ 10 و 11– 12 دا (گهشتی له کوردستانا) بابا عهلی بابهتی (کوردستان) ی له (ئینسیکلۆپیدیا بریتانیکا) وه وهرگیراوه، لـه ژ 5 – 6 و 10 دا بلاوی کردوّته وه. ههروهها له نوسینی سوّن (کورد و ولاتهکهیان) له ژ 11 – 12 دا بلاو کراوه ته وه.

لهم گۆشەيەدا نوسىنى ھەندى لەو گەرىدانەى ھاتونەتە كوردستان و.لىكۆلىنەودى ھەنىدىكىان لـە سـەر كورد، كراود بە كوردى.

ناجی عامباس، له ژ 5 ی مایس و، ژ 6 ی حوزهیران و، ژ 7 ی تاموز و، ژ 8 ی ناب و، ژ 9 ی ئاب و، ژ 9 ی ئاب و، ژ 9 ی ئابلولی 1944 دا، لیکوّلینه وهکهی مینوّرسکی له سهر (گوّران) ی له ئینگلیزییه وه کردوه به کوردی و بالاوی کردوّه وه.

ناجى عەباس، (گەشتى لە كورىستان ھەشتا ساڵ لەمەوبەر) كە بەشىكە لە گەشتەكەى فرىدرىك مىلىنگن، لــە ژ 5 ى مــايس و، ژ 6 ى حــوزەيران و، ژ 7 ى تــەموز و، ژ 8 ى ئــاب و، ژ 9 ى ئــەيلول و، ژ 10 ى تشرينى يەكەم و، ژ 11 ى تشرينى دوممى 1945 و، ژ 12 ى كانونى دوممى 1945 دا (ئەبىي ھەلەي چـاپ بىي. نـم، بلاو كردۆتەوھ.

ناجى عەباس، (گەشىتى كاۆىيىۆس ريىچ لە كورىسىتان)، لە ۋ 8ى ئاب و، ۋ 9-10ى ئەيلول و تشرينى يەكەم و، ۋ 11ى تشرينى يوممى 1947 يا بلاو كريۆتەوە.

قادر خەفاف. لـه ژ 5 ى مايس و، ژ 6 ى حـوزەيران و، ژ 7 ى تـەموز و، ژ 8 ى ئـاب و، ژ 10 ى تشرينى يەكەمى 1946 دا (بەغداى رۆژانى رابوردو) كە بەشيكە لە گەشتەكەى رىچ، بلاو كردۆتەوە.

ههر قادر خهفاف، له ژ 4 ی نیسان و، ژ 5 ی مایس و، ژ 6 ی حوزهیران و، ژ 7 ی تـهموزی 1945 دا رکتیّهکهی میّجهر سوّن به کورتی) وهرگیّراوه و، لـه ژ 9 ی ئـهیلولی 1945 دا بیـرورای خوّی (بـه دوای کتیّهکهی میّجهر سوّندا) نوسیوه.

گەلاویّژ، ئەو بەشەی دەربارەی كـوردە لـه كتیّبـی (كەمینـهكانی جیهـانی عـەرەب) ی ئـەلبیّرت حــۆرانی وەرگیّرٍاوە. له ژ 1 ی كانونی دومم و، ژ 2 ی شوبات و، ژ 3 ی مارتی 1948 دا، بلّاوی كردىرّتەوە.

كورد لاى بيڭانه، عبدالرحمن عزام، ژ 11، تشريني دوممي 1943.

كورىستان، له اخبار الحرب وهرگيراوه، ژ 3، مارتى 1944.

ع حیشمهت (مهسهلهی کورد) ی ئیلفستون

ئەمىن زەكى لە سالى يەكەمى لە ۋىر ناوى كورىانى بە ناوبانگى لە ۋ 1 ىا (سولتان سەلاحەدىنى ئەيوبى) و لە ۋ 2 يا (مىر محەمەد پاشا) و لە ۋ 3 و 4 يا (ئەمىر خانى براىرست) و لە ۋ 4 يا (لە قەبرستانى تارىخا - ئەحمەدى زوحاك) و لە ۋ 5 - 6 يا (مەلىك عادل سەيفەدىن ئەبوبەكر محەمەد) و لە ۋ 7 يا (باباتاھىر) و لە ۋ 8 يا (مەلىك ئەفزەل) و لە ۋ 9 يا (مەلىك ناسىر سەلاحەدىن) و لە ۋ 11 - 12 يا (ئەبولغىدا) ى يالو كريىتەۋە.

8. 7. 4. جوغرافياي كوردستان

مستهفا نیعمهتولاً. که ماموّستای جوغرافیا بوه، به زنجیره له ژ 9 تا 12 ی 1941 و. له ژ 1 تــا 12 ی 1942 و. له ژ 1 و 3 و 5 و 9 ی 1943 یا (جوغرافیای کوریستانی عیراق) ی نوسیوه.

8. 7. 5. رەخنەي ئەدەبى

رهفیق حیلمی، بهرگی یهکهمی شیعر و نهدهبیاتی کوردی به کتیبیککی سهربهخو بلاو کردبوهه. له گهلاویتردا به زنجیره چهند بهشیکی له بهرگی دوهمی کتیبهکهی بلاو کردوتهوه. له سهر سالم و دلاداری نوسیوه. پروگرامی لیکولینهوهکهی لهم بهشهدا، له چاو بهرگی یهکهمیدا، پیشکهوتنی زورتری پیوه دیاره. له گهل نهوه یشدا به هوی ههلبژاردنی ههندی له شاعیرهکانیهوه کهوتوته بهر رمخنهی ههندی له خویندهواران.

یه کی له سهر دلدار رهخنه ی لی گرتوه. دلدار خوی وه لامیکی خوشی داوه ته وه.

بیّکهس مشتومریّکی رمخنهیی دروست کردوه. چهند رمخنهیهکی نوسیوه له أ. ب. ههوری و م. ئـهمین مهنگوری، شیعرمکانی ههلّسهنگاندون. ئهوانیش وهلّامیان داوهتهوه.

دلدار له سهر خهیامی نوسیوه.

سەيد تاھيرى ھاشمى له سەر بيسارانى.

گەلاويىژ خۆى چەند وتارىكى لە سەر ئەدەب، لە ئىنگلىزىيەوە وەرگرتوە.

8. 7. 6. ژيننامه

گەلاويىژ ژیننامەى كۆمەلىّى لە نوسەر و شاعیر و گەورەپیاوانى كوردى ھاوچەرخى خىزى بىلاو كرىۆتەوە. ھەندىكيان ھىشتا خۆيان لە ژيانىا بون. ھەندىكىشيان بە بۆنەى كۆچى دوايىيانەوە.

لهوانهی هیشتا له ژیاندا بون:

له ژ 6 ی حوزهیرانی 1943 یا (محهمهد ئهمین زهکی بهگ) و. له ژ 7 ی تهموزی 1943 یا (کوردی بهناوبانگ، عهلی کهمال بهگ) و. له ژ 8 ی ئاغستۆسسی 1943 یا (ئـهدیبی بـه ناوبـانگی کـورد پیرهمیـّـرد). ههروهها (کامهران بهدرخان).

به بۆنەي كۆچى دوايىيانەوە:

له ژ 11 ی تشرینی دوهمی 1944 دا (تەرجومەی ژیانی مامۆستا مەلا محەمەدی کـۆیی) و، لـه ژ 3 ی مارتی 1945 دا (ئەدىبى به ناوبانگی کورد سالح زەکی بەگی ساحیبقران) و،

له ژ 9– 10 ى ئەيلول و تشرينى يەكەمى 1947 ىا بۆ كۆچى دوايى حوزنى موكريانى (ماتەم) و،

له ژ 7 ی تـهموزی 1948 ما (ئـهمین زهکـی کـۆچـی کـرد) و. (شـیوهنـی ئـهمین زهکـی) لـه نوسـینـی پیرهمیّرد و. (ئهمین زهکی) له نوسینـی رهشید نهجیب.

له ژ 1 ی کانونی دوهمی 1949 یا ژیننامهی (زیوهر) و،

له ژ 2 ی شوباتی 1949 نا (یهک له نوای یهک ئاوابونی چوار ئهستیّره لـه ئاســمانی کورنســتاندا) که باسی مربنی ئهمین زهکی و زیّوهر و دلّدار و ژیاننامهی دلّداره.

8. 7. 7. بابهتی سیاسی

گەلاويْژ گۆڤارێكى سياسى نەبوه. بەلام چەنىد جارىّ بابەتى سياسىى بە وتـار و بـە شـيعر بـلاو كردۆتەوه.

یهکیّ له و بابهته گرنگانه وتاریّکی عهلی کهمال بهگه له سهر (کورد و یهکیـهتی عـهرهب، ژ 12، کـانونی یهکهمی 1943). چهند پیّشنیاریّکی کردوه بو ریّکخستنی پیّوهنـدی نیّـوان ئـهم دو گهلـه. دوایـی لـه یافـاوه رهفیق چالاک، کورد و یهکیهتی عهرهب، ژ 4، نیسانی 1944، له سهری نوسیوه.

عەلى كەمال، ئىسلاحات لە كورىستانا، ژ 7، تەموزى 1944.

يەكتكى كە لەر بابەتانەي گەلارىت لە سەرى نوسيوە خۆپىشاندانەكانى سالى 1948 بوه. پۆستەي كورىموارى. ژ 3. مارتى 1948.

جگه لهم دو روداوه عیراقییه زنجیرهیهک وتاری له سهر خهباتی گهلی چین بلاو کردوّتهوه. رهشید غهفور، کورد و فهلهستین، ژ 11، تشرینی دوهمی 1947.

چەند شىعرىكى سياسى بلاو كردۆتەوە، لەوانە:

(یاران) ی ئیبراهیم ئهحمهد به بۆنهی له سیدارهدانی قازی محهمهدهوه.

(قەومى كورد) و (ىارى ئازادى) ى بىكەس. يەكەميان، بە بۆنەى لە سىدارەدانى 4 ئەفسەرەكەوە لـە 19 ى حوزەيرانى 1947 دا و دوەميان، بە بۆنەى راپەرينى 1948 ەوە.

(ئەي نائومىدى) ي پىرەمىرد بە بۆنەي روخانى جمهوريەتى كوردستانەوه.

8. 7. 8. **بابەتى يزيشكى**

د. ئەورەحمان عەبدولا لە چەند ژمارەدا لە سەر چەندىن نەخۆشى نوسىوە. ئەم وتارانـە جگـە لـەوەى كەلكىكى زۆرى ھەبوە بۆ ئاشناكرىنى خويندەوارى كورد بەو نەخۆشىيانە، نرخىكى زمانەوانى گەورە يشـى ھەبوە. چونكە ھەولى داوە ناوە باوە كوردىيەكانى نەخۆشىيەكان بدۆزىتەوە و لە گەل ناوە زانستىيەكانيان بەرامبەريان بكا.

د. ت. ب. مەريوانى يش لە ئەمەرىكاۋە بەشدارى ئەم ھەوللە بوه. دكتۆر ت. ب. مەريوانى، علوم لە كوردستاندا، ژ 8، ئابى 1949.

8. 7. 9. بابهتى كۆمەلايەتى و ئاينى

شیخ محهمه دی خال، کومه لی وتاری کومه لایه تی به ناونیشانی کوشی بایک نوسیوه.

له ژ 2 ی شوباتی 1945 یا له سهر (شیخهولای خهرپانی) و، له ژ 2 ی شوباتی 1947 یا لـه سـهر (پینهمبهر) و، له ژ 8 ی ئابی 1949 یا له سـهر (مـوفتی زههـاوی) و، بـه زنجیـره تهفسـیری قورئـانی بـلاو کردوّتهوه، له سالانی دوایی دا تهفسیری خال به چهند بهرگ چاپ کراوه.

8. 7. 10. **زانیاری گشتی**

حسیّن حوزنی، ئەرمەن وەتـەنی قـەومییان چـۆن ىروسـت کـرد، ژ 1 ی کـانونی ىوەمـی 1944 و ژ 3 ی مارتی 1944. جەمالەىينى ئەوغانی، ب 1: ژ 10، تشرینی یەکەمی 1944. ب 2: ژ 1، کانونی یەکەمی 1945. فایەق ھوشیار، موحاکەمەی لویسی شازدەھەم، ژ 9. ئەيلولى 1945. ژ 11، تشـرینی دوەمـی 1945.

قايەق ھوسيور سوكەتلىقى قويىنىڭ شەرخىسىم، راق، ئايتۇنى قارقادا راز ۱۱۰ ئىستىرىنى قونسىي قارق. ۋا 12، كانونى يەكەمى 1945.

8. 7. 11. **وەرگيران**

گەلاویژ بایهخیکی تایبهتی داوه به وهرگیران. بهر له گەلاویژ هەنىدی له گوقار و رۆژنامهکان باس و بابهت و شیعریان له زمانهکانی ترهوه وهرگیراوه. بهلام وهرگیران بۆ ئهم، بهشی بوه له ریدازی گوقارهکه. بابهتی جۆراوجۆری له زمانهکانی ترهوه، به تایبهتی له زمانی ئینگلیزییهوه وهرگیراوه. له گهلاویژدا دهیان چیرۆک، وتار، لیکولینهوه، نوسینی خورئاوایییهکان له سهر کورد، بابهتی زانستی. بلاو کراونهتهوه، رهنگه هیچ ژمارهیهکی نهبی بابهتی یان چهند بابهتیکی تهرجومه کراوی تیال نهبی.

ئەمە بۆ ئەو رۆژگارە كە كتيبخانەي كورىي زۆر ھەۋار بوە، سەرچاوەيەكى گرنگى دەولەمـەن كرىنـى گەنجىنەي زانيارىي گشتى خويندەوارى كورى بوە.

8. 7. 12. بۆ پىكەنىن، قسەي نەستەق، پەندى پىشىنان

كورد له روسيه، ژ 6، حوزهيراني 1944.

كورد له ولاتي كەلات ىا، ژ 6، حوزەيرانى 1948.

كوردى عيراق، وهرگيراوه، ژ 5، مايسى 1948.

كوردى عيراق. مجيد سەعيد وەرى گێړاوە، ژ 7. تەموزى 1945. ژ 8. ئابى 1945، ژ 10. تشـرينى يەكەمى 1945.

8. 7. 13. گەلاوپىژ و پىرەميىرد

پیرهمیّرد خاوهنی ژین، ههر له سهرهتاوه به خوّشییهوه پیشوازی له گهلاویّژ کردوه. یهکیّ له شیعره نایابهکانی کردوّته دیاری بوّ یهکهمین ژمارهی. ههم له ژین و ههم له گهلاویّژنا بلّاوی کردوّتهوه. به بوّنهی داخستنی یشیهوه شیوهنیّکی به سوّزی بوّ نوسیوه.

بەشداريەكانى پيرەميرد چەند جۆريكە:

4 شدور.

به يەخشانى ئەدەبى.

ىه بالۆرەي سالانه.

به پشتیوانی کردنی له روزنامهی ژین دا.

8. 7. 14. بابەتى مىژويى

سالح قەفتان:

له ژ 1-2 ی کانونی دومم و شوباتی 1941 دا (کوچ و رهوی ئهقوامی کوّن تاریخی هیّناوهته کایهوه).

له ژ 5– 6 ی مایس و حوزهیرانی 1942 یا (نهزهریهی پهیدا بونی ئهقوامی هندو ئهورویایی).

له ژ 11– 12 ی تشرینی دومم و کانونی یهکهمی 1942 یا (له بابهت پهیابونی نهتهوهی قهفقاسی و ئاریهوه).

له ژ 5 ی مایسی 1943 نا (به پهیا بونی ئاینی ئیسلام بۆچ کهیانی ئاریی کۆن روخا؟)

بەرواردىكى تارىخى، سلىمانى، 1936.

پەندى تارىخى، بەغداد، 1937.

نەتەرەي كورد توركومان نين، سليمانى، 1959.

گرنگترینی کتیبهکانی: میژوی نهتهوهی کورد، حالهتی سیاسی، میژویی، ئاوهدانیی گهلی کورد له سهرهتای میژوهوه، بهغداد، 1969.

حەسەن فەھمى جاف، له سەر شاھەكانى زەند:

له ژ 10 ی تشرینی یهکهمی 1943 یا (کهریم خانی زهند)،

```
له ژ 1 ی کانونی دوهمی 1944 دا (لوتفعهلی خانی زهند)،
```

له ژ 4 ی نیسانی 1945 دا (عهلی موراد خانی زهند) ی نوسیوه و،

له ژ 7 ی تهموزی 1943 د (شازادهی بتلیس)،

له ژ 8 ي ئابي 1944 دا (چەن وتارىكى بە نرخى پياۋە گەورەكانى تارىخ)،

له ژ 12 ي كانونى يەكەمى 1944 دا (مێژوي خولمار) ي بڵاو كردۆتەوه.

حەسەن فەھمى، دواى ئەومىش دريزەى بە بەرھەمى ميزويى داوە لەوانـە: گەرانـەودى دەھـەزار يۆنـانى و يالەوانى زەند.

كەلارىد:

له سولەيمانى بۆ ھەلەبجە، ژ 9– 10، ئەيلول– تشرينى يەكەمى 1947.

له ههوليّر، ژ 11، تشريني دوممي 1947.

گەلاوپیژ له کتیبهکهی ئەمین زهکیهوه، سهلاحهدین و ئههلی خاچی تەرجومه کردوه و لهم ژمارانه دا بلاوی کردوتهوه:

څ 6، حوزهيراني 1949،

ژ 7. تەموزى 1949.

ژ 8، ئابى 1949.

گەلارىد:

حەژنى نەورۆژ، ژ 4، نىسانى 1945.

جەژنى نەورۆژ، ژ 4، نىسانى 1946.

حەژنى نەورۆژ، ژ 4، نىسانى 1947.

يەدولا رەزائى كەلھور، لە ئيرانەوە (وە زوان كوردى كەلھور) بەشدارى نوسىنى كردوە:

له ژ 4 ی نیسانی 1944 دا (سهرهنجامی یادشایه سهفاریهیل)،

له ژ 11 ى تشرينى دوممى 1944 دا (پهرميهک له تاريخى که لهور).

بەكر ىلىر:

له ژ 8. ئابى 1949 دا (نەۋادى كورد) ى تەرجومە و بلاو كردۆتەوه.

له ژ 5، مايسى 1949 (يەكەم فەرماندەي گۆتى لە بابل).

ئەحمەد خواجا، (دەشتى قەراج)، ژ 12، كانونى يەكەمى 1948.

ئىبراھىم ئادرى، سەرەنجامى عەلى موراد خانى بەختيارى، ژ 4. نىسانى 1944.

ب. ع. **ي**، شيكاري ميّژويي، ژ 12، كانوني يەكەمى 1943.

ىانەغەلى لە ئىنگلىزيەۋە كردوپە بە كوردى (بىركردنەۋە لە كورد) ژ 11، تشرينى دوممى 1944.

پشكن، كورد له ئينسيكان پيدياى توركىدا، ژ 2، شوباتى 1944.

محەمەد ئەمىن زەكى، نەورۆز، ژ 1، كانونى دوەمى 1943.

پيرەميرد، نەورۆز، ژ 3، مارتى 1943.

ناجى عەباس، لە ۋ 1- 2 ى كانونى دوەم و شوباتى 1941 دا (لاپەرەيەكى زيرين لە تارىخى ئەربىل) ى نوسيوه.

 \mathbf{a} ەبدولسەمەد محەمەد، مىزۋوى جولانەوەى ژنان لە سەدەى (مەسىرى) تازەدا، ۋ \mathbf{e} 0، ئەيلول تشرينى يەكەمى 1942.

قادر قەزاز تەرجومەى كردوه لە لۆرانس راين. وتاريّك لە بارەى تاريخى گۆڤار و رۆژنامەى كورديەوە، ژ 4، نيسانى 1945.

گۆڤان، جەلالى، ژ 2، شوباتى 1945.

15.7.8. ليْكوْلْينەوە لە زمانى كوردى

تزفیق وهبی، به 4 بهش بابهتی (بنج و بناوانی زمانی کوردی له تویّکله گویزیکدا) ی لهم ژمارانه دا بلاو کردوّته وه:

ىەشى يەكەم: ژ 3، مارتى 1943.

ﺑﻪﺷﻰ ﺩﻭﻩﻡ: ﯞ 4، ﻧﻴﺴﺎﻧﻰ 1943.

بەشى سېيەم: ژ 5، مايسى ژ943.

بەشى چوارەم: ژ 7، تەموزى 1943.

ههر تزفیق وههبی لهم ژمارانه دا ئهم بابهتانه یشی بلاو کردوتهوه:

له ژ 1 ی س 1 هوه دهستی کردوه به بلاوکردنه وهی (زنجیرهیه وتار له بابهت زمانی کوردی یه وه).

له ژ 2 ىا (بلاوهكرىنى ئاريەكان بۆ ئەوروپا و ئاسيا).

له ژ 3 دا (کورد عهشیرهتیکی ماد بو)،

له ژ 4 دا (گوم بونی ناوی ماد)،

له ژ 5- 6 دا (كرمانج له "كوردمانج"هوه نههاتوه).

له ژ 7 دا (اشتقاق و مانای کرمانج)،

له ژ 8 دا (له ناوچونی مادهکان کردهوهیهکی دین بو)،

له ژ 9 دا (بنج و بناوانی زمانی کوردی)،

له ژ 11– 12 دا (دینی جارانی کورد).

محەمەد ئەمىن زەكى:

زمانی کوردی، ژ 3، مارتی 1943.

چرق، چەند كورد گەلاوپىژ دەخوپىننەوە، ژ 6، حوزەيرانى 1944.

ف. ر، تەيمورى لەنگى ترسىنەر، ۋ 10، تشرينى يەكەمى 1945.

ن. أ. له ئينگليزيهوه وهرى گيراوه، جهنگيز خان، ژ 5. مايسى 1943 و ژ 6، حوزهيرانى 1943.
 رحسافى، ژ 4. نيسانى 1945.

ع. و. نوري. ژان ژاک رۆسۆ، ژ 7. تەموزى 944.

فايق هوشيار، لهنين، ژ 5 – 6، مايس و حوزهيراني 1942.

گەلاوپژ، وىرۆ ويلسن، ژ 9، ئەيلولى 1945.

دلسۆر، تا گرىداغ چوين، ژ 9 – 10، ئەيلول و تشرينى يەكەمى 1947.

نەوتى عيراق لە بيرەوە تا دەريا، ژ 6، حوزەيرانى 1947.

زيوهر، شاريكي كورىستان، ژ 6، حوزهيراني 1944.

رەفىق چالاك، مشتىك خۆل، ژ 9، ئەيلولى 1944.

8. 7. 16. **بابەتى تيۆرى**

سالح حەيدەرى، له ژ 5 ى مايسى 1944 ىا (نىشتمانيەوەرى چۆن پەيدا بو؟).

محهمه تزفيق، له ژ 6 ي حوزهيراني 1944 دا (خيزان (عائيله) چۆن پهيد بوه؟).

عەونى يوسف:

- له ژ 8 ى ئاب و.
- ﻟﻪ ﯞ 9 ﻯ ﺋﻪﻳﻠﻮﻟﻰ 1944 ﻭ،

له ژ 2 ی شوباتی 1945 یا (له دهرهبهگنتیهوه بق دهسمایه یاری) بلّاق کردوّتهوه. شهم بابه ته ی له ئینگلیزیهوه کردوه به کوردی.

فایهق هوشیار چهندین بابهتی له سهر دیموّکراتی و هه لبژاردن نوسیوه.

8. 7. 17. کوردانی به ناوبانگ

ئەمىن زەكى بەگ لە ژیر ئەم ناوەدا چەندىن كەسايەتى نەناسراوى میتروى كوردى بـ انسـين داوە. باسەكانى پشت ئەستور بە سەرچاوەى میژويى باوەرپینكراو نوسيوە. ئەم وتارانە بون بە كەرەستەى كتینیكى میژويى كە سانیحەى كچى كردونى بە عەرەبى و بە ناوى (مشاھیر الكرد و...) لە بەغداد بـ ادو بـ ادى چـاپ كراون.

گەلاوپىژ، لە ژ 5 ى مايسى 1947 دا ئەم كتىبەي ھەلسەنگاندوه.

جگه له ئەمىن زەكى، چەند نوسەرى كە لەم گۆشەيەدا. يان بە بى ئەم ناونىشانە لـە سـەر نـاودارانى كورىيان نوسيوه.

ن. ئازا: هەڵۆ خان لە ژ 6، حوزەيرانى 1945، ل 25 – 28.

ن. ئازاد، ناسری ئازادپور، میّژوی ئەردەلانى مەستورەی چاپ كـردوە و. ھەنــدىێ نوســینى فارســى لــه كوهستاندا ھەيە.

محەمەد ئەمىن كاردۆخى:

له ژ 12، كانونى يەكەمى 1944 يا (خەسرەو خانى والى) و،

له ژ 5- 6. مایس و حوزهیرانی 1942 ما (ژنه کوردی به ناوبانگ مهستوره) ی بلاو کردوّتهوه. کاردوّخی ئهم بابهتانهی له دهسنوسی کتیبی حدیقه امان اللهی وهرگیّراوه که دواتر خیامپور له ئیران چاپی کردوه.

محەمەد قەرەداخى، شيخ تەقيەدىنى شارەزورى، ژ 11، تشىرىنى دوەمىى 1943. مەحمود خاوەر، ژ 11– 12. تشرینى دوەم و كانونى يەكەمى 1942.

عەبدولموحسين هوشيار له سەر مەولانا خالىدى شارەزورى نوسيوه و لەم ژمارانەدا بلاوى كردۆتەوە:

څ 3- 4، مارت و نیسانی 1942 و

څ 5– 6، مايس و حوزهيراني 1942.

Picking Flowers Along the Way

The Kurdish Press Schools and the Age of Writing and Reviews

Nawshirwan Mustafa Amin

Volume 2 Book 2

جميع كتبنا متوفرة على الإنترنت في مكتبة نيل وفرات. كوم www.nwf.com

الدار العربية للعلوم ناشرون Arab Scientific Publishers, Inc. www.asp.com.lb - www.aspbooks.com